

Tört. 150 16.

AZ 1848—49-IKI

MAGYAR SZABADSÁGHARCZ TÖRTÉNETE.

IRTA

GRACZA GYÖRGY.

IV. KÖTET.

AZ ARADI 1848—49-IKI EREKLYEMUZEUM, A BÉCSI CSÁSZ. UDVARI LEVÉLTÁR,
S A GR. KREITH-FÉLE GYŰJTEMÉNY KÉPEIVEL.

0012 4621
ZIG KÖNYVTÁRA
Nyíregyháza

BUDAPEST,
LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI) KIADÁSA.

943.9
661

20 148

A SZÖVEG TARTALMA.

Lapszám.

- IV. FEJEZET: *A dicsőség napjai.* Bem hadjárata Nagy-Szeben első ostromától a piskii csatáig. — A piskii diadal. — A medgyesi csata. — Nagy-Szeben második ostroma és bevétele. — Bem kiveri úgy az oroszokat, mint az osztrákokat Erdélyből. — Görgei a Szepességen. — A branyiszkói diadal. — Dembinszki mint főparancsnok. — Görgei egyesülése a tiszai sereggel. — Forrongás a Dembinszki táborában . . . 440—522
- V. FEJEZET: *A régi átok.* A kápolnai ütközet. — Udvarnok lekonczolása. — Görgei felmondja Dembinszkinak az engedelmisséget. — A tiszafüredi zendülés, Dembinszki megbuktatása. — Az öszbirodalmi alkotmányterv. — Kossuth a tiszafüredi táborban. — Hadi tanácsok. — Vetter mint ideiglenes főparancsnok. — Kossuth és Görgei kibékülése. — A szolnoki győzelem. — A magyar érdemjelek. — Beniczky Lajos losonczi hőstette. — Ármánykodások Vetter ellen. — Vetter megbetegedvén, az ideiglenes főparancsnok Görgei lesz. — Változások a seregnél . . . 523—634
- VI. FEJEZET: *A trónfoglalás.* A márczius 15-ikének első megünneplése. — A harczikedv újabb felpettség. — A felső-magyarországi védsereg. — Görgei előnyomulása. — A hatvani ütközet. — A tápió-bicskei győzelem. Sebő és Riedesel bajnokviadala. — Az isaszeghi döntő győzelem. — Kossuth gödöllői szózata. — A váci győzelem. — A magyar sereg nyomulása Komárom felé. — Windischgrätz felmentetvén állásától, utódja Welden lesz. — Perczel délvidéki sikerei. Szent-Tamás, a Római sánczok bevétele. — Győzelem mindenfelé. — A trónfosztás terve. — Az ápril 14-iki nemzetgyűlés a debreczeni nagytemplomban. — Kossuth Magyarország kormányzójául választatik. — A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata. — A hatás az országban. — A Szemere-miniszterium. — Görgei hadügyminisztersége. — A nagy-sallói győzelem. — Komárom felszabadítása az ostromzár alól. — A komáromi viszályok. Mack. — Guyon mint komáromi várparancsnok. — A főváros felszabadulása. — A szőnyi csata. — Damjanich lábtörése. — Budavár ostroma és bevétele. — Görgei és a békepárt. — Kísérletek az ápril 14-ikének a megbuktatására. — A nemzetgyűlés utolsó ülése Debreczenben. — A kormány visszatér a fővárosba. — Perczel alvidéki hadjárata. — Bem a Bánságban. — Egyezkedés az erdélyrészi oláh felkelőkkel. Drágoss. Hatvani. — Az abrudbányai vérengzés. — Vasvári Pál eleste. — Hadi-terv az osztrákok és oroszok betörése ellen. — Kossuth és Görgei közt megint elhidegülés. — Klapka komáromi várparancsnokká nevezetik ki. — Haynau . . . 635—886

FIGYELMEZTETÉSÜL.

A 4-iknek tervezett kötet terjedelme következtében szintén két részre osztandó. „Az orosz betörés”-ig terjed e szerint a IV-ik kötet, a hátralevő rész pedig az V-ik befejező kötetet képezi.

Egyes füzetekbe sajtóhibák csuszak. Nehogy e hibák zavarólag hassanak, a következőkben igazítjuk helyre:

	helyett ezredessé	olvasandó.
451. lapon: vezérőrnagygyá		
507. " február 27	" február 29	"
535. " Klapka tábornok	" Klapka ezredes	"
598. " küldte	" küldte	"
747. " Klapka helyettesíti	" Mészáros helyettesíti	"

A jelen kötethez a következő műmelléletek csatolják: 1. A temesvári csata 1849. augusztus 9-én. 2. Kossuth szózata az orosz betöréskor. 3. Budavár bevétele 1849. május 21-ikén.

A képek és illusztrációk jegyzéke.

	Lap		Lap
1. Részlet a branyiszkói csatából	439	24. Ugyanaz	517
2. Az orsovai korona-kápolna	441	25. Érdemjel-kiosztás	523
3. Kossuth Lajos arczképei	445	26. A komáromi Klapka-szobor. (Róna József szobormintája után.)	525
4. Gál Dániel, Háromszék kormánybiztosa	449	27. Lapok Tassy Béla olmtüzi emlékkönyvéből. (A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. Eredetije Hattyuffy Dezső gyűjteményében.)	527
5. Budavár ostromának haditérképe	453	28. Ugyanaz	529
6. Az első orosz csapatok Erdélyben. (Egykoru kép.)	457	29. Pünkösdi Gergely honvédőrnagy, Bem hadsegéde. (Egykoru arczkép után.)	531
7. Libényi János merénylete I. Ferencz József császár ellen 1853. febr. 18. (Bécsben festett egykoru kép.)	461	30. Lapok Tassy Béla olmtüzi emlékkönyvéből. (A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével.)	533
8. A piskii csata haditérképe	466—467	31. Ugyanaz	537
9. A hatvani-ut. (Egykoru rajz után.)	475	32. Ugyanaz	539
10. Gróf Bethlen Gergely, honvédezeredes	481	33. Czillich honvédezeredes. (Egykoru arczkép.)	541
11. Czetz János, Bem tábornoki főnöke. (Egykoru arczkép után.)	485	34. Olasz gunykép 1849-ből. (Gróf Kreith Béla gyűjteményéből.)	543
12. Az osztrák csapatok üldözése Branyiszkónál. (Egykoru vázlat után.)	489	35. Lapok Tassy Béla olmtüzi emlékkönyvéből. (A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével.)	545
13. Részlet a kápolnai csatából. (Egykoru rajz után.)	493	36. Ugyanaz	547
14. A kápolnai csata térképe	498—499	37. Ugyanaz	549
15. Erdőssy Imre, a branyiszkói hős pap	503	38. Ugyanaz	551
16. Duschek Ferencz, az 1849-iki magyar pénzügyminiszter. (1870-ben megjelent arczkép után.)	505	39. Vukovics Sebő, 1849-iki igazságügyminiszter. (Az emigráció alatt megjelent arczkép után.)	553
17. Kossuth imája a kápolnai elesettek felett 1849. febr. 29. (Egykoru kép.)	507	40. Lapok Tassy Béla olmtüzi emlékkönyvéből. (A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. Eredetije Hattyuffy Dezső gyűjteményében.)	555
18. Mednyánszky Sándor honvédezeredes. (Egykoru arczkép.)	509	41. Ugyanaz	557
19. Lapok Tassy Béla olmtüzi emlékkönyvéből. (A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. Eredetije Hattyuffy Dezső gyűjteményében.)	512	42. Ihász Dániel, honvédezeredes	559
20. Ugyanaz	513	43. Lapok Tassy Béla olmtüzi emlékkönyvéből.	561
21. Ugyanaz	514	44. Görgei Artur. (1849-iki arczképc.)	563
22. Ugyanaz	515		
23. Ugyanaz	516		

45. Lapok Tassy Béla olmützi emlékkönyvéből	565
46. Ugyanaz	569
47. Ugyanaz	571
48. Ugyanaz	573
49. Ugyanaz	577
50. Balogh János. (Egykoru arczkép.)	579
51. Lapok Tassy Béla olmützi emlékkönyvéből	581
52. Kongrév rakéta-gyujtója. Használták az osztrákok az iglói ütközetnél	585
53. A szolnoki diadal 1849. márcz. 5-én. (A magyar emigráció által Párisban kiadott rajz.)	587
54. Cavour gróf, Szardínia miniszterelnöke	589
55. Részlet a szolnoki csatából. A 3-ik zászlóalj roham a ellenséges ágyúüteg ellen	593
56. Mazzini József, az olasz szabadsághős	597
57. Berzenczey László	601
58. A debreczeni ref. főiskola. A debreczeni országgyűlés helye. (Kiss Ferencz fényképfelvétele után.)	603
59. Mednyánszky Sándor honvédezeres.	605
60. Falragasz 1849-ből. (Az eredetinek kicsinyített mása.)	609
61. Gróf Károlyi György (A kiváló hazafinak 1860-iki arczképe.)	611
62. Részlet az isaszeghi ütközetből. (Egykoru vázlat után.)	613
63. Haynau 1852-ben. (Gróf Kreith gyűjteményéből.)	617
64. Rázga Pál a pozsonyi vértanu. (A vértanu arczképe. A vesztőhely. A síremlék.)	625
65. Részlet a komáromi harcokból. (Bécsben készült egykoru kép.)	629
66. Knezics honvédtábornok pisztolyai. (Gróf Kreith gyűjteményéből.)	631
67. A trónfosztás kihirdetése	635
68. Részlet a debreczeni csatából. (Egykoru vázlat után.)	637
69. A budai honvédsírok	641
70. Czecz János tábornok mint amerikai polgár. (A tábornoknak 1890-iki arczképe.)	643
71. A munkácsi vár	645
72. Funtinel, Vasvári Pál nyugóhelye.	649
73. Az aradi honvédfoglyok eledele. (Az aradi ereklyemuzeum gyűjteményéből.)	651

74. Biró Sándor a „Hadi Lapok“ szerkesztője. (A kolozsvári 48-49-iki ereklyemuzeum arczképgyűjteményéből.)	653
75. Az isaszeghi csata térképe. (Rüstov munkájából.)	657
76. Lovasharc az isaszeghi ütközetben. (Egykoru vázlat után.)	661
77. A trónfosztás után kibocsátott Kossuth-bankó	673
78. A Rákóczi-kard. (Nagy-Szeben bevétel után az erdélyi magyar hőlgyek Bemnek ajándékozták. A segesvári csatavesztés után azonban orosz zsákmányul esett; de 1896-ban II. Miklós cár visszaajándékozta a magyar nemzeti muzeumnak.)	675
79. A debreczeni városháza. (Kossuth szállása 1849-ben.)	677
80. Magyar czimer a trónfosztás után	681
81. Falragasz 1849-ből	683
82. A debreczeni ref. főiskola 1848-49-ben. (Itt ülésezett 1849-ben a magyar országgyűlés.)	685
83. Magyar czimer a trónfosztás után	689
84. Kossuth az ország kormányzójául választatik 1849. ápril 14-én. (Egykoru vázlat után.)	691
85. Magyar czimer a trónfosztás után	693
86. A Bethlen-kard. (Viselte Kossuth 1849-ben a kormányzói eskü letételénél.)	697
87. A kápolnai honvédemlék	701
88. Nagy Sándor halma. (Tájrészlet a debreczeni csatateréről.)	705
89. A váci honvédemlék	709
90. A főváros a budai vár ostroma idején	715
91. A pápai honvédemlék domborműve. (Ifj. Vastagh Györgytől.)	721
92. Sebő huszárezredes nyerge. (Kreith Béla gróf gyűjteményéből.)	725
93. Szolnoki honvédemlék	729
94. Gömör Frigyes honvédszázados. (Egykoru arczkép.)	731
95. Honvédfogoly bilincse	733
96. A komáromi vár ostroma. (Egykoru vázlat után.)	737
97. Damjanich tábora. (Egykoru festmény gr. Kreith Béla 1848-49-iki ereklyegyűjteményéből.)	741
98. Táborozó osztrákok. (Egykoru festmény után. Gróf Kreith gyűjteményéből.)	745

99. Az osztrák sereg üldözése a nagy-sallói ütközetben. (Egykoru vázlat után.)	749
100. Részlet a nagy-sallói ütközetből. (Bécsben készült egykoru kép.)	753
101. A kéméndi csata 1849. ápril. 20-án. (Bécsben készült egykoru kép.)	755
102. A komáromi vár ostroma 1849. márczius 31-én. (Egykoru festmény gr. Kreith Béla gyűjteményéből.)	757
103. A komáromi vár haditérképe 1849-ben. (Thaly Zsigmond felvétele.)	761
104. Petőfi-emléklap	763
105. Guyon Richard tábornok mint lengyel zsidó, midőn a komáromi vár ostromvonalán akar keresztül csuszni	765
106. Részlet az 1849. ápril. 26-án vívott szőnyi csatából. (Bécsben készült egykoru festmény.)	769
107. Vetter Antal honvédtábornok. (Egykoru arczkép.)	771
108. Részlet a szőnyi csatából. (Gr. Kreith Béla gyűjteményéből.)	773
109. Schweidl József honvédtábornok. (A vértanu 1849-iki arczképe.)	777
110. Részlet Komárom első körülzárolásából. (Egykoru kép. Gróf Kreith gyűjteményéből.)	779
111. Hollán Ernő honvédezeres	781
112. Budavár ostroma 1849-ben. (Pettenkofen festménye.)	785
113. Részlet Budavár ostromából. (Egykoru rajz.)	787
114. Budavár bevétele 1849. május 21-én. (A bécsi cs. udv. levéltárból.)	789

115. Budavár ostromához : A május 21-iki roham. (Eredetije a bécsi cs. udvari levéltárban.)	793
116. Hentzi megsebesülése 1849. május 21-én. (A bécsi cs. udvari levéltár gyűjteményéből.)	795
117. Hentzi halála. (Egykoru kép. Eredetije a bécsi udvari levéltárban.)	797
118. Budavár ostrománál elfoglalt osztrák hadilobogók. (Az eredeti gr. Kreith Béla gyűjteményében.)	801
119. Gróf Vay László honvédezeres	805
120. Petőfi halála. (Lotz K. festménye után.)	809
121. Falragasz Budavár bevételéről	813
122. Máriássy János honvédezeres. (Egykoru arczkép után.)	817
123. Gróf Leiningen-Westerburg Károly honvédtábornok. (A vértanu 1849-iki arczképe.)	821
124. A budavári honvédszobor. (Zala György műve.)	827
125. Olmützi börtönszoba	833
126. I. Ferencz József a győri ütközetben, 1849. jun. 28-ikán. (Egykoru kép.)	837
127. Háromszéki honvédemlék	841
128. Hatvani őrnagy csapatjának felkoczolása Dupa-Piatránál 1849. május 19-ikén. (Egykoru vázlatok után.)	845
129. Honvédemlék Kolozsvárott.	851
130. A segesvári csata színhelye.	865
131. Kossuth a kápolnai csatamezőn. (Gr. Kreith Béla gyűjteményéből.)	869

Részlet a branyiszköi csatából.

IV.

A dicsőség napjai.

Hó borította még a mezőket, de a tavasz rügyfakasztó szel-
lője kezdett immár lengedezni. A zordon télre jött a mosolygó kikelet,
a búbanat után: a teljesedő remény.

Ideje is. Hiszen maholnap egy éve, hogy ősi szabadságáért kény-
telen viaskodni a magyar. Mennyi szivtépő keserv érte ezen rövid idő
alatt. Mennyi kedves halottja került a földbe. Mennyi vére omlott el.
Oh, milyen rettenetes esztendő vala ez! Beillenék egy századnak.

De a tengernyi szenvedés között, mint tűzben a vas, legalább
megedzöttünk. Az ujoncz honvédfiuból, aki néhány hónap előtt jófor-
mán még a puskájával sem tudott bánni, fegyelmezett vitéz katona lón.
Most már nem ijedt meg az ellenséges ágyútól, hanem szuronyt szege-
zett és elfoglalta azt.

Immár egy hatalmas, számban és erőben megizmosult honvéd-
sereg állott a császári hadakkal szemközt. A Szűzmáriás nemzetiszín
lobogó diadallal járt a csatapiaczkokon. Szó sincs róla, vesztettünk mi is;
hisz a hadiszeregcse forgandó. De veszteségünk is dicső vala.

Bem útja Gálfalvától Piskiig maga egy hősköltemény. Ha a
szabadságharczból egyéb emlékünke nem maradt volna, mint ez a titáni
küzdelem, a szörnyü harcoknak ez a lánczolata; ismételjük, ha egyéb

nem maradt volna: még akkor is csodálattal kellene meghajolnunk az 1848—49-iki magyar honvédek előtt.

Bem tábornok, a tihuczai győzelem után, mint tudjuk, Beszterczen állapodott meg. Ez volt Erdélyben a legelső pihenője. De itt sem maradt sokáig. Csakhamar visszafordult, hogy a gondjaira bizott szép országrészt egészen fölszabadítsa az osztrák járom alól.

Mert Urbán kiüzetésével az ellenséges haderőnek csak egy kis része semmisült meg. A zöm, Puchner vezetése alatt, még büntetlenül garázdálkodék. Egyáltalán, mindaddig szó sem lehetett uralmunk visszaállításáról, míg Puchner parancsolt a szászföldön. Pedig ő vala itt az úr. Az osztrák hadviselés szálai egész Erdélyből Nagy-Szebenben futottak össze. Riebel, Gedeon, Kalliany stb. innen indultak hódító útjaikra, s ide menekültek, ha baj volt.

A lángeszű Bem csakhamar rájött, hogy Erdély birhatásának kulcsa voltakép Nagy-Szebenben fekszik. Elhatározta tehát, hogy beveszi Szebent, s itt, a saját tenyésző fészében lép a pártütés sárkányának a fejére. Koczkázató vállalat, de Bem nem törődött az akadályokkal.

Mindenekelőtt azonban egy kis erőt akart gyűjteni a székely nép közt. Szász-Régenen át, január 13-án érkezett Maros-Vásárhelyre, ahol, mondanunk sem kell, a legnagyobb lelkesedéssel fogadtatott. A góbé csodálkozva nézte ezt a forradásosarczu törődött öreg embert, akinek nyomán, mint a hű eb, a dicsőség jár. Vajjon miféle babonája lehet, hogy így fél tőle az ellenség? . . .

A székely nép, multévi szerencsétlen hadviselése óta, alig mozgult ki bérczes otthonából. Azzal a szilaj erővel, lobogó harcivágygyal, amely sajátja volt, még most sem feküdt neki a küzdelemnek. Buzgott, lelkesedett a nemzet ügyeért, de a harc fürgetege nem sodorta magával. Megvolt ennek is az oka. Hiányzottak a tettekre kész, bátor és önfeláldozó vezérei. Sombori, mint tudjuk, a hidvégi csatavesztés után annyira elveszté önbizalmát, hogy december 28-án Árapatakán meghódolt Gedeon tábornok előtt; Droschner Ferencz pedig, a csíkiek ezredese a szó szoros értelmében összejátszott Puchnerrel, s minden követ megmozdított, hogy a székely nép az ellenséghez csatlakozzék.

De amint Bem közzéjük toppan: egyszerre megváltozik a helyzet. A székely népből, mint a lángözön, kitör a lelkesedés. Nem törődik többé sem az árapataki szerződéssel, sem a Droschner csábitásaival,

hanem tömörül „Bem apó“ köré. Gábor Áron ágyui, környezve a székely honvédség által, csakhamar a Bem táborában dörögnek.

Bemnek egyik legelső teendője, hogy az áruló Droschner eltávolíttassék a Székely-földről. Mindjárt másnap a következő rendeletet bocsájtotta ki:

A orsovai korona-kápolna.

Rendelet.

Droschner cs. kir. ezredes, az első számú székely végvidék parancsnoka, az agyagfalvi népgyűlésen a székely nép előtt a magyar alkotmányra esküt tett, s annak megvédelmezésére ünnepélyesen ajánlkozott.

Esküjét azonban megszegte, hűtlen lett, az ellenséghez állott; sőt a vezénylete alatt levő székely népet annyira fanatizálta, hogy az, a saját testvérei és az alkotmány ellen csaknem ellenséges indulattal viseltetik.

Ezen cs. kir. ezredes hazaáruló és csábitó vétke miatt hivatalából letétetik, s haditörvényszék elé állíttatik.

Főhadiszállás Marosvásárhely, jan. 14. 1849.

Bem,
tábornok.

Ámde, Droschner nem várta be a haditörvényszék ítéletét. Megszökött, hogy később, esküjét szegve, mint muszkavezető szerepeljen. Helyére, szintén ezredesi ranggal, *Gál Sándor*, egy lelkes és megbízható férfi, neveztetik ki.

Bem aztán az ujonczozáshoz fog. Az első székely vadász-zászlóalj, *Jenei József* őrnagy parancsnoksága alatt, január 21-én már fel is esküszik. Majd jött a többi; a kicsiny Székelyföld csak úgy ontotta magából a honvédek raját.

Igyen rendet csinálva, január 16-án Bem kimozdul Marosvásárhelyről, hogy Szeben alá nyomuljon.

Csakhowy Puchner sem maradt veszteg. Az osztrák főhadparancsnok, mint láttuk, úgy megrettent, hogy nemcsak a mőcz felkelő bandákat uszítá ellenünk, hanem orosz segélyhez is folyamodott. De addig is, míg a kérdés dülőre jut: maga akart megbirkózni a lengyel szabadsághósszal. Hatezer fegyverest 30 ágyuval küld tehát *Kalliany* tábornok vezetése alatt, Marosvásárhely felé, hogy tartóztassa fel Bemet előnyomulásában.

Január 17-én *Gálfalva*-nál találkozik a két ellenséges haderő. Összeadásuk heves, elszánt. *Gálfalva* utczáin, amelyet a császáriak tartanak megszállva, csakhamar végigsöpör a honvédszurony. Erre *Kalliany Szókefalván* veti meg a lábát, de innen is kiűzetik. Eközben *Bethlen Gergely*, ki a jobbszárnyat vezette, egy ügyes mozdulattal az osztrákok háta mögé kerül. Mikor *Pókafalva* felől megdördülnek a honvédágyuk: az egész császári sereg rémült futásnak ered, legelő maga *Kalliany* tábornok, utána a tisztikar, leghátul zagyva tömegben a legénység. Meg sem állnak Szebenig. Veszteségünk elég nagy volt: 80 ember; de a császáriaké kétszerannyi: 160 halott és sebesült, ezenfelől 200 fogoly.

Bem tábornok vaserélylyel nyomon követé a futamló ellenséget. Január 18-án már *Medgyesen* volt, másnap pedig Szebenhez alig két mérföldnyire: *Vizaknánál* ütött tábor. Eltökélt szándoka volt, hogy Szebent, bármi áron, birtokába keríti. Megüzente tehát a *Tordán* örökös *Czecznek*, hogy dandárával azonnal keljen útra, de úgy igyekezzék, hogy január 21-én pittymalatkor okvetlenül Szeben előtt legyen.

Csak most riad meg igazán *Puchner*. Összes hadcsapatjait sietősen Szebenbe rendeli; a szászokhoz és a románokhoz pedig a következő érdekes és jellemző szózzal fordul:

Kiáltvány.

Az aggodalom és kishitűség szavai hallatszottak. A mi csapatunk erős és vitéz; mindennap nő. A legrövidebb idő alatt túlhaladja az ellenség számát. Tizenhat gyalogsági századból, 12 ágyuütegből és 4 lovassági századból álló két csapatot érkezik ma, vagy holnap ide. *Windischgrätz* herczeg tábornagy győztes seregével előre tör, *Schlick* gróf altábornagy bevette Nagyváradot és most Erdély felé közeledik.

Hitelt érdemlő értesítések szerint *Urbán* ezredes megerősödvé segítségünkre siet. Hol van tehát az ok a csüggedésre?

És ti hű szászok és románok, akik oly örömmel és sietve esküdtetek hűséget a császárnak, a ti karjaitok ne számítana semmit, nem volna bizalmatok önmagatokban, a kik sok ezer bátor férfit számláltok soraitokban?

Fel tehát szászok, fel románok! Segítsétek a császár csapatjainak megvédeni a barátságos Nagyszeben hű alattvalóit a forradalmárok ellenében.

Mindenki jöjjön, aki képes fegyvert ragadni és harcoljon becsületesen! És ha mindnyájan bátran küzdünk: a győzelem sikere nem maradhat el. Legyetek bátrak, hű szászok és románok. A mult év október 18-án az igazságszerető szászok ötvenszer rosszabbul álltak, mint ma, mégis mindegyitek telve volt a legnagyobb bizalommal. És ma, mikor a siker felett nem lehet kétségtek s ez az áldatlan polgárháboru nemsokára véget ér, ma nem biznátok? Lehetetlen az.

Nagy-Szeben, 1849. jan. 19.

Báró Puchner,
parancsnokló tábornok.

Bruckenthal Sámuel, a szász nemzetőrség parancsnoka hasonlóképp tollat ragad, s hosszabb kiáltvánnyal fordul szepegő vitézeihez. „Ne féljünk, — így biztatja őket és önmagát, — hiszen hátunk mögött áll a felséges császár.“

Szükség is volt a bátorításra. A szász atyafiak táborában valóságos pánik ütött ki. A vagyonosabb rész, összeszedvén értékes holmiját, rémülten menekült Oláhország felé.

Ilyen hatása volt Bem elhatározó föllépésének. Pedig hadereje, miután több helyütt őrséget kellett hátrahagynia, alig állott néhány ezer emberből. A létszám, jan. 20-án, midőn Szeben megvételére indult, hivatalos kimutatás szerint a következő volt:

Gyalogság.

Bem személyes vezetése alatt:

A 4-ik honvédzászlóalj	900 ember
A bécsi legió	400 „

A 2-ik székely zászlóalj	750 ember
Az 55-ik honvédszászlóaljából	400 „

Czecz parancsnoksága alatt Tordán:

A 11-ik honvédszászlóalj	900 „
A 31-ik honvédszászlóaljából	400 „
<hr/>	
Együtt:	3750 ember.

Lovasság.

Bem vezetése alatt:

Egy osztály Mátyás-husár	240 ember
Egy osztály Székely-husár	300 „
Egy század Vilmos-husár	100 „

Czecz dandáránál:

Egy század Mátyás-husár	160 „
A Kresz-vérteseiből	75 „
<hr/>	
Együtt:	875 ember.

Tüzérség.

Bemnél:

Két üteg hatfontos	12 ágyu
Egy félüteg debreczeni ágyu	6 „

Czecznel:

Két üteg	12 „
<hr/>	
Együtt:	30 ágyu.

Bem hadereje tehát mindössze: 4625 emberből és 30 ágyuból állott.

Az *ellenséges* haderő pedig, csupán Szebennél, ez volt:

Két gyalogdandár	6000 ember
Egy lovasdandár	1000 „
A szebeni mozgó nemzetőrség	4000 „
Oláh népfelkelő	3000 „
<hr/>	
Összesen:	14000 ember.

Ezenfelül 30 sánczágyu, s 24 tábori ágyu. Gedeon dandára — mintegy 3000 fegyveres 20 ágyuval, — már útban volt Szeben felé.

Kossuth Lajos arczképei.

Puchner tehát 74 ágyuval 17000 embert tudott állítani Bemnek 4625 főnyi serege és 30 ágyuja ellenében.

S Bem tábornok mégis kísérletet tőn, hogy a szebeni bástyatorony ormára kitűzze a magyar lobogót.

Nagy-Szeben, a fondor szászoknak ez az ősrégi fészke, a Szeben folyó mellett, a Kerbunár, Csóva és Gupári hegyek éjszaki ágának utolsó lejtőjén fekszik. Vidéke festői, de zordon. Lakosainak száma 1848—49-ben: tizennégyezer; takarékos, jómodu nép. Szeben tulajdonkép két részből áll: az Óvárosból s az Ujvárosból. Az Óváros dombon épült, közvetlenül alatta pedig az Ujváros terül el. A városhoz közel téres mező van; csatornák szeldelik keresztül, füzesek borítják. A mező fölött a nagycsúri és hammersdorfi magaslatok uralkodnak.

Nagy-Szeben, mint a szászoknak csaknem valamennyi városa, bástyaszerű kőfallal volt kerítve. Főkép az Óváros beillett volna kisebb erődnek. Mikor a háboru kitört, a szebeni magisztrátus semmi áldozattól sem riadt vissza, hogy városuk mentől jobban megerősíttessék. A bástyafalakat kitaraszták, az alsóvárost pedig hatalmas földsánczokkal övezték körül. De maga Puchner is a kezükre járt; ágyukat adott nekik, a várost pedig nagyszámu őrséggel rakta meg.

Hisz Puchnernek is ez volt székhelye és a hadiszertára. Legtöbbnyire itt táborozott. Most is, a gálfalvai csatavesztés után egyenesen idemenekült, hogy fölvegye a küzdelmet, ha ugyan még lehetséges, az előnyomuló honvédsapatokkal.

Bem azt hitte, hogy Szeben föltétlenül meghódol előtte. Minden pillanatban várta a fehérzászlós hirnök megjelenését. De bizony nem jött. Ekkor, — január 20-án, — három medgyesi szászt küldött Szebenbe. Ám, ezek is eredménytelenül tértek vissza.

Erre a nem várt konok visszautasításra, amely különben a Puchner műve volt, Bem, mint mondják, egészen kijött a sodrából. Még azon éjjel a szomszédos Nagy-Csúri alá nyomult, s másnap, január 21-én reggeli 7 órakor a támadáshoz fogott.

— A koczka el van vetve. Hadd kezdődjék hát Isten nevében a viadal! — szólt gróf Teleki Sándorhoz az ő mély, csöndes hangján.

Borongós, hideg idő volt. Szeben mintha ködfátyolba burkolózott volna, csak tornyai emelkedtek ki a szürke páratömegből.

Mikes Kelemen vezette a középhadat, Bethlen Gergely a balszárny élén állott, Czech érkező dandárának pedig a jobbszárnyat kellett volna képezni.

A császári haderő Szeben előtt volt elhelyezve: a gyalogság a külváros földsánczaiban, a lovasság pedig a hammersdorfi síkon.

Valami megmagyarázhatlan, titokzatos csönd borult a komor tájra. Még a havasok szellője is elült, mintha nem akarná zavarni a készülő nagy harcjátékot.

A középhad csöndben, éber óvatossággal húzódik Szeben alá. Elől a gyalogság, mögötte az ágyú-ütegek. Kísérve tábornokára által, Bem is velök tart. Pejlovon ül, viseltes köpönyeg van rajta. Olyan derült, mintha sétálni menne.

Az alsóvárostól körülbelül ezerötszáz lépésnyire egy hid van, a Czibin nevű patakon víz keresztül. Egész ideig nyomul seregünk.

A tüzérség épp ütegeinek a fölállításához fog, midőn a közeli földsánczból ágyúlövés dördül el. S a golyó talál: Mikes Kelemen dandárparancsnok, Erdély egyik legderekabb leventéje, halva rogyik össze. Egy másik ágyúlövés Bem hadsegédjének: Térei főhadnagynak oltja ki ifju életét. A harmadik lövés gróf Teleki Sándor tábori futár lovát söpri el.

Az előnyomuló hadcsapat megáll. Nagy zavar keletkezik. Csak Bem tábornok marad nyugodtan. Leszáll paripájáról, odamegyen Mikes vérbefagyott holttestéhez és homlokon csókolja. A vezér bucsúzása ez sírbatérő bajnokától. Aztán int, hogy a dandár három-négyszáz lépéssel vonuljon hátrább. Itt, egész nyugalommal, mintha misem történt volna, elhelyezi ágyuit, s legott hozzáfog Szeben vivásához. Déli tíz óráig szakadatlanul folyik a bombázás. Eközben a 2-ik székely zászlóalj, s a bécsi légió három rohamot intéz a földsánczok ellen. De siker nélkül, a császáriak rettentő kartácstüze elől hátrálni kénytelenek.

A hammersdorfi síkon is megindul a harc. Itt a Bethlen-dandár küzd a vértésekkel.

A halottak és sebesültek száma egyre nő; a bécsi légióból alig maradt száz ember. A többi mind ott fekszik véresen, merevedő testtel a sánczok alatt. Mennyi édes remény száll velök a sírba! . . .

Ez is nagy csapás Bem tábornokra; de még több veszteség is éri: ágyui közül immár öt van leszerelve. Hanem azért áll rendületlen.

Délfelé, úgy tizenegy óra tájban, mikor legnagyobb a veszély, Vizakna felől riadó hangzik. A köd felszáll, s ragyogó napfény árad szét. Ugy tündöklök erdő-mező, mintha az ég aranyos szemfedőt borított volna a szegény elvérzett katonákra.

De a napfényben megcsillan az érkező honvéd-dandár fegyvere is.

— Itt van Czech! Éljen! Éljen! — tör ki a csüggedő harcosok ajkán az örömkialtás.

S csakugyan Czech érkezett meg; késve ugyan, de mégis elég jókor.

S a harc fürgetege ismét kitör, most még talán szilajabban, mint annak előtte.

Az ujonnan érkező csapat csakhamar szintén harcra elegendik. A 11-ik honvédszázalaj, a rettentetlen Inczedy Samu vezetése alatt, a 31-ik zászlóaljjal, a melynek a hős Dobay József az őrnagya, csaknem versenyre kél, hogy melyikök tűzi ki hamarabb Szeben falára a trikolt.

A megtizedelt középhad eközben meginog. A honvédek szívébe a megrettenés lopózik. Valami úzi-hajtja őket, hátrább, egyre hátrább; talán nem is a kartácstűz, hanem a gyáva életöszön. Egyszerre, mintha vezényszóra történnék, az egész csapat visszafordul, s rendetlen futással iramlik Nagy-Csűr felé.

Ebben a pillanatban a bástyafalról megzendül a „Gotterhalte.“ Az egyik száz zenekar fujja; gúnyosan, kárörvendve.

— Ez már mégis szemtelenség! — kiáltja haragosan Bem.

Ezzel egyik ágyuját a muzsikuskok felé irányozza, s közzéjük durran. A zene elhallgat, a nagyszakállu karmester véres fővel hull a kótatartójára. Sohsem dirigál ez többé Gotterhaltét.

A középhad futamodása miatt a Czech-féle dandár is kénytelen volt fölhagyni a meddő küzdelemmel, s Ladámos felé hátrált.

A csata elveszett; 257 halottunk feküdt a küzdőtéren, sebesülteink száma pedig több volt száznál, köztük több tiszt. A császáriak vesztesége: 94 halott, s 121 sebesült.

Csak most tűnt ki egész fönségében Bem hadvezéri nagysága. Körülötte minden összetört, egyedül ő maradt rendületlen, hidegvérű, gondolkozó.

— A gyalogság hadd fusson, de mi helyünkön maradunk! — szól Adorján tüzérparancsnokhoz.

S kétóra hosszáig folyvást ott áll megingatlanul a nagycsüri padnalon Szebennek csaknem a kapui előtt. Alkonyatkor aztán ment tovább, lassan, meg-megállva, ujjal löve, mintha ő volna a győztes.

Esti nyolczkor érkezett Szelindekre. Itt akart a véres tusa után megpihenni.

Szelindek közel fekszik Szebenhez, alig két mérföldnyire. Nagy s csinos falu, népe vegyesen: szász és oláh.

Bem épp nyugvóra készül, mikor jelentik, hogy nyomukban az

ellenség. Losenau ezredes, egy dragonyos osztály élén már kanyarodik a hegyi úton.

— Nem tesz semmit, hadd jőjön! — válaszol Bem. Ezzel ki-megy, ágyuit az országutal szemben az ottani póstamester kertjében fölállítja, s nyugodtan vár.

Losenau kevély diadalérettel csörtet előre. A dragonyoscsapat már a falu alatt van, alig ezer lépésnyire: mikor Bem, váratlanul, hirtelen közzéjük kartácsol.

Gál Dániel, Háromszék kormánybiztosa.

— Elég! — fordul Bem ámuló tisztjeihez. Mehetünk uraim aludni.

S csakugyan elég volt. A dragonyos csapat menten visszafordult, s meg sem állt Nagy-Csűríg.

A sebzett oroszlánt nem merték ezúttal tovább üldözni. Csaknem az egész osztrák haderő Szeben falai közzé húzódott. Másnap, január 22-én, Puchner elnöklete alatt haditanács volt, s a generalis uraknak a nehéz gondtól ugyancsak főtt a feje, hogy mitévők legyenek azzal a szívós és makacs lengyellel, akit „csavargó“ gyanánt, „miután holléte

nem tudatik,“ épp most köröztet a k. k. véstörvénytörvényszék. S ha még aznap este meg nem érkezett volna Gedeon: valószínű, hogy egészen fölhagynak Bem további üldözésével. Így azonban az lón a határozat, hogy kifujván magokat, ismét utána nyomulnak, s ha nem tudják megsemmisíteni, legalább elüzik Szeben tájékáról.

Bem tehát, ellenségeinek a gyámoltalanságából egy-kétnapi nyugalomhoz jutott. Medgyes felé még nyitva volt előtte az út, bántatlanul elmenekülhetett volna. De maradt. Nem volt ez önfejű makacsság tőle, hanem bölcs előrelátás. Nagyon jól tudta, hogyha igyen megverve távozik Szeben alól: Erdély fölött megint összecsapnak a vész eltemető hullámai. Az ébredő lelkesedés újra kialszik, a honvédsereg züllésnek indul, s aztán csakhamar vége lesz mindennek.

Elhatározta, hogy nem mozdul, bármi történjék is; elhatározta, hogy küzd-harczol az utolsó emberig. Majd csak megfordul a hadiszerencse, s előbb-utóbb győzni fog ellenein. Pedig rosszul állott; serege megritkult, a lőszer fogytán. Ezenfelől még a székely-zászlóalj is, amely az ősztől fogvást szakadatlanul harcban volt, haza kellett bocsájtania.

Igaz, hogy Magyarországból is, a Székelyföldről is friss csapatokat várt. De a segélyhad késett. A hazatérő székely katonaság által megüzente tehát Gál Sándor ezredesnek, hogy az új székely zászlóaljakkal haladéktalanul nyomuljon Szeben felé; Kossuth Lajoshoz pedig gyorsfutárt menesztett, s sürgetőleg kérte, hogy a kilátásba helyezett segédem indíttassék mielőbb útnak, mert baj van.

S balsejtelve csakhamar valósult. Január 24-én, épp delet harangoztak, egyszerre csak jön a riasztó hír, hogy az ellenség megint támadni készül. Ugy volt. A császári had zöme, Kalliany tábornok vezeteése alatt, Nagy-Csúrról, — egy másik dandár pedig Balázsfalva felől nyomult előre.

Bem, kettéosztott csapataival mindakét helyen elfogadta az ütközetet. A nagyúton maga vezényelt, Balázsfalva felől pedig Czecz, aki előtte való nap ismét a főszerephez csatlakozott.

Késő estig folyik a viadal. Kisded seregünk minden oldalon önfeláldozó hősiességgel veri vissza az ellenség megújuló rohamait.

De újabb vész hír kel szárnyra, hogy az ellenség harmadik oldalról: Vizakna felől is közeleg. S csakugyan, Riebel őrnagy jött egy erős csapattal.

Bem sietve magához rendeli Zsurmay (előbb: Zsurmánszki) Lipót huszárszázadost, a tartalék-lovasság parancsnokát és így szól hozzá:

— Kapitány úr! Az ellenség két felől már fut. A harmadik helyütt vágjon be ön.

S Zsurmay, mint a szélvihar, úgy vágat huszárjai élén, le a dombról a közeledő Riebel ellen.

Éjfélre jár az idő, mikor elcsitul a harc. A győzelem a miénk. Az ellenség minden ponton szégyenkezve visszahúzódik.

Bem annyira meg volt elégedve csapatainak vitéz magatartásával, hogy másnap, jan. 25-én a tisztek legnagyobb részét előléptette. Kemény Farkas vezérőrnagygyá neveztetett ki, Bethlen és Kiss Sándor az alezredesi rangot kapták; Makrai László, Perczi Péter, Zsurmay Lipót, Szabó Nándor, Kofler Bódog, Keresztessy Imre, Csutak Kálmán stb. őrnagyok lettek.

Egyideig tehát megint nyugta volt Bemnek. De csak négy-öt napig. A szelindeki völgy csakhamar újabb véres küzdelemnek lón a színhelye.

... Január 30-án, — írja Czecz, akinek, mint tudjuk, szintén dicső szerep jutott ezekben az emlékezetes harcokban, — Puchner összes haderejével újra elindult Szelindek felé, miközben Gedeon brassóvidéki csapatjait is magához vonta. Két dandár 12 és 18 fontos tábori ágyúkkal a homlokátadásra; egy dandár a szász nemzetőrség által támogatva a völgyben jobbszárny gyanánt; s egy fél dandár Kakasfalvától a hegyeken keresztül a balszárnyban nyomult előre. Ez utóbbi helységről egy fél dandár Rüs felé vonult, s Bem háta mögött megszállta a magaslatokat. Délután egy óra felé jelentették a portyázók a tábornoknak, hogy ellenség közeleg.

Bem tudomást sem véve az egész dolgról, nyugodtan folytatta ebédjét. Tisztjei a plébániaháznál vígan voltak, mert a kolozsvári cigányok is eljöttek Czecz hadoszlopával. Midőn a kiküldött portyázók az ellenség közeledését minden kétségen kívül helyezték, a rüszi hegyekről egyszerre csak megszólaltak az ágyuk és a tüzérsata a homlokzatról, ugyszintén mindkét szárnyról megkezdődött. A császáriak azt hitték, hogy Bemet meglepték, de e csalódásuk rövid ideig tartott. Bem csapatjai az első riadóra sorakoztak.

A negyedik honvédzászlóalj elfoglalta a homlok előtti magaslatokat, az 55-ik honvédzászlóaljnak jutott az ellenséges jobbszárny, a Kemény dandárának a balszárny visszaverése. A 11. és 31. zászlóalj egy eskadron Mátyás-huszárral és 6 ágyúval, Czecz vezérőrnagy alatt Rüs

ellen kezdett működni; míg a többi lovasság tartalékol a helységben maradt. Délután két órakor mindkét részről iszonyu ágyuzás kezdődött; Bem tábornok, ki az ellenséges központ ellen dolgozott, abban oly károkat tett ágyuival, hogy a császári tüzérségnek időnként el kellett hallgatnia, míg a leszerelt ágyukat másokkal cserélték föl. Hasztalan törekedett az ellenség granátjaival felgyújtani a helységet, vagy a lovasság soraiban az utcákon kárt tenni, vagy végül szuronytámadások által a gyalogságot a hegyoldalokról leszorítani; Bem rendületlenül állott, mint egy hadisten; s katonái követték példáját.

Egyetlen egy honvéd sem tágitott helyéről, ámbár a felgyújtott helység lángjai már ruhájokba kezdtek kapkodni és a golyózapor mindenütt halált és pusztítást okozott. Délutáni 4 óráig nem tudott az ellenség egy talpalatnyi földet elvenni; sőt ellenkezőleg Czetznek sikerült jól irányzott ágyutűz által a rüzi féldandár ágyuit lefegyverezni. Néhány önkéntes pedig a 14. zászlóaljból négykézláb csuszva fölmászott azon meredek hegyre, melyen az ütegek állottak és majdnem hatalmába keríté az ágyukat, de az ellenség jónak látta, tágitva e hősök elől, az erdőbe menekülni. Alig vette észre Kemény zászlóaljja, hogy a hátul álló ellenség megugrott, a védő harczból támadó lett és Kemény a vele szemközt álló és folytonos küzdés közt Kakasfalva felé visszahuzódó ellenség ellen szuronytámadást intézett.

Az 55. zászlóalj ily módon folytonos sakkban tartotta a támadókat a jobb szárnyon, hogy óriási túlsúlyuk dacára egy lépést sem merészkedének előre tenni, sőt mihelyt a nap lehanyatlott, visszavonulni kezdtek. A nemzetőrségnek is derék része van a dicsőségben. A központon nyakasan küzdött az ellenség, de minden igyekezete, irtózatos kartácszapor által kicsikarni az utat a helységbe, Bem és derék katonái retenthetlenségén megghiusult. Hat órakor már határozottan a mi részünkre dőlt el a csata. S ámbár a csapatok még 8 órakor is harczoltak, ez a császáriak részéről a hiúság kielégítésére, Bem részéről pedig azért történt, hogy a sikert biztosítsa s övéit az éjjeli harcz borzasztó szépségeiben gyönyörködtesse.

Végre esti 8 órakor az ellenséges központ is visszavonult és kijelenté, hogy Bem állása bevehetlen! Csapataink Szelindek meleg házaiban igen jól találták magukat, míg a császáriak a nagycsúri erdőségeken táboroztak. Bem eközben fölhasználni igyekezett a kivívott csata előnyeit. 31-én reggel valamennyi csapatait kiállította és Kemény ezredet az egész gyalogsággal kiküldötte a Nagy-Csúr felé vivő

útra, míg maga a lovasság és tüzérséggel a Ladámos-völgyében Vizakna felé fordult és egyfél órai előnyomulás után a magaslatokat megmászva

Budavár ostromának haditérképe.

a császáriakat Nagy-Csúr és Szelindek között Vizaknával egyenlő vonalban féluton elérte. E manőver által kényszerítve voltak a császáriak támadásuk megújítására vonatkozó minden tervükről lemondani és a

lehető leghamarább Szebenbe vonulni, ha csak nem akarták magukat annak a veszélynek kitenni, hogy a magyar sereg ez egyetlen utjokat is elvágja. Bem mosolyogva nézte, mint vonul vissza az ellenség és visszament ujjal Szelindekre, hogy csapatainak egy kis nyugalmat szerezhessen. . . .

Bauer Lajos vezérkari őrnagy, Bem főhadsegéde pedig hátrahagyott jegyzeteiben így mondja el a szelindeki csata lefolyását:

. Kis seregünk ellen jan. 30-án Puchner három oszlopot indított el; az egyiket, mely mintegy 4000 főből és 30 darab ágyúból állt, egyenes vonalban N.-Csűrön át szembe; a másodikat, mely mintegy 2500 főből és 12 ágyúból volt összeállítva, Ladámos és Kakasfalva felé: jobb oldalunkba; végre a harmadikat, mely a másodikkal hasonló erejű volt, Röszt felé hátunk mögé indította. Ha ezekhez számítjuk az oláhokat, tehát négyszeres erő ellen kellett Bemnek kedvezőtlen állásából védekezni.

Ezen a napon reggel, a szemle alkalmával, néhány perczre elhagyván Bemet, ő ezalatt a 4-ik honvédszászlóaljat rendelte az előőrsök felváltására. Midőn visszatértem, nem tudván ezen intézkedését, én a 27-ik zászlóaljat rendeltem ki ugyanazon czélra.

Igy történt, hogy 11 órakor, midőn a fölváltás ideje volt, elnézésből egyszerre két zászlóalj állott föl Bem szállása előtt, s egyszerre két törzstiszt is jelenté magát szolgálatra. Ugyanezen perczben a portyázásból visszatérő parancsnok jelenti, hogy közeleg az ellenség. Néhány percz múlva a többi oldalokról visszatérő portyázók is hasonlót jelentének, mire Bem karonfogott, mondván:

— Saját szemeimmel kell látnom, mielőtt elhiszem.

A ház előtt egy dombon fölállított kilencz darab ágyúhoz érve, csakugyan láttuk közeledni a császáriakat. Bem, mint ilyenkor rendesen, szinte örömmel mondá:

— Igenis, jön!

S ezzel hirtelen Adorján tüzérszázadoshoz fordulva, kérdé:

— Látja százados úr azon bokrocskát ott elől?

— Igenis! — volt a felelet.

— Legyen szives kapitány úr megmagyarázni, melyik bokrot érti? — kérdi tovább az öreg gondos vezér.

És miután a százados a kitűzött bokrot helyesen megmagyarázta, Bem elrendelé, hogy mindaddig, amíg az ellenség ahhoz a bokorhoz nem érkezik, egyetlen lövés sem történjék; de akkor csak löni, löni, löni sebesen. Ha erre meghátrál az ellenség, el kell hallgatni, s ismét csak akkor löni: ha azon vonalba jön.

— Értette százados úr? No most mehetünk.

A két zászlóalj kirendelése jól esett ki, mert elfogadhattuk az ellenséget csatakészen.

Bem a két kirendelt zászlóaljat Szelindek előtt egy sánczba helyezte el. Azután lóra ült, s az eközben minden dobszó nélkül, az ellenség közeledésének hírére maguktól kiállott zászlóaljakat a többi oldalra vezette.

Az 55-ik honvédszászlóaljat és a Juhász őrnagy zászlóalját 6 ágyúval Kemény Farkas alezredes vezénylete alatt Ladámos felé; a 11-ik és a 31-ik honvédszászlóaljat pedig, s egy század Mátyás-huszárt, Czecz vezénylete alatt 6 ágyúval Röszt felé rendelte, de azon meghagyással, hogy védelmi állásukból most az egyszer támadásba át ne menjenek.

A Mátyás-huszárok többi két századát s a Perczi-féle lovasságot a templom előtti utczában, a Vilmos- és a Szatmári-huszárokat a nagy-selyki utczában helyezte el, de úgy, hogy a házak által az ellenség ágyuitól teljesen fedve voltak. Ez volt a tartalék.

A bécsi legió maradványa s a szatmári önkényes osztály Bem szállásának az udvarán állottak, a szemben jött ellenség ellen működő 12 ágyu fedezésére.

Mig ezen fölállítás történt: ezalatt az ellenség, melynek tizenkét fontos ágyui is voltak, rég megkezdte az ágyuzást. De a mieink csaknem egy fél óráig némán hallgattak, a mi az ellenséget nagy zavarba hozta, látván ágyuinkat, s nem érthetvén okát némaságuknak. Nekibátorodik tehát és közeleg. Mikor azonban a bokor irányában ér, oly rettenetes tűzzel fogadtatik, hogy egy percz alatt kénytelen két összerombolt ágyuját elhordani, a második perczben pedig meghátrálni. Ekkor ágyuink újra elnémulnak.

De foly már a véres harc mindenütt. Az öreg vezér látván, hogy a szebeni részen jól megy a dolog, elmegy a többi oldal megszemlélésére; s midőn látja, hogy mindenütt jól megy: ismét visszatér helyére.

Hiába erőlködik az ellenség, hiába küldi zászlóaljait újabb meg újabb rohamra: az ifju oroslánok és őrei az ágyuk, mindannyiszor nagy veszteséggel visszaverik. Már öt órája, hogy foly a véres játék, s még egy lábnyit sem közelíthetett az ellen. Ujra megindul vezérünk látogatóba az oldal-állásokba. A 11-ik honvédszászlóalj csodákat művel. Czecz alezredes első volt e napon, ki visszaverte a császáriakat.

Mindenfelé hátrál az ellenség, csak a szebeni vonalon nem akar a főhad takarodni. Öreg oroslánunk már szinte veszíteni kezdi béketűrését, midőn megpillantja a szász vadász-zászlóaljat valami görcsös lábrángatózással „hurrá“-t ordítva, de egy késfoknyit sem haladva előre. — Bem akaratlanul elkaczagja magát.

E perczben érkezik oda báró Kemény Farkas alezredes a Juhász őrnagy zászlóaljával. Bem Keményhez fordul:

— Kergesse el azokat az ordító kutyákat amonnan!

— Tartalék nélkül? — kérdezé Kemény Farkas.

— Itt a tartalék! — mutatott Bem ágyuira.

Még egy pillanat, — s az ugrálva hurrázók eszeveszettül szaladni kezdtek. Rajtuk is maradt örökre a „*hurráh-vadászok*“ csúf nevezet.

Ezután csakhamar vége volt itt is a küzdelemnek. Az ellenség minden vonalon futott Szeben felé.

Veszteségünk 6 sebesült és 2 halott; az ellenség pedig 60 halottat hagyott a csatatéren, s legalább hat annyi sebesültet vitt magával. Sérült és összerombolt ágyuja legalább tíz volt. Szebenbe érkezve azt kürtölték, hogy szelindeki állásunk, amely egy a lehető legrosszabb volt, bevehetetlen. . . .

Puchner, mint látjuk, rövid időközben immár harmadszor kap ki. De most már csakugyan félreteszi a szégyenérzetet, s újra ir Lüders tábornagnak. Arról szó sincs, — így könyörög, — hogy az orosz segélyhadat valamelyes baj érné. Hiszen nem is kell verekednie. Csak szállja meg Brassót és Szebent, hogy a császári hadsereg akadálytalanul működhessék.

És az első szotnya kozák, gyászos hírnöke a későbbi nagy orosz invázióknak, 1849 február 2-án, Engelhardt tábornok vezetése alatt, csakugyan átlépi Erdély határát, s még aznap Brassóba vonul; február 4-én pedig, Skariatín tábornokkal az élén, megjön a második orosz csapat, s a szászok örömmujjongása közt Nagy-Szebenben helyezkedik el. A két dandár együttvéve hatezer főnyi lehetett.

Puchner megint legény a gáton. Nem fél többé. Hisz mögötte az orosz.

— Átkozott lázadója! — így fenyegeti Bemét. — No majd elbánok én most veled. Fogadom, hogy egy hét múlva a szebeni börtönben ülsz.

Ami nélkülözhető fegyverese csak volt a közelben, mind Szebenhez rendelé. Medgyes és Déva között pedig mindenféle futárok röppennek szét, hogy a szász és az oláh népfölkelés álljon talpra, legyen éber, s ne engedje kisiklani a magyar hadat. S csakhamar megmozdul az egész vidék, lázasan, mohó prédaszomjjal, mintha valami nagy hajtóvadászat lenne készülőben.

Bem pedig csak mosolyog. Sebforradásos arcán a hősi elszántság derüje ömlik el. Olyan mint a viharhadár, amely akkor van elemében, ha mennydörög, zúg, csattog körülötte. Önbizalmát még növeli az a hír, hogy a magyarországi segélyhad, Beke József alezredes vezetése mellett, Arad felől már közeleg, s egy-két nap múlva Déván lesz.

Bem, a további védekezésre nézvést a nála szokásos nyugalommal teszi meg intézkedéseit. Attól tart csupán, hogy az érkező honvéddandár ebben az ellenséges áradatban elsodortatik útjának irányától. Hogy ez be ne következék: egészen Déváig egy erős csapatot küld eléje. A hadcsapat, — 6 ágyúval, a 11-ik és az 55-ik honvédtáboralaj és három század Mátyás-huszár, — a rettentetlen Kemény Farkas parancsnoksága alatt, febr. 1-én indul el Szerdahelyen, Szászvároson át Déva felé. Bem pedig ezalatt Szelindekről Vizaknára, tehát Szebenhez még közelebb húzódik.

Vizakna ősrégi székely város, igen gazdag sóforrásokkal. Szeben-

Az első orosz csapatok Erdélyben. — (Egykoru kép.)

től mintegy három órányira zord völgykatlanban fekszik. Mindenfelől hegyek koszorúzzák, csupán a város déli részén terül el egy kisebbszerű lapály; az eleje ennek is hepehupás, teli beomlott bányauregékkel, vizmosta árkokkal. Nagy-Szebentől Vizakna felé erre megy az országút.

Vizakna mindenesetre jobb hadállás a szelindeki egérfogónál. Aztán Dévához is közelebb van. Bem tehát itt akart megvonulni Kemény visszaérkezéseig. Abban reménykedett, hogy néhány napig, bármi történnék is, föntarthatja magát. Ekkor aztán, ha megjön a segélyhad, ismét a támadáshoz fog.

Még így is vakmerő elhatározás. Hiszen Kemény távozása után alig volt kétezzer fegyverbiró katonája; ez is elrongyosodott, fáradt, csüggeteg.

— Nincs semmi ok a félelemre, megvédenek ágyuim, — válaszolta Bem az aggódó Czeceknak.

Igaz, ágyuja maradt még elegendő: huszonnégy darab. Hanem az ágyuhoz lőszer is kell, ez pedig fogyatékán volt. Egy hevesebb csata, s vége az összes készletnek. Nagyon jól tudta ezt Bem is, de bizott szerencsecsillagában.

Puchner talán még örült Bem illetén helycseréjének. Annál gyorsabban végezhet vele. S tizezer főnyi hadával legott útra kelt, hogy az „átkozott rebellis“-t megsemmisítse és elfogja.

Február 4-én virradatkor, — vasárnap volt, — Bem néhány tisztjével épp reggelizett, mikor az egyik huszárórs jelenti, hogy Szeben felől jön az ellenség. Bem azonnal lóra ül, s Czece, Zsurmay, Bethlen Gergely és Petőfi Sándor társaságában szemlére vágat.

A huszárórsnek igaza volt, az ellenség óvatos harczirendben csakugyan Vizakna felé nyomult.

Bem egy-két rövid szóval gyorsan rendelkezik. Seregét három részre osztja: Bethlen Gergelynek jut a balszárny, Zsurmaynak a jobb, ő maga pedig Czece ezredessel együtt a középhad élére áll. A honvédsereg Vizakna előtt hosszú félkörben csatárlánczvá fejlődik. Jó szolgálatot tesz most a régi bányaureg, s a vizmosta árok. Az egész középhad ezek mögé rejtőzik. A megvillanó puskacsöveknél alig látni egyebet.

Am, a visszavonulás eshetőségére is gondol Bem. Intézkedik, hogy valamennyi podgyászos szekér utrakész legyen. A gyülekezőhely: Vizakna főutczája. Baj esetén Szerdahely felé húzódnak. De csak akkor szabad mozdulniok, ha tőle írásos parancs érkezik. A rendelet szigorú végrehajtásával főhadsegédjét: Bauer Lajos vezérőrnagyot bizza meg.

Utolsó parancsszava már az ellenség ágyudőrejében vész el. Az öreg vezér, szokása szerint, egy ideig nyugodtan vár; csak mikor a császári had lőtávolba ér: bődülnek el az ő csataoroszlánai is.

Négy óra hosszáig tart immár a rettentő ágyuharcz a nélkül, hogy Puchner csak egy talpalatnyival is előbbre tudna férközni. Déltájt aztán újabb próbát tesz: jobbszárnyunk ellen nyomul, hogy megkezdüljön. De a vitéz Zsurmay résen áll. A 4-ik honvédszászlóaljjal szurony-szegezve visszaüzi a támadókat.

Erre az ellenség úgy megretten, hogy fölhagy a további támadással, s a közeli magaslatokra húzódik. Számos halott, két tönkrement ágyu, s egy lőszeres kocsi marad a csataterén. Bem a lőszeres kocsinak örül leginkább, erről tölti immár ágyuit.

Ha Bem tábornok megelégszik az elért sikerrel: a győzelem ismét csak az övé. De olthatlan dicsőségsszomja nem hagyja nyugodni. Kitör földött állásából és vakmerően az ellenség üldözésére indul.

Puchner csak most látja, minő kicsiny az a csapat, amely elől ő meghátrált. Hiszen Bemnek sem földözete, sem tartalékja. Ezekkel ugyan könnyedén elbánhat.

S néhány percz mulva már sikong a havas ormokon a csatakürt. Az ellenség, mint az áradat, lezúdul a hegyekről, s szilaj dühvel maroknyi seregünkre veti magát.

S az ágyuk bömbölő zenéje mellett csakhamar újra megkezdődik a haláltáncz. A honvéd most is vitézül küzd, de így szemtől-szemben nem képes megbirkózni a négyszeres túlerővel. Egyszerre aztán meginog a balszárny, s visszavonul; a közép is csakhamar bátorságát veszti, s szintugy hátrálni kezd.

Ebben a pillanatban közvetlenül Bem előtt egy ágyugolyó furódik a földbe. Bem fölveszi a golyóbist, megforgatja kezeiben, s elkomorodva így szól:

— Itt az orosz! Ez az ágyugolyó nyolczfontos, ilyen pedig az osztrákoknál nincs! ezt az oroszoktól kapták kölcsön. Hátrálnunk kell innen.

Erről a golyóról tudta meg az éleseszű Bem, hogy az orosz segélycsapatok Erdélybe törtek.

S tény, hogy nem maradhat itten többé. Szégyen bár, de hátrálnia kell, ha seregét megakarja menteni a végpusztulástól.

A visszavonulás kezdetben elég jól megy, de bennt a városban teljesen fölbomlik a rend. A Szerdahely felé vezető utat elállja a sok

podgyászos kocsi. Bauer pedig nem mozdul, vár a tábornok írásos parancsára. Végre megérkezik a futár az írásbeli üzenettel, hogy sietve induljon. De már késő. Az ellenség menekülő honvédeink után iramodik, s hátulról reájok tör.

Egy vértestiszt, csapatjával egyenesen Bemhez vágtat, s bizony foglyul ejti, ha nincs ott Simonyi Simon huszárörnagya. Az ifju hős épp a legválságosabb pillanatban Bem elé ugrik, két vértés-katonát agyonlő, a tisztnak pedig egy hatalmas kardvágással a nyaktörzsig hasítja ketté a fejét.

A város alatt szélesmedrű patak folyik; Viza a neve. A patakon egy rozoga fahíd. Erre viszen az út Szerdahelynek. Itt tolong tarka összevisszaságban a menekvő tömeg. Ámde, a harmadik társzekér alatt, amelyen épp a hadipénztár van, nagy robajjal beszakad a híd.

A zürzavar most még rettentőbb. Összetorlódik minden: kocsi, ember, ágyu. A társzekerekkel és az ágyukkal immár senki sem gondol. Hadd vesszenek. Csak menekülni, csak menekülni! . . . Puchnernek talán sosem volt könnyebb hadakozása ennél. Bokáig gázol a magyar vérben.

Délután lesz, mire a honvédsereg, halálos szorongatás közt ropant küzdelemmel kivergődhetik Vizaknáról. De minő állapotban! A tűzérség csaknem egészen lekonczoltatott, a bécsi légióból immár csak húsz ember van, a 4-ik honvédzászlóalj megtizedelve, a Mátyás-huszárok svadronjából a felerész hiányzik. Több, mint ötszáz halottunk maradt a vizaknai csatamezőn.

De odalett az összes podgyász is; ezenkívül a hadipénztár, tizenegy töltényszekér, s az ágyukból, ami Bemnek legjobban fáj, *tizenhat* darab.

Ez volt az első komoly vereség, mely Bemet érte, mióta Erdély földjén jár. Vajjon kiheveri-e? A legtöbbet azt hitték, hogy vége mindennek. De Bem tábornok nem tudja, mi a csüggedés. Szomorú, hallgatag, de bízó lelkében erős a hit, hogy jóra fordul még minden.

Most is, a visszavonulás alkalmával, ő a legutolsó. Mikor figyelmeztetik, hogy ne tegye ki magát a veszélynek, bús mosolylyal válaszolja:

— Én a predesztináció hive vagyok. Ha odafönnt akként van elvégezve, hogy el kell pusztulnom: úgyis hiábavaló minden. Különben érettem, a beteges öreg emberért nem kár. Csak ez az ifju sereg menekdjék meg, amelyre még nagy szüksége van a szabadságnak.

Aztán csapatainak a háta mögé áll, s azon igyekszik, hogy meg-

Libényi János merénylete I. Ferencz József császár ellen 1853. febr. 18.
(Bécsben festett egykoru kép.)

maradó nyolcz ágyujával seregétől elriaszsa az üldöző ellenséget. Hogyne rajongott volna érte a honvéd? . . .

S Losenau ezredes, látván, hogy a sebzett oroszán még mindig tud harapni, csakhamar visszahuzódik.

Csapataink további üldözésével egészen fölthagytak aznap. Puchner megpihent babérjain. Pedig hát az ő vesztesége sem megvetendő. Csaknem kétszáz emberének az életébe került ez a véres győzelem.

A mi halottjaink közül háromszáz a „Nagy-Akna“ nevezetű régi bányauregbe temettetett. A sorsnak különös játéka, hogy ezekből a holt vitézekből 1890 jul. 3-án, tehát negyvenegy év mulva egyszerre csak felbukkant *hét* ember. Testükön a föloszlásnak semmi jele. Mintha csak aludnának. A sósviz csodálatos módon megőrizte tetemeiket az enyészettől. A dolog országszerte nagy feltűnést okozott akkor. Sokat beszéltek és irtak róla. Az odavaló nép babonás félelemmel járult a hősök teteméhez, s találgatta: miért jöttek vissza. Talán bizony azért, hogy megnézzék: szabad-e még a haza, érdemes volt-e érte meghalni?

Bem, a vizaknai csatavesztés után tagadhatlanul igen szomorú helyzetbe került. Csak nyolcz ágyuval rendelkezett immár. Lőszere semmi; talán húsz töltés egy-egy ágyura. Csapatai pedig a szakadatlan harc közepette annyira megfogytak, hogy alig volt több 1200 emberénél. S elől, hátul, mindenfelé: ellenség. Valóban kétségbeejtő állapot.

Egyetlen egy menedéke volt, ha mentől hamarabb egyesül a magyarországi segélyhadakkal. Elhatározta, hogy megkísérli; s Szerdahelyen, Szász-Sebesen, Szászvároson át lehető gyorsasággal Dévára nyomul.

Alkony borult a tájra, mikor Szerdahelyre érkezett. Itt akart megpihenni, mielőbb tovább húzódnék. A tábor sebesültjeit és betegeit azonban mintegy ötven főnyi kísérettel a következő állomáshely: Szász-sebes felé indítá. Hadd menjenek szép lassan előre. Bántódásuk úgysem lesz, hiszen a sebesült harcosokat még a legvadabb ellenség is kiméli.

Ámde számításon kívül hagyta, hogy mind a két városban szász nép lakik; ez a ravasz álnok faj, amely első felbujtója volt az oláhságnak, s amely Erdélyre zudítá a muszkát.

— Az a legnagyobb boldogságom, ha egy magyart látok meghalva, — dicsekedett egy szász-sebesi előkelő polgár.

Már Szerdahelyen kimutatták a foguk fehérét. Bezárkóztak lakásaikba, s onnan az ablakfüggöny megül kárörvendve nézték katonáink vergődését. Az éhező honvéd egy betevő falathoz nem tudott jutni.

Még pénzért sem. Harácsolhattak volna, mint cselekedte az osztrák a magyar községekben, de Bem mindig visszatartotta seregét az efféle erőszakoskodásoktól.

— Inkább nélkülözzünk, — mondotta gyakran, — de fegyvereinkhez ne tapadjon a rablás szégyenbélyege.

S a honvédsereg, a szászok gyűlölködése miatt, a piaczon kényszerül táborozni. De csak éjfélig marad itt, ekkor aztán ismét megyen tovább: Szász-Sebes felé.

Pittymallatkor, Szász-Sebes közelében, egy fuvarosember jelentkezik Bem tábornoknál. Arcza dúlt, foszlányos ruháján vérfoltok.

— Tábornok úr, — kezdi a jövevény székelyes kiejtéssel, miközben szinte reszket a felindulástól, — a szász-sebesiek az éjszaka összes betegeinket leöldösték.

— Lehetetlen! És a kíséző csapat? — kérdi meglepetve Bem.

— Az is odavan. Magam is csak annak köszönhetem szabadulásomat, hogy oláhul értek. Azt mondtam, oláh népfelkelő vagyok, s Szelindeknél fogságba estem. Erre nagy nehezen megkegyelmeztek.

A fuvaros, ki a sebesültek szállításánál volt alkalmazva, igazat mondott. A szász-sebesi polgárság csakugyan legyilkolta betegeinket. S minő gaz módon, minő hitvány árulással!

A sebesültek fogadtatása rendkívül szívélyes volt. A szász atyafiak csaknem hajbakaptak fölöttük. A részvét vigasztaló szava, üdítő étel-ital, puha meleg ágy, gondos ápolókéz várta őket mindenütt. Sőt még kísézőiknek is jut a ritka vendégszeretet bőségéből.

Pedig mindez csak színlelés, mindez avégből történik, hogy a beteg honvéd és a kísézője gyanutlanul elszenderedjék.

Két órakor éjfél után egyszerre csak éktelen zsvaj kerekedik a város bejárata előtt. Majd egy ágyulövés dördül el, s roppant ordítás között a lomkereki oláhtábor négy-ötszáz főnyi bandája ront a városba. Nyomában pedig a gyulafehérvári őrség.

Csak erre vár a gonoszlelkű nép. Hiszen ő a rendezője a szörnyű színjátéknak. Gyilkot ragad, s a betörőkkel egyesülvén, a védtelen magyarokra tör.

S megkezdődik az irtóztató mészárlás. Előbb az őrcsapattal végeznek, aztán a szegény betegekre kerül a sor. S ágyaikban, orozva valamennyit legyilkolják.

Az egész sebesült-szállítmányból csak a székely fuvaros, s egy markotányosné menekült meg. A többi mind ott veszett.

A székely fuvaros előadása oly meggyőző volt, hogy nem lehetett hírének valóságában kételkedni. S midőn még néhány hajmeresztő részletet itt elmond, Bem haragra gyuló arczzal fordul környezetéhez:

— Tehetetlen betegeket legyilkolni! Minő nyomorult gyávaság ez. Óh, a bestiák! No, de meglakolnak.

A gyászos hír szájról-szájhoz röppen, s csakhamar tudja mindenki. A honvédsereg, az elkeseredéstől üzelve, most még jobban siet.

Aranypalástját kezdi éppen bontogatni a felkelő nap, midőn Bem tábornok, mint a bosszuállás démona, Szász-Sebes felett a dombtetőn megjelenik. Néhány percz mulva már dörögnek kartácsszóró ágyui. Eközben a honvédgyalogság lezúdul a hegyről, s szuronysegezve a városba tör. Nincs előtte akadály: keresztültör mindenben. Az oláhok vad bődüléssel menekülnek haza, a gyulafehérvári őrség is csakhamar keréket old.

Reggel hétkor Bem tábornok már a szász-sebesi tanácsház disztermében itélkezik a bűnösök felett. De csak a négy főkolompos lövetik föbe, a többi kegyelmet kap. A föltétel az, hogy serege, mig itt táborozik, mindennel elláttassék.

Szász-Sebes hasonlólag Nagy-Szebenhez szintén zárt város. Igaz, hogy körfala gyöngye, düledező; de a szelindeki és a vizaknai hadállásokhoz képest mégis valóságos erőd. Végre egy pont, a hol a halálra fáradt honvédsereg kipihenheti magát.

De alig fognak az ebédhez: már ismét szól a riadó. Itt az ellenség. Egy vértess-osztálylyal és hat ágyuval a fürge Losenau ezredes jön.

— Bármi történjék is, de ez éjjel itt fogunk aludni! — szól Bem a gyülekezéskor.

S rögtön intézkedik. A város kapuit eltorlaszoltatja, a bástya-ormon pedig ágyukat helyez el. A gyulafehérvári őrség két lőszeres kocsit felejtett Szász-Sebesen; s így töltésben sincs ezuttal hiány.

Losenau délután két órakor ér Szász-Sebes alá, s azonnal a falak lövetéséhez fog. Bem nyugodtan hallgatja az ágyubömbölést, s csak akkor válaszol, — ritkán, egyszer-egyszer, — ha biztos, hogy golyója talál.

Egész délután tart ez ingerkedő ágyujáték. A falakon itt-ott rés támad, de Losenau még sem tud a városba hatolni. Végre is fölhagy a meddő ostrommal, s a közeli Rohóra húzódik.

Bemnek tehát mégis igaza volt. A honvédsereg, a támadás daczára Szász-Sebesen aludt. Pedig talán jobb lett volna, ha az éj sötétjében tovamenekül.

Losenau ugyanis csak előpostája volt a közeledő veszedelemnek. Még az éjszaka a haderő zömével, megérkezett maga Puchner is.

Másnap, — február 6-án — virradatkor Szász-Sebes egészen körülzároltatott. A kijáratoknál, az országutak keresztezésénél, a hegyormokon; egyszóval, mindenfelé: ellenség. Negyven ágyuval, több mint tizezer ember lesi Puchner jeladását a támadás megkezdésére.

Bem tábornok, mint tudjuk, alig rendelkezett ezer-ezerkétszáz harczossal; nyolcz ágyujából pedig már csak hat volt. Aztán nemcsak kívül, de bent: a városban is ádáz ellenséggel volt környezve. A szász atyafiak ábrázata megint kigömbölyödött, s gúnyos mosolylyal nézték csapatunk szorongattatását.

Délelőtt tizenegy órakor egy táborkövet jelentkezik Bemnél. Truszkolánszky a neve, s főhadnagy a vértesséknél. Puchner küldi, — ugymond — azzal a megbizással, hogy Bemet megadásra szólítsa fel. Minden oldalról körül van véve, az ellenállás tehát ugy is hasztalan.

Bem még csak beszélni sem akar vele. Mint a ketreczbezárt oroszlán, ugy jár-kei kicsiny szobájában. Apró szürke szemében a harag villama ciklázik. Nem; inkább Szász-Sebes romjai alá temetkezik, de nem hódol meg az osztrák előtt.

Midőn értesül, hogy a táborkövet lengyel születésű, még nagyobb haragra lobban.

— Annál rosszabb. Egy lengyellel, ki most osztrák szolgálatban van, még csak szóbaállni sem akarok.

Eközben egy czirkálócsapat tér vissza, s jelenti Bemnek, hogy Szászváros felé még nyitva az út; valószínűleg megkéstek az elzárásával.

Bem arczáról egyszerre eltűnnek a gond sötét fellegei.

— Bravó! Hisz akkor nincs baj. Ön, ezredes ur, — fordul Czechez, — szedje össze a csapatokat, s azonnal induljon! Bethlen Gergelynek pedig legyen szives megmondani, hogy a parlamentairt mindaddig tartsa szóval, mig csak ki nem vonulnak ebből az átkozott fészekből.

Minden ugy történik.

Körülbelül egy óra telik el a készülődéssel; ekkor Bem hívatja a a segédtszjtjét.

— Mondja meg a parlamentairnek, hogy én nem alkuszom egy olyan sereg vezérével, akik a magyar békeköveteket, mint az Schwechát-nál Ivánkával történt, elfogdossák. Ez a válaszom Puchnernek.

A táborkövet, persze, az egész esetről mitsem tud. Ő a Szerda-

PISKI CSATATÉR VÁZLATA

1849-^{dek.}én Február 9^{dek.} napján.

A csatater huzkiterjedése mintegy 4600 lépés

Könyv Frank I.M. Pesten 1861.

Melnár Lajos
nék által készített

A piski osta haditérképe.

hely felé nyíló kapun megy ki, az átellenes kijárón pedig, amely a szászvárosi országútra vezet, a magyar sereg távozik.

Bem kevély üzenetére, természetes, csak ágyuval lehet válaszolni. S Puchner jelt ad a támadásra. Hadd szóljon hát az ágyu! S megkezdődik az ostrom.

Stutterheim tábornok, Puchner egyik alvezére, egyenesen a vaspántos kapu ellen törtet. De mi ez? A bástyafalnál, a kapu fölött, egy szász atyafi dülleszkedik, kezeiben sárgafekete zászló, amelylyel az előnyomuló csapatok felé integet.

Stutterheim csodálkozva áll meg. A szász atyafi pedig, a mint csak a torkán kifér, leordítja:

— Hagyjanak fel a hiábavaló lövöldözéssel, a magyar sereg már nincs itt!

— Hová lett?

— Elment a másik kapun, Szászváros felé.

— Lehetetlen!

— De bizony úgy van. Tessék besétálni, ha nem hiszik.

A szászok nagy sietve félrehányják a kapu előtt a torlaszt, s a császári sereg bevonul.

Puchner majd szétpukkad dühében. Tehát csakugyan igaz! Az üldözött vad kimenekült a hajtásból. Nosza utána! S az egész osztrák had, mint egy óriási kopófalka, a menekülők nyomán száguld.

Iszonytató hajsza kerekedik. Bem, igaz, egy órai előnyben van üldözői fölött, de helyzete így is rendkívül válságos. Elöl, hátul ellenség. Sibó, Benczencz, Gyalmár községekben ezernyi ezer oláh felkelő lesi. És zúgnak a félrevert harangok, s jobbról-balról fölhangzik a mócz-tábor csataordítása.

De a honvédsereg keresztültör most a poklokon is. Elöl, utat csinálva, Czech megyen; leghátul pedig Bem halad, s ágyuival az osztrákokat igyekszik távoltartani.

Igy érnek Szászvároshoz. Azonban itt is ellenség fogadja őket. Seregünk csak erős küzdelemmel, szuronyszegezve képes a városba hatolni.

E közben beesteledik. Puchner kifáradván az üldözésben, Balomir mellett táborba száll.

Bem tábornok tehát, szívós kitartásával ujlag időt nyert. Pedig legfőképp erre volt szüksége. Igaz, megint távolodék Szebentől, de közelebb jutott a céljához. Hiszen Szászvárostól Déva alig van három órajárásnyira; a Kemény-dandár nem lehet messzi.

Ha fölkereshetnék! De ki vállalkozik arra, hogy most, éjjel, az oláh táborokon keresztül Déváig menjen? És előlép gr. *Bethlen* Gergely ezredes.

— Én! — mondja szilárd elhatározással. — Azonnal indulok, s bárhol van Kemény: okvetlenül föl fogom keresni.

Ezzel nyomban lóra ül, s két Kossuth-huszár kíséretében, neki-vág a sötét éjszakának.

Hajnalfelé már vissza is jön. Paripájáról csak úgy szakad a tajték; maga is olyan fáradt, hogy alig bír a nyeregből leszállani. De barna nemes arczán az öröm napfénye ragyog. Jó híreket hoz. Kemény dandárjának az első csapatai a közelben: Piskén állanak; a magyarországi segélyhad egyrésze Déván táboroz, a zöm pedig reggel okvetlen megérkezik.

— Hála Istennek! — tör ki Bem szívéből a hálaadó fohász, s Bethlen Gergelyt gyöngéd szeretettel magához öleli.

Most már ismét a régi ember; hallgatag, de szívélyes. Gyorsan, látható jókedvvel teszi meg intézkedéseit. Keménynek megüzeni, hogy sietve nyomuljon Szászváros felé, Czechnek pedig utasítást ad az egyesülés gyors keresztülvitelére; aztán szállására vonul, hogy nyugodtan kipihenhesse magát, — egy hónap óta először.

Ámde, alig dől le, már fölzavarják. Puchner Szászváros előtt van, s támadásra készül.

— Nem baj, — válaszolja Bem, — talán csak megbirkozunk véle. Hisz Kemény egy-két óra múlva itt lesz.

S négy ágyújával (már csak ennyi volt) lőszer nélkül, vakmerően elfogadja az ütközetet. Épp kezdődik a viadal, midőn trombita harsog, és jön a várva-várt első segélycsapat: két szakasz az 55-ik honvédzászlóaljából, s a bihari lovasnemzetőrség egy osztálya. Bár elmaradtak volna!

A bihari nemzetőrség ugyanis, amint az első gránát közzéje csapódik, megfordul, s neki a szaladásnak. Erre aztán az egész sereg zavarba jön, s szintén hátrálni kezd.

Bem tábornok, mint mindig, most is a legutolsó a visszavonulásban. Rendületlenül áll kedves ágyui mellett. Pedig az ellenség már-már körülzönli. Egy gránátos őrmester egészen közelébe férközik, s egyik ágyúnkra, elfoglalandó, ráteszi a kezét.

— Nyomorult! Te az én ágyuimat akarod? Vissza! — dörgi haragosan Bem; s lovagkorbácsával olyat vág a gránátos arczára, hogy az visszatántorodik.

E pillanatban egy közvitéz vállhoz kapja fegyverét és Bemre

czéloz. A fegyver eldördül, s a golyó a vezér jobbkezének a közép-ujját zúzza össze.

Csak most tör elő Dobay őrnagy egy honvédcsoport élén, s a veszélyben forgó tábornokot az ágyukkal együtt rövid küzdelem után szerencsésen megmenti.

Erre Bem a csapatok további vezetését átadja Czecz ezredesnek, s ő maga Piskire megyen. Csak itt nézeti meg az ujját. A táborig orvos fejcsóválva aggodalmaskodik:

— Biz ez igen súlyos sebesülés. Azonnal le kell vágni, hogy el ne üszkösödjék.

— Hát csak rajta, de minden teketória nélkül.

S Bemnek egy arcizma sem mozdul meg a műtét alatt. Sőt, midőn egyik-másik tisztje sajnálkozni kezd fölötte, hirtelen közbevág:

— Minő komédia! Egy haszontalan ujjammal kevesebb van. Inkább arra vigyázzanak, hogy az ellenség mostani állásukból ki ne szorítsa önöket.

Köszöntésképp megbillenti fejét, s egész nyugodtan lovagol tovább, Déva felé.

Puchner megszállotta Szászvárost, s aznap csupán Keménynyel a piski hid mellett volt egy kis előőrsi csatája.

Másnap, febr. 8-án délben végre megjött Beke ezredes is, a magyarországi segélyhad zömével. Bem tábornoknak tehát ismét volt szép s erős serege, s ujjal hozzáfoghatott Erdély fölszabadításának nagy munkájához.

Csapatának létszáma most már ez:

A gyalogság.

A 11-ik honvédzászlóalj	800 ember
A 4-ik	700 „
A 31-ik zászlóalj	400 „
Az 1-ső székely zászlóalj	900 „
A 3-ik Máriássy-zászlóalj	800 „
A torontáli őrség	100 „
Az 55-ik honvédzászlóalj	600 „
Aradi mozgók	200 „
Kemény zászlóalja	200 „
A 24-ik honvédzászlóalj, vagyis a fehérsip- kások	900 „
	<hr/>
	5600 ember.

Lovasság.

Egy osztály Württemberg-husár	300 ember
Három svadron Mátyás-husár	300 „
Egy osztály bihari őrség	400 „
	<hr/>
	1000 ember.

Tüzérség.

Különböző minőségű ágyu 28 darab.

Bem újabb serege tehát 6600 fegyveresből s 28 ágyuból állott. Zsurmay, a vizaknai ütközet zürzavarában mintegy 4—500 emberrel Medgyes felé szakadt, s azóta nem tért vissza.

Ezzel szemben az *ellenséges haderő* ilyen vala:

Három gyalogdandár	9000 ember
Egy lovasdandár	2800 „
Oláh népfelkelés	5000 „
	<hr/>
	Összesen: 16800 ember.

Ezenfelől 40 ágyu. A szász nemzetőrség úgy látszik, megelégette az eddigi dicsőséget, s a muszkák védőszárnyai alatt otthon maradt.

Tehát 17000 ember 6500 ellen, 40 ágyu 28 ellen! Ilyen volt a számarány az osztrák és a magyar csapatok között febr. 8-án: a történelmi nevezetességű piski csata előtt.

Már febr. 8-án alkonyatkor megkezdődött az előcsatározás. Egy portyázó-csapat a piski hidnál megtámadta Kemény dandárát. Kemény azt hívén, hogy az egész császári haderő ellene zúdul, megretten, s futár által segílyt kér Bemtől.

Bem ekkor már Déván volt. Azonnal magához hivatja Czecz ezredesét, s így szól hozzá:

— Menjen, s tegyen amit tehet. *Ha a hid elveszett, Erdély is oda van!*

Képletes intelem, de az aggódó vezér bölcs előrelátása sugárzik ki minden szavából. Voltaképp azt jelenti, hogy szedjük össze magunkat, mert ha ez a csata is elvesz: lehetetlen többé megbirkóznunk a túlhatalmasodott zsarnoksággal.

Puchner szintén igen jól tudta, hogy döntő mérkőzés előtt áll. Ha győz: ismét ura Erdélynek. Bem hitelét veszti, a magyar sereg szétszóródik.

Mindakét fél tehát nagy erővel készült az összecsapásra.

Piski egy szerény hátszegvidéki falu, a Sztrigy, (Stryg, Strehl) nevezetű folyócska partján. A Sztrigy e helyütt rendkívül sebes folyású, s *Piskitől* nem messzi zuhogó robajjal ömlik a Marosba.

A község előtt téres mező van, beszegélyezve domblánczolatokkal. A Déva felől vezető országút éppen *Piskinéi* metszi át a Sztrigyet, amelyen egy erős, körülbelül húsz öl hosszú *fahíd* visz keresztül. A hid jobboldalán egy kocsmá, egy vámszedőház, s több melléképület áll.

Keresve sem lehetett volna ennél alkalmasabb csatateret találni.

Az éj zavartalanul folyik le. De már kora hajnalban mindenféle élénk nyüzsgés támad. Megkezdődött a rendezkedés.

Az osztrák sereg egyrésze a hiddal szemközt, *Piski* felett, a magaslatokon helyezkedik el. A központ a Pádról vezető uton áll; a jobbszárny lovassága egész a Maros-partig ereszkedik, túl a Maroson pedig az oláh népfelkelők táboroznak.

A magyar had a Sztrigy túlpartján vigyáz. A hidat, mint tudjuk, Kemény Farkas védi; jobbról-balról a dombokon egy-egy őrcsapat. A főszereg még Déván táboroz.

Péntek, február 9-ike. Tiszta, derűs reggel.

Még nincs hat óra, midőn a *piski* magaslatokról az első ágyú-lövés eldördül. S erre az egész vonalon megkezdődik a szóváltás — ágyúkkal. Mintha csak jóreggelt kívánnának egymásnak.

Kilencz óra tájt az ellenség végre előnyomul. A Bianchi-ezred egy zászlóalj rohammal beveszi a fogadót, majd egy vadász-csapat tör elő, s a 11-ik honvédzászlóaljat leszorítja a hidról.

Ámde a közeli füzesekből ismét megszólal néhány magyar-ágyú. A 11-ik honvédzászlóalj szuronyt szegez és rohan vissza; de amint a hidfeljáróhoz ér: csodálkozva veszi észre, hogy a Bianchi-gyalogosok kezében a megadás jeléül fehérkendő lobog.

Pillanatnyi szünet áll be, miközben Kemény Farkas a hidra lovagol. Erre az ellenséges csapat eldobja a fehérkendőt, s a gyanutlan Keményre támad. Azt hiszi: Bem, s el akarják fogni. A mieink persze nem engedik, mire rettentő viadal támad. Ember-ember ellen küzd, szuronyal, puskaagygyal, kézzel, aki hogy bírja. Kemény, a kinek már lovát is elvitték, csak nagy bajjal tud kiszabadulni a kelepczéből.

E perczben érkezik meg Czech Déváról a főszereggel.

..... Az álnok Bianchi-gyalogság épp a Kemény lovát akarta elvezetni, — beszél tovább Czech, — mikor a hidhoz értem; képzelni lehet bámulatomat a roppant zavar fölött, amelyet még az is növelt, hogy úgy a császáriaknak, mint a Máriaassy-féle zászlóaljnak, mely szintén a hidon tolongott, egyforma fehérbőrös fegyverzete volt.

Néhány közkatona már engem is körül fogott, s azt követelte, hogy adjam át a kardomat. Erre megfordítottam lovamat, s a Máriaassy-zászlóaljnak és a tüzérségnek tüzet parancsoltam.

A hidon iszonyu kéztusa fejlődött ki, a szurony és golyó minden irányban halált szórva ugyancsak működött, az ágyukat újra és pedig sokkal előnyösebben elhelyezték és ez intézkedés által növelték az ellenség ijedelmét. A Bianchi ezredből egy zászlóalj csaknem minden tisztjét elvesztette.

E pillanatban Bem is megérkezett, a 11. és 55. zászlóaljat, kik ez idő alatt megint összeszedték magukat, ismét átküldte a folyón és megrohantatta velük a magaslatokat, míg a Mátyás-huszárok és a bihari őrség sebes vágatva úzték le a hidról az ellenséget a sikságra: a Würtemberg-huszárok és a székely zászlóalj, mely az ellenséges jobbszárny ellen működött, ott kelt át a Sztrigyen, a hol az a Marosba ömlik. A császáriak folytonos harc között minden ponton visszavonultak. A Maros partjától a *Piski* mögött levő dombokig és túl az erdőségig egész nagy ütközet folyt. Bem utoljára tüzérségét is átszállította a hidon, és szokott modorában használta fel a kivívott sikert. Az ellenség lassankint kezdett engedni Pád felé. Bem gyalogsága hegyen völgyön keresztül utána iramlott. A Würtemberg-huszárok fényes támadást intéztek és visszaverték az ellenséges vértéseket.

A Mátyás-huszárok is megtámadták a velük szemközt levő ellenséges lovasságot, mely alkalommal azonban, miután a közbüleső helyen egy árokban vadászok voltak elbujva, az előnyomulásnál élénk tüzelés fogadta őket. Ez a körülmény visszafordulni kényszeríté őket s innen a Sztrigy felé futottak. A bihari lovasságot is oly zavarba hozta ez az egynehány ágyúlövés, hogy még azt sem várták be, míg a huszárok megfordulnak, már is visszanyargaltak a hidon.

Az 55-ik zászlóalj fönn a hegyeken ellövődözte készleletét és Bem előnyomulásának gyorsasága mellett lehetetlen volt egy másikkal még idejekorán fölváltani, s így történt, hogy midőn meglátta a lovasságot

tágítani, szintén megfordult. A Máriássy-zászlóalj, ugy szintén a többi csapat is így tett.

Sajnálkozva vette észre Bem, hogy a megnyert csata újra elveszett. Semmi áron sem akart visszamenni a hidon, utóbb azonban őt is magával sodorta az áramlat. A derék Würtemberg-huszárok hősiessége volt ahhoz szükséges, hogy az osztrákok gyors üldözése mellett tüzéségünk megmenekült.

Bem hadserege föl volt bomolva, s nem volt emberi szó, mely e szabálytalan tömegeből újra hasznavehető alakot tudott volna képezni.

Az ellenség nyakunkon ült, több ágyunkat lefegyverezte, a csatamezőn tömérdek halott és sebesült feküdt, növelve az általános rémületet. A Déva felé futás vágya a bihariak példája után oly ragadós lett, hogy sem kérés, sem fenyegetés, sem tényleges közbelépés nem volt képes megállítani a futamodókat. Ekkor mondta Bem ez emlékezetes szavakat:

— *Vagy visszaveszem a hidat, vagy meghalok!*

Én, megértve e szavak nagy jelentőségét, kértem a tábornokot, hagyja békével a futókat. Én ugyanis már előre készülvén ez esetre, a Szemeria és Dédács közt fekvő halomsort jelöltem ki gyűlhelyül, honnan az egész utnak és a síkságnak ura volt a sereg. Szerencsére a két székely szakasz, mely az éjt Dédácson töltötte és az ütközet alatt az oláh fölkelőkkel viaskodott, szép sorban ott állott a dombsor alatt, ezek által elfogattam a rendetlenül futó gyalogságot, Bethlen vezérőrnagy által Würtemberg huszárokból az egész dombsor hosszában kordont huzattam, melyen halálbüntetés alatt tiltva volt keresztülmenni.

E rendszabály alkalmazása által félóránál rövidebb idő alatt újra megalakultak a zászlóaljok és nemsokára helyre lőn állítva a csatarend. Eközben Bem is igen előnyösen állította fel ütegeit az uton és az utszéli dombokon.

A császáriak e szerint rendületlenül szétszórt tömeg helyett egy igen tekintélyes csapatot láttak maguk előtt jó rendben és előnyösen elhelyezve.

Elkeseredve újból megkezdették tehát a harcztot, s iszonyún tüzelve seregünk balszárnyát igyekeztek megkerülni. Bem azonban még idején észrevette szándékukat, s a jobbszárnyat a torontáli zászlóaljjal megkerülé. Az ellenség ágyúzására csak koronkint válaszolt, mert már alkonyodni kezdett.

Puchner, noha lőkészlete már alig volt, mégis heves ágyútüzzel

akarta csapatainkat helyükről kiszorítani. De nem sikerült. Folyvást több és több térhez jutottunk. Az ellenség ágyúi azonban egyszerre csak elnémulnak. Kétségtelen volt, hogy Puchner ellövődözte puskaporát. Erre Bem minden oldalról szuronyrohamot intézett az ingadozó császáriak ellen, s rövid harc után visszaüzte őket a hidon.

Az ütközet sorsa eldőlt. Az ellenség minden ponton hátrálni kezdett. Bem azonban utána, s egész Pádig kergeté; s csak az éj beálltával hagyott fel az üldözéssel.

A hatvani út. — (Egykoru rajz után.)

Pádon csaknem valamennyi ház osztrák halottakkal és sebesültekkel volt teli. Ebből következtetve veszteségük mintegy *kétezer* emberre tehető. Sok tisztjük is elesett, köztük a derék lovasezredes: Lose-nau is. Ezenfelől több ágyú is került birtokunkba.

Mi körülbelöl 5—600 embert veszítettünk. De Bem tábornok ismét megvetette lábát Erdélyben, s e győzelem erkölcsi hatása alatt ujlag a támadó harcshoz fogott. . . .

Molnár Lajos honvéd főhadnagy, ki szintén résztvett a dicsőséges ütközetben — térképábrázolásának mintegy magyarázatául — ekként öszszegezi a csata lefolyását:

1-ső harcállás 10 óra körül délelőtt.

(A) Báró Kemény Farkas parancsnoksága alatt reggel óta csatázó *honvédsereg* a piskii-hid baloldalán levő völgytorkolatba vonult, a hol állást foglalt.

(B) A Sztrigy folyó balpartján levő erdő a piskii hidfő körül telve volt *ellenséges* gyalogsággal; ezek az országutat és a hidfőt tartották megszállva.

2-ik hadállás, 10¹/₂ órakor.

(C) *A magyar segélyhad* az országuton előre haladván, megérkezik a harctérre. A csapat egyrésze rögtön az erdőség és a hidfő ostromára indul, s az ellenséggel összevegyülve átvonul a hidon a Sztrigy jobb partjára.

(B) Az erdőségben levő *ellenség* összevegyül az ostromlókkal, a kézi csatát kerülve, fölhágy az erdőség és a hid védelmével. Hátrálni akar, de a hidnak kocsitját főlshedve találja. Ekkor a gyalogjárón közösen az ostromlókkal tör át.

3-ik hadállás, 11 órakor.

(D) *A honvédsereg* szuronysegezve ostromolja a piskii kocsmát. Megkezdődik a szemtől-szembe való küzdelem, eleintén ritkább, majd sűrűbb puskatűz kíséretében. A harc egyre nagyobb téren folyik. A kocsmá sörénykerítése hosszában, s az országút jobb és baloldalán levő szántóföldeken puskatussal és szuronynyal viaskodó csapatok képződnek. Egy félüteg ágyu körül erős küzdelem foly.

(E) *Az ellenség* egy osztálya sűrű lövésekkel fogadja a kocsmá ostromlóit. Szuronyharc fejlődik. A szántóföldön levő félütegnél levagdadják az ágyuslovak köteleit. Az ágyuk körül a harc még rettentőbb. Ezalatt a hegyoldalban levő tartaléksapat szuronysegezve előrohan. A másik perczen egy kibontakozó ágyu-üteg a hidat kezdi kartácsolni, s a veszendő ágyukat is visszafoglalja.

(C) Ekkor a *honvédcsapat* visszavonulva, a balparti erdőségben foglal helyet, s innen golyózápport zúdít az ellenségre. Eközben a 2-ik osztály lép a küzdőtérre. A visszavonuló csapatokkal egyesül, áthalad a hidon és az ellenségre tör.

Az ellenség hátravonul, s erős ágyuzás közt iparkodik újlag helyet foglalni.

(F) *A honvédek* folyvást bontakoznak a hidon át. A hid kocsitja gyorsan bepallóztatik, s a tüzérség és a lovasság is előnyomul. Most a honvédség a balkéz felőli magaslat ostromlásához fog, majd a hegyderekben állást foglal, s rövid idő múlva az egész honvédsereg a tüzérség tüzelése közt csatarendben kibontakozik.

(G) *Az ellenség* minden ponton hátrál, s csak egy ágyulövésnyi távolságra állapodik meg. Ekkor csatarendbe áll, s tüzérsége ismét löni kezd.

A hegy derekán a fegyverropogás, a sík mezőn pedig, az országuttól balra, az ágyutűz mind a két részről folyton tart.

4-dik hadállás, délután 3 órakor.

(G) *Az ellenség* egész erejével ostromra nyomul, a lovasság megtámadja ágyu-ütegeinket, a balszárny pedig az előtte fekvő magaslatokat ostromolja.

(F) *A honvédek* visszavonulnak, a huszárság védi a hátrálókat és fedezi ágyuinkat. De a balparton, körülbelül egy ágyulövésnyire megállapodik a sereg, s csatasorba áll.

(R) *Az ellenség* követi a visszavonulókat, ismét elfoglalja a hidat, úgyszintén az erdőséget. Itt megállapodik, s a gyülekező honvédekre kezd ágyuzni.

5-ik hadállás, délután 5 órakor.

(H) Az országút melletti dombon (jobb kézre) *honvédtüzérek* foglalnak helyet, s lövöldözik az ellenfél ágyuit. Eközben a zászlóaljok újra sereglenek. A honvédsereg csatarendbe áll, első sorba: a gyalogság, a második sorba: a lovasság. Sietve ostromcsapatok alakulnak és a honvédség egész erejével megint előnyomul. A balszárnyon a 11-ik honvédzászlóalj gyorsan haladva mellőzi az erdőt, a jéggel borított Sztrigyen nyomul át, s az ellenséget oldalba támadja.

(R) *Az ellenség ágyui* elhallgatnak, a tüzérség hátrál. Immár csak puskatűzzel fogadja előnyomuló csapatainkat, de csakhamar egészen visszahúzódik.

A honvédsereg elfoglalja az erdőséget, átvonul a hidon s üldözi az ellenséget. Este félhétkor a csatának vége.

Inczédi Sámuel ezredes pedig, a fényes diadal egyik hőse, Gyalui Farkas kolozsvári hírlapírónak 1889-ben, élte alkonyán így mondta el a piskii csata előzményeit és lezajlását:

... Bem tábornok rendeletéből, a vizaknai szomorú végű csata előtt, báró Kemény Farkas vezénylete mellett a 11-ik zászlóalj, továbbá egy lovas szakasz és egy félüteg tüzérség Halmágyra (Zarándmegyébe) küldetett, hogy behozza onnan Beke ezredet 3000 emberrel. Beke ugyanis azt üzenté Bemnek, hogy nem mer maga elindulni, mert attól fél, hogy a rendes utakat az ellenség aláaknáztatta.

A kiküldött sereg Déváig nyomult. Déván azonban rossz sejtelemről nyugtalanítva elhatározták a vezetők, hogy visszamaradnak és csak kisebb csapatot küldenek Beke fölkeresésére. Harmincz önkéntes vállalkozott, a kik Szigethy Miklós százados vezetése alatt el is indultak Halmágyra.

A főcsapat Déván maradt.

Néhány napig időztek ott; egy éjszaka Salamon oláh néptribun meg is támadta őket. Az egyik házat már fel is gyújtották az oláhok. A honvédeknek ki volt adva parancsban, hogy riadó alkalmával ne sokat öltözködjenek, hanem a puskát, szuronyt, a tölténytartót öltse fel és aztán: előre! Így történt most is. A honvédség nagyrésze a legnagyobb pongyolában rohant ki a riadóra, de fegyveresen; s így kiverte a támadókat. Százötvenen felül estek el oláhok közül, kiket én másnap eltemtettem.

Nemsokára megjött a Beke 3000 embere Szigethy kalauzolása mellett Dévára.

De ugyanekkor halálra fáradtan, gőzölgő lovon érkezett Szászvárosból Bethlen Gergely gróf ezredes is, azzal a szomorú hírrel, hogy Bem Vizaknánál vereséget szenvedett, seregét az osztrákok szétverték. Bem maga seregének a maradékával Déva felé jön, az osztrákok üldözik. Mivel a Beke segédcsapatái el voltak fáradva: csupán a 11-ik zászlóalj, Horváth kapitány vezetése mellett egy század Kossuth-huszár és a tüzérség gyorsan előre indult Bem elé. Ahogy azonban Piskit elhagyták: Szászváros felől az ágyudörgést hallottak. Nem tartották tanácsosnak, hogy tovább menjenek, hanem visszatértek a piskii hidhoz. Ugy számítottak, hogy a hid környékén sokkal inkább használhatnak Bemnek, mint a távolabb levő térség helyen, hol csapatjuk csekély számát is láthatja az ellenség.

Állást foglaltak tehát a piskii hidnál. Ez a hid közönséges fahíd volt, mely a Sztrigy vizén vezetett által. A hidat két részre osztotta egy választógerenda. Az egyik részt lebontották azért, hogy annál nehezebben jöhessen át az ellenség. A Sztrigy vizén erős jégzajlás volt e napon.

Délután 1 óra tájban érkezett meg Bem, maroknyi elnyomorodott csapata kíséretében.

A hidnál, hol a Kemény csapatjai várakoztak, a halálra csigázott tábornok éles, elijesztő hangon így szólt hozzánk:

— Látják! Látják! semmim sincs egyebem, csak a zsebkendőm! Azok az átkozottak mindent elvettek!

Ezután kijelentette, hogy Dévára vonul, mert pihenésre van szüksége. Meghagyta, hogy a piskii hidat az utolsó csepp vérig védjük.

A tábornok csakugyan Dévára ment. Az ellenség alig egy óra múlva már a nyomában volt. A zajló Strigyen nem gázolhatott keresztül, a hidra veté magát. Tizezer főnél több volt ez a sereg, mely Puchner vezetése mellett üldözte Bemet. Az első rohamot a 11-ik zászlóalj, a huszárság és a félüteg tüzérség keményen visszaverte. Ezután az ellenség jól távolra visszavonult. Csapatunk azonban egész éjjel át ébren volt.

A főtisztek vacsora után egy csűrben huzódtak meg. Kora reggel épp ezt a csűrt kezdte ágyúzni az ellenség. Valaki nyilván elárulta éjjeli tanyánkat. Szerencsére azonban baj nem történt, mert gyorsan kijöttünk a csűrből.

A csűr lövetése után az ellenség támadni kezdett. Kemény Farkas báró a hidra vezényelte a huszárságot. Horváth Miklós kapitány vezeté őket; s mindjárt a roham elején öt golyó érte a kapitányt, aki azonnal meghalt. A huszárság erre visszakanyarodott a hidról. Most a 11-ik zászlóalj vonult előre nagy tűzzel. Az ellenség ekkor követte el azt a hirhedt „fehérszászló“ csinyt. Az erős roham közepette ugyanis hirtelen fehér kendőket tűztek szuronyaikra. Erre a honvédek rögtön beszüntették a támadást és gyanútlanul közeledtek. Tisztjeink beszélgetni kezdtek a kegyelmet kérő osztrák tisztekkel. Br. Kemény Farkas szintén oda sietett lóháton. „Ön Bem tábornok“? kérdezte tőle az egyik osztrák tiszt. „Én vagyok!“ — válaszol félig tréfásan Kemény. E pillanatban a tiszt neki vágott kardjával, s az erős vágást alig tudta félreugratás által kikerülni Kemény. Ekkor a honvédség teljes erővel veté magát a támadókra, s szuronysegezve szétkergette őket. Eszeveszetten menekült az ellenség. Visszavonulásában egy útszéli fogadó pinczéjében százon felül rejtőztek el az osztrák katonák közül. A honvédek a pinczeablakokon át lődösték le őket.

A visszavonuló osztrákok Piski háta megett a heglánczolatra vonultak; erre a honvédsereg a szemközti magaslatra húzódott. Alant pedig a Bem és Beke csapatai állottak. A magaslaton a honvédek közt azonban hirtelen, váratlanul óriási pánik támadt. „Nincs töltény!“ kiál-

totta el valaki. Futótűzként terjedt ez a rémkiáltás és eszeveszetten rohantak le rendetlen futásban a magaslatról. Az ellenség, persze, közzéjük lövet. A futó csapat nekirohant a hídnak, melyen éppen átvonultak a Beke csapatai. Ezek is zavarba jöttek, már-már hátulról gombolyaggá szorítja őket a rohanó honvédség, — ámde ekkor gyors elhatározásával beleugrom a zajló Sztrigybe és erre utánnam jön az egész 11-ik zászlóalj. S valamennyien átgázolunk a vizen anélkül, hogy baj esett volna. Ha ez nem történik: óriási zürzavar támad a hídon, s az ellenség aligha meg nem semmisíti egész seregünket.

Eközben Puchner új rohamra vezényel, és át is tör a hídon. Azonban ekkorra már rendezkedtek a csapataink és vitézül visszaverték a támadókat. Ekkor esett el *Losenau* osztrák ezredes, kit egy magyar ágyúgolyó terített le. Az osztrákok vesztesége igen nagy volt; több mint ezer emberük esett el, vagy 600-an pedig megsebesültek. A mi veszteségünk holtakban és sebesültekben: 500 ember.

E szép győzelem után Bem üldözni kezdte az osztrákokat, kiknek egyrésze Szász-Sebes, másrésze Gyulafehérvár felé hátrált. . . .

A nagy összecsapás, mint Czecz és Inczédi följegyzéseiből látjuk, mindakét félnek óriási áldozatába került. „A piski hid körül, — beszél egy szemtanu, — rakással feküdt a sok holttetem, a zajló Sztrigy pedig még másnap is piroslott a vértől.“

Bem, ráköszöntvén az éjszaka, csak Pádig üldözhetette az ellenséget. Másnap, február 10-én azonban ismét tovább nyomult, Puchner után, Szász-Sebes felé.

Az osztrák had vezére csak most ijed meg igazán. Azt gondolja, hogy a győzelemittas honvédsereg egyenesen Szebennek tör. De hát mi lesz akkor? Mit szól hozzá az orosz? Ezt minden áron meg kell akadályoznia. Végső elszánással újabb ütközetre készül tehát. Ő maga Szász-Sebes előtt helyezkedik el, Stutterheim tábornok Alvinczre siet, Kalliani pedig Szász-Pianon áll lesbe. A terv az, hogy Bem ne zavartassék, csak hadd jöjjön egész gyanútlanul; de mikor Szász-Sebes alá ér: mind a három oldalról hirtelen megrohanják és körülkerítik.

A terv tagadhatlanul ügyes. Ámde, a ravasz Bem túljár elleneinek az eszén. Teszi magát, mintha az egész dologról mitsem tudna; csak megy jámbor nyugalommal előre. Szász-Sebesnél azonban váratlanul Alvincz felé csap, itt meglepi és szétszórja a Stutterheim dandárát; s aztán Gyulafehérvár előtt, az erőd ágyuinak csaknem a lőtávolában, Limba és Csüged közt óriási fáradsággal átkel a hegyeken, s a

Küküllő-völgybe ereszkedik. Február 11-én már Bervén vacsoráz; február 15-én pedig, általános meglepetés közt, *Medgyesre* vonul.

A „Közlöny“ hivatalos jelentése a piski diadalról így hangzik:

Gróf Bethlen Gergely, honvédezredes.

Bem tábornok, hogy a segítséggel, amely a Maros völgyén hozzáutasított, egyesülhessen, Dévára vonult. S miután ott a várt segéderővel febr. 8-án egyesült, nyomban megfordulva, február 9-én reggel félkilencz órakor előre nyomult, hogy Medgyesnél a székely segéderőt magához vonja, s a több pontokon elhelyezett csapatokat összevonva az ellenség erejét és fészket egész erővel megtámadhassa. Utjában 9-én az ellenség főereje által, mely 6 zászlóalj gyalogságból, 2 osztály lovasból és 5 ágyu-ütegből (30 ágyuból) állott, a Piski melletti hidnál megtámadta-

tott. De ámbár egész seregünk a csata kezdetekor még nem érkezett meg; mindazonáltal 10 órán tartott makacs és véres ütközet után este 6 órakor az ellenség oly nyomatékkaal visszaveretett, hogy vad és rendetlen futásban volt kénytelen menedéket keresni és egy ágyuját is vitézeink kezében hagyni.

Bem tábornok a futamló ellenséget az éj daczára Pádig üldözte, s másnap 10-én az ellenség üldözését és seregeink előnyomulását Szászvároson át Szász-Sebesig folytatta; s bár oda késő éjjel érkezett, pihenés nélkül még azon éjjel oldalt Alvinczre vonult, s ott az ellenség egy zászlóalját egészen szétverte.

A következő nap, 11-én, egy ügyesen kiszámított cselmozdulat segítségével előhaladását a gyula-fehérvári vár tátongó ágyui és a Szász-Sebesen összpontosult ellenséges hadsereg között, a Maros és Küküllő közti hegyeken át szerencsésen folytatván, estve Bervére érkezett. Győzelemkoszorúzott seregének a roppant fáradalmak után egynapi pihenést engedvén, egész összpontosított erejével Medgyesre, az ellenség fő és utolsó fészke ellen nyomult.

A Piski mellett levő hidnál vivott kemény ütközetben az ellenség holtakban és sebesültekben 1000 embert vesztett; közöttük van a legvitézebbek egyike: Lose-nau ezredes.

E dicső diadalt részünkről holtakban és sebesültekben 500 hősnek hazafi-vére pecsételte meg. Az ellenséget maga Puchner vezette.

Bem tábornok úgy ezen előnyomulással, mely által nemcsak az ellenséget verte meg, de vitéz seregeinek egyesülését is eszközlötte, s hadseregének Kolozsvárral megszakadva volt összeköttetését újra kinyitotta és biztosította; valamint az e végett előbb Dévára történt remek visszavonulásával is vezéri dicsőségének koszorujába egy újabb boglárt tűzött, s a hozzája csatlakozott új seregeket dicsően avatta be a győzelem utjába.

Személyét illetőleg megjegyzendő, hogy a Dévára történt visszavonulás közben egy puskagolyó jobb kezének középujját szétzúzván, a hős tábornok saját inasa által vágatta le a szétzúzott ujját és sebét bekötöttvén, mintha semmi sem történt volna, odament a hol a veszély legnagyobb volt . . .

Bem azt hitte, hogy Medgyes tornyán is császári zászló leng, s ha egy kis pihenőhöz akar jutni, megint csak szuronyhoz kell folyamodnia. Ámde, kellemesen csalódott. A határnál, viharedzett csapatainak az élén, a daliás Zsurmay fogadta.

Zsurmay, mint tudjuk, a vizaknai ütközet alkalmával elszakadt Bem seregétől, s Medgyes felé sodortatott. Itt aztán megvetette a lábát, s váltakozó szerencséivel báró Heydte dragonyos őrnagy ellen harczolt. A pályabér Medgyes volt; s hol ő szorította ki a császáriakat a városból, hol emezek őtet.

Történt, hogy febr. 8-án Heydte őrnagynak kedvezett a hadiszerencse. A szász lakosság ennek örömeül fényesen kivilágította a várost.

De másnap előrobog Zsurmay, s kiveri Heydte dandárát Medgyesről. A győztes elé, amint az már a medgyesieknél szokásban volt, hódoló küldöttség járul.

— Talán bizony engemet is kivilágítással akarnak megtisztelni? — pirit reájok Zsurmay.

A deputáció tagjai ijedten összenéznek.

— Ha úgy parancsolja az őrnagy úr! — hajlong a polgármester.

— Dehogy parancsolom, — kedélyeskedik Zsurmay. — Meny nyibe is került az a tegnapi illumináció?

— Körülbelül kétezer forintba, — felel siránkozva a polgármester, úgy okoskodván, hogy ha ilyen nagy összeget mond, Zsurmay szive bizonyára meglágyul.

— No, én megkimélem a fáradságtól a várost, — válaszol Zsurmay, — nekem nem kell a kivilágítás. . . .

— Oh kérem, kérem! — vág közbe mély bókolással a polgármester.

— Igen, igen, nekem nem kell a kivilágítás, — folytatja Zsurmay kissé emeltebb és szigorú hangon — *nekem csak a kétezer forint kell.*

A szász atyafiak mosolygós ábrázata hirtelen elsavanyodik. De azért félóra mulva már együtt van a pénz, s Zsurmay jókedvvel száguld tovább Marosvásárhely felé.

Alig távozik Zsurmay, jön megint Heydte báró. De már ennek fele sem tréfa. A polgármester felölti diszruháját és kisiet eléje.

— Mi csak örülünk, — ugymond — ha ismét a báró urhoz lesz szerencsénk. De ebben az esetben sziveskedjék annyi haderőről gondoskodni, hogy a város megtartható legyen, mert nekünk sem pénzünk, sem kedvünk minden második nap kétezer forint kivilágítási költséget fizetni.

Mit válaszolt erre a dragonyos őrnagy, — nem jegyezte fel a krónika; de annyi tény, hogy ezúttal nem vette igénybe a medgyesiek vendégszeretetét, hanem rövid pihenő után a barátságosabb Segesvár földsánczai közzé huzódott. De itt sem volt sokáig nyugalma, a székelly mozgalom csakhamar tovább űzte.

Mert ekkoron az egész székelly nemzet már talpon volt. Bem nevének a dicsőítésétől viszhangzott hegyvölgy.

Február 4-én a sepsi-szent-györgyi táborhelyről három-négyezer székelly kerekedik fel, hogy Bemnek, aki ez időtájt Vizaknán szorongott, a segedelmére menjen.

S vígan, bátor szívvvel legott el is indulának. Ámde Szent-Péter és Hermany között váratlan akadály gördül nemes igyekezetük elé. Utjokat állja Engelhardt, aki azt képzeli, hogy a székelyhad Brassó ellen nyomul. A székely-dandár harciba ereszkedik; s noha gyöngébb az orosz seregnél, öt óra hosszáig tartja magát, keményen és vitézül. S csak mikor több ágyuja megyen tönkre: huzódik vissza kellő rendben Sepsi-Szent-György felé. Ez volt az első mérkőzésünk a szabadságharcban az éjszaki kolosszussal; a legelső oroszot pedig *Horváth* István huszárőrnagy vágta le.

S a segélynyújtás szép terve, Engelhardt miatt, fájdalom, meg-hiusult. De amint Bem tábornok Medgyesre érkezik: a székely nép az első kínálkozó alkalmat megragadja, hogy tömegesen hozzácsatlakozzék. Gál Sándor ezredes a székely sereggel febr. 15-én már Udvarhelyen tábo-roz, másnap febr. 16-án Segesvárt szállja meg.

S Medgyes utczáin csakhamar fölhangzik a székely fiuk édes-bús nótája. Február 16-án egyszerre három székely-zászlóalj vonul be; a következő nap pedig megjön a híres 12-ik honvédzászlóalj: 900 hős levente, Háromszék ifjuságának a virágából. Aztán egy svadron Mátyás-huszár, majd egy üteg ágyu a Gábor Áron műhelyéből.

Bem boldog. A székely nép harczias vágya, lángoló lelkesedése új erőt ad szívének. Derűs kedélyhangulatban járja körül a táborhelye-ket. S amint ez az igénytelen kis öreg ember, tipegő járással, botjára támaszkodva elhalad egy-egy csapat előtt, a székely honvéd arcza lángra gyúl, s ajkáról akaratlanul kitör az üdvözlés:

— Éljen Bem apó! Éljen a mi vezérünk!

Bem pedig odafordul a kíséretéhez, s így szól:

— Most már az oroszról sem félek. Majd meglássák, hogy rövid idő alatt Szeben a mienk lesz.

De a verőfényes idő mintha egy perczre elkomorodnék. Az a bosszantó hír jön, hogy Urbán ismét Erdélybe tört. S a hír igaznak bizonyult.

Bem tábornok, mikor Urbánt oly nagy hévvel kiűzte Erdélyből, a bukovinai határ védelméül, Riczkó Ignác ezredes parancsnoksága alatt, egy figyelő dandárt hagyott.

Maga Riczkó Beszterczén szállásolt, a borgói szoros őrizetét pedig egy kicsiny, mintegy háromszáz főnyi seregbe bizta. Az őrcsa-pat a borgói völgy szélén: *Marosényben* táborozott, s a parancsnoka: Koffler őrnagy volt.

Urbán, aki folyvást a határszélen lesekedett, a besztercze-vidéki oláhok útján csakhamar értesült a határszél lanyha őrizetéről. Ime, az olcsó babér! Fogja magát, s febr. 5-én vert seregének a maradékával,

Czetz János, Bem tábornok főnöke. — (Egykoru arcképe után.)

körülbelül 900 emberrel átmászik a tihuczai havasokon, Kofflert meglepi és csapatostól együtt elfogja.

Erre még nagyobb vérszemet kap, s csakhamar ujjalag Erdélybe lopózik. Malkovszky altábornagy, a bukovinai hadparancsnok is vele jön immár; még pedig hatalmas, körülbelül négyezer főnyi hadosztályal.

A betörés hírére Riczkó elhuzódik Beszterczéről, s lejjebb: *Király-Németiben* sánczolja el magát.

A császári haderő, amelyet, persze, Urbán kalauzol, Riczkó után siet, s február 14-én megrohanja. Erős küzdelem fejlődik. A kicsiny honvédsereg (két zászlóalj, 400 lengyel) oroszánbátorsággal vív, maga Riczkó jár legelől. Háromizben üzik vissza az ellenséget. De Urbán sem tágit, negyedszer is rohamra vezényel.

Riczkó zászlót ragad a kezébe, s szóval-tettel lelkesíti katonáit.

— Utánam fiuk! Csak még ezt az egy rohamot verjük vissza, s győztünk!

E pillanatban, mintha mellen taszították volna, erős lökést érez. Néhány lépésnyire még botorkál, s aztán összerogyik. Atilláján, épp a szive fölött, kibuggyan a piros meleg vér. Az utána nyomuló honvéd lehajol hozzá, hogy segítsen néki.

— Golyó talált. . . . Nem baj. . . . Csak előre fiaim! — suttogja a vezér elhaló hangon.

S örökre bezárul ajaka.

Riczkó halálának a hírére roppant zavar támad. A sereg bátorságát veszíti, fölhangy az ellenállással, s Kolozsvár felé menekül.

A futamló csapatokat Tóth Ágoston ezredes, a kolozsvári térparancsnok szedegeti össze.

Bem febr. 18-án értesült Riczkó szerencsétlen sorsáról.

— Kár érte, vitéz ember volt, — mondotta részvétellel, — de megboszuljuk halálát.

S harmadnap, — febr. 20-án már egy válogatott székely-dandár, — 3850 ember 14 ágyuval, — nyomul Besztercze felé, Urbán ellen.

E közben Bem a következő fölhívást intézi a székelyekhez:

Székelyek!

Őseitekhez méltóknak bizonyítottatok be magatokat, fegyvert ragadtatok a magyar nemzet és a szabadság védelmére. Köszönetet mondok érte nektek a magyar kormány s a szabadság nevében. De még nehéz munka vár reánk, mert a zsarnokság nem nyugszik s legutolsó erejét is elnyomásunkra és kiirtásunkra szedi össze; sőt ezen pokoli műve elérhetése végett szövetséget köt halálos elleneinkkel: az oroszokkal. Mindenekelőtt nekünk azon kell igyekeznünk, hogy Bukovina felőli határszéleinket biztosítsuk, mert az oláh egy hűségtelen nép. Én nekik általános bűnbocsánatot adtam, de azok, kik Urbánnal az országból kikergettettek, nem tértek vissza; azok pedig, kik hon maradtak, az ellenséggel áruló egyetértésben voltak, mi által 3 század a legjobb katonáimból, 2 ágyúm s egy szakasz huszárom álnokul

eloroztattak. Ezen árulásnak lett azon következménye, hogy az ellenség Beszterczénél betört, mely reánk nézve felette ártalmas, mivel hadimunkálatainkat akadályoztatja. Nekünk arra kell törekednünk, hogy egy másodszori beütését az ellenségnek, ha őt visszavertük, lehetlenné tegyük és ezen határszélekre oly férfiakat telepíteni, kikben bizhatunk és ilyen férfiak ti vagytok, székelyek! Ezt kívánja a jogosság s saját fentartásunk kötelessége.

Felszólítom tehát minden székely családfőket 26—40 évig, hogy azonnal Maros-Vásárhelyen jelenjenek meg, hol négy zászlóaljba felosztva s a föld és birtok elfoglalhatóságában seregeink által gyámolítva, valóságos birtokukba ünnepélyesen be is fognak vezetetni. Különös előnyökkel fognak birni azok, kik fegyveresen azonnal Maros-Vásárhelyt megjelennek, mert mihelyt egy század összegyűl, azonnal a birtok elfoglalása végett a beszterczei parancsnokság alá fognak rendeltetni. — Tisztekké csak oly egyének fognak neveztetni, kik már mint olyanok szolgáltak. A föld kiosztása, az igazság és jogosság szerint egy közületek választandó bizottmány vezérlete alatt fog történni, a magyar kormány főfelügyelete alatt.

Medgyes, február 22-én 1849.

A felső erdélyi tábor fővezére:

Bem
tábornok.

Bem szemei előtt, mint fölhívásából látjuk, kettős cél lebegett: a határvédelem, s a beszterczevidéki magyarság erősítése. De a nagy-szabásu terv nem létesülhetett. Alkalmatlan volt hozzá az idő.

Bem, kibocsájtván fölhívását, febr. 23-án maga is a sereg után megy. Jöttének pusztá hire elegendő, hogy Urbán kitakarodjék Beszterczéről. Az ijedt osztrák had előbb *Borgó-Zsozsényinál*, majd *Borgó-Prundnál* huzódik meg. De itt sincs maradása; Bem utána tör, s febr. 26-án mindakét helyről kiveri. Urbán hanyathomlok fut Erdélyből, s Kimpolungig meg sem áll. Hasonlókép cselekszik Molkovszky tábornok is.

A diadalmas vezér néhány intézkedést tesz, gondoskodik a bukovinai határ erélyesebb védelméről, s aztán visszasiet Medgyesre. Épp jókor, nagy szükség volt reá. Jött az ellenség.

A piski viadal után az osztrák haderő Nagy-Szebenben gyült össze. Tanakodtak: mi légyen a teendő. Épp e napokban érkezett Szebenbe Van der Nüll ezredes, egy új katonai szaktekintély. Egyenesen az olasz harcztérről jött, s pedig azért, hogy az öreg Puchnernek segédkezzék. Azt mondták, hogy Van der Nüll híres stratégia, a hadviselés tudománya a kisujjában van. Van der Nüll azzal az indítvánnyal lépett elő, hogy Bem üldözését a legerélyesebben folytatni kell. Mert ha nem támadnak ők, majd támad Bem. Jobb, ha megelőzik.

S úgy lőn, amint Van der Nüll tanácsolá. Február 28-án az egész

császári sereg — 16 ezer ember és 45 ágyu — *Medgyes* ellen indult. A fővezér: Kalliany; a dandárparancsnokok pedig: Van der Nüll, Stutterheim és Uracca. Van der Nüll, a híres stratégá megy legelől, s márcz. 1-jén alkonyatkor már Medgyes közelében Kis-Kapusnál üt táborn. Másnap márcz. 2-án reggel aztán nagy tűzzel hozzáfog a támadáshoz.

A magyar sereg — 9760 gyalog, 1420 lovas, 40 ágyu — Medgyes és Ekemező közt a Nagy-Küküllő jobbpartján helyezkedék el. Lejtős mező; előtte az országut, s egy zuhogó hegyipatak.

A Nagy-Küküllő túlsópartján egy útszéli csárda gubbaszkodik; nagy, erős épület, bástyaszerű vastag fallal kerítve. Van der Nüll itt foglal állást.

Az ütközet, mint rendesen, ágyuharczczal kezdődik.

Tíz óra tájt Bem tábornok magához inti báró Bánffy János alezredest.

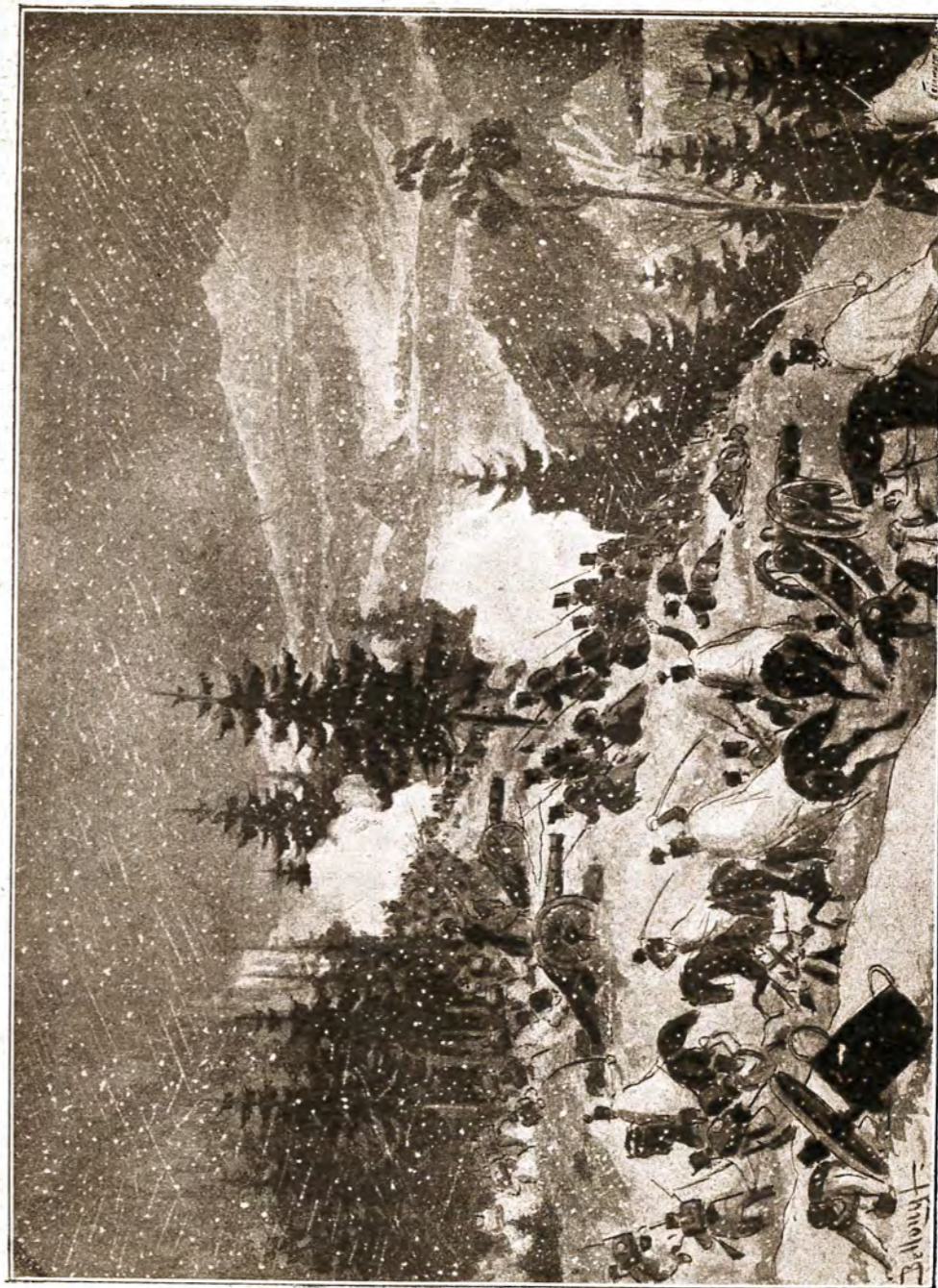
— Ott van az a kocsmá épület. Vegye magához a 11-ik és a 24-ik zászlóalj, s minden áron foglalja el.

A két zászlóalj, mint a szélvihar, úgy robog. Ekemezőnél átsiet a Küküllő hidján, s egyenesen a csárda ellen nyomul.

Rémséges küzdelem fejlődik. A 11-ik zászlóalj — beszél egy szemtanu, — kartács és golyózápor közt érkezik a kocsmához, aztán szuronytszegez, s egy félóráig tartó makacs harc után kiveri az ellenséges gyalogságot az épületből. Ez azonban tüzérének a földözete alatt csakhamar tömörül és újból elfoglalja a kocsmát. A 24-ik zászlóalj meginog, s e miatt a 11-ik zászlóalj is hátrálni kénytelen. De nem telik bele tíz percz: s a 11-ik zászlóalj, a hős Inczedy vezetése alatt, ismét előrohan, s megint övé a csárda. Öt óra hosszáig tart ez az irtóztató tusa a kocsmához birtokáért. Ozsonnatájt a lovasság is harciba elegyedik. S ott kavarg a csárda körül az egész viaskodó had: vasas és huszár, granátos és honvéd a legnagyobb zürzavarban. Huszáraink szilaj rohamának azonban most sem képes ellenállni a vasasnémet. Meghátrál. Erre gyalogságunk szaporán rendezkedik, s erejének végső megfeszítésével elűzi az osztrák hadat a csárda tájékáról.

Van der Nüll, a híres stratégá, Kis-Kapuson át Asszonynépe felé menekül, s a hegység sűrű rengetegeibe búvik. Bem innen is ki akarta üzni, de késő volt már: kilencz óra.

A győzelem szép volt, de sok derék vitézünk életébe került. Egy-maga a 11-ik honvédzászlóalj nem kevesebb, mint *háromszáz* emberét

Az osztrák csapatok üldözése Branyiskónál. — (Egykoru vázlat után).

vesztette; több tisztje pedig, köztük Inczédy, megsebesült. De Inczédy sebére gyógyító írt köt a figyelmes vezér: még aznap alezredessé nevezte ki.

Csakhogy ezzel nincs ám vége a küzdelemnek. Még az éj folyamán megérkezik Stutterheim, virradatkor pedig Uracca jön meg.

Másnap — febr. 3-án — délután három órakor az egész osztrák haderő ismét ellenünk zúdul tehát. Bem kissé előbbre huzódik, s a kocsmá előtt veszen állást. A honvédsereg csatakész, de látszik rajta, hogy tegnapi lelkesedése megcsappant. Fáradt, tétovázó; nyugtalanságát még növeli, hogy történetkájája csaknem üres.

Bem heves ágyutüzzel fogadja az előnyomuló császáriakat. Egy lőszeres kocsija fölrobban, öt ágyuja leszereltetik, azonban nem tágit; lő és egyre lő. Egy ideig jól is megy a dolog. De mikor tusára kerül a sor: csapatainknál váratlanul megbomlik a harczirend.

Eközben Marosvásárhelyről és Musnáról új segélycsapat érkezik: körülbelül 600 ember. Meg sem pihen: szuronytszegez és megy előre. Ámde, a harcz kedvezőtlen menetének immár ez sem képes új fordulatot adni. Még egy végső kísérlet: s az egész vonalon megkezdődik a hátrálás.

Vesztettünk. A csapodár hadiszerecse, amely tegnap még reánk mosolygott, ma elfordult fegyvereinktől.

De a kétnapi bajvivásban maga az ellenség is úgy kimerült, hogy föl hagy csapataink üldözésével. Táborba száll és kötözgeti a fájó sebeit.

Bem pedig ezalatt megyen tovább. Erzsébetvárosig a Küküllő jobbpartján halad, itt átcsap a folyó balpartjára, s aztán fel: éjszakeletnek. Márczius 5-én reggel *Segesvárott* van. Itt megállapodik, hogy szembeforduljon üldözőivel. Mert lehetetlen, hogy Puchner ki ne zsákmányolja előnyös helyzetét. Bizonyosan utána csörtet. Sietve gondoskodik tehát illendő fogadásáról. Segesvár előtt földsánczot épít, Marosvásárhelyről újabb csapatokat von magához, kijavíttatja fölszerelését s ágyuit.

De az ellenség csak nem jön. Elmulik egy nap, elmulik két nap: sehol semmi. Márczius 8-án végre arról értesül, hogy az osztrák sereg Szent-Ágota felé délnek húzódik, nyilván azzal a célzattal, hogy a háta mögé kerüljön, s elszakítsa a Székelyföldről.

Bem azonban az ő csodálatos leleményességével romba dönti Van der Nüll, a híres stratégá terveit. Hirtelenül fölkerekedik és *Nagy-Szeben*

elé toppan. Márczius 11-én d. u. 3 órakor már Nagycsúrnél táboroz, s készül az ostromra.

A császári had eközben éber óvatossággal, mint a cserkésző vadászeb, Segesvár alá lopózik. De mi ez? A fészek üres. A földsánczokon sem ágyu, sem honvéd. Csak egy-két tábortűz lobog.

Hová tünt Bem? Jelenti az egyik kém, hogy Medgyes felé huzódott; majd jön a másik és azt ujságolja, hogy Bem Szebennek tart. Van der Nüll, a híres stratégá elszörnyülködik:

— Képtelenség! Hisz ez ellenkezik minden magasabb haditudományyal.

Puchner osztozik a Van der Nüll föltevésében, s nem hiszi, nem akarja elhinni, hogy Bem tábornok Szeben felé indult volna. Másfelé szökött az.

Kalliany tábornok az egyetlen, aki gyanítja a fenyegető veszélyt.

— Ne sokat töprengjünk, — kiált bosszusan, — hanem: Szebenbe! Talán még jókor odaérhetünk.

De bizony késő volt már. Mire a nehézkes mozgású sereg felzihelődött: Szeben sorsa felett megkondult a lélekharang.

Bem tábornok délután háromkor érkezett Szeben alá, s délután négy órakor a nagycsúri dombokról már menydörögtek ágyui.

Nagy-Szebent, mint tudjuk, négyezer főnyi hadosztálylyal Skariatint orosz ezredes (később: tábornok) tartotta megszállva. De ezenfelől, helyőrség gyanánt, Phersman tábornok keze alatt, ezer-ezerkétszáz császári granátos is tanyázott a városban. Aztán ott lebzelt a szász nemzetőrség is: mintegy ezerötyszáz ember. Nagy-Szeben védőserege tehát, mint látjuk, igen tekintélyes volt: körülbelül 6000 fegyveres. Ágyujok: 50—60 darab.

Skariatint eleinte kételkedett a támadás komolyságában. Azt hitte, hogy Bem Puchner elől bujdosik, s erre vivén útja, itt csak egy-két lövést tesz, aztán menekül tovább. Hogyis merne ez az agyonüldözött ujoncz magyarcsapat az ő pihent, erős hada ellen föllépni?! Szó sincs.

De bezzeg nagyot néz, amint czirkáló kozákjai a Bem ágyutüze elől rémulten futni kezdenek. Hisz ez komoly dolog. Gyorsan előre! S az egész orosz-osztrák haderő a város előtt sietve csatasorba áll, hogy a nyílt mezőn birkozzék meg a vakmerő támadókkal. Skariatint maga veszi át a csapatok parancsnokságát; jár-ke, bátorít, intézkedik. De

hasztalan. A Bem támadása oly rettentő, hogy Skariatín ritkuló csapataival együtt a külváros földsánczai mögé kénytelen menekülni.

Bem tábornok azonban, mint Istenharagja, utánok.

— Fel a sánczokra! — hangzik a vezényszó.

A székely honvéd csak most mutatja meg, hogy mennyi kitartás, mennyi őserő rejlik bátor szívében és izmos karjában. A legöldöklőbb golyózapor közepette újra meg újra előtör; s inkább meghal, de nem tágit. Este hét órakor már a földsáncz ormáról int utána nyomuló bajtársainak: „Ugy-e szépen csináltuk?”

De ez csak félgyőzelem. A belső város, ódon, erős bástyafalaival még hátra van. Ide húzódik az ellenség.

Pedig már egészen beesteledett. Az ég borus, tavaszi eső szítál. Olyan nagy a sötétség, hogy alig látni egy-két lépésnyire. Bem úgy segít a bajon, hogy granátokat szór a belsőváros házai közzé. S csakhamar itt is, amott is magas tűzoszlop csapódik fel. Igaz, most már lát a honvéd, ámde a tüzfény őt is megvilágítja. Az orosz katona pedig igen jó lövő. S a falak nyílásaiból, a bástyafokról gyilkos puskatűzzel igyekszik elriasztani csapatainkat.

E pillanatban érkezik meg a 11-ik honvédzászlóalj; Bethlen Gergely vezeti, mert Inczedy beteg.

A hős fiúk ajkán dal csendül meg, mintha lakodalomba jönnének. Igyen énekelve fognak a kapu vívásához. Három rohamuk azonban sikertelen marad. Sebaj. Negyedszer is szuronyt szegeznek. A Máriássy-zászlóalj is velök tart. A két zászlóalj rohama oly erős, hogy a kapu recsegni kezd. A fürge székelység pedig lajtorjáján kúszik fel a bástyákra. . .

Több mint kétszáz orosz fekszik immár a sánczok alatt. Skariatín hátrálót fuvat, s a város túlsó kapuján igyekszik elosonni. A szász nemzetőrség megdöbbenve áll a piactéren: „mi lesz mostan?” A kapukat lankadó erővel más csak az osztrák sereg védi, abban a csalóka reményben: hátha megjön Puchner.

Egyszerre csak felzúg a beözönlő magyar csapatok örömrivalgása:

— Gyóztünk! Gyóztünk! Éljen Bem apó! Éljen a magyar!

A kevély orosz had pedig rémült ijedéssel fut egyenesen a veres-toronyi szorosnak; nyomában az osztrák, majd a menekülő szász atyafiak hosszú karavánja.

. „S mi végre itt álltunk, — írja Kővári — Szeben piaczán. Az ellenküzdelem középpontja, a generalkommandó székhelye, a szá-

szok fővárosa, a román komité tűzhelye a magyarok birtokában volt. A boszú pohara fenéig lett volna üríthető. De senkinek egy hajszála sem görbült meg. A kincstárak helyett honvédek a börtönök ajtóit törték fel, hogy a sinlődő magyar foglyokat megszabadítsák. A katonai laktanyából nő- és férfirabok örömkönyvekben úszó arcza köszönté a szabadítókat. Itt a Köpecznél foglyul esett Pap Mihály őrnagy, hosszú ősz szakállal, lánczait zörgetve keresi három honvédtiszt fiát; ott Kemény Sámuel Kolozsvár keze és Schopf Alajos vezeti honvédeinket a gene-

Részlet a kápolnai csatából. — (Egykoru rajz után.)

ralkommandó és a román komité irományainak a lefoglalására; mások a zsákmányul esett fegyvertárak ajtóit állják el. A családi öröm és a harczívívmány diadalérzete egymást váltogatták“

Bem tábornok még azon este, a fényes diadal első mámorában gyors futár által akövetkező rövid hadijelentést küldte Kossuthnak:

Istentől megáldott napunk vala ma, mert oly szerencsés voltam, hogy Nagy-Szeben végre-valahára sikerült ostrommal bevenni, s éjjeli egynegyed tizenkettőre a városba, mely torlaszokkal volt védve, bevonulni.

Engem az ellenség Segesvárnál be akart keríteni, hogy megsemmisítsen. A míg azonban az ellenség a mostani évszakban járhatatlan utakon bekerítéssel vesződött: azalatt én az egyenes országuton Szeben felé indultam.

Szemközt álltunk 4000 orosz gyalogossal, mintegy 2000 főnyi osztrák gyalogsággal, s közel 600 kozákkal. Ágyujok nagyszámu. Délután négy óra tájban érkeztem Nagy-Szebenhez, s az ellenséget ott már csatarendben, s pedig a jan. 21-iki csatatéren felállítva találtam.

Én ujoncz székelyeimmel a város falaihoz szoritottam az ellenséget; itt azonban a sánczokat nagyrészt csak szuronyszegezve lehetett bevinnünk. De bevettük. Elfoglaltam az ellenségtől több ágyut, több száz fegyvert, sok lőkészletet; a mennyiséget azonban még ma nem tudhatom.

Elfeledém megmondani, hogy több muszka foglyom is van.

U. i.

A mint jelentésemet végezém, szólottam az itteni tisztviselőkkel. Elmondtam nekik, hogy ügyük mennyire igazságtalan; s biztosítottam őket a felől, hogy a magyar kormány részükre bünbocsánatot ad, hanem ezentul elkövetendő vétségeik szigoruan büntettetni fognak. Ők mindent megígértek, még azt is, hogy a muszka intervenczió ellen óvást fognak emelni.

Bem csak másnap reggel vette számon diadalának anyagi eredményét. A hadizsákmány óriási volt. *Huszonegy* ágyu, *egymillió* puska-töltés, *hatezer* ágyugolyó, *ötezer* lőfegyver, tömérdek fölszerelés, élelmiczikk stb. jutott birtokába. A foglyok száma: *ötszáztizennégy*, közte *százhuszonhárom* orosz. De ezenfelül még az a *tizenhat* darab ágyúja is visszakerült, amit Vizaknánál oroztak el tőle.

Jellemző, hogy Puchner épp Szeben bevételének a napján neveztetett ki tábornagygyá.

A vitéz férfiú azonban úgy megrémült, hogy egyenesen Bécsbe futott. Bem tábornokban pedig volt annyi humor, hogy a rendjeleit, a miket Szebenben felejtett, utánaküldte. Hadd vigye ezeket is magával! „S ez a gyalázatos futás — jegyzi meg igen helyesen Rüstow, — a legkisebb akadályul sem szolgált, hogy Puchner 1849. szeptember végén a testőrség másodkapitányául, októberben pedig Velence kormányzójául ki ne neveztessék.“

... „A nagy-szebeni vereségért — beszéli a „Berliner Militär-Zeitung“ haditudósítója — kizárólag Puchner a felelős; az ő mulasztásai következtében esett el Szeben. Puchner Medgyesnél Bemet tökéletesen megverte, de ahelyett, hogy hátráló ellenfelét üldöznél, két napig Medgyeszen vesztegel. Bem pedig ezalatt Segesvárott egész nyugodtan rendbeszedi és megerősíti seregét. Puchner töpreng, s új haditervet kovácsol; elhatározza, hogy bekeríti és mindenestől elfogja ellenfelét. E célból

Szent-Agotán át hegyi utakon kilencz-tíz mérföldnyi kerülőt tesz; de a stratégiai hálóban éppen a segesvár-medgyesi főutat csaknem egészen nyitva hagyja. Bem az igazi hadvezér éleslátásával kikémeleli a legalkalmasabb pillanatot, s mikor már félig be van kerítve, márcz. 9-én Medgyesnél az országutat áttöri és Puchner főtámpontját: Nagy-Szebent rohanja meg. Bemnek ez a gyors, bátor és erélyes működése Puchner lassu és ingatag eljárásával szemben a legnagyobb ellentétet képezi“....

A győzelem oly kápráztató, hogy felujjong az egész magyar nemzet. Ámde, Bem tábornok nem bizakodik el. Hiszen még nincs vége a küzdelemnek, még nagyszámu ellenség tapossa Erdély virányait. Ott van Brassó: megrakva több mint háromezer orosz katonával; s ott van a Puchner-féle tizezer főnyi osztrák hadsereg.

Egy-két napig Szebenben időz, s aztán siet megint a csatamezőre. A zöm, — 8600 ember és 26 ágyu, — Czech vezetése alatt Brassó felé megyen; maga Bem pedig, egy kisebb dandárral, Skariatint üldözésére indul.

De az oroszok vonulása oly gyors, hogy csak a Vöröstorony-szorosban *Boicza* mellett érheti utól őket. Menekülésök Phersmann tábornok által fődöztetik. Egy váratlan oldaltámadás: s az osztrákok szintén futásnak erednek. Kilenczvennégy halottjuk marad a harctéren; Bruckenthal Sámuel, a szász nemzetőrség parancsnoka pedig az Oltba fult.

Bem diadalérettel tekint a menekülő Skariatint után. Minő kevélyen jött, s mily szégyenkezve távozik!

Most már csak a hegyszoros védelméről kell gondoskodnia. Az 55-ik honvédszászlóalj bizatik meg az őrizettel. Öt tizenkétfontos ágyut is hagy vitézeinek. Maga helyezi el az ágyukat, s aztán int, hogy a lovakat fogják ki, s vigyék Szebenbe. A tisztikar összenéz. Szinte látszik csodálkozó arcukon, mire gondolnak: „Hátha vissza kell vonulni?“

— Az ágyuk előtt a lovakat, — ugymond Bem, mintegy feleletül a néma kérdésre, — azért vitettem el, hogy a tűzértségnek lehetlenné tegyem a meghátrálást. Jegyezzék meg jól! Az orosz csak holttesteiken keresztül jöhet Erdélybe.

S még aznap visszafordul, hogy a Czech táborához csatlakozzék.

A vitéz Czech már ekkor győzedelmesen nyomult Brassó felé. Pedig az egész osztrák haderő sorompóba lépett ellene; mintegy nyolcz-ezer ember, Kalliany tábornok vezetése alatt.

Az első összecsapás márcz. 14-én Fenyőfalva mögött a *frekki*

hidnál volt. Az erős hidat, mely az Olt folyón víz keresztül, a Stutterheim-dandár védte. Czecz azonban bátor székelyeivel csakhamar kieroszakolta az átkelést.

Stutterheim visszavonulót fuvat, s csak *Feketehalmon*, a hol Kalliany várakozott reá, állapotodik meg. Van der Nüll Brassó födőzésére siet. Az a tervük, hogy itt még egyszer birokrakelnek az előnyomuló magyar csapatokkal. Hátha részökre dől a győzelem, hátha még kiköszörülhetik a csorbát.

Dehogy köszörülük! Czecz márczius 18-án reggel Vledény felől hirtelen meglepi őket és kiszorítja állásaikból. Az ütközet hevében érkezik meg Bem.

— Elő az ágyukkal! — kiáltja.

S néhány percz mulva valóságos röppentyü-eső hull az ellenség közzé. Nem lehet azt kiállani. S csakhamar az egész császári sereg ijedt futással menekül Vidombákon át Brassó felé. Kétszázhetvenhat halottjuk és sebesültjük omló véréből ázik a csatatér. Ami veszteségünk: 12 halott és 50 sebesült.

Minden jel azt mutatja, hogy Brassó előtt újabb összecsapás leszen. S több mint valószínű, hogy Engelhardt is kilép tartózkodó állásából. Hisz kénytelen vele.

Nagy ovatossággal nyomul tehát Bem Vidombák felé. Másnap, márcz. 19-én délelőtt ér a faluba. Az ellenség helyett azonban, a legnagyobb meglepetésére, Brassó város hódoló küldöttségét találja ott.

— Mi történt? Hol van Kalliany? Hol van Engelhardt? — kérdi csodálkozva az ősz vezér.

— Engelhardt tábornok, — válaszol a küldöttség feje, — az éjjel elhagyta Brassót, s a tömösi szoroson Oláhországba menekül. A császári sereg is vele ment.

A meglepő hír csakugyan igaz. És Bem tábornok még aznap — márcz. 19-én — délután 5 órakor csapatainak az örömrivalgása között Brassóba vonul.

Bem azonnal ír Kossuthnak, hogy a váratlan sikerről értesítse. A hadijelentés így szól:

Kossuth Lajos úrnak, a honvédelmi bizottmány Elnökének

Debreczenben.

F. hó 19-én reggel Vledényből sereggel kiindulván, Feketehalom előtt, mely ott állást vőn, találkoztam az osztrák csapatokkal. Ámde, mintegy három óráig

tartó harc után seregem az ellenséget állásából kiverte és Feketehalom túl Vidombákig űzte.

Ma, épp Brassó ellen akarván nyomulni, tudomásomra jött, hogy az ellenség éjjel Brassó előtti állását elhagyva, az országból a temesi és töröcsvári szoroson kivonult.

Ez a hír valósult az által, hogy Brassó város küldöttsége ma reggel Vidombakon előmbé jött, s föltétlen meghódolását jelentette. Én tehát összes csapataimmal ma délután 4 órakor Brassóba bevonultam; megtevém rendeléseimet, hogy a futó ellenség üldöztesse, s a két szoros a netaláni betörés ellen biztosítsák.

E szerint az erdélyi hadjáratnak vége van.

Brassó, 1849. márcz. 19. este 7 órakor.

Bem, tábornok.

Engelhardt kiűzetésének hírére a legnagyobb rémület szállja meg a benszoruló osztrák csapatokat. Heydte báró huszonhat órai szakadatlan futással a töröcsvári hegyszoroson menekül ki. Reibel József őrnagy, a hátszegi oláh nép fölbujtója, álruhában szökik meg. Van der Nüll, a híres stratég, úgy elpárolog, mint a kámfor. Fogaras és Déva, mindakettő jelentékeny erősség, önként meghódol. Csupán Gyulafehérvárott leng még a sárgafekete zászló; de Bem gondoskodik, hogy ez se maradjon ott sokáig. A vár ostromával Kemény Farkas alezredest bizza meg. Kemény helyére később Stein Miksa jött.

És Bem, ez a rideg, sápadt arcú öreg ember, ott áll mint egy hadisten, körülragyogva a dicsőség glóriájától.

S még nagyobbnak tűnik fel, midőn látjuk, hogy a harag vasszeje helyett az engesztelődés olajágát veszi a kezébe. A szebeni lakosságnak kegyelmet ad, csupán azt köti ki, hogy az orosz betörés ellen nyilvánosan tiltakozzék. S a polgárság kénytelen-kelletlen meghajol Bem óhajtása előtt. Érdekes tiltakozásuk így hangzik:

Nyilatkozat.

Bem J. urnak, a magyar hadsereg fő tábornokának márczius 12-én kibocsátott kiáltványa folytán a nagyszebeni polgárság kijelenti, hogy magát a kiáltványban foglalt utasításoknak aláveti, és azoknak engedelmeskedik. S miután Szebent a győzedelmes magyar csapatok e hó 11-én bevették és a városnak kellő oltalom biztosított, — *formaszerűen és ünnepélyesen tiltakozik az orosz hatalom minden-nemű beavatkozása ellen.*

Nagy-Szeben törvényhatósága és közgyűlése nevében:

Schreiber Simon, ideigl. polgármester.

Schelkes, aljegyző

Binder Traugott, hitszónok.

Majd Erdély népeihez fordul a hős vezér, s a szabadság nevében ekként hirdeti a békét:

Erdély népeihez!

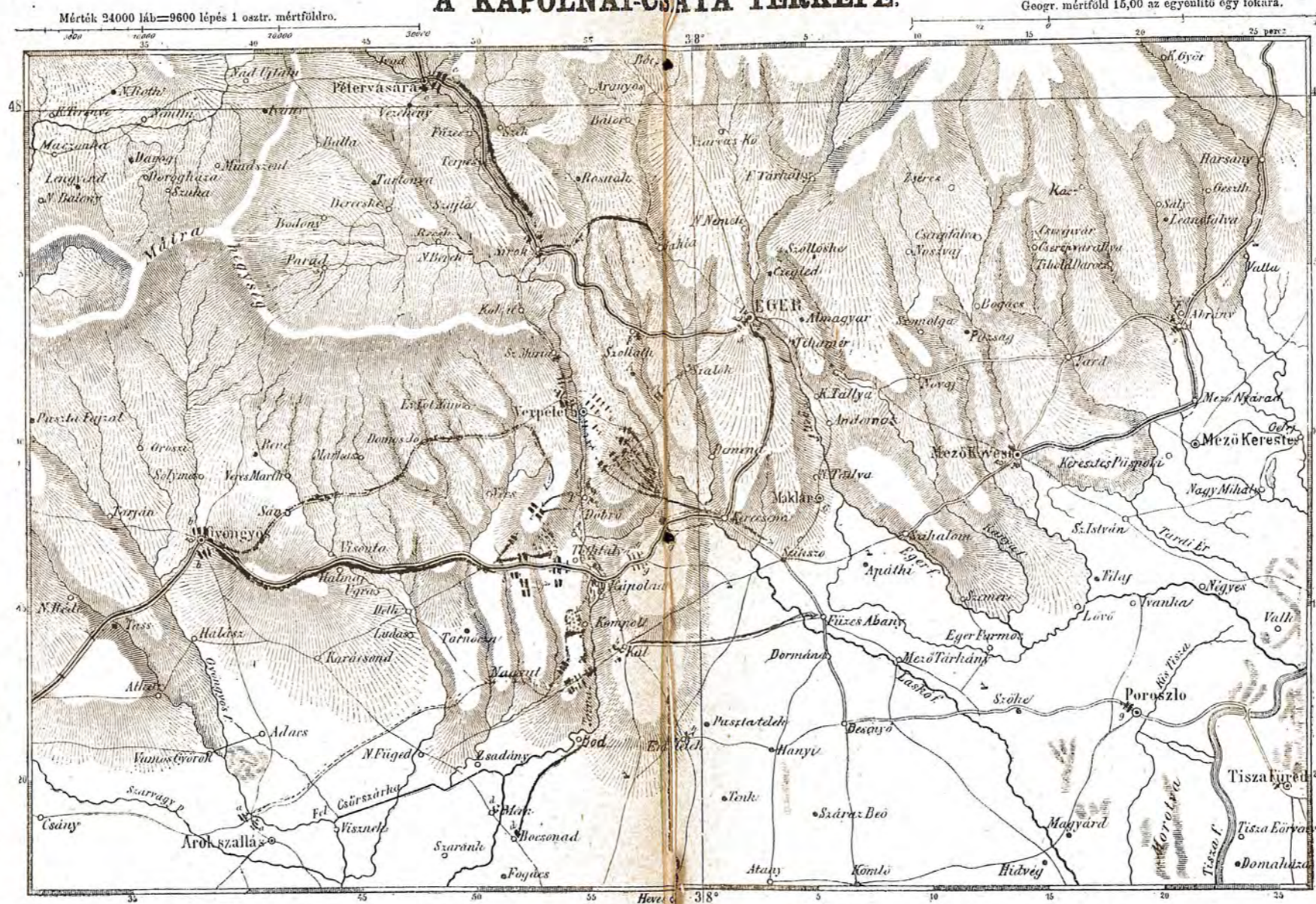
Végre oly sok csapás után itt van a szerencsés nagy nap, amelyen nektek igazi örömmel hirdethetem, hogy a közös ellenség: az orosz és osztrák legyőzve Oláhországba menekült, s ezzel a béke kivivatott.

Isten áldása legyen ezen a napon. Én pedig parancsolom, hogy a legközelebbi vásárnapon minden vallásfelekezet szertartása szerint, ünnepélyes hálaadó istentisztelet tartassék, s ezen nagy nap jelentősége a szószékről hirdettessék.

A magyar kormány, — mely a valódi alkotmányos szabadság hive, mely a béke kedvéért szívesen felejt a multat, mely az elvakított néppel soha háborút nem folytatott, — azt óhajtja, hogy a különféle nemzetiségek egyenlőség védpaizsa alatt a testvériségben egyesüljenek, azt óhajtja, hogy minden állampolgár szokott foglalatosságához visszatérjen, hogy ez az országrész mély sebeitől a béke és a polgári szabadság áldásai közt mielőbb gyógyulhasson.

A magyar kormány senkit nem akar elnyomni; főüregvése oda irányul, hogy

A KÁPOLNAI-CSATA TÉRKÉPE.

Hadállás febr. 26-án reggel s a csata kifejlődése.

Osztrákok	Magyarok
a.a. jobb szárny Schwarzenberg Edm. altáb. alatt (Bellegardé lovás dand. és Dietrich gyal. dand.)	1.1. Dossowffy hadosztály.
b.b. balzsárny Wrba altáb. alatt.	2.2. Piltzenberg "
Csorich hadoszt. (melyből Windischgrätz hg.)	3.3. Máriássy "
(Wyss, Colloredo és Schütte dandárok)	4.4. Szekulits "
Tüzérségi főtartalék.	5.5. Schultz "
c.c. Schlick táb. hadteste.	6.6. Aulich "
d.d. jobb felüli oldalcsapat Zeisberg altáb. a.	7.7. Guyon "
	8.8. Kmetty "
	9.9. Hertelendy "

Osztrákok Magyarok februar 27-kén.

a.e. A Schlick hadt. előmozdulása Vorpeléth bevétele után a Dossowffy (10) Piltzenberg (11) hadoszt. ellen.	12. A Schultz hadosztály egy csapatja.
f.f. A Colloredo dand. előmozdulása.	13. Guyon hadosztály.
g.g. A Wyss dandár Kápolnán és előtte.	
h. Zeisberg dandár.	

- 1. Az osztrákok állása febr. 26-án reggel.
- 2. Indulási vonal s kifejlődés.
- 3. Az osztrákok állása febr. 27.
- 4. Brandenstein féle csapat vonulása Gyöngyösről 16-án.
- 5. A Schlick hadtest vonulása Sirok és Vorpeléth felé 27-én.
- 6. A magyarok állása febr. 26-án reggel.
- 7. A csata kifejlődése.
- 8. A magyarok állása febr. 27-én.
- 9. Indulási és visszavonulási utak.

a béke áldásait elérhessük. E végből azon lesz, hogy az ellenséget a határoktól távol tartsa.

Erdély lakói! Ébredjétek valahára abból a mámorból, a melylyel benneteket a lelkiismeretlen ravaszság fogva tart, borzadatok vissza az oroszról, amint visszaborzad attól egész Európa, s éljétek azokkal az alkotmányos jó-téteményekkel, amiket nektek a világ legszebb alkotmánya: a magyar nyujt.

Ti pedig, elvakultak, — térjétek vissza honotokba. A magyar kormány meg fog nektek bocsájtani; hiszen ugyanis eléggé meg vagytok büntetve a lélekismeret furdalása által, mely benneteket hosszú éveken át üldözni fog, midőn kegyetlenségeitekre fognak emlékeztetni, s midőn a közvélemény elítél.

Magyarok, szászok, románok! Nyujtsatok egymásnak testvéreleg kezet, távoztassatok el minden gyűlölséget, s boldogok lesztek.

Brassó, márcz. 21. 1849.

Bem J.

tábornok.

Sugározzék a kegyelem az eltévelyedettre; csak aztán hű maradjon ehhez a szenvedő hazához, amely nyugodalmas otthonot, puha kenyert és éltető szabadságot ad néki.

Kossuth e miatt meg

is neheztelt Bemre. Azt mondta, hogy Bem túlengedékeny, az ilyen nagylelkűségnek nincs helye forradalmi időkben. Lehet. De ki tudná, melyikök gondolkozott helyesebben?

A dicsőség fénye átragyogott a Királyhágó bércein, és bearanyozta az Alföld rónáit is. Derengeni kezdett ide át *Magyarországon* is.

A Felső-Tiszához, mint valami óriás medenczébe, az egész országból özönlenni kezdtek a csapatok. Látszott a készülődésekből, hogy itt, ezen a vidéken kell eldőlni a sorsdöntő nagy mérkőzésnek. Dembinszki, a leendő fővezér, a Klapka táborában volt már. Vécsey, Damjanich, Görgei útban.

Görgei, mint tudjuk, a bányavárosokból a Szepességre huzódott, hogy kerülővel bár, a Tiszához ereszkedjék. Ámde, még mindig válságos helyzetben volt. A háta megett az üldöző Jablonovszki állt, előtte pedig Schlick. Csakis Eperjesnek mehetett. De az idevezető útvonalon is ellenség; még pedig a legveszélyesebb ponton: *Branyiszkónál*.

Branyiszkó, egyik alacsonyabb gerincze annak a zord hegylánczatnak, amely Sárosmegye és a Szepesség között terjeszkedik. E hegygerinczen viszen keresztül az országút Lócséről Eperjes felé. Az út cikcakkos, úgynevezett szerpentin; s úgy fel, mint le több kanyarulattal. Kitűnő hadállás. Itt helyezkedék el Deym vezérőrnagy, Schlick egyik alvezére, háromezer emberrel és hat ágyuval.

Görgeinek, mint említettük, csakis Branyiszkón át lehetett Eperjesre jutni. Halogatásra nem volt idő, mert Jablonovszky már alig volt egy-két napi járásnyira tőle. Megbizta tehát Guyont, hogy birkózzék meg Deym seregével, s üzze el a branyiszkói magaslatokról.

Guyon, a rettentetlen hős, február 5-én fogott a súlyos föladat megoldásához. Dandára mintegy 4000 főnyi, ágyuja: 11. Gyalogságának legnagyobb része azonban turóczi és zólyomi tót fiú; abból a jámbor ruthén-fajból való, amely bekalandozza a világot, de mint a golyamadár a fészkéhez, újra meg újra visszatér égbenyuló hegyei közzé. Fegyver alig volt a kezükben, két hét előtt ujonczozták őket.

Hát bizony ezekkel a tót honvédekkel vakmerőség volt Branyiszkót ostromolni. És Guyon mégis megostromolta. Eleinte nehezen ment a dolog. Az ujoncz sereg félt az ágyútól.

— Vorwärts dupla lénung, rückwärts kartács schiessen! — kiáltja Guyon az ő sajátos beszédmodorában.

S fenyegetését be is váltja, ámde ez sem használ.

Ekkor előlép egy ifju szerzetes, Guyon tábori papja. Erdőssy Imre a neve. Kezében feszület.

— Utánam kedves testvéreim, velünk az Isten! Miénk lesz a győzelem!

Szól hozzájuk anyanyelvükön, s a magasra emelt kereszttel az ellenség legsűrűbb tömege közzé vegyül. Aztán hátra néz és kérdi:

— Hát hagyjátok a keresztet?

— Dehogy hagyjuk! Dehogy hagyjuk! — kiáltják lángragyuló arczczal.

És az ujonczsereg Erdőssy után rohan, szuronyszegezve a hegytetőre ér, s roppant küzdelemmel tova úzi az ellenséget.

A kereszt, vallásuk szent jelvénye hőské avatta őket.

Platthy István honvédőrnagy, akinek szintén dicsőséges része volt a branyiszkói győzelemben, így írja le az ütközet lezajlását:

Aki látta a branyiszkói tekervényes úttal bíró, tömkelegszerű magaslatot, nem kell tudományos katonának lennie, hogy az itt vívott siker nagyszerűségét kétségbe vonja.

Guyon serege Branyiszkó alatt a következő volt:

Egy csapat Ujházy-féle vadász; egy század tiroli vadász, egy zászlóalj utász, négy zászlóalj gyalog honvéd; egy osztály huszár.

Ezen dandárral Guyon a *korotnoki* kocsmának tartott. Maga a vendéglős elszökött, s a helység népének a legnagyobb része szintén elhagyá.

A branyiszkói hegységgel szemben a harakóczi hegyláncz. Erre állítá fel Guyon ágyutelepeit.

Ezen időközben ugyancsak a Szepességből *Coronidesz* nevű guerilla-főnök érkezett a kocsmába és fölkerlte Guyont, hogy adna neki egy zászlóalj gyalogságot rendelkezésére, amellyel az ismert hegyekben az ellent egészen megkerülné; ígérve, hogy ezen működés által a győzelemnek biztosan nézhetünk elé.

Guyon azt felelte, hogy ő nem ismeri, de ha seregéből ismerné valaki, hozza elő, s majd akkor bővebben értekezik vele. Ki sem ismerte őt csapatainkból. Azonban egy Kail nevű harakóczi magyar érzelmű közbirtokos Guyonhoz jött, s mondá: „Ezredes úr, én ezen urat ismerem, ő mérnök volt, s még a branyiszkói hegyeket is ő mérte fel.“

Guyon értekezvén a megbízott vendéggel, a következő dispoziózt tette:

1. Coronidesz rendelkezése alá bocsájtatik az egész utász-zászlóalj, amelyben csak az első sornak voltak fegyverei; ezenkívül egy század tiroli vadász, s egy század Ujházy-féle vadász; továbbá néhány huszár-trombitás s végül két ágyu. A huszár-trombitásoknak az volt a feladatuk, hogy az adott jelre a hegyek közt riadót fujjanak, s nagy lármát üssenek.

2. Mikovinyi őrnagy zászlóaljával a harakóczi völgyön nyomul előre, s az ellent szintén oldalt támadja meg.

3. A megmaradó kilencz ágyu a harakóczi hegylánczon, az ellenség ágyuival szemközt állítatik.

4. Az ellenség által megszállott csűr ellen Földváry Albert a 33-ik zászlóalj egy osztályával nyomul.

5. Pethő Vilmos őrnagy a 33-ik zászlóaljtól két osztálylyal a tekervényes branyiszközi országuton, a hegyi kanyarulatoknak egyenest.

6. A két másik zászlóalj képezi a tartalékot.

A támadás csak akkor kezdődhetik, mikor Coronidesz jelt ad, hogy a megkerülés szerencsésen megtörtént.

Korotnoknál a németektől elfogott röppentyű-tüteg állítatott fel, mit maga Guyon igazgatott; azonban nem értvén hozzá, a kisütött rakéta rendesen csapataink közé hullott. Végre is egy tiroli vadász mint szakértő önként ajánlkozott az üteg igazítására, s ez alkalommal igen kitüntette magát.

Február 5-ike volt.

A Coronidesz-féle ágyu jelt adott. Az erdős hegyekben rettentő trombitaharsogás s iszonyu moraj, amit Coronidesz két türes hordóba tett lövés által csinált. Mindez az ellenséget egészen megzavarta.

Guyon ekkor közébe lép a seregnek és elkiáltja magát: „Előre!” E pillanatban hallatszottak a vezérek szavai minden felől:

— Osztályos tömegek jobbra! Indulj!

Az ágyuk a mi részünkről hatályosan működtek a császáriakkal szemközt. Mikovinyit a völgyben visszalöki az ellen, de összeszedi magát. Másodizben ismét visszaverik, s a zászlóalj vad futásnak ered. Ekkor lövetett reájuk Guyon, s egy tiszt és tiz közlegény harczképtelenné tétetett. Mikovinyi ismét rendezi zászlóalját, s nagy nehezen, de mégis, — miután a csűrből Földváry kiszorítá az ellenséget, — sikerült neki az előnyomulás.

Földváry Albertet a csűrben rejtőzködő császáriak egy izben szintén visszanyomták. Ekkor a mi derék tábori papunk — Erdőssi — kezében a feszülettel itt terem és így szól a honvédekhez:

— Előre, kedves véreim, velünk az Isten! Mienk lesz a győzelem.

Egy fiatal iskolatanitót, ki csapatunkhoz jött azon reményben, hogy Guyon majd tisztirangra emeli, a páter karonfogta, s azt mondá neki:

— Itt az idő és a hely, a hol kívánata teljesülhet. Jöjjön velem, s még ma hadnagy lesz.

A szegény fiu örült az alkalmon, s a páter oldalán a többivel együtt a csűrre rohant. Egy lövés, — s az első halott az ifju tanító volt. De a csűr elfoglaltatott.

Pethő Vilmos két osztálylyal a meredek hegyi országuton fölfelé, a szokott hősiességgel nyomult előre; s pár pillanat alatt az első kanyarulat már kezeink közt volt. A többi kanyarulatot is rövid időn egymás után elfoglaltuk. Deym felbomlott hadserege rendetlen futásnak eredt.

A hegytetőre fölérvén Guyon, a nádor-, ekkor a Sobri-huszárok közül tizenötöt rohamra vezényel, mire egy öreg huszár, kit mindnyájan Csósz bácsinak nevezünk, csatakeszen Guyon mellett terem, aki így szól neki:

— Csósz bácsi, nincs mit inni. Amott a kocsmában, hol még a német vendégeskedik, igen jó papramorgó van. Kérem, hozzon csak egy itallal.

— Értem, ezredes uram, meglesz, — válaszol Csósz bácsi; s a másik pillanatban mint a villám ugratott előre végig az országuton a tizenöt huszár.

Az osztrák gyalogság maradékai az árkokban feküdtek, s bántatlanul hagyták előre menni a tizenöt dühös huszárt. A kocsmá és környéke teli volt német lovasokkal, akik, mihelyt észrevették a huszárokat, lóhalálban iramodtak tovább.

A mint a tizenöt huszár a kocsmához ért, még maradt benn néhány császári lovas. Csósz bácsi leszáll a paripájáról, belép közzéjük, s a remegő zsidó kocsmárosra rászól:

— Kérek egy itcze snapszot.

Erdőssy Imre, a branyiszközi hős pap.

A német lovasok elámultak e bátorságon, Csósz bácsi pedig a mint a pálinkát megkapta, feléjük fordulva reájok rivall:

— Ti pedig foglyaim vagytok!

Elrémülve kértek pardont; a mit meg is kaptak, mert huszárjaink foglyok gyanánt hozták őket magukkal.

Csósz bácsi hiven teljesíté a kiadott parancsot, s elhozta nekünk a papramorgót; amiből aztán továbbhaladásunk közben ittunk egyet-egyet Branyiszkö emlékére.

Ily veszélyek közt futott Deym szétszórt seregével Eperjesre. Este mi is Sirokára értünk, hol az ellenséggel elfutott gazdák szállásain jó lakomát csaptunk, s a legénységet jól megvendégtünk.

Másnap Eperjesre nyomultunk. Az ellenség ki, mi pedig be. S megint jó szállás és bő lakoma várt reánk.

Eperjesre érvén, az első napiparancsra a 33-ik zászlóaljunk tizenöt napi dupla lénungot kapott, 's engem Görgei branyiszkói kapitánynak nevezett ki. Zászlónkra aranyos himzetű betűkkel egy nagy szalagot tűzött ezen egyszerű, de sokat jelentő felirattal: „*Branyiszkó, február 5. 1849.*“

Pethő Vilmos, a roham vezetője, akiről Platthy is oly magasztalólag ír, ekként beszéli el a diadalmas hegyicsata lefolyását:

— Tudvalevő, — ugymond Pethő — hogy Branyiszkón szerpentin-út vezet keresztül, amely a hegy csúcsáig nem kevesebb mint huszonkét kanyarulatot tesz. Ezeknek a kanyarulatoknak mindegyikét megszállva tartotta az ellenség. Helyzete, természetesen szerfölött előnyös volt. Nem úgy a miénk. Katonáim éhesek voltak, a hideg dermesztő. Előkerítettem egy hordó spirituszt, azt föleresztettem vízzel, s ihatott minden legény, amennyit csak akart. Aztán megnyugtattam őket, ne féljenek, mert az ellenség, mely magasabb helyen áll, a fejünk felett fog ellövedözni; csak az első rohamnál legyenek bátrak, a többi magától jön. Ha elfoglaljuk az első állást, a másikba már a hátráló ellenséggel együtt vonulunk be. Ugyis történt. A küzdelmünk tényleg az első rohamnál volt a legerősebb. Az ellenség ereje kanyarulatról-kanyarulatra gyöngült. Csakhamar a tetőn voltunk. Ami azután következett, az már gyerekjáték. Az ellenség futott, mi pedig üldöztük. Mi körülbelől 120 embert veszítettünk, az osztrákok közül azonban *három száznál* többen maradtak a csatatéren. Valami száz emberük pedig fogságba került. A győzelem annál szebb volt, mert a csatát legnagyobbbrészt ujoncz honvédekkel vívtuk.

Görgei pedig „*Mein Leben und Wirken in Ungarn*“ czimű munkájában így emlékszik meg a branyiszkói csata előzményeiről:

A Branyiszkón átvezető út tisztességes nagyítások következtében hegyi-átjáró (Pass) hírében állott, s azonfelül nyugatról bevehetetlennek tartaték. Branyiszkót megrohanni akkor annyit tett, mint a bikát szarván ragadni. De éppen ez volt az, amibe én, kevés zászlóalj kivételével, megbízhatlan gyalogságomat végre-valahára belevezetni akartam.

Guyon osztályának gyalogságát képezték: a 33-ik honvédzászlóalj, melyet jan. 21-én Windschachtnál tökéletesen szétverték; a 14-ik honvédzászlóalj, melyet a következő napon, midőn a Selmechről előnyomulni törekvő *Collesz* ezredes bekerítő osztályát kellett volna megtámadnia, mihelyt az ellenséges vadászok löni kezdtek, rögtön megtagadta a szolgálatot, továbbá egy zászlóalj úgynevezett utász, egy szakasz önkéntes magyar vadász és két honvédzászlóalj, mely tizennégy nappal azelőtt

egészen faragatlan ujonczokból Zólyomban állítottatott ki. A 33-ik és a 13-ik zászlóaljak a windschachti és selmeczi napok óta gyávaság hírében állottak, s megváltak érve a tizedelésre. Az úgynevezett utászok és a mintegy harmincz főből álló magyar vadászok ismeretlen mennyiségben valának, mivel még nem állottak próbán; a két tót zászlóalj tizennégy napos katonáitól mit lehetett volna várni.

A többi három hadosztálynak legalább volt egy-két már kipróbált zászlóalja. Azonban ha Branyiszkót ezek fogták volna megrohanni, ez a hadseregben csekély szenzációt idézett volna elő; mert hiszen mindenki megvult arról előre is győződve, hogy ez a néhány zászlóalj az ellenséggel szemben mindig kitűnően el-

Duschek Ferenc, az 1849-iki magyar pénzügyminiszter. — (1870-ben megjelent arckép után.)

végzi kötelességét. Sőt attól lehetett félni, hogyha Branyiszkón a legjobb csapatok vivják ki a győzedelmet, azon rögeszme fog lábra kapni, mintha ezen kedvező eredményt csakis ezen zászlóaljaktól lehetne várni. Ezért rendeltetett Guyon osztálya egyedül az ellenségnek Branyiszkón levő hadállása megtámadására; miközben a támogatására kirendelt balszárny Szepes-Váraljára, Kmetty osztálya pedig a Hernádszentélen haladó útra rendeltetett ki. Aulich hadosztálya, mint a hátvéd tartaléka a Poprádvölgyben maradt, a főhadiszállás *Löcsén* volt . . .

Görgei úgy beszél, mintha Branyiszkó csak azért támadtatott volna meg, hogy néhány félénkebb honvédzászlóalj ereje kipróbál-
tassék.

Pedig nem egészen így áll a dolog. Görgeinek, ha két tűz közzé nem akart jutni, menekülnie kellett a vendégszerető Szepességről is. Hiszen az ellenség megint csaknem körülrajzotta. Schlick egyik portyázó csapatja febr. 2-án éjjel immár egész *Iglóig* lopódzott, s a várost röppentyűkkel fölgyújtván, alvó táborunkra tört. A honvédsereg, szerencsére, még idejekorán fölriadt, s másfél óráig tartó makacs utczai harc után kiüzte a vakmerő császáriakat. Guyon ez alkalommal jutott az első röppentyű-telephez.

— Lám, — szólt örvendve, — mégis csak jó az Isten, mert a mink nem volt, azt is adott. S így tehát mindig csak: előre! Lesz fegyver, lesz ágyu is elég.

S harmadnap, — febr. 5-én — az aggódó Görgei rendeletéből a dandár csakugyan előrenyomult és hősiességével megnyitotta az Eperjes felé vezető utat. Február 7-én már a főhadiszállás is Eperjesen volt.

Görgei ilykép végleg megszabadult üldözőitől, s most már csak a kedvező alkalmat leste, hogy Klapka hadseregével egyesüljön.

Dembinszki már ekkor szintén a harctéren működött; egy ideig mint Perczel tanácsadója, csakhamar mint önálló parancsnok, aztán mint fővezér. Gyors fölemelkedéséhez maga az indulatos Perczel szolgált első lépcsőül.

A kormány ugyanis január végén a szorongatott Klapka segélyére a Perczel hadtestéből egy dandárt akart küldeni. A dandár összeállításával és elvezetésével Dembinszki bízott meg. Perczel azonban ellenszegült a rendeletnek.

— Ezt a sereget, — szólt daczczal, — én toborzotam össze, tehát csakis én rendelkezem fölötte. Már pedig én egyetlen katonát sem engedhetek át.

Dembinszki meggyőzni próbálta. A sereg, — ugymond, — bárki toborzotta is, a hazáé. Aztán csak az imént csatlakozott táborához a kormány intézkedéséből 3600 ember. Most ezekre a katonákra már veszélyesebb ponton van szükség. Hazafiúi kötelessége tehát, hogy a hadügyminiszter fölhívásának engedelmessédjék.

De Perczel nem tágitott.

— Én a tábornagy úr személyét fölötte tisztelem; de már engedjen meg, Ön nem lehet abban a helyzetben, hogy az én viszonyom felett a magyar kormányhoz, helyes ítéletet mondjon. Nekem, — folytatta elboruló arczczal, komoran — ellenségeim vannak Debreczenben, kik dicsőségemnek és előmenetelemnek ellenségei.

Pedig dehogy voltak! Perczel nagy szervező képességét, hű odaadását talán senki sem becsülte jobban Kossuthnál.

„Képzelné helyzetemet! — írja Dembinszki emlékirataiban. — Mi jót remélhettem én a magyar ügyre, ha a tábornokok így viselkednek a kormánnyal szemben? Hazamentem tehát, s levelet irtam Perczelnek, hivatkozván hazafiúi érzelmeire, lelkére kötöttem az egységes, egyöntetű eljárás szükségét; megjegyeztem, hogy ha továbbra is megmarad vonakodásánál, kénytelen leszek a kormánynak jelentést tenni. Végül arra kértem, hogy elhatározását tudassa velem írásban.“

Kossuth imája a kápolnai elesettek felett 1849. febr. 27. — (Egykoru kép.)

Estefelé aztán megjött a Perczel válasza. Inkább visszavonul, de hadtestének a szétforgácsolásába nem egyezik, nem egyezhetik.

Tábornagy úr!

Személyes okok nem engedik, hogy a magyar kormánynak engedelmeskedjem. Nem engedhetem a saját magam által alkotott hadtestet szétszórni. *Én tehát lezsem a parancsnokságot s visszavonulok a szolgálattól.*

S miután én Önnek, altábornagy úr, nem csak hiréből, de a szolnoki csata alatt tanusított magaviseletéből is azt a meggyőződést szereztem, hogy csapataim vezetését jó kezekbe teszem le: kérem Önt, *szíveskedjék átvenni az egész hadtest parancsnokságát.*

Szolnok, 1849. jan. 26.

Tisztelettel:
Perczel.

Dembinszki erre összehívatta a törzstiszteket, s így szólott hozzájuk:

— Uraim! Ide gyűjtöttem önöket, hogy azt a különös helyzetet, amelybe jutottam, önökkel közöljem. Itt van a kormány parancsa, hogy a hadtestből 4600 embert azonnal magamhoz vegyek, s menjek vele Klapka ezredes segítségére. Perczel tábornok úr azonban azt hiszi, hogy a csapat átadását megrendelő parancsot előttem ismeretlen okokból nem teljesítheti. Itt van levele, melyben az egész hadtest parancsnokságát nekem adja át. Kérve-kértem a tábornok urat, vonja vissza határozatát; ő azonban megmaradt annál rendületlenül. Én mint szigorú katona ily esetekben nem ismerhetek egyebet, mint föltétlen engedelmisséget! Átveszem tehát a hadtest parancsnokságát, de csak azért, hogy a kormány parancsát teljesítsem. Ön, Kazinczy alezredes úr, magával viszi a maga gyaloghadosztályát, ön, Hertelendy ezredes úr 450 huszárt helyez el egy őrnagy parancsnoksága alá; ön, Glancz százados, veszi a saját ütegét és még négy ágyut. Ez lesz a hadosztály, melylyel holnap indulok a kijelölt irányban. Az itt maradó sereg vezetését, addig is, míg a kormány más-kép intézkedik, Hertelendy ezredes úrra, mint rangban legidősebb törzstisztre bízom.

A szilárd föllépés megtette hatását. Egyetlen kifogásoló hang sem emelkedett. A tisztikar, mintha semmi sem történt volna, egészen nyugodtan fogott Dembinszki parancsainak a végrehajtásához.

Mikor Perczel látta, hogy tisztjei zugolódás nélkül hajolnak meg az új vezér előtt: sietve podgyászolt, s még az nap elutazott. Szive teli volt lobogó haraggal és emésztő keserőséggel. Debreczenbe ment, ahol egy darabig zsörtölődött, aztán ujjalag elővette kardját és sietett a harcmezőre, hogy a ráczok ellen viaskodjék. Ilyen volt Perczel; szertelen, lobbanékony, de egyik leghűbb és legvitézebb katonája a szenvedő hazának.

Dembinszki a dolgról jelentést tett a kormánynak, s aztán a következő nap, a parancshoz képest, Klapkának a segélyére indult. Január 29-én már Tisza-Füreden volt.

A kormány, úgy látszik, még örült Perczel neheztelő visszavonulásának; legalább könnyebben keresztülviheti tervét. Alig érkezik Dembinszki Tisza-Füredre, már ott az okmány, amely szerint nem csak a Perczel-féle hadtest parancsnokául neveztetik ki, hanem Klapka György is alája rendeltetik. Az erre vonatkozó hadiparancs így szól:

Hadparancs.

A szolnok-török-szentmiklósi, tiszafüredi és tokajtáji seregek munkálatára hozandó egység tekintetéből, ezen seregek fővezéréül Dembinszky Henrik altábornagy lón kinevezve.

Alatta a szolnoktáji vagyis közép-tisza-melléki seregosztály parancsnoksága, az erről önként lemondott és érdemeinek kellő méltánylásával másutt alkalmazandó Perczel Mór tábornok úr helyébe, Répássy tábornok úrra bízott.

Debreczen, jan. 28. 1849.

A honvédelmi bizottmány rendeletéből.

Mednyánszky Sándor honvédezredes. — (Egykoru arczkép.)

Dembinszki, átvevén a két hadtest főparancsnokságát, a következő lendületes szózáttal fordult csapataihoz:

Vitéz harczfiak!

A honvédelmi bizottmány jóváhagyásával, a hadügyminiszterium által a feltiszai és a közép-magyarországi hadseregek fővezéréül neveztetvén ki, azt minden parancsnokságom alatti csapatoknak ezennel tudtára adom; alkalmat vevén egyszersmind elmondani azt, mit tenni magamnak czélul kitűztem, s azt, mit seregeimtől megvárok.

Ami engem illet: én feladatomban ismerem a szakadatlan munkásságot, én dolgozni fogok pihenés nélkül, s míg győzni nem fogunk, éjem és nappalom közt különbség nem leend.

És a folytonos munkássághoz elővigyázatot fogok csatolni, nehogy a karjaink hű védelmére bizott szent ügy biztos diadala kockáztatva legyen.

Isten adja, hogy fáradozásaim és hadi tapasztaltságom seregeim bizalmát megnyerhessék! mert a bizalom az emberi erőt megkettőzteti.

De ezen bizalmon kívül, melyet alámrendeltjeimtől megvárok s melyet Istenemre megérdemelni törekszenek, még sziveitekhez is van szólásom.

Magyarok! fia e hazának, melynek megmentésére fegyvert ragadtatok! Németek! kik megértétek, hogy a valódi szabadság Magyarország szent ügyének diadalától függ s ép azért oly számosan álltok harczsoraiban!

Olaszok! szülöttjei a szép Itáliának, kik jól tudjátok, hogy a Duna és Tisza partjain nyerendő győzelem a Po és Lombardia gyönyörű téreit is felszabaldítandja!

Lengyelek! honfitársaim! kiket a világ a szabadságharczosok elősoraiban látni megszokott!

És ti, fia bármely vidékeknek, kiket a közveszély felriasztott, kiket a közszél, a szabadság egyesített!

Felhivlak titeket, hogy áthatva köteleltségeitek érzetétől, pillanatig se feledjétek, mikép a vitézség bár első, de nem egyetlen erénye a katonának.

Kitűrés és nélkülözni tudás azon két főkéllék, melytől áthatva lenni tartozik a katonának, nehogy a kényelem utáni kora vágyódásaival a hazának veszedelmeit és terheltetését nevelje.

Szóval, tanuljuk elfeledni saját személyünket, hogy kizárólag csak az általunk védett szent ügynek diadalára gondolhassunk! Vonuljon vissza az önszeretet a lemondás előtt, mely a legnagyobb személyes erény!

Legyünk olyanok, mint a szorgalmas arató, ki nem hátra tekint, hogy a már megtett munkálatok szemléletén gyönyörködjék, hanem tűzpillanatokkal előre néz, látni mennyi van még levágni való?

Bizalom vezéritek iránt, kik érdemeiteket méltányolni s az ország kormányának tudtára adni fogják!

Szem előtt tartása a nagy czélnak, melyet elérni törekszünk.

Ez legyen irányadója viseleteteknek!

Éljen a magyar haza!

Éljen a szabadság! s éljenek mindazok, kik a hazának, kik a szabadságnak bátor és rettenthetlen harczosai.

Polgár, jan. 30. 1849.

Dembinszki Henrik,
altábornagy.

A kiáltvány tagadhatatlanul szép: higgadt, mégis lelkesítő. S ha Dembinszki maga is az itt megjelölt ösvényen halad, valószínűleg sok keserűségtől szabadul meg. De csakhamar letér róla. Ideges lesz, mint egy századvégi asszony, s főnhéjazó, mint egy udvaronc. Alvezéreivel sokszor úgy bánik, mintha nem is rangbéli munkatársai lennének, de a cselédjei. Pedig el kell ismernünk, hogy kiváló tehetség volt, aki a csatamező

nagy sakktábláján is a siker reményével tudott áttekinteni. S még sem szerették a modora miatt.

Klapkával febr. 4-én Rakamazon találkozik először, s febr. 6-án, tehát harmadnap, már összezördül véle.

Schlick, mint tudjuk, immár egész Tokajig nyomult, s azon meszterkedett, hogy átkelve a Tiszán, Debreczen felé húzódjék. De amint hírét veszi, hogy Görgei a Szepességen a háta mögött tanyáz, fölhangy a támadással, s visszasiel Kassára.

Az ifju Klapka csak úgy lángol a dicsvágytól: szeretne a hátráló Schlick után rohanni; Dembinszki azonban, ki ekkor már főparancsnok, visszatartja. Klapka a meggyőzés terére lép, hátha mégis enged a macacs vezér.

— Görgei — szól tiszteletteljesen, — előreláthatólag szintén Kassa felé fog nyomulni; s ha ez megtörténik: Schlick két tűz közé szorul.

— Lárifári, — válaszol fitymálólag Dembinszki. — Schlick nem olyan bolond, hogy Kassán bevárja az Önök támadását. Ha látni fogja, hogy baj van, szépen elmenekül valamelyik oldalúton.

— Nem lesz rá ideje.

Dembinszki idegesen felugrik. Nincs reá semmi ok, de szinte reszket a haragtól.

— Ne vesztegessük hiába a szót, — kiáltja. — Én azért vagyok itt, hogy parancsoljak, ön pedig azért, hogy engedelmeskedjék.

Ezzel vége szakad a beszélgetésnek. S hogy botrány nem kerekedett belőle, az csakis Klapka higgadtságának köszönhető.

Dembinszki, amint az az ideges embereknél rendszerint történni szokott, csakhamar megbánja kitörését. Még az nap átüzen Klapkának, hogy jól van, mehet Schlick után, de csakis egyetlen egy dandárral.

S Klapka, ámbátor a történetek után megcsappant a kedve, febr. 7-én mégis útrakel. Hidas-Németiig nincs semmi akadály; itt azonban ellenség táboroz: a Hernád folyó hidját a Schlick csapatjai tartják megszállva. Klapka nem sokat tétováz: megtámadja őket és szuronyrohammal keresztültör az égő hidon. Másnap már Kassa körül jár. Szina mellett aztán megállapodik, azzal az elhatározással, hogy csak akkor támad ujjolag, ha a Görgei ágyui Kassa felől megdördülnek.

Ámde, Görgei csak febr. 8-án tudja meg, hogy Klapka a Schlick nyomában jár. Sietve kimozdul tehát eperjesi táborhelyéről, hogy ő is Kassa felé törjön; hanem Lemesnél fönnakad: a Tarcza hidját lerom-

bolta az elővigyázó Schulzig. Két napra van szükség, amig gyakorlatlan utászaink egy új hidat képesek összetákolni. Február 10-én végre kész az átjáró, s Görgői éber óvatossággal nyomul tovább. De sehol semmi ellenség. Támadást várt, s ime, a kassai nép barátságos mosolya üdvözlí.

Schlick ekkor már búcsút vett Kassától; febr. 8-án éjjel Torna felé osont, hogy, ha ugyan lehetséges, a Windischgrätz seregeihez csatlakozzék.

Redlikháza
10 évi
várjogjára.
Schlick seregének 10 évi
várjogjára
Hunyádi Cs. seregének
10 évi várjogjára
János Nándor
M. Ország, Dec. 5. 1849
10 évi várjogjára elbirtok.

Lapok Tassy Béla olmtüzi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

Ozsonnatájt megjön Klapka is. Szép, sugártermetű férfi, egyik legdaliálisabb vitéze a honvédseregnek. Amint csapatai élén, ficzánkoló pejparipáján bevonul a városba: a nők csókot szórnak feléje.

S Kassa, ez a régi híres város, a Rákócziak és Bethlenek ősi fészke, ismét szabad. Utczáin megzendül az édes magyar szó, templomaiban a hálaadó zsoltosma.

Görgői és Klapka együtt vacsoráznak, jókedvvel, derüs hangulatban. Poharzás közt aztán megbeszélik a további haditeendőket.

Megállapodásuk az, hogy Klapka Schlick után siet, s ahol éri, ott zúzza össze; Görgői pedig Götz és Jablonowszki serege ellen fordul.

Tervök azonban dugába dőlt. Másnap, febr. 11-én Dembinszkitől egy mérgehangú parancs érkezik, hogy Klapka azonnal térjen vissza Miskolcz vidékére, „ahol nagyobb szükség lesz reá, mint az üres Kassán.” Klapka tehát visszaindult.

Ekkor Görgői, hogy Schlick még se menekdjék oly könnyen, a

Szerecsényi (Hunyádi) sereg
10 évi várjogjára.
A ki meg, az nyer.
Marekellékkel való nyitvánia
pi lélkép 10 évi várjogjára éti.
télve. Olmütz 12. Júl. 8. 1849.
Hajdú Sándor pénztári, pénztári
reformatus tanár, pénztári lélkép
közel. Kégyelműve 20 évi várban
töltenő várjogjára vagyonszerzés
del egybekapcsolás
Kégyi Enok. a tartsd meg kebelében,
A évi várjogjára várban.

Lapok Tassy Béla olmtüzi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

Piller dandárát küldi utána. De a Schlick hátrálása oly gyors, hogy Piller febr. 13-án Szén nevű községnél már csak utócsapataira bukkan, s meg is kergeti őket.

Ugyanaz a nap — febr. 13-án, — Dembinszki pedig Tornaalja közelében oldalról intéz támadást Schlick haderejének a zöme ellen; hanem olyan kis erővel, hogy kísérlete eredménytelen maradt. Schlick aztán zavartalanul húzódott tovább. Február 15-én már Rimaszombaton volt, majd Losoncra ment, s Balassa-Gyarmaton és Vácson át csakhamar összeköttetésbe lépett a Windischgrätz seregével.

Valószínű, hogy ha csapataink egyöntetűbb működést fejtenek ki, mozgásuk ha gyorsabb: Schlick úgy jár, mint annak idején Róth és Philippovics.

Hogy Schlick milyen szorult helyzetben volt: az legjobban kitűnik az osztrák hivatalos hadijelentésből.

„... Gróf Schlick altábornagy helyzete — így szól a többi közt a hadijelentés — felette veszedelmes s kritikus volt. Az egyik (északi)

Mórész Dénes
Major az Erővel
Dorogai Székely
lovass csapatnál
és porcosnoka a
Hattyús huppar
Mátyásnál
Hattyús huppar
Kapitány az 8-án
Hup. Erővel 10 Ezer
székely.

Lapok Tassy Béla olmützi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezü bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

oldalán állottak Görgei előcsapatai Budamértől egy lövésnyire, tehát alig három órányira Kassától, a másik (déli) oldalán állott Klapka és Dembinszki alatt az egyesült ellenséges hadtest, birtokában a három mértföldnyire fekvő Hidas-Németinek s a Hernád ottani átjárójának. Görgei, Klapka és Dembinszki tehát oly közel állottak már egymáshoz hogy a pillanat, midőn egyesült erővel támadhatnak az ellenségre anélkül, hogy amaz hátba támadhatná meg őket, már elmúlt. Ily súlyos körülmények közt Schlick altábornagy még 8-án este haditanácsot hívott össze, mely a teendőket

körülményesen megbeszelné és megfontolná. Három esetet kellett tekintetbe venni: 1. Vajjon az egész egyesült erővel nem kellene-e Eperjesen keresztül felé Galicziába törni; vagy 2. Kassán megállapodni; vagy végre 3. be nem várva a döntő támadást, Moldau-on, Tornán keresztül Tornaaljára és Rimaszombatra vonulni, s Windischgrätz herczeggel egyesülni, s így az elvesztett erőt újra visszanyerni. Ez utóbbi ajánlat fogadtatott el egyhangulag, mint a legtermészetesebb és a helyzetnek leginkább megfelelő“

Honvédt Dénes
Golyós iteltetete. Keggelen álljon
18 Est. Várfoglyba vas on ittyik
Fiedler Jozsef Gyula
a magyar kormánytól külföldi dolgok
ba megbízott. 2 ezredre eliditett.
Percsenyi Sándor gőz kánu
huppar erredes. kalatra be ittyik
Vigén várfoglyba vasba Keggelen
telettt.

Lapok Tassy Béla olmützi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezü bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

Schlick tehát szerencsésen megmenekült. Pedig vajmi könnyen elfoghatták volna. Ki volt a hibás: Klapka-e, Görgei, avagy az új vezér, bajos eldönteni. Tény, hogy egyik a másikat vádolta mulasztással, sőt rosszakarattal. A bűnbak elvégre is Klapka lőn. Kossuth is őt hibáztatta.

„... Klapka ezredes — úgymond Dembinszkihez intézett egyik levelében, — derék ember, de neki egész életében sokat kell tennie, míg helyre hozza ama roppant hibáját, hogy Schlicket nem üldözte, vagy

nem fogta el. Borzasztó! Isten őt kezeinkbe adta, s Klapka megszabadulni engedi. Schlick most már Pest felé megy. Már rég azon törte fejét, hogy a főhaderővel egyesüljön; mi nem érjük el többé. Klapka megérdemelné, hogy haditörvényszék elé álltassék. Hogy újra birjuk Kassát, Abauj-, Sáros- és Szepesmegyékkel együtt: nagy előny; valamint az is, hogy Görgei serege, remélem, egyesült. De mindezekhez Klapkának nem

Ignacius Pallafz pro tribus
Annis iudicand.
Dariusz Mihál.
"vált Honvéd Százados.
12 évi várfogóság.
Könyves Jók Mihály
debreceni rep. tábornok
20. évi várfogóság
furro Elek - volt
kereset az erdélyi had
szolgálatban, plüssöt és
vár fogóságain

Lapok Tassy Béla olmützi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

volt szüksége, hogy az üres Kassára vonuljon és az ellenséget oldalt elmenni engedje.“

A kassai, vagy talán helyesebben: a tornaaljai kudarcz csakhamar feledésbe merült. Maga Dembinszki, akinek merész gondolatok rajzoltak a fejében, terelte el róla a figyelmet.

.... „Miután engem — írja Kossuthnak, — a kormány bizalma jelentékeny haderő élére állított, abban a helyzetben vagyok, hogy saját haditervemmel léphetek elő. Én a dolgot igen fontosnak tartom, s azért

nem is merem szándékaimat futár által közölni; de ha csak negyven szabad órát nyerhetek az ellenségtől: akkor tüstént Debreczenbe megyek, s Önnek elnök Ur és a hadügyminiszternek előszóval terjesztem elő tervemet. Ámde szükségem van, először, egy hidfőre Tisza-Fürednél; másodsor Egyeken egy nagy élelmezési raktárra, amely 40,000 embert hat héten át képes legyen ellátni. Mert az első nagy ütközet, melyet vivandok, Mező-Kövesd és Eger közt lesz. S mivel az ellenség, legalább úgy hiszem, itt ezen a ponton 40,000 embert fog állítani ellenünk, gondoskodnom kell, hogy egy hasonló erejű magyar sereg szükségleteit könnyen fedezhesem . . .“

Dembinszki, mint látjuk, döntő mérkőzésre akarta kényszeríteni Windischgrätz herceget, még pedig oly ponton, amely re-

Almayer Antal Jörvény Tassai Magyar
Egyekemen a Jörvény Karban volt
Békánja és hadi Agens, felség Ser
tes 2 grad miatt 8. évi vár fogóság.

Jók. Jörvény volt es t. kapitán
a magyar korszakban Tassai
Eredetileg halálra ítéltetett
nagygyalmozattal 18 évi vár fogóság
részben
Kötelvényi kapitány volt
es t. Kapitány - kezes kupa
vornel - nagy or hegye
vezben volt Gyenes
18 évi fog.
Gyenes Ferdinánd volt ma
nagy hadseregben Eredetileg

halálra ítéltetett meglehet
18 évi vár fogóság részben

Legy éber, nemesen komoly, edzett bura, keserűre
Is van ugysem örül, míg koma' járv' sebes.
Laky János Döme
8 évi vár fogóság részben.

J. J. Meuwitz Ant. Kőrös
on éhet és Jörvény
Jörvény és meglehet
Eredetileg Jörvény

Lapok Tassy Béla olmützi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében)

ánk nézvést a legelőnyösebbnek látszott. Különben maga Windischgrätz is azon volt, hogy mielőbb ütközhessek. Seregeit Szolnok és Abony vidékén kezdé összevonni, s csak kedvező alkalomra várt, hogy egész haderejével ellenünk törhessen.

Nálunk is, túlfelől is elkezdődött tehát a hadijáték: csapatok ide-oda tologatása, élelmiszer-gyűjtés stb., amely a nagy ütközeteket szokta megelőzni.

Kossuth lázas érdeklődéssel kísérte Dembinszkiné a hadmozdulatait. „Mindent elkövetek, amit ember megtehet, — így biztatja, — hogy nagyszabásu terve sikerüljön.“ Ujabb meg újabb hatáskörrel erősíti, hogy mielőbb a fővezérségig emelkedjék. Február 8-án Vécsey, ki már Török-Szent-Miklóson volt, febr. 9-én pedig a Szentes felől közeledő Damjanich helyzetetik parancsnoksága alá. Egyedül Görgei van még hátra. Ez a legkeményebb dió.

Görgei még mindig úgy viselkedik, mintha a nemzettől, kormánytól teljesen független volna. Befolyása és tekintélye még nagyobb, mint a váci pártos szózat kibocsátásakor. Hiszen neki köszönhető, — úgy mondják tisztjei, — hogy az ellenség Debreczentől elvonatott; a bányavárosokból való menekülése pedig — zeng tovább a dicsének, — igazi mestermű. Még a branyiszközi diadal virágaiból is az ő feje köré fonnak koszorút.

Kossuth attól tart, hogy megcsappan seregünk harczikedve, ha Görgeit, épp most, midőn a legnépszerűbb, elmozdítja állásától. Aztán még mindig bizik benne; bizik fényes tehetségében, bizik honszerelmében. Csak valamelyes ürügyet kell keresni, hogy a fegyelem sorompói közzé szoríttassék, talán a helyes útra fog térni. Hisz még nem késő.

Az ürügyet végre megtalálja az öreg Mészáros, ki azzal a tervvel lép elő, hogy csapataink, az egységes működés okából, hadtestekre osztassanak.

Úgyis történt. Erre aztán jött a folyomány. Miután Dembinszki már eddig is négy hadtest fölött parancsnokol: természetes, hogy a fővezér csakis ő lehet, s így a feldunai hadsereg is alája rendelendő.

És február 12-én csakugyan megjelenik a kormányrendelet:

Az egység szempontjából a Görgei Artúr tábornok vezetése alatti 16-ik magyar kir. hadosztály Dembinszki Henrik altábornagy főparancsnoksága alá helyeztetik. A hadosztály az új beosztás szerint a „7-ik hadtest“ elnevezést veszi föl. Az erdélyrészi seregek továbbra is Bem tábornok önálló vezetése alatt maradnak.

A kinevezés hírére valóságos forrongás támad a Görgei táborában. Főképp a tisztikar izgatott rendkívül.

— Ki az a Dembinszki? Hiszen még a nevét sem hallottuk. Azt sem tudni, honnan csöppent ide, — kiált az egyik.

— Hát a vezéri állásokat már csupa idegen jövevényekkel töltik be? Erdélyben Bem, itt Dembinszki. Hisz ez szégyen mindnyájunkra, de gyalázat a nemzetre is, — dühöng a másik.

— Aztán csak hadosztály! Tizenhatezer emberből álló sereg csak hadosztály. Jó hogy nem dandár, vagy épen népfelkelő csapat, — gnyolódik a harmadik.

És így tovább. A kifakadásoknak se vége, se hossza. Görgei pedig hallgat.

A törzstisztek értekezletet tartanak. Bayer ezredes, Görgeinek a bizalmasa és kegyencze viszi a vezérhangot.

— Dembinszki kinevezésével, — így szól a többi közt, — a nemzeti becsület van megsértve. Épp ezért kötelességünk ez ellen állást foglalni. Azt indítványozom tehát, mondjuk ki, hogy nekünk más vezér nem kell, csakis Görgei.

— Helyes! — pattan fel Kmetty. — Én tovább megyek, s egész nyíltan kijelentem, hogy kész vagyok Görgeit még abban az esetben is követni, ha a *debreczeni firkászok* ellen vezet bennünket.

Aulich az egyetlen, ki szót mer emelni Dembinszki mellett.

— Én Dembinszki kinevezésében, — ugymond, — nem látom megsértve a nemzeti becsületet. Mi nem a tábornagy személyének, hanem az ügynek szolgálunk; s azok után, miket Dembinszki jelleméről és katonai tehetségéről tudunk, nekem úgy tetszik, hogy a kormány választása szerencsés.

De hiába beszél, nem hallgatnak reá. Csillapító, higgadt intelme elvész a szenvedélyes kifakadások zajában.

A határozat az, hogy Dembinszki nem kell, a feldunai hadsereg ezután is Görgeit tekinti vezérének.

A határozatot, írásban foglalva, nyomban közlik Görgeivel.

Görgei azonban eszélyesebb tisztjeinél. Belátja, hogy kenyértörésig, legalább még most, nem szabad vinnie a dolgot. Azért sietve álarczot vált és az önmegadó üldözött ember szerepében lép fel.

— Köszönöm bizalmukat, — fordul a küldöttséghez, — mit tagadnám, jól esik ragaszkodásuknak ez a kifejezése. Mindazonáltal mégis azt

a tanácsot adom, hogy hajoljanak meg a felsőbb parancs előtt, amint magam is teszem, aki pedig legjobban ismerem a kormány hibáit.

És még aznap a következő napiparancsot adja ki:

Napiparancs.

A február 12-én kibocsájtott hadügyminiszteri rendelet a felső-dunai hadtestet „a magyar királyi XVI-ik hadosztály” elnevezése alatt Dembinszki altábornagy fővezérlete alá helyezi.

A midőn ezt én az összes XVI-ik hadosztálylyal hivatalosan tudatom, ünnepelesen fölszólítom az alattam álló minden törzs- és főtiszt urakat, hogy ezen látszólagos megalázást ugyanazon egykedvűséggel vegyék, a minővel én hadtestparancsnoki önállóságomról lemondok, magamat az országgyűlés rendeletének és Dembinszki altábornagynak, mint mondják, harciban megőszült érdemes hadvezérnek, önkényt alávetem.

Kassa, 1849. febr. 14.

Görgei, tábornok.

Ime Görgei, a fondorkodó. Egyik szavával engedelmességre int, ugyanekkor pedig a másik szavával bujtogat. „A látszólagos megalázást vegyék ugyanolyan egykedvűséggel, mint a mily egykedvűen én mondom le önállóságomról,“ — így beszél tisztjeihez. Vajjon szabad-e egy katonának, bármily magasrangu is, eféle sértő bírálat alá venni a felsőbbség intézkedését? Hol van itt a köteles tisztelet, hol a fegyelem?

A napiparancs még olaj a tűzre. A tisztikar tovább megy, s elhatározza, hogy érzelmeiről a kormányt is értesíteni fogja. Hadd tudják Debreczenben is, mikép gondolkozik a feldunai sereg. Zúber őrnagy a hírnök. Zuber el is indul, de csak Hajdú-Böszörményig juthat. Itt súlyos baj éri. Hajbakap a szállásadójával, aki a czivódás hevében úgy összekaszabolja, hogy hetekig kénytelen az ágyat őrizni.

E közben Dembinszki, már mint kinevezett fővezér, parancsot intéz Görgeihez, hogy seregének a zömével tüstént induljon Miskolcz felé. A hivatalos irat mellett még egy magánlevél is feküdt. Tartalma, Dembinszki szerint, ez volt:

Tábornok úr!

A kormány megtisztelő jelét adta bizalmának, midőn az ország fegyveres erejét az én parancsnokságom alá helyezte.

E bizalmat nem igazolhatom a haza javára, ha nem nyerek bizonyosságot afelől, hogy alantasaimnál is hasonló bizalomra számíthatok. Mondja meg tehát

nekem egy katona őszinteségével, mint bajtárs: vajjon az ön bizalmára számíthatok-e?

Putnok, 1849. febr. 14.

Bajtársi üdvözléttel:
Dembinszki.

Görgei úgy tesz, mintha a magánlevelet meg sem kapta volna, hallgatással mellőzi. Csupán a rendeletre válaszol, még pedig ilyen érdes hangon:

Altábornagy úr!

Vettem parancsát, melyben meghagyja, hogy seregem zömével Miskolczra jöjsek, s Kassát csak egy kisebb csapattal tartsam megszállva. Ezt lehetetlen tennem, miután seregem alig tesz ki 15,000 embert.

Különbén is figyelmeztetnem kell Önt Kassa és Eperjes fontosságára, miután ezek biztosítják összeköttetésünket Galicziával. Ha Kassát elhagyom, a Szepesség jó szelleme elvész.

Mindezek oly megjegyzések, amiket egy oly tapasztalt hadvezér, mint Ön, méltánylás nélkül nem hagyhat. Ha azonban Ön ezek daczára is megmarad parancsa mellett, akkor természetesen engedelmeskedni fogok.

Kassa, febr. 16. 1849.

Görgei.

Az új fővezér, ami nála ugyancsak gyakori eset volt, kijön a sodrából, s a következő újabb parancscsal suhint végig a kötekedő Görgein:

Tábornok úr!

Vettem levelét, Önnek teljesen igaza van. Kassa és Eperjes fontos helyek, Debreczen és Nagy-Várad azonban még fontosabbak. A Szepesség szelleme, valamint az egész országé is csak egy nyert csata után emelkedhetik fel. Hogy a csatát megnyerjük, egyesülnünk kell.

Azt írja Ön, hogy Kassát nem tarthatja, ha seregének zömével Miskolczot kell megszállania. Ez is igaz, ha Önnek csak 15,000 embere van. De én azért intéztem Önhöz ama parancsot, mert a kormány által hozzám intézett kimutatás az Ön erejét 22,000-re becsüli.

De minthogy Ön olyan gyöngye, azonnal ki fogja üríteni Kassát és Miskolczra és a környéken fekvő községekbe vonul. Főhadiszállását, kérem, Miskolczon üsse fel.

Miskolcz, febr. 18. 1849.

Dembinszki.

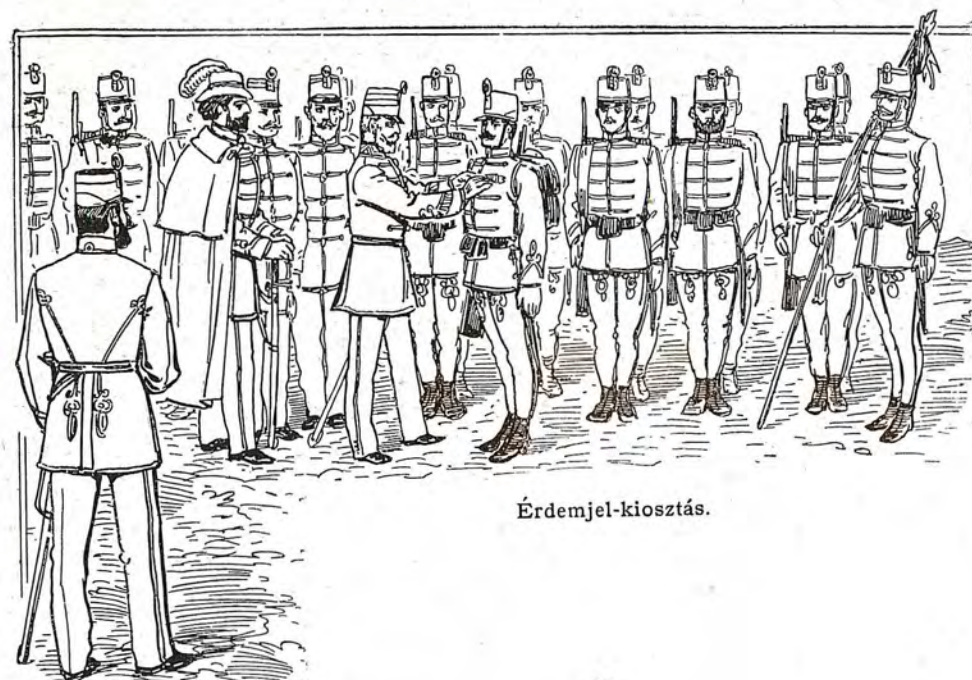
Görgei, az újabb rendelethez képest, nagy nehezen végre mégis kimozdul Kassáról, hogy a Dembinszki seregeihez csatlakozzék. De nem úgy jön, mint egy jó bajtárs, hanem mint ádáz ellenfél. Arczán a bosszu-

érzet sötétlik. Komor, hallgatag, s csak alkalomra les, hogy, mint a keselyü, lecsapjon a gyűlölt idegenre, akit a sors dicsőségének az útjába gördített.

És a haza, ez az ezer sebtől vérező szegény magyar haza? Eh, ki gondol most a hazával, mikor személyes ügyeinket kell elintézni.

S nagy fekete szárnyaival, mint egy haragos felhő, ismét közeledik a viszály, hogy megbénítsa erőinket, eloltsa lelkesedésünk tüzét.

Oh, hogy soha sem okulunk!

Érdemjel-kiosztás.

V.

A régi átok.

A régi átok. . . . Vajjon hová fejlődött volna a magyar, e letűnő ezredév alatt, vitézségének és szabadságszeretetének nagy erényeivel, ha összetart? Mivé izmosult volna? Ma már talán Európa fölött uralkodnék. De hát a régi átok: a viszály

„A magyarokat szabadjára kell engedni; mihelyest jó dolguk van: ügyis tüstént összevesznek, s egymással civődván, nem törődnek országuk sorsával.“ — Így szól egy osztrák államférfi.

Beh jól ismerte ez az államférfi hibáinkat. Tény, hogy külerő sohasem tudott győzedelmeskedni fölöttünk, csakis a belviszály. Tatár, török, német ezzel hajtott igába.

A veszélyben, igaz, összefogunk; sorscapás ha ér: együtt kesergünk; de mihelyest derülni kezd: vége a testvéri ölekezésnek. Mint a tavasz verőfényében a kigyó, innen is, onnan is csakhamar előcsúszik az irigykedés, a gyanu és megzsibbasztja a nemzet életerejét.

Igy volt mostan is. Még a távol ködében a végczél, még csak néhány győzelem koszorúzza fegyvereinket, — és im, máris fejünkre száll a régi átok. Elég egy bíráló megjegyzés, hogy a bajtárs elforduljon

bajtársától. Damjanich neheztel Vetter tábornokra, Aulich Kmettyre, Vécsey Damjanichra, Perczel Görgeire; s így sorban: egyik a másikra. S a czivódók közepette csaknem tehetetlenül ott áll az ideges Dembinszki.

Mikor alvezéreink Miskolcz körül kezdenek gyülekezni: nem a régi lelkesedés jön velök, hanem a harag. A békepárt pedig Debreczenből két kézzel szórja közéjük a viszály magvait. Még szerencse, hogy maga a harczos nép illetlen marad, hogy becsületes hű szívében nem tud gyökeret verni a konkoly.

Az egyenetlenség főintézője, természetesen, Görgei.

Mihelyt Miskolczra ér, rögtön hozzáfog az aknamunkához. Tervének mindenekelőtt Klapkát nyeri meg, aki ez időtájt Harsányban táborozott. „Klapka, — írja Mészáros emlékirataiban, — minden este Miskolczra rándult, hogy Görgeivel tanácskozzék. Ezekre a titkos összejövetelekre Szemere figyelmeztette is Dembinszkit.“

Aztán jön a többi parancsnok megpuhítása. Könnyen megy a dolog; hisz bármennyire versengnek is egymással, Dembinszki megbuktatásának óhajában alig van köztük nézetkülönbség. Sőt, még a távolabb álló törzstisztek is az ellenszenv bizonyos nemével fordulnak el Dembinszkitől. Sérti magyar büszkeségüket, hogy a nemzet szabadságharczában egy jövevény a fővezér.

Kossuth ez aknamunkáról még mit sem tud. Hisz ujév óta alig mozdult Debreczenből. Az államkormányzás és a seregszervezés ezernyi ezer gondja nehezül vállaira. Tudomása van ugyan a Görgei napi-parancsáról, de abban a hitben él, hogy a makacsfejű ember lassanként majd csak hozzátörődik Dembinszkihez. S épp ezért a személyes közbelépés helyett, leginkább írásban intézkedik. Főleg Dembinszkit árasztja el utbaigazító s fölvilágosító tanácsaival. Február 21-én ismét egy hosszabb levelet intéz hozzája.

A hadműveleteket — így szól egyebek közt e levelében, — az Ön belátására bizva, csak arra szoritkozom, hogy az altábornagy urat ismételve sürgősen fölkérem, miszerint azon a ponton, amelyen legbiztosabbnak hiszi a sikert, nyujtsa mielőbb egy nyert csata eredményét a szegény hazának, mert az idő sürget és az ellenség időt nyer, hogy hadműveleteit keresztül vigye, melyek minket csapásról-csapásra tönkre fognak tenni.

Ha mi az ellenséget működni engedjük és posztóinkat megtartva, csak védekezünk, nem látok semmi lehető eredményt, kivált miután idővesztés folytán az

ellenség egymásra előnyöket vív ki, melyek minket haderőink szétforgácsolására kényszerítenek. Így például Szeged fenyegettetése arra kényszerített minket, hogy

A komáromi Klapka-szobor.
— Róna József szobormintája után. —

Damjanichtól 3000 embert küldjünk oda, s így ezek hiába tették meg az utat Versecztől Szentésig és hiába üritenék ki a Bánságot.

Azért még egyszer kérem, igen tisztelt altábornagy úr, verje meg már valahol az ellenséget és támadjon időhaladék nélkül.

Az összes tiszai hadtestek közül Asbóth hadosztálya az egyetlen, mely nem rendeltetett Önnek alá. Mert ezt a hadosztályt tartaléknak akarjuk használni, hogy mégis legyen valami, amiből segítséget lehet küldeni oda, ahol erre szükség van, anélkül, hogy Öntől el kellene valamit venni és hadműveleteit csorbitani.

Szolnoki hírek szerint az ellenség a következőleg áll:

Szolnok.			
5 vadászászlóalj (jó)	850	ember	
4 zászlóalj határőr (gyöngye)	3600	"	
Ferencz József-dragonos	800	"	
2 osztály Jellasich-huszár	400	"	12 ágyu.

Abonyban.			
Gyalogság és lovasság	1500	ember,	12 ágyu
Czeglédén a gyalogság zöme	4500	"	40 "
Wallmod- és Hardegg-vértések, mint portyázó csapat Kőrös és Kecskemét körül	1400	"	8 "
Egy lovas üteg			

Összesen tehát: 13,050 ember 72 ágyu.

Legalább így írja Vécsey tábornok.

Valódi szerencsétlenség, hogy seregünk létszámát pontosan nem tudni. Én Görgeit egyedül oly erősnek tartom, mint Schlick, Schulzig és Simunich együttvéve, de ő a miniszteriumhoz egy kimutatást küld 19,000 emberről, s önnek pedig azt írja, hogy alig van 15,000 embere. Már most melyik az igaz?

Klapkát haszontalan menetéért és lassu előnyomulásáért kérdőre vontam. Ő azt mondja, hogy neki csak egy dandára volt, az ő hadteste nem volt Kassán; azt mondja, azért ment olyan lassan, mert a tábornagy úr neki csak demonstratív és nem valódi üldözést parancsolt, daczára, hogy ő ez utóbbi nézetten volt.

Ha Görgei megteszi kötelességét, nem aggodom az egyesülés miatt; mert ő elég erős arra, hogy az ellenséget megverje, kivált ha Ön is támogatni fogja . . .

Ennek a levélnek főképp az a két pontja érdekes, amelyben Görgeiről szól Kossuth.

Egy helyütt, mint látjuk, arról panaszkodik, hogy a sereg létszáma nem tudható. „Görgeit, — írja, — egyedül oly erősnek tartom, mint Schlick, Schulzig és Simunich, együttvéve; de ő a miniszteriumhoz egy kimutatást küld 19,000 emberről, s önnek azt írja, hogy alig van 15,000 embere. Már most melyik igaz?”

Tehát ugyanegy dologról ugyanegy időben kétféle jelentés. Ebből is látszik, hogy Görgei nem volt őszinte jellemű ember; sőt, ha érdekei úgy kívánták, föllebbvalóinak a megtévesztésétől sem riadt vissza.

Mindazonáltal Kossuth, ámbátor sorai közt ott lappang a gyanu, még egyre bizik a pártos vezér megtérésében. „Ha Görgei megteszi kötelességét, — írja alább, — nem aggodom. Hiszen elég erős arra, hogy megverje az ellenséget.”

Chintula Anbala
 magyar-Altársadai
 Halálra elítélve — meg
 kegyelmeve 16. évében
 várfalvára vasa,
 Dólla Móricz
 volt nagy luxurázi. Eredet.
 költet halálra — végre
 18. évre vasa várfalvára
 elítélkedet.

Lapok Tassy Béla olmtüzi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

Ha megteszi kötelességét . . . De, a történetek után, remélhető-e, hogy kötelességtudása erősebb bosszúérzeténél? Vajjon remélhető-e?

Aztán, hisz tapasztaltuk, Dembinszki sem az a férfiú, aki maga iránt rokonszenvet tudna ébreszteni. Dölyfös és modortalan. Ugy tesz-vesz, mintha alvezérei nem is léteznének. Seregosztályaikról önkényüleg intézkedik, anélkül, hogy szóra érdemesítené őket. Igaz, mint fővezérnek,

ehhez joga volt; ám az ilyesféle talán még sem fér meg a bajtársi viszonyynyal, de a hadvezetés egyöntetűségével sem. Hiszen a hadtestparancsnoknak csak tudnia kell, hol és merre járnak a csapatjai.

Jóformán még ki sem mozdult Görgei Kassáról: máris jön a fővezéri parancs, még pedig egyenesen Aulich ezredeshez, hogy dandárával Szent-Péterre vonuljon. Aulich engedelmeskedik, de a rendelkezésről jelentést tesz Görgeinek.

Im, a várva-várt alkalom a „lengyel“ kikezdésére. Görgei egy perczig sem tétováz. Nyomban asztalhoz ül, s éleshangú levelet ír Dembinszkinék. Mint a kormány által kinevezett hadtestparancsnok, — ugymond, — tiltakozik az eféle beavatkozás ellen, mert ha ez tovább is így megy, a sereg élelmezéseért nem vállalhat felelősséget.

Csakhamar küldi a másik szemrehányó átiratot is. „Hadtestem összes podgyásza, — panaszolja Görgei, — veszélyben forog, s Tokajnál valószínűleg már az ellenség kezébe került. Imhol a szomorú eredménye a tábornagy úr parancsának, amely Kassa azonnali kiürítésére vonatkozott. Sajnálom, de az ügyről kénytelen vagyok a kormánynak is jelentést tenni.“

Dembinszki — a főhadiszállás ekkor Miskolczon volt, — bösz haragra lobban. Épp felelni készül a vádaskodó levélre, midőn nyílik az ajtó, s Bayer kíséretében Görgei lép a szobába.

Ez volt — febr. 22-én történt, — a két gyűlölködő férfiú legelső találkozása. Görgei köszön, s bemutatja magát.

— Én Görgei tábornok vagyok! — szól hideg, kimért udvariassággal.

Dembinszki meglepetve tekint föl. Aztán, mintha kigyó csipte volna meg, felugrik az íróasztala mellől, Görgeihez rohan, s toporzékoló dühvel ront neki.

— Mit akar ön Debreczenbe küldött jelentésével? Tanácsot akar tán onnan kérni, hogy miként juthasson podgyászához? Vagy pedig engem akar bevádolni? Ez utóbbi esetben, ha van önben becsületérzés, jelentéséhez hozzá kell adnia azt is, hogy én önnek a Tisza-Füred felé vezető utat tanácsoltam. Az osztrákok által minden oldalról szorongatva, még nagyobb bajba akarjuk egymást sodorni viszályok és féltékenykedések által? Higyje el nekem, én követtem el, igaz, a politikában botlásokat, de katonai téren soha. Ne igyekezzék tehát e tekintetben bennem hibát keresni, mert ez nem sikerül önnek. Ha megmentettem hadtestét, podgyászára csak vigyázhat.

Görgei gúnyos, megvető mosolylyal hallgatja a harag e szilaj kitörését. Meg sem mozdul, csak keze csúszik a kard markolatához.

— Tett ön valamit podgyászának a biztosítására? — kérdezi Dembinszki némileg csillapodva.

Görgei vállat von.

— Mit tehettem volna?

Lehoczky János, Vágószendabelyi
plebános, 5. évi Vágószendabelyi
Vasba irított.
Bárcsi Kármann József,
bírói lelkész, 20 évi Vágószendabelyi
Vasban. „No, de le baj!“ magán Vágószendabelyi
Nagy Jenő, Székely
9. hadosztály parancsnoka
18. évi Vágószendabelyi Vasban.
Bárcsi Kármann József, főkapitány
a 18. évi Vágószendabelyi Vasban, 19. évi
Vágószendabelyi Vasban.
János Károly, főkapitány, 18. évi
Vágószendabelyi Vasban, 19. évi
Vágószendabelyi Vasban, 20. évi
Vágószendabelyi Vasban.

Lapok Tassy Béla olmtüzi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

— Ugy! Hát erről is én gondoskodjam? Indítson azonnal száz huszárt Tokaj felé. Talán még nem késő.

— Látom, hogy a tábornagy úr most nagyon ingerült, majd máskor végezzünk, — veti oda Görgei, s ezzel távozik. Arcza nyugodt, de szemeiben a boszu sötét villámai czikkáznak: „majd máskor végezzünk!“

Alig egynegyed óra múltán jön vissza Bayer, s a Görgei megbízásából, ezer bocsánatkérés közt jelenti, hogy a podgyász még sincs

olyan nagy veszélyben, mint eleinte hitték; a Miskolcz felé vonuló Kmetty valószínűleg megmentette. Ily viszonyok közt jelentéstételről természetesen szó sincs; Görgei semmiféle panaszos levelet nem küldött Debreczenbe, s nem is fog küldeni.

... „Mire való volt tehát az a nagy zaj? — kérdi Dembinszki emlékiratában. — Minő kicsinynek és semmiskedőnek tünt fel előttem e pillanatban Görgei jelleme! Görgei megemlékezik erről az esetről — így szól tovább, — emlékiratában is; úgy teszi magát, mintha ingerültségem okát nem értette volna. Ő azt a hadtestéhez intézett napiparancsban keresé. De én vajmi kevés értéket helyezek arra, amit Görgei mond. Mert a mint én azt a férfit később kiismertem, tudom, hogy alig van egy második ember, aki a képmutatás és a tények elferdítése művészetében oly virtouzitást fejtett volna ki, mint éppen ő...“

A bosszú és az önhittség ily ujjhúzásai közepett, persze, lanyhán folyt az összpontosítás. Seregeink szétszórva, a rossz élelmezés miatt kedvetlenül, immár napok óta Miskolcz és Eger közt ódöngtek.

Kossuth, mintha tükön állna, egyik sürgető levelet a másik után intézi Dembinszkihez, hogy az istenért támadjon már, hisz múlik az idő. „Kérve kérem altábornagy ur, — írja febr. 18-án — verje már meg valahol az ellenséget.“

Erre Dembinszki föltárja Kossuth előtt a helyzetet. „A késlekedésnek — ugymond — nem én vagyok az oka, hanem Görgei, aki kötekedéseivel újabb, meg újabb akadályokat gördít tervem kivitele elé.“

Kossuth azonnal válaszol neki: „Sajnálattal tapasztalom, — így ír a többi közt — hogy engedetlenségről panaszkodik. Ezt semmiesetre se tűrje; állítson mindenkit a haditörvényszék elé, aki engedetlennek mutatkozik. Az engedetlenség lázadás, erre pedig halál van kimondva. Ha ön efelől nem irhat nekem semmi megnyugtatót, magam fogok a hadsereghez menni, hogy a nemzet nevében megszilárdítsam a fegyelmet.“

De azért a fegyelem csak nem akar megszilárdulni, a zsibbasztó tétovázás egyre tart. Végre is maga az ellenség kényszeríti Dembinszkit a határozottabb cselekvésre.

Schlick, ez a bátor és ügyes félszemű tábornok, az ösztökélő. Schlick ugyanis, mihelyt túl van a veszedelmen, ismét a támadás terére lép. Azt hiszi, hogy Miskolcz vidékén egyedül csakis a Klapka-féle hadtest tanyáz, amelyet, ha két tűz közzé szorítatnék, könnyen meg lehetne semmisíteni. Ir tehát Windischgrätznek, hogy nyomuljon Gyöngyös felé, az alatt ő majd Rimaszombat felől támad. Windischgrätz febr. 23-án kimozdul

ugyan a fővárosból, de figyelmezteti Schlicket, hogy megérkezéséig óvakodjék minden kihívástól; majd együttesen fognak támadni. Hanem az önfejű Schlick nem hallgat az intó szóra, s seregének zömével Putnok felé tör. Dembinszki megretten, s sietve Szent-Péternél összevonja csapatjait. Mikor Schlick észreveszi, hogy Klapka nincs egyedül: kitér a komolyabb összecsapás elől, s ujlag Rimaszombat felé húzódik. De azért nem tágít, s csak Windischgrätz megérkezésére vár, hogy ujlag támadhasson.

Ez a fenyegető veszély Dembinszkit is gyorsabb cselekvésre készíti. Legott parancsot ad, hogy összes hadcsapatai a Tarnához vonuljanak.

Pünkösdi Gergely, honvédőrnagy, Bem hadsegédje. — (Egykoru arckép után.)

A Tarna kisebb folyó; a Mátra rengetegei közt fakad, keresztül-fut csaknem egész Hevesmegyén, s a Zagyvára ömlik. Maga a folyócska másodrendű, hanem a festői vidék, amelyen, mint egy ezüstpikkelyes kigyó átkanyarog, rendkívül alkalmas egy nagyobb ütközetre. Mindkét oldalán halomsor, itt-ott erdő, közbe-közbe szép virágzó falu: Sirok, Verpelét, Kápolna, Kál, Erk stb. Két helyütt is keresztül vág rajta az országút. Fenn, Siroknál, meredek hegyek közt; aztán lejjebb: Verpelétnél, amely Egerből Gyöngyösön át Pestnek vezet.

Dembinszki, innen: a Tarna-folyó völgyéből akarta támadó hadjáratát megkezdeni. Február 23-án érkezett meg a Guyon-hadosztály Miskolczra; Pöltenberg és Aulich hadosztályai Mezőkövesd felé nyo-

múltak, a Schultz-dandár Mezőkövesden át Egerbe; Klapkának pedig Maklárt kellett megszállni. Görgei, a Kmetty hadosztályával szintén Eger felé indított.

Hadaink e fölvonulása alkalmával Dembinszki és Görgei között megint összekocczanás történt. Dembinszki ugyanis átüzent Görgeinek, hogy a tiszafüredi hidfő védelmére engedjen át tizenhat ágyút. Görgeiben föltámad a kevély dacz, s ujlag nem akar engedelmeskedni. Azt válaszolja, hogy az ágyúkat nem engedheti át, mert azok a kormány által reábizott hadtest kiegészítő részét képezik. Egyuttal kérdi: voltakép mi okból menesztetik az ő hadteste Eger felé?

Dembinszki ezuttal némileg mérsékli magát. „Nem szokásom — igyén válaszol — tetteim indokát alantóságaimnak kifejtteni, legkevésbé írásbelileg. Ezuttal azonban kivételt teszek, s arra kérem, hogy f. hó 24-én este jelenjék meg Mezőkövesden, a hol főhadiszállásomat fogom felütni, itt aztán megtudhatja a többit.“

E viszály közben jön meg a Kossuth újabb sürgető levele. Csaknem ideges már a türelmetlenségtől.

... „Tehát újra semmi ütközet és már 23-ika van! — igy kiált fel. — Igazán, már kezdem elveszteni bizalmamat igazságos ügyünk szerencsés kimenetele iránt. Az idővesztés megöl minket. A fegyelmetlenség elharapózik. Egy siker több fegyelmet hoz létre, mint egy heti organizáció. Örvendek, hogy Görgei hadseregével az egyesülés végrevalahára megtörtént. Most már nincs akadály a támadás megkezdésére, s kérem azt időhaladék nélkül“.

Dembinszkire, úgy látszik, csillapító hatással volt ez a jogosult szemrehányás, mert másnap, midőn Görgei nála megjelenik, szokatlanul nyugodtan viselkedik. Hidegen, de dicséretes önmérséklettel körvonalozza haditervét.

— Windischgrätz, — úgymond, — mint megbízható kémeimtől tudom, hadseregének zömével immár elindult Pestről. Valószínűleg Debreczen felé akar nyomulni. Előnyomulását természetesen mindenkép meg kell akadályoznunk. Én ezt az által vélem elérhetőnek, ha Schlicket megtámadjuk, s igy Windischgrätz arra kényszerítettik, hogy alvezérének a segélyére jöjjön. Ekkor aztán Windischgrätz ellen fordulunk. A főtámadással egyidejűleg azonban tüntetésnek is kell történni. Damjanich és Vécsey egyesülendő seregei Czibakházánál átkelnek a Tiszán, támadást intézve a Szolnok vidékén portyázó Jellasich serege ellen, s aztán a vasútvonal mentén haladva, összeköttetésbe lépnek velünk. Ezzel a tüntetés-

sel az a czélom, hogy Windischgrätz figyelme eltereltessek a főtámadástól, s ezáltal is megkönnyitsem itteni győzelmünket. Erősen hiszem, hogy a terv sikerül, s döntő győzelmet arathatunk az osztrákok felett.

Görgei, látszólag, megnyugodott a tervben. Legalább arra mutat, hogy Mezőkövesdről Dembinszki társaságában Egerbe megy; sőt

Likó János aleprevés
 16 évig vasban tartottam.
 Jakab Mikály házas meggy volt kiáltással, s a
 Váradi várfoglyokhoz, köztük: J. J. J. J. J.
 tem. 849-ik K. K. K. K. K. K. K. K. K. K.
 tendő várfoglyokra kiegészítésként

Harleischy János pesti várfogly volt, akit az
 1848-49-as honvédek kiadottak. — J. J. J. J. J.
 a várfoglyokra tartották 1849-ig.

P. János dr. J. J. J. J. J. J. J. J. J. J.
 Vár foglyokra kiegészítésként

J. J. J. J. J. J. J. J. J. J. J. J. J. J. J. J.
 Bocskai J. J. J. J. J. J. J. J. J. J. J. J. J.
 parancsnok — halálra elítélve
 18 évig várfoglyokra tartották

Lapok Tassy Béla olmtői emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezü bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

együtt is ebédel vele, kedélyes társalgás közt, vidám jókedvvel, mintha a legteljesebb egyetértés kötné össze sziveiket.

— A rossz emberek minden áron viszályba akarnak hozni az öreggel, — jegyezte meg Görgei ebéd közben egyik szomszédjához fordulva. — No, de majd végére járok én ennek. Főbelövetem törzskarom néhány tisztjét, s punktum. Ekkor aztán majd meglátom, mit csinál az öreg az ő fondor környezetével.

Csaknem úgy tetszik, mintha Görgei megnyugodnék sorsában, s alkalmat keresne, hogy egészen kibéküljön Dembinszkivel. Estefelé mezőkövesdi hadiszállására megy, hogy a fővezér parancsai szerint intézkedjék, de pittymallatkor már ismét Egerben van.

Még aznap éjjel kapja Dembinszki az örvendetes hirt, hogy Damjanich immár Czibakházán táboroz.

Hadosztályomnak ama részével, — így hangzik Damjanich jelentése — amelyet, anélkül hogy az Alvidéket veszélyeztettem, fölhozattam, Czibakházára és Tisza-Földvára huzódtam. Előőrseim Alsón és Martfeőn állanak. És pedig: Czibakházán egy dandár dzsidás s 250 ember a lengyel legióból 4 ágyúval, miáltal Czibakháza, amelyet különben is Mesterházy őrnagy 1500 emberrel és 6 ágyúval tart megszállva, eléggé biztosítottnak látszik; Tisza-Földváron: 2 osztály huszár, 2 zászlóalj gyalogság, 6 ágyú. Előőrson: Alsó és Martfeő előtt 1 osztály huszár, 2 ágyú.

Ennélfogva a hadosztályparancsnokság minden pillanatban képes a Vécsey seregével Török-Szent-Miklóson csatlakozni.

Ujlag parancsot vettem a magas hadügyminiszteriumtól, hogy hadosztályom egy részével Szegedre vonuljak. Ez ellen azonban kifogást tettem. A hadosztály a kormány további intézkedéseig itt fog maradni, annyival is inkább, mivel az altábornagy úr sejtelve, hogy az ellenség ezen a vidéken fog előtörni, valósult, miután tegnap — febr. 24-én, — Czibakháza meglehetősen erővel megtámadtatott, a támadás azonban visszaveretett.

Itélje meg önmaga az altábornagy úr, hogy mennyire ellenmondanak egymásnak a különböző parancsok; s épp ezért intézkedjék úgy, hogy jövőre az ily félreértéseknek eleje vétessék, miután az ember teljes bizonytalanságban van a felől, hogy a sok különféle parancs közül melyiknek engedelmeskedjék.

Szentes, Mindszent és Sass környéke szemmel tartatik, 2 zászlóalj gyalogság 1 osztály huszár és 8 ágyú által.

Szeged környékén, gr. Batthyány Kázmér vezetése alatt, egy hatalmas népfelkelés van alakulóban, s így remélhető, hogy ez a pont, amely reánk nézve oly fontos, nem fog elveszni. . . .

De csakhamar megjön az a riasztó értesítés is, hogy Windischgrätz haderejével immár a közeli Gyöngyösre érkezett. „Örvendetes volt ez a hír nekem, — jegyzi meg Dembinszki, — mert most már meg voltam nyugtatva az ellenség támadási iránya felől; s tudtam, hogy Debreczen nincs veszélyeztetve.“

Vajjon? Hiszen Dembinszki egész haditerve, mint láttuk, a Debreczen elleni támadáson sarkallik. De mindegy; úgy tesz, mintha örülne Windischgrätz közeledésének. Legalább hamarabb mérkőzhetik véle. Hiszen úgyis győzni fog. Legalább ő úgy hiszi.

Dembinszki seregének ereje és beosztása a kápolnai ütközetben a következő volt:

I-ső hadtest. Vezére: Klapka tábornok.

	Parancsnok.	gyalog	lovas	ágyu
1-ső hadosztály.	Dessewffy	3800	600	16
2-ik „	Máriássy	4000	720	16
3-ik „	Schulcz	2800	120	8
Együtt:		10600	1440	40

II-ik hadtest. Vezére: Répássy ezredes.

	Parancsnok.	gyalog	lovas	ágyu
1-ső hadosztály.	Szekulics	3200	480	16
2-ik „	Hertelendy	3200	480	16
Együtt:		6400	960	32

VII-ik hadtest. Vezére: Görgei tábornok.

	Parancsnok.	gyalog	lovas	ágyu
1-ső hadosztály.	Pöltenberg	2400	1000	16
2-ik „	Aulich	2400	1000	16
3-ik „	Guyon	3200	300	12
4-ik „	Kmetty	4000	900	16
Wiesel hadoszlop		800	—	4
Együtt:		12.800	3200	64

Vagyis, az I-ső hadtest	12040 ember
a II-ik hadtest	7360 „
a VII-ik hadtest	16000 „

Összesen tehát: 35460 ember és

136 ágyu.

Ebből azonban csak mintegy 16000 ember és 64 ágyu állt az első harczvonalban. Csapatáink elhelyezése febr. 26-án reggel ez vala:

Verpeléten a Dessewffy-dandár helyezkedett el, előőrseit Sirokig tolva; *Debrőnél*: a Pöltenberg hadosztálya állott, *Kápolmánál*: a Máriássy-hadosztály, *Kál* mellett pedig a Szekulich-dandár.

Ez a harczvonal két mérföld hosszu, e miatt aztán hézagoss volt a fölállitás. Így, Debrő és Tótfalu közt egy kisebb erdő, Kál és Kápolna közt pedig körülbelül negyedmérföldnyi térség maradt őrcsapat nélkül.

Az első harczvonal mögött öt-hat mérföldnyi távolságra, tehát ugyancsak messzire, a következő csapatok táboroztak:

Eger és Bakta vidékén a Schulcz-dandár; Maklár, Mezőkövesd és Ábrányánál: Aulich, Guyon és Kmetty hadosztályai; Poroszlón és Tisza-Fürednél: a Hertelendy-dandár.

Ezzel szemben a császári haderő illetén volt:	
Csorich hadosztálya, Wyss és Colloredo parancsnokok alatt	9000 ember
A Schwarzenberg-hadosztály, Dietrich, Schütte és Bellegarde tábornokok vezénylete alatt	7000 „
Schlick hadosztálya, Deym, Sultzig és Parrot parancsnoksága alatt	12000 „
Összesen:	28000 ember.

Ezenfelül: 147 darab ágyu.

Csorich és Schwarzenberg hadosztálya Gyöngyös és Árokszállás közt táborozott; Schlick pedig Sajó-Szent-Péternél volt.

A támadásra nézvést a következő rendelet adatott ki:

A sereg zöme Kál és Kápolna felé, tehát hadállásunk homloka ellen tör; egy dandár az egri országúton rendelkezés alatt marad; Schlick pedig a siroki szoroson át a Tarna mentén lefelé indul, s csapatainkat jobboldalról támadja meg. A főhadiszállás Gyöngyösön lesz.

A csatamező sakktábláján tehát lehetőleg minden elrendeztetett, hogy az első nagyobb összecsapás megtörténjék.

Dembinszki nyugodt. Abban a hitben ringatózik, hogy egészen úgy fog menni a dolog, amint ő kitervelé; a támadás megkezdője bizonyosan ő lesz, nem Windischgrätz. Támadni pedig csak akkor fog, ha Damjanich Szolnok ellen nyomúl, ami egy-két nap alatt okvetlen megtörténik, hisz már üzent neki.

Csak arról nem biztos még, hogy csapataink az ellenséggel szemben helyt fognak-e állani?

Febr. 26-án délelőtt 10 órakor tehát még egyszer összeül Görgeivel, hogy tanácskozzék vele. A beszélgetés folyamán ezt a kérdést intézi hozzá:

— Tábornok úr! Én még nem ismerem kellőleg a magyar csapatokat. Windischgrätz közeledik, egy főcsata előtt állunk. Hiszi-e ön, hogy számíthatok csapataink bátorságára és kitartására a tűzben?

— Az altábornagy úr, — felelé Görgei — egy világos kérdést intéz hozzám, kötelességem őszintén felelni. Ne számítson ön a magyar csapatok vitézségére és kitartására. Rohantasson meg valami erdőt, avagy

falut, ezt bátorsággal keresztülviszik. De ha az első roham nem sikerül: a legénység tüstént kisiklik a tisztek kezéből. Épp oly kevésbé lehet arra számítani, hogy a legénység nyílt mezőn egy szuronytámadást, vagy ágyútüzet kiálljon.

— Lehetetlen! — kiált fel Dembinszki, arcán az elkedvetlenség borujával.

— Ha ön, altábornagy úr, nem hisz nekem, engedje meg, hogy

Reimay Carol, Kapitány
 vezényelt a Honvédségnek,
 a Honvédségnek a Tisza
 mentén táborozásáról,
 az 10. János Napján
 a Tisza mentén, 1849.
 Gabriel von Comar.
 Helyesen: Mihály Pásztor Me-
 gyei Jánosbetei Orvos, ítélt
 le a 9. és 10. fogságra
 vastag megkötéssel
 9. János Napján 1849

Lapok Tassy Béla olmtúzi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

előhivjam Bayer ezredest, aki bizonyára megbízható és ítéletre jogosult ember. Sziveskedjék tőle megkérdezni.

Dembinszki csakugyan magához kéreti Bayer ezredest, aki katonáink harccképességéről épp oly eljósztó nyilatkozatot tesz, mint Görgei. Nyilván összebeszéltek, hogy ráijeszsenek Dembinszkire.

Dél volt, mikor a tanácskozásnak végeszakadt. Az ebédet egy vendégszerető kanonok házánál költötték el. Már a borág gyöngye: az

egri bikavér járta, midőn nagy sietve egy városi polgár nyit be és jelenti, hogy Verpelét felől ágyúdörgés hallszik.

— Ön téved! — kiált fel Dembinszki, s az ablakhoz sietve, néhány pillanatig hallgatózik.

A tompa, mély dörgés sokkal határozottabb, hogysesem más morajjal összetéveszteni lehetne. Bizony ágyúztak.

E pillanattól kezdve — írja Görgei — Dembinszkinak a magaviselete valóságos őrjöngéssé fajult. Szekér és lovak után ordított. De az egész főhadiszálláson az egyetlen rendelkezés alatt álló jármű egy paraszt-kocsi volt, mely engem és kíséromet Mezőkövesdről Egerbe vitt és visszautazásunkra készen állt. Felhívtuk Dembinszkit, hogy a mi társaságunkban a csatater közelébe jöjjen. Nem maradt egyéb választása, ráállott. Én gyorsaságot sürgettem.

A nyomoruságos jármű mintegy száz lépésnyire szállíthatott minket, midőn az egri közönség kíváncsi tömegéből néhányan rögtön előrohantak, a lovak kantárait ragadták meg, minket jó magyarosan biztositva, hogy lehetetlen eltérniök, miszerint a főhadvezér egy ily nyomorult szekéren csak egy lépést is tovább menjen. Ez — mondották — szégyen volna Eger városára, sőt az egész nemzetre is.

Fölindulva a balgaságon, félreparancsoltam az útból a városi és a nemzeti becsület ez alkalmatlan hőseit. Dembinszki, ki egy szót sem értett magyarul, még hevesebb haragra lobbant, mint én, s támogatott engem fenyegető taglejtésével; Bayer ezredes, a vezérkari főnök is segített a kiabálással és szitkozódással. És Eger becsületének őrei végre is engedtek. Ismét szabadok lettünk.

Hanem Dembinszki tudni kívánta, hogy voltaképen mit akar a tömeg. Én elmondtam neki a dolgot. S ime, ő maga állítá meg a kocsit, s kijelenté, hogy addig várni fog, míg jobb lovakat és tisztességesebb járművet hoznak.

De csakhamar megbánta hirtelenül hozott határozatát; mert daczára a látható sietségnek, melylyel a hazafiak egyike elrohant, hogy fogatját rendelkezésünkre bocsássa, mégis jó darab idő telt el, anélkül hogy az ígért tisztességes járművet láttuk volna, pedig az ágyúdörgés folytonosan gyarapodott.

Megfoghható elővigyázatból megtartottuk helyeinket a sokszor gáncsolt létrás szekéren. Dembinszki és én egy szalmakötésen ültünk, mely a létrákra keresztbefeszítve és súlyunk által a lefelé szűkülő szekérbakba részben már beszorított. Dembinszki minden új dörgésre fel-

ugrott, s mindannyiszor egész súlyával esett vissza ülésére. A szalmakötésre gyakorolt ez egyoldalú nyomások következtében az lassanként felém, s végül velem együtt az alacsony létra fölé emelkedett, míg Dembinszki mind mélyebben és mélyebben süllyedt alá; végre oly mélyen, hogy már nem volt képes egyenesen ülni. Nekem ez a helyzet nem tünt fel egészen megegyezőnek a fővezér méltóságával. Sőt attól tartottam, hogy a tisztelt publikum azt nevetségesnek fogja találni. Egy közönlünkben álló hazafinak ama véletlen megjegyzése, hogy az az úr itt

*Óklány János, volt pénzügy-
miniszteri titkár, itelle-
kötött s az vár fogására
váltott
Belleu György volt tágh letta
is Vécsei táborban tabori letta
el itelt nagy ophandóra vár fogára
na
Mária S. János letta
bitófára lelőltetett.
18. évi vár fogára meg
szegélmezett.*

Lapok Tassy Béla olmützi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezü bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

(Dembinszkire mutatva) rendkívül vitéz ember lehet, mert minden ágyúdörgésre oly szerfelett haragszik, míg ő (a beszélő) csak félni tud, — azt mutatá, hogy a nevetségességre vonatkozó aggályaim alaptalanok voltak, azonban mégis azt tanácsoltam a fővezérnek, hogy szálljunk le, míg az új kocsi megérkezik. Hanem Dembinszki türelmének már vége szakadván, nem akart többé tudni sem leszállásról, sem várakozásról, s ismét tovább akart menni a létrás szekéren. De ez ellen ujjalag tiltakozott a tisztelt közönség; lovaink elé tódult, s azt mondá, hogy a kocsi azonnal itt lesz.

S a következő pillanatban csakugyan megérkezett az új fogat, s elejét vette az egyenetlen harcznak, mely a türelmetlen fővezér és Eger türelmes patriótái közt kifejlődni kezdett.

Az új, s tagadhatlanul sokkal tisztességesebb kocsival aztán feltartóztatás nélkül haladtunk Verpelét felé. De minél inkább közeledtünk a harczterezhöz, s minél erőteljesebben hangzott az ágyúdörej, annál kevésbé hasonlítottak Dembinszki nyilatkozatai úgy szavakban, mint mozdulatokban egy észszel bíró lény nyilatkozataihoz. Egyik képtelenség a másikat úzte el a főhadvezér remegő ajkairól, míg felváltva majd kezeivel, majd lábaival vagdalkozott, mintha a kocsi gördülését siettetni akarta volna; majd ismételen felugorva helyéről, majd ökökre szorított kezével a csatater felé fenyegetőzve, előmbe tárta belsejének állapotát egész nyomorultságában. Ez állapot egy szájhős erkölcsi agóniája volt, ki magát jó úszónak adta ki, s már megszállotta a vízbefúlástól való halálos félelem, mivel a víz, melybe lépni merészelt, történetesen nyakáig ért. A mennyire kivehettem a sokféle képtelenségből, melylyel minket Dembinszki eközben tartott, még igen távol volt tőle a szándék, hogy az ellenséggel a mai napon összecsapjon. Legalább erre mutattak oly gyakran ismételt felkiáltásai: „Ezt még nem akartam! Még igen jókor van!” — De ha ez így van, akkor csakugyan nem volt szép dolog az osztrák tábornok uraktól minket — megtámadni, anélkül, hogy előbb megkérdezték volna Dembinszkit, hogy vajjon tetszik-e neki ez? . . .

A maró gúny, mely Görgei elbeszélésén, mintha vitriollal öntöttek volna le, keresztülhúzódik, kétszeresen jellemző. Jellemzi egyrészt azt a mélységes gyűlöletet, amelylyel Görgei az új fővezér iránt viseltett; de jellemző másrészt Dembinszkire is, akiben a komoly higgadságból, amely pedig a jó hadvezérnek egyik elengedhetlen kelléke, vajmi kevés volt.

Mikor Dembinszki, annyi baj után a csataterre érkezett, a küzdelem már vége felé járt.

A támadást délután 2 órakor Csorich kezdte meg középhadunk ellen. Máriássy, midőn észrevette, hogy az ellenség közeledik, kissé előre nyomult, s Kápolna előtt, egy lankás magaslaton helyezte el csapatjait; jobbról egy dombhoz, balról pedig egy erdőcskéhez támaszkodva. Csorich, daczára túlsúlyának, nem tudott eredményhez jutni. A támadás megtört csapataink bátor ellenállásán, s a vitéz Máriássy megtartotta hadállását.

A balszárnyon sem tudott boldogulni az ellenség. Szekulics előbb

Wyss dandárát verte vissza, majd Schwartzberg ellen fordult, s ezt is hátrálásra kényszeríté.

Kevésbé szerencsés volt Pöltenberg a jobbszárnyon. Itt a debrői erdő birtokáért folyt a véres küzdelem. Az erdőt, mindjárt az ütközet elején Colloredo szállotta meg. Pöltenberg csak most vette észre, minő hiba volt az, hogy erdő fedezet nélkül hagyatott. Mindenáron vissza akarta foglalni. Négy rohamot intézett a császáriak ellen, de mind a négy-szer sikertelenül. Végre is kénytelen volt föl hagyni a meddő kísérlettel, s alkonyatkor Kerecsend felé hátrált.

Czillich honvédezredes. — (Egykoru arczkép.)

A fővonalon, Kál és Debrő közt a csata már befejezéséhez közeledett, s még csak az ágyúharcz folyt, ez is egyre lankadóbb erővel, midőn Schlick megmozdult.

A tábornok délután egy órakor indult el Pétervásárról, hogy a siroki szoroson az átkelést kierőszakolja. Már bealkonyodott, mikor előcsapatai Sirok alá érkeztek.

Az átjáró, egy gyöngye, alig ötszáz főnyi csapat által tartatott megszállva. A parancsnok Jelzikowszki őrnagy.

Schlick cselhez folyamodik. Lopvást, ravasz óvatossággal két zászlóalj gyalogságot helyez el a szoros baloldalán levő magaslatokra.

A két zászlóalj bevárja, míg egészen besötétedik, ekkor aztán éghasogató „hurrah“ kiáltások közt rohan a völgybe.

Jelzikowszki, e váratlan támadás és a süketítő zaj hatása alatt fejét veszti. Nem is gondol a védelemre, hanem ijedten menekül a szoros rejtékéből. Roppant zavarában még az utat is eltéveszti; ahelyett, hogy hadosztályához Verpelétnek menne, Eger felé indul. Schlick előőrseit Szent-Máriáig toltta, s most már közvetlen összeköttetésbe lépett a főszereggel.

Igy zajlott le a kápolnai csata első napja. Hosszú vonalon, itt-ott nagy elkeseredéssel folyt a küzdelem, de minden jelentékenyebb eredmény nélkül. A siroki átjáró kivételével egyetlen pontot sem veszítettünk. Csapatunk legnagyobbbrészt megtartották hadállásaikat.

Mindazonáltal Dembinszki egész haditerve dugába dőlt, s a támadó hadjáratból, melyet folytatni akart, a védekezés terére szorítottatott. Mert kétségtelen, hogy az ellenség másnap új erővel fog támadni.

Dembinszki tehát még aznap este intézkedik az erélyesebb védekezésről. Rendelkezései ezek:

Aulich a balszárny erősítésére Makláról Kálra siet, s Szekulicszal együttesen megakadályozza az ellenség áttörését a Tarnán.

Guyon Mezőkövesdről Kápolnára indul a középhad erősítésére; azonban úgy kell igyekeznie, hogy reggel tíz órakor a csatamezőn legyen.

Kmetty, ábrányi táborhelyéről Kerecsendre jön, s ott marad tartalék gyanánt.

Az első harcvonalban álló csapatok megmaradnak helyeiken.

Klapka fogja vezetni a jobbszárnyat, Görgei a balt, a középhad élére pedig maga Dembinszki áll.

Ámde, a második harcvonalban álló csapatainkat ezekről a rendelkezésekről mielőbb értesíteni is kell. Csakhogy egyetlen tábori futár sincs kéznél.

— Majd elküldöm én, — szólal meg Bayer, a Görgei tábornoki főnöke. — Gondom lesz rá, hogy a parancs úgy Kmettynek, mint Guyonnak legkésőbb éjfélig kézbesíttessék.

— Hátha nem kapják meg idején? — aggodalmaskodik Dembinszki.

— Legyen nyugodt altábornagy úr, becsületesemre fogadom, hogy megkapják.

Másnap, február 27-én már virradatkor nagy mozgás volt észlelhető az ellenséges táborban. Látszott minden jelből, hogy újabb ütkö-

zetre készülnek. S reggel 7 órakor Sirok felől csakugyan eldördül az első ágyúlövés.

A támadást, jobbszárnyunk ellen Verpelétnél Schlick kezdi meg. Verpeléttől nem messzi egy kis hegy emelkedik: Kápolnahalom a neve. Schlick harmincz ágyujával és röppentyü-ütegével itt helyezkedik el, s

Olasz gunykép 1849-ből.
(Gróf Kreith Béla gyűjteményéből.)

Az orosz (Ausztriához): Imhol, kedves rokon, az új fogsor. Most már, remélem, fölfalhatod Magyarországot, ép úgy mint Itáliát.

csakhamar száz meg száz golyót szór csapataink közé. Ami tüzésünk sem marad adós, mindazonáltal csaknem kétórai védekezés után a gyilkos ágyutűz elől mégis hátrább kénytelen vonulni.

Csak ezt várja Schlick. Azonnal rohamot intéz Verpelét ellen. A 43-ik honvédszászlóalj és a Don-Miguel gyalogság fogadja: bátran és vitézül. De Schlick újabb csapatokat von magához, s erős küzdelem-

mel végre is a község birtokába jut. Dessewffy egész hadosztálya Debrő felé kezd hátrálni. Ekkor Schlick, Deym vezénylete alatt, egy egész vasasezredet küld üldözésökre. Az előtörő vasasoknak azonban huszár-ságunk utját állja. Szörnyü lovas-viadal kezdődik. E válságos pillanatban jön meg Pöltenberg, ki látván a veszélyt, négy század Sándor-huszár élén a csataterre vágat, s a 14-ik honvédszászlóalj támogatásával, Verpelétig üzi a vasasokat. Hogy mily elkeseredett volt a harc, legjobban kitűnik abból, hogy a Koburg-huszárok egy századának valamennyi tisztje elesett, a legénységből pedig csak negyven ember menekült meg.

Ekkor már a középben is, Kápolna körül, erősen tombolt a harcz fürgetege.

Kápolna hevesmegyei népes magyar község. Mellette folyik a Torna-patak, melyet a községgel hid köt össze. A falu körül mély árok. Mindenkép alkalmas hely, hogy megerősítve, néhány óráig megvédhető legyen. Dembinszki nagy súlyt helyezett a csatamezőnek erre a pontjára. Gondoskodott a hid kellő megerősítéséről, a községet pedig csapatokkal rakta meg.

Wyss, kemény ágyuharczczal Tótfalu felől támad; majd Kápolna ellen nyomul, s megrettent csapatainkat kiszorítja a helységből.

Dembinszki azonban nem akar meghátrálni. Bárminő véráldozattal is, vissza kell foglalnia Kápolnát. Gyorsan intézkedik. A helység körül a dombtetőkön ágyukat helyez el, Aulichnak pedig megüzenni, hogy siessen a segélyére.

Épp a szétzilált csapatokat rendez, midőn a távolból Görgei tűnik fel. Lovas csupa merő hab, arcán rejtélyes gond. Egyenesen Dembinszkihez vágat.

Dembinszki csak elbámul. Aztán elfutja a harag, s jobbjával Verpelét felé mutatva reárvall:

— Mit csinál ön itt? A jobbszárny hátrál, s ön nincs állomásán!

— A jobbszárny engem nem érdekel, én a balt vezénylem, — felelé Görgei.

— De én parancsot küldtem önnek, hogy a jobbszárnyat vezényelje. Nem kapta meg utasításomat?

— Én mit sem tudok ilyes parancsról.

— Nos hát, rögtön induljon Verpelétre, s tartóztassa fel Schlicket!

— Csak azt akartam jelenteni, hogy Guyon hadosztálya meg-

érkezett, s immár Kerecsenden van, — válaszolja Görgei, s ezzel meg-sarkantyúzva lovát, Verpelét felé vágat.

De hát mi történt? Hol bolyongott Görgei a legválságosabb pillanatokban? — A rejtélyt, maga Görgei emlékirataiban ilyenképen törekszik megfejteni:

Dembinszki — ugymond Görgei — késő éjjel tette meg intézkedéseit. A 7. hadtest vezérkari főnökének — ha egyik vagy másik hadosztálynak egyenesen akarta

18 év. vasba.
 Beretty Mihály
 Ezred Hadosztályosa
 Kétten Vándor,
 alexander 16 év.
 N. Váradi váraparancsnok
 Moray Karoly Eze-
 redes, a 10. sz. Hírsz.
 18 év. vasba
 Dátum: látszó volt az a hadnagy
 a. magyn hadvezérek a 14. sz. Hírsz.
 "üldözés" 12 év. vasba

Lapok Tassy Béla olmtüzi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

volna megküldeni a parancsot — az erre szükséges tisztet személyesen kellett volna fölkeresnie a táborban, de az éj koromsetét volt s a csapatok az ellenség közelsége miatt örtüzek nélkül táboroztak; táborhelyeik előtte ismeretlenek voltak ép úgy, mint a helyiségek Kápolna körül. Attól kellett tehát tartania, hogy a fél éjszakát eredmény nélkül el fogja kószálni, a nélkül, hogy egy csapat-táborra akadjon és ha ebben szerencsés lett volna is, még mindig kétséges volt, hogy vajjon rászánja-e magát a tisztek valamelyike az éjjeli futár-lovaglásra. A 7. hadtest vezérkari főnökének parancsa

az 1. hadtest tisztjeinél, a hol ez alig volt névszerint ismeretes, nem birt semmi súlylyal.

Attól lehetett tehát félni, hogy ily módon, a legkedvezőbb esetben is, sokkal több veszett volna el a drága időből, mint a mennyit a kerülő Egeren át igénybe vett; eltekintve attól, hogy egy fontos sürgönynek elküldése oly tiszt által, aki épen kézügybe került, mindig kockázatos dolog és kockázatos volt nevezetesen a mi hadseregünkben, mely csakugy hemzsegett a megbízhatatlan tisztektől.

A 7. hadtest vezérkari főnöke személyesen akará megvinni a Guyon-hadosztálynak Mező-Kövesdre szóló sürgönyt; de nekem tanácsosabbnak tünt fel, hogy őt a főhadvezér közelében hagyjam s inkább magam menjek személyesen a sürgönynyel Mező-Kövesdre. Erre annál inkább vállalkozhattam — szemben még azon veszélylyel is, hogy előre nem látott akadály által gátoltatva, későn érkezem állomásomra Kálba — miután ez esetben a hadsereg balszárnya feletti vezérlet Aulich ezredesre jutott, Aulich pedig a harctéren hasonlíthatlanul több tapasztalattal és tapintattal birt, mint én és így esetleges hosszabb kimaradásom semmi esetre sem birhatott lényegileg kedvezőtlen hatással a csata menetére.

A Guyon-hadosztály lehető korai megérkezése a harctérre nagyfontosságú is volt, hasonlíthatlanul nagyobb, mint jelenlétem Kálban a csata kezdetén. Az idő sürgetett és én siettem, hogy teljesítem a futár-szolgálatot.

Az út, melyet Kápolnától Mező-Kövesdig választottam, Kerecsenden vezetett keresztül. Itt találtam egészen váratlanul Pöltenberg ezredest. Neki Fel-Debrőn a harc megszűnte után Kápolna felé kiküldött s a sötétségben valószínűleg eltévedt őrzékek azt jelentették, hogy az ellenség már megszállta Kápolnát; mire ő, attól való félelemben, hogy elszakították, hadtestét Fel-Debrőtől Kerecsending vonta vissza. Én helyre igazítottam Pöltenberg téves nézeteit a lefolyt nap csata-eredményéről. Közlém vele feladatát a legközelebbi reggelre nézve, megjegyezvén, hogy neki szükségkép még virradat előtt ismét a Tarnához kell előnyomúlnia s ezután tovább folytatam útam Mezőkövesdre.

Reggel 4 órakor (febr. 27.) érkeztem ide, felosztattam a helységben elszállásolt csapatokat s gróf Guyon ezredesnek kiadtam a parancsot, hogy a leggyorsabban Kápolna felé induljon, de bevártam annak teljes elvonulását; mert bármily megbízható volt is Guyon közvetlenül a harctéren — azaz ha feladatának megoldására nem kivántatott különös találékonyság, hanem csak személyes bátorság — ép oly kevésbé felelt meg a nagyobb önálló csapattestek vezérében megkivántató minden más követelménynek. Intézkedései szokás szerint e jelszóra emlékeztettek: „Mindent oktanul. — Semmit sem a maga idejében!” de aztán megfelelő eredménnyel is bírtak.

Igy történt, hogy ez alkalommal is, daczára ismételt sürgetéseimnek, hadosztályának elindításával világos nappalig elkésett.

Csak miután ez Kerecsendre érkezett és a Guyon által, mint rendesen minden ütközet előtt, hivatalosan kezdeményezett pálinka-kiosztás szerencsésen véget ért, voltam képes megnyugvással megtenni a jelentést a Guyon-hadosztálynak elindulásáról a főhadvezérnek.

Félegy ebédután, mire Görgei a jobb szárnyhoz érkezik. De már későn. Verpelét az ellenség birtokában, hadállásunk keresztültörve. Csapatok még viaskodnak, ám erejük perczről-perczre fogy. Alig van immár egyéb teendője, mint gondoskodni, hogy legalább becsületesen visszavonulhassunk.

Eközben Dembinszki azon fáradozik, hogy kiverje a győző ellenséget Kápolnáról. Két csapatot rendel ki: a 47-ik honvédszászlóalj, s az olasz Zinani-gyalogságot.

Eduard Dembinski
in d'ny magyar fegyver
Az orosz hadseregnek
az 10. zászlóalj fegyver
Az orosz hadseregnek
Sikszay Lajos parancs
Ernel 84. Ervel. Sz. 10. 10. 10.
ez a 10. zászlóalj fegyver
Az orosz hadseregnek
Perlaky Lajos parancs
Az orosz hadseregnek

Lapok Tassy Béla olmtúzi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

Az olasz katonák élén maga Dembinszki halad. Mellette báró Mednyánszky Czézár, egy lánglelkű fiatal tábori pap: teljes templomi ornátusban, kezében a szent feszülettel. Halovány arczán égi ihlet, mintha csak ájtatoskodó körmenetet vezetne; pedig hát vitéz katonákkal a halál mezejére indul.

Bátor elszánással a 47-ik zászlóalj kezdi meg a rohamot. A korcsma,

egy nagy erős kőépület, melyet ellenséges gyalogság tart megszállva, csakhamar honvédjeink birtokába jut. Kevés vártatva előtör a Zinani-zászlóalj is, s véres harc közepette megszállja a falu szélső házait. Minden jól megy. A császáriak immár inogni kezdenek. De a győzelem pillanatában újabb két zászlóalj érkezik segélyükre. A koczka megfordul. A 47-ik zászlóalj a túlerővel már képtelen megbirkózni. A Zinani-zászlóalj, midőn látja, hogy körülvételezett, egyszerre csak lábhoz ereszti fegyverét és megadja magát.

E rút árulás után Dembinszki a 47-ik zászlóalj élére áll. Egy gránátszilánk fejtetőn éri. Nem gondol véle, küzd tovább. De mindhiába, hiszen ötször annyi az ellenség. Kénytelen visszavonulni, s Kápolna, a csatater középontja, a császáriak birtokában marad.

Erre Dembinszki — délután 3 óra volt, — az egész harczvonalon megfúvatja a hátrálót.

„Déli 12 órakor kaptam a jelentést, — beszéli emlékirataiban — hogy a Guyon-hadosztály Kerecsendre érkezett, s a pálinkás hordók csapolásával van elfoglalva. Rögtön megparancsoltam Guyonnak, hogy nyomuljon előre, s a Kerecsend előtti magaslatokon foglaljon állást. Ez időtájtban némult el Verpelét mellett az ágyúdörgés, mely egész délelőtt tartott. Ebből azt következtetém, hogy Klapka is felhagyott az ellenállással. Ha tehát én itt minden erő összeszedésével eredményhez jutottam, nem vezetett volna egyébre, mint a csatater megtartására. Ha parancsomat Aulich végrehajtja, s az osztrákok jobb szárnyát az előnyomulásban föltartóztatja: Kápolna visszavétele okvetlenül megkönnyítettetett volna. Ekkor lehetett volna csak szó igazi győzelemről, de a történetek után csak arra kellett gondolnom, hogy rendszeresen visszavonuljunk.“

Csapataink a legteljesebb rendben Füzes-Abony, Kerecsend, Szihalom és Maklár felé húzódnak. Windischgrätz alig gondol üldözésükre, örül, hogy őt nem bántják. Mihelyt beköszönt az est: táborba száll. De azért, nyilván eddigi kudarczainak a leplezéseül, a következő nagyhangú hadisürgönyt röpti Bécsbe:

„A lázadó csordákat Kápolnánál iszonyu mennyiségben találtam; de szétszórtam őket, s a legnagyobbbrészt megsemmisítettem. A maradék a Tiszán keresztül menekült. Remélem, hogy néhány nap múlva Debreczenben leszek, s a pártütés fészket hatalmamba kerítem.“

Pedig nem egészen így áll a dolog. Im, az ütközet lefolyásáról a hiteles jelentések.

A honvédelmi bizottmány a „Közlöny“ hasábjain így számol be a kétnapi véres tusáról:

Dembinszki altábornagy már több nap előtt kijelentett azon kombinációját, hogy az ellenség Eger vidékén igyekszik előnyomulni, a történetek tökéletesen igazolták.

Az ellenség nagy erőt vont össze a Tarna völgyén, s eldöntő csatára látszott készülni. Dembinszki fővezér a csatát febr. 27-én szándékozott elfogadni. Azonban már febr. 26-án, midőn még Görgei tábornok hadosztályai a harczterre nem érkezettek, s jóformán csak Klapka ezredes hadosztálya foglalta el harczállomását, délután 2 órakor a csata irtózatos ágyútűzzel megkezdett s a három mértföldnyi

*Torkóczy László Bars megyei
1848. évi honvédelmi bizottmány
szó igazi győzelemről.
Győrbeni honvédelmi bizottmány
Domborny Károly na
tal Duna n Karu.
maradék a Tormosca
1848. A Cs. tábor
Anton Kuhlmann Tech.
nik na 15 lat Kharany
1850.—
Dyón. János Kuhlmanni procvista podolok skara
g ma 2 lat procvista n torony.
Leszek Borbnik technik Kharany na 2 lat
vizgelen. — 2 Cs. tábor.*

Lapok Tassy Béla olmützi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezü bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

(kompolt-kápolna-verpeléti) vonalon mindenütt kifejlődvén, szakadatlanul tartott mindaddig, míg a sötétség a csatának véget nem vetett. Ezen a napon hazánk ellenségei minden ponton hátranyomattak, s vitéz seregeink megtarták harczállomásaikat. Több ízben kéz-viadalra került a dolog, huszáraink két század desidást a szó szoros értelmében összevagdaltak.

Febr. 28-án jókor reggel a nagyszerű ütközet újra kezdődött; Windischgrätz maga vezérlett, Schlick és Schultzig serege is támadólag vonult Verpelét felé. Vitéz seregeink nyolcz óra hosszáig állták és viszonozták, hol védőleg, hol támadólag az

iszonyatos tüzet anélkül, hogy az ellenségnek a harctérből egy talpatnyit engedtek volna. Délután 3 óra tájban a fővezér Kápolna helységét kétizben ostromolta, s győzelmesen be is vette. Ekkor, midőn a győzelmet már csak aratni kellett volna, a Zanini olasz zászlóalj, mely a közös nyomás keserves érzeténél, s a közös szabadságszeretetenél fogva igazságos harcunkbani részvétre méltatva volt, az ostrommal bevett faluban rút árulással átment hazánk és hazájuk ellenségeihez.

Ezen árulás, de kivált a kétnapi csatározásban kifáradt seregeknek mulhatatlanul szükséges percnyi pihenés tekintete: a csatát félbeszakíták; de az ellenség is egészen kimerülve lehetett, mert a tüzelést mindakét részről mintegy elválták.

Seregeink a csatától egy órányira foglaltak helyet a kerecsend-maklári vonalon. A főhadiszállás Maklárra tétetett, seregeink legszebb rendben foglalták el állomásukat. Az ellenség nem mert utánuk nyomulni.

S 28-án reggel seregeink parancsot kaptak ismét előre a kompolt-kápolna-verpeléti vonalon állomást venni.

Az ellenség Tófalut, Kápolnát, Kált meggyújtotta.

Az ütközet nagyszerű volt. Ágyú-foglalás, vagy veszteség egyik részről sem történt. Első nagyszerű csata, melyre eddig különváltva működött különféle hadseregeink külön osztályai egyesültenek, s az ellenség megtanulhatá, hogy hadsereggel van dolga, mely az igaz ügynek szent lelkesedése mellett bizalommal szeretett vezéreinek intésére figyelmes renddel ügyel, mely minden talpatnyi tért csak drága vér árán engedne oda.

Az ellenség összpontosítá legfőbb erejét, s egy talpatnyi tért nyerni annyira nem vala képes, hogy az általa is elhagyott harctérvonalon a nagy ütközet utáni reggel febr. 28-án seregeink 10.000 emberrel megerősödvé, már ismét jókedvvel és bátran készen állottak, óhajtvá várva kétnapi ütközet után az új csatát.

Febr. 27-ike bizalommal töltheti el még a kétkedők keblét is.

Dembinszki altábornagyot egy kartácsdarab nyakszirten sújtá; de ez nem akadályozta őt, hogy az ütközet végéig a legveszélyesebb helyeken megmaradjon, csak lovat kellett változtatnia, mivel lovat egy golyó megsérté.

A kéz-viadalban seregeink mindenütt győztesek voltak. Az irtózatot ágyútűz által itt-ott pillanatnyira megzavarodott csapatok egy biztató szóra rendbe állottak vissza, s szuronyszegezve rohanták meg újra az ellenséget.

Febr. 27-ike szívemelő dicsőség napja volt a magyar szabadság védseregeinek. A személyes vitézség nagyszerű jelenetei, melyekben e nap tábornokainktól kezdve le a közvitézek bátor tömegéig, oly gazdag volt, későbbben adatnak át a hálás közönség méltányló tudomásának.

A honv. bizottság nevében:

Kossuth.

Klapka György, a nagy mérkőzés egyik legtevékenyebb részese, emlékirataiban így beszéli a csata előzményeit és lefolyását:

... A hadsereg összpontosítása — ugymond Klapka, — Eger és Füred között lassan ment; s Dembinszki annál kevésbé sietteté azt, minél erősebben volt meggyőződve, hogy az osztrákok nem fognak támadni. Végre február 25-én beérkező tudósítások nem hagynak fenn semmi kétséget az

ellenség szándéka felől, s Dembinszki csalódván föltevésében, védelemre szánta el magát, s hadállásúl a Tarna-vonalat Siroktól Kálig választja.

E vonal három mérföld hosszú, s megválasztása csak akkor helyes, ha a magatartás inkább támadó, mint szenvedőleges, azaz ha Dembinszkié oly szándéka volt, hogy egy külön szakított és minden oldal-

Handwritten note in cursive script, likely a military order or report, enclosed in a rectangular border. The text is written in Hungarian and appears to be a list of names and titles, possibly related to the military units mentioned in the text. The handwriting is somewhat faded and difficult to read in some places.

Lapok Tassy Béla olmtúzi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezü bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

összeköttetések nélkül előnyomuló seregrész ellen, annak közeledése pillanatában támadásra is átmenjen.

E vonalnak egyedül helyi párhuzamos védelme, roppant kiterjedése és az abból származó azon veszély miatt, hogy minden ponton keresztültörhető volt, nemcsak semmi eredményt nem nyújthatott, hanem, ami legfőbb, hadműveleteink nagy céljával sem állott összhangzásban, mely nem csupán védelmet és visszaverést, hanem sokkal inkább határozott

győzelmet követelt. Hogy ez 30.000 embernek, egy három mértföldnyi vonalon való egyenletes elosztása mellett, alig volt lehetséges, nem nehéz belátni.

Miután az ellenség hadseregének zömével a pesti országúton, egyik hadtestével pedig a Tarnavölgyön nyomult előre, azon törekvés mellett, hogy az ellenség egyesülése meggátoltassék, még, s főleg azon fordult meg minden, hogy elhatározottassék, melyik oldalon kelljen védelmileg és hol támadólag föllépni. A vidék terepviszonyai és a fenforgó körülmények kellő méltatására kezünkbe adták erre nézve a vezérfonalat. A Pétervásár felőli szorulatokat a természet védelemre jelölte ki; itt egy kis hadtest kétszeres, sőt háromszoros erőnek is eredménynyel állhatott volna ellen hosszabb ideig, sőt állását árkok és fatorlaszok alkalmazása által bevehetlenné tehetné.

Ellenben a pest-egri országút melletti állás Káltól Verpelétig legkevésbé sem volt erőteljes védelemre alkalmas: minden ponton a Tarna az ő átjáróival, s hátban más szorulataival; ezen felül pedig egy ferde visszavonulási útnak a hátránya, mely az ellenségnek megkönnyítette a körülkerítést. Itt tehát a támadás volt szükséges; s minél előbbre a pesti országúton: annál biztosabb lón állásunk, s annál szabadabbak mozgásaink.

Mennyire máskép látjuk a hadsereget febr. 26-án. Az egész haderőből csak 17.000 embert találunk a vonalon. A csapatok még elszórtan szállásoltak Eger, Mezőkövesd és Füred között. Magok a hadtestek is elszakítottak, összeegyítették és ez által megfosztattak taktikai önállóságuktól. A csata alatt a hadosztály-parancsnokok saját belátásukra vannak hagyva, s a hadosztályok egymás között össze vannak zavarva. A bal-szárnyon Szekulics a 2-dik, a centrumban Máriássy az 1-ső és Pöltenberg a 7-ik és a jobbszárnyon Dessewffy ismét az 1-ső hadtesttel, Schlickkel szemben igen gyöngye vezényletet képeznek.

Az első napon semmi intézkedés, semmi tartalék. És a főhadiszállás Egerben! Dembinszki csak este érkezik a harcztérre, midőn a csata már be volt fejezve, s az ellenség a kápolnai magaslatok és a Tarna egész uralgó jobbpartjának Kápolnától Döbrőig birtokába jutott. A centrumban ezért az állás elveszettnek volt, s ez által, valamint a siroki szoros elvesztése által a jobbszárny is veszélyeztetve volt. Ha az ellenség csak némileg is fölhasználja sikerét a pesti országúton: több mint valószínű, hogy hadállásunk keresztültöretik. Az ellenséges haderő részeinek egyesülése nem volt többé megakadályozható.

Ehhez járult, hogy a 7-ik hadtest messzi távol volt a csatatértől, s már e miatt is idejekorán való megérkezése a következő napra, nagyon kétségessé vált. Ily viszonyok közepette, nézetünk szerint, legczélszerűbb lett volna 26-án este feladni a Tarna-vonalat, s a hadsereget hátrább valahol egy előnyös hadállásban, akár Kerecsendnél, akár pedig a poroszlói országúton egyesíteni. Kipróbált nagyszámú lovasságunk még nyílt mezőn is szabad választást engedett volna nekünk, ha ezt hátrálási vonalunk iránya megkövetelte volna.

Vukovics Sebő, 1849-iki igazságügyminiszter. — (Az emigráció alatt megjelent arckép után.)

Mindazonáltal Dembinszki, nem latolgatva az indokokat, elhatározza, hogy 27-én újra megkezdessék a harc a Tarna mellett. E célból parancsot ad a hátralevő hadosztályoknak, hogy éjjel útrakelve, szakadatlanul a harcztérre nyomuljanak elő. A két legerősebb hadosztálynak: Guyon és Kmetty hadosztályainak Kerecsenden át másnap reggel 10 órakor kellett volna Kápolnára érkezniök; de későn kapják a rendeletet, s az egyik tíz óra helyett déli félelgykor, a másik pedig délután három óra után érkezett meg. Dembinszki a késedelem okát Bayer alezredesre,

Görgei vezérkari főnökére hárítja. De így is, még mindig feleletre vár ez a kérdés: miért nem adta ki Dembinszki az előnyomulásra azonnal délben, midőn Egerben meghallotta az ágyudörgést Kápolna felől, s miért késelt vele az éj beálltáig? Ez esetben a hadosztályok már virradat előtt harczvonalba állhattak volna. Tartalékaink késedelme folytán a csata második napján a Máriássy és Dessewffy hadosztályai a jobbszárnyon négy óra hosszáig négyszeresen túlnyomó erő támadásának voltak kitéve, s csakis honvédeink vitéz kitartásának volt köszönhető, hogy az ellenség egy ponton sem tudott nagyobb előnyöket kivívni.

A csata közben Dembinszki vitézül, egy hires lengyel tábornokhoz méltóan viseli magát. De vitézsége megfontolatlan merészségbe megy át, midőn ő 2 zászlóalj segélyével akarja rohammal bevenni Kápolnát, mely 5 osztrák zászlóalj által volt megszállva, s melyet az egész ellenséges hadzöm támogatott.

A Kápolna ellen irányzott roham visszaverése után, Dembinszkinak még csak a visszavonulás maradt hátra, melyet ő az ellenség passzív magatartása mellett zavartalanul keresztül is vihet.

Haderőnk czélszerű felosztása és alkalmazása helyett, tehát a csata első napján a 36.000 magyarból alig látunk 12.000 embert, a második napon pedig a balszárny tétlensége miatt csak 16.000 embert a csatában, a miből mindkét napra nézve átlag a harczolók és nem harczolók viszonya 7:11, vagyis ama szomorú valóság derül ki, hogy a főparancsnok zavaros intézkedései, s a Görgei-féle vezérkar tétlensége következtében a kápolnai csata azért veszett el, mert a hadseregnek alig kétötöd része vett részt a harczban. . .

A császári sereg tábornokának hivatalos jelentése pedig ilyen hangzik:

Herczeg Windischgrätz Alfréd tábornagy urnak kápolnai táborig főhadiszállásáról e perczen érkezett a csatatéren önnel irt tegnap tudósítás a cs. kir. seregek által az említett helyzés mellett kivívott két napi győzelmes csatáról, valamint a gróf Schlick altábornagy seregéveli egyesülésről. A pártütők Eger és Poroszló felé szaladtak és folyton üzetnek. Zanini ezredbeli egy zászlóalj zászlóstul elfogatott.

Kelt Budán, febr. 28-án 1849.

Duca di Serbelloni

cs. kir. altábornagy.

Miután gróf Wrbna és herczeg Schwarzenberg altábornagyok hadosztályai folyó évi február 26-án Gyöngyösről Kápolna felé és Árokszállásról Kál felé előnyomulván, egy óra távolságra Kápolnán innen délutáni 2 órakor az ellenségre akadtak, mely balszárnyával Kálnál állott s e helység és Kómpolt közti erdőt elfoglalva tar-

totta, és fölállított hadi rendét a Gyöngyös és Kápolna közti fúton is tul terjesztette, gróf Wrbna altábornagy az első ágyulövésekre, melyek herczeg Schwarzenberg altábornagy hadosztályától áthallatszottak, maga részéről is az ellenséget, mely nagy haderőt fejtett ki, megtámadta.

Kezdetben úgy látszott, mintha az ellenségnek szándéka lett volna balszárnyunkat fenyegetni, minthogy egy erős dombot elfoglalt és azt két zászlóaljjal megakasztotta, azonban egy századnak, a 6-ik vadász-zászlóaljból Feldegg kapitány alatt, két század főherczeg István ezrediek segítségével történt szuronynyali merész rohama

Károlyi Mihály
 Szenthe Pál
 12 Ezer
 Cikéthy Mihály
 12 Ezer

Lapok Tassy Béla olmtúzi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

legendő volt elűzésére és ezen érdekes pont elfoglalására. Ez alkalommal Salis őrnagy egy gránátdarabocskára által megsebesített. Ezután az ellenség a két előnyomuló hadosztály közé két huszár-ezredet rendelt benyomulni.

Civalart nevet viselő dzsidás-ezredből 4 század Baselli őrnagy parancsa alatt ezen megtámadásnak ritka elszántsággal elejét vették és noha előbb egy tömegben álló gyalogzászlóaljat vertek szét, mégis álméllkodásra méltó rendben, egy szárny Kresz-féle könnyű lovasság által segítve, ama két huszár-ezredre rohantak és azokat nagy veszteséggel visszaverték.

A mieinkből itt Weissenthurm hadnagy és 6 dzsidás elesett, 35 megsebesített. Az ellenségből 60 holt és erős sebesedettek maradtak helyben. Ezután az ellenség minden ponton visszavonult s Kápolna és Kaál felé úzóbe vétetett, hol a bekövetkezett setétség a harcot félbe szakasztá.

Gróf Schlick altábornagynak, ki hadtestével már folyó évi február 25-én Pétervásárra érkezett, tegnap estére Verpelétre kellett előnyomulni, hogy a fősereggel egyesülhessen. De azon pontra el nem juthata, mivel a siroki szorost az ellenségtől elfoglalva találta, melyet csak egy igen dicső harcz után nyerhete hatalmába. Ez alatt az éj beállott, melyet e hadsereg azon állásban töltö.

Reggel 27-én a megtámadás tábornagy ő herczegsége által folytatott, miután a baloldalon is azon arányban élénken folytatott ágyúzás Schlick altábornagy közeledését tudtul adá.

Schlick altábornagy az ellenséget egész Verpeléig úzé maga előtt, holott ez megtelepedett s magát makacsul védelmezte. A helység mégis Krieger dandára által rohammal bevétetett, hol a Latour gyalogezred 2-ik zászlóaljja magát különösen kitüntette; az ellenség sebes futással a dombokra vonult, egy osztály Eger felé a hegytorkolat közé szorítottatott.

Ugy látszik, hogy az ellenség Kápolna birtokát különös fontosságúnak tekinté, minthogy az ütközet folytán két ízben megkísérté annak visszafoglalását, miután azonban nem sikerült számos ágyúval Wyss dandárát onnan elűzni s időközben Coloredó dandárja is a hasonvonalon levő Döbrő faluba előnyomult és az ellenség megtámadó hadosztályainak jobb oldalát veszélyeztette, sietett a dombokon át visszavonulni.

Schwarzenberg herczeg Kaálig előment, mely helyet rohammal bevette, a visszanyomott ellenséges seregek, melyek nagyszámú ágyúkkal voltak ellátva és a Maklárnáli állásba vonultak, Kápolnán túl egy órányira úzetek, hol a bekövetkezett setétség és a seregek fáradtsága a további üldözést félbenszakasztatá.

Ámbár túlnyomó ellenséges erők ellen, seregeink kitűnő lelkesedése és vitézsége, a tábornok urak czélszerű vezérlete, és derék tüzeink élénk és hatályos tüzeleése mégis minden akadályokat legyőztek.

A mindkét részről veszteség számokban határozottan még ki nem mutatható. Az ellenség részéről az legalább is 300 holtra és 1000 fogolyra mehet, kik között 15 tiszt találtatik, egy zászló elfoglaltatott. Zülow százados halálát a Preussen vasas ezredből és Schutz hadnagyét a 2-ik vadászzászlóaljból fájjaljuk. A megsebesültek között találtatnak Sauer kapitány a Latour-gyalogezredből, Uchtritz kapitány és Hoffmann főhadnagy a Preussen nevű vasas ezredből, valamint Weckbecker kapitány a 2-ik vadászzászlóaljból.

Az osztrák hadijelentés ezer magyar fogolyról beszél, halottjaink számát pedig háromszázra teszi. Ez téves. Veszteségünk, fájdalom, sokkal nagyobb. Ötszáz honvéd holtteteme borította a Tarna-völgy mezőit, sebesültjeink száma pedig hétszáznál is több volt. Fogoly: ötszáz; legnagyobbbrészt az áruló Zináni-zászlóaljból.

De az ellenség vesztesége sem megvetendő. Háromszáztizenkilencz halottjuk és sebesültjük maradt a csatatéren. Mindakét részről tehát, mint látjuk, tömérdek drága vérbe került a mérkőzés. S csaknem eredménytelenül.

„A kápolnai csatának, — jegyzi meg egyik hadirónk — legsajátosabb eredménye, hogy mindakét hadvezér *hátrált*. A támadás eszméjéről a védelem terére való átsiklás jellemzi úgy Dembinszkit, mint Win-

Walgram József
id. tábornok évi vá.
Balogh Lajosnak írt leveléből s. évi
vá. fogolyra.
Mencsényi Sándor tábornok
1848. évi fős. h. er. parancsát.
18 évi fős. h. h. er. parancsát.
a. g. fogolyra írt leveléből. —
Olmütz 18. Julius 850.
Római ferences volt kis.
akadémiai tanár és utaszkir.
II. zászlóaljból fős. h. er. írt leveléből.
1848. évi vá. fogolyra írt leveléből.

Lapok Tassy Béla olmützi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

dischgrätz herczegét. Windischgrätz Pesten akarta Dembinszkinak a támadását bevégni. Ámde, hiába várakozott. A magyar fővezér, aki abba a rögeszmébe bonyolódék, hogy az ellenséget maga által választott csatamezőn fogadja, nem mozdult. Most tehát Windischgrätz nyomul előre, s csapatainkat a Dembinszki által már hetekkel előbb kiválasztott harczmezőn találja, még pedig egészen készületlenül. Windischgrätz legott támadáshoz fog. Dembinszki azonban nem képes immár haderejét összpontosítani, s visszavonul a nélkül, hogy üldöztetnék. Windisch-

grätz nem meri követni, s megint csak a védelem terére megy át. Kétségtelen tehát, hogy mindakét hadvezér óriási kárt szenvedett tétovázása által. De a küzdelem, legalább egyelőre, a magyarok hátrányával járt, mert csaknem egyhónapi időt s nagy területet veszítének. Ezenfelől pedig a visszavonulás nyomasztólag hatott a csapatok szellemére, s meglazította a fegyelem kötelékeit.

Ki a vétkes, hogy nem győztünk? — ezt firtatta sajtó és közönség a kápolnai ütközet után. Keserű, szemrehányó viták indultak meg a kérdés fölött; s még ma is pír önti el az agg honvéd arczát, ha a kápolnai csatavesztés szóba kerül. A legtöbb kortárs, — legelső sorban persze Dembinszki, — Görgei fondorlatainak tulajdonítja, hogy a kétnapos birok nem a mi diadalunkkal végződött.

Tény, hogy Görgei a harc közepette rejtélyes módon eltűnt a csataterőről; tény, hogy Bayer, Görgei táborkari főnöke és a legbizalmasabb barátja nem kézbesíté a második harcvonalban álló hadcsapatoknak az indulási parancsot; tény, hogy e mulasztás következtében úgy Kmetty, mint Guyon elkésve jött a harczmezőre.

De viszont az is tény, hogy Dembinszki nem volt elővigyázó, s Windischgrätz úgyszólván meglepte; tény, hogy a haderőt, mely rendelkezésére állt, nem tudta kellőképen fölhasználni; az is tény, hogy zavaros intézkedéseivel s fenhéjazó modorával zsibbasztólag hatott az ütközet menetére.

Ámde a viadal, mindezek daczára, még sem volt egészen hiábavaló. Legalább okultunk belőle. Kitűnt, hogy ujoncz csapataink immár a győzelem biztos reményével vezethetők a kipróbált császári sereg ellen is. A honvéd karja erőtől duzzad, szívében bátorság honol.

Mintha nem is a harczmezőről jönnének, hanem valamely testező tornajátékban vettek volna részt: tartásuk olyan délczeg, olyan ruganyos. Csak vezetni kellene őket, s örömmel küzdenének a harmadik napon is.

Hanem Dembinszki, noha egész hadereje immár együtt van, nem akar harmadszor is ütközni. Makacsul ragaszkodik botor haditervéhez, s még mindig a szolnoki tüntetés motoszkál a fejében. Legott kiadja a parancsot, hogy a sereg Kerecsend vidékéről húzódjék tovább. S február 28-án délelőtt tizenegy órakor már Mezőkövesd körül táboroznak csapataink.

Hadaink visszavonulását a Kmetty-dandár fődözi. Dél tájt aztán ez is útrakel. De alig ér *Szihalomhoz*, amidőn egy vértés-ezred veszi

üldözőbe. Az utóhad visszafordul, s ütközetbe bocsájtkozik, de a túlerő elől csakhamar hátrálni kénytelen.

Az ágyudörgés, a harc bömbölő zenéje Mezőkövesdig hat. Az egész tábor, mint a megzavart hangyaboly, nyüzsögni kezd.

— Hála Isten, itt az ellenség! — kiált örvendezve a honvéd, s gyorsan fegyverbe áll.

Rövid félóra múltán a látóhatár szürke ködéből már kibontakozik a közeledő vértések fehércöppönyeges csapatja.

Ihász Dániel, honvédezredes.

A szihalmi út mentén egy osztály Miklós-husár táboroz; egytől-egyig viharedzett régi dalia, akinek gyönyörűség a háború. A huszárság azonnal lórapattan, a vértések elé vágat és szilaj harczkedvvel közzéjük csap. Néhány perczig nem látni egyebet egy nagy mozgó tömegnél, amint kusza összevisszaságban ott kavargó a dombtetőn Szihalom és Mezőkövesd közt. Egyszerre azonban elnémul az ágyuszó, a vértés-ezred kiválik a tömegből, s hátrálni kezd.

— Utánuk! Utánuk! — zúg fel a diadalittas huszárok csataordítása.

S megkezdődik az üldözés: dombnak fel, völgynek le, egészen

Maklárig. A vágató paripák robajától szinte reng a föld. A fehércöpö-nyeket ezúttal ugyancsak kiporolta a huszár.

De nemcsak a legénység szeretne ütközni, hanem a tisztikar is. Vidám derü rózsafénye ragyog az arczokon. Bizony nem csoda, ha egyik-másik honvéd hangos örömeiben, epedő harcvágyában felönt a garatra.

Igy tesz Udvarnoky is, egy fiatal honvédszázados; kedves jó fiu, a társaságban gyöngéd mint az anyaiszív, a harczmezőn pedig bátor, mint az oroszlán. De ugyancsak megjárta szegény. A borgóz fejébe száll, kiköt fölebbvalójával, emiatt aztán Görgei ott a tábor közepén a szó szoros értelmében lekonzoltatja.

Az esetet, mely jellemző a Görgei kegyetlen szigorára, egy szemtanu így beszéli el:

Udvarnoki, — úgymond — aki százados minőségben szolgált a gyalogságnál, Mezőkövesdre rándult, hogy egy kis szíverősítőt vegyen magához. Ez alkalommal, úgy látszik, többet vett be a jóból, mint kellett volna. De azért az első ágyusóra visszasiet a zászlóaljához. Útközben egy huszárral találkozik, aki egy bitang lovat vezet maga után. A ló szép állat, Udvarnokinak megtetszik, s egypár csengő aranyért megveszi a huszártól. Aztán ő is Szihalom felé vágat, s rendkívül vitézül harczol a vértések ellen. Visszatérvén a küzdelemből, épp Kmetty előtt halad el, ki hadosztályának az élén áll. Kmetty kérdőre vonja:

— Százados úr, hogy merészel ön egy kincstári lovat úgy agyongyalogolni?

— A ló az enyém, az imént vettem. Azt tehetem vele, ami nekem tetszik, — felel hetykén Udvarnoky.

— A mentséget nem fogadhatom el, — kiált Kmetty parancsolólag, — a ló az én hadosztályomhoz tartozik, megismerem a fölszereléséről. Tessék tehát azonnal leszállni róla.

— Dehogyan szállok! — pattan fel a kapatos Udvarnoky. — Vegyék el tőlem. De annyit mondhatok, hogy aki a lóhoz nyúl: annak kettéhasítom a fejét!

De azért mégis csak leugrik, s gyalog megy a városba. Utközben Görgeivel, aki valamiképp már értesült a dolgról, hozza össze balvégzete. Görgei parancsot ad néhány ott ögyelgő Lehel-huszárnak, hogy fogják el a századost. Udvarnoky ellenszegül. Erre a huszárok, Görgei intésére kardot rántanak s össze-vissza kaszabolják a szerencsétlen fiatalembert. Ez még nem elég. Görgei újra int, s a huszárok kikapják

a nyeregkápából pisztolyaikat. Három, vagy négy lövés dördül el: s Udvarnoky holtan rogy össze.

Épp ebben a perczen érkezik a véres esemény színhelyére Dembinszki, a fővezér. Görgei, a legnagyobb nyugalommal, mintha misem történt volna, feléje fordul, köszön, s aztán jelenti:

— Ez a tiszt súlyosan vétett a fegyelem ellen. El akartam őt fo-

Abraham, Cseriely a. 18
 1848. évi
 Johann, Cseriely a. 18
 1848. évi
 Paulovits, Cseriely a. 18
 1848. évi
 Prapavic, Cseriely a. 18
 1848. évi
 Kmetty, Cseriely a. 18
 1848. évi

Lapok Tassy Béla olmützi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezü bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

gatni, de az őrzőratnak ellenszegült, mire a legénység kötelességéhez képest agyonlőtte.

A jelentés, — jegyzi meg a szemtanu, — nem volt egészen hű; Görgei eltért az igazságtól. Az őrzőrat, mint többen láttuk, egyenesen az ő parancsára kaszabolta össze s lőtte agyon Udvarnokit. A fiatal tiszt, igaz, rászolgált a büntetésre, de azt még sem érdemelte meg, hogy ilyen rettentő elbánásban részesüljön. Hiszen egyik legderekabb vitéze

volt táborunknak; bátor a halálmegvetésig, jó bajtárs, kitűnő csapattiszt. Egyedüli hibája, hogy szerette az italt. Mikor Kmettyvel összeszólalkozott: mámoros volt. . . .

E vad önkény mindenféle kínos feltűnést keltett. A megbotránkozás moraja zúgott végig a táborban.

S ha Dembinszki ekkor azonnal szigorú vizsgálatot indít, s aztán a sereg óhajához képest támadó hadjáratot fog: csaknem bizonyos, hogy megingott tekintélye ujlag helyreáll, s Görgeinek aligha sikerül őt kibuktatnia állásából.

Azonban Dembinszki szintén félt Görgeitől, s nem mert ellene komolyan föllépni. A szegény Udvarnok valahol a tábornokszélen elföldeltetett, aztán vége lőn a dolognak. Görgei tehát, a fővezér erélytelensége következtében, kisiklott a felelősség terhe alól.

Épp így volt a hadműveletekkel. Dembinszki tovább titkolózott. Midőn Görgei, a hadtestparancsnokok kíséretében megjelent nála s fölkererte, közölné velök terveit, Dembinszki szokott modortalanságával ilyen választ adott:

— Semmiféle fölvilágosítással nem szolgálhatok. Kövessék parancsaimat, s majd meglátják, mi a tervem.

„A történetek után, — mondja Dembinszki emlékirataiban, — a legkisebb bizalmam sem volt többé Görgei iránt; tudtam, hogy ha megismertetem terveimmel: a legelső alkalmat fel fogja használni, hogy ismét meggyűlötsön azokat.“

Görgei sápadt, hideg arcán a visszautasításkor a káröröm rejtélyes mosolya villant át. Hiszen csak ezt akarta. Titkolózzék csak tovább is Dembinszki, s haladjon a megkezdett ösvényen.

És azon haladt. Másnap, márcz. 1-én reggel kiadta a rendeletet, hogy csapatjaink *Poroszló* felé hátráljanak. Ehhez képest a Görgei hadtestének Szent-Ivánon, Lövön és Négyesen, a Klapka hadtestének pedig a Szekulics dandárral együtt Eger-Farmoson kellett meghálni. A Répássy-hadtest Dembinszki vezetése alatt marad, s Ivánkára vonul, a hol a főhadiszállás leend.

A sereg ez újabb felállítása tehát félkör alakú volt, azzal a czélzattal, hogy a tiszai átkelés fődöztessék.

„A mi engem arra birt, — írja Dembinszki, — hogy ezt az állást elfoglaljam, azon remény volt, hogy minden órában kaphatok tudósítást Szolnok bevételéről. Ez esetben aztán könnyű lett volna jelentékeny haderővel átkelni a másik partra, és az ellenségtől észre sem vétetve,

Szolnokra segítséget küldeni, hogy innen meglepőleg az osztrákok jobbszárnya ellen lehessen operálni. E czélből mindenekelőtt arra kellett

Görgei Artúr. — (1849-iki arcképe.)

törekednem, hogy Windischgrätzet Poroszló előtt lekössem. Hadiszállásaink, melyekre vonultam, alkalmasak voltak arra, hogy őt e ponthoz közelebb csalogassák, miután alkalmam nyílt, hogy bárhol támadjon is

A fegyelem már ekkor annyira meglazult a seregben, hogy Dembinszkinak csak az engedelmességet, aki éppen akart. De nem csoda. Aki Mezőkövesden látta csapatainkat, nem ismert volna mostan reájuk. A lángoló harczikedv odalett. Elmosta a sártenger, a havaseső. A honvédfiuk szomoruan gubbaszkodtak a tábortüzeknél. Piros orczáikat megsápasztotta az éhség, szemük tüzét kioltotta a lehangoltság.

A tisztikar elkeseredése még nagyobb volt. A harag kitörései hallhatók mindenfelé.

— Pokolba az olyan fővezérrel, — mondogatják, — aki néhány nap alatt, anélkül, hogy ütköznék ennyire tönkreteszi az ország véderejét.

Klapka törzstisztjei formá szerint bejelentik, hogy nem szolgálnak tovább Dembinszki alatt.

Mikor a fővezér márcz. 2-án reggel Poroszlóra érkezik, már az egész tábor forrong. Üdvözlés helyett komor lázadó tekintetek fogadják.

Görgei pedig elégedetten dörzsöli kezeit. Minő pompásan megy minden! Hisz Dembinszki csókolnivaló ember: maga dolgozik maga ellen. Csak meg kell lökni: s szépen kifordul a nyeregből. Hát segítünk neki!

... „Márcz. 2-án reggel, — beszéli Klapka, — további rendelkezéért Dembinszkihez mentem. Már ott találtam Görgeit heves szóváltásban a fővezérrel. Görgei keserű szemrehányásokat tett Dembinszkinak utolsó rendelkezései miatt, s kijelenté, hogy a sereg hangulata, a céltalan fárasztások és az élelmezés teljes hiánya miatt, rendkívül ingerült. Aztán azzal a kéréssel fordult hozzája, közölje további hadműködésének tervét, miután ez a történetek után, úgy a vezérek, mint a legénység megnyugtatására szükséges. Ő ugyan (t. i. Görgei) minden parancsot végrehajt, de úgy hiszi, hogy ilyen súlyos körülmények közepette a hadtestparancsnokok megkövetelhetik, hogy az elhatározó munkálatok tervezésénél legalább szavuk legyen. Eddigélé ők nem csak törekvéseinek célját nem ismerték, de még a kiadott részletes rendelkezéseket sem érthették jól, annyira homályosak és ellenmondók voltak azok. Ha tovább is így tart: az erők összhangzó közremunkálása teljes lehetetlen. Dembinszki azonban kijelenté, hogy ő terveiből senkivel semmit sem fog közölni, s a hadtestparancsnokoktól föltétlen engedelmisséget kíván.“ ...

Dembinszki, mint látjuk, még most sem ismerte föl helyzetének válságát. Fenyeget, heveskedik, de nincs benne annyi bátorság, hogy a

pártütő Görgeit haditörvényszék elé állítsa. Ehelyett siránkozó panasszal fordul a kormányhoz.

Alig távoznak tőle a békétlenkedő hadtestparancsnokok: már repül szét a legújabb parancsa, hogy a sereg a Tisza mögé vonuljon. A főhadiszállás: *Tisza-Füred*, ahová ozsonnatájt be is vonul. Addig is, míg a visszavonulás megtörténik, Görgei, a Kmetty és Pöltenberg hadosztályaival, úgyszintén a Hertelendy-dandárral az átkelés fődözése végett Poroszlón marad.

Igyen szól a parancs. Ámde, Görgei nem sokat hederít reá. Poroszló amugy is gyöngye védőhely, aztán ellenséges csapatok mutatkoznak a vidéken. Fél a bekerítéstől. Hajnal felé felczihelődik tehát, s haderejének a zömével szintén Tisza-Füredre megyen.

Mielőtt azonban elindulna, hosszabb levelet intéz Dembinszkihez. A durvahangu irat, amelylyel nyíltan fölmondja parancsnokának a további engedelmisséget, imigy szól:

6. sz.

Dembinszki altábornagy úrnak

Tisza-Füreden.

Kelt Poroszlón, 3/3 reggeli 1 órakor, 1849.

A gyámoltalan tétova, melyben altábornagy urat tegnap reggel értekezésünk alkalmával találtam; a még utolsó perczen is megmásított ingadozó, semmi tekintetben sem szabatos dispoziciók, melyek nekem, elébb ugyan írásban, de csakhamar két ízben is ujra, s mindannyiszor megint változó értelemben élőszóval adattak: engem még az iránt is bizonytalanságban hagytak, hogy személyes tartózkodása helyéül mely pontot méltoztatott választani. Ezért keresém a legalkalmasabb utat, melyen arról, ami uj itt Poroszlón az ellenség részéről történt, a Tisza mögött hozzám legközelebb tanyázó csapatok parancsnokához juttathassam jelentésemet az Ön számára; s így közlém ezt Répássy bajtársammal. De intézkedéseimet saját meggyőződéseim szerint kellett megtennem; s én mindig képes leszek egy magyar haditörvényszék előtt igazolni azokat.

Ön ez intézkedéseim hírére oly parancsot küld nekem, mely az iránt, hogy minek kelljen történnie és mi módon, épp oly kevésbé világosan fejezi ki magát, mint eddigi parancsainak is a legtöbb részében. Egyszerűen az a kérdés: parancsnoka vagyok-e én hadtestemnek, vagy pedig csak ideig-óráig való vezetője valamely osztálynak, melyet Önnek altábornagy úr, tetszik parancsaim alá rendelni? Ha amaz vagyok, amint ez meglehetősen érthetően ki van mondva azon miniszteri rendeletben, mely mint hadtestparancsnokot úgy állított engem önnek főparancsnoksága alá: akkor szerénytelenség nélkül várhatom altábornagy úrtól, hogy operációinak alap gondolatát, ha nem is írásban, de legalább élő szóval, legalább négyszemközt velem közölje; de még inkább van jogom megvárni azt, hogy ezen alap gondolatból követ-

kezetesen kieredő minden intézkedés kivitele alkalmával hadtestem, melynek fenn-tartásáról hazámnak felelős vagyok, feldarabolatlanul maradjon vezetésem alatt és ne állíttassanak az én hadtestem egyes részei egy másik hadtestnek részeivel összekeverten, felváltva egyszer a magam, majd megint valamely másik tiszt parancsai alá, amíg ez az ön vezénylete alá helyezett úgynevezett közép-hadseregnek ezen rövid szerencsétlen hadjárata legfontosabb pillanataiban eddig, elég sajnosan, ismételve megtörtént.

Ha pedig nem vagyok többé hadtestparancsnok, hanem csak vak eszköz annak a kezében, akit az ország fölém helyezett: akkor kénytelen vagyok eddigi hadipályámat befejezettnek tekinteni, miután soha sem fogom magamat arra elhatározhatni, hogy feltétlenül és vakon oly vezetésre bizzam magamat, melynek czélszerűsége és helyes következetessége felől, fájdalom, a legszükségesebb bizonyosságok is hiányoznak előttem.

Oly súlyos esetben, minő az én jelenlegi helyzetem itt Poroszlón, ahol a legjava magyar hadcsapatok egy tetemes részének fönmaradása forog kockán: parancsnoktól én csak vagy semminő parancsot, vagy helyesen indokolt, egészen határozott parancsot várok. Azon pillanatban, mikor az ellenség velem szemközt két ágyulövésnyi távolságban csatarendben áll, míg ellenséges füstjelek arcban és kétoldalt, midőn néhány hadi fogoly vallomása, kiküldött kémeink és kémelő czirkálóink jelentése egész bizonyossággal igen erős bekerítő csapatok közeledését jelzik: hirtelen és önálló elhatározás kellett. Egyszerűen úgy állt az alternatíva: vagy előre, vagy hátra. Az első az Ön hadjárata következtében, — mely alatt csapataink felette hiányos élelmezés mellett, s a legfárasztóbb menetek közben kellett kemény ütközeteket kiállanunk, — immár lehetlenné vált. Tehát csak a második maradt hátra, hanem ha netalán az ittlelvő csapatoknak czéltalan feláldozása szándékoltatik.

Ha Poroszló csakugyan hadászati és harcászati tekintetben fontossággal bíró pont, a honnan Pest felé manővrozható: akkor még mindig fennmarad a lehetőség innen pihent, vagy legalább jól élelmezett csapatokkal újból kezdeni az offenzívát.

E perczen adtam ki az indulási parancsot a Tisza mögé való visszavonulásra, melyet Répássy tábornok ittlelvő osztálya Hertelendy alezredes alatt mint hátvéd fedez. Hertelendyt odautasítám, hogy hadtestparancsnokának további parancsát a Tiszán innen, az elkészült sánczok mögötti táborban várja be.

Visszavonulás befejezésével minden órán kész leszek mindent, mit ezúttal teszek, egy magyar haditörvényszék előtt igazolni, esetleg a kiérdemlett büntetést önhatalmu cselekvésemért a haditörvényezikkek értelmében elvenni.

Görgei.

Az ismétlődő engedetlenség büntetlenül nem maradhatott. Aki főparancsnokával szemben így viselkedik: annak haditörvényszék előtt a helye. Mint látjuk, nagyon jól tudta ezt Görgei is; de tudta azt is, hogy a megérdemlett büntetés elől csak úgy szabadulhat, ha Dembinszkit, mielőtt a hadügyminiszterium közbelépne, ártalmatlanná teszi.

Sietett tehát tervének a végrehajtásával. Márczius 3-án délben a törzstiszteket értekezletre hívta össze. Az értekezleten megjelent Szemere Bertalan kormánybiztos is, aki épp aznap érkezett Tisza-Füredre.

A tanácskozás röviden folyt le, hisz minden előre kicsináltatott. A vádló szerepét Görgei vitte, akinek indítványára a tisztikar egyhangulag kijelenté, hogy Dembinszkihez nincs többé bizalma. Néhányan azonnal új vezért akarnak választani. Szemere azonban tiltakozik

Seregvezető
 1. kőpártya főparancsnokának
 a Tisza-Füred melletti táborban
 a 12. honvédfoglyok seregének
 a 12. honvédfoglyok seregének
 a 12. honvédfoglyok seregének
 a 12. honvédfoglyok seregének
 a 12. honvédfoglyok seregének

Lapok Tassy Béla olmtúzi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

ellene; „ez — ugymond, — a kormány joga.“ Végre a kormánybiztos indítványához képest abban állapodnak meg, hogy Dembinszki, Kossuth megérkezéseig, akinek Szemere már irt, maradjon meg állásában, de haditanácsadóul: Görgei, Aulich, Répássy és Klapka rendeltessék melléje. A határozatról küldöttség értesítse Dembinszkit. A küldöttség tagjai: Görgei, Klapka, Répássy és Aulich legyenek.

A kormánybiztos előresiet, hogy megelőzőleg beszéljen Dembinszkiel, s ha csak lehet, engedékenységre bírja.

Kiméletes gyöngédséggel fog a makacs és ideges ember meggyőzéséhez. Arra kéri, hívjon össze azonnal haditanácsot; aztán ne idegenkedjék egy-két vezértársa, például Görgei és Klapka segítségétől, hisz ez által megoszlik a felelőssége is.

Dembinszki azonban hallani sem akar ilyesmiről.

— Az a tábornok, — válaszolja, — ki haditanácsot hív össze, maga nem bir magának tanácsot adni. Ami pedig a felelősséget illeti, azt magamra vállalom.

— Kérve kérem, tegye meg, — könyörög neki Szemere. — A tábornokok és hadtestparancsnokok épp együtt vannak, hogy önre nézvést egy szerfölött kellemetlen határozatot hozzanak.

— Am tegyék, én csakis a kormánynak vagyok felelős, — makacskodik a vezér.

Szemere fájdalmasan tapasztalja, hogy kérése hiábavaló. Dembinszki nem enged.

— Jól van, — sóhajt lemondólag — én nem avatkozom többé a dologba. Az urak különben is mindjárt itt lesznek, s személyesen terjesztik elő ügyüket.

Alig mondotta ki Szemere e szavakat, midőn kopognak az ajtón, s Görgei, Klapka, Répássy és Aulich lép a szobába. A négy küldött ünnepies komolysággal sorakozik, s feszesen meghajtja magát. Görgei egy lépést tesz előre, s aztán szuró hideg tekintetét Dembinszki szögzeve, így kezdi:

— Altábornagy úr, egy igen szomorú jelentést kell tennem. . . .

Itt egy pillanatra megáll, mintha jelentéséhez a megfelelő szavakat keresné.

Dembinszki fölhasználja ezt az alkalmat, s közbevág:

— Uraim, azon értelemben, amint azt Szemere úr éppen előadta, nem közölhetnek semmi elszomorítót olyan emberrel, akinek a lelkiismerete annyira tiszta, mint az enyém.

Görgei és Klapka összenéz: „majd meglátjuk.“ Aztán Görgei emelt hangon mondja ki a sujtó ítéletet:

— Altábornagy úr! Ön elvesztette a csapatok bizalmát, s ezért nem tarthatja meg tovább a főparancsnokságot.

Dembinszki elsápad. Keze, melylyel íróasztalához támaszkodik, idegesen reszket. De csakhamar erőt vesz háborgó indulatjain. Azt hiszi, hogy még mindig csak a haditanács alakításáról van szó.

Az ágyon egy gyöngyös házispka fekszik. Dembinszki, különös ötlettől megkapatva, a sipka után nyúl és fejére teszi.

— Szemere úr, — fordul ezután a kormánybiztoshoz — elbeszéllek önnek valamit. Lithvániában visszavonulásom alkalmával tisztjeim egyszer hozzám jöttek, s tudni kívánták, hová vezetem őket. „Uraim, — válaszoltam, — a menet irányát lovammal fogom jelezni; s ha attól kellene tartanom, hogy a fejemen levő tábori főveg elárulja gondolatai-

Handwritten note in cursive script, likely a letter or document fragment. The text is written in Hungarian and appears to be a personal or official communication. The handwriting is dense and somewhat difficult to decipher due to its cursive nature. It includes several lines of text, some of which are crossed out or written over. The note is enclosed in a rectangular border.

Lapok Tassy Béla olmtüzi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezü bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

mat, félredobnám azt, s hajadon fővel mennék tovább.“ Így feleltem nekik. . . .

Ezzel, mintegy jelezve, hogyan tett akkor, lekapja fejéről a sipkát és haraggal a földhöz teremti.

— Ugyanazt ismétlem ma is, — folytatá aztán, — amit ezelőtt tizennyolcz esztendővel tettem.

Az elbeszélésnek azonban semmi hatása sincs. A küldöttség

tagjai szótlanul, könyörtelen ridegséggel állnak helyükön. Csak a Szemere arczán rebben át a megilletődés könybeúszó felhője.

Dembinszki most egyenesen Görgeihez lép, tekintetét körüljártatja a tábornokon, s izgatottságtól remegő hangon így szól hozzájuk:

— Uraim! Önök engem megtörhetnek, mert hiszen elvégre a vas is török; de meghajlítani soha sem fognak. S én csak azt kívánom, hogy tetteikből ne származzanak rossz következmények a magyar ügyre.

Az izgalmas jelenetnek ezzel vége szakad. A küldöttség tagjai néma köszönéssel távoznak.

Szemere azonban ottmarad, s még egyszer előveszi ékesenszólását, hogy Dembinszki engedékenységre bírassék. Mindhiába.

— De hát akkor mit tegyünk, mit tegyünk? — kérdi tépelődve.

— Vegye át ön mint teljhatalmu kormánybiztos a hadsereg vezetését, — tanácsolja Dembinszki. — Ön bizonyára jobban fogja azt kezelni, mint az a négy úr, aki éppen most ment el. Én mint hadi tanácsadó az oldala mellett fogok maradni. Kossuth nem sokára úgyis ittlesz, s mindent rendbe fog hozni.

— Hogy én vegyem át a sereg vezetését? — kiált fel Szemere, kezeit kétségbeesetten összecsapva. — Ez képtelenség! Hisz én sohasem voltam katona. Lehetetlen, lehetetlen. Más megoldásról kell gondoskodnunk.

Esti hét óra már, mikor Szemere Dembinszkinak a lakásáról távozik. Egészen le van verve, csüggeteg léptekkel megy a lázadó tábornokokhoz, hogy ujjal tanácskozzék velök. Most ezeket próbálja engedékenyebb nézetre hangolni.

— Csak addig várjanak, míg Kossuth megjön, — eseng hozzájuk.

— Egy perczig sem, — felel zordonan Görgei. — Dembinszkinak pusztulnia kell innét.

Az ellenség a Tiszánál ólálkodik, úgy lehet, ma vagy holnap át-tör; s ím, a szép magyar sereg szétzüllőben. Mitévő legyen? — töpreng a hazafiúi bánat lenyűgző sulya alatt Szemere.

Valóban kétségbeejtő helyzet. Nincs, nincs egyéb választás, — bármennyit tűnődjék is, — mint meghajolni a sereg kívánsága előtt. És meghajol. *Levelet ír Dembinszkinak, melyben tudomására hozza, hogy fölmenti állásától.* A sereg hangulata olyan, — úgymond, — hogy nem tehet másképp. *A főparancsnokságot, de csak ideiglenesen, Görgei, mint rangban legidősebb tábornok fogja vinni.*

Dembinszki, aki még mindig bízik az érkező Kossuth közbelé-

pésében, elég nyugalommal fogadja a fölmentést. Épp válaszolni akar Szemerének, midőn nyílik az ajtó: s Bayer, Messena ezredes és Lázár őrnagy kíséretében, tör a szobába.

Bayer, anélkül hogy köszönne, egyenesen Dembinszki elé áll, s kihívó hányavetiséggel veti oda:

— Kérem a parancskönyvet!

— Micsoda hang ez? — riad fel Dembinszki. A parancskönyv a történetírás fontos adattára. Ez az enyém. Nem adom!

*Geiffer Josef Mesperer
Hl. Anna Belkő a forra-
dalom elősegítése véget
miatt s évi várfogságra
vashat illetéket Temes-
várott December 24-én 1849
János vob. Belkő u.
napasmezői plibán, el-
vélve s évi várfogságra
vashat.*

Lapok Tassy Béla olmtői emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

Bayer, a magyar sereg egyik legfondorkodóbb tisztje, félretesz minden kiméletet, s fenyegetőzni kezd:

— Én tizenhét éves katona vagyok, s nagyon jól tudom, miként kell a rendeleteket végrehajtani. Ha az altábornagy úr nem adja ki jószántából a könyvet, erőszakhoz nyulok.

Dembinszki felugrik, mint a sebzett tigris.

— Ön erőszakhoz nyúl? És ellenem?! — kiáltja toporzékoló haraggal.

Ezzel int hadsegédjének, hogy az oldalszobából hozza be a szóbanforgó parancskönyvet. A segédtiszt áthozza.

Dembinszki a könyvet balkezébe szorítja, míg jobbával kardjához kap, aztán fenyegető sötét arczczal dörgi:

— Míg az egyik kéz ezt a kardot bírja tartani, a másik kéz nem bocsátja ki a magyar hadsereg parancskönyvét!

— Majd meglátjuk! — ordít Bayer, s kíséretével együtt elrohan a szobából.

Körülbelül tíz percz multán egy honvédszakasz vonul a fővezér előszobájába. Dembinszkinék alig marad annyi ideje, hogy magára csukja az ajtót, midőn felhangzik a vezényszó: „*Lábhoz!*“ s a fegyvergyak nagyot koppannak a kőkoczkás padozaton. Az őrség ott marad, Dembinszki: *fogoly*.

„Igy lettem én fogoly, — tör ki a keserűség Dembinszkiéből, midőn az esetet elbeszéli, — igen, így lettem foglya annak a hadseregnek, melyet eddig vezényeltem. Egy pillanatig közel voltam ahhoz, hogy a magyar nemzetet, melyet annyira szerettem, melynek tétova és habozás nélkül fejemet és karomat, szívemet és lelkemet felajánlottam, melynek reményéhez a saját nemzetemnek is reményét fűztem, hogy a magyar nemzetet tegyem felelőssé e méltatlanságért. De mégis, a keserűség érzete nem sokára helytadott a sajnálat érzésének, hogy egy nép viharos korszakában jövőjét és sorsát egy mindenesetre nagytehetségű, de oly annyira hiú és minden fogalmat meghaladó lelketlen egoista kezébe tegye le: minő *Görgei*“ . . .

Mintegy félóraig tartott Dembinszkinék ez a megalázó fogsága. Tartott volna talán tovább is, ha véletlenül oda nem vetődik Répássy tábornok, ki csak most látta, voltaképp mi történt itt. Répássy azonnal intézkedett, hogy az őrség eltávolíttassék, ő maga pedig egész megindultan kért bocsánatot Dembinszkitől.

Görgei tehát győzedelmeskedett. Dembinszkit nemcsak kibuktatta vezéri állásából, hanem meg is szégyeníté.

Szemere Bertalan, akinek e viszály megítélésénél semmi oka sincs a részrehajlásra, ekként beszéli el Dembinszki megbuktatásának a lefolyását:

. . . Reggel, márczius 4-én (*úgy látszik 3-án*) — ugymond *Szemere* — Dembinszkihez mentem, ki azonnal panaszkodni kezdett Görgei engedetlensége miatt. Répássy s mások viszont arról tudósítottak, hogy a tisztikar Dembinszkit erőszakkal le akarja tenni, s új fővezért szándékozik választani. Én tehát siettem egyrészt Debreczenbe irni, hogy Kossuth és Mészáros rögtön jöjjenek a táborba; másrészt a legutóbb történtek

iránt felvilágosítást szereztem a tábornokoktól. E célból fölkerestem őket, s majd az egész tisztikart együtt találtam a város végén egy dűledező ház udvarában.

Midőn Klapka *ezredes*, majdnem az utolsó, közeledett a gyűlés felé: Görgei *tábornok* felszólítja a tisztikart, menjenek vele Klapka elé. Görgei e mesterfogását én már akkor igen jellemzőnek találtam.

Ezután tanácskozni kezdtek. Legelőször Görgei szólalt fel. Beszéde három részre oszlott; az elsőben örömét fejezte ki, hogy én mint a kormány képviselője jelen vagyok, (pedig engem nem is hívtak meg, s nem is tudták, hogy az éjjel Füredre érkeztem.) Beszédje második részében magaviseletének, melyet az utóbbi időben tanúsított, védelmét adta elő; különösen kiemelve, hogy váczai nyilatkozatának egyáltalán nem volt más, mint pillanatnyi célja, hogy az ingadozó tiszteket együtt tartsa. A beszéd harmadik részében pedig Klapka hadtestének *nevében* kijelenté, hogy a sereg Dembinszkinék sem tehetségében, sem jószándékában nem bízik többé. Mire a tisztek mindnyájan „*úgy van*“-t mondanak, s többen hevesen sürgették, hogy választassék azonnal új fővezér.

Ekkor én fellépve előadtam: először, hogy én a kormánynak már irtam, s Kossuth a hadügyminiszterrel 24 óra alatt megérkezik; másodsor, hogy a fővezér választása csak a kormányt illeti, s én ilyféle vezérválasztásban soha sem fogok megegyezni, hanem szükség esetén a kormány nevében, mint annak egyik tagja, magam fogom a jogot gyakorolni.

Miután Klapka is hozzám csatlakozott, megelégedtek azzal, amit én indítványoztam, t. i. hogy Kossuth és a hadügyminiszter jövelele várassék meg, s Dembinszki addig fővezér maradjon, de haditanácsadóul Répássy és Görgei tábornokok, Aulich és Klapka ezredesek melléje adassanak. S én részemről kijelentém, hogy ha Dembinszki ezt az utóbbi feltételt elfogadni nem akarná, én a sereg egyhangú aggodalmait tudom méltányolni.

Mi öten nyomban Dembinszkihez mentünk. Én azonban ismerve Dembinszki heves vérmérsékletét, kértem a többieket, maradnának kissé az előszobában, s elébb egyedül léptem be hozzá. Én előadtam neki a dolgok állapotát, megjegyezve, hogy mellette egy tiszt sem nyilatkozik; kértem őt mindenre, mi előtte szent: fogadná el ideiglenesen a haditanács eszméjét, annál inkább, mivel maga is megvallotta, hogy a legközelebbi 24 óra alatt, Kossuth és Mészáros megérkeztéig, valamiképp rendelkezni szükséges. Egy óránál tovább kértem, s igyekeztem rábeszélni

is. Répási tábornok a 2-ik hadtest parancsnoka, épp úgy mint Klapka, belátták, hogy a hadsereg ez az állapota a hazának veszélyeztetése nélkül így tovább nem maradhat.

Önkénytelenül tehát abban állapodtunk meg, hogy hadtestünknek ekkor épp szolgálatban nem levő törzskari tisztjeit időhaladék nélkül a feletti tanácskozássra hívjuk össze: miként lehetne ez állapotot segíteni? Elhatároztuk továbbá, hogy Szemere Bertalant a kormány főbiztosát a tanácskozássra szintén meghívjuk, hogy így még színezete is elkerültessék annak, mintha a hadsereg a kormány ellen konspirálna.

A törzstisztek ezen gyűlésének határozata, annak indoklásával együtt, röviden a következőkben foglalható össze:

Az ellenséget megverni, s e mellett éhezni: megjárja. Az ellenség által megveretni, de legalább utólag jól inni és enni, — ez is még csak elviselhető valahogy. Hanem ismételt megveretni, s ezenfelül éhséget szenvedni, ide nem számítva még minden képzelhető fáradságot: — mégis csak igen sok, s tovább nem tűrhető. Dembinszki altábornagy idézte elő mindezen veszélyeket, és pedig leginkább azon mód által, a melylyel ő, mint főhadvezér a főváros visszahódítására célzó támadást vezette, minek következtében a hadsereg bizalmát örökre elveszté.

Ennélfogva a kormánynak jelenlevő képviselője: Szemere Bertalan fölkéri, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket arra nézve, miszerint Dembinszki altábornagy a hadsereg főparancsnokságától elmozdittassék, s a fővezérlét egyelőre, — Dembinszki utódjának a végleges kinevezéséig, — a jelenlevő hadtestparancsnokok egyikére ruháztassék.

Hogy Szemerének az ideiglenes főhadvezér választásában teljesen szabad keze legyen: előre kijelentém, hogy legcsekélyebb ellenvetést sem teszek, ha fiatalabb bajtársaim egyikére, például Répásira, vagy Klapkára bizza az ideiglenes főparancsnokságot. De miután ezek úgy találták helyesnek, hogy a hadsereg ideiglenes vezetése reám, mint rangra nézve legidősebb hadtestparancsnokra bizassék: Szemerének nem maradt más választása, mint hogy engem kérjen fel a hadsereg vezetésére. Ezután a felől tanácskoztunk: miként lehetne legkevésbé sértő módon Dembinszkit eltávolítani a főparancsnokságtól.

Ugy véltünk a legkiméletesebben eljárni, ha Szemere azonnal felszólítja a főhadvezért, hogy a neki szánt keserű pilulát állásától való önkéntes lemondás által kerülje ki, s hadműveleti naplóját a többi jegyzőkönyvekkel együtt neki, Szemerének bizalmas úton küldje el.

Azonban Dembinszki vagy nem hitt annak lehetőségében, hogy a hadseregnek egyszerű bizalmatlansági szavazata következtében letéessék, vagy martir-koszorút remélt kivívni; elég az hozzá, hogy az önkéntes lemondásról hallani sem akart. Egyébiránt lehetségesnek látszott az is, hogy kételkedett a hadsereg bizalmatlansági szavazatának valódiságában, s azt mintegy általam koholtnak vette. Mindenekelőtt tehát e képzelődéséből kellett őt kigyógyítani.

E célból a következő napon Szemere Dembinszkinak a főhadiszállására ment, általam, Répási, Klapka, s ha nem tévedek, Aulich és a 7-ik hadtest vezérkari főnöke: Bayer által kísérve. Hogy azonban a kiméletnek egy eszköze se hagyassék kísérlet nélkül, előbb Szemere lépett Dembinszkihez; s előre tudatá vele, hogy néhány percz múlva mi vár reá, ha tovább is vonakodnék a parancsnoki pálczát önként letenni.

Ez a lépés is eredménytelen maradt. Ekkor Szemere felhívott bennünket, kik az előszobában váraoztunk, hogy lépünk be. Bementünk. Szemere most már jelenlétünkben is kijelentette Dembinszki előtt, hogy a hadsereg nem bizik többé az ő vezetésében, s önmagának is be kell látnia, hogy mennyire zsibbasztja e bizalomhiány az ő további működését.

Dembinszki nyilván azt hitte, hogy itt kevésbé van szó az ő eltávolításáról, mint inkább arról, hogy meghiusult támadásának alapjául szolgáló, s általa féltékenyen őrzött hadműködési tervét előttünk elárulja. Mert válaszában a lényege egy visszaemlékezés ama hadjáratból, melynek ő conversations-lexiconi hírességét köszöni:

Balogh János. — (Egykoru arckép.)

„Visszavonulásomkor Lithvániában, — kezdé Dembinszki az elbeszélést, — egyszer hozzám jöttek tisztjeim, s tudni óhajtották, hová vezetem őket. Uraim, — felelém, látják önök itt az én sipkámot? — Ekkor megragadta Dembinszki házisipkáját, s a fejére tette.

„Ha föltehetném — folytatá akkori válaszában idézését, — hogy e sapka sejt valamit arról, mit gondolok, s hová akarom én önöket vezetni (a tiszteket Lithvániában, nem minket) földhöz csapnám sapkámot, összetipornám, s főveg nélkül mennék tovább.“

Erre lekapta Dembinszki fejéről a szegény házisipkát, látható fölindulással egyideig rázta, s aztán irgalmatlanul a földhöz vágta.

Ugyanezt kénytelen felelni nekünk is, — jegyzé meg aztán, — valahányszor hadműveleti naplója után kérdezősködünk.

Dembinszki nyilván szem elől téveszté, mily lényegesen különbözött az ő helyzete velünk szemben amattól, amelyben Lithvániában volt.

Ama tiszték még csak tudni akarták, hová vezetni őket; mi már tudtuk, hogy hová vezetett minket: a hinárba tudniillik. Azok még csak kételkedtek hadvezéri tehetségében, de mi már nem többé az ellenkezőben. Azok még követni akarták bizonyos feltételek mellett; — mi már semmi feltétel alatt sem többé.

Dembinszki és Szemere között hosszabban folytatott eredménytelen özszevisszabeszélés után, — mely alkalommal a szóvivői tisztet egészen Szemerére bíztuk, — a jelenet végre Dembinszkinak azon ismételt kijelentésével végződött, hogy ő önként nem fog visszalépni; — mire mi magunkat ajánlottuk! . . .

A fővezér illetén erőszakos megbuktatása után pillanatnyi csönd állott be. Az író tollak sercegetek csupán. Készült innen is, amonnan is a panasz. Szemere volt az első, aki a zendülés lefolyásáról részletes tudósítást küldött Kossuthnak, s fölkerlte, hogy jőjjön azonnal a táborba. Görgei, egy hosszabb vádoskodó jelentéssel szintén futárt menesztett Debreczenbe. Irt Klapka is, Dembinszki hasonlóképen.

„Én nem vezettem a hadsereget Tisza-Füredre, hanem utána mentem,“ — védekezik Dembinszki, mintegy jelezvén, hogy a hátrálásra tulajdonképp Görgei által kényszerített.

Egyébként, mint emlékirataiban beszéli, nyugodtan nézett a meg-ejtendő vizsgálat elé, sőt követelőleg várta azt. Megvolt ugyanis győződve, hogy a legfényesebb elégtételben fog részesülni. Okvetlenül visszahelyezték előbbi állásába; sőt a kormány hatalmának a szigorával bizonyára végigsuhint a lázongó tábornokon is. Hisz épp márcz. 3-án, tehát megcsufolásának napján kapta Kossuth hízalgő sorait.

„Önnek előrelátása, — úgymond Kossuth, — melylyel tizenkét nappal előre megmondta, hogy az első csata leend, nagy tiszteletet kellett bennem az ön bölcs belátása iránt, s gyarapítá bizalmamat. Ön az első nagy csatát nem vesztette el, az ország meg van elégedve. Tehát: előre, előre!“

Midőn a kormányfő az elismerés ilyen meleg hangján szól működéséről: lehetetlen, hogy az ármány győzedelmeskedjék fölötte. Legalább ő úgy hitte.

A táborban tehát csönd honolt. Vártak az igazságtevő Kossuth érkezésére. Ámde, ez a csönd hasonlatos volt a megvert ember komorságához. Az ajk néma, de a szív mélyén még mindig ott forr a bosszu-

ság. Emiatt aztán háttérbe szorult a kötelességérzet; s a hatalmas szép sereg napokon át csaknem tétlenül vesztegelt Füred körül.

Pedig ha valamikor, most lett volna szükség a honvédsereg védő karjára. Olmütz tájáról, ahol ez idő szerint az udvar székel, újabb vérzivataros felhő közeledett hazánk felé.

Tudjuk, nem kell ismételnünk, miért intéztetett ellenünk az irítóztató támadás. Önállóságunk megsemmisítése volt a végcél. S ott fönn, az olmützi vár zord termeiben immár csak kedvező alkalomra lestek, hogy Magyarországot végleg kitöröljék az élő nemzetek sorából.

*Proclamação
do Imperador, 10.º de
Junho de 1849.
Foi lida e aprovada no
Congresso Nacional em
18.º de Junho de 1849.
João de Deus
18.º de Junho de 1849.*

Lapok Tassy Béla olmützi emlékkönyvéből.

(A honvédfoglyok sajátkezű bejegyzésével. — Eredetije Hattyúffy Dezső gyűjteményében.)

Az összbirodalom eszméjének a megvalósítása látszott erre a legalkalmasabbnak. S ez a képtelen terv, annyi félreértés, oly sok baj okozója, mindinkább látható alakot kezdett öltetni. Már a trónváltáskor tudtára adatott a világnak, hogy az új császár Magyarországot német örökös tartományaihoz akarja csatolni; s országaiból, „a népek egyenjogúságának alapjára fektetett alkotmányos birodalmat“ szándékozik alakítani.

Közös alkotmány az összbirodalomban! . . . Ime a ketrecz, ahová a magyar oroszánt beakarták szorítani. Csak egyszer fogva legyen, azután majd elbánnak véle.

Az öszszbirodalmi alkotmány kidolgozásával az osztrák képviselőház, — egy jámbor és akaratnélküli kupaktanács, — bizatott meg. Csínálja meg ő a vasketreczet; hisz úgy sincs egyéb teendője. Ámde a képviselőház, a mely felsőbb parancsból 1848. november 15-ikétől a morvaországi Kremsierben lebzelt, sehogy sem tudott boldogulni. Összetákolta ugyan valami tervezetfélét, de az nem tetszett az udvarnál. Nem tetszett főképen azon okból, mert Magyarország beolvasztása nem volt teljes.

Ekkor az udvar házilag csináltatott egy másik alkotmány-tervet. Mestere: a Stodon-Schwarzenberg kormány. S ez új tervezet már tökéletesen megfelelt a célnek. Magyarország az öszszbirodalmi alkotmány útvesztőjében úgy elsikkadt, mintha soha sem lett volna független állam. Egyszerű, ártalmatlan koronatartományt formáltak belőle, akár Voralbergből, vagy Gradiskából.

Most már csak az életbeléptetés volt hátra. Ezt azonban nem lehetett keresztülvinni Magyarország leigázása nélkül. A leigázáshoz pedig az első lépés valamelyes nagyobb győzelem. Márczius 3-án végre megjött a türelmetlenül várt örömhír:

„A lázadó csordákat Kápolnánál megsemmisítettem. A maradék a Tiszán keresztül menekült. Remélem, hogy néhány nap mulva Debreczenben leszek, s a pártütés fészket hatalmamba keritem. *Windischgrätz.*“

Hisz ez több, mint amennyit reméltek. Mégis csak hős férfi az a Windischgrätz herczeg. Nosza, gyorsan elő az öszszbirodalmi alkotmány béklyóival! S mindjárt a következő nap, *márczius 4-én*, az ifju császár fellengős szózatának a kíséretében, kihirdetett a kényszer-szabadság.

„Fegyvereink diadalmas előmenetele által Magyarországon — így szól egyebek közt a szózat — Ausztria egységének nagy műve, mit életfeladatunkul tűztünk ki, megalapításához közelebb esett, s azon kikerülhetetlen kénytelenség állott be, hogy ezen mű alapköveit tartósan és állandóan biztosítsuk . . . Ennélfogva a birodalom összeségére nézve elhatároztuk, hogy népeinket szabad akaratunkból és saját császári hatalmunkkal fogva ugyanazon jogokkal, szabadságokkal és politikai intézményekkel ajándékozzuk meg, a miket felséges nagybátyánk s elődünk: I. Ferdinánd császár s mi magunk is ígértünk, s a miket legjobb belátásunk és lelkiösmeretünk szerint Ausztria jólétére nézvést legüdvösebbnek és legszükségesebbnek tartottunk. Ennélfogva az egy és osztatlan ausztriai császárság számára a mai napon egy alkotmány-iratot hirdettünk; a kremsieri országgyűlést pedig ezennel bezárjuk, s feloszlattuk,

rendelvén, hogy annak tagjai ezen határozat kihirdetése után azonnal szétmenjenek . . .“

Az uralkodóház összes német és magyar tartományai egy önálló oszthatlan alkotmányos osztrák örökös monarchiát képeznek. A császárság fővárosa s a birodalmi hatalom székhelye: Bécs.

Maga a mű 16 fejezetből áll, s 123 szakaszra oszlik. Vázlatos tartalma ez:

Az uralkodóház összes német és magyar tartományai egy önálló oszthatlan alkotmányos osztrák örökös monarchiát képeznek. A császárság fővárosa s a birodalmi hatalom székhelye: Bécs.

Minden népfaj egyenlő, s minden népfajnak joga van a saját nemzetiségének és nyelvének a fentartására. A birodalom és az egyes koronatartományok határait csak törvény által szabad megváltoztatni. Az egész birodalom közös vám- és kereskedelmi területet képez. Közbeneső vámok nem hozhatók be. A császárság és az egyes koronatartományok czimerei és színei meghagyatnak.

Az uralkodó, mint ausztriai császár megkoronáztatik, s ezen alkalmal az alkotmányra esküt tesz. Személye szent, sérthetetlen és senkinek sem felelős. Ő határoz a béke és a háboru felett, ő hirdeti ki a törvényeket, ő adja ki a rendeleteket; minden egyes rendelete azonban valamelyik felelős miniszter által ellenjegyeztetik. A császár nevezi ki és bocsájtja el a minisztereket, ő tölti be a hivatalokat; ő osztja a nemességeket, rendjeleket és kitüntetések. Az egész birodalomban az ő nevében szolgáltatják az igazságot.

A birodalom összes népénél csak egy, általános osztrák polgárjog az irányadó. Minden ember a törvény előtt egyenlő. A jobbágyság eltörlöttetik. A rabszolga, ha osztrák földre, vagy osztrák hajóra lép: szabad lesz.

A községek szabadon választják képviselőiket, s saját belügyeikben önkormányzattal bírnak.

Tartományi ügyek: földmivelés, középítkezés, jótékonyasági intézetek, az országos költségvetés megállapítása, iskola-ügy stb.

Birodalmi ügyek: az uralkodóház jogai, külügy, az állam és egyház közötti viszony szabályozása, felsőbb közoktatás, haderő, birodalmi háztartás, ipar, kereskedelem, vám- és bankügy stb.

A törvényhozó hatalmat a császár, a birodalmi gyűléssel, illetőleg a tartománygyűléssel együttesen gyakorolja.

Minden koronatartomány saját ügyeit követek által gyűlésen intézi. A követek a nép által szabadon választatnak. Ez a tartománygyűlés.

A birodalmi gyűlés alsó- és felsőházból áll. A felsőház tagjait a tartománygyűlések, az alsóház tagjait pedig a nép választja. A követek a császár által bármikor hazaküldhetők, utasítást nem fogadhatnak el, s esküt kell tenniök a császár és alkotmány iránti hűségre.

A végrehajtó hatalom az egész birodalomban egy és osztatlan; kizárólag a császárt illeti meg, ki azt miniszterei és hivatalnokjai által gyakorolja. A miniszterek felelősségéről külön törvény fog intézkedni. Minden koronatartomány élén egy-egy helytartó fog állani.

A császár mellé egy külön birodalmi tanács alakittatik. E tanácsnak fontosabb ügyekben véleményadás leendő a hivatása.

A bírói hatalom önállóan gyakoroltatik a törvényszékek által. A közigazgatás és igazságszolgáltatás egymástól elválasztatnak. A törvényszéki eljárás nyilvános és szóbeli. Bűnügyekben vádeljárásnak leszen helye; esküdszék fog ítélni minden súlyosabb bűntényben, valamint a politikai és a sajtóvétségeknél.

Ezenfelől még egy legfelsőbb birodalmi törvényszék is szerveztetik, amely az összbirodalom és egyes koronatartományok közt felmerülő vitás kérdéseknél fog ítélni; továbbá mint nyomozó és ítélőbíró-ság szerepel a miniszterek és helytartók elleni vádaknál, úgyszintén a felségsértési és a honárulási pöröknel.

Az adó, törvény útján határozatnak meg. Az államadósságokért a birodalom a kezes.

A védkötelezettség módját és terjedelmét szintúgy a törvény fogja meghatározni. A hadsereg a birodalmi alkotmányra is esküt tesz.

Minden oly államjogi intézmény, — tehát hazánk ősi alkotmánya is, — amely ezzel a renddel össze nem fér: semmis.

Magyarország beolvasztására nézvést az alkotmány-iratban még néhány külön sujtó intézkedés is foglaltatik. Ez a rész teljes szövegében így hangzik:

71. §. Magyarország alkotmánya olyképen tartatik fenn, hogy mindazon szabályai, melyek a birodalmi alkotmánnyal összhangzásban nincsenek, érvényüket veszítik; s hogy minden nemzetiség és divatozó nyelv egyenjogúsága a nyilvános és polgári élet összes viszonyaiban

czélszerű intézmények által biztosítottassék. Ezen viszonyok külön szabályok által lesznek rendezendők.

72. §. A szerb vajdaságnak oly intézmények biztosítottatnak, melyek egyházi ügyeik és nemzetiségök megőrzése tekintetében a régibb szabadságleveleken s az újabbkori császári nyilatkozatokon alapszanak. A Vajdaság más koronatartománnyal való egyesítése, küldötteinek meghallgatása után külön rendelkezéssel fog elhatározatni.

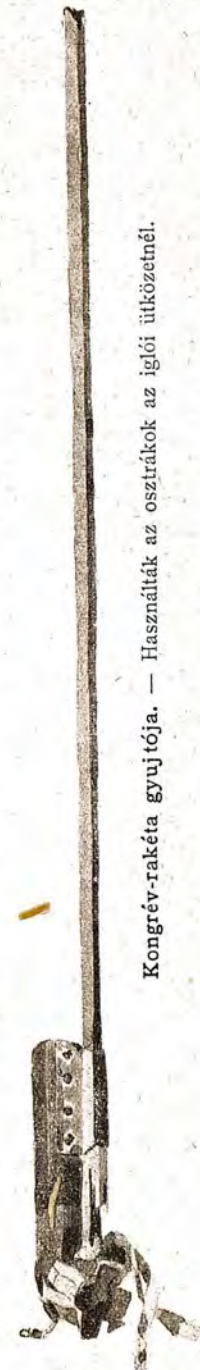
73. §. Horvát- és Tótország, hozzáértve az oda tartozó tengerparti vidéket, szintúgy Fiume városa s a hozzá tartozó vidék, külön intézményekkel, a birodalmi alkotmány által meghatározott kapcsolaton belül, Magyarországtól teljesen függetlenül tartatnak fenn. A Dalmáciával való egyesítés tekintetében a végrehajtó hatalom közvetítésével külön dalmát követek küldetnek ki, hogy az egyesülés módja és föltételei iránt ezen országok tartománygyűlésével értekezzenek. Az eredmény megerősítés czéljából a császár elé terjesztendő.

74. §. Erdély nagyfejedelemiségének belső szervezete és alkotmánya, a Magyarországtól való teljes függetlenségnek és az országot lakó nemzetek egyenjogúságnak elvei szerint, a birodalmi alkotmánnyal összhangzásban egy új országos szabályzat által fog megállapittatni. A szász nemzet jogai, a birodalmi alkotmány határai között fenntartatnak.

75. §. A birodalom épségének oltalmára fennálló határőri rendszer, teljes katonai szervezetében továbbra is fenntartatik; s mint a birodalmi hadseregkiegészítő része, a birodalmi végrehajtó, hatalomnak lesz alárendelve. A határőridék lakosainak, birtokviszonyaikat illetőleg, külön intézkedés által ugyanazon jogok és kedvezések biztosítottatnak, melyek a többi koronatartományok lakosainak már megadattak.

Ez a kényszer-alkotmány talán jó volt az osztrák népeknek. Bizonyára jobb a semminél. Egy kis tágitás a béklyón.

De nem úgy nekünk. Hiszen a mi alkotmányunk régibb, mint

maga az osztrák császárság. Midőn a Habsburg-ház, a gyászos mohácsi veszedelem után Magyarország trónjára került: hazánk immár ötszázados független állam volt. Nem a Habsburg-ház kegyelméből jutottunk tehát szabadsághoz, sőt ellenkezőleg mi osztottuk meg vele jogainkat. A hatalom forrása, a melylyel bír, a honalapító magyar nemzet szabadságának talajából fakad. S e jogmegosztás fejében soha sem kívántunk egyebet, csupán azt, hogy alkotmányunk sértetlenül föntartassék. I-ső Ferdinándtól V-ik Ferdinándig tizenhárom Habsburg tett ünnepélyes esküt az ősi alkotmányra, tizenhárom koronázási hitlevél adatott ki: „Megtartjuk, s megtartatjuk; Isten minket úgy segéljen!”

S mindez hiába! Jön egy ifju uralkodó, — nem is törvényszerű királyunk, — s kevély önbizalmában erőszakos kézzel darabokra tépi eskütevő apáinak valamennyi hitlevelét.

Kétségtelen dolog, hogy ez az összbirodalmi férczelmény, amely tudtunk és beleegyezésünk nélkül gyártatott, nem volt reánk kötelező. Nem egyéb hatalmi túlkapásnál. Ámde Olmützben immár rég nem törődtek a fennálló joggal. Hiszen az volt az egyedüli törekvésük, hogy a szabadságszerető magyar végre-valahára gúzsba köttessék. Azt lehetne mondani, hogy az egész alkotmányosdi-játék ennek a czélnak az érdekében rendeztetett.

Hanem ez sem elég. Hisz megtörténhetik, hogy a magyar nemzet, amilyen szívós, még e szörny-alkotmány keretében és erőre kap. Ennek elejét kell venni. Vágjuk el kezét-lábát! És megtörtént a csonkítás is. Erdély, Horvátország, Bács-Bánság, Fiume, a Határőrvidék elszakított a magyar állam testéből.

Persze, mindez még csak papiroson volt. De több mint bizonyos, hogy az új rendszer, mihelyt legyőzetünk, összes nemzetpusztító rendelkezéseivel nálunk is azonnal életbelép.

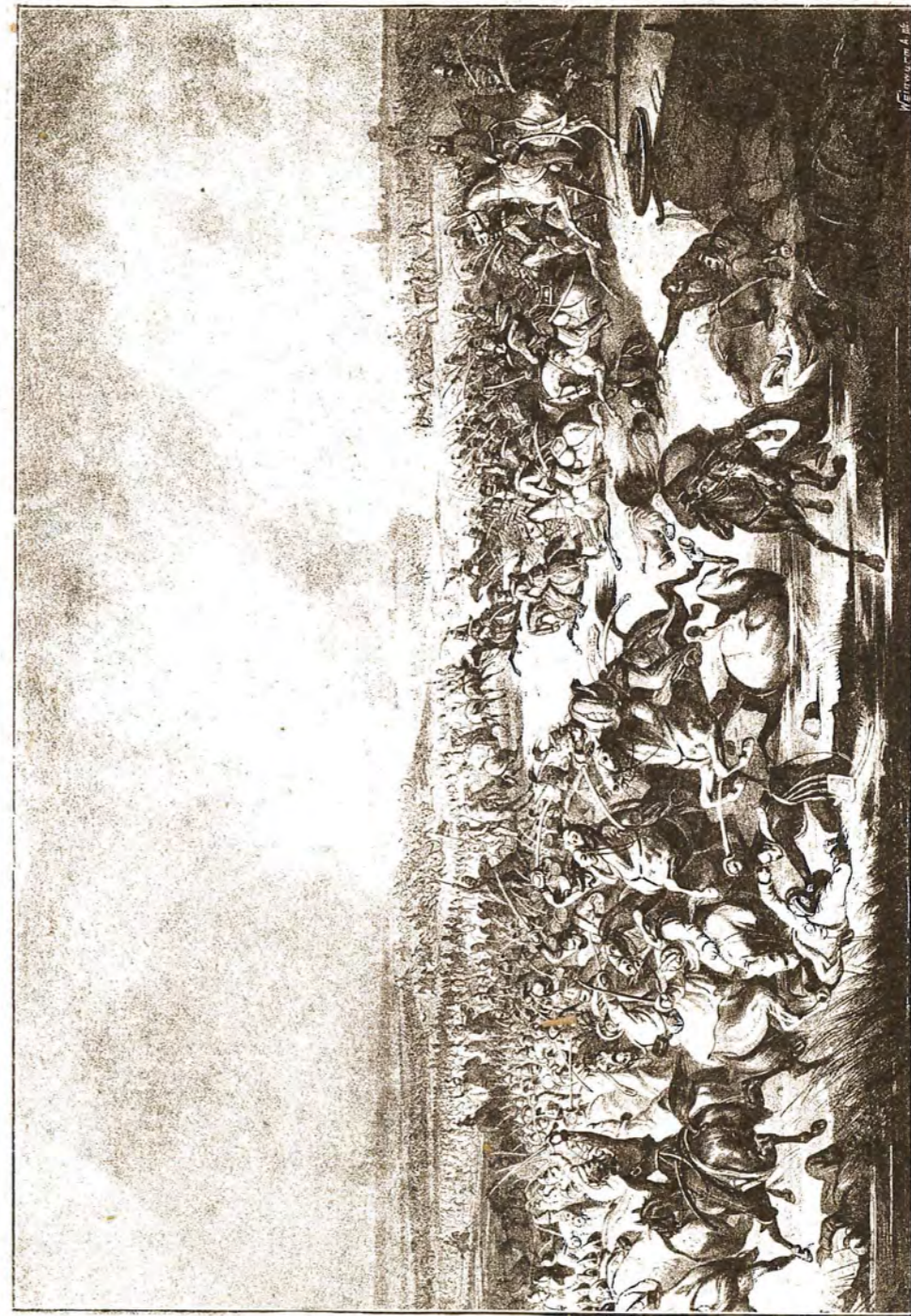
És a mi vezéreink, ép most, midőn egész buzgalmukat latba kellene vetni, hogy a fenyegető csapás elháríttassék a nemzettől, épp most civódnak egymással. Óh, az a régi átok: a viszály! . . .

Már hire futott a kényszer-alkotmány közeledő veszélyének, mikor Kossuth a tiszafüredi eseményekről értesült.

— Én istenem, mi lesz velünk, ha ez tovább is így tart? — sóhajtott keserűen.

Aztán Békessy őrnagyhoz, aki segédtisztje volt, fordult:

— Hozasson tüstént négylovas kocsit. A hadügyminiszterrel és Vetter tábornokkal Tiszafüredre megyek s agyonlövetem a gazembert!

A szolnoki diadal 1849. márcz. 5-én — (A magyar emigráció által Párisban kiadott rajz.)

Véletlenül épp az irodahelyiségben ögyelgett a Görgei futárja is, egy huszárszázados.

A futár Gellich Richardhoz, az iroda egyik vezetőjéhez hajol, s fojtott nevetéssel kérdi:

— Kit akar Kossuth agyonlövetni?

— Görgeit, — válaszolta kurtán Gellich.

— Ah, ugy-e? — jegyezte meg a tiszt maró gúnynyal.

Kossuth, — Mészáros és Vetter kíséretében, — márcz. 4-én este-felé csakugyan Tiszafüredre indult, hogy személyes közbelépésével útját szegje a további erőpusztító villongásoknak.

Tavaszi olvadás volt, az út legtöbbször járhatatlan. A nehézkes cséza, ámbátor négy izmos ló vonszolta, csak lassan haladhatott előre. Pedig Kossuth repülni szeretett volna. Másnap, márcz. 5-én végre feltűntek Füred fehérre meszelt házai.

A határnál Szemere várt reájok. A kormánybiztos, értesülvén Kossuth jöttéről, elébe sietett, hogy a történekről szóbelileg is tájékoztassa. Tömör rövidséggel elbeszélte mindent.

— Tagadhatlan, — e szavakkal végezte, — Görgei tábornok igen veszedelmes ember.

— Nemcsak veszedelmes, — felelt indulatosan Kossuth, — hanem áruló, s törvénytörés elé kell állítani.

— Még nem áruló, — szólt csillapítólag Szemere, — de azzá válhat. Még csak veszedelmes ember, kiből mély bosszúérzet és nagyra-vágó dicsőség-szomj lakik. Mindenesetre büntetést érdemel, Dembinszkinak pedig elégtételt kell szolgáltatnunk.

— Meg is kapja! — kiáltott fel az eltökélés szilárd hangján Kossuth.

Épp delet harangoztak, mikor a kocsis begördült a tiszafüredi vendégfogadó tágas udvarára.

Kossuth egy perczig sem akart késlekedni: azonnal összehívatta a hadtestparancsnokokat. Dembinszki be sem várva a hívást, maga küldött át Kossuthhoz, megtudakolandó, hogy mikor beszélhet vele.

— Minél előbb, annál jobb! — hangzott az elnök üzenete.

A fővezér tehát a Kossuth szállására sietett. Már együtt találta az egész tábornoki-kart. Ott volt: Mészáros hadügyminiszter, Vetter, Görgei, Rápásky, Aulich, továbbá Klapka és Szemere kormánybiztos.

Kossuth, Dembinszkinak maga mellett az ódivatu kicsiny pamla-gon szorított helyet, a többiek pedig rozoga székeken egy nagy gömbölyű asztal körül ültek; Görgei Kossuthtal szemközt.

Szép, langyos idő volt. A nap bemosolygott az ablakon. De az ébredő tavasz vidám derüje nem tudta eloszlatni a komor hangulatot. Főképp Kossuth volt rendkívül komoly és tartózkodó.

— Tessék előadni panaszát, — fordult fagyos, kimért hangon Görgeihez.

Erre Görgei, az ő óvatos, körültekintő modorával egy hosszú vádbeszédet eresztett meg; összehordva mindent, a mivel Dembinszki csak terhelhető.

Cavour gróf, Szardinia miniszterelnöke.

— Kijelentem, beösmérem, — így végezte beszédjét, — hogy az alvezéreknek ily rendkívüli föllépése a fővezér ellen, annyira nem férhet meg a hadi fegyelemmel, hogy ha én lettem volna Dembinszki, s irányomban így tagadta volna meg az engedelmisséget Görgei, — én Görgeit főbelövettem volna. S ezt azért mondom, hogy a kormány győz-djék meg, hogy midőn én életemet, s ami előttem még szentebb: katonai becsületemet is kész voltam kockáztatni, azt csak azért tehettem, mert lelkem legbensőbb meggyőződése szerint úgy láttam a dolgokat,

hogy ha a fővezér parancsainak engedelmeskedem, nagy veszély érhetne volna a hazát.

Ez a beismerés, így összekötve a haza sorsával, nem maradt hatás nélkül. Kossuth hideg mosolytalan arcza egyszerre meglágyult. Látszott, hogy immár inog elhatározásában.

Ezután Dembinszki állt fel, s csapongó dagályos beszéd kíséretében nagy részletességgel czáfolgatta az ellene fölhozott vádakát.

Kossuth most hol az egyikhez, hol a másikhoz néhány apróbb kérdést intézett.

— Miért távozott a tábornok úr kápolnai hadállásából minden bejelentés nélkül Mezőkövesdre? — kérdezte Görgeitől.

— Hogy ott mindent rendbehozzak, — sietett Görgei a válaszszal.

— Ugyan mit kellett ott rendbehozni? — mordult rá indulatosan Dembinszki.

Kossuth, attól tartván, hogy a két gyűlölködő ellenfél itt a haditanács előtt összekap, hirtelen közbevágtott:

— Még egy kérdést tábornok úr. Miért nem engedelmeskedett Dembinszki úr azon rendeletének, hogy Poroszlót tartsa meg?

— Mert a parancs határozatlan és kétértelmű volt.

— Ohó! — kiáltott közbe csaknem egyszerre Mészáros és Vetter. — Olvastuk a parancsot.

Görgei roppant zavarba jött. Kossuth, mintha csak Görgei segítségére sietett volna, hirtelen Dembinszki felé fordult.

— De hát voltaképp mégis miért vezette az altábornagy úr a hadsereget Tiszafüredre?

— Mert éhes volt! — vágta oda Dembinszki nyersen.

Ezzel azt akarta mondani, hogy a kormány, amint az kötelessége lett volna, nem gondoskodott eléggé a hadsereg élelmezéséről. Ha tehát e részben mulasztás történt: az nem a fővezér, de a kormány rovására irandó. Kossuth, úgy látszik, elérte a célzást.

— Tehát én volnék az oka? — mormogta magában.

Végül a legsúlyosabb vádpont: Dembinszki elfogatása került szőnyegre. Kossuth elitélő szavakban adott kifejezést megbotránkozásának.

— Ez több, mint amennyit el lehetne nézni. A vizsgálatot okvetlenül megindítjuk.

— Kár volna, — intett kezével megvetőleg Dembinszki. —

Megtörtént. Szomorú dolog, amely bizonyára nem marad káros következmények nélkül, de én miatt senkit sem kívánok felelősségre vonatni.

— Nem, altábornagy úr, — válaszolt Kossuth emeltebb hangon, — a kormány ezt az ügyet mindenestre rendezni fogja.

E kijelentés után néhány másodpercnyi kínos szünet áll be. Senki sem szól, s az egész haditanács a feszültség bizonyos nemével néz maga elé.

Eközben ismét Dembinszki emelkedik fel.

— Uraim, — kezdé ünnepélyes komolysággal — hozzanak olyan határozatot, aminőt legjobbnak tartanak. Ha úgy vélik, hogy az Magyarország ügyére hasznos leend: mondják ki, hogy képtelen vagyok a hadsereg vezetésére. De ha még tovább is szolgálnom kellene, kijelentem egész nyíltan, hogy azzal a négy úrral, — s ezzel Görgeire és mellette ülő három társára mutatott, — soha sem fogok szolgálati érintkezésbe lépni.

Dembinszkinék ez önmegadó kijelentése után halk mozgás támad. Minden szem Kossuth felé irányul, várva, mi lesz a határozat. De a kormányelnök egy ügyes mozdulattal kitér a döntés elől.

— Mielőtt a továbbiakra nézve határoznánk, — szól komoly, lassu hangon, — ismernünk kell a sereg, de főképen a tisztikar hangulatát. A hadügyminiszter úr talán lesz olyan szíves, hogy szétnéz a táborban, s tájékozódik a tisztikar magatartásáról. Köszönöm, uraim, a megjelenésüket.

Ezzel fölkelt, jelezvén, hogy vége az értekezletnek. A haditanács széteszlott. Mikor Dembinszki távozni akart, Kossuth intett neki, hogy maradjon még egy kissé.

Dembinszki visszafordult. Ekkor Kossuth hirtelen hozzálép, mind a két kezével megfogja arczát, s néhány másodpercig a szívbeli fájdalom szomorú kifejezésével néz a szemébe. Ajka hallgat, de annál többet mond bánatos tekintete: „Örömmel szolgáltatnék önnek igazságot, higgye el; de nem lehet, nem lehet.“

A hallgatást Dembinszki töri meg.

— Még nincs veszve semmi. Minden perczen várhatjuk az értesítést Damjanich szolnoki győzelméről. Ekkor aztán ismét Pest felé nyomulhat a sereg.

Kossuth fölrezen álmodozásából. Aztán, mintha csak megbánta volna gyöngeségét, keserű mosolylyal felelé:

— Azt hiszi ön, hogy Damjanich tenni fog valamit? Ő semmit

sem fog tenni, mert én olvastam a parancsot, melyet Ön neki küldött. Ez a parancs sokkal több óvatosságot szab elő, hogysen Damjanich támadni merészelne.

— Én nem ismerem személyesen Damjanichot, de azt mondják, hogy igen vállalkozó szellemű ember. S épp ezért szükségesnek tartottam, hogy vele szemben több súlyt fektessek az óvatossági rendszabályokra.

— Igen, — válaszolt érdesen Kossuth, — ön úgy intézte a parancsot, hogy ha a Szolnok elleni támadás sikerül: minden dicsőség önre háruljon, ha pedig kudarczczal végződik: Damjanich viselje a felelősséget.

— Ez tévedés, ez igaztalan vád! — pattant fel Dembinszki; ezzel haragosan fölkapta a csákóját és zsörtölődve eltávozott.

Kossuth talán épp ezt akarta. Hadd nehezteljen, hadd lássa, hogy a kormány vele sincs megelégedve. Így legalább nem lesz reá oly meglepő, ha elmozdításának szomorú hírért veszi.

Mert Kossuth tépelődő lelkében már ekkor megérlelődött a gondolat, hogy Dembinszki elejtessék. Hiszen ha Görgeit érdeme szerint megbüntetik: több mint valószínű, hogy a táborban zendülés üt ki. Mi lesz ezután? Ki sanyli ezt meg? A haza, ez a száz sebtől vérező szegény magyar haza. A nemzet ügye pedig csak előbbrevaló, mint Dembinszki.

De viszont, a fegyelem szigorának sérthetlensége föltétlenül megkívánja, hogy Dembinszkinak valamelyes elégtétel nyújtassék. Nem lehet, nem szabad az eféle önkénykedéseket szó nélkül hagyni. A legveszedelmesebb következményekkel járna a hallgatás. A fegyelem végleg föl bomlanék, s a hadsereg szeszélyének volna kitéve minden vezér.

Mi legyen itt a teendő? Hogy vágja ketté ezt a bonyolult csomót? Nehéz dolog, valóban nehéz dolog. Ismételten értekezett Szemerével és Mészárossal. Végre hosszabb aggódó tanácskozás után a következőkben állapotának meg:

Dembinszki, mivel a történetek után úgysem maradhat a sereg élén, rendelkezési állapotba helyeztessék; későbbben majd alkalmazni fogják másutt;

a főparancsnok, a honvédelmi bizottmány végleges határozásáig, Vetter legyen;

a tisztikar, Dembinszkiel szemben tanusított viselkedése miatt hadiparancs utján, dorgáltassék meg;

Görgeit, aki az egész pártütés szervezője volt, négyszem közt feddje meg a hadügyminiszter;

Részlet a szolnoki csatából. — A 3-ik zászlóalj rohama az ellenséges ágyúüteg ellen.

ugyancsak a hadügyminiszter közölje Dembinszkiével, hanem szintén kiméletes módon, a vizsgálat eredményét.

Minden így történt. Mészáros, kedvtelenül mint valami gyász-hirnök, először is Dembinszkihez ment. Épp otthon találta. Eleintén az időről beszélt, hogy milyen szép a tavasz; míg végre egy bús sóhajjal elszántan nekivágott a dolognak. Főlemlíté, hogy a tisztikar hangulata már ismeretes előttük, s ennek alapján Kossuthal egyetértőleg megtette a szükséges intézkedéseket.

— Altábornagy úr, — folytatta tovább, — legyen meggyőződve, hogy egészen másképp cselekednénk, ha erősek volnánk. De mi gyöngék, igen gyöngék vagyunk, s fájdalom, nem tehetünk úgy a mint kellene, a mint akarnók. Azért jövök tehát, hogy felkérjem önt, helyezze magát a hadügyminiszterium rendelkezésére. Mi Vetter tábornokot nevezzük ki, persze még csak ideiglenes minőségben, főparancsnoknak.

— Sejtettem, hogy ez lesz a furcsa vizsgálat vége, — jegyzé meg Dembinszki fájdalmas mosolylyal.

Mészáros, nyilván hogy a keserü labdacsoit megédesítse, Dembinszki mellé ült, s jobbával átkarolta.

— Tisztelt Dembinszki úr, — szólt aztán bizalmasan hangon, — ha én önt Debreczenbe érkezésekor úgy ismertem volna, ahogy most ismerem, így szóltam volna önhöz: „Kedves barátom, önnek jelentékeny hire van, de ne tegye ezt kockára az által, hogy a mi ügyünkbe avatkozzék, mert mi egy ábrándos, naiv és képzelődő nemzet vagyunk. Mi azt hisszük, hogy mindent tudunk és mindennel birunk; s mégis semmivel sem birunk és mitsem tudunk. Ép ezért utazzék vissza minél előbb Párisba.“ Ezt mondtam volna önnek

— Hisz úgyis ez a szándékom, — vágott közbe Dembinszki.

— Most már késő, — fordított a szekér rúdján Mészáros. — Ha eddig kibírta a mi czivakodásainkat, maradjon itt továbbra is. A kormány bizonyára rajta lesz, hogy az ön kiváló tehetségeinek mielőbb új működési-kört találjon.

Dembinszki némileg megengesztelődött. A társalgás kissé bizalmasabb lett.

— De hát miért nem vonja a kormány felelősségre Görgeit? — vetette fel Dembinszki a beszélgetés folyamán.

— Kossuth akarná ugyan, de nem meri, mert Görgei ma a magyar nép kedvence. Ám, miért nem büntette meg ön annak idején Görgeit?

— Igaz, jogom volt hozzá, — válaszolta élénken Dembinszki. —

Csak hogy az én helyzetem itt különleges. Görgeinek, mint benszülöttnek még a legvégső esetben is meg voltak a barátjai és hivei, kik vele tartottak; míg ellenben én ugyszólván egyedül állok ebben az idegen országban. Nekem a kormány erélyes támogatására volt szükségem; a kormány azonban, sajnos, cserbenhagyott.

Mészáros egész fölvidulva távozott Dembinszkitől. No, ezen, hála Istennek, szerencsésen túlesett. De hogyan fog az önfejű, marakodó Görgeivel végezni? Bizony, bizony örömebb lenne kartácszapor közzé. Aznap nem is mert a feddével előhuzakodni. Majd holnap. Előbb alszik rá egyet.

A következő nap aztán úgy intézte a dolgait, hogy Görgeivel együtt ebédezzék. A kedves öreg úr, ami nála szokatlan dolog volt, ugyan csak sűrűn emelgette a boros poharat. Látszott feszengő mozgásán, elkomolyodó arcán, hogy valami nagy dologra készül. Mikor vége volt az ebédnek, s a párolgó feketekávéra került a sor, egyszerre csak Görgei felé fordul, s kedélyes hangon így szól hozzá:

— In vino veritas, — mondja egy latin példabeszéd. Én ma készakarva néhány pohárral többet ittam a szokottnál, hogy önnek, kedves tábornok úr, annál leplezetlenebbül mondjam meg az igazságot. Nem sokára azután, hogy ön tábornokká és a feldunai hadsereg parancsnokául kineveztetett, azt vettem észre, hogy ön a hadügyminisztertől megtagadja azt a figyelmet, amelylyel ön neki tartozott. Számtalanszor mellőzött engem, midőn a kormánynak egyről-másról jelentést tett. Az öreg Mészáros vén dáde, minek reá időt pazarolni! — gondolta nyilván magában. Belenyugodtam, mert nem vagyok az ujjhúzás barátja. Ekkor egy szép reggel megtudtam, hogy ön egyszerre csak az öreg Mészárost ismeri el, s proklamálja váczi manifesztumával egyedüli tekintélynek, akit az országban elismer. Fölfoghatja méltó csodálkozásomat. Vajjon mi lehet az oka megvetett csekély személyem e szokatlan kitüntetésének? — tűnődtem magamban. Végre mégis rájöttem. Azt hittem, hogy ezután annál inkább számolhatok engedelmeségére, minél többet kellett önnek a mult időkre nézve jóvá tennie. De minő csalódás! Önnek, kedves tábornokom, csak tréfálni méltóztatott. Mert ön nekem, s annak az embernek, akit főparancsnokká neveztem ki, épp oly kevéssé engedelmeskedett, mint most engedelmeskedik. Ugy látszik, hogy ön a közmondást: „aki parancsolni akar: az tudjon engedelmeskedni is,“ meghazudtolja.

Ezután az engedetlenség bizonyításául néhány pontot idézett a hadsereg szolgálati-szabályzatából.

— Megmondtam, ami a szivemen feküdt, — végezte megkönynyebbülten. — De ne nehezteljen ám ezért! — tette hozzá kérőleg. És nevetett.

— Dehogyan neheztelek, dehogyan! — kaczagott fel Görgei.

S aztán, mintha az egész csak valami sikerült tréfaság lenne, együtt kaczagtak a dolgon.

Im, ennyiből állott a dorgálás. A váci pártütő nyilatkozat, a tiszafüredi zendülés, mint láttuk, komolyan szóba sem került. Görgei, a zürzavaros viszonyok közt szépen kisiklott a büntetés alól.

Aztán, meg kell vallani, hogy a vizsgálat folyamán mindvégig rendkívül ügyesen viselkedék. Nyájas volt és előzékeny mindenkivel szemben, de főképp Kossuth iránt. Egész tüntetőleg kereste a jóindulatát, s hizelgett neki, mint az éhes macska.

Ugyan mi lehetett e meglepő átalakulás oka? Maga Görgei emlékirataiban így felel erre a kérdésre:

„Csakhamar meggyőződtem arról, — ugymond, — hogy Mészáros arra a bizalomra, melyet a tisztek az ő politikai érzelmeinek szilárdságába helyeztek, fájdalom, érdemetlen; de másrészt attól is lehetett félnünk, hogy a honvédelmet gyöngeségénél fogva lesülyeszti. Ennélfogva annak a politikai alapnak, amelyen Ausztria ellen küzdék, a meg tarthatása végett, célszerűbbnek tartottam magával a kormány fejével kiegyezkedni.“

Vajjon? Sokkal valószínűbb, további viselkedése legalább azt igazolja, hogy a végtelen dicsvágy nyomta kezébe ezt az új álarczot. Hisz az új fővezér megválasztása még nem volt végleges; a kinevezés pedig Kossuthtól függött.

S Kossuth, mint Szemere beszéli, „egészen felült Görgei ravaszkodásának. Hizelgéseit bizalmával viszonozta. S csakhamar meghitt viszony fejlődött köztük. Márcz. 5-én este és a következő nap együtvé bujtak, s hosszú értekezleteket tartottak.“

Egy ilyen bizalmas beszélgetésük folyamán Görgei ezzel a kérdéssel fordult Kossuth Lajoshoz:

— Nem gondolná-e az elnök úr, hogy Magyarországot az 1848-iki alkotmány nyal még úgy is tökéletesen ki lehetne elégíteni, hogyha a hadügyi és a pénzügyi tárczát ismét átengednők a bécsi miniszteriumnak?

— Ez még időelőtti kérdés, — válaszolt kitérőleg Kossuth. — Nekem az az erős meggyőződés, hogy Magyarország szabadsága

folyvást kétséges leend, míg Lengyelország föl nem szabadíttatik; Magyarország szabadságával pedig Európa szabadsága is bizonyosan el fog veszni. Egyébiránt kijelentem, — tette hozzá nyomatékkal, — hogy mindenkinek, aki szivén hordja a hon ügyét, legszentebb kötelessége semmi olyan kérdést sem támasztani, melynek fejtegetése, semmi olyan lépést sem merészolni, melynek következése pártokra szaggatná a nemzetet, s csupán csak a mindnyájunkra nézve közös ellenség hatalmát növelné.

„Engem, — jegyzi meg Görgei emlékirataiban, — Kossuthnak ez a nyilatkozata annyira megnyugtató, hogy ellenzéki álláspontomat

Mazzini József, az olasz szabadsághős.

földadtam a kormányzóval szemben; s még lengyel-kórságát is, melylyel sehogy sem tudtam megbarátkozni, csupán a magyar nemzeti becsület álláspontjáról ostromoltam.“

S Kossuth, Görgeivel szemben hasonlóképp lemondott az ellenzéről, sőt azt mondhatnók, a fölényéről is. Annyira ment, hogy még a főparancsnokság további vitelére is fölszólitotta. Vetternek, ugymond, úgysis dolga van Debreczenben, aztán a kinevezése sem biztos.

Igy jutott, tán akaratlanul, Kossuth Görgeinek titokzatos bűvkörébe. Vajjon miért? Félt tőle? Vagy megbabonázta ez a rejtélyes ember nagy eszével, simulékony modorával? Avagy csakugyan a hazá-

nak sorsa tette Görgeivel szemben mind engedékenyebbé? Lélektani rejtély ez ma is.

A viszály ekként féligmeddig már el volt intézve, midőn márcz. 6-án a reggeli órákban Prziemski őrnagy, egy vitéz lengyel, Vécsey tábornoknak a hadsegédje vágat Fűredre, egyenesen Dembinszkihez.

Lova csupa merő hab, ruhája teli sárral; de arcán nevető öröm.

— Jó ujságot hozok, — kiáltja tört magyarsággal az utczán ödöngő honvédek felé, — győztünk Szolnoknál!

Az örvendetes hír csakugyan igaz volt. Damjanich, a hősök hőse, fényes elhatározó diadalt aratott az osztrákok fölött.

A szolnoki győzelemnek azonban mintegy bevezetője és erőpróbája volt az a szintén dicsőségteli összeütközés, amely még a mult hó végén febr. 24-én *Czibakházánál* zajlott le. Ekicsiny, de jelentős ütközet lefolyásáról gr. Vécsey tábornok a következő hadijelentést küldte a kormánynak.

Ma reggel háromnegyed hatkor a czibakházi sánczokhoz rendelt előőrseim észrevették, hogy Varsány felől az ellenség előnyomul. A mieink csatakész rendbe állottak, én pedig tüstént ágyút küldtem a szükséges fedezettel Nagy-Kér felé az ellenség előnyomulásának, s ha lehet visszavonulásának is a gátlására; többi ágyúimat pedig részint a helység baloldalán, részint a híd mögé elhelyeztem.

Az ellenség ereje 6 osztály lovasságból, 2 zászlóalj gyalogságból, egy 6 fontos, egy 12 fontos és egy röppentyű-ágyú-ütegből állott.

A csata reggeli 8 órakor kezdődött, s mindjárt kezdetben leszerelték tüzeink az ellenség 2 ágyúját; a tüzelés azonban tovább tartott.

Tíz óra tájban az ellenség két gyalog zászlóalja és két ágyú-ütege előbbre nyomult, s a hidat ostrommal igyekezett elfoglalni, de kartácsaink által ebben megátoltatott. Eközben elküldém gróf Leiningen őrnagyot a 19-ik gyalogezred 3-ik zászlóaljának három századával és a pozsonyi vadászokkal csatárláncban a hidon át, hogy verjék vissza az ellenséget. És sikerült is.

Ámde a csata hevében gróf Leiningen az ellenségnek néhány fegyveresét a mieinknek tartván, azok által körülvéttetett s elfogatott épp akkor, midőn az ellenség folytonos visszavonulásban volt. Ekkor a visszamaradtak, számszerint mintegy hatvanan Leiningen őrnagyot magukkal vitték a híd közelében levő kocsmához. Látván ezt a mieink, nem lehetett őket többé visszatartani. „El van fogva őrnagyunk! — kiáltással rohantak előre; követve a többi, csaknem az összes gyalogság által, s szemközt az ellenség majd minden ágyúival s lovasságával, kik azonban a támadást ujabban megkísérteni nem merték, a mienk a kocsmát ostrom alá fogták, s megmentették őrnagyukat.

A kocsmá ostrománál az ellenség részéről 17-en estek el, köztük 2 tiszt.

A 19-ik gyalogezredbeli Talabér hadnagy különösen kitüntette magát. Ő törte be a kocsmá ajtaját, ő rohant be elsőnek az épületbe.

Erre az ellenség teljesen visszavonult, s ezt még idejekorán tette, mert már ekkor a Damjanich serege is közeledék, mely azonban a csatában részt nem vett.

A czibakházi, illetőleg varsányi győzelem nem volt ugyan döntő, ámde mégis rendkívül fölvillanyozólag hatott csapatainkra. Ekkor történt, hogy egy közvitéz, igénytelen pórfiu, midőn Vécsey bátorságukat dicsérte, így kiáltott fel:

— Igen, mi győzni fogunk, mert tudjuk miért harczolunk, míg odaát: a másik oldalon nem tudják.

Igaz; de az ellenség töméntelen hada, ez az óriási nyers tömeg, mint a sziklabércz, megölő súlylyal nehezedett reánk. Hiszen ez a tős-gyökeres magyar vidék is csaknem ujévtől kezdve az önkény rabigája alatt senyvedt. A császári seregnek egész I-ső hadteste, — körülbelül 18.000 fegyveres, 56 ágyuval, — itt garázdálkodék. A Karger-dandár, — 5000 ember, 15 ágyu, — Szolnokon feküdt, mögötte Abonynál egy ezred lovassággal Ottinger állott; hátrább: Czegléden a Grammon-dandár, míg Rastich tábornok a fővárossal tartotta fenn az összeköttetést. E hadsereg főparancsnoka: Jellasic volt.

S ezzel a nagy haderővel szemben, amely mint egy roppant óriáskigyó, Szolnoktól egész Budapestig nyújtózkodott, nekünk eleintén csakis Czibakháza mellett a tiszai átjárónál volt kisebb őrcsapatunk; mintegy 1500 ember, Mesterházy őrnagy vezetése alatt.

A kormány, mihelyt székhelyét Debreczenbe kényszerült áttenni, azonnal intézkedett, hogy bács-bánsági seregünk szintén a Közép-Tiszához vonuljon; de a két hadosztály a közbejött gátló akadályok miatt, csak február végefelé érkeztetett rendeltetési helyére. Damjanich Czibakházán szállt táborba, Vécsey pedig Török-Szent-Miklósánál.

A bács-bánsági honvédsereg, mint tudjuk, eddigelé kétrészre osztottan működött. A bánsági seregnek időközben Damjanich lón a parancsnoka, a bácsi sereg élére pedig közvetlenül a fölvonulás előtt Vécsey gróf került. Ez a két sereg együtt képezte az új beosztás szerint a III-ik hadtestet.

A *Damjanich* serege: hat honvédzászlóaljból, nyolcz huszárszázadból, a lengyel dzsidások egy osztályából, két vadász- és két utász-zászlóaljból állott. Ágyuja húsz volt.

Vécsey ellenben csak hat honvédzászlóalj és hat huszárszázad fölött parancsnokolt. Ágyuja: huszonnégy, tehát két teljes üteg.

A két sereg azonban még így együttesen is alig volt tiz-tizenegyezer főnyi. Megritkult, megfogyott az Alvidék gyilkos harcaiban. Számbelileg, igaz, kicsiny volt a III-id hadtest, de annál nagyobb

vitészségre, bátorságra. Főkép a Damjanich seregé állt páratlanul. Csupa-merő hős, megedzve a csaták viharában. Hiszen tudvalevőleg az ő táborában szolgált a 3-ik és a 9-ik honvédszászlóalj, ez a két bajnok-csapat, édes büszkesége küzdő nemzetünknek.

A két zászlóalj nevét már ekkor hirnév koszorúzta. A hol megjelent: onnan futott az ellenség. Előtte a dicsőség, nyomában a győzelem járt.

— Ezt a két zászlóaljamat, — mondogatta nem egyszer Damjanich, — egy egész hadtesttel nem cserélném föl.

Kossuth egy izben kérdést intézett Damjanich tábornokhoz: van-e elegendő ágyuja, nem kell-e több?

— Van elég, — üzente vissza Damjanich, — s ha kelleni fog, majd szerez az ellenségtől a 3-ik és 9-ik zászlóalj.

Az egész sereg, de különösen ez a két vitéz zászlóalj szinte lán-golt a harczivágytól. Szeretett volna ujlag az ellenségre törni, hogy minél előbb szabad legyen hazánk. Nem kellett sokáig várakoznia.

Dembinszki haditerve, mint tudjuk, Szolnok megvételén sarkal-lott; ezzel akarta támadó hadjáratát kezdeni. Ámde, a Windischgrätz gyors és váratlan előnyomulása rombadöntött mindent.

Vezéreink, Dembinszki bukásával, megtartva az eredeti terv kiin-dulópontját, a következőkben állapodtak meg:

Görgei foglalkoztassa tovább is Windischgrätzet; ezalatt pedig az I-ső és a II-ik hadtest menjen Czibakháza felé, egyesülendő a III-ik had-testtel. A három hadtest vegye meg Szolnokot; aztán Pestnek tartva, igyekezzék az ellenség főerejének a háta mögé kerülni, s szorítsa a Tiszá-hoz. Ekkor Görgei hirtelen előnyomul, s az imigyen két tűz közzé szoruló ellenséget tönkreverik.

Az I-ső hadtest, Klapka vezetése alatt, márcz. 4-én tényleg el is indult Czibakháza felé, a következő nap pedig a II-ik hadtest is utrakelt.

Ámde, a tettvágyó Damjanich még a segélyhad megérkezése előtt dologhoz látott. Kémjei után értesült a Karger haderejéről, s ez értesü-lés alapján csaknem biztosra vette, hogy az osztrák sereget Vécseyvel egyesülten kiveri Szolnokról, föltéve, ha a támadás összhangzólag, egy-szerre és gyorsan történik. Érintkezésbe lépett tehát Vécseyvel, s csak-hamar megállapodásra is jutott véle. E szerint Vécsey homloktámadást intéz Szolnok ellen, ugyanekkor pedig Damjanich oldalról üt az ellenségre.

Ehhez képest Damjanich márcz. 4-én este hadosztályának a zö-mével Czibakháza mellett átkelt a Tiszán, s a jobbparton fölfelé haladva, egész Tisza-Várkonyig huzódott. Itt aztán virradatig pihent.

Másnap, márcz. 5-én, — langyos, tavaszi idő volt, — már hajnali szürkületkor megmozdul az egész tábor. Csöndben, körültekintő óvatos-sággal készülnek a támadáshoz.

Damjanich boldog; fényes barna szemeiből a jókedv sugároz. Gyorsan intézkedik. A jobbszárnyra két zászlóaljat és egy csapat utászt

Berzenczey László.

rendel; a középen a 3-ik és a 9-ik zászlóaljjal a többi gyalog csapatok állanak; a balszárnyon pedig a lovasság helyezkedik el. Előcsapat gya-nánt a két vadász-zászlóalj, egy utász-század s a lengyel légió van kiren-delve. Ebben a harczrendben indul meg a sereg, dobszó nélkül, lopvást Tószeg felé. Damjanich, nagy erős pejparipáján legelől.

Tószeg mögött megáll a sereg. Nyugtalan figyelemmel lesve lesi a Vécsey jeladását. Ugy nyolczóra felé egyszerre csak eldördül a várt ágyulövés. Az első lövést csakhamar követi a másik, majd a harmadik,

negyedik; aztán egyre több és több, míg végre a lövések zaja szakadatlan menydörgéssé olvad össze.

Vécsey e szerint immár harcban áll. A szolnoki hidfő támadásainak a célzópontja. Ámde, Török-Szent-Miklósról a hid felé csak keskeny töltésen lehet jutni; jobbról-balról süppedékes mocsár. Vécsey tehát egyelőre csakis ágyuharczra szoritkozik.

Karger, egy öntelt osztrák tábornok, gúnyosan mosolyog. Gyöngye ahhoz a Vécsey serege, gondolja magában, hogy ezen a szűk töltésen keresztül a városba hatolni merészkedjék. Kiadja a parancsot, hogy a hidfő őrsége legyen éber, aztán kevély önbizalommal hazamegy. De alig ér szállására, midőn jelentik, hogy Tószeg felől a vasutvonal mentén magyar csapatok közelegnek. Karger csak most éri föl észszel, hogy mi van készülöben. A Vécsey támadása tehát csak ürügy, hogy elvonassék figyelme a megrohanástól. Azonnal riadót fuvat, s sietősen készül a védelemre. Seregének zömét a város szélén állítja fel, legelől a homokbuczkák közé rejtőző vadászokat.

Karger, aki néhány percz előtt még oly fitymálólag fogadta a Vécsey röppenő ágyugolyóit, ugyancsak megszeppen. Attól fél, hogy a kettős támadással nem lesz képes megbirkózni. Bizony jó volna Ottin-gernek üzeni, hogy lovas-dandárával jöjjön a segélyére. De mikép adjon neki hirt? A pályaházban épp egy gőzmozdony áll menetkészen. Nosza fel egy megbízható futár a gépész mellé, aztán előre. A vasló nagyot füttyen, s villámgyorsasággal robog ki az állomásról Abony felé. A vágatató mozdony dübörgését azonban már elnyomja a növekvő csatazaj.

A harczot a vadászok nyitják meg. A puskaropogás egyre sűrűbb. A buczkák sivó homokja itt is, amott is vértől piroslik. Majd a lengyel dzsidás-század robog elő, s az osztrák előhad dragonyosaira tör. A roham olyan heves, hogy a dragonyos csapat a városba kénytelen hátrálni. Parancsnokuk, Regelsberg alezredes, kettéhasított fejjel ottmarad a csatatéren.

Eközben, Damjanich személyes vezetése alatt, megérkezik a középhad. A puskaropogást itt is az ágyuk bömbölése váltja fel.

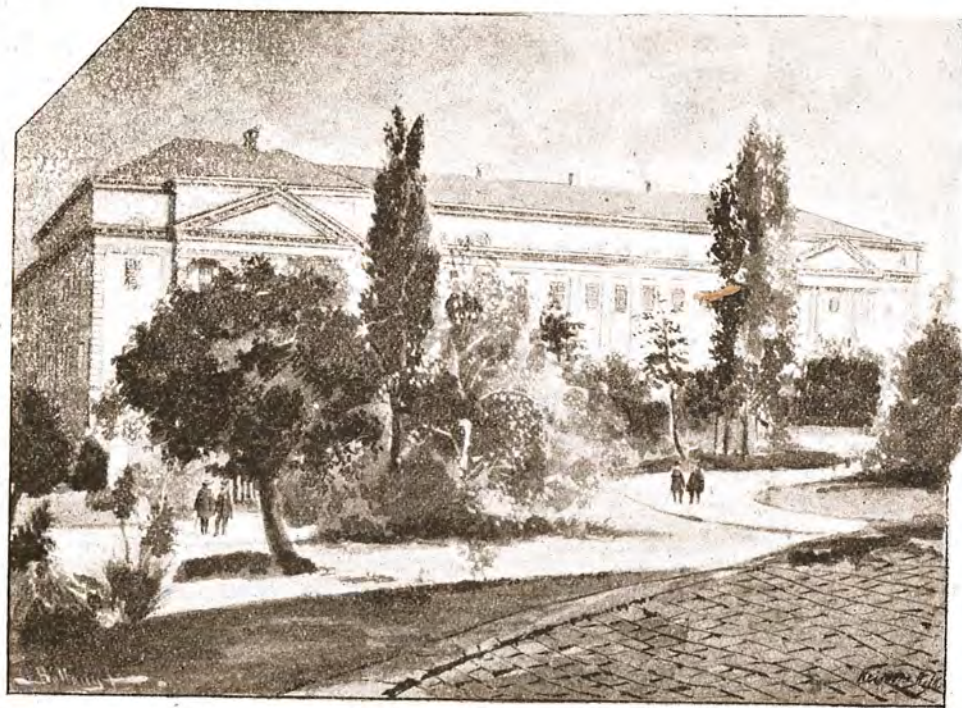
Tüzéreink, csupa gyermekifju, pompásan dolgoznak. Csak az a baj, hogy az ellenség állása sokkal jobb és előnyösebb. Egyik ütege a kertek és a sóraktárak mögé rejtőzik el. Innen, erről a földött helyről szórja aztán a tüzet közeledő csapataink közé. A legnagyobb veszélynek épp a 3-ik zászlóalj, Damjanich kedves csapata, van kitéve.

— Meleg van, ugy-e fiaim? — kiált oda félig tréfásan.

Ebben a pillanatban süketítő robajjal egy ellenséges ágyugolyó épp mellette furódik a homokba. Lova meghorkan s ágaskodva félreugrik.

— Ez már mégis sok! — tör ki a harag Damjanich ajkáról. — Előre fiuk! Némitsuk el azokat az üvöltő rézkutyákat. De a mi metódu-sunk szerint. Hiszen tudjátok! . . .

— Éljen Damjanich! Éljen a haza! — zúg fel a lelkesedés, s a másik pillanatban az egész zászlóalj, mint a haragos fürgeteg már rohan előre.

A debreczeni ref. főiskola. — A debreczeni országgyűlés helye.
(Kiss Ferencz fényképfelvétele után.)

Rettentő út. Mintha csak a pokol tornácán haladnának keresztül. Az ágyugolyók tömege újra, meg újra végigszánt soraikon. Nem törődnek vele. Mélyen szemükre huzzák a sapkát, s földreszegzett fejjel, mint a megszilajult bika, vakon rohannak tovább.

Lehetetlen ennek a vad, irtóztató szuronyrohamnak ellenállni.

Golyózápor között, vonagló holttesteken keresztül jut a megtizedelt zászlóalj a sóházhoz. Még egy utolsó erőfeszítés, öldöklő harc a tüzéséggel: s övük az üteg.

Örömrivalgás közepett ugrálnak fel a még füstölgő meleg ágyukra.

S onnan az ágyuk tetejéről, vörös sapkáikat lengetve, kipirult arczczal, lelkes hangon kiáltják:

— Éljen Damjanich!

Kiáltásukat felkapja a szellő, s hódoló üdvözlét gyanánt odaviszi Damjanich tábornokhoz. S a vezér szemében köny csillan meg; az öröm, a büszkeség könnye.

A 9-ik zászlóalj, méltó társa a 3-iknak, mindezideig tétlenül vesztegelt. Egy mellékutat kell megszállottan tartania; ennyi az egész.

A zászlóalj sehogy sincs megelégedve ezzel a másodrendű szereppel. Csaknem irigykedve nézi, hogy a 3-ik zászlóalj mily rettenthetlen bátorsággal rohan az üteg ellen, hogyan kiált „éljen“-t a süvítő golyók elé, miként ugrál fel az elfoglalt ágyukra.

Vérök felforr. Arczuk lángragyúl. A dicsőségszomj majd szétveti ziháló kebleiket. Mindenáron osztozkodni akarnak a nap dicsőségében. De hol és mikép? A távolban egy nagy csapat dragonyost pillantanak meg. Mintha delejes áram érintené lelkeiket: valamennyi egyet gondol. És a másik pillanatban megperdül a dob, felzúg a harsány vezényszó:

— Szuronyt szegezze! Előre!

A zászlóalj, mint az éhes párducz, fogcsikorgató dühhel veti magát a dragonyosokra. Rémes harc fejlődik. A lovasság belegázol soraikba, s kardjához nyúl. Sebaj. A szuronyos puska nem utolsó védőeszköz a lovaskard ellen. A kardcsapás elhárítása, egy oldalugrás, aztán egy mély, hosszú dőfés: s a dragonyoskatonára vérző mellel bukik le a nyeregből. A gazdátlan ló ijedt nyerítéssel száguldoz körül, aztán eltűnik a messzeségbe.

Csaknem egy óra hosszáig tart ez a vizás küzdelem: a gyalog a lovas ellen, a czingár, vezna honvédgyerek, a tagbaszakadt erős férfi ellen. De megismétlődik Dávid és Goliáth legendája. A honvédfiuk szétrobbantják, megfutamítják a dragonyosokat.

A két vörössapkás honvédzászlóalj kápráztató sikere magával ragadja többi csapatainkat is. Az egész középhad, sőt a jobbszárny is a városba zúdul, s lobogó harcikedvvel üt az ijedt ellenségre.

Karger előbb a hidnál, majd bent: a városban próbál még egyszer védekezni. Hiábavaló erőlködés. Győzelemittas vitézeink keresztültörnek mindenben.

Az ellenség a Zagyva felé kezd menekülni; egyrésze azonban, csaknem az egész horvát zászlóalj előnyomuló csapataink által a vízbe szorítottatik. A zöm ottvész. Egy másik rész Abonyra kísérli meg a

menekülést. De ez az út is el van zárva; ekkor megfordul és a Zagyva folyó partján Rékás felé iramodik.

Soha jobb alkalom nem volt, hogy Karger seregestül elfogassék. Az élesszemű Damjanich sietve átüzen tehát a túlparton álldogáló Vécseynek, hogy jöjjön azonnal huszárjaival és állja el a rékasi mezőket, mint egyetlen visszavonulási útját az ellenségnek.

Mednyánszky Sándor honvédezredes. — (Egykoru kép.)

Ámde, Vécsey nem mozdul.

Damjanich ujjal üzen. Semmi válasz. Harmadszor is átmegy futárja, hogy az istenért, siessenek már. Ekkor Vécseyből kitör a neheztelés:

— Én idősebb tábornok vagyok mint Damjanich; s ennél fogva velem nem rendelkezhetik.

Csakugyan, Vécsey egypár nappal tényleg idősebb tábornok volt mint Damjanich, viselkedése azonban mégsem helyes. Hiszen itt nem a rangelsőbbiség forgott szóban, de az ütközet sikere. S hogy Karger elmenekülhetett: azt csakis Vécsey botor makacskodásának köszönhető.

Eközben, délután kettőkor, megérkezik Ottinger, hogy a szorongatott Kargernek segedelmére legyen. Vécsey, úgy látszik, megbánta iménti hivalgását, most már önként, a maga jószántából siet Ottinger elé, s ugyancsak elnászpángolja.

A segélyhozó tábornok, látván, hogy Karger is fut, vert hadával menten visszafordul s meg sem áll Abonyig.

A diadal fényes volt; a legfényesebb, amit eddig magyarországi harctéren arattunk. A futamló ellenség, saját bevallása szerint, csupán holtakban és sebesültekben 560 embert veszített. Ezenfelül 11 ágyu, a 3-ik honvédszászlóalj foglalta el, 10 lőszerkocsi, 1 hadipénztár, 800 fogoly, közte több törzstiszt, s az összes podgyász birtokunkba jutott.

Ezzel szemben a mi veszteségünk csekélynek mondható; 120 halottunk maradt a csatateren, sebesültjeink száma pedig körülbelül 80 volt.

Csapataink örömmujjongva gyűlnek össze Szolnokon. Damjanich még aznap szemlét tart fölöttük. Mikor a 3-ik zászlóaljhoz ér, leveszi sipkáját, s a meghatottság hangján így szól hozzájuk:

— Fiuk! Megérdemelnétek, hogy mindnyájan tisztetek legyetek. De hol lenne akkor az én 3-ik zászlóaljam?

Ilyen dicséret után ugyan ki akart volna tiszt lenni közülök?...

Ezután tovább haladván, a 9-ik zászlóalj előtt áll meg.

— No azt a prókátoros lelketeket, — korholja őket, — ez ugyan most jól sült el. De ilyet többé ne próbáljatok, mert másféle lovassággal lehet bajotok, s mind ott hagyjátok a fogatokat.

Igy fedtte meg a 9-ik zászlóaljat. De szavaiból, mint a napfény, kisugárzott a gyöngéd szeretet. Nem is állta meg, hogy ott mindjárt el ne dicsekedjék táborkarának:

— Ezt Napoleon is csak egyszer tette. De Napoleonnak nem voltak ilyen katonái. Ezek olyanok, mintha oroszlanok szabadultak volna ki barlangjaikból, hogy széttépjék az egész világot.

És igaz. Az a regeszerü hősiesség, amit a 3-ik és a 9-ik zászlóalj a szabadságharcz alatt kifejtett, páratlanul áll az újabb kor hadtörténetében. S ezt nemcsak mi állítjuk, de megerősíti több idegen szemtanu is. Egy osztrák fogolytiszt például a 3-ik zászlóalj szolnoki rohamáról a következőleg nyilatkozik:

„Olyan rohamot látni, mint Szolnoknál a 3-ik honvédszászlóaljé: irtózatos. Azok a szikrázó szemek, azok a megölő arczok, s a szuronyok ellenállhatlan döfősei, — leirhatatlanok.“

Egy megsebesült lengyel őrnagy pedig így nyilatkozott róluk:

— Én sok és nagyszabásu ütközetben voltam. Ott voltam a lipcsei csatában, résztvettem az oroszországi táborozásban, küzdöttem Osztrolenkánál, de olyat mint a szolnoki, nem láttam sehol. Ismertem Napoleon veteránjait, a franczia gárdát, a lengyel dzsidásokat, de a 3-ik és 9-ik zászlóalj honvédei túltettek rajtuk. Az valami emberfölötti, valami neme a szent dühnek, amelylyel ezek az ellenségre, a halál szörnyű pusztításai között, rohantak.

Baltazár Lajos 1848—49-iki honvéd főhadnagy, maga is vörösispikás, emlékjegyzeteiben így beszéli el a szolnoki csata lefolyását:

A 3-ik zászlóalj Aradról, hadfogadó helyére: Szegedre érkezvén, rövid tartózkodás után, tudniillik míg a csatákban elrongyollott ruháit kijavittatá, Szolnok felé indított. Damjanich Czibakházán vonta össze hadseregét, azzal a szándékkal, hogy az osztrákoknak Szolnokból kitegye a szűrét.

Márczius 4-én alkonyat után az egész hadosztály elindult, s egész éji lassu és óvatos haladás után hajnalban a szolnoki küzdőteren találta magát. Amint a császáriak észrevették megérkezését, rögtön néhány ágyulövést tettek jeladásul, mire a magyar sereg hozzáfogott a munkához. Damjanich, a jeladásra, hadosztályát azonnal csatarendbe állította, gyorsabb léptekkel haladt előre, s csakhamar elkezdődött a dicső multság.

Elöl a magyar vadászok csatalánczot képezvén, nyomban utánok nyomult századonkénti tömegben a 3-ik zászlóalj. De midőn egy 12 fontos ágyugolyó villámként leütött a tömegbe, mely több derék vitézt porba sujtott, a zászlóalj azonnal elkezdte szokásos jelszavát hangoztatni: „Rohamra, szuronyt szegez, előre!“

Pergett a dob, zördült a fegyver, minden bajnok a dicsőséget szomjazta, senki sem gondolt életével. A legnagyobb elszántsággal megtámadta a vaspályánál a fenyők által fedezett császári vadászokat. De midőn egy puskaövésnyre ért hozzájuk, három roppant sorlövés dördült el. Sok derék bajtársunk ott találta sirját.

De egy pillanat mulva megboszulta őket az ég. Szívós András akkor főhadnagy, később kapitány, egy századnyi csapattal a fenyőktől jobbra huzódott, bekerítette, s nagyrészt lekonzolta őket. A maradék a városba futott.

Erre Bóbics János, a 3-ik zászlóalj egyik vitéz őrnagya végső csapásra gyűjté össze zászlóalját, s rohamot vezényelt az ágyuk, s ezek földzetén levő vasasokra. A vakmerő honvédek elszánt rohammal, kartácsolás sűrű záporában megtámadták az ellenfél tüzeit, őket egy pillanat alatt leszurdalván, örömrivalgások között ugráltak a tüzes ágyukra, s azokat lökészetükkel hatalmukba kerítették. Az ágyu földzetén levő megfutamlott vasasokkal pedig emberül elbántak lengyel dzsidáisaik.

Ámde, ezzel még nem elégedett meg a 3-ik zászlóalj. A megrémült ellenséget tovább üldözte, s annak egy részét a Zagyva folyóba szoritotta, ahol is több

száz cserepár végezte be élete pályáját. A Tisza partján különösen kitüntették magukat: Gorove Antal százados, Papp János főhadnagy, Mészáros Dani, Rác Lajos és Jakabfi József altisztek.

De elesett sok vitéz bajtárs is. Így a többi közt Nihold főhadnagy, a zászlóalj adjutánsa. Gosztonyi százados karját veszté, s rövid idő alatt belehalt. Számosan pedig huzamosb ideig könnyű és nehéz sebekben sinlődtek. Csata után a hős halállal kimult bajtársak holttesteik könnyeink közt tétettek le örök nyugvóhelyükre a szolnoki sirkertben.

A szolnoki csatában a 3-ik zászlóalj mindazt tanusította, a mit hadi ügyesség és bátorság véghez vinni képes. S jó lélekkel elmondható, hogy e csatában ő vívta ki magának a legnagyobb mérvben a diadalkoszorút.

Damjanich, a magyar had hős tábornoka a hihetlenséggel határos vitézséggért tisztelettel meghajtotta kardját a 3-ik zászlóalj előtt, s fenhargon kiáltá: „Büszke vagyok reátok!”

Egy másik szemtanu, Varga István, a 9-ik zászlóalj rohamáról a többi közt imígyen emlékezik meg:

... A 9-ik zászlóalj, amely legnagyobbbrészt diákokból és jurátusokból toboroztatott, a szolnoki csata elején nem vett részt a harcban. Csupán csak egy veszélyeztetett pozíciót kellett, újabb rendelésig, megszállva tartania. A mint a csata elkezdődött, s a 3-ik zászlóalj megrohanta az ágyukat: a 9-ik zászlóaljban roppant nyugtalanság volt észlelhető. Szörnyen röstelték a fiuk, hogy nekik a nap dicsőségéből úgyszólván semmi sem jut.

Ekkor a kertek alján, jó messzire, megpillantanak egy svadrony vasasnémetet. „Gyerünk nekik!” — járt a biztatás szájról-szájra. Tisztjeik türtöztették őket, hogy várjanak egy kissé, majd sor kerül reájok is. A nyugtalanság nőttön-nőtt. Mindenáron küzdeni-vérzeni akartak a hazáért. Az őrnagy elvégre is kénytelen volt szabadjára engedni őket. S „Előre!” kiáltással, mint a szélvihar, úgy rohantak a meglepett vasasokra.

Kemény, véres harcz fejlődött. A vasasok, lovon ülven, persze, nagy előnyben voltak gyalogos honvédjeink felett. Sokat agyongázoltak közülök. De dicsőségszomjuhozó honvédjeink immár semmivel sem törődtek. Szuronyos puskáikkal oly ügyesen védekeztek s olyan hősileg támadtak, hogy a vasasnémet-svadrony elvégre is sarkantyúba kapta lovát és megfutott. De valami hatvan ottmaradt vérbefagyva, átszúrt mellel a csatasíkon. A zászlóaljból talán húsz ember esett el.

A 9-ik zászlóalj ezen hőstette méltán sorakozik a 3-ik zászlóalj híres ágyurohamához. Maga Damjanich úgy nyilatkozott, hogy ilyesmit csak I. Napoleon katonái merészkedtek tenni.

De igen derekasan viselte magát, Kökényessy vezetése alatt, az ujoncz 65-ik honvédzászlóalj is. Fegyverök még akkor nem levén, egyenesre pántolt kaszákkal küzdének. S ezzel a kezdetleges fegyverrel mégis a Zagyvába szoritották a harcedzett osztrák vadászok nagy részét. A lengyel dzsidások, vezetőjük Woronyieczky herczeg volt, szintén pompásan harcolának. Sok esett el közülök.

Az óriási hadizsákmány közt volt egy hadipénztár is: a dragonyos-ezred

pénztára. Damjanich a vaspántos ládikót tanuk előtt felnyitatta, s a benne talált magánpénzt és ékszer-letéteket, lovagias emberhez méltóan, visszaküldötte Kargernek Abonyba.

De ennél még tovább is ment. Az osztrák sereg elesett vitézeit külön sirban, katonai díszszel temettette el; ugyszintén gondoskodék, hogy sebesültjeik a legjobb ápolásban részesüljenek.

A' HÍRES ROMAI SÁNCZOK BEVANNAK VÉVE.

Mai nap érkezett hivatalos tudósítás szerint Perczel Mór tábornok, és vitéz serege, folyó évi áprilho 7-én, 4 órai kemény tüzelés után, rohammal Goszpodinczet a' híres romai sánczok kulcsát bevette, és hamuvá égette; az ellenség több százakra menő elestekét számlál; a' romai sánczokból a' rabló ellenség e' szerint végkép kiüzve van, az alkalommal hős seregünk 8 ágyut is foglalt el az ellenségtől, közöttök egy 18 fontost, -- ezen kívül sok marha, ló és élelmi szereknek jutottunk birtokába.

Éljen Perczel! és vitéz serege, mellynek egy része már a' csajkások kerületében működik, azt az ellenségtől kitisztítandó.

Aradon 1849. évi ápril 11-én.

Kornis Károly m. k.

Aradon nyomtatott Sveszter Ferencznel.

Perczel már tábornok 1849. ápril 6-én aratott 98. Gaszpadinczei győzelmét hirdető proklamáció.

Falragasz 1849-ből. — (Az eredetinek kicsinyített mása.)

Ebből is látszik, hogy ki volt Damjanich, s a magyar honvédsereg lovagiaság tekintetében is mily magasan fölötte állt az osztrákoknak

Így nyilatkoznak a szemtanuk. Maga Damjanich pedig, a nagy-szerű győzelem babérkoszorús hőse, a következő rövid, mondhatnók szerény hadijelentésben számol be a kormánynak az ütközet eredményéről:

Hazafias tisztelettel van szerencsém a honvédelmi bizottmánynak jelenteni, hogy Szolnokot tegnap elfoglaltam, s az ellenséget futamlásra kényszeríttem. A megrémült ellenség szaladásában sok hadi szerelvényeket, sőt a 2-ik vasas-ezred pénztárát is hátrahagyta. Négyszáznál több fogoly, ezek közt törzs- és főtisztek, tizenegy darab hat és tizenkétfontos ágyu, 20 lőszer- és társzekér, jelentékeny mennyiségű lőszer, fegyver, s a fentemlített pénztárban 700 ezüst forint jutottak birtokunkba. Az ágyuk és társzekerek lovastól foglaltattak le; a lovak száma száz darabra megyen.

Szolnok, 1849. márczius 6.

Damjanich.

A haditerv, amiben vezéreink Dembinszki bukása után megállapodának, helyesnek bizonyult. Csaknem bizonyos, hogy serénykedve és összetartva tönkreverhették volna a megriadt ellenséget.

Az I-ső hadtest márcz. 5-én este már Török-Szent-Miklóson volt; harmadnap megjött a II-ik hadtest is. Ilykép Szolnok körül csakhamar tekintélyes haderő, több mint 35.000 ember gyűlt össze.

Az osztrák hadseregben viszont a szolnoki csatavesztés nyomán óriási zavar keletkezett. Senki sem tudta, mihez fogjon. Maga Windischgrätz sietve visszahuzódott Gyöngyösről, s főhadiszállását ujólag Budán ütötte fel. Megérkezvén, az volt az első teendője, hogy segedelemért forduljon az udvarhoz. A dölyfös, öntelt császári fővezér egyszerre nagyon is szánandó kis emberré zsugorodott össze. Panaszos hangon ír magának az ifju császárnak, s esdekelve kéri, hogy az olasz harcterről küldjön neki egy pár könnyű lovas ezredet, mert nehézkes vérteseivel a fürge magyar huszárok ellenében sehogy sem tud boldogulni.

... „Ismételve volt már alkalmam, — így könyörög, — Fölségednek magas figyelmét a rendelkezésem alatt álló csapatok elégtelenségére irányozni. E miatt képtelen vagyok a hátráló ellenséget hatásosan üldözni, mert sehol sem hagyhatok nagy tartalékot, mely ily nagy kiterjedésű föllázadt országban szükséges. A hiány főképp könnyű lovaságban szerfölött érezhető, amelyből igen csekély szám fölött rendelkezem, míg az ellenség főhadereje ebből áll, s a terület, melyen hadműveleteim folynak, annak alkalmazását mindenütt szükségessé teszi. Rendelkezés alatt álló lovasságom legnagyobb részét vértesekből áll, amely könnyű szolgálatot is kénytelen teljesíteni, miáltal a nehéz lovak feltűnően sokat szenvednek. De ezenfelül sokat szenvedtek úgy legénységben, mint lovakban az itteni lovasezredek ágyutüz által a huszárokkal történt összecsapásaik alkalmával, ami kivált ez utóbbi időben gyakran fordult elő, midőn a magyar csapatok jobban helyt állnak. Ennélfogva a legnagyobb alázatossággal bátorkodom kérni Fölségedet, méltóztassék

nekem az olasz harctéren tanyázó nyolcz ezredből legalább kettőt rendelkezésemre bocsájtani és pedig lehetőleg egy dzsidás és egy könnyű lovasezredet. Ez a mintegy 2000 emberből álló hiány pótlására én magyar foglyokból hasonló számot küldöttem Olaszországba, miáltal az olasz hadsereg kétezer szuronnyal szaporodott, amely ott több hasznot teszen, mint ugyanannyi lovas . . .“

De hiányzott Windischgrätznél egyéb is, nemcsak a kellőszámu sereg. A hadvezéri képesség. Immár odáig jutott, hogy három alvezére:

Gróf Károlyi György. — (A kiváló hazafinak 1860-iki arcképe.)

Schlick, Wrba és Jellasich írásbeli fölszólítást intézett hozzája, hogy ne tétovázzék már annyit, hanem fogjon mielőbb a komoly és egyöntetű támadáshoz.

Egyszóval, minden a kezünkre játszott, hogy az ellenséget megtörhessük. Ámde, a tiszafüredi viszály, mint valami nehéz betegségnek az utóbaja, még folyton bénítólag hatott vezéreink működésére. A helyett hogy a haditerv gyors keresztülviteléhez fogtak volna, ismét a Tisza mögé huzódtak. Még a szolnoki hid is, az egyetlen átjáró ezen a vidéken, elég

botorul, felgyújtatott. Ki lesz a végleges fővezér? — ez a kérdés fontosabb volt előttük a haza nagy érdekeinél. S nemcsak a táborokban, de fönt a kormánynál is tovább folyt a versengő cselszövés.

Még a porig alázott Dembinszkiben is fölgerjed a vágy, hogy újólág hadaink élére álljon. Ir Kossuthnak, hogy miután tervének helyesége a szolnoki diadallal beigazoltatott, adják neki vissza a fővezérletet. Dehogyan adták. „Nincs semmi ok reá, — mondotta Kossuth a képviselőházban, — hogy a kormány tett intézkedéseit megváltoztassa.“

Ekkor Debreczenbe utazik, hogy személyesen rendezze ügyét. Mindenekelőtt a hadügyminiszternél tiszteleg. De Mészáros, a főparancsnoki állás helyett a vezérkari főnökséggel kínálja meg. Csakhogy ez Dembinszkinak nem kell.

— A hadsereg élén, — úgymond, — hogy a versengések kikerültesse, csak egy parancsoló személy állhat. S én attól tartok, hogy hosszabb időre nem bírnék az engedelmesség adományával.

Ezután Vetterhez, az ideiglenes főparancsnokhoz megy, aki hasonló ajánlattal fogadja. Dembinszki azonban itt is tagadólag válaszol.

Másnap Kossuth, aki ez időtájt beteges volt, kéréste magához. Csakhamar a dolog érdemére tértek.

— Damjanich azt állítja, — jegyezte meg a beszélgetés folyamán Kossuth, — hogy az altábornagy úr jogtalanul tulajdonítja önmagának Szolnok bevételének érdemét.

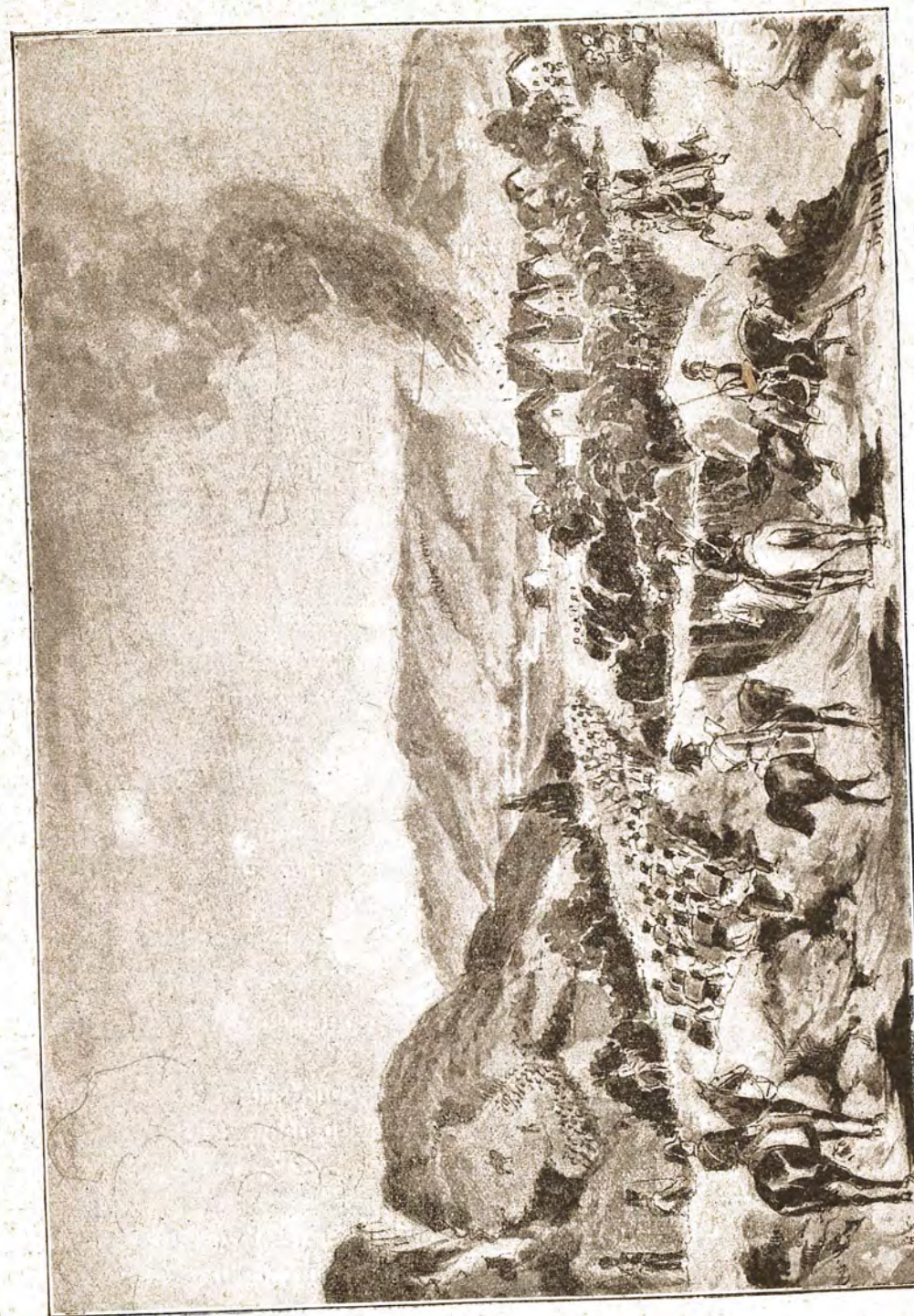
— Hisz ez nem is jutott soha eszembe, — pattant fel indulatosan Dembinszki. — Mindazonáltal megjegyzem, hogy én voltam az, aki a Szolnok elleni támadást javasoltam, terveztem és megparancsoltam. . . .

— Látja, látja, — vágott közbe Kossuth csillapítólag, — a hevesség, mely által magát oly gyorsan elragadtatja, annak a bizonyossággal szolgál, hogy a panasz, amit e tekintetben ön ellen emeltek, mégsem alaptalan.

— Én ötvenhét éves vagyok, s nem változtathatom meg a természetemet, — mentegetőzik Dembinszki. — A valótlan, igazságtalanság és nemtelenség különben mindig hevesnek fog találni.

Kossuth ajkáról csöndes mosoly rebbent el. Ezután ismét a hadműveletekről kezd beszélni, itt-ott bírálólag, de jóakarattal. Dembinszki izgatottan feszeng ülőhelyén. Egyszerre csak fölugrik, kalapja után nyúl, s kivörösödött arcczal, sértő hangon így förmed Kossuthra:

— Tisztelt elnök úr! Engedje meg, hogy ajánljam magamat. Ha

Részlet az isaszegi ütközetből. — (Egykoru vázlat után.)

nekem csupán stratégiai oktatást akar adni: akkor nekem nincs itt mit keresnem. Ha tán valami jogeset, vagy ügyvédi fogás iránt fölvilágosításra lesz szükségem: akkor majd önhöz fogok fordulni. De én sokkal idősebb katona vagyok már, sokkal több hadjáratban vettem részt, mint-hogy öntől tisztelt elnök úr a hadviselés iránt, tanácsokat kérjek. Ajánlom magamat!

Ezzel dühösen elrohant.

Kossuth meglepetve nézett utána.

— Az ilyen emberrel, — fordult titkárjához, — csakugyan bajos megférni.

Dembinszki, szállására érkezvén, azonnal a rendőrséghez küldött, hogy adjanak neki útlevelet, mert ő egy perczig sem marad itt tovább, megy vissza Párisba. Szabadságszeretete azonban mégis erősebb volt haragjánál. Egy-két napig zsörtölődött, aztán kijelenté, hogy mégis csak marad. S néhány hét múlva egészen kiengesztelődve, mint önálló parancsnok az éjszakamagyarországi hadsereg élére áll, s ezen minőségében is, fölfortyanó természete daczára, sok jó szolgálatot teszen hazánknak.

Dembinszkiivel egyidejűleg Görgei is Debreczenbe sietett. Őt is a főparancsnoki állás vonzotta az ideiglenes székhely falai közzé. Puhatólni akart: teljesül-e dicsvágyó lelkének óhaja, ő lesz-e a fővezér, avagy más?

Megerkezvén, egyenesen a kormányelnökhöz ment. Hiszen véle, legalább látszólag, ismét a régi jóviszonyban volt. Kossuth tüntető szíveséggel fogadta. Beszéltek sok mindenről, csak a fővezérlet ügyének a megoldási módját sehogy sem akarta szóbahozni az elnök.

Görgei tükön ült. Végre, midőn figyelmeztető célzásokat eresztett meg, Kossuth, nehogy úgy lássék, mintha ki akarna térni a dolog elől, ezzel a kérdéssel fordult hozzája:

— De hát tulajdonkép miféle követelményei vannak önnek a leendő fővezér iránt?

— Katona legyen és magyar, — válaszolta erős hangsúlyozással Görgei. — Hogy rangban idősebb-e, vagy ifjabb nálam: az reám nézve mindegy; — tette hozzá könnyedén, mintegy jelezve, hogy ő a fővezéri állásra egyáltalán nem is számít.

— Pedig Vetter kinevezését már aláírtam, — jegyezte meg Kossuth.

— Ugy! — szisszent fel Görgei elboruló arczczal.

Tudvalevőleg Vetter nem volt magyar származásu. Velenczében, osztrák katonacsaládból született.

Pedig hát Görgei Vetter miatt hangsúlyozta oly erős nyomatékkal, hogy a leendő fővezér magyar legyen. S im, mégis az idegenre esett a választás. De hát akkor ő miért áskálódott Dembinszki ellen? Miért rendezte a tiszafüredi pártütést? Hisz így megint csak ott van, ahol volt. Egyszerű hadtestparancsnok, semmi több. S háborgó lelkében ujjal lángralobban a gyűlölködés. De azért gyakorlott színjátészó levén, csak-hamar megvető közönnyel dől hátra székében. Kossuth, mintegy engesztelésül, bizalmaskodva hajol melléje:

— Mondja meg őszintén véleményét. Megbízható embernek tartja ön Vettert?

— Én becsületes embernek ismerem, — felel szárazon Görgei.

— Hisz ez a fő. Akkor szerencsés a választásunk.

Görgei néhány percnyi kedvtelen társalgás után, meghajtotta magát és távozott.

S a következő nap, márcz. 8-án csakugyan megjelent a „Közlöny“ hasábjain az intézkedő irat, amely szerint „a nemzeti hadak főparancsnokául, az Erdélyben küzdő sereg kivételével, véglegesen Vetter Antal altábornagy nevezetik ki. Görgei Artúr tábornok a Felső-Magyarországon, Damjanich János tábornok pedig a Közép-Magyarországban levő hadsereg parancsnokságát nyeri.“

Ugyanekkor a hadsereghez is intézett Kossuth egy lelkesítő napi-parancsot, a melyben a „nemzet nevében“ tudatja:

... Én, az ország kormányának elnöke, a nemzet parancsából s a nemzet akaratánál fogva reám ruházott hatósággal ezennel tudósítom Magyarország hadseregeit, hogy valameddig a Tisza vonalán jelenleg két külön pontokon, ugymint a tiszafüredi és szolnoki pontokon állomásozó hadsereg-osztályoknak egy közös működésre alkalmazása a körülmények szerint szükséges leend, ezen több rendbeli hadsereg-osztályok két nagyobb hadtestben egyesülteknek tekintendők, melyeknek egyike a felső-magyarországi, másika pedig a közép-magyarországi hadsereg nevet viselendő, s a felső-magyarországi hadseregnek vezérletét Görgei tábornok, a közép-magyarországinak vezérletét pedig Damjanich tábornok veendő. Az egyik és a másik hadsereg-testekbe beolvasztott, vagy változtatva beolvasztandó hadosztályoknak eddigi számai tovább is meghagyatván.

Miszerint pedig úgy ezen, Görgei és Damjanich tábornokok vitéz vezérlete alatti derék hadseregek, mint szintugy a szeged-bácsi s maros-vonali (aradi) hadosztályok, nemkülönben az ország várait védelmező őrseregek, valamint egy lélektől, egy hazaszeretettől s a dicsőségnek közös érzetétől vannak lelkesítve, ugy egy célra, egy irányban s egymást kölcsönösen támogatva is működhessenek: az ország kormánya az országgyűlés hozzájárultával szükségesnek találta Vetter altábornagyot Magyarország minden hadseregei fővezérévé megbizni és kinevezni, kinek

tehát ezennel fővezérlete alól csupán az erdélyi hadseregek, kiket Bem tábornok vezérel, a Debreczen és környékén alakított tartaléksereg, mely a szükség szerinti rendelkezésre fentartatik, s a magyar határszéli és erdélyi szorosokat őrző seregek, mint melyeknek kiszabott külön rendeltetésök van, vétetnek ki.

Midőn én, mint a nemzet akaratából az országot ideiglenesen kormányzó honvédelmi bizottmány elnöke, a kormány ezen rendelkezését ezennel a nemzet nevében, hazánk hadseregeinek tudtul adom, egyuttal szintugy a nemzet nevében rendelem és parancsolom, hogy minden, a fennebbi kivételben nem foglalt hadseregtesteknek, bármi néven nevezett csapatoknak és osztályoknak fő- és alvezérei, parancsnokai, tisztei s minden vitézei összesen s egyenkint, a nevezett fővezérnek mindaddig, míg az ország kormánya máskép nem intézkedendik, föltétlenül engedelmeskedni, s rendelkezéseit és kiadandó parancsait azon pontossággal és őszinte készséggel teljesíteni elengedhetlen kötelességöknek ismerjék, mely nélkül minden kiontott nemes vér gyümölcstelenül lenne kiontva, a melyet a hadi fegyelem — a katonának vitézsége mellett ezen főbb dicsősége — oly bizonyosan megkíván, mint aminő bizonyos az, hogy katonai fegyelem nélkül a legvitézebb hadsereg is gyöngye, a haza pedig meg nem menthető

Vetter, amint azt Görgei is elősmerte, csakugyan szeplőtlen jellemű ember volt: becsületes, hű és megbízható; e mellett, kivált elméletileg, jó hadvezér is. De még sem tudott népszerűsége vergődni. Azt mondták, hogy száraz, akadékoskodó, s minden porcikáját átjárja az osztrák katonai szellem, amelynek légkörében nevelkedék.

Véglegesítése tehát nem fogadtatott valami lelkesen. Főkép fiatal parancsnokaink közt nagy volt a duzzogás.

Damjanich, midőn először találkozott Görgeivel, az ő ismeretes nyers modorában állítólag így szólt:

— Görgei, ha török-szakad is, te léssz a mi vezérünk. Vetternek az ő kordovánbőr arcza különben sem tetszik nekem. Én őt halálra fogom bosszantani.

Kossuth, látván az elégedetlenséget, egy szép ünnepséggel akart a bajon enyhíteni. *Érdemjeleket* osztatott ki, előbb vezéreink, majd a csapatok közt.

Mindenesetre helyénvaló intézkedés volt. Hiszen egy esztendő óta tartott immár a küzdelem, s vitézeink látható jutalomban még alig részesültek. A vitézségnek, bátorságnak *érdemjellel* való kitüntetése mindezt ideig ismeretlen volt honvédségünknel.

Pedig a hadügyminiszter már az előző év nyarán megígérte, hogy „a haza a vitéz katonákat egy magyar jellel fogja földíszíteni.“ De bizony nem diszította föl. Az esztendő vége felé, decz. 20-án, a kérdés megint csak szóba került. Kossuth, meginterpelláltatván, bejelenté a háznak,

hogy az érdemjelek készítése iránt már intézkedett, egyszersmind azzal az indítvánnyal állt elő, hogy „*készíttessék egy aranytábla, amely készen legyen befogadni azok nevét, kik arra érdemesek leendnek, hogy emlékök örök időkre fenmaradjon.*“

Az indítvány tetszett, a képviselőház egyhangulag elfogadta azt. De a megörökítendő eseményeknek hiteles följegyzése is szükséges. Kossuth tehát fiatalabb íróink közül az egyes hadtestekhez úgynevezett „történetjegyző“-ket osztott be. Ilyen történetjegyző volt a többi közt: Mészáros Károly, Kőváry László stb. A történetjegyzők (vagy „hadipacsirták“, amint valaki tréfásan elnevezte őket) szorgalmasan jegyezték a megörökítendő eseményeket, de az aranytábla csak nem készült el. Az érdemjel sem. A zürzavaros események közepett szépen megfeledkeztek mindakettőről.

A tavaszi dicsőséges hadjáratkor, immár harmadizben, ujólag felmerül a rendjelügy. Most Kossuth maga emeli ki a feledékenység homályából:

— Okvetlenül szükséges, — így szólt a honvédelmi bizottmány egyik ülésén, — hogy végrevalahára elkészítsük az érdemrendeket. Nem vagyok ugyan barátja az udvaroknál divatozó kitüntetéseknek, de a katonai érdemjelek, mint tudjuk, nemcsak jutalom gyanánt szolgálnak, hanem buzdításul is. A hadügyminiszter ur léssz szives intézkedni, hogy az érdemjelek, habár szerény alakban is, addig, míg más díszesebbeket csináltathatunk, mielőbb elkészíttessenek.

Mészáros ehhez képest cselekszik. Néhány nap mulva, márcz. 2-án a hivatalos lapban közhírré teszi, hogy „addig is, míg a magyar katonai érdem-díszjelek elkészülnének, a magokat kitüntetett vitézek közt egyszerű érdemjelek fognak kiosztatni.“

Az érdemjelek hivatalos leírása ez:

• *Elsőrendű*: Sugárok közt ezüst csillag, melynek közepét arany babérkoszoru, s a magyar kettős kereszt, szintén aranyból, ékesíti.

Haynau 1852-ben.
(Gróf Kreith gyűjteményéből.)

Másodrendű: Égő piros szalagon ezüst babérkoszoru, közepén a magyar kettős keresztrel szinaranyból.

Harmadrendű: Kisebb ezüst babérkoszoru, kereszt nélkül; piros szalagon függ.

Főtisztek, tábornokok, nyugalmaztatásuk esetén, az elsőrendű érdemjeltől 1500 pfirtot, a másodrendűtől 1000 pfirt évi díjat húznak életük fogytáig. A harmadrendűtől pedig, őrmestertől lefelé, a vitézek 10 kr. napidíjat fognak kapni, szintén éltök végeig.

Az érdemjelek épp kapóra készültek el; akkor, midőn a viszály még nem simulat el egészen, midőn Görgei, mellőztetése miatt ujjolag duzzogni kezdett. Im, a kedvező alkalom, hogy a mutatkozó bosszuság, az érdemjelek kiosztásával eloszlattassék.

S Kossuth találékony elrendelkezéssel kapott az alkalmon. Márczius 9-én, tehát a Vetter kinevezése utáni napon, délelőtt, előkelő társaság gyűlt össze a kormányelnök termeiben. Hivatalos volt a közélet csaknem valamennyi szereplője: az országgyűlés, a városi tanács, a törzstiszti-kar Debreczenben időző tagjai, köztük Vetter, Görgei és Perczel tábornokok.

Kossuth rövid bevezető szavai után, előlépett Mészáros hadügyminiszter egyik szárnysegédje, s a következő iratot olvasta fel:

A haza nevében,

az országgyűlés által választott országos honvédelmi bizottmány, márczius 8-án 3049 e. szám alatt kelt rendelete alapján.

Kiss Ernő altábornagy úr, a bánáti véres ütközetekben és harcokban tanusított vezéri tehetségei, bajnoki vitézsége és ernyedetlen hazafisága által szerzett érdemei tekintetében;

Vetter Antal altábornagy úr, a perlaszi sánczok bevétele és az arra következő véres ütközet alkalmával tanusított vitézsége és bebizonyított vezéri ügyes tapintata tekintetében;

Görgei Arthúr tábornok úr, azon bebizonyított vezéri tehetségei tekintetében, melyek az ellenség sokkal nagyobb számú seregei által környezve és üldözve, bajnoki csatározásokban kitüntetett vitézsége által seregei bekeríthetését mindenkor hatályosan gátolták és a nagyszerű hátrálás által a hazának e derék sereg megmentését eszközölték;

Bem József tábornok úr, tanusított bajnoki vitézsége és dicső győzelmei tekintetében, melyek az ország Királyhágotúli része nagyobb felének kétszeresen történt megmentését idézték elő;

Damjanich János tábornok úr, az ördöghidi, alibunári, jarkováci és temerini sánczok ostromlása és bevétele, de különösen az utóbbi szolnoki véres ütközet és Szolnok bevétele alkalmával tanusított vitézsége és vezéri tehetségei tekintetében;

Perczel Mór tábornok úr, a Róth tábornok elfogatása és a fridaui ütközet alkalmával tanusított vitézsége tekintetében;

Guyon Richárd ezredes úr, Manswörth ostromlása és bevétele, a nagyszombati véres ütközet, valamint a branyiszkói szoros ostromlása és bevétele alkalmával tanusított oroszlan vitézsége tekintetében,

a nemzet hálás jutalmául *a katonai érdemjelek második osztályával* diszitetnek fel.

Debreczen, 1849. márcz. 9-én.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

Most ujjolag Kossuth szólal meg, s lelkesítő, de értelmes beszéd kíséretében sajátkezüleg tűzi fel a jelenlevő három tábornok: Vetter, Görgei és Perczel mellére az érdemrendet.

Ezután a dűsan terített asztalokhoz ül a társaság, s lendületes pohárköszöntőkkel ünnepli a honvédsereg kitüntetett bajnokait.

Az érdemjel-kiosztás azonban nem szüntette meg az elégedetlenséget. Sőt maga az ünnepség is ujjabb nehezteléseknek lón a forrása. Dembinszki neheztelt, hogy még a lakomára sem hívták meg; Klapkának, s méltán, zokonesett, hogy kimaradt a kitüntetendők sorából, Görgei meg azért duzzogott, hogy nem az első osztályu érdemjellel diszitettek föl.

S így az elégedetlenség, mint avaron a tűz, egyre harapózott tovább. Az ujj fővezér állása tehát egy csöppel sem volt kedvezőbb, mint a Dembinszkié. Kossuth ugyan váltig állította, hogy nincs semmi baj, de azért szive teli volt aggodalommal. Midőn a nemzetgyűlés egyik tagja e tárgyban kérdést intézett hozzá, a többi közt így válaszolt:

„... A táborban való jelenlétem által, — úgymond, — nem csekély személyem befolyásával, hanem azon hatóságnál fogva, melyet a nemzet akarátának következtében hivatalos állásomban viselek, és a melynek súlyát és tekintélyét mindenki irányában fenntartani tudom is, fogom is, nyujtok a nemzetnek biztosítékot a részben, hogy a seregben nem fog történni semmi olyas, mi a sikert kockáztathatná. El lesz hártva minden oly akadály, mely az előmenetelt gátolhatná és fenn lesz tartva azon katonai fegyelem és a felsőbbség rendelkezései iránti szíves készség, mely a hadsereg ismeretes hazaszeretetével és lelkesült vitézségével párosulva, kétségtelenül biztos győzedelemnek néz elébe. És ekként lévén elhatározva, a seregben való fegyelem s a fővezér iránti engedelmisség tekintetében biztosítást kerestem és találtam abban: 1-ször, hogy a hadseregeket és azok vezéreit, valamint különösen a két nagyobb hadtestet vezénylő tábornokokat is oly hazafiúi tiszta szeretettől ismerem, sőt tudom lelkesülve, miszerint bizton elmondhatom, maga-

mat és mindnyájunkat beleértve, hogy csak úgy lehet a hazát szeretni, mint ők szeretik, jobban nem. 2-szor. Találtam biztosítékot magában Vetter tábornok úrnak férfias erélyében, miszerint kétségtelen tudomásom szerint bír azon tehetséggel, hogy magának a hadseregben a kellő tekintélyt mind megszerezni, mind fenntartani tudja; mert én akként vagyok meggyőződve, hogy nagyon gyengén állana azon fővezér tekintélye, ki mástól volna kénytelen kivánni azon tekintély támogatását és önmagában azon elegendő biztosítékot fel nem találná. 3. Végre a seregek hazafiúi érzelmein kívül, találtam biztosítékot abban, miszerint el vagyok tökévelve, időmnek legnagyobb részét a táborban tölteni, pedig azon elhatározással, hogy érezve a rajtam fekvő felelősséget, melynek tekintetéből a nemzet akarata szerint vállaimra bízott hatóságot teljes kiterjedésében gyakorlom, akként fogok megjelenni a hadseregnél, hogy *vagy én nem élek, vagy az nem, ki a kormány iránt engedellen merne lenni.*...

Kossuth megnyugtatólag igyekszik ugyan válaszolni, de szavaiból, mint látjuk, kisötétlik a gyanu. Kijelenti, hogy bizalommal viseltetik ugyan tábornokaink iránt, hanem azért idejének legnagyobb részét ezentul mégis köztük fogja tölteni.

Úgyis történt. Kossuth ezután igen gyakori látogatója lón a táboroknak, s tekintélyének súlyával igyekezett a villongás, a féltékenység kitörő szenvedelmét lehetőleg fékentartani.

Egy ilyen útja alkalmával kikocsizott a kápolnai csataterre is, s mély megilletődéssel szemlélte a még friss honvédsirokat. A néphagyomány egy gyönyörű imát tart fenn, amelyet Kossuth ez alkalommal mondott volna az elhunyt magyar vitézek sírhalmá felett. Ez az ima Roboz István, somogy megyei író azon időbeli alkotása ugyan, de mert elválaszthatlanul a Kossuth nevéhez van fűzve, érdemes, hogy megóvassék a feledéstől. Ime, ekként hangzik:

Főlséges Úr! Árpád hadának istene! Nézz alá csillagtrónusodról könyörgő szolgálóra, kinek ajkáról millióknak imája szól eged kárpítja felé, magasztalóan áldva mindenhatóságodnak munkás erejét.

Istenem! Fölöttem napod ég, térdem alatt elhullott vitéz testvéreimnek csontjai nyugosznak; fejem fölött kék az ég, lábam alatt pirossá lett a föld ősapáink unokáinak szent vére által.

Csak hadd égjen napod teremtő sugára, hogy vér fölött virág nőhessen, mert a porladó tetemek koszorú nélkül nem hamvadhatnak.

Isten! Ősapáim, s népeknek nagy Istene! Hallgasd meg, s áldjad hadainknak bömbölő szózatát, melyben vitéz népeknek karja és lelke mennydörög, — széjjeltépni az önkénynek bilincseket osztó vaskarjait.

Mint szabad ember térdelek ez uj temetőn, véreim roncsolt tetemein. Ily áldozatok után szentté lett földed, ha bűnös volt is. Istenem, e föld és sírhalmok fölött rabnépnek élni nem szabad.

Atyám, atyáinknak nagy Atyja, milliók felett hatalmas Úr! Ég, föld és tengereknek mindenható nagy Istene! E csontokból dicsőség nőtt ki, mely nemzetem homlokán ragyog; a porokat szenteld meg te kegyelmeddel, hogy a szent ügyért elhullott testvérbajnokok szentül nyugodjanak hamvaikban. Amen!

Ha nem is mondta el Kossuth ezt a szép imát, kétségtelenül hő fohász tört ki szívéből a népek nagy Istenéhez, hogy áraszsa az összetartás malasztját erre a sokat szenvedő, elhagyatott magyar nemzetre.

Mert bizony szükségünk volt az egyetértésre. Hiszen, daczára a kölcsönös udvarlásoknak, Kossuth és Görgei között is csak színleges vala a kibékülés.

... Kétségtelen dolog, — jegyzi meg Horváth Mihály, akinek bő alkalma volt megfigyelni úgy a Kossuth, mint a Görgei jellemét, — hogy Kossuthnak ama szava, hogy vagy ő nem él tovább, vagy az, aki a kormány iránt engedetlen mer lenni, nem annyira a nemzetgyűlés aggodalmainak a megszüntetésére, mint inkább Görgei megfélemlítésére voltak szánva. A tiszafüredi viszály ugyanis Görgei jellemét egy újabb oldalról tüntette fel. Látta Kossuth, hogy Görgeiben a dicsvágy mellett törhetetlen erély is lakozik céljainak elérésére. És azóta a bizalmatlanság mellett félelem is támad Kossuth szívében. Olyan embernek kezdte ismerni Görgeit, aki kedvező körülmények közt arra is képes, hogy magát erőhatalommal katonai diktátorrá tegye. Ámde, Kossuth sem volt ment a nagyravágyástól. Ha Görgei magával egyenrangú embert, vagy feletttest nem tudott túrni a hadseregben: bizonyára Kossuth sem birt annyi önzetlenséggel, hogy más kezében túrje a főhatalmat, másé legyen a haza megmentésének dicsősége. A különbség köztük mégis az volt, hogy Görgei, ki mindent kardjától akart tenni függővé, s mindamelllett is hogy egyébnek, mint a hadi mesterségnek értéséről semmi bizonyítványt nem adott, mégis mindent lenézett, gúnyolt, megvetett, s a cinizmus czondrája alá rejté nagyravágyását; míg ellenben Kossuth az ő dicsvágyát hazaszeretetének és hazafiúi hűségének ékes palástjába burkolta.

Ez a bátortalanság és ez a félelem fejtheti csak meg Kossuth magaviseletét a tiszafüredi viszály eligazításában, a fővezérlét betöltésében, s általan Görgei irányában, mióta az tiszai hadainkkal egyesült. Ha Kossuthnak bátorsága egy színvonalon állt volna hatalomszeretetével s fényes elmebeli tehetségével: kétségen kívül első tette az lett volna, hogy

az engedetlenkedő Görgeit, mihelyt hatalomkörébe érkezett, kérdőre vonja váczai szózata miatt. De mivel nem volt bátorsága őt megbüntetni: mélyen hallgatott a multakról; s mivel félt is tőle: úgy tetette magát, mintha a legkisebb bizalmatlanság se léteznék iránta szívében. S mégis, köztudomásu volt, hogy bizalmatlansága miatt mellőzi Görgeit a fővezérletben, e miatt fenyegetőzik is az engedetlen vezérre. Görgei kétségkívül jól tudta, kinnek szól ez a fenyegetés, de nevetett magában, s még nagyobb gyűlölettel kezdett viseltetni Kossuth iránt, akinek gyöngeségét és bátortalanságát legutóbb is tapasztalta. Azonban még nem volt itt az ideje, hogy nyíltan föllépjen, s miként Kossuth ő iránta bizodalmat, akképen színlelt ő is Kossuth iránt ragaszkodást, engedelmisséget, tiszteletet. És ilyen játékot űzött a két fényes tehetségű, de dicsvágyó férfiú, kiknek kezében volt a nemzet sorsa, egymás iránt mind végiglen . . .

A két lángeszű férfiú illetén összehasonlító jellemzése kétségtelenül erős, de nagyrészt igaz. Tagadhatatlan tény, a későbbi események is igazolják, hogy Kossuth mindjobban félt a Görgei titokzatos jellemétől.

Vetter megerősítése után tehát ujlag elkezdődött az álczásjáték.

Görgei látszólag nyugodtan tér ugyan seregéhez, de sehogy sincs megelégedve a parancsnoki kérdés megoldásával. Pedig hatásköre is megnövekedett. De hát ő mindent akart.

Eleintén úgy tesz, mintha éppenséggel nem törekednék a fővezéri kard után, hanem azért ravasz óvatossággal, csakhamar kezdi beföcskendezni bajtársainak szívébe az elégedetlenség és a gyanu méregcsöppjeit.

Egyekről, ahol akkoron táborozott, már márcz. 10-én, tehát az uj rendezkedés után másodnap a következő bizalmas levelet intézi a szintén haragvó Klapkához:

Egyek, márcz. 10.

Vetter altábornagy és az összes magyar csapatok főparancsnoka lett. Az ég szabadítsa meg keblét kicsinyes tekintetektől, és töltsse meg azt valódi hazaszeretettel. Sikert fog aratni, ha követi tanácsotokat és az enyimet nem utasítja vissza.

Tervetek tökéletes helyeslésemet birja; de Vetter kineveztetése által egyelőre gátolva vannak lépteink, s az idő és alkalomnak egy nagyrésze elveszett. Én erősen meg vagyok győződve, hogy Damjanich, Aulich, te és én sokat, nagyon sokat végezhetünk volna, ha főparancsnok nélkül maradunk is.

Én ma Csegénél át akartam kelni a Tiszán, de a magyarok istene meghiusítá szándékomat: esőt küldött, s így Tokaj felé kell mennem. Ismét elveszett egy nap!

A csapatok alosztályozását rosszul csinálták Debreczenben. Damjanichnak csak a 3-ik, nekem ellenben az 1-ső, 2-ik és a 7-ik hadtestet adták. Én azt mondtam nekik, hogy ez nincs jól; Damjanichnak többet, legalább is annyit kell kapni, mint én kaptam. Ezért oszszák be hozzá az 1-ső, vagyis a te hadtestedet is. Azt hiszem a te nézeted szerint cselekedtem. Megtartottam a 2-ik és a 7-ik hadtestet. Ezt folytonosan magam vezénylem, amazt Aulich, egy igen derék, jeles tábornok.

Mindezekből láthatod, hogy nem tehetek egyebet, mint hogy hadműveleteimet Tokajon át folytassam és nyugalommal bevárjam, mit fog határozni a főparancsnok.
Görgei.

A méregcsöpp megteszi romboló hatását: úgy Damjanich, mint Klapka daczos ellenszenvvel tekint az ujj fővezér működése elé. Még köztük sincs, máris gyűlölik.

Ez azonban csak az első lépés. Görgei tovább megy, s csakhamar egész leplezetlenül kezd bujtogatni a „sváb jövevény“ ellen, amint Vettert csufondárosan nevezé.

Midőn a fővezér márcz. 15-én a török-szent-miklósi táborba érkezik, csaknem mindenütt fagyos bizalmatlanság fogadja. Még a közharczos is gyanakodólag sandít feléje.

Ámde Vetter felülemelkedik e bosszantó kicsinységeken, s nemes dicsvágygyal fog a hadjárat továbbviteléhez.

Mindenekelőtt ujj, egyöntetűbb harczirendbe tagolja a csapatokat, s aztán az egész sereg, mint egy fáradt óriás, nehézkesen kimozdul Török-Szent-Miklósról. A terv az, hogy a főhaderő Kőrös és Kecskemét felé húzódik, itt áttör az ellenség gyöngye örvonalán, s a háta mögé kerülve, elvágja Budapestről. Görgei pedig, hogy a terv annál könnyebben keresztülvihető legyen, ugyanekkor Miskolcz-Eger-Gyöngyös felé nyomul, s a Wrbnaféle hadtestet igyekszik lekötöni.

Az I-ső, II-ik és a III-ik hadtest márcz. 17-én Czibakháza mellett csakugyan átkel az áradó Tiszafolyón, Kocsérnál megpihen, s a következő nap nyomul ismét tovább: Nagy-Kőrösnek. Az eső csak úgy szakad, éjjelenként sűrű köd, az út mindenfelé járhatatlan, az élelmezés rossz; de a 35.000 főnyi had, roppant küzdelemmel ugyan, csak törtet előre.

De zuhogó esőnél, feneketlen sárnál nagyobb baj az, hogy Windischgrätz, ki értesül csapataink előnyomulásáról, minden nélkülözhető fegyveresét már jó eleve iderendeli. Mire csapataink Törtel határába érnek, a Kőrös és a Czegléd közötti útvonalon már ezernyi ezer katona czirkál. Egy ércfal áll előttük. Vetter szeretne keresztülörni rajta, rendelkezik is erre vonatkozólag, ámde alvezérei nem engedelmeskednek.

Damjanich, ki legelől ment, immár alig lehetett két mérföldnyire Nagy-Kőröstől. Vetter parancsot ad néki az előnyomulásra. Damjanich azonban csupamerő kötekedésből visszaüzen, hogy a nagy köd miatt lehetetlenség mozdulnia. Másnap, márcz. 20-án újabb futár megy az engedetlenkedő alvezérhez, hogy okvetlenül támadjon, hisz az időjárás kedvező. Damjanich most meg azzal a kifogással hozakodik elő, hogy Kőrös előtt az ellenség főereje áll, s csak nem rohanhat a kész veszedelemnek. S ez az ujjhuzás harmadszor is ismétlődik.

Az engedetlenség ily nyilvánvaló jelenségei közt mit csinálhatott Vetter? Kénytelen volt ujjlag visszatérni oda, ahonnan oly biztató reménységgel elindult. S néhány nap mulva hadaink agyoncsigázottan, kedvtelenül ismét Czibakháza körül táborozának.

Ezenközben Görgei a maga hadtestével fölmegegy egész Tokajig, itt rögtönös dereglyehidon átkel a Tiszán, s a haditervnek megfelelőleg gyorsan nyomul Eger felé. Márczius 16-án már Miskolczon táboroz.

Innen, nehogy hátra támadtassék, két ágyúval mintegy 500 főnyi portyázócsapatot küld előbb Kassa, majd Losonc felé. A csapatnak Beniczky Lajos kormánybiztos s nemzetőri őrnagy a parancsnokoló vezetője, egy rendkívül mozgékony és vaserélyű ember, aki főképp a panszláv zendülés elnyomása körül elévülhetlen érdemeket szerzett magának.

Beniczky éppen Rimaszombat hazafias érzelmű polgárainak a vendégszeretetét élvezi, mikor értesül, hogy Losonczon gr. Almásy Kálmán császári ezredes vezetése alatt egy erős czirkáló hadoszlop, — körülbelül 1400 ember, 6 ágyúval, — tanyázik.

Beniczky egy perczig sem tétováz, hanem összeszedi kisdud csapatját és nekivág Losoncznak. A támadás oly villámszerű, hogy a meglepett ellenség a legnagyobb zavarba jön, s rövid harc után rémült ijedéssel menekül Vác felé. Nagy hadizsákmány, számos fogoly jut a győző birtokába.

A vakmerő támadásról, mely akkoron országszerte élénk feltűnést keltett, egy szemtanu így emlékezik meg:

Beniczky Lajos őrnagy, — akinek portyázó-csapatja a 15-ik honvédszászlóalj három századából, egy szakasz huszárból, mintegy 150 guerillából és két ágyúból állott, — márczius 23-án érkezett Rimaszombatra, s itt tudta meg, hogy Losonczon egy erős osztrák csapat van. Legott elhatározza, hogy ráijeszt. Még aznap elindul tehát, Osgyánban meghál, s a következő nap, márcz. 24-én fényes délben, három oldalról támadást intéz Losonc ellen.

Rázga Pál, a pozsonyi vértanu.

A vértanu arcképe.

A veszthely.

A síremlék.

A városban ez időszert egy svadron dzsidással, másfél zászlóaljnyi gyalogossal és hat ágyúval, Almássy császári ezredes táborozott. A parancsnok, egy könnyűvérű nyegle korcsmagyar, egész biztonságban érezte magát, annyira, hogy még kellőszámú előőrsé sem volt.

Midőn tehát a Beniczky huszárjai, váratlanul, mint menykőcsapás, bevágtattak Losoncra, az ilykép meglepett ellenség közt leírhatlan zavarodás támadt. Szó sem lehetett a szétrebbenő császáriak összegyűjtéséről. Csupán egy Schreiter nevezetű főhadnagy szedett össze egy szakasz dzsidást, s ezekkel aztán nekirontott Beniczky tüzelő ágyúinak. De hasztalan. Huszárjaink csakhamar visszaverték a támadókat. Erre általános lőn a rémület. A Wimpfen-gyalogság egy százada önkénytelen hódolt meg; a többi pedig, visszahagyva mindenét, vad iramodással menekült Vác felé. Az ellenség vesztesége igen nagy volt. Sokan elestek, még többen fogságba jutottak; így a többi közt: Inkey Ede dzsidásőrnagy, báró Schuster százados, két főhadnagy, 36 dzsidás és 56 ló; a rémült dzsidások még a zászlójukat is otthagyták. A gyalogságból 3 tiszt és 200 közlegény esett foglyul. Ezeken felül egy hadipénztár 7000 frttal, egy tábori gyógyszerár, az összes tisztipodgyász stb. jutott a Beniczky birtokába.

A mieink közül öten estek el, köztük a vitéz Debródy János őrmester; sebesültjeink száma pedig tizenhét.

Szemere Bertalan hivatalos jelentése pedig, amelyet a honvédelmi bizottmányhoz intézett, így szól:

A hadsereg Pest felé vonulván, Beniczky őrnagy egy kisebb csapattal s néhány ágyúval Gömörbe ment.

Megtudta csakhamar, hogy a császári hadseregből 1 osztály Cavalart-dzsidás, 1 zászlóalj Wimpfen, 2 század Baumgarten gyalog és 2 röppentyű Losoncra érkezett, részint a várost és vidékét kirabolni, részint a gömöri védsereget szétűzni.

Folyó hó 24-én Beniczky őrnagy Osgyánból kiindul, s 12 órakor délben Losonc közelébe ér, s az előőrsőn álló és hirt. ijedve vivő Wimpfen-század után sietve vonul a városba.

A huszárok, — bár számuk igen kevés volt, a sereg élén csak 32 — vágvaölve az ellenséget, hatalmasan bevágtatnak. Az ellenség ekkor épp evésnél volt.

Gyalogságunk több oldalról nyomul a főpiac felé, a huszárok mindenfelé rémülést terjesztenek, honvédjeink az időközben rendbeálló három század ellenséget megszalasztják, a házakat szuronynyal beveszik, ágyúkartácsainkkal a rohanó dzsidás-csapatot vitézül visszazalasztják; hat legény és egy kapitány az első lövésre halva maradván.

Ekképen az ellenség egy órai rövid csata után rohanva futamodott meg, legelől Almássy dzsidás ezredes.

Elesett az ellenségből egy alezredes a Wimpfen-ezredből, 1 dzsidás kapitány, 2 gyalog százados, 1 gyalog főhadnagy, 43 gyalog, és 37 dzsidás.

Fogoly lőn egy őrnagy: Inkey Edvárd, 2 kapitány, 2 főhadnagy és több altiszt; összesen: 48 dzsidás és 174 gyalog.

Ezenkívül igen sok podgyász (eközt: tábori kápolna, több rendjel, kamarás-kulcs, zeneszerek, hadbírói irattár, hadipénztár) esett zsákmányul. Katonáló: 40, tisztlő: 16. A pénztárban mintegy 27000 pfrt (?) volt.

A mieink közül alig van pár halott és néhány sebesült. Minden tiszt, minden honvéd, s természetesen minden huszár teljesíté köteleességét.

A losonci összecsapás csak másodrendű ugyan, de hatásában fölért egy nagyobb ütközettel.

Almássy ugyanis, Vácra érkezvén, nyomban mentegetőző levelet ír Windischgrätz herczegnek s azzal a füllentéssel áll elő, hogy kénytelen volt Losoncra visszavonulni, mert egy „igen erős: 6000 főnyi dandár által támadtatott meg.“

Windischgrätz felül néki, s abban a hiszemben, hogy a magyar sereg az Ipolymentén a komáromi vár fölszabadítására igyekszik, haderejének zömét lázas sietéssel Balassa-Gyarmat és Vác körül összpontosítja. Persze, csakhamar kiséül a valóság, s a csapatok ismét csak a Tisza mellé rendeltetnek. Ez az ijedt kapkodás rendkívül fárasztólag hatott az osztrák seregre. Az ideoda való marsolás közben százával döltek ki a sorból.

Im, ujjolag itt volt a kínálkozó alkalom, hogy az agyoncsigázott osztrák haderő kiszoríttassék az országból. Nem kellett volna hozzá egyéb: csak összetartás. De hát, mint tapasztalhattuk, éppen az hiányzott.

Kossuth kétszer is megfordul a táborban; békít, fenyegetőzik, de immár az ő hatalmas szava sem képes a háborgó kedélyeket lecsillapítani.

Görgei megint úgy tesz, mint váczi pártos szózata után. A saját szakállára kezd hadakozni, s még csak arra sem tartja érdemesnek fővezérét, hogy mozdulatairól tudósítsa.

Vetter egyideig csak hallgat. Végre azonban kitör szivéből a méltatlankodás, s elkeseredve panaszolja Kossuthnak:

— Nekem, mint főparancsnoknak összes hadműveleteimet összhangban kell tennem a sereg vezéreivel; s mégis, mióta főparancsnok vagyok, egyetlen szónyi értesítést sem kaptam Görgeitől. Pedig a kölcsönös egyetértésre annyira szükségünk van, hogy enélkül teljes lehetetlenség sikerrel működni.

A csöndes panasz a „békepárt“ útján csakhamar eljut a Görgei füléhez is; persze nagyítva, torzítással. Görgei még nagyobb haragra

lobban, s félretevén minden kíméletet, most már gyűlölködő természetének egész erejével tör Vetter ellen. Szemeréhez, márcz. 22-én intézett levelében már úgy beszél felőle, mint valami kétszínű árulóról. Gyanúsító levele így hangzik:

Dormánd, márcz. 22. 1849.

Ma Hevest akartam megtámadni, de az ellenség tegnap Árokszállásra vonult vissza; ennél fogva a hadseregnek pihenési napot engedtem, s holnap Kerecsenden leszek. Vetter megszakítja hadműveleteit. Miért? Nem tudom, mert az ok, melyet előadott, nem kielégítő. Azt mondja, hogy a hadseregnek ruházatra van szüksége; pedig ha valamelyik hadtestnek erre szüksége van: így az az enyém. *Én e miatt Kossuth elnöknek irtam, hogy tartsa szemmel Vettert.* Némely apróbb körülményekből azt veszem észre, hogy Vetter nem bízik bennem; a ki azonban bennem nem bíz: abban én még kevésbé bízom. És ha nem csalódom, azaz ha Vetter kétszínű ember: akkor ha senki sem merészné azt tenni, *én fogom őt ártalmatlanná tenni.* Mészáros mindig a régi: környezetének bábjátéka.

Mondjuk ki már egyszer, mit akarunk. Magam kész vagyok, mint közember hazánk igazságos ügyeért szolgálni; de legyen valaki, ki minket vezet. Tegnap egy tisztet lövtem agyon gyávaságáért. Ha vannak elszánt férfiak, lépjenek a harczmezőre, ne kínozzuk a szegény hazát, hanem inkább akaszszuk fel magunkat. Az a szerencsétlen békepárt! Semmi békét, de nyaktilót, nyaktilót! Azt mondják, az ellenség közeledik Gödöllő felől 30 ágyú erősítéssel. Mennél többet küldenek ellenem: annál jobb, *akkor legalább az a kétszínű Vetter elmegy.* A ki mer, az nyer. Nyerjen a magyar, de merjen is.

Görgei.

Majd egyenesen az elnökhöz fordul vádaskodásaival, s egyúttal fenyegetőleg kijelenti, hogy „seregének szemei megnyiltak, s immár senkiben nincs bizalma, sem Vetterben, sem Mészárosban, sem az országgyűlésben.“

Kossuth pedig ama fogadásának: „*akként fogok a táborban a hadseregnél megjelenni, hogy vagy én nem élek, vagy az, a ki a kormány iránt engedetlenkedik*“, — vagy nem tud, vagy nem mer érvényt szerezni. Megdöbbenve, csaknem tehetetlenül áll ez újabb pártütéssel szemben; s a helyett hogy erélylyel közbelépne, szépelegni kezd Görgeinek. „*Lelkem barátja*“ megszólítással czirogatja, s „az isten és a haza nevében“ szinte könyörög néki, hogy túrtöztesse magát, s ne legyen oly „ingerlékeny.“

Ami már most az érzéseket illeti, — így szól Kossuth a többi közt márcz. 24-kéről kelt levelében — én Önt isten és a haza nevében kérem, ne legyen felette ingerlékeny. Lássá tisztelt barátom! Midőn Ön Váczról kibocsájtott kiáltványában azt

mondotta, hogy Ön senki másnak sem engedelmeskedik, csak Mészáros hadügy-miniszternek vagy helyettesének — Vetternek, — akkor a kezeink közt levő Magyarország bosszankodott önre, s pártütőnek tekinté önt, ki Domouriez, vagy Monk szerepét akarja játszani, vagy katonai forradalmat akar előidézni. És emberek jöttek hozzám, az országgyűlésen interpellációk történtek, s hosszú szónoklatokban be akarták bizonyítani, mennyire fájhat nekem ez a tapasztalás! Ha én akkor

Részlet a komáromi harcokból. — (Bécsben készült egykoru kép.)

elragadtatva a fájdalom érzésétől, — mert fájt, hogy azon nyilatkozat a rosszérleműeknek alkalmat nyujthatott megtagadni a kormánytól az engedelmisséget, — ha tehát én elragadtatva a fájdalom érzésétől, helyet engedtem volna haragomnak s egypár annak megfelelő rendeletet adtam volna ki; mi lett volna belőlünk? Most már az ellenség uralkodnék fölöttünk, mert a polgárháboru borzalmi a haza keblét szétzaggatták volna. Pedig csak ettől mentse meg a szabadság könyörületes istene sze-

gény hazánkat, legalább addig, míg az ellenséggel végeztünk. Akkor a nemzet is veszekedhet kissé magával: ha éppen kedve lesz hozzá.

Látja Ön, *lelkem barátja*, ezer lelki fájdalom, ezer nyomorúság közt önzésteli és fondorkodó egyének közepette kezeim közt tartottam a nemzet sorsát. Miáltal tarthatom ezt fenn? Azáltal, hogy a pillanatnyi bosszúságnak nem engedek hatalmat a nemzet iránti érzületeim fölött és mindig azt mondtam: Értsünk egyet, még előforduló hibáknál is; — s én engedtem, hol a nem engedés szakadást idézett volna elő, csak arra figyelve, hogy olyan baj ne történjék, a mely a nemzet jó vagy balsorsát vonta volna maga után. A kis hibákat igyekeztem jóvátenni, a nagyoknak ellene működtem, türtem, szenvedtem alig hihető önmegadással, nem engedtem a pillanatnyi felhevülésnek; s most már valóban ott vagyunk, hogy mindenki hiszi, miszerint az ellenség mit sem tehet ellenünk. Ön azt mondja: „*merjünk, haljunk meg, mint tiszta szándéku vértanui elárult hazánkért.*“ Szívesen halok meg hazámért, s ez részemről nem is érdem, mert azonkívül nem is élhetnék, de nem benne sem, ha rabszolgaságba esnék. De derült kedvvel mondhatom, hogy most nem a reménytelenség, hanem hazánk megszabadulása előestéjén: éljünk! Nem fogunk meghalni, hanem hazánk fölszabadításának élni.

Azt mondja tisztelt barátom, hogy hadseregének szemei megnyitak, s *nincs bizalma Vetterben* (itt van ismét a bökkendő), *sem Mészárosban, sem az országgyűlésben.*

Én pedig erre azt mondom: használjunk fel minden eszközt legjobb belátásunk szerint klasszikai egyszerűséggel, minden személyes arrogancia nélkül hazánk fölszabadítására, s ne vesztegessük a nagy czélt személyek elleni ellenszenv által. Ismerem a hibákat, hiányokat, de azt is tudom, hogy birok annyi erővel, hogy e hibákat, e hiányokat elhárítsam, hogy a nemzet győzelmét ne kockáztassák. Azért is minden eszköz fölhasználandó, hogy győzzünk. *Hogy a győzelem után, távol a veszélytől, senki se követeljen olyan méltóságot, a mely a nemzet szabadságára nézve veszélyes lehessen, arról ketten egyetértve gondoskodni fogunk.*

Legyen tehát vig és jókedvű tisztelt barátom! Mindenekelőtt csak siker és szabadság, bárki által is, az mindegy; de ne bizgassuk az alkotmányos hatalmat. Eljövend az idő, midőn kölcsönösen kiegyenlítik egymást, azon érzésben, hogy küldetésüket teljesítették, a hatalmat a megszabadított nemzetnek engedik át. De ha idő előtt ingatjuk meg azt; akkor polgárháború tör ki, s végre is nyomorult szerződés köttetnék, melyhez minden áruló, minden gyáva, minden kimerült ember szívesen járulna. Míg viszont az előmozdító tényezők összetartása által a nemzet győzelme bizonyos; s mi nyugodtan nézhetünk a pillanat elébe, a mikor a nemzet kára nélkül kiforrhatnak a szenvedélyek, s a személyi kevélység.

Vajjon látni fogjuk egymást, kérde ön? Bizonyosan látni fogjuk egymást, még pedig holnapután. Püspököt is viszek magammal, ki a pápaság szent fényével a hadsereg fegyvereit meg fogja áldani. Akkor aztán küzdjön-győzzön; a többit egyesülve majd elvégezzük.

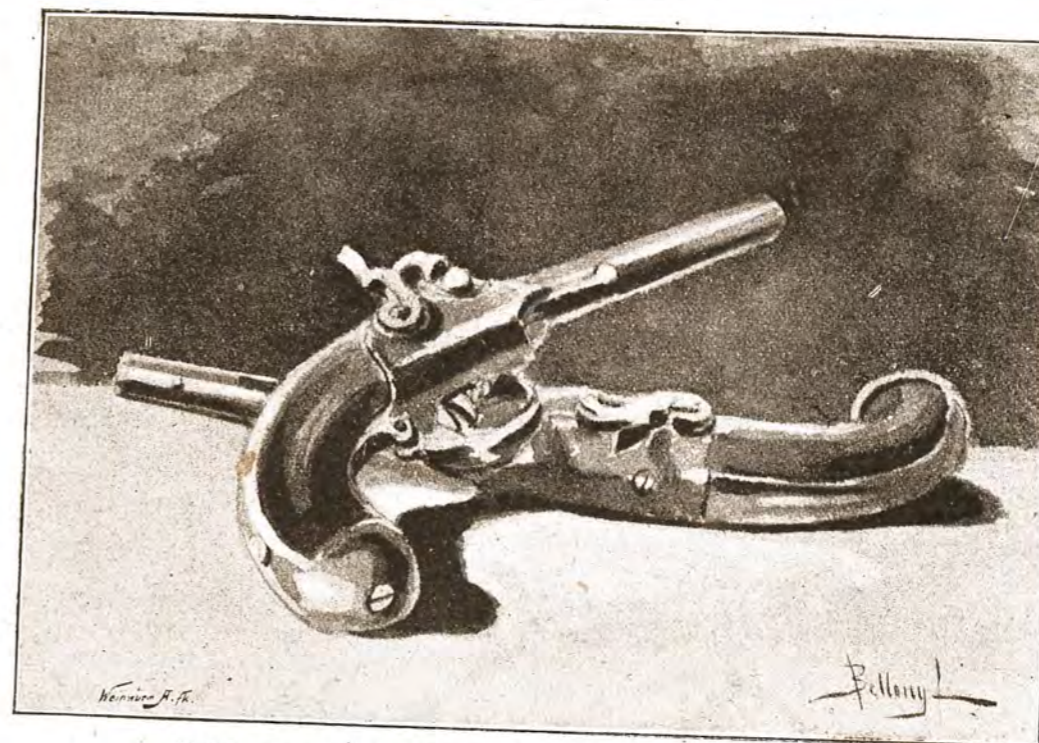
Mindaddig ne legyen más jelszavunk, mint *egyetértés*, hogy győzhessünk. Minden más szenvedély forduljon háttérbe, a sértett kedély hallgasson el!

Veterről csak egyet mondhatok önnek, hogy semmi áron sem fog becstelentettet elkövetni. Erről biztosíthatom. Egyébiránt ott leszek a táborban.

Az érdekes és jellemző levél ilyen szavakkal végződik:

... Ölelem önt igaz barátsággal. A szabadság istene legyen velünk. *Hatalban életben hű barátja*: Kossuth.

A levél, mint látjuk, egészen bizalmas jellegű. Kossuth, úgy látszik, azt hitte, hogy a kérő gyöngéd szó hamarabb utat talál a Görgei szívéhez, mint az érdes parancsoló hang. Ámde csalódott. A levélnek éppen semmi hatása sincs. Görgei tovább duzzog.

Knézics honvédtábornok pisztolyai. — (Gr. Kreith gyűjteményéből.)

Ekkor Kossuth, immár harmadszor, személyesen megy a táborba. Nagynehezen végre annyit mégis sikerül keresztülvinnie, hogy a támadó hadjárat, Görgei támogatásával, megkezdessék. Az újabb terv az, hogy seregünk a Tarna völgyén: Eger érintésével Gyöngyösön, Hatvanon át fog Budapest felé nyomulni. Evégből a főhadiszállás Tisza-Füredre tétetik át.

Vetter, megtevéen az előnyomulásra a kellő intézkedéseket, márcz. 27-én egy rövid, de lelkesítő szózáttal fordul a csapatokhoz.

„*Egyetértés, kölcsönös bizalom, hazaszeretet!* Ez legyen jelsza-

vunk, s nincs erő, mely minket leigázna, vagy a mire ellenségeink minden módon törekszenek: a népek sorából kitörülhetne.“

Igy szól Vetter harczvágyó katonáihoz, de a császári had ellen, bármint szeretné is, már nem vezetheti őket. A kard kihull kezéből. A sok bosszúság *epeláz* alakjában tör ki rajta. Ágyba kell feküdnie. A baj oly súlyos, hogy több hétre van szükség, míg betegségéből kilábolhat.

Emiatt a sereg csak harmadnap, márczius 29-én kelhet át a Tiszán; ámde Gyöngyös mellett, ahol a Görgei hadtestével egyesül, kénytelen ismét táborba szállni. Nincs vezére.

Kossuth most van csak igazán megakadva. Az kétségtelen, hogy a sereg, főkép most az eldöntő mérkőzés előtt, vezető nélkül egy perczig sem maradhat. De ki legyen az? Hiába tekint szét, sajnos, nincs olyan emberünk, akire a haza védőerjét nyugodtan rábízhatná, Görgeire legkevésbé. Pedig hát Görgeit, aki ezúttal a legidősebb tábornok, lehetetlen mellőznie. Ha mellőzi: ujlag kezdődik az erőpusztító pártoskodás; ha pedig hozzájárul a kinevezéséhez: kiszolgáltatja neki nemcsak a hadsereget, de önmagát is. Nehéz választás.

A legnagyobb aggodalmak közt utazik a sereg után Egerbe, hogy intézkedjék. A hős Dobó városa rajongó lelkesedéssel fogadja. A dicsőítő szónoklatoknak se vége, se hossza; a nők virágokat szórnak eléje; tisztelgés, lakoma, fáklyászene követik egymást. Az ünnepelt Kossuth azonban a lelkesedés e kitöréseinek nem tud most örülni. Sápadt arczán a gond felhője ül.

Még aznap, márcz. 30-án megjönnek az összes tábornokok, köztük Görgei is. A pártoskodó vezér csupa jókedv, csupa előzékenység. Mikor Kossuth felhozta előtte a főparancsnoki-állás betöltésének sürgetős voltát, Görgei szerényen válaszol:

— Talán addig, míg Vetter felgyógyul, nincs is szükség az állás betöltésére. Tábornoktársaimmal egyetértőleg majd elintézzük mi a főparancsnoki teendőket.

Kossuthot meglepi ez a szerénykedő hang. No lám, Görgei mégsem törekszik a fővezéri polczra. Hiszen ha törekednék, most volna itt a kedvező alkalom, hogy kinyujtsa a kezét érte. És nem teszi.

Kossuth ezután a többi tábornokkal beszél meg a dolgot. S a tanácskozás vége az, hogy *Görgei* — márcz. 31-én — *a magyarországi összes haderő ideiglenes főparancsnokául nevezetik ki.*

Görgei tehát mégis célját érte; sok furfanggal, az álczás játék százféle eszközével, de célhoz jutott. Igaz, kinevezése csak ideig-

lenes, de majd gondja leszen rá, hogy a vezérkard többé ki ne csavartassék a kezéből.

Tagadhatlan, hogy a kinevezés jó benyomást keltett csapatainknál. Volt Görgei titokzatos lényében valami, talán a kevély dacz, a dicsvágyó önérzet, vagy tán a könyörtelen szigor, ami imponált a többieknek. Hiszen még Damjanich is, ez a vasember, csaknem fegyverhordozó csatlósául szegődik.

De Görgei kinevezésén kívül még több figyelemreméltó változás is történt a csapatoknál.

A bács-bánsági hadtestnek az élére, melyet sok jóakarattal, de kevés szerencsével Hadik ezredes vezényelt, a kiengesztelődő *Perczel Mór* áll. Perczel márczius 17-én foglalta el új állását.

Vécsey, mint tudjuk, a szolnoki csatában azzal a főnhéjazó kifogással, hogy ő az idősebb tábornok, megtagadta Damjanichtól a támogatást. Damjanich emiatt rettentő haragra lobbant. Midőn Vécseyvel az ütközet után találkozik, csaknem hajba kap véle.

— Szerencséje az úrnak, hogy győztünk, — kiáltotta szikrázó szemekkel, — mert ha elvesztem a csatát, istenemre, itt a sereg előtt lövöm agyon.

A büszke Vécsey grófnak annyira zokon esik ez a kiméletlen támadás, hogy leköszön állásáról, s a következő nap Debreczenbe utazik. Nem is tért többé vissza hadosztályához. Aradra megy, ahol az erélytelen Gál tábornoktól az ostromsereg parancsnokságát veszi át.

Guyon Richardnak pedig a Görgei óhajtására kellett a seregtől távoznia. Bűne az volt, hogy a tiszafüredi zendülés alkalmával semlegesen viselkedett. A kormány, mintegy kárpótlásul, a komáromi vár parancsnokául nevezé ki. De ugyanekkor hasonló kinevezést kap Lenkey János huszárezredes is. „*Aki hamarébb tud a körülzárolt Komáromba jutni: az legyen a várparancsnok,*“ — így szól egyiknek is, másiknak is az utasítása. A szerencsésebb Lenkey, s ő lép Török helyére. Guyon elkedvetlenedik, s félreáll. De hős szívében csakhamar ismét lángra lobban a harczvágy. S kardot kötve, siet megint a golyózápor közzé.

Répássy Mihály, mint „a hadsereg főfelügyelője“ a központhoz rendeltetik, helyét a tábornokká kinevezett *Aulich* foglalja el.

A VII-ik hadtest vezetését Görgeitől, aki mint főparancsnok most már az egész sereg élére áll, Gáspár András, a vitéz huszárezredes veszi át. Gáspár ezen alkalomból, a hatvani ütközet után, szintúgy tábornoki rangra emeltetik.

De az alantosabb tisztek előléptetéséről sem feledkeznek meg a kormány. Egyáltalán a fiatalabb erő: Nagy Sándor, Knezics, Asbóth, gr. Leiningen, Dessewffy Arisztid, Kiss Pál, Pöltenberg, Földváry Károly, Aschermann, Zambély stb. mindinkább előtérbe lép, s nemcsak a ranglétrán emelkedik, hanem a csatamezőn is döntő szerepet kezd vinni.

Minden jel azt mutatta, hogy a viszály, ez a régi magyar átok, amely csaknem négy hónapig oly pusztító erővel súlyosodott reánk, szünőfélben volt.

A látóhatár komor, sötét felhői oszladoztak. Ujlag derengeni kezdett. A messzi távolban feltűnt a remény csillaga.

A trónfosztás kihirdetése.

VI.

A trónfosztás.

A „Rákóczy“, ez a százados harang, a debreczeni református nagytemplom büszkesége, már virradatkor megszólal. Búgó érczes hangja, mint valami égiszózat, szétárad az egész városban, beszűrődik a lakásokba, s fölrázza szenderegésükből az embereket. *„Ébredjetek, hisz ünnepünk van; nagy, fönséges ünnep, első évfordulója az örökemlékezetű márczius 15-ikének!”*

A piacztér csakhamar megelevenedik. Legelőször a helyőrség vonul ki: egy svadron Bocskay-huszár, egy század honvéd, egy osztály vadász, s a debreczeni nemzetőrség gyalog- és lovas-zászlóalja. Valamennyi diszben.

A dandár, a szokásos jelentések után, rajokra oszlik, s a városházától egész a szent-Anna-utczai róm. kath. templomig kettős sorfalat húz.

Kevés vártatva gyülekezni kezd a polgárság is. A város minden részéből egyre többen jönnek. Reggel nyolczkor a tágas piacztéren már alig lehet mozdulni.

A tömeg közt fürge ujságárusító fiuk surrannak végig. Jön az egyik, s a következő tartalmu papirlapot osztogatja szét:

Győzelem! Diadal!

Megbízható magánértesülések szerint Bem tábornok, vasárnap, márcz. 11-én *Nagy-Szeben városát hősiek ostrommal bevette.*

A szász nép meghódolt, az orosz futvást menekül a Vöröstorony felé.

Éljen Bem! Éljen a haza!

Dicsőség márczius 15-ének!

A győzelmi hír riadó örömet okoz mindenfelé, s nagyban hozzájárul az ünnepies hangulat emeléséhez.

De csakhamar jön egy másik kihordófiu. Karján ennek is egy csomó nyomtatvány.

— A Kossuth márczius 15-iki imája! — kiált torkaszakadtából.

Csakugyan az: a Kossuth imája; levonat, kiszakított rész a „Közlöny“ vezércikkéből.

Egy öreg szabómester körül, aki ügyes kézzel elkapott a nyomtatványból egy repülő példányt, csakhamar egész gyűrű alakul.

— Ejnye, de szeretnénk hallani! Olvassa fel! Hadd halljuk! — türelmetlenkedik a kíváncsi sokaság.

A szabómester nem hagyja magát sokáig kéretni. Föligazítja okuláróját, s reszketeg, de ezért erős hangon olvasni kezd:

Isten segits! Isten könyörülj!

Te ültetéd el egy napon a szabadság fáját, s ápolád a sötét századokon át és védelmezéd vihar és rosz szellem ellen.

Mikor az ember lelki sötétségben vadállatként pusztítá embertársát új tanok miatt; mikor a kereszteshadak rohanó árként sodorták Kelet felé Európa népeit; mikor a középkor romlottságából emelkedett fellegek harmincz hosszú éven át hullaták a vakbuzgóság véres esőit: akkor szent lelked

Részlet a debreczeni csatából. — (Egykoru vizlat után.)

e végtelen világ pusztáin egy zöld liget teremtésével foglalkozott, hol az emésztő harcokban megtisztult emberi vágyak megpihenjenek.

Egy világot borít már a fa lombjaival; tavaszod kinyitá a századokon át fogamzott bimbókat.

Tartsd meg Uram! e szabadságnak fáját, s engedd, hogy a kiomlott ártatlan vérért a szenvedő népeknek dúsan teremje meg gyümölcseit.

Isten segits! Isten könyörülj!

A nép könybelábadó szemmel hallgatja a gyönyörű fohászt, s a mint az öreg szabómester a végéhez ér, vele együtt nem egy ajk mormogja:

— Isten segits! Isten könyörülj!

Az áhitatos csöndet „éljen“-rivalgás töri meg. A városház felől nyitott hintóban Kossuth közeleg. Jobbján felesége ül, szemben két barnafürtű gyermek: a fiai. Kossuthnak szól az üdvözlés, a mely végigkíséri egész a plébánia-templomig.

A szép, magas boltívű templom szorongásig teli van. Elöl a különféle méltóságok: a honvédelmi bizottmány, a nemzetgyűlés, a hadsereg, a várostanács stb. tagjai; aztán a tisztviselő-kar, hátul a közönség. Az érkező Kossuth-család a legelső padsorban foglal helyet.

Pont kilencz órakor elkezdődik a „Te Deum“: az ünnepi szent mise. A szívemelő egyházi szertartást, fényes segédlettel, Bémer László nagyváradi püspök végzi.

Az orgona zengő hangjai ájtatosságba ringatják az egész gyülekezetet. Maga Kossuth is gondolataiba mélyed. Fejét kezére hajtja, s szomorú merengéssel tekint maga elé. Vajjon merre járnak gondolatai? Bizonyára a közelmúlt eseményein. Minő rettenetes egy esztendő is ez! Minő út az első márczius 15-kétől a második márczius 15-kéig! Azt reméltük, hogy az ujjászületés rózsasalugasai közt fogunk haladni, — s im, hová jutottunk?... Az első fordulónál eltűnt a virányos mező és a hitszegés, az ármány gátló sziklabérczei tolultak elénk; aztán jött a vértenger, a pusztulás. S jobbról, balról, ezer meg ezer frissen ásott sírhalom. S ki tudja, hová vezet ez az út? Talán mégis a szabadság ígéretföldjére. Adná a Mindenható! Vagy tán a verpadra, a száműzetésbe. Ez sem lehetetlen. Isten segits! Isten könyörülj!

A „Te Deum“ végeztével az egész közönség, maga a nagyváradi püspök is, a ref. nagytemplomba vonul. Itt *Könyves Tóth* Mihály, ez az aranyházú hitszónok tart ragyogó beszédet.

— Judát, — így szólt a többi közt, — megtámadta a persa vandálismus, Istenének a megtagadására, szokásainak az elhagyására szorítván azt. Juda egyetértett, felkelt, s mint zugó fürgeteg seperte el országának szent földéről a barbár bitorlót. Az osztrák zsarnokság megtámadta magyar hazánk ezredéves létét. De Magyarország, mint kőszírt a tengeren, rendületlenül áll; s az első kísérletnél, hogy kiraboltassék, összezúzta a kalózhajót. Mi az igazság terén állunk. Mi egyetértünk és egyet akarunk: mi mindnyájan a hazát akarjuk megmenteni. S így velünk az Isten. És ha Isten velünk, ki ellenünk?!

„Minden tekintet, — jegyzi fel egy szemtanu, — a lelkes szónokon függött, s szinte magába szívta fenkölt kijelentéseinek igazságát. S ha a nagy tömegeből lett volna valaki, kit ügyünk szentsége annak védelmére, s az osztrák vérhad letiprására ezelőtt nem serkentett, e beszéd hallatára bizonyosan mint töredelmes bűnbánó tér magához, s fölaczélozza akaratát szembeszállni bárkivel, aki mint ellenség közelit felénk.“

A hálaadó istentisztelet után *dísz-szemle* volt. Ágyudörgés közt, lelkesítő zene hangjainál Mészáros hadügyminiszter előtt elléptetett az egész dandár.

Délután pedig *népiünnep* a városerdőben.

. . . . Mindjárt ebéd után, beszél egy helyitudósító, megkezdődik a népvándorlás a város ligetébe. A kormány, a polgárság, a tisztikar, kocsi-kon, lovon, gyalog sietett ki. A fürdőház előtt művészi könnyűséggel a Zinani-zenekar játszott. A zenekar körül hölgyeinknek és ifjainknak szellemes csoportozata.

Túl az árkon egy halom tetőjén osztogatták korsók és kulacsokban az ingyen jó bort. Tömött embererdő fonta körül a hordót, mindenki inni akarván egészségére márczius 15-kének.

A halom oldalán csinos fanyáron forgatva sütötték az alföldi kövér ökröt egész nagyságában, mit a bámézkodók és a melegedők csoportja állt körül, mondván elmés észrevételeket, mikép ez is egyike azon édes kövér falatoknak, melyekért az éhes kamarilla oly véres erőszakoskodással szeretne Debreczenben látogatást tenni. Balról ezen ökörsütő helyről, faállványról szónokolt több népszónok, festve jelen politikai helyzetünket, nemzeti harcunkat, a kamarilla irtózatos bűneit, miket hallva a jó keresztény és becsületes ember, akaratlanul felkiáltott: „Uram Jézus ments meg a gonosztól!“

Esti nyolczig folyt ez a vidám hejehuja; ekkor visszasietett mindenki, hogy a *kivilágításban* gyönyörködjék. S egy-két perczczel nyolcz

után ragyogó fényárban úszott az egész város. Még a legszegényebb ember ablakában is kigyúlt a mécs.

Igy ünnepelte meg Debreczen városa márczius 15-kének első évfordulóját.

De megünnepelték azt országszerte, mindenütt, ahol csak lehetett. Még a táborokban is. A katonaság, őrmestertől lefelé, a hadügyminiszter rendeletére „alkotmányos szabadságunk nagy ünnepe emlékeül, illetőleg díszítéséül“ márczius 15-én kettős zsoldot kapott.

Csak az ország szíve: Budapest volt hallgatag és szomorú. Nem csoda, hiszen még mindig a rémuralom vasvesszeje alatt senyvedt. S ez a vasvessző most még talán súlyosabb volt, mint az első napokban. Windischgrätz a csataterén szenvedett kudarczait a főváros lakóin bosszulta meg.

„Egy pesti magyar ember“ márczius 14-iki kelettel így panasz-kodik a „Közlöny“-nek:

„Szinházunk üres minden este; éttermeink, kávéházaink látogatatlanok; az utcák csöndesek, a templomokban csak fohászoknak, mert mióta a magyar isten imádása betiltatott, a németek istene sehogysen bír népszerűsége vergődni. A családok magukba vonultak és titkolóznak, nyílt kebel sehoh és senki iránt nincs. Kinek jó kedve van, elfogatik, kinek rossz kedve van, bezáratik; az első: mert a magyarok diadalát reméli, a másik: mert veszteségüket kesergeti. Van-e halál ennél keserűbb, van-e gyilkosság ennél feketébb? Mikor dördül már az első magyar ágyú városunk házai ellen, hogy ezerezen siessünk a csokolására?“

Igen, a budapesti szorongatott magyarság, mint látjuk, szinte epekedett az első ágyulövés után. Sokan azt hitték, hogy az az epedve várt pillanat márczius 15-én, a nagy nap évfordulóján okvetetlenül bekövetkezik. Legalább erre mutat a „Figyelmező“-nek, ennek a hitvány lapnak a következő árulkodó közleménye:

A pesti rebellis dámák roppant készüléket tesznek márcz. 15-kére, mikor az ő reményök szerint — a mi eszöknök nem igen válik dicséretére, — Kossuth Pesten fog diadalmenetet tartani. Koszorúk, kokárdák, szallagok és zászlók némely főfő urak háznál kosárszámra készülnek; s némely főhivatal, vagy méltóságot viselő urak nejei és kisasszonyai a legfelsőbb entuziaszmusba és magasztalásba törnek ki eddig félreismert Messiásuk iránt, ellenben a legocsmányabb piszkolódásba fiatal fejedelmünk és teljhatalmú képviselője ellen. Valóban kívánatos volna ezen nagy nevet, vagy hivatal viselő magyar előkelőket valami uton-módon örökre a Kossuth-Madarász-Tancsics diktatura alá adni. Addig is pedig ügyelni reájok és meggátolni,

hogy az anarchia dögleletes szellemét elég keményen nem sujtható bűnös példájok által ne táplálják.“

Kossuth, persze, nem jöhetett. A főváros magyar hölgyeinek epedő vágya, hogy márczius 15-ikén Budapest falai közt üdvözölhessék csapatainkat, teljesületlen maradt. A nemzetiszín kokárdákat el kellett rejteni jobb időkre.

„De ezért — írja egy pesti öreg polgár — mégis megünnepeltük márczius 15-ikét. Igaz, csak titokban. Egymásra néztünk, összekoczin-tottuk borospoharainkat, s mindegyikünk tudta, *kire* iszik. Ajkunk néma

A budai honvédsirok.

volt, de a szívünk megtelt hazafiúi érzeményekkel. S e hallgatag ünnep-lés közepette eltűnt keblünk-ből a csüggedés. Ujra bizunk és remélünk.“

Tény, hogy a márczius 15-iki ünnepeknek valami csodálatos hatása volt. Az édes emlékek árjában szinte felfrissült a küzdő nemzet.

— Hiszen, ha az a néhány márcziusi ifju egy kis akaraterővel oly szép eredményeket tudott kivívni, — hogynem jutna céljához az egész nagy nemzet. De bizony győzni fogunk, csak kitartás!

Ilyen megjegyzéseket lehetett hallani mindenfelé.

S a kikelet virágaival a szivekben is új remény sarjadzik. A csüg-gedő ismét bizni kezd, s a bizalom nyomán megint felpeszdül a régi har-

czikedv, a hő szabadságvágy és a pazar áldozatkészség. A hivatalos lap alig képes beszámolni a tömérdek újabb adományról. A nők garmadaszámra hordják össze a fehérműt, a lány sebkötőket, a gyógyító tépést. S ha van még valahol templomharang, csakhamar ez is az ágyuöntő műhelybe kerül. Megtörténik, hogy egy *nyolczvanhét* éves aggastyán jelentkezik az ujonczozó bizottság előtt; megtörténik, hogy egy apa *kilencz éves* fiát viszi magával a harcmezőre: „Ha egyéb hasznát nem vehetjük, — ugymond, — legalább a töltést fogja hordozni utánunk.” Megtörténik, hogy egy tizenhat éves árva leány tizezer forintnyi összes örökségét a hon oltárára teszi, maga pedig beáll egyszerű ápolónőnek.

A márczius 15-iki ünnepélyek lelkesítő hatása oly széleskörű, hogy még a hadszervezés is újabb erős lendületet vesz. A honvédszázaljak, huszárezredek, önkéntes csapatok, ágyu-ütegek eddigi száma rövid időn ismét megszorodik. Gróf *Batthány* Kázmér „vezér-főispán és teljhatalmu országos biztos” a Közép-Tisza mentén egészen újjászervezi a népfölkelést. Ugyanigy cselekszik a lángbuzgalmu *Csányi* László, ki Beöthy helyére lépett, Erdélyben. *Szemere* Bertalan pedig, egy egészen új fegyvernem, a *felső-magyarországi védsereg* eszméjét veti fel. Fölhívása, melyet e tárgyban kibocsájtott, így szól:

Felhívás

a felső-magyarországi védseregre nézvést.

Ügyünk igazságának szentsége és a hű kitartás elvégre is megszerzik nekünk a fényes diadalt. Eljött a tavasz, a szabadságnak és életnek korszaka.

A kápolnai kétnapi ütközet nagyszerű volt, bár nem nyertük meg, de nem igen nyerte meg az ellen sem. Maga elismeri pesti hirdetményeiben, hogy erősbek valánk. Ha tizezer emberünk a csatatérré jókorább érkezik, azóta Pesten volnánk.

Szihalomnál 4 lovas-ágyuját vertük el az ellenségnek, Szolnoknál 11 ágyuját, 17 lőszeres kocsiját 100 lóval, több mint 400 emberét fogtuk el, halottainak száma tömérdek.

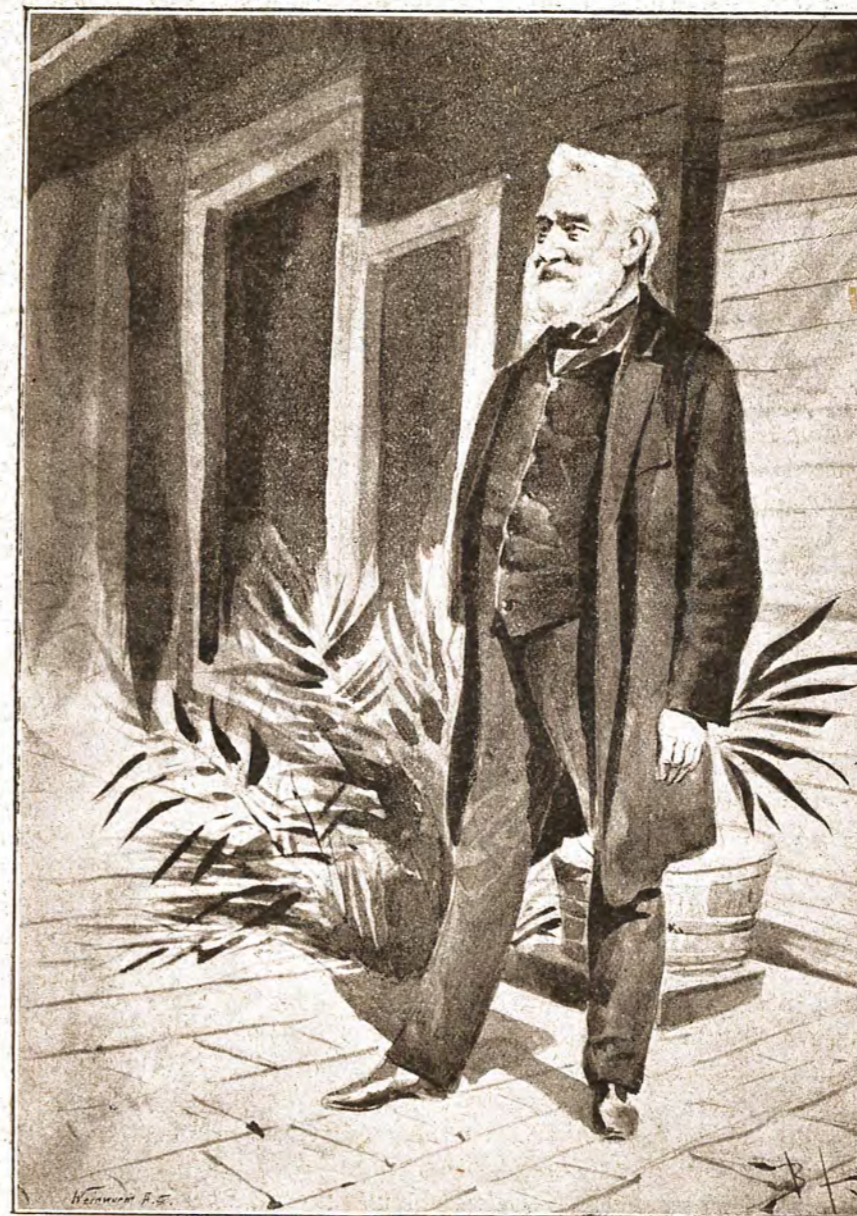
Fegyvertárunk e hetekben 1500 ellenséges puskával szaporodott, s a foglyok száma több *kétezernél*.

Erdélyben Bem győzelemről győzelemre megy. A hegyek fáin Erdélyben azért zöldelnek majd, hogy neki koszorút teremjenek.

Isten, a Mindenható engedi ugyan szenvedni az igazakat is, de eltiporni nem engedi soha. Kivezetett minket Ázsiából e hazába, egy ezer éven át itt fenntartott, s ugyanő megengedi, hogy a magyar nemzet e földön a szabadság fényében fel is virágozzék.

De a nép, a nép bús gerjedéssel keljen fel. Keljen fel, s rövidítse meg szenvedéseit. Ne tőrje, hogy házait felgyujtsák, élelmiszereit elrabolják, hogy elhajt-

sák és leöljék barmait, hogy őt magát rablánczra fűzzék. Hisz mint egy gyötrő álom, úgy tűnik el az ellenség, ha a nép tömegestől fölkel.

Czeck János tábornok, mint amerikai polgár. — (A tábornoknak 1890-iki arcképe.)

A népnek, hogy felkeljen, némi katonai támaszra van szüksége. A hadsereget azonban eldarabolni nem lehet. Tehát Felső-Magyarország biztosítására

egy *védserget* (guerilla-csapatokat) kívánok fölláttatni, mely szám szerint 4000-ig szaporíthatatik, a szabolcsi száguldó lovas-csapattal együtt.

Czélja: akkor is biztosítani Felső-Magyarországot, különösen pedig Gyöngyöstől kezdve Egeren, Putnokon, Rozsnyón keresztül Lőcséig, s innen kezdve Eperjesen, Homonnán, Ungváron, Nyiregyházán, a Hegyalján keresztül Miskolczig terjedő országrészt, midőn hadseregünk nincs jelen.

Czélja: hogy a néppel egyesülve, apróbb ellenséges táboroknak ellenállhasson, s hogy ezáltal biztosítsa a polgári törvényes hatóság intézkedéseit.

Ekképen nekünk Felső-Magyarország bátoros hely leend, de félelmes az ellenségnek. Egy bátor, ügyes, vállalkozó védserg, a néppel szövetkezve, képes megvédeni életünket, vagyonunkat, családunkat nagyobb osztrák haderő ellen is. Ennélfogva ünnepiesen felhivok mindenkit, hogy e védsergbe, mely Felső-Magyarországnak védpaizsa leszen, soroztassa be magát.

A szabályok főbb pontjai ezek:

1. Minden ötszáz ember egy osztályt képez. Minden osztályban leend 1 vezérkapitány, 1 kapitány, 5 fő- és 5 alhadnagy; ezenfelül a megfelelő számú őrmester és tizedes.

2. Minden tiszt kinevezetése napjától kezdve hadseregbeli fizetést kap.

3. Minden érdem, s vitézi tett úgy tekintetik és jutalmaztatik, mint a hadseregnél.

4. A védsergbeli közvitéz napidijja: 12 kr. pp. Az ellenségtől elvett zsákmány a védserg tulajdona, ha százezerekre megy is.

5. Minden ember a belépés alkalmával kap egy szűrfélé, csizmát és fegyvert. Egyenruha czélszerűtlen volna, kap ezenkívül minden évre 5 frtot apróbb szükségletei bevásárlására.

6. A szolgálati idő: a legrövidebb egy év, a leghosszabb négy év. Vadászok, s hegyvidéki emberek minél nagyobb számban kívántatnak.

7. A védserg katonai fegyelem és törvény alatt áll.

8. A vezérkapitány a községi előljárókra nézve különös fölhatalmazással láttatik el, mi a védserg hadviselését biztosítandja. Midőn nincs alkalom a harcra: népgyűlések fognak tartatni.

9. A ki elesik: annak családjára, — aki munkaképtelenné válik: annak személyére nézve biztosításképen kimondatik a kormány nevében, hogy vagy viselt rangjához mérten holtig becsületesen elláttatik, vagy tiz hold földbirtokot kap, vagy 1000 frtot; megjegyezvén, hogy rendkívüli szolgálatok és vitézések rendkívüli jutalmazásokkal viszonoztatnak. Édes hazánk elég gazdag kincsekkel halmozni el azt, ki megmentése körül sikeresen fáradozik.

Ezek a főbb szabályok. Részletesebb utasításokat a vezérkapitányok fognak kapni.

A sorozással és toborzással a megyék szerint (beleértetvén az illető kir. városok is) megbizatnak: *Ungban* Horváth G. első alispán, *Zemplénben* Boronkay kormánybiztos, *Abaujban* és *Sárosban* Komáromy I. első alispán, *Szepesben és a 16 szepesi város területében* gr. Csáky László főispán, *Gömörben* Szentmiklóssy

Antal első alispán, *Tornában* Ragályi K. másodalispán, *Hevesben* Repeczky F. kormánybiztos, *Szabolcsban* Bónis Samu kormánybiztos, — kik velem az alakításra nézve folytonos összeköttetésben leendenek.

Miskolcz, márczius 17. 1849.

Szemere Bertalan,

Felső-magyarországi teljhatalmu orsz. biztos,
s az orsz. honv. bizottmány tagja.

Mészáros, a védsergnek mintegy támogatásául, egy új hadosztályt szervez Felső-Magyarországon. A nyolczezer főnyi hadosztály két dandárból áll; az első dandárnak *Zurich* Ferencz őrnagy, a másodiknak pedig *Lázár* Vilmos ezredes a parancsnoka.

A munkácsi vár.

Egyszóval, ismét lelkes hangulat uralkodik mindenfelé. S az olmtüzi kényszer-alkotmány, melyet Windischgrätz nagy garral márczius 20-án hirdet ki, nemhogy ijesztőleg hatna, sőt még növeli az ellentállás ingerét.

A viszály lassanként elsimul, s az összetartás áldó szelleme árad szét: nemzetgyűlésen, táborainkban, mindenütt ahol csak magyar lakik. Maga *Görgei* sem tud szabadulni a hatás alól. Ahogy dicsvágya betölt, mintha kicserélték volna. Fölhagy a pártoskodással, s minden erejét megfeszíti, hogy a tehetségéhez fűzött reményeknek megfeleljen.

Tény, el kell ismernünk, hogy az eddigi kapkodásnak, mihelyt *Görgei* lesz a fővezér, egyszerre vége szakad. Bátor öntudat, szilárd egység, törhetlen akaraterő érvényesül a serg vezetésében.

Görgei egy pillanatig sem tétováz, hanem összes csapatainak a fölhasználásával gyorsan nyomul előre.

A haditerv alapeszméje a régi. Görgei óhajához képest csupán az a változtatás történik rajta, hogy támadásunk végcélja ne a főváros legyen, melyet kár volna a harc esetlegének kitenni, hanem Komárom. Hiszen ha Komárom fölmentetik az ostromzár alól: az ellenség úgyis kénytelen lesz a fővárost elhagyni. De elfogadtatott Klapkának abbéli indítványa is, hogy a pesti nagy országuton, miután a mocsaras Galgavidék nagyobb hadműködésre nem alkalmas, csupán a VII-ik hadtest törjön előre. Az I-ső, II-ik és a III-ik hadtest ezalatt Jászberény és Nagy-Káta felé kerülve, oldalról próbáljon támadást intézni az Isaszeg vidékén gyülemlő császáriak ellen.

Márctzius hó végén, tehát a támadó hadjárat megkezdése előtt, a magyar főhadserg beosztása és harczirendje a következő volt:

I-ső hadtest.

Parancsnok: *Klapka* György tábornok. Táborkari főnök: Antos százados, tüzérparancsnok: Karabelli őrnagy.

1-ső dandár: vezetője Schulz ezredes, a későbbi tábornok; *2-ik dandár*: Dipold alezredes; *3-ik lovas dandár*: Mesterházy ezredes parancsnoksága alatt.

II-ik hadtest.

Parancsnok: *Aulich* tábornok.

Táborkari főnök: báró Meszéna alezredes, tüzérparancsnok: Jónák százados.

1-ső dandár: Szekulics alezredes, *2-ik dandár*: Mihályi őrnagy, *3-ik, vagyis lovas-dandár*: Nászdý ezredes.

III-ik hadtest.

Parancsnok: *Damjanich* tábornok.

Táborkari főnök: *Csermelyi* ezredes, tüzérparancsnok: Wanner őrnagy.

I-ső hadosztály. Hadosztály-parancsnok: *Wisóczki* ezredes, később tábornok.

1-ső elővéd-dandár: *Knezich* ezredes, *2-ik dandár*: *Czillich* őrnagy, utóbb gróf *Leiningen-Westeburg* Károly; *3-ik dandár*: *Kiss Pál* alezredes.

II-ik hadosztály. *1-ső dandár*: *Dessewffy* ezredes, *2-ik dandár*: *Pikéthý* ezredes, *3-ik dandár*: *Kászonyi* ezredes.

III-ik tartalék-hadosztály. Hadosztály-parancsnok: *Máriássy* ezredes.

1-ső dandár: *Zákó* őrnagy, *2-ik dandár*: gr. *Buttler* őrnagy, *3-ik lovas-dandár*: *Nagy Sándor* ezredes.

VII-ik hadtest.

Parancsnok: *Görgei* tábornok, ápril 1-től kezdve: *Gáspár* András huszárezredes, később tábornok.

Táborkari-főnök: *Bayer* ezredes.

I-ső hadosztály. *1-ső dandár*: *Horváth* alezredes, *2-ik dandár*: *Waldberg* őrnagy, *3-ik dandár*: *Petheő* őrnagy, *4-ik dandár*: *Ujváry* őrnagy, *5-ik dandár*: báró *Üchtritz* őrnagy.

II-ik hadosztály. Hadosztály-parancsnok: *Pöltenberg* Ernő ezredes. *1-ső dandár*: *Kossuth* őrnagy, *2-ik dandár*: *Zámbély* alezredes.

III-ik hadosztály. Hadosztály-parancsnok: *Simon* alezredes. *1-ső dandár*: *Weissel* alezredes, *2-ik dandár*: báró *Lipthay* őrnagy.

Portyázó csapat. Parancsnoka: *Beniczky* Lajos őrnagy.

Tartalék-sereg.

Parancsnoka: *Asbóth* Lajos ezredes.

Ez a sereg, mint önálló csapatosztály, a hadügyminiszterium rendelkezése alatt volt, s a tiszai átjárók őrizetével bízott meg. Márctzius végefelé azonban a főszereghez csatlakozva, szintén tevékeny résztvesz a támadó hadjáratban.

Az egész haderő 45 gyalogzászlóaljából és 63 huszárszázadból állott, s számbeli beosztása a következő volt:

I-ső hadtest	11.600 ember,	40 ágyú.
II-ik hadtest	9800	36 "
III-ik hadtest	12.000	40 "
VII-ik hadtest	15.500	50 "
Tartaléksereg	3600	18 "

Összesen: 52.510 ember, 184 ágyú.

Ilyen erejű vala a mi főszeregünk.

Ezzel szemben *Windischgrätz* 47 gyalogzászlóalj és 58 lovas-század, vagyis 53.000 harcos fölött rendelkezett. Ágyúinak száma: 222. A beosztás pedig ilyenén volt:

I-ső hadtest. Főparancsnok: *Jellasic* altábornagy.

Hadosztály-parancsnokok: Hartlieb, Schultzig, Ottinger. *Dandárvezérek:* Grammont, Rastich, Kleinberger, Deitrich, Sedelmayer és Sternberg.

Létszám: 15.000 ember.

II-ik hadtest. Főparancsnok: *Wrbna* altábornagy.

Hadosztály-parancsnokok: Csorich és Schwartzberg Edmund herczeg. *Dandárvezérek:* Wyss, Collorodo, Schütte, Leibler és Bellegarde.

Létszám: 18.000 ember.

III-ik hadtest. Főparancsnok: Schlick altábornagy.

Hadosztály-parancsnokok: Lobkovitz és Lichtenstein Ferencz herczeg. *Dandárvezérek:* Parrot, Fiedler, Montenuovo és Kunigl.

Létszám: 20.000 ember.

A két szembenálló sereg csaknem hasonerejű. Ámde, az osztrák sokkal fegyelmezettebb, mint a miénk; aztán fölszerelése is jobb.

De viszont a mi csapataink itthon küzdének, támogatva a lelkes magyar nép gyámolító kezétől.

Volt azonban még egy másik előnyünk is: az osztrák hadvezérlét bárgyúsága. A dölyfös Windischgrätz, aki oly nagy művész vala a proklamációk gyártásában, csak akkor értesült csapataink újabb előnyomásáról, a midőn azok már átkeltek a Tiszán. Persze, azonnal intézkedik, hogy szerte működő hadait magához: Gödöllő vidékére vonja. Csakhogy nehezen megy a dolog. Az elbizakodott Jellasic csak márcz. 28-án mozdul ki Kőrösről, s Nagy-Káta felé huzódik; Schlick tábornok pedig, ki Eger vidékén táborozott, csak márcz. 29-én siet a Galga-völgy zsombékjai közé.

A magyar tábor vezére: Görgei, e hadmozdulatok ellensúlyozásául, márcz. 31-én, tehát rögtönösen a főparancsnokság átvételekor, a következőkép állítja fel seregét:

A VII-ik hadtest Hatvannal szemközt a gyöngyösi úton egész Hortig terjeszkedik; az I-ső hadtest Jellasic föltartóztatására Nagy-Káta felé nyomul, a III-ik hadtest Árokszállás és Jászberény közt megyen előre. A II-ik hadtest fődözet gyanánt a harczvonal mögött halad, s az előhadak változásai szerént intézi mozdulatait. Asbóth pedig a tartalék-sereggel a vasutvonal mentén Jellasichot fogja követni, s azon lesz, hogy hátulról nyugtalanítsa.

Másnap, ápril 1-én, összes hadaink már működésben voltak. Gáspár András, a VII-ik hadtest vezére, hogy tájékozhatta magát, *Hatvan* és

Aszód felé kémszemlét intéz. Portyázó csapata azonban Hatvan mögött összetalálkozik a Schlick előhadával, amely szintén kémszemlére indult. Természetesen összezsapásra kerül a dolog. A magyar csapat jól viaskodik, de a túlerő elől mégis visszahuzódni kénytelen.

Schlick még aznap este bevonul Hatvanba, s a prépostnál nagy vacsorát rendez. A lakomára több polgárember is hivatalos. Hadd lássák, mily jókedvű s önerejében bízó a császári hadvezér. A lakoma végefelé, poharazás közt, Schlick egyszerre csak vendégeihez fordul, s gúnyosan dicsekvőleg így szól hozzájuk:

Funtinel, Vasvári Pál nyugvóhelye.

— Holnap egy kis nyúl vadászatot tartok a magyar táborban. Kérem, legyen szerencsém, nézzék meg.

S a következő nap, ápril 2-án, kora hajnalban haderejének a zömével csakugyan elindult a „nyúl vadászat“-ra. Hanem a kaland ezúttal vajmi rosszul sikerült. A vadász futott meg a „nyúl“ elől. Gáspár András előbb Horthnál, majd *Hatvan* előtt, aztán harmadszor bent a városban úgy elveri, hogy a csúfolódó generális hanyathomlok menekül Aszódon át Gödöllőre. Kétszázkilenczven osztrák katona esett ennek a híres nyúl-

vadászatnak az áldozatául. Azt mondják, hogy Schlick, aki egyébként igen eszes és vitéz férfi volt, soha sem élcelődött többé a honvédek felett, sőt ellenkezőleg még élte alkonyán is a legnagyobb elismeréssel beszélt róluk.

A hadijelentés az ütközet lefolyásáról ez:

Ápril 1-én az ellenség erőltetett kémletet kísérelt meg Hatvanból Hort felé.

A Hatvanban levő két század huszár Hort alá kényszerült hátravonulni; ott azonban Pöltenberg egyesült hadosztálya megállította az ellenséget, amely esteledetkor megint Hatvan felé visszavonult.

Az első ágyúszóra Görgei tábornok Gáspár ezredes hadosztályát rendelé ki a Pöltenberg-féle hadosztálynak segítségül Hort alá, hol ápril 1—2 közötti éjjel mindkét hadosztály táborozott. Veszteségünk aznap 2 huszár volt, kiknek azonban lovaik épen maradtak.

Ápril 2-án az ellenség tetemes erővel nyomult ki Hatvanból, Gáspár és Pöltenberg hadosztályait megtámadandó.

Gáspár volt a vezér, s ő nemcsak hogy Görgei tábornok parancsait pontosan teljesíté, de még Hatvanon is túl üzte az ellenséget. Hatvan városa rohammal vétetett be, s az ellenséges vadászok igen kevés kitartással védelmezték a várost. Gáspár a Zagyva-hidját szinte rohammal vette be. Az ellenség Bagh felé huzódott vissza. Az előőrsök Hatvanba szállásolák be magukat, s a két hadosztály nagyobb része azon éjjel Hort és Hatvan közt táborozott.

Gáspár ezredes ügyes vezénylete dönté el a nap sorsát. Kiss Ernő altábornagy úr személyes tanuja volt a szép napnak. Czillich, Damjanich tábornok seregébeli őrnagynak, — az által, hogy Csányon állomásozván, kellő időben jelent meg a csatatéren, — nagyrésze van a nap sikerében.

Zambély, a 4-ik sz. huszárezred alezredese hasonló jelesen tünteté ki magát.

Nevezetesnek mondható e csata azért, mert az ellenség csupán tüzésége erejére támaszkodván, sem lovassági, sem gyalogsági rohamainkat nem merte elfogadni.

Az ellenség részéről Schlick volt a fővezér, Lichtenstein és Barrot tábornokok kíséretében.

Veszteségünk, a mennyire eddigé kitudható volt, 20 emberből áll, holtakat és sebesülteket összeszámítva. Az ellenség vesztesége meg nem tudható azért, mert még halottait is elviszi magával. De az ellenség vesztett lovairól ítélve, az ő vesztesége a miénket tetemesen meghaladja.

Fősikere ezen csatának az, hogy az ellenség erősen eltökélve levén bennünket megverni, általunk veretett meg.

A diadalmi hír, ez az aranyszárnyú madár, tábortól táborig száll, s riadó lelkesedés fogadja mindenütt. A czivódás, mint egy rossz álom végleg elmosódik, s a haza szent szerelme ujólag tömör egésszé olvasztja össze csapatainkat. Sohasem lobogott olyan büszkén, annyi dicsőséggel a magyar trikólor, mint ezekben a harcos napokban.

A főhadiszállás még aznap — ápril 2-án, — Egerből Gyöngyösre helyeztetik át. Idejön Kossuth is, aki nem törődven a táboriélet fáradalmaival, lépésről lépésre kíséri küzdő csapatainkat.

— Csak ezen az úton előre, — szól batorítólag a haditanács alkalmával, — s néhány nap múlva Bécs alatt leszünk!

S a sereg, mint az áradat, föltartóztatlanul hömpölygött tovább.

Görgei most Jellasich báróval, ezzel a piperkőcz kegyenczcel, aki Nagy-Kátán, Tápió-Bicskén, Sülyön keresztül szintén Gödöllőre igyekezett, akart érdeme szerint végezni. Klapka, mint tudjuk, már előzőleg a Jellasich seregének a szétszórásával bízott meg. De a körültekintő Görgei, hogy a siker annál biztosabb legyen, a Damjanich hadtestét is

Az aradi honvédfoglyok eledele. — (Az aradi ereklye-múzeum gyűjteményéből.)

Jellasich elé: Nagy-Kátának irányította. Klapka tábornok ápril 4-én reggel kilencz óratájt érkezik Kátára. Hanem Jellasich fürgébb. Elosont. Az éjjel a szomszédos *Tápió-Bicskén* hált, de virradatkor Kókán át Gödöllő felé tovább húzódott; csupán a podgyásza, — egy kis gyöngye fődözettel valami negyven társzekér, — maradt még a faluban, de ez is útra készül. Legalább így beszéltek.

Káta Bicskétől körülbelül egy mérföld. A két népes magyar falu között folyik a Tápió-vize, egy kisebb folyócska, amely, kivált így tavaszkor, mocsaras kiöntésű. A híd, mely Bicskét Kátával összeköti, az úgynevezett Feketeerdőnél van, s mindakét lejárója, a süppedő talaj miatt, hosszú töltésen kapcsolódik össze az országúttal. Maga Bicske a Tápió-völgy szélén dombon fekszik, körülötte cserjés homokmező.

Klapka természetesen tüstént intézkedik, hogy a podgyász kéz-

B E R E N D

Komárom rendithetlen várából a feldunai hív magyar néphez!

Aldott legyen e nap testvéreink és osztályosaink a szabadság és testvériségben!

Aldott! mert győzelmet s üdvét hirdetünk nektek.

Győzelmet, melyet a komáromi sereg e folyó hó 3. v. v. ellenállhatatlanul; csapást és veszteséget mollynak hírére a sarga feketék nyomorú kebelében megülend a lelekzet.

Ott panaszojják a szétvert zsoldosoknak maradványai lesütett fővel már Pozsony vagy Bécs falai alatt rémült urainak futásukat s veszteségüket.

Mondhatják: vészítettünk.

30 s pedig löbbnyire 24 fontos ágyúkat, többeket futásközben a Dunába is taszítván be.

5000 löfegyvereket

30 tell löszer kocsiakat, s azonkívül rakéta készleteket.

Legalább 50 megrakott társzekereket.

2624 vágó ökröket.

804 hízó sertéseket.

**35 mindennemű élelmi czikkkekkel s felszerelési szer-
rekkal terhelt hajókat.**

Elkullottak s foglyokká lettek körülünk ezrenkint.

Igy jajdulnak fel a nyomorú németek, — és mi örvendünk.

Igen is atyámfiai, vészítették mindent, mi velök volt; — mert ki győzte a témérdek zsákmány közt mindent előszámlálni.

Csak a becsületet nem veszíték, — de miért nem?

Mert ki pusztá zsoldért a népek leigazása végett botor és elég merész küzdeni, annak becsülete nem lehet.

A becsület a mi részünkön van, mert népjog és egyenlőségért vívunk. És azért áldja meg az igazságos isten fegyvereinket.

Légyen isten után köszönet érte vitéz seregünknek:

De azért atyámfiai pusztá köszönettel be ne érjük!

A kigyónak, ha fejét öszvezzák is, teste napestig mozog. —

Szabadság harcunknak dicsőségteljes napja a fáradalom utáni pihenésre szánt alkonyathoz még nem közelit, — s a kigyó kinjaiban farkát ide s tova eszarvitja még.

Ha valaha, most kell gyámolítani seregünket, — szaporítani a nép számos elszánt karjaival.

Még egy erő kifejtés — nemzetünk! — és biztosítva leend apáink földé a zsarnokok bitorlásától.

Biztosítva szabadságunk, melyért már annyi ezer drága rokonink vére lefolyt.

E vér, boszúért és elégtételért kiált föl hozzátok sirhalmai alól.

Csatlakozzék tehát a sereghez minden háztól egy férfi, hol többen vannak egy hajlék alatt, — kinek kora a 30 évet felül nem mulja.

Gyakorlott, s már harez edzett honvédeink oldalán mindenki közületek vitéz lehet.

Ezt tartja Aug. 5. kiadott rendeletünk is melyre az ország kormányzó elnöke által fel vagyunk hatalmazva.

De hisszük, nektek rendelet sem kell; mert magyarok vagytok, és nem engedhetitek, hogy ezen édes szülőföld a német vért és pénzt szívó tanyája legyen.

**Éljen a szabad hazá, s annak hajthatlan
kormányása!**

(Kelt Komáromban Augusztus 6. 1849.)

Komáromi, s felső seregbeli t. h. kormánybiztos

Újházy László m. k.

Klapka György m. k.
szabornok.

rekerítették. Dipold és Bóbics dandárait küldi *Tápió-Bicskére*, ő maga pedig seregének zömével a kókai parton a hidnál marad.

Dipold megy legelől. A 6-ik, 26-ik és az 52-ik zászlóalj képezi dandárát. A honvédfiuk barnapiros arczáról a jókedv sugároz. Hisz a győzelem könnyű és biztos.

A támadó csapat a legkisebb akadály nélkül ér a faluhoz. Ekkor azonban, mint a megbolygatott darázs-fészek, fölriad az egész császári tábor. Podgyáskocsi azonban alig látható, hanem e helyett gyalogság, lovasság sűrű tömege rajzik mindenfelé. Itt egy osztály dzsidás vágatát elő, amott két-három gyalogezred sorakozik, a dombtetőre pedig ágyukat vontatnak fel.

Dipold csak most veszi észre, hogy csapdába jutott. Klapka felült a hírhozóknak. Tápió-Bicskén nem a szekeresz-osztály, de Jellacsich seregének az utóhada: két erős dandár táboroz; Sternberg vezérőrnagy alatt tizennégy század lovas, Rasztics tábornok vezetése alatt pedig hat zászlóalj gyalog, összesen mintegy *nyolc ezer* ember, tizennégy ágyúval.

Visszatérésről immár szó sem lehet. Dipold tehát, kelletlenül bár, támadáshoz fog. Szuronyrohammal tör, még pedig három oldalról, a faluba. Ámde, előnyomuló csapatjait mindenfelől gyilkos puskatüz fogadja. Lehetetlenség tovább mennie. Kénytelen meghátrálni. Hasonlóképen jár a támogatására siető Bóbics-dandár is. Klapka, értesülvén a veszedelméről, két-három svadron huszárt küld a segélyükre. Mind hasztalan. A két dandár ijedten menekül Káta felé. A Tápióig még csak elég jól megy a dolog, de a hidra vezető töltésen végleg fölbomlik a rend. Őszetolul minden: ágyú, lovas, gyalog. A zürzavar, s ennek kapcsán a rémület perczről-perczre nő. Sokan a Tápió habjai közzé vetik magukat, s úgy igyekeznek átuszni a túlsópartra. Nagyobb baj az, hogy a roppant torlódás miatt az ágyúkkal sem lehet a hidhoz férközni. Hét darabot a vizen próbálnak keresztülszállítani. De a két első a mocsárba reked, a többi ötöt pedig az ellenség zsákmányául a parton hagyja a menekülő tüzérség. Erre az ellenség áttolul a hidon, s a szilaj kedvteléssel tovább üldözi menekvő csapatainkat.

A futó sereg már csaknem Kátánál van, midőn a falu szélső házai közül kibontakozik a Damjanich vitéz hadteste. Épp most érkezett.

— Mi történik itt? Vissza! Nem szabad hátrálni! — zúg fel, mint a mennydörgés a Damjanich vastag, bömbölő hangja.

Szeme villámokat szór, olajbarna arczán a harag lángol. Egy czingár honvédgyerek közvetlenül mellette szalad el. Damjanich végigsuhint rajta a lovagostorával.

— Gyáva ficzkó! Hát te is magyar vagy?!

Aztán sietve rendelkezik, hogy a két legjobb dandára előrenyomuljon. A jelző-kürt felsikong, s a két dandár — az egyiknek Leiningen, a másiknak Kiss Pál a vezetője, — mint az érczfal, az üldözők és üldözöttek közé áll.

E pillanatban jön meg Görgei. Sastekintetével körülnéz a csatamezőn, megcsendül parancsszava, s a harc még kedvezőbb fordulatot vesz. A Leiningen-dandár kimozdul állásából, s szuronysegezve tör az üldözők ellen. A szerepek fölcserélődnek. Most már a győző ellen-

Biró Sándor, a „Hadi Lapok“ szerkesztője.

(A kolozsvári 48—49-iki ereklye-múzeum arcképgyűjteményéből.)

ség kezd gyorsan visszahuzódni. A híd elé fut, s a töltésen helyezkedik védőállásba. De itt sem maradhat sokáig. Görgei a hídtól balra egy úteget állít fel, s az osztrákok legsűrűbb tömege közé kartácsoltat.

S míg az egész vonalon ujólag elkezdődik a harc, s az ágyúk dörgésétől reszket a lőporfüstös levegő: azalatt ütegünk szomszédságában, egy, a maganemében páratlanul álló viadal zajlik le.

Görgei, ágyúink fődözéseül, *Sebő* alezredes parancsnoksága alatt, két század császár-huszárt rendel ki. A huszárcsapat egy nyirfaerdőcske szélén helyezkedik el, s csatakészen áll a védelemre. Legelől maga *Sebő*,

egy 30—32 éves nyulánk barna férfi. Csákója féloldalt szemére van húzva, s nyugodt egykedvűséggel szemléli a fürgeteg tombolását.

Ágyúink, mint rendesen, most is pompásan dolgoznak. Csaknem minden lövésük talál. Rastics, az ellenséges tábor vezére, legott parancsot ad báró *Riedesel* lovas-őrnagynak, hogy két század báni-huszárral üssön ágyúinkra, s ha lehet, foglalja el azokat.

Riedesel, egy herculesi termetű, tagbaszakadt erős alak, csapatja élén bátor elszánással robog elő. Nagy, nehéz lovának a vágatása alatt szinte dübörög a föld.

A mi huszárjaink kissé lejjebb húzódnak, hogy illő módon fogadhassák az érkező vendégeket.

A két lovascsapat immár alig van harmincz-negyven lépésnyire egymástól, amidőn Riedesel hirtelen megáll, s kardjával hivogatólag int Sebőnek, mintha mondaná: „Jőjj ki velem egy szál kardra, ha van bátorságod.“

Sebő pillanatig haboz. Jól ismeri ő Riedesel bárót még a régibb időkből; azt is nagyon jól tudja, hogy ez az óriáserejű őrnagy a császári hadsereg leghiresebb kardforgatója s rettegett párbajhős, aki pár esztendő előtt egy angol vivómestert halálig sebesített.

De habozását legyőzi magyar büszkesége. Nem akar huszárjai előtt gyávanak feltűnni. Visszaint tehát a kardjával, hogy „igen“, elfogadja a kihívást. S elszántan a harcstor elé ugrat.

Riedesel már várja: kevélyen, hideg kegyetlenséggel, jobbjobban nagy széles kardja, akár egy pallos.

Még egy percz és összezsapnak. Karjának teljes erejével, szívének egész haragjával vág mindakettő. De egyik is, másik sértetlen marad.

Sebő azonban észreveszi, hogy az ő lova fürgébb és erősebb, mint a Riedeselé. A ló erejében bizva, most tehát előlről támad. A két nemes állat fölágaskodik s kitáguló orrlyukakkal, mintha ők is ellenségek volnának, tör egymásra. E pillanatban ismét összezsapnak a két kard. Mintha két villám találkoznék: szikrát vet az összeérő acél. Így tart a rettentő küzdelem négy-öt perczig. Sebő karja már zsibbadni kezd, de im, segélyére siet hű paripája. Olyat harap a cseh ló nyakán, hogy az fájdalmas nyerítés közt visszahőköl.

A két bajnok harmadszor is összezsap, most még nagyobb dühvel, lankadó erejüknek a végső megfeszítésével. Tudja, érzi úgy Sebő, mint Riedesel, hogy egyiküknek a küzdőtéren kell maradni. A kengyelben fölemelkedve egyszerre csap le mindakettő. Széjjel mindakét ütés talált.

Sebő jobbkarjából kibugygyan a piros vér, Riedesel pedig *holtan* fordul ki a nyeregből. Szörnyű volt a vágás, amit Sebő kapott, de még szörnyűbb az, amit ő ellenfelének a fejére mért. Olyan volt az mint a menykő. Keresztülvágta a csákót, s belehatolt a koponyába egész a halantéig.

A magyar huszárok ajkáról felzúg az „éljen,“ az ellenséges csapat pedig sarkantyúba kapja lovát, s ijedten elvágat.

Ezzel megfordul a koczka. A hadiszerencse, ez az ingatag, szeszélyes istenasszony, ismét hozzánk szegődik.

Rasztich tábornok eközben a hídra szorúl, s most ezt igyekszik megvédelmezni. Ámde előlép a 3-ik és a 9-ik honvédszászlóalj, s szurony-szegezve tör a híd makacs oltalmazóira. A két hős zászlóalj között azonban megint bajnoki vetélkedés támad. Egyik is, másik is első akar lenni. Ekkor Földváry Károly, a 3-ik zászlóalj parancsnoka kezébe ragadja a 9-ik zászlóalj lobogóját, s ezekkel a szavakkal: „*Nos hát egyesülten előre!*“ a híd följárójára ugrik. A két zászlóalj, megbékülve utána nyomul, s a legirtóztatóbb golyózápor között áttör a hídon.

Az előnyomulókat csakhamar követi többi csapatunk is. Klapka tábornok szétzilált serege is összeszedelőzködik, s szintén a harcstorba áll.

Most már a Tápió túlsópartján foly a harc. Rasztich minden lehetőt elkövet, hogy ki ne szoríttassék Bicskéről. A községbe húzódik, s innen a magas dombtetőről ágyúival kezd dolgozni ellenünk. De itt sincs maradása: hátrálni kénytelen. Ekkor folyóútja a falut, s a nyugatfelé elnyúló magaslatokra vonul. Csapatunk azonban ide is utána nyomulnak. De immár nincs annyi mersze, hogy bevárja őket; sietve fölkerelkedik, s Tápió-Ságon, Szecsőn át menekül tovább: a Jellasich hadteste után.

A csata, mely oly rosszul indult, tehát mégis a mi diadalunkkal végződik. Igaz, nagy, szörnyű nagy árat kellett fizetnünk érte: csaknem nyolczszáz halottunk és sebesültünk feküdt a Tápió-völgyében. De az ellenség is sokáig megemlegette Tápió-Bicskét. Hatszáz embere maradt a csatamezőn: halott, sebesült és fogoly. Bizony, bizony, az a sivó homok ottan Bicske körül, talán sohsem ivott annyi vért.

Görgei, a véres ütközet lefolyásáról még aznap este a következő jelentést küldte a honvédelmi bizottmánynak:

Tápió-Bicske, ápril 4. 1849. este 9 órakor.

Damjanich, Klapka tábornokok és Hertelendi ezredes egyesült hadserege, haditerv következtében ma Jászberényből Bicske felé, — hol 18.000 ember, 40 ágyú és számos röppentyű, Jellasich vezérlete alatt állottak, — támadólag működött.

Klapka tábornok serege 10 óra tájban ért Bicske elé, s három oldalról rohammal nyomult a helységbe; de az ellenség kemény ágyútüzelése, melyet közelsége miatt kiállani nem lehetett, a gyalogságot Nagy-Káta felé visszavonulni kényszeríté. Itt aztán egyesült a Damjanich seregével, mely rendeletemre megtámadá az előre nyomuló ellenséget.

Páratlan hősiességel rohanták meg lövegeinkkel a vitéz zászlóaljok a nagy-tápiói nehéz átjárást s hasonló vitézséggel az ellenség kedvező löveg hadállását, s így nyomultam keresztül a gyalog csatázásra ezen kedvező nagy-káta és bicskei térségen.

Az ellenség e helységen túl az uralgó magaslatokon hadállást vőn, felgyújtá részben Bicskét, melynélfogva kényszerülve voltam a helységet elkerülni, s miután a Kis-Tápión átkeltem, támadást intéztem az ellenség jobbszárnyára. Alig látta azonban mozdulatomat, a csatázást el nem fogadva Tápió-Ságig visszavonult.

A csata este 6 órakor végződött, benne Damjanich minden gyalogságának és tüzéreinek magukat kitüntetni alkalmuk volt; példátlan vitézül küzdöttek a 3-ik és 9-ik honvédszászlóalj, a 19-ik ezred 3-ik zászlóalja és a lengyel legió.

Görgei, tábornok.

A jelentésben, mint látjuk, szó sincs Sebő alezredes vitézi tettéről. Pedig való tény, hogy ez az istenitéletszerű bajvívás nagyban hozzájárult a lelkesedés fokozásához, s ezáltal a győzelem kivívásához.

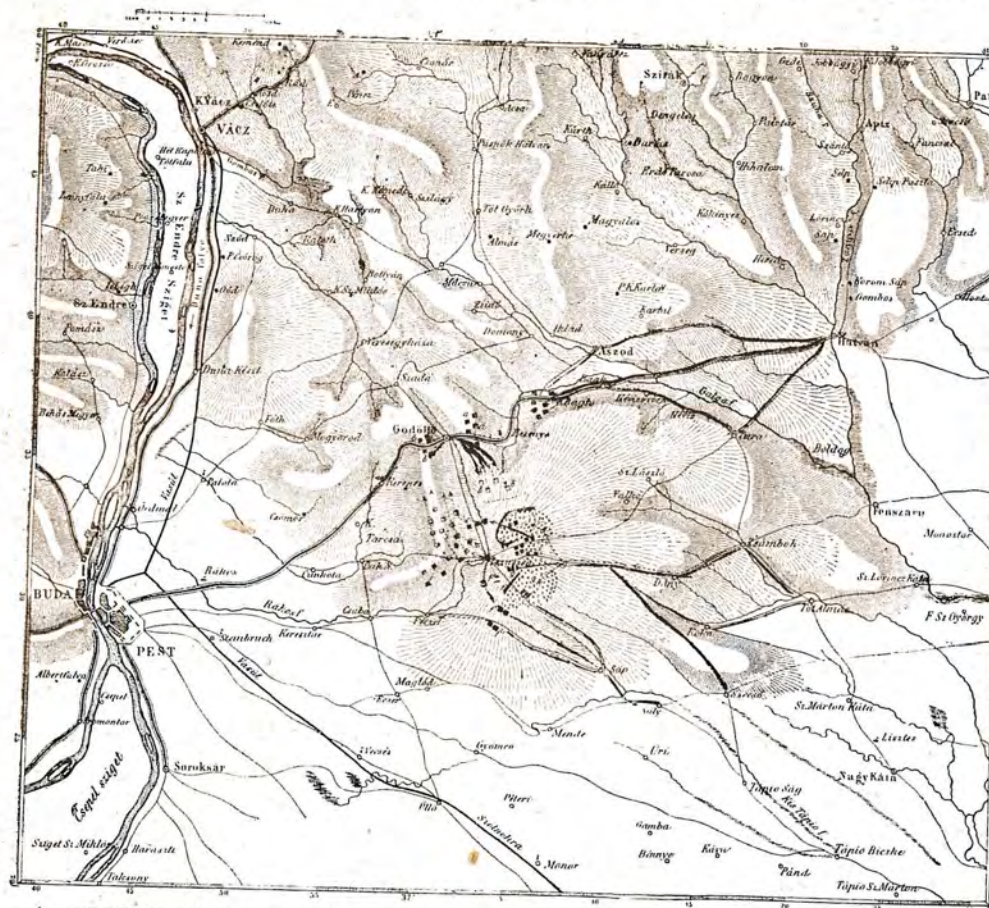
Maga Sebő, Szemere Miklósnak, az édes szavu költőnek lasztóczi magányában egy alkalommal így beszélte el a párbaj lefolyását:

— Riedesel bárót már régebről ismertem. Óriás erejű ember volt, s híres kardvívó. Mikor Riedesel csapatja élén elővágtatott s kardjával felém intett, megvallom, végigborzongott a hátam. Megvoltam győződve, hogy agyonvág. De azért, nehogy huszárjaim szemében kisebbséget szenvedjek, elfogadtam a kihívást. Az első összecsapásnál mindakettlen sértetlenek maradtunk. De észrevettem, hogy lovam fűrgébb és erősebb. A második összecsapásnál lovam szügyével rohantam reá. Több perczig viaskodtunk, de ismét eredménytelenül. Harmadszor is összecsapva, mindakettlen egyszerre támadtunk. Ekkor kaptam, — ezzel feltúrte jobbkezén kabátja ujját s a csukló alatti forradásra mutatott, — ezt a rettenetes vágást. De még volt annyi erőm, hogy én is sujsak. És Riedesel kettéhasított koponyával holtan bukkott le a nyeregből.

A tápió-bicskei ütközet, izgató fordulataival, csak bevezetője a döntő mérkőzésnek. Olyan, mint a távoli égzengés, mely a fürgetegeket szokta megelőzni. Már itt-ott czikkázik a villám, a szél végigsüvit erdőn-mezőn, megrázogatva a fák lombüstökét, de maga az orkán, mint egy óriási saskeselyű még a gomolygó sötét felhők közt ül. Csak a szárnyait bontogatja.

Igy volt a két szembenálló hadsereg is. Össze-összecsap, de mindez csak a bevezetés. Aféle erőpróba. Az élethalálharcz még csak ezután fog következni.

A két sereg, anélkül hogy összes eddigi vívmányait ne koczkáztassa, nem hátrálhatott meg többé egymás elől. Az a titokzatos erő,

Az osztrákok Hg. Windischgrätz tábornok alatt
 a. a. Lohkowitz hadosztály
 b. a. Lohkowitz
 c. a. Jellachich hadosztály
 A magyarok Görgey tábornok alatt
 d. d. 1. hadosztály (Görgey) Tápió-Ságig
 e. e. 2. hadosztály
 f. f. 1. hadosztály
 g. g. 2. hadosztály
 h. h. 3. hadosztály
 i. i. 4. hadosztály
 j. j. 5. hadosztály
 k. k. 6. hadosztály
 l. l. 7. hadosztály
 m. m. 8. hadosztály
 n. n. 9. hadosztály
 o. o. 10. hadosztály
 p. p. 11. hadosztály
 q. q. 12. hadosztály
 r. r. 13. hadosztály
 s. s. 14. hadosztály
 t. t. 15. hadosztály
 u. u. 16. hadosztály
 v. v. 17. hadosztály
 w. w. 18. hadosztály
 x. x. 19. hadosztály
 y. y. 20. hadosztály
 z. z. 21. hadosztály
 aa. aa. 22. hadosztály
 ab. ab. 23. hadosztály
 ac. ac. 24. hadosztály
 ad. ad. 25. hadosztály
 ae. ae. 26. hadosztály
 af. af. 27. hadosztály
 ag. ag. 28. hadosztály
 ah. ah. 29. hadosztály
 ai. ai. 30. hadosztály
 aj. aj. 31. hadosztály
 ak. ak. 32. hadosztály
 al. al. 33. hadosztály
 am. am. 34. hadosztály
 an. an. 35. hadosztály
 ao. ao. 36. hadosztály
 ap. ap. 37. hadosztály
 aq. aq. 38. hadosztály
 ar. ar. 39. hadosztály
 as. as. 40. hadosztály
 at. at. 41. hadosztály
 au. au. 42. hadosztály
 av. av. 43. hadosztály
 aw. aw. 44. hadosztály
 ax. ax. 45. hadosztály
 ay. ay. 46. hadosztály
 az. az. 47. hadosztály
 ba. ba. 48. hadosztály
 bb. bb. 49. hadosztály
 bc. bc. 50. hadosztály
 bd. bd. 51. hadosztály
 be. be. 52. hadosztály
 bf. bf. 53. hadosztály
 bg. bg. 54. hadosztály
 bh. bh. 55. hadosztály
 bi. bi. 56. hadosztály
 bj. bj. 57. hadosztály
 bk. bk. 58. hadosztály
 bl. bl. 59. hadosztály
 bm. bm. 60. hadosztály
 bn. bn. 61. hadosztály
 bo. bo. 62. hadosztály
 bp. bp. 63. hadosztály
 bq. bq. 64. hadosztály
 br. br. 65. hadosztály
 bs. bs. 66. hadosztály
 bt. bt. 67. hadosztály
 bu. bu. 68. hadosztály
 bv. bv. 69. hadosztály
 bw. bw. 70. hadosztály
 bx. bx. 71. hadosztály
 by. by. 72. hadosztály
 bz. bz. 73. hadosztály
 ca. ca. 74. hadosztály
 cb. cb. 75. hadosztály
 cc. cc. 76. hadosztály
 cd. cd. 77. hadosztály
 ce. ce. 78. hadosztály
 cf. cf. 79. hadosztály
 cg. cg. 80. hadosztály
 ch. ch. 81. hadosztály
 ci. ci. 82. hadosztály
 cj. cj. 83. hadosztály
 ck. ck. 84. hadosztály
 cl. cl. 85. hadosztály
 cm. cm. 86. hadosztály
 cn. cn. 87. hadosztály
 co. co. 88. hadosztály
 cp. cp. 89. hadosztály
 cq. cq. 90. hadosztály
 cr. cr. 91. hadosztály
 cs. cs. 92. hadosztály
 ct. ct. 93. hadosztály
 cu. cu. 94. hadosztály
 cv. cv. 95. hadosztály
 cw. cw. 96. hadosztály
 cx. cx. 97. hadosztály
 cy. cy. 98. hadosztály
 cz. cz. 99. hadosztály
 da. da. 100. hadosztály

Az isaszegi csata térképe. — (Rüstow munkájából.)

mely a végzet kohójából sugárzik szét, ellenállhatlanul egymásfelé taszította őket, mint ahogy két zivataros felhőt összekerget a légkör forrongása.

Görgei bizott csapatainak növekedő lelkesedésében, Windischgrätz pedig kitünő hadállásában. S ez is, amaz is nagy erélyvel készült a döntő mérkőzésre.

Ha az ember Hatvan felől jön Budapestre: Kőbányaig csaknem mindenütt szelid halmok között robog el vonatunk. Itt-ott egy-egy kis ákác-, vagy tölgyerdő; aztán megint szabad tér. A völgy ölen fehér, jó karban tartott országutak. Közbe, mint egy ezüstpikkelyes kigyó a Rákos, ez a történeti nevezetességű patak, amelynek kristály vizében már honszerző eleink is megitták lovaikat.

A költői szépségű regényes tájék bármelyik része pompás védőhely. Mintha a jó Isten is csatamezőnek teremtette volna. De a legjobb mégis a Gödöllő és az Isaszeg közt elterülő rész. Nemcsak a legjobb, hanem fontos is. Azt lehet mondani, hogy itt van a főváros egyik kapuja.

Maga *Isaszeg*, kétezer lakossal bíró magyar község, Gödöllő szomszédságában, a Rákos-patak mellett fekszik. A patak balpartján egy szép erdő terül el. Kiterjedése csaknem egy mérföld. Középe sűrű, lombos; széleit azonban már akkor is meggyéríté az irtó fejsze. Ez a *Királyerdő*, temetője sok derék vitéznek, hirdetője magyar dicsőségnek. Az erdőn három országút visz keresztül, s mindahárom Isaszegen találkozik, s ott egy országúttá egyesülve, Czinkotán át Budapestre vezet. Körül domb-lánczolat, amelynek egyik ága kisebbedő lejtten Süly, Kóka, Zsámbok, Tura felé huzódik. Itt, ezen a hegyvölgyes tájon vetette meg lábát Windischgrätz, ide sietett vert hadával két alvezére: Schlick és Jellasich. Mindakettő ápril 6-án délelőtt jött meg. Jellasich Isaszegnél a nagy-tarcsai magaslatokon foglalt állást, Schlick pedig Bag és Besnyő vidékén.

Csapataink, rövid pihenő után, ápril 6-án — *nagypéntek* volt, — pityamalattkor szép csöndesen tovább indultak. Utasításuk a következő volt: Damjanich Szent-Királyon, Klapka pedig Tápió-Sápon keresztül Isaszeg felé nyomul; Aulich Dányra megy, s összeköttetésbe lép a Gáspár hadosztályával, amely Bagot és Besnyőt fogja megtámadni.

Az ellenséggel — déli félegykor, — legelőször Gáspár találkozik. Előcsapatai Bag mögött a Schlick utóhadára botlanak. Gáspár lovas-támadást intéz a meglepett császáriak ellen, aztán ágyuztatni kezd rájuk. Az ellenséges dandár sietve Besnyő felé huzódik, Gáspár pedig, mint aki jól végezte dolgát, Bagon a legnagyobb nyugalommal pihenőre tér.

Eközben Klapka tábornok éber óvatossággal a Királyerdőn át Isaszeg felé lopózik. Már csaknem a falu közelébe ér, midőn a Zákó-dandár, mely előhadát képezte, az erdőszélen két zászlóalj határőrvidéki katonára bukkan. A két zászlóalj, mely önfeledt gondtalansággal épp az ebédjét főzte, mint a madár-sereg fölriad, s csekély ellenállás után Isaszegre menekül. Zákó, persze utánuk. De csakhamar előtör Jellasich

két pihent dandára, s visszaveri Zákót, sőt meg is futamítja. A baj nem jár egyedül. A hátráló sereg magával ragadja a második harczsorban álló Bóbics-dandárt, s most ez is, anélkül hogy tűzben lett volna, szintén menekülni kezd.

Klapka, épp úgy mint Bicske mellett, itt is annyira megijed, hogy hátrálót fuvat, s föl akar hagyni a további küzdelemmel. Szerencsére megérkezik Damjanich, aki látván Klapka zavarát, azonnal a segélyére siet. S ujólag megindul a harcz. Csatazajtól hangos a Királyerdő. Az ellenség már-már hátrálni kezd, amidőn Gödöllő felől, élénk dobpergés között, újabb osztrák sereg bontakozik ki. A Schlick hadteste, amelyet Windischgrätz, minthogy Gáspár Bagról nem mozdult, Isaszeg felé Jellasich támogatására indított.

Klapka megmenekedik üldözőitől, hanem e helyett Damjanich kerül két tűz közé. Jobbról Schlick, balról pedig Jellasich szorongatja. Damjanich ily kényszerítő viszonyok közt kénytelen föl hagyni a támadással, s a Rákos túlsó partjára, egy erdős dombhátra huzódik. Itt azonban, mintha földbe gyökereztek volna a lábai, szilárdan megáll s bámulatos kitartással veri vissza az ellenség megújuló támadásait.

Igy tombol a harcz fürgetege, ezen az egy ponton, délután négy óráig. Már-már attól lehet tartani, hogy a véggyőzelem, bármily hősileg küzd is Damjanich, az osztrákoké lesz.

Görgei, a kókai temető-dombon, amely a csatatértől mintegy másfél mérföldnyire fekszik, időzött. Ott volt Kossuth is. Beszélgetve várták az ütközet kifejlését. Ámde, a szél ellenkező irányban fujt, s így az ágyúdörgés nem volt hallható. Csak a felszálló füstoszlopokból lehetett gyanítani, hogy a csata immár megkezdődött. Görgein nyugalanság veszen erőt, aggódni kezd. Három óratájt már nincs maradása. Lóra pattan, s a Királyerdő felé száguld.

Az erdő szélén értesül, hogy Aulich, akihez épp futárt akar meneszteni, már utban van, s gyors léptekkel közeledik.

Görgei, mielőtt tovább menne, pillanatra megáll és hallgatózik. Tájékozódni akar. A jobbszárnyon oly rettentő az ágyúzás, hogy szinte reng az erdő. Ott tehát még javában folyik a harcz. Hanem, a balszárnyon egyre kisebb a csatazaj. Mi ez? Vajjon mi történhetett Klapkával?

Megsarkantyúzza lovát, s mint a szélvihar arrafelé nyargal. Itt aztán még nagyobb meglepetés éri: az I-ső hadtest összes zászlóaljai a Klapka parancsából rendszeresen visszavonulnak.

Görgeit előnti a harag. Egyenesen Klapkához vágat.

— Hát te miért hátrálsz? — kiált reá már messziről, fenyegető sötét arcczal.

Klapka mentegetőzni kezd.

— A hadtestem fáradt, a töltényem is fogytán. Legjobb lesz, ha Damjanich is fölhagy a meddő küzdelemmel. A győzelem ma lehetetlen.

Görgeit ez a lagymatag mentegetőzés még jobban kihozza a sodrából.

— Ugy látszik, hogy a te csapataid csak az előnyomuláskor fáradtak, mikor pedig hátrálni, vagy futni kell: semmi bajuk. Ha nincs töltényük, hát rohanjanak előre szuronyyal. Ehhez nem kell töltény. Ma győznünk kell, vagy visszavonulhatunk ismét a Tisza mögé. Csak a kettő között van a választás. Damjanich erősen tartja magát, Aulich is mindjárt itt lesz. Győznünk kell tehát. Előre!

Klapka nem mer ellenszegülni. Tüstént megállítja hátráló csapatjait és visszafordul.

Görgei most az erdőn keresztül a jobbszárnyra siet. Damjanich, mint a sziklabércz, még mindig megtöretlenül áll. Őt zászlóaljja küzd Schlick és Jellasich egyesült hadai ellen. Rendkívül dühös. Klapkát szidja.

— Ne bánts, Klapka megint előnyomul. Nem hallod, már dörögnek az ágyui? — csillapítja a vezér.

— Mit ér nekem ilyen előnyomulás? — zsörtölődik a vén oroszán. — Hiszen, ha egy részeg honvéd betegségről panaszkodik, vagy egy másiknak kiürül a lőszertáskája: Klapka tüstént jajgatni kezd, hogy zászlóaljai a rogyásig fáradtak, hogy nincs töltényök. Aztán megfordul, s engem ujjal cserbenhagy.

— De hiszen Aulich is közeledik; egy félóra mulva bizonyosan itt lesz.

— Az már egészen más, — vidul fel Damjanich. — Így talán mégis visszaszoríthatjuk a németet.

S megújuló harcikedvvel ismét az ellenségre veti magát. Támadása oly erős, hogy Jellasich serege meginog és bomladozni kezd. Ekkor Windischgrätz, nehogy kiszoríttassék az állásából, Ottinger lovas-hadosztályát küldi a segélyére.

Ottinger először Isaszegen akar keresztül nyomulni. Ez a legrövidebb út. De a falu már ekkor lángban állott. Feljebb kerül tehát, ahol nagy bajjal átvergődik az áradó Rákoson, s aztán siet tovább.

De a Királyerdőnél a közepén már ott várja Nagy Sándor dandára: háromezer huszár. S itt is, túlnan is megszólal a trombita. Támadást jelez.

S a másik pillanatban fölhangzik a csataordítás, dübörög a föld a vágató ezredek rohamától, s a harczizaj közzé csakhamar a kardok pengése vegyül.

Hat-hétezer lovas kavargó a csatasíkon, eleinte tömör hadoszlopok szerint, csakhamar összegomolyodva. Irtózatot viadal kezdődik.

Ember-ember ellen küzd. S valamennyi úgy harczol, mintha egyedül tőle függne az ütközet sorsa.

A nap leszállóban. Alkonyodni kezd. A csatatér fölé egyre nagyobb homály borul. Nem törődnek véie. Fölismeri, meglátja mindegyik a maga ellenfelét. De még sem! Hat óra tájban az erdőség nyugati magaslatairól egyszerre csak ágyú dördül el. A golyó recsegve tör át a fák sudarai közt, s huszárjaink közzé csap. Kevés vártatva jön aztán a második, harmadik, tizedik löveg. Az ágyúzás mind sűrűbb. Az Aulich tüzérsége, mely épp most érkezett, a mester: az esthomályban ellenségnek nézi a bajtársakat. Hasonlóképp jár Damjanich is, az ő csapatait szinte megtizedeli a figyelmetlenség.

De csakhamar kiderül a rettentő tévedés. Ágyúcsöveink új irányt vesznek, s most már jobb helyre: az ellenség közzé kezdik szórni a gyilkos tüzet.

Most aztán Aulich összes csapataival szintén beáll a harc sorba, s a csata kedvező fordulatot vesz. Jellasich minden erőlködése, hogy állásából ki ne üzessék, meghiusul. Ottinger megtizedelt lovasaival visszavonulni kénytelen, s rövid időn követi a gyalogság is.

Ámde a falut is bírni kell annak, aki azt akarja mondani, hogy győzött. S tikkadt csapataink új rohamra kelnek. Az Aulich-hadosztálya belegázol a tűz közepébe. S lángban álló utczákon, az égő házak rémes világánál megújul a küzdelem. De az ellenség úgy ki van merülve, hogy immár képtelen a hatékonyabb ellenállásra. Az Isaszeg mögötti dombokra húzódik. Győztes csapataink azonban, most már csapongó jókedvvel, mintha játszanának, innen is elkergetik.

De a Királyerdő éjszaki részén még egyre foly az ádáz tusa. Damjanich és Schlick, ez a két rettenthetlen vitéz katona, áll egymással szemközt. Egyikük sem akar tágítani. A délután folyamán hatszor csaptak össze, s még mindig újra kezdik. Tizenegyre jár az idő, mikor az ellenség ágyúi lassanként elnémulnak. Schlick tábornok szintén felhagy a küzdelemmel; s fáradtan, összetörve, mint a sebzett farkas, Gödöllő felé kullog.

A hold, az éj királynője kitekint a felhők megül, s az elhullott kétezer vitézre ráborítja ezüstös szemfedőjét.

Klapka György, a nagyszabású ütközet egyik vezére és intézője ilyen beszéli el a harc lefolyását:

Az 1-ső és a 3-dik hadtest — ugymond Klapka — április 5-én Sülyre és Szecsőre, a 2-ik Tótalmásra vonult. Innen állították helyre az

összeköttetést Fényszarun át a 7-ik hadtesttel, mely a Zagyvánál állott. Az osztrák főhadserg Windischgrätz herczeg személyes vezénylete alatt a 2. 3. és a tartalék-hadtesttel Gödöllő vidékén összpontosult és szemmeltartotta a Hatvanba vivő országútat; a bán hadteste sietve Isaszeg felé mozgott. Az osztrákok hadereje, a Vácson álló hadosztályt mint rendelkezés alatt álló tartalékot is beszámítva, 50.000 főre ment 8000 lóval és 240 ágyúval.

Április 6-án napfelkeltekor az 1-ső magyar hadtest Sápon keresztül, a 3-ik pedig Kókán és Dányon át Isaszeg felé indult. Dipold dandára az 1-ső hadtesttől a balszárnyra Péczelre küldetett. A 2-ik hadtest Aulich alatt, mint tartalék követte, s útja Dány felé irányult. — A 7-ik hadtest Gáspár alatt Hatvanból Aszód és Bag felé nyomult elő. Ezt a napot tűztük ki, az ellenség főserégének az együttes megtámadására. Minthogy a négy hadtest irányvonalai Isaszeg és Gödöllő közt estek össze, az ellenség kénytelen volt a csatát itt elfogadni, vagy az elől kitérve egészen Pestre visszahuzódni.

A vidék Gödöllő és Isaszeg körül a Cserhát hegység déli nyulványa által képezett halmos terület, különböző kiágazásokkal. Két egyenközüen futó, részben erdős domblánczolat húzódik észak-nyugotról délkelet felé, s elég széles völgyet alkot, melynek kezdeténél Gödöllő és a délkeleti kijárásánál Isaszeg fekszik. Az utóbbi község hat közlekedési út csomópontja, melyek innen Gödöllőre, Hatvanba, Kókára, Sáp, Péczel és Czinkotára visznek. A völgyet a Rákos nevű helylyel-közzel mocsáros patak futja végig, melyen Isaszegnél egy fahid visz át. A falu maga a nyugoti hát tövében fekszik, mely itt kiszögellést képez, és nemcsak a község és a völgy, hanem a keleti magaslat egy része fölött is uralkodik. Ez utóbbin keresztül, mely hatalmas fákkal van borítva, visz a sápi és a dányi út, melyen az 1. és 3. hadtest előnyomult. A terep az egész vidéken nagyon szaggatott és csak a völgy mélyén járható mind a három fegyvernemre nézve.

Jellasich öt dandárból álló hadtestével reggel Isaszegre érkezett, s két dandárral az erdős magaslatokon a község előtt, a zömmel pedig a terrászalaku kiszögeléren Isaszeg mögött foglalt erős állást.

Az 1-ső magyar hadtest déltájban bontakozott ki a Sáp melletti szorosokból és csatarendbe fejlődött, hogy a 3-ik hadtest megérkezését bevárja. Mert az előre küldött járőrség már jelenté, hogy az ellenség erősen megszállva tartja az erdőt Isaszeg előtt. Nem sokára megjelentek Damjanich hadoszlopai is, mire támadáshoz fogtunk.

A 19-ik és 34-ik zászlóaljnak erős csatárvonallal az országúton nyomultak elő; Schultz a 17-ik és 3-ik Don Miguel zászlóaljjal a baloldalunkon fekvő erdős hegyhát felé ment, honnan uralkodni lehetett az országút fölött, amelyen előnyomultunk. A Bóbics-dandár jött utána az ágyúkkal és négy lovas-századdal tartalék gyanánt. Dipold azt a parancsot kapta, hogy támadásunkat Péczel felől az ellenség baloldala ellenében támogassa. Déli egy volt, mikor legelső csapataim az erdőben horvátok és vadászokra bukkantak, kiket egy bátor rohammal onnan elűztek és a faluba vetettek. Ez által, csaknem szemben az ellenség főhadiszállásával, az erdő szélének és kijáratainak a birtokába jutottam, és két előretolt ütegből megkezdtém ellene a tüzelést. Az ellenség állása a magaslaton Isaszeg mögött kitünő vala és a baloldalunkon emelkedő hegyhát által, melyet egy erős dandár tartott megszállva, egészen védve volt. Az én ütegeimet golyókkal és gránátokkal árasztották el s valószínűleg el is hallgattatták volna, ha a 3-ik hadtest a tőlem jobbra eső magaslatokon időközben a harczvonalba nem nyomul. Damjanich hamar belátta az erők egyenlőtlenségét és haladéktalanul a Kiss Pál dandárt küldötte megerősítésre; míg ő maga egy másik dandárral a völgybe, a falu elleni ostromra nyomult, s az ellenséges tüzelés viszonzásául négy üteget Isaszegtől jobbra egy kopár, elég magas homokdombon helyezett el. Én egyidejűleg homlokban támadtam meg a falut s a támadást az országúton levő ütegeim által támogattam. Az ellenség felismerte szándékunkat, gyalogságának legnagyobb részét a faluba vezette és hátát a mi baloldalunkon ujjab csapatokkal és röppentyű-lövegekkel erősítette meg, melyek aztán a mi állásunkon egész hosszában végigsöpörtek. E pontra nagy figyelmet kellett fordítanom, minthogy annak bírásától nemcsak balszárnyunk biztosítása, hanem az Isaszeg mögötti ellenséges állás uralma is függött. Ez okból Schultz támogatására, ki eddig nagyon lassan haladt előre, új hadoszlopokat indítottam. A harcz egész hévvel folyt. — 120 ágyú reszkettette meg a földet s dörgésük völgyeken, szakadékokon át egész fővárosunk közeléig visszhangzott.

A homokdombon a 3-ik hadtest derék ütegei rendületlenül hely álltak az ellenség gyilkos tüzelésével szemben, s oly hatással dolgoztak, hogy több ellenséges lőszerkocsi a levegőbe röpült és ágyúit, egyiket a másik után, leszerelve kellett a tűzből kivonszolni. A Németh-féle üteg kartácsokkal söpört egy jobbra fekvő erdős halmot és elűzte onnan az ellenséges röppentyű-ütegeket; míg az 1-ső hadtest ütegei az isaszegi utak betorkolásait lőtték és sokkal túlnyomóbb számú ágyúk ellen harczoltak.

A legszelső balszárnyon szakadatlanul a leghevesebb csatárharcz folyt, véres szurony-rohamokkal váltakozva. Az ellenség kétségbeesett védekezése daczára a honvédek itt lépésről-lépésre előnyomultak s végre meghágták az erdős gerinczet. Csak Isaszegben állottak az osztrákok mozdulatlanul és pásztázó tüzelésük segítségével a hátmögötti magaslatokról minden támadásunkat megghiusították. Damjanich e miatt türelmetlenkedve elhatározta, hogy hadtestének többi részével lenyomul a völgyfenékebe, hogy a mocsáros patakon áthatolván a túloldali magaslatokat kierőszakolja és ez által a falu elfoglalását lehetővé tegye. Ez elhatározásra ama feltevés mellett jutott, hogy az ellenség többi erőt a 7-ik hadtest Gödöllő előtt lekötve tartja, elmulasztotta tehát a Gödöllő felé jobbra fekvő szőlők megszállását s feltartóztatás nélkül nyomult két harczvonalban, lovassággal mindkét szárnyán a völgybe. Az ellenség heves tüzzel fogadta Damjanichot, de csak kevés kárt okozott neki, mert jobbra nagyon magasán lőtt. Három óra után járt az idő, a magyarok minden ponton előnyomulóban, midőn Gödöllő felől erős hadoszlopok közeledését vettük észre. Pár pillanatig a 7-ik hadtestnek tartottuk Gáspár alatt, de csakhamar az ellenség gyors előnyomulásának hírével tértek vissza a járőrök. Az ellenség már meg is szállotta a szőlőket, s két üteggel dühösen kezdte lövetni onnan a mi földetlenül hagyott jobboldalunkat. Az osztrákok főereje, mely eddig a besnyői kastélynál figyelő állást foglalt Gáspárral szemben, most valóban egész erővel nyomult Windischgrätz herczeg személyes vezénylete alatt, egy hadosztályt Gödöllő előtt hátra hagyva, a csatatérre, a bán támogatásául. — A Schlick hadteste a szőlők és az erdős magaslatok irányában jobb oldalunkra irányított, erős ellenséges lovas-csapatok nyomultak a patak mentében a völgyben elő, összeköttetésül szolgálván a két szárny között.

Damjanich, ki összes ütegeivel Isaszeg ellen dolgozott, nem bírta elég gyorsan e váratlan oldaltámadás ellenében a szükséges ágyúkat felállítani. Kénytelen volt tehát az erdős magaslatok felé visszahuzódni, s ottan aztán állást foglalt. Ez a mozdulat, az ellenség pusztító kezesztüze daczára, ritka nyugodtsággal és renddel ment végbe. A magaslatra jutva, Damjanich Visoczki ezredest hadosztályának három zászlóaljával a jobbra eső erdő megszállására rendelte, honnan leginkább lehetett megkerüléstől tartani, meghagyván neki, hogy ott minden áron tartsa magát. A völgyfenékben előnyomuló lovasság ellen pedig a 2-ik huszárezred nyolcz százada küldetett ki Pikéty ezredes alatt. Erre folyvást harczolva a 3-ik hadtest is a völgyből a hátmögötti

magaslatokra huzódott, úgy, hogy a balszárnyat még csak a Kiss-dandár támogatta.

Midőn Schlick megjelent, a mi 3-ik hadtestünk pedig visszahúzódni kényszerült: Jellasich támadásba csapott át. Lovassága leszállott a völgybe s Isaszegen fölül átkelni igyekezett a patakon egy keskeny hídon, hogy a Montenuovó-féle ellenséges lovasosztályal, mely Gödöllőről nyomult elő, összeköttetésbe lépjen. E mellett erős gyalogsági tömegek vetették magukat legszélső balszárnyunkra, más csapatok Isaszeget szállották meg, s a már behatolt honvédcapatokat a magaslatok felé űzték vissza. A csata erre az egész vonalon kifejlődött. Több mint 30.000 osztrák állott erős állásban, kétszerte több ágyúval 14.000 magyarral szemben; mert Aulich még Dánynál volt és Gáspár tétlenül maradt Gödöllőnél.

Az ellenség ilyen túlereje mellett a harcnak részünkre szükségképen védelmi jelleget kellett öltetni. A balszárnyon én a magaslatok védelmére szorítkoztam, honnan a helység kijáratait uralni és az ellenségnek a kibontakozást lehetlenné tenni lehetett.

A jobbszárnyon Schlicknek az erdő ellen tett minden rohama meghiusult a 3-ik hadtest hősiségén. — Négy óra után, midőn épen néhány zászlóalj sorakoztatásával voltam elfoglalva, melyek visszahúzódni kezdtek a hegygerinczről, jött meg Görgei a csataterre. „*Ma okvetlenül győznünk kell, mert ez a nap döntő,*“ kiáltotta oda nekem; és azután közölte velem, hogy a 2-ik hadtest már előnyomul és rövid idő alatt megjön. Erre a jobbszárnyra lovagolt, hogy ott az ütközet vezetését átvegye. A győzelem valóban Aulich kellő időben való megérkezésétől függött; mert a csatater megtartása hosszabb ideig csapataink minden vitézsége mellett is kétes lett volna.

A bán lovassága eközben hasztalan iparkodott összeköttetését a többi lovassággal a patakon át eszközölni; huszárjaink és egy előretolt magyar üteg gyilkos tüze a központban oly sikerrel tudta ebben meggátolni, hogy kénytelen volt hátrálni. Az ellenséges balszárny előnyomulása mellett azonban még egyszer előnyomult a lovasság és pedig most a faluban, hogy onnan kibontakozva gyöngye középállásunkat megtámadja. — E pillanatban közeledett a Freudenreich-üteg, mely az 1-ső hadtest két ütegevel az Isaszeg előtt jobbra emelkedő homokdombon a bán összes tüzéségének támadását eddig páratlan kitartással és vitézséggel kiállotta. Vágtatva jött; a községtől, mintegy négyszáz lépésnyire megállt, a kartácstüzzel árasztotta el az ellenséges lovasságot. Eközben a falu kigyúlt,

s a lovasság kénytelen volt gyorsan kivonulni. Erre én gyorsan előre küldtem két zászlóaljat, amely a falu kijáratainál erős állást foglalt s heves utcái harcz közepette a patakig nyomult elő.

A bán a meghiusult lovassági támadás után egész erőfeszítését a tőlünk balra levő erdős hegyhát ellen fordította, melynek fontosságát a csata eldöntésére az ellenségnek mindinkább be kellett látnia. Schultz a legdühösebb küdelmek közt szilárdul megvetette ottan a lábát és eddig minden támadást vitézül visszavert; végre azonban lankadni kezdett. Alig vette ezt észre a 9-zászlóalj, midőn Kiss Pál, a vitéz parancsnok vezetése alatt szuronysegezve rontott az előnyomuló osztrákok oldalának és Schultzzal egyesülve ismét a völgybe szorította őket.

Nem kevésbé erős harcz fejlődött ki e közben jobbszárnyunkon. Visoczkai a kiterjedt erdőszélt sűrű csatárvonallal védte, melybe lassankint mind a három zászlóalja feloldódott. Schlick itt minden áron elő akart nyomulni s ismételve szuronysegezve tört elő, de mindannyiszor jelentékeny veszteséggel visszavetett. Így több órán át megtartottuk az erdőszélt, bár az ellenség folyvást új csapatokat vitt ütközetbe. Mivel azonban ez annyira fontos pont tartós védelme támogatás nélkül nem igen volt lehetséges; Damjanich parancsot adott a Leiningen dandárnak, mely a közép állásban az ellenség előnyomulását a mocsáros pataknál folyvást sikerrel feltartóztatta és így az ellenséges két főcsapat összeköttetését a völgyben meggátolta, hogy a jobbszárny megerősítésére az erdőbe nyomuljon, hol Visoczkait egyre keményebben szorították. A közép biztosítására tizennégy század rendeltetett a 2-ik és 3-ik huszár ezredből a homokdombra, ahonnan a lövegeink szakadatlanul a legélénkebb tüzelést folytatták. Már esti 5 óra volt.

E döntő pillanatban jelent meg a 2-ik hadtest a magaslatokon hadállásunk mögött. Aulich reggel Tótalmásról Dányig nyomult, ahonnan amint az ágyúdörgés egyre erősebb lett, miután egy zászlóaljból, 1 lovaszázadból és 3 lövegből álló dandárt Kókára küldött, Isaszeg felé indult.

Most lassankint kibontakozott az erdőből és az 1-ső és 3-ik hadtest közt csatarendben fejlődött ki. Örömrivalgás üdvözölte az érkezőket az egész vonalon, s új erő járta át a honvédek sorait; felismerték, hogy még csak egy utolsó erőfeszítésre van szükség a győzelem kivívására. Pár pillanat alatt megerősítették a vonalat a jelentékenyebb pontokon. A jobbszárny támogatására, hol legnagyobb volt a szükség, Aulich tábornok, Mihályi őrnagy vezetése alatt négy zászlóaljat küldött, mely éppen a kellő pillanatban érkezett, hogy az ingadozó harcnak az erdőben

kedvező fordulatot adjon. A 25., 48., 54. és 56. zászlóalj a 3-ik hadtest hős zászlóaljaival egyesülten oly erővel tört a benyomuló ellenségre, hogy az gyorsan megállásra s a következő pillanatban hátrálásra kényszerült. Az osztrákok erre mind több sereget vesztek, míg ellenállásuk a beállott éjszakával végképen megszűnt, s megkezdték a visszavonulást Gödöllőre.

Még fényesebb volt fegyvereink sikere a balszárnyon. Mikor Aulich a csatatérre ért, az 1-ső hadtest már támadásba ment át. Megjelenése csak még jobban feltüzeltelte a csapatokat. A Bóbics-dandár a 46., 47. és 18. zászlóaljakkal az országuton és Schultz a 9., 17. és 3. Don-Miguel zászlóaljakkal balra a holtakkal borított erdőháton nyomult elő. A leáldozó nap bevilágította a magyarok sorait, amint minden oldalról győzelemittasan az erdőből előtörték s az égő Isaszeg felé rohantak. Véres utcai harc után, derék ütegeink által támogatva, bevettük a falut. A győzelem ára azonban, ha azt akartuk, hogy teljes legyen, a falu mögötti uralkodó magaslat volt, mely az ellenségnek eddig oly kedvező és biztos állást nyújtott. Ezt a pontot jelöltem meg az alparancsnokoknak éjjeli táborul. Megértettek. És a következő pillanatban zászlóaljaim az égő falu rémes világánál, az ellenséget maguk előtt üzve, rohantak fel a meredek lejtőkön. A túlnyomó erejű császári sereg szétrebbent a lelkesült vitézeink bátorsága előtt. Rendetlenül futottak Gödöllő felé, s átengedték nekünk a csatát. Esti 8 órakor az 1-ső hadtest befejezte napi munkáját és a kivivott állásában holtak és sebesültek közt táborba szállt. Egyes lovas csapatok a 2. hadtesttől, élükön a vakmerő Jelich Würtemberg-huszár-századossal még egy darabig üldözték az ellenséget és sok foglyot hoztak magukkal.

A jobbszárnyon egész 11 óráig tartott a csatározás.

A nap, nyolcz órai nehéz küzdelem után a magyar fegyverekre nézve fényesen dőlt el; a győzelem azonban még sokkal nagyobb sikerrel járt volna, ha Gáspár, ahelyett hogy tétlenül vesztegel, 16.000 emberével hátban támadta volna az osztrákokat. Az ő közreműködése mellett teljes vereséget szenvedett volna; mert a nagy osztrák hadseregéből alig menekülhettek volna egyes töredékek Pestre. Gáspár kellő intézkedések hiányával igyekezett kimaradását mentetgetni.

Az ellenség teljesen elveszté a támadás szabadságát, mostantól kezdve a mi főszeregünk hatalmában volt.

Az összes vezérek és összes csapataink halhatatlan nevet szereztek e napon maguknak. Mindenik zászlóalj, lovas-század, mindenik üteg

dicselkedhetett, hogy teljesen betöltötte kötelességét a haza iránt. A csatatéren több mint ezer osztrák maradt; még nagyobb volt veszteségünk sebesültekben és foglyokban. A mi veszteségünk 8—900 főre ment . . .

Zámbory Emil, aki mint őrnagy a 3-ik (Ferdinánd) huszár-ezrednél szolgált, emlékjegyzeteiben így mondja el a közép és a jobbszárny hősiességét:

Ezredünk, a Hannover-huszárezreddel Kászonyi és Pikéty vezérlete alatt, a Gödöllőről előnyomuló ellenséges lovas-dandárt megrohanván, mindkét részről dühösen folyt az összeütközés, melynek csakis a tüzéség vetett véget, miután egyik fél sem tekinté azt, hogy tulajdon lovas osztályait is ugyanazon módon pusztítja lövéseivel. Ez alkalommal mindkét rész a negyedóráig tartott vérengzés és nagy veszteség után előbbi állását visszafoglalta.

Damjanich tábornok parancsára ezredünk két százada ágyufödözetre rendeltetvén, az egyik század Horváth Ferencz kapitány, a másik az én (t. i. Zámbory) vezérletem alatt a jobbszárnyon működő Vonner tüzérparancsnoknak az erdő melletti magaslatokra tolt ágyu-ütegeihez rögtön el is vágatott.

Egész napon át folytonosan tartott a kölcsönös tüzelés. Tüzéreink és honvédeink az erdőbe helyezett császáriak gyalogsága ellen dolgoztak. Egymást érte a sok fegyverropogás és szuronytámadás.

Alkonyat felé gyöngébben válaszoltak tüzéreink, mert a folytonos tüzelés miatt kifogytak lőszerükből, mit észrevevén az ellen, lovas-osztályokat küldött előre oly szándékkal, hogy ágyuütegeinket elfoglalja. Hogy célzt érhesen, mindennemű tüzszert fölhasználta. Ennek daczára azon pillanatban, midőn az ellen lovassága megrohanni akarta ágyuinkat: én századommal az ágyuk elébe vágattam. Látták ezt Protó Atilla és Horváth Ferencz huszárkapitányok, segélyünkre siettek századaikkal, s az ellenség támadása meghiúsult, sőt visszavonulásra kényszerítettük őket.

Épp akkor érkezett meg Aulichnak nagy lelkesedéssel fogadott dandárja. Rögtön intézkedés történt tüzér-szereink hiányának pótlására. Most már a mieink ismét erélyesen folytatták az ágyutüzelést, minek csupán az est homálya vetett véget.

Egy másik honvédtiszt, Baltazár Lajos, így emlékezik meg a dicsőséges ütközet lefolyásáról:

Nem volt a szegény honvédeknek sem éjjele, sem nappala, sem ünnepe, sem hétköznapja. Egyaránt harczolt ő a csaták zajában, küzdött az elemekkel, s gyakran még a táplálékot is nélkülöznie kellett. Alig fejezte be egyik csatáját, már a másik kezdődött. Ez az eset állott be ez időtájtban is. Ápril 6-án, éppen nagypénteken, Urunk halála napján az isaszegi harcztéren száznál több ágyú dörgése hirdeté, hogy két hatalmas ellenség néz farkas-szemet egymással. Nem vesztegelt itt senki, el volt foglalva az egész hadsereg. Egymást követé az iszonyatos ágyúzás, röppentyűzés, fegyverropogás és szuronytámadás.

A harc változó szerencsével folyt. Éppen midőn az ellen jobbszárnyán lévő lovas-dandárt a Hannover-huszárezred megrohanta, lehető sietséggel vágatott Damjanich a 3-ik zászlóaljhoz, s azt az erdőbe, az ütközet balszárnya felé Klapka had-

testének segítségére sietteté, s azonnal gyors léptekkel haladt is az erdő felé; de haladását némileg hátráltatá az ellen röppentyűinek zápora.

A koczka az ellenfélnek látszék kedvezni, s a győzelem már-már az osztrák hadsereg kezében vala, mert a balszárny Klapka vezénylete alatt már futásnak eredt. Ekkor érkezett meg a 3-ik zászlóalj, s megjelenése egészen új fordulatot adott az ütközetnek.

Az erdőbe érkezvén, az volt az első teendője, hogy a gránátosok által bekerített Klapka-féle honvéd-csapatokat megmentse. Ennek elérése céljából Földváry Károly, a 3-ik zászlóalj parancsnoka szurony-támadást vezényelt a gránátosok ellen, kik midőn észrevették a 3-ik zászlóalj erőyes rohamát, rögtön fölthagytak a bekerített honvédcsapattal való tusájokkal, s magukat tömegbe vonván össze, iszonyatosan kezdtek tüzelni a 3-ik zászlóaljra.

Midőn még Gödöllő felől több zászlóalj jövéen segítségükre, kétesnek látszék a magyarok győzelve, de mégis Hadúr nekünk ítélte a diadalt, mert éppen a válságos percekben, a magyarok e kétes helyzetében megérkezett Aulich hadtestének egy része, amelynek hallatára a 3-ik zászlóalj szuronyt szegezve, megújuló erővel, elszántan rohant az ellenség túlnyomó ereje ellen, s az osztrák teljesen megveretett, s leirhatlan rendtelenséggel futamlott meg.

Gonosz egy csata volt ez, melyet még rémületesebbé tett a golyók zápora, a röppentyűk folytonos hullása, az erdő égése, füst, felleg, nagy zaj, az elesettek halálhörgése és végvonaglása.

A megfutamlott ellenfél üldözésének csak a nap nyugta vetett véget. Nagy volt a veszteség mindkét részről, de sokkal nagyobb volt az ellenségé. Sok jó magyar bajnok feküdt a harcztéren hős halált halva

Kossuth boldog. Szive megtelik bocsánattal, szeretettel. Feledi a váczi pártos kiáltványt, a tiszafüredi zendülést, az ellene szőtt ármányokat; feled mindent, s debreczeni barátjainak az elragadtatás hangján ír a Görgei működéséről:

„. . . A folytonos harc és események rohama — ugymond ápril 7-iki levelében, — nem enged a vezéreknek időt az ütközet egyes részleteit egybefoglalva felmutathatni a nemzetnek, majd leszen erre is idő. Most csak annyit irok, hogy győztünk, határozottan, tökéletesen, s hogy Görgei fővezér előtt tisztelettel kell meghajolni minden hazafinak, mert nem hiszem, hogy a história példát mutathasson fel, miként egy fővezér, a vezérnek nagy kötelességeit s minden veszélyes pontoni jelenlétét a rettentetlen közkatona kötelességével nagyobb mértékben teljesíthette volna, mint Görgei a tegnapi napon. És tisztelettel kell meghajolni minden hazafinak a többi vezérek, s meg kell hajolni az egész lelkesült hadsereg előtt, melyről a szó teljes értelmében elmondhatom, hogy a mire Nelson hajdan buzdította hadseregét, azt a mieink végrehajtották: *Minden ember teljesíté kötelességét!*“

Melléklet „Az 1848—49-iki Magyar Szabadságharcz Története“ című munkához.

A temesvári csata 1849. augusztus 9-én.
(Eredetije Ő felsége a király birtokában.)

Csaknem ezer harczosunk vére fösté pirosra az isaszeghi mezőket. De a tengernyi vér nem omlott hiába: a függetlenség fája nőtt belőle.

Lehet, sőt valószínű, hogy az osztrák sereg, ha Gáspár András kellő időben szintúgy a csatasorba lép, egészen megsemmisül. Lehet. De a győzelem így is döntő vala. A főnhéjazó Windischgrätz leszorított a támadás teréről. Most már csak a védekezésre gondol, s még azon éjjel a főváros közelébe: a Rákospatak mögé húzódik. Gödöllő tehát, ápril 7-én Nagyszombaton, kardcsapás nélkül birtokunkba jut.

„Alig képzelheti, aki nem látta, — beszéli egy szemtanu, — minő képet mutatott husvét előszombatján ez a kies hely. Egész a palota küszöbéig terjedtek az elvonult osztrákok tábornözei: a pusztulás ezer-féle nyoma. A kialvó tűzhelyeken: bográcsban sült az őz- és szarvaspecsenye. A park és a vadaskert erős tölgyfakerítése mind fel volt tüzelve. A Mária-Terézia óta híres vadaskertnek gonddal tenyésztett vadállománya — ami osztrák bakanyársra, vagy bográcsba nem került, — szabaddá és vándorra lett a huszadik határig, benépesíteni a Mátra rengetegeit. Nekünk egysé maradt. Az erdő oly közel volt, de azért a parkban és a kastély közelében a letördelt százados díszfák csonkjai meredeztek; a kastély környékének levegője pedig távol körben szinte nehéz volt valami sajátságos, soha nem tapasztalt, de kellemes illattól: a feltüzelt vén narancsfák illatától.“ . . .

A pusztítás ilyen nyomait hagyta maga után a hátráló császári sereg. De azért mégis mi voltunk a „rablócsordák!“

Még jó, hogy a kastélytetőt föl nem tüzelte a vitéz had. Legalább volt Kossuthnak hová megszállani. S innen, ebből az ódon épületből, ahol most a királyi-család szokott nyaralni, az édes öröm szív-dobbantó kiáltása hangzott szét az egész országban. Kossuth azon hevenyében, a fényes diadal mámorító hatása alatt, a következő tudósítást küldötte a honvédelmi bizottmánynak:

A gödöllői főhadiszállás ápril 7. 1849.

A dicsőség napjait éljük, melyeknek nemes hazafi vérrel vásárolt babérjaiból e nemzet szabadsága fog felvirágni.

A nemzet hajoljon meg a határtalan hála áldásával hadvezéreink és hadseregünk előtt.

A ki ismeri a vidéket, a ki látja a borzasztó erősségeket, miket e tájon a természet megszagatott szoros völgyekből, hegyekből és erdőkből alkotott, s mellé képzele az osztrák zsarnokságnak a kevély Windischgrätz vezérlete alatt egyesült egész erejét és meggondolja, hogy ily vidéken, s ennyi ellenség ellenében harmadnap alatt Jászberénytől folytonosan csatázva idáig jutánk győzedelmesen, s dicsőséges sere-

geink szárnyai Jászberényből harmadnap alatt a Dunáig kergették az elbizakodott ellenséget, s czirkáló huszárjaink most is a Duna körül járnak: annak, ha magyar, büszkén kell felemelni fejét, mert megélte e szolgasággal fenyegetett nemzet dicsőségének legszebb napjait. De vezéreink, s e vitéz hadsereg nem ismernek fáradságot, nem kívánnak pihenést, míg hazánk szent földén egy ellenség van, holnapra is azon jelszavuk van, amely tegnap volt, s e szó: „előre!”

Ez azon hallelujah, melylyel az emberiség megváltójának feltámadási napját a szabadság Istenének szent oltára előtt megünnepeljük.

Ennyit időleges örvendetes jelentésül. Késő éjjel van, s én fáradtan, de nyugodt kebellem azon nyoszolyában hajtom álomra fejemet, melyből ma reggel riadva szökött ki Windischgrätz, futásban keresve menedéket, az igazságos istennek hadseregünk vitézségében nyilatkozó boszuja elől.

A honv. bizottmány elnöke:
Kossuth Lajos.

Másnap, ápril 8-án pedig „Krisztus föltámadásának ünnepén“ a nemzethez intézett egy lángszavu szöveget.

Magyarok! Az Árpádok ezredéves szent földének ős szabad lakói, üdvöz legyetek! — így kezdi kiáltványát.

A népszabadság istene, — folytatja aztán tovább, — ki az igaz ügyet soha el nem hagyja, és seregünk hősiességét meghagyták sok szenvedés után érnünk a napot, hogy úzzuk határainkról az ellenséget. Azon ellenséget, ki a barátság és a béke szavaival ajkán élesre fent fegyverrel lépte át hazánk határát, hogy raboljon, gyilkoljon, pusztítson s magyar nemzetünket az élők sorából kitörölje. Azon ellenséget, kinek fejedelme megszegve a nemzetnek adott szent esküjét, miszerint szabadságunkat, ősi alkotmányunkat megőrzendi, szentségtelen bűnös esküt mondott, hogy kiirtja a magyart földéről, melyen szabad nemzet volt egy ezredéven át. S ki, hogy e káromlást valóvá tehesse, elkövetett mindent, mi istentelenség, felhasznál minden eszközt a legborzasztóbbtól a legaljasabbig

Megjövendöltem nektek hónapok előtt, — így folytatja tovább, — hogy az ausztriai császár zsarnokságából Magyarország szabadsága, önállása, s függetlensége fog felvirágozni. És Istennek hála, úgy vagyon. Legyen érte áldott az Urnak szent neve!

De legyen áldott, a nemzetnek örökös hálójával áldott a vitéz magyar hadsereg, mely életét, véré a hazáért örömmel áldozva, rettenthetlen vitézséggel veré az ellenség összes erejét, s folytonos győzelemmel haladva a dicsőségnek ösvényén, téged, óh magyar nép, boldoggá és szabaddá teszen.

Az ellenség hazug győzelmekkel kérkedett, hogy a magyar népet elámítsa, kétségbeejtse. Ez bélyegző gyávaság. Mert hazudni csak gyáva képes.

E kérkedésekre adom nektek megnyugtató válaszul, Véreim, Atyámfiai! — hogy én, s a nemzet bajnokainak derék vezérei győzelmes hadseregünkkel Gödöllőn vagyunk, hová szuronynyal törtek utat rettenthetlen honvédeink; Gödöllőn, melynek

partjairól ellövellőzték tüzközve küzdő tüzereink a kérkedő ellenséget; Gödöllőn, melynek partjairól a pesti Dunáig útték huszáraink a futamlókat

Még néhány nap, s Magyarhon szabad leszen és hazánk szent földjét nem taposandja bitor ellenség.

Ezt adom nektek örvendetes tudomásul, hazámfiai

De amit vitéz hadseregünk szerez, azt a nemzetnek meg is kell tartani. A megtartás munkája könnyebb, mint a megszerzés. A megtartás munkája csak azt kívánja, hogy minden erőt kifejtve, tekintélyes állásunkkal oszlassuk el az új támadás lehetőségét.

Ezért intézem e szöveget hozzátok, hazámfiai.

A trónfosztás után kibocsájtott Kossuth-bankó.

Az ellenség vezére megfogyva és megtörve erejében, melyet szentségtelen czél felé vezérel, azt meré parancsolni a népnek, hogy adjatok gyilkos és rabló seregeinek pótlására neki ujonczokat, minden 300 lakos után egyet. Azt parancsolja, hogy adjatok oda fiaitokat, testvéreiteket legyilkolni a magyar hazát, legyilkolni a nemzet szabadságát, legyilkolni saját vérciteket, fiaitokat, kik érettetek, a hazáért és mindnyájunk szabadságáért véreket ontják

Magyarország minden népeinek a vallás, az erkölcs, a törvény és a haza iránti szeretet nevében rendelem és parancsolom, hogy hazánk ellenségeinek ne csak katonát ne adjon, de aki neki azt parancsolni vagy arra kényszeríteni akarná: azt honárulónak, s anya- és testvérgyilkossági orgazdának tekintse.

Ellenben felhivom a népet Isten és a nemzet nevében, segítse a hazát védeni. Felhivom a vagyonosabb, birtokosabb polgárokat, fogadjanak tehetségeik szerint egy, vagy több katona ujonczot a hazának. Van az országban százezer olyan ember, ki

meg sem érzi egy-egy ujoncz fogadásának költségeit. Van több ezer olyan, ki tizet-huszat állíthat.

Legyetek hazafiak! Ha azok lesztek: tizennégy nap alatt a magyar hadsereg 100,000 fővel megszorodik. És a magyar nemzet győzhetetlen lesz.

A néptől pedig mindenestre megvárom a nemzet nevében, hogy hazánk és nemzetünk megvédésére legalább annyi ujonczot állít, mennyinek állítására őt az ellenség honáruló czinkosai kényszeríteni akarják . . .

E lelkesítő szavak után a törvényhatóságokhoz fordul, hogy az országgyűlés által megszavazott kétszáz ezer ujonczból a hátralékot (körülbelöl ötvenezer embert) sietősen állítsák ki. Ezenfelől újólaj megindítandó a toborzás is. A belépéskor, mely négy évre kötelező, minden önkéntes 20 pfrt. foglalópénzt kap.

A szózat, mint az ünnepi harangszó, végigbúg az egész országban, s mindenütt, ahol magyar lakik, édes öröm okozója.

— Tehát mégsem ölheték meg a nemzetet. Él, mozog és kitör koporsójából. S mindez a feltámadás ünnepén. Minő csodás intelem. Óh, hála légyen neked, könyörülő Istenünk!

Igy fohászokdék a husvéti nagymise alkalmából tartott prédikációjában Horváth Mihály püspök.

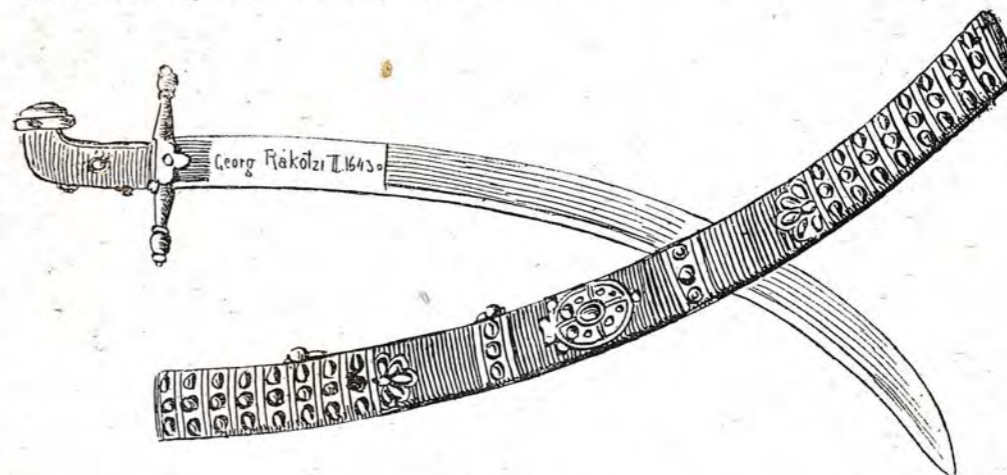
A husvétünnep elmúlt. Vitéz csapataink hadakozó kedvvel indultak tovább: friss csatára, újabb küzdelemre.

Windischgrätz, mint tudjuk, az isaszeghi vereség után a Rákospatak mögé húzódott. „A tábornagy úr, — így szól az osztrák vezérkar ápril 9-iki hadijelentése, — el van tőkélve, hogy itt, ebben az állásában bevárja azokat a csapaterősítéseket, a melyek minden oldalról Magyarország felé közelednek. S miután serege összpontosított, ez a körülmény erőt ad néki, hogy addig is, bármelyik irányban nyomatékosan munkálkodjék.“

A császári fővezér tényleg azt hitte, hogy a segélyhad megérkezéseig, amely Wolgemuth tábornok vezetése alatt csakugyan útban volt már, képes leend megakadályozni minden törekvésünket, a mely a főváros visszafoglalására irányul. Hiszen szenvedett nagy veszteségei daczára, még mindig tetemes erő felett rendelkezik; aztán hátsó támadástól sincs mit tartania. Ott van Ramberg tábornok, a ki több mint *nyolczezer fegyveressel Váczt* táboroz. S ez a nyolczezerfőnyi hadosztály — amely Götz és Jablonovszki dandáraiból alakult, — a téli hadjárat alatt, a bányavárosokban, Görgeivel csatázva, nem egy jelét adta edzettségének. Csak az a kérdés: melyik oldalról fog támadni a magyar sereg?

Hát bizony ez nagyfontosságú kérdés, amely fölött mindjárt a megérkezés alkalmával igen élénk vita indult meg a gödöllői főhadiszálláson. Csaknem általános volt az óhaj, főképp a polgári-elem közt, hogy menjünk neki Windischgrätznek, s szabadítsuk fel Budapestet az ellenséges járom alól. Maga Kossuth is ezen a nézeten volt. Ámde, Görgei sehogy sem akart eltérni megállapított haditervének az irányától.

— Maradjunk csak — ugymond — az eredeti tervnél. Ez is célhoz fog vezetni, anélkül hogy fővárosunkat egy esetleges ütközet pusztításainak tennők ki. Windischgrätz, mihielyt sikerül Komáromot az ostromzár alól felmenteni, nem maradhat többé Pesten. Távoznia kell, mert összekötő útja lesz veszélyeztetve.

A Rákóczy-kard.

Nagy-Szeben bevételé után az erdélyi magyar hölgyek Bemnek ajándékozták. A segesvári csata-vesztés után azonban orosz zsákmányul esett; de 1896-ban II. Miklós császár visszaajándékozta a magyar nemzeti múzeumnak.

S a Görgei megfontolt érvelése győzött.

Igen ám, de Komáromhoz, legalább ez időszertint, csak kerülővel: Váczon, Ipolysághon, Léván át lehet férközni. Váczt azonban tudvalevőleg a Ramberg-hadosztály tanyázik. Mindenekelőtt tehát ezzel a hadosztálylyal kell végezni; végezni akként, hogy Windischgrätz segélyére ne siethessen. Ez pedig csak úgy vihető keresztül, ha a császári fővezér továbbra is a Rákoshoz köttetik.

Vezéreink tehát, beható eszmecsere után, a következő cseles haditervben állapodtak meg:

A II-ik hadtest, amelyhez az Asbóth-féle tartaléksereg is csatolattik, a főváros előtt marad, s támadó mozdulataival abban a hiedelem-

ben igyekszik ringatni Windischgrätz herceget, mintha Budapest felé akarnánk nyomulni. A vezér: *Aulich* leend.

— Értem, — mondotta *Aulich*, midőn a tervet közölték vele. — Jó. Azon leszek, hogy a csalódás mentül teljesebb legyen. S nem fognak engem sem megenni, sem elkergetni innen.

A VII-ik hadtest (parancsnok: Gáspár András) Fóthon, Mogyoródon és Dunakeszin száll ideiglenes táborba, hogy *Aulich*nak baj esetén segítsen.

Az I-ső hadtest (*Klapka*) és a III-ik hadtest (*Damjanich*) pedig Vác felé nyomul, s egyesült erővel megtámadja és szétveri a *Ramberg* hadosztályát. S husvét másodnapján legott elkezdődött az idegfeszítő harcjáték.

Aulich Dunakeszitől egész Soroksárig félkörben állítja fel seregét, s úgy tesz, mintha támadáshoz készülne. *Czirkáló* csapatjai az osztrák tábor közelében majd itt, majd amott bukkannak fel. S ez az ingerkedő játék oly ügyes, hogy *Windischgrätz* minden figyelme seregünk mozdulataira irányul.

Az I-ső és a III-ik hadtest pedig ezalatt, rendeltetéséhez képest, sietve nyomul Vác felé. A megállapodás az, hogy *Damjanich* homlokban támad, míg *Klapka*, *Verőczének* kerülvén, hátulról. *Damjanich*, *Veresegyházról* kiindulva, *Szódön* keresztül törtetett előre. Ápril 10-én reggel kilencz órakor már *Szód* megett van. Itt aztán kellő óvatossággal csatarendbe kezd bontakozni.

Sűrű köd borult a hegyvölgyes vidékre. De a fölszálló ködpárából csakhamar hatalmas eső kerekedik, amely bőrig áztatja csapatjainkat. *Damjanich* nagy csontos lován a 3-ik zászlóalj elé ugrat, s bizalmaskodva leszóll a fiukhoz:

— Gyerekek! Hát bemenjünk Vácra?

— Be bizony, mert itt kün nagyon esik, — válaszolja az egyik fiatal hadnagy.

— Igen, de német van Vácson. Hát kiverjük a németet?

— Kiverjük! — zúgta most már lángragyuló arcczal az egész zászlóalj.

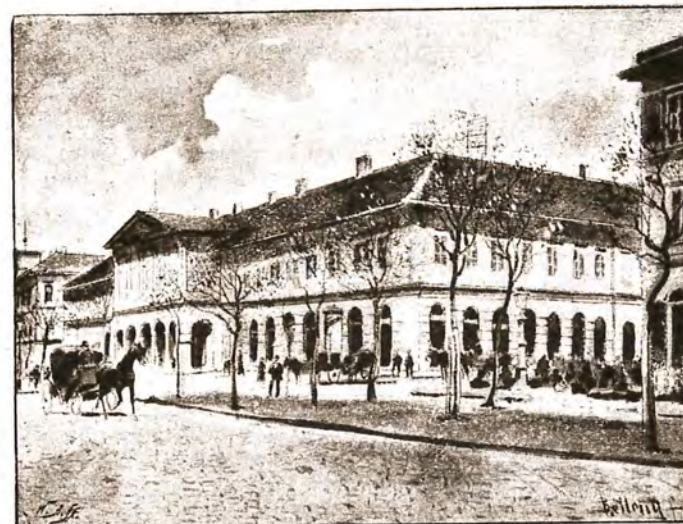
— Jól van, hát kiverjük. Befütyülünk néki! — veti oda pittyedt ajkával, hidegen *Damjanich*.

Aztán nyargal tovább. Hosszú koromfekete szakála, mint egy gyászlobogó, úgy leng előtte. De alig halad néhány száz lépést, jön az egyik *czirkáló* huszárcsapat és jelenti, hogy Vác alsó végén a Hétkápolnánál

nagy mozgás észlelhető. Az ellenség, úgy látszik, szintén ütközetre készül.

— Annál jobb, legalább hamarabb végezzünk! — felelé a vezér és sietett intézkedni.

A hír igaz volt. Az ellenséges hadosztály, értesülvén csapataink szándokáról, csakugyan védelemre készült. Az egész sereg a *Gombáspatak* mögé helyezkedett el. A patakon, mely a Dunába torkollik, egy erős kőhíd vezet keresztül. Itt lehet átjutni Vácra. A patakon túl van a *Hét-halom*, mely szakadozott dombjaival, fás temetőkertjével rendkívül alkal-

A debreczeni városháza. — (Kossuth szállása 1849-ben.)

matos hely úgy a tűzérési, mint a gyalogsági védelemre. *Ramberg* helyett, aki beteg, *Götz* tábornok veszi át a parancsnokságot.

Damjanich abban a reményben, hogy *Klapka* már helyén van, s az első ágyusóra előtör rejtekéből: úgy tíz óra tájban jelt ad a támadás megkezdésére. Űtegei a vasutitöltés mellett elhuzódó dombokon helyezkednek el, s gyors ágyuzással köszöntik az ellenséget. A megfelelő válasz, persze, nem marad el; s az egész vonalon csakhamar megkezdődik az ütközet.

Eközben csapataink, nem törődve az ellenség kartács-záporával, mind közelebb nyomulnak a *Gombáspatak*hoz. A kőhíd a célpont; ha ezen keresztül törhetnek: övük a győzelem. De vajjon keresztül törhetnek-e?

S a dobok harsány pergése közt csakhamar fölhangzik az ismeretes vezényszó:

— Szuronyt szegezz! Előre!

A lengyel legió kezdi meg a rohamot, de a szörnyű golyózápor elől hátrálni kénytelen. Ugyanigy jár a Wáza-féle zászlóalj is.

Ekkor előlép a 3-ik zászlóalj, ez a dicső bajnokcsapat, kevély büszkesége Damjanichnak, s halálmegvető elszánással tör a hídra. Parancsnokuk: Földváry megy elől; kezében a Szűzmáriás lobogó. Már a híd feljárójánál van, midőn egy ágyugolyó kisöpri alóla a lovat. Földvárynak azonban semmi baja. Bámulatos fürgeséggel, mint a párducz, talpra ugrik, új lóra pattan, aztán megy ismét előre. Néhány percz mulva a nemzetiszín zászló ismét lehanyatlik. Földváry alól kidől a második paripa is. Ezt is golyó teríti le. Hanem a vitéz parancsnok, igazán csoda, megint csak sértetlen marad. Pillanatnyi zavarodás áll be; de csak pillanatnyi. A másik perczben már újra fönlobog a zászló: büszkén, diadalmasan, s messzi cseng a Földváry hívó kiáltása:

— Fiuk, utánam!

S hős zászlóaljának az élén, most már *gyalog*, oly rettentő erővel tör át a hídon, hogy az ellenség védővonala, mint a kettészakított láncz, derékban törik és rést nyit a többi előnyomuló csapatainknak is.

Götz előbb a vasútitöltésen, majd közvetlenül a város előtt próbál védekezni: makacsul, dicsérendő kitartással. Ámde, hasztalan. Ekkor behúzódik a városba, s utczai harcban tesz még egy utolsó kísérletet zászlóaljaink visszaszorítására. Ez sem sikerül. A honvédsereg utána nyomul, s utczáról-utczára úzi-nyomja kifelé. Sebesültek és halottak hosszú sora jelzi a viadal útját. A makacs küzdelem hevében maga Götz tábornok is megsebesül: egy gránátszilánk fejtetőn éri, s fogságunkba esik.

Csak most villannak meg a Klapka seregének fegyverei a szőlő-hegyeken. De már késő. A harc koczkája eldőlt. Jablonovszky, aki a vert császári sereg élére áll, rövid ellenállás után Verőcze, majd tovább Szalka felé hátrál.

Délután négy órakor Damjanich már a püspöki-palotában fogadja Vác ujjongó népének szerencsekívánatait ehhez az újabb fényes diadalához.

Az ütközet lefolyásáról a hivatalos jelentés így szól:

Damjanich tábornok hadteste Veresegyházról Sződön keresztül indult előre, utána Klapka tábornok hadteste jött Csornád felől. Amaz Sződ előtt terjeszkedett ki

és Visóczky divíziójával a Duna balpartján, Knézics divíziójával a vasutvonal mellett érintkezve a város ellen indult. Emez pedig jobbra vonult és a vasutvonalról jobbra eső s szőlővel beültetett hegyeken terjeszkedett ki.

Az ellen, — 2 brigada, 30 ágyu és 1 rakéta üteggel, — a város előtti sok előnyvel bíró pozíciókat foglalá el, s teljesen felkészülve fogadta a megtámadást. De ágyuink és rohamszakaszaink megfeszített elővonulása által csakhamar minden pozícióiból kiűzetett, s nem használt nékie rakétatüze sem, melyet támadó csapatainkra szórt. Rohamszakaszaink mindig előbbre nyomultak, s az ellen a heves harc után a főutcán futva hagyá el a várost; a legszélső balszárnyat a vasutvonalnál Klapka tábornok bekerítéssel fenyegeté, mi miatt szaladását kettőztette. A váczi hegyekre felvont ágyuink oltalma alatt a Duna-parton ugyan újra összeszedé magát, s bár a tér, melyen seregeinknek elő kellett haladni, reánk nézve nem volt kedvező, mert az ellent pozíciójából egy oldalmenettel a partokra, a vasutvonalról jobbra lehetett csak kiűzni; az arczmenet itten csaknem lehetetlen lévén, mégis 3 ágyuposícióból innen is elveretett s Verőczére kellett hátrálnia. A bekövetkezett rossz idő és seregeink fáradtsága okozá, hogy a futamlót csak gyengén üldözték seregeink. E csatábani veszteségünk csekély, — annál nagyobb az ellené, köztük egyik tábornoka, Götz, halálosan sebesülve foglyunk, — számosan lettek foglyaink, néhány tiszttel egyetemben. Három ágyu, egy tökéletes hadiszertár (Brücken-Equipage) és több ezer mérő gabonával megterhelt hajók jutottak birtokunkba.

Igen kitüntették magukat Nagy Sándor tábornok, Visoczky, Knézics, Kiss, Leiningen ezredek, Czillich és Köhényessi alezredek, seregeiknek mély belátással párosult vezetése által.

De mindezek felett tünteté ki magát Földváry Károly alezredes, a 3-ik honvédszászlóalj parancsnoka, ki e nap hőse vala. Előbb a lengyel légió zászlójával, később saját zászlóalja zászlajával kezében, rohant ő, megvetve a záporként hulló golyókat és rakétatüzet, roham-csapatának élén előre, s ezzel elhatározá az ütközetet. A derék alezredest a tisztikar a *legvitézebb magyar harczfinak* címezi. A tábornok őt a másodrendű érdemjellel feldiszíttetni kéri.

A 3-ik honvédszászlóalj egyik tisztje a Vachott-féle „*Történelmi adattár*“-ban így beszéli el a diadalmas ütközet lefolyását:

... „Az isaszeghi csata után ápril 8-án az egész magyar hadsereg Kossuth előtt léptetett el, s ápril 10-én lucskos időben az ellenség által megszállott Vác városát vette ostrom alá. Néhány órai ágyu-durrogatás és előrsi csatározás után a 3-ik hadtest, melynek élén Damjanich állott, meghátráltatta az ellent és a Kápolna-halomig nyomta. Itt csakhamar véres harc fejlődött ki, mert az osztrák had, Götz tábornok vezénylete alatt a Kápolna-halomhoz közel eső híd mögött erős állást foglalt, s jó idcig makacsul védelmezte magát. Erre a rendíthetlen bátorságú hős: Földváry Károly alezredes, a 3-ik zászlóalj parancsnoka rohamot vezényelt a híd mögötti tömegre; felfogá a lengyel legió zászlóját: s Előre, utánam fiuk! szavak dörgésével rohant zászlóaljával a hídnak, de

az ellenség sortüzeléssel kilövé Földváry alól kedves lovát. Ezen eset után csak annyi időre vonult vissza, míg másik lovára ülhetett, s újból rohant. De kidőlt a másik lova is.

Eme forró és küzdelmes idő után végre a saját 3-ik zászlóalja lobogóját megragadva, a legnagyobb elszántsággal rohant elől a 3-ik, utána a 9-ik zászlóalj és a lengyel legió. Puszkagolyó és röppentyű tűz-záporában borzasztó öldöklések közepett diadalmasan hatalmába keríté a hídat, s az előtóduló ellenséggel szembeszállott, amely azonban ki nem állhatván vitéz zászlóaljaink szuronytámadását, csakhamar futásnak eredt és rövid idő alatt Vác ostrommal bevétetett.

Az utcai harcban rémítő mézárhlást vitt véghez a honvédsereg. Götz tábornok talán még akkor is reménykedett, mert teli torokkal kiáltozó: *Vorwärts, nicht retiriren!* De biz ők megretiráltak, s maga Götz tábornok is egy gránátszilánk által fejtetön találva, lebukott a lóról, s néhány órai szenvedés után kiadta a lelkét. Az osztrák sereg vesztesége nagy volt. Több mint 200 halottjuk és sebesültjük maradt a csata-téren. Ezenfelől mintegy 300 embert fogságba ejtettünk.

A derék váci polgárság örömrivalgások és éljenzésekkel üdvözlé honvédtestvéreit; fazekakban, dézsákban hordta eléjük az utcára a sok jó bort. A váci szépek pedig virágkoszorúkat dobálának útjukba és csókjaikkal enyhítették a győzelemben eltikkadt hősokeket . . .“

A nap szerepvivője tehát, mint e jelentésekből is látjuk, újlag *Földváry Károly*; ez az ifjú hős, aki egy egész vértengeren: *negyvenhárom* csata fürgetegén vezette keresztül dicső bajnoktársait: a 3-ik honvédzászlóaljat. Midőn ügyünk csillaga lehanyatlott: az 1200 főnyi zászlóaljból csak 193 ember maradt életben. Köztük Földváry is. Őt a golyó, mintha teste az Ilias hőseinek bűvös írával lett volna bekenve, nem fogta.

Földváry már ekkor alezredes volt. A tápió-bicskei ütközet után kapta, a harmadosztályú érdemrenddel együtt. Most pedig, a Görgei ajánlatára, a másodosztályu érdemrenddel díszítették fel. Az erről szóló érdekes okirat, mely közvetlenül a függetlenségi nyilatkozat után adott ki, ilyenképp hangzik:

Földváry Károly alezredes úrnak!

Alezredes úr függetlenségi harcunk nehéz ideje alatt vivott majd minden csatában nemcsak részt vett, hanem azokban magát crélyes hadiműködései, rettenthetlen, mondhatni oroszláni hősies bátorsága és vitézsége által mindenütt, de különösen a folyó évi ápril 10-én történt váci csata alkalmával, — mikép is, mint a

derék 3-ik zászlóalj parancsnoka előbb a lengyel legió, későbbben saját zászlóalja lobogóját megragadva, bámulatos hidegvérűséggel a legsűrűbb fegyver- és röppentyű-tűz között elébe rohant a Duna partján ostromló csapatoknak, s ez által az ütközet eldöntője és a véres nap hőse lón, sőt bajtársaitól általánosan a legvitézebb harczfiul ismertetett el, — oly annyira kitüntette magát, miszerint jeléül hadi érdemei elismerésének, a magyar katonai vitézség rendje második osztályával földiszitem, Önnek ezen ünnepélyes oklevelet kiadván.

Debreczen, május hó 17-én 1849.

A hadügyminiszter távollétében:

Gr. Batthyány Kázmér,
külgügyminiszter.

Az ország kormányzó elnöke:
Kossuth.

Magyar czimer a trónfosztás után.

Ezenfelül Kossuth még azt is elrendelte, hogy a váci csatában szenvedett veszteségének a kárpótlásául nemesfaju telivér lovat vegyennek a számára, még pedig az állam költségén.

Mikor Görgei tudtul adja ezt Földvárynak, Damjanich, ki szintén jelenvolt, elkezd kacagni:

— Fúrvézerlovat néki. Hisz a legelső alkalommal megint csak kilövik alóla.

— Nem bánom én, — válaszolja Földváry — jó nekem a fúrvézerló is, csak közelébb vigyen az ellenséghez.

Damjanich elkomolyodva reánéz. Aztán hozzálép, magához öleli, s végigczirógatja sötétbarna arcját.

— Óh, te kicsiny cigányom! . . . Nem bánom én, ha száz telivérlovat lőnek is ki alólad, csak te maradj meg nekem.

Megható az a ragaszkodás, amelylyel Földváry zászlóalja iránt viseltetett. Nincs az a kincs, amiért elhagyta volna. Midőn egy ízben

dandárparancsnoksággal kínálták meg, csaknem könyörögve így válaszolt:

— Nem vagyok én dandárparancsnoknak való. Hagyjanak engem az én kedves 3-ik zászlóaljamnál.

És maradt.

A vácsi diadal napján Görgei tábornok Gödöllőn időzött. Ozsonatájt itt érte az örömhír. Azonnal lóraült és sietett hős csapatjai után. Még aznap éjjel, a fényes győzelem felemelő hatása alatt, a következő szöveget intézte a sereghez:

A főparancsnok a vitéz magyar sereghez.

Vitézek!

Győzelemtől győzelemre hordjátok zászlóitokat. Dicső tettek hirdetik vitézségeteket, bátorságotokat.

Mint hősök kezdtétek meg a haza megszabadításának szent művét, mint hősök be fogjátok szerencsésen végezni.

Nagy dolgok történtek már, még nagyobbaknak kell történniök, hogy szép hazánk igazán szabad és szerencsés legyen.

Örömmel, büszkeséggel nézek bátor szemetekbe, csodálattal szemléltem kitűrésteket a háboru nehézségeiben, s ki nem mondható dicsérettel hajlok meg vitézségték előtt, mely nagy őseitekre méltó tettekkel a magyar nevet örök időkre felmagasztalandja és titeket a világ legbátrabb seregei közt első sorba teend.

Vezéretetek a szeretett haza nevében mond köszönetet néktek feláldozó vitézségték és hűségtekért.

Előre a győzelemre!

Főhadiszállás, Vácson 10. 1849.

Görgei,
tábornok.

Másnap, — ápril 11-én, — Götz tábornokot, aki a leggondosabb ápolás daczára nehéz fejszébe belehalt, temetteté el; még pedig teljes katonai gyászpompával. Honvédek álltak díszőrséget a vitéz ellenfél koporsójánál, honvédágyuk dörögtek sírhantja fölött.

Aztán az egész sereg, — az Aulich-féle hadtest kivételével — nyomult tovább: Rétság, Ipolysághon, Léván át Komárom felé.

Windischgrätz herczegnek ez az újabb meg újabb kudarcza óriási riadalmat okozott Bécs úgynevezett „jóérzelmü“ köreiben. Azt hitték, hogy a diadalmas magyar sereg, boszútól lihegve, egyenesen a császárvárosnak tart. Az ijedelem oly fokra hágott, hogy a kamarilla valamennyi híve elmenekült Bécsből.

De még nagyobb volt a rémület az olmutzi udvarnál. A kamarilla csaknem tehetetlenül állott az események e meglepő fordulatával szemben. Zsófia főherczegasszony — mint egy udvariember följegyezte, — legfelsőbb termeibe zárkozott, s napokon át sírt.

Az ódon várkastély egészen fölzavartatott csendes nyugalmából. Egyik tanácskozás a másikat érte; habzó lovon komorarczu futárok jöttek-mentek.

SZENT-TAMÁS VOLT NINC S TÖBBÉ!

Vitéz seregünk, 4 ora hosszan tartott ostrom után, April 3-an délelőtti 11. órakor, rohammal vette be. A bevehetlennek tartott gaz-tanya nincs többé. Valamint elenyészendnek ellenségeink is utolsó iziglen.

Mert Isten, ki az egekben van, ha reánk mérte is próha csapásait, de türelni nem fogja azon istentelenséget, mely rajtunk elkövetett.

Beketűrés, es összetartás véreim, es mentve lesz az imádott hon.

A ráczi erő lelke: mintegy 3000 szerb nyugszik a feldult faszék romjai alatt.

Ágyúik, fegyver, marha, gabona, s a t. nagy mennyiségben jutott birtokunkba.

De feleink közül is többen nyugodják az örök álmot.

Béke es áldas hamvaik felett.

Béke es áldas reajok: kik véreket éreftünk ontották.

Dicső emlékek csak e nemzettel együtt enyészhet el.

Éljen Perczel Mór a' derék tábornok.

Éljen ő, „A FELLAZADT RÁCZOK OSTORA“

Éljenek a Szent-tamási derék vitézeink!!

Kelt Szabadkán April 4-én 1849.

Spellenich Bódog,
kormány biztos.

Falragasz 1849-ből.

Az izgalmas tanácskozásoknak az lón a legelső következménye, hogy *Windischgrätz herczeg ápril 11-én fölmentetett állásától*; az udvarhoz hívták, „hogy a Felső — mint a fölmentő leirat szól, — sokoldalú tapasztalatának az igen fontos ügyek feletti tanácskozásoknál hasznát vegye.“

Helyébe báró *Welden Lajos* (1782., † 1853.) tábornoszernagy, Bécs

hadikormányzója neveztetett ki fővezérnek, egyuttal pedig „a magyar koronataromány teljes hatalmu császári biztosául.”

Windischgrätz, összezsugorodva mint a leforrázott eb, ápril 14-én éjjel csaknem szökve osont el Budáról; Welden pedig tüntető kardcsörtetéssel ápril 16-án foglalta el állását. Az új fővezér lelkületére élénk világot vet az a hányaveti napiparancs, amit ezen alkalomból katonáihoz intézett:

„Vegyétek szemügyre, — így szól a többi közt, — kikkel van dolgunk. Elvetemedett gonosztevők azok, minden nép söpredéke, kik egy egész nemzetet megcsalnak, s önző terveiknek feláldoznak; akik egy áldott tartományt, a különben nemes Magyarországot, most gyáva lengyelek játékszerét, egy századra pusztasággá változtatták. Ez a banditasereg a leggyalázatosabb eszközök válogatása fölött soha egy pillanatig sem haboz, csak rabol és gyilkol.”

Ilyen ripők hangon beszél Welden tábornoszernagy, — Szolnok, Isaszegh, Tápió-Bicske, Vác hősiről!

De még ennél is tovább ment a remegő udvar: átrostálta az egész tábornoki-kart. Gróf Nobili, a Windischgrätz tábornoki főnöke, gr. Wrba altábornagy, Rousseau tábornok stb., amint az már az osztrák hadseregénél szokás, rövid uton nyugdíjaztatott. Az ekként támadt hézagot friss erőkkel: Wohlgemuth, Susan, Vogel, gr. Hoyos stb. tábornokokkal igyekeztek pótolni.

Az olaszországi hadjáratnak a márcz. 23-án lezajlott custozzai döntő ütközettel egy időre végeszakadt ugyan, de a forrongás az egész Olaszországban oly erős volt, hogy a megszálló csapatokat, az elért vívmányok kockáztatása nélkül, nem lehetett onnan elvonni. Talán egyikét könnyű lovasezredet helyeztek át, a zöm, Radezky parancsnoksága alatt, továbbra is ott maradt.

Ehelyett itthon néztek újabb segélycsapatok után. S ami csak nélkülözhető katonája volt az örökös tartományoknak: az mind Magyarország felé indított. Galicziában Vogel tábornok szedett össze egy új hadtestet, Morvaország felől Wohlgemuth altábornagy tört be tiz-tizenkétezer főnyi sereggel.

Az olaszországi tanácskozásoknak azonban még egy másik messziható következménye is lőn. *Elhatározatott az orosz támogatás kikönyörgése.* S a pétervári udvarral legott újra megindultak a bizalmas jellegű tárgyalások.

— Csak mielőbb, csak sietve! — mondotta állítólag Zsófia főhercegné, aki nyilván attól félt, hogy az áldozatok véréből az

egész birodalomban ujólag föléled a forradalmi szellem, s elsöpri az amúgy is inogó trónust.

Ilyen fogvaczogató ijedelem zavarta fel az olasz vár titokzatos csöndjét.

Annál nagyobb volt az öröm nálunk. A szabadság nagy Istene, annyi szörnyű megpróbáltatás után, im, végre felénk nyújtotta segítő kezét. Zászlóink a Kárpátoktól az Aldunáig, a Királyhágó bérceitől a tömösi szorosig mindenütt diadalmasan nyomultak előre.

Perczel Mór, aki, mint tudjuk, márczius 15-én vette át gr. Hadik Gusztávtól a bánági hadtest vezetését, szintén diadalról-diadalra hág.

A debreczeni ref. főiskola 1848—49-ben. — (Itt ülésezett 1849-ben a magyar országgyűlés.)

Mindjárt a legelső lépése győzelem. Theodorovics tábornokot, a reménybeli szerb vajdát, márczius 22-én Szőregnél úgy elveri, hogy az nap alatt mint a tisztító zivatar végigsöpör az egész Alvidéken.

Márczius 27-én már Pétervárad falai között van. Itt rendet csinál, az idegenajku gyanus tisztektől megtisztítja a várat, s aztán nyomul tovább: Szent-Tamás felé.

A hatalmas tábor földsánczai mögött ez időszert, Bosznits vezetése alatt, mintegy ötezer határőr tanyázott.

Perczel ápril 3-án virradatkor érkezik Szent-Tamás alá, s nyomban hozzáfog a támadáshoz. A felkelőhad, támogatva a város lakosságától, roppant makacsul védekezik. Gál László ezredes talán négyszer

vagy ötször teszen kísérletet, hogy a sánczokba hatoljon, de sikertelenül. Ekkor Földváry Sándor őrnagy, a hős Földváry Károlynak méltó testvérbátyja, a szegedi önkéntesekkel szuronyszegezve keresztül tör a csatorna hidján, s az ellenség háta mögé kerül. Ezzel az ostrom sorsa el van döntve. Az egész magyar sereg mint az áradat a városba zudul, s rémes utczai harcban, irtóztató öldöklés közepett, egészen kiüzi a bűntanya rejtekéből az ellenséget.

„Borzasztó egy harc volt ez, — írja egy szemtanu. — Honvédekünk úgy küzdöttek, mint az oroszok. A harag, az elkeseredés ült kipirult orcáikon. Nem volt kegyelem, nem volt irgalom. Még a várost is felgyújtották, hogy nyoma se maradjon ennek az átkozott fészeknek, amelynek ostromainál annyi magyar vérzett el. Az egész Szent-Tamás teli volt holttesttel; több mint kétezer rácz feküdt vérbefagyva szanaszét. S csodálatos, hogy ennek ellenében a mi veszteségünk alig rugott kétszázra.“

A hivatalos jelentés, amelyet a „Közlöny“ feltűnő betűkkel a lap élén hozott, imígyen szól:

Szent-Tamás bevéve!

Perczel tábornokunk ápril 3-ikáról a következő jelentést küldte:

Reggel hét órától féltizenegyig tartott erős ágyuzás után Szent-Tamás rohammal vitéz seregem által elfoglaltatott. Négy lobogó, hat ágyu, tömérdek vagyron, fegyver és lőszer jutott birtokunkba. — A támadás és rohanás Kis-Kér és a Verbász felőli sánczokba egyszerre történt. Az ellenség, mely elszánt vitézséggel sok ezernyi mennyiségben utolsó percig tartá magát, megszámlálhatatlan mennyiségűt veszített: négy-ötezeren túl lehet az elesettek, vízbefultak vagy halottak száma. Mi is több tisztet és vitézt veszítettünk, kik dicsően hulltak el e dicsőséges és eredménydús ostromban.

Isten segítségével már Bács ismét a miénk, s a haza szabadítására a lázadás első fészkeinek elfoglalása és elrombolása által nevezetes lépés történt.

Földvári, a szegedi szabad csapat őrnagyja és csapatja voltak az elsők, kik a hidfő-sánczot bevették. Ő a csatapiacson általam a kis érdemjelre érdemesítették.

Gál ezredes vezeté a verbászi sánczok elleni támadást, hol a 8-ik és 30-ik honvédzászlóalj és a Vasa-gyalogság tüntette ki magát.

Perczel Miklós alezredes vezényle a hidfősáncz megtámadását, melynek bevétele dönté el Szent-Tamás sorsát. E sáncz bevételekor az oldalas rohamot vezető Bach kapitány vitézségének elvitázhatlan tanúságát adá.

A tüzéség becsületesen megfelelt hivatásának; általában az egész sereg: lovasság, gyalogság egyaránt megtevé kötelességét. Ők tökéletes harczfiak.

Gróf Batthyány Kázmér, a jeles és bátor hazafi megosztá velem e nagy nap fáradságait és veszélyeit.

Szent-Tamás ápril 3.

Perczel, tábornok.

Leirhatatlan a győzelem hatása. Csapongó jókedvtől visszhangzik az egész tábor. „A lelkesült honvédek, — jegyzi fel egy krónikás, — paripástól együtt emelték Perczelt a levegőbe. Nem csoda, hisz ez volt immár a negyedik ostrom Szent-Tamás ellen. Kis-Kér táján az előző rohamoknál elesett magyar vitézek holttesteiből immár egész temető alakult.

Perczel, hogy a dicsőséges nap megörökíttessék, a szent-tamási harangokból emlékérmeket csináltatott.

Negyednap, ápril 7-én már a római sánczok közelében táboroz a diadalmas magyar sereg. Perczel déli 12 órakor Goszpodincze felől ágyutűzzel fog a hatalmas táborhely ostromához. Csaknem négy óra hosszúig tart az ágyuharcz, ekkor aztán minden oldalról elkezdődik az ostrom. Csapataink, honvédszokás szerint, itten is szuronyszegezve nyomulnak előre, s szilaj támadásuk oly erős, hogy a felkelőhad, megtizedelve, hátrálni kénytelen. Mire a lemenő nap búcsúcsókját hinti szét: a római sánczok vérázott ormain is a magyar zászló lobog.

A honvédelmi bizottmány ezt az újabb szép győzedelmet a következő jelentésben adta közhírül:

Perczel

tábornokunk betört a római sánczokon.

Folyó hó 7-én Goszpodinczénél az ellenség több erős redutokkal bővített római sánczoknál, mintegy 12 ágyuval, s több ezer részint szervián, részint határőrbeli, részint Szent-Tamásról és Turiáról odamenekült rácz fegyveresekkel gátolá seregünk előhaladását, — mindamellet déli 12 órától 4-ig tartott kemény tüzelés után végre rohammal sikerült a sánczokon áttörni, mire az ellenség hanyatthomlok megfutamlott. És így a híres római sánczok is elfoglaltatván, egyuttal 8 ágyu (ezek közt egyik 18 fontos) birtokunkba jutván, a fanatizált csajkároknak meghódítása is pár nap alatt remélhető.

Ez alkalommal különösen a szegedi hős zászlóalj, a derék Földvári őrnagy vezérlete alatt, tüntette ki magát; dicsérettel említették a 3-ik számú huszárezredbeliek egyik csapata is.

Veszteségünk 4 halott s mintegy 10 sebesült; az ellenség részéről néhány százan estek el, s egy császári tiszt fogolylyá tétetett.

Kelt Debreczenben, ápril 10. 1849.

A honvédelmi bizottmány.

Tehát végre annyi küzdelem után ez a fenyegető táborhely is szétszóratott.

Rajasich érsekremülete oly nagy, hogy Knižaninhoz fordul újabb segedelemért; sőt kibékül gyűlött vetélytársával: Sztratimirovicssal is.

Sztratimirovics összeszedi a szertebolyongó felkelőket, s *Titel* sánczai közé huzódik. Perczel néhány napig pihen, s aztán utána siet. Ápril 12-én a szomszédos *Kova-Szent-Iván* mellett száll táborba. Terve az, hogy másnap, ha csak lehetséges, a lázadókat ez utolsó buvóhelyükből kipörköli.

Hanem Sztratimirovics fürgébb. A zivataros éj leple alatt nyolcezer főnyi hadával Szent-Iván alá lopózik, s gyanútlan táborunkra tör. A fölriadó magyar sereg kemény harc után visszaveri ugyan a felkelőket, de tervezett támadásunk ezúttal elmarad. Seregünk fáradt volt és gyöngé. Perczel tehát, csapatainak a megerősítése céljából, ápril 14-én Ujvidékre vonul.

Eközben, mintha ragyogó tűznapokat bocsájtanának fel, a Királyhágón tulról is egyik diadalmi hír a másikat éri. Márczius 11-én Bem Nagy-Szeben birtokába jut, márczius 19-én Brassó hódol meg előtte, márcz. 27-én az orosz segélyhadakat űzi ki a vadregényes országrész területéről.

Aztán itt is, amott is a sok apróbb győzelem. Csutak Kálmán zarándi hadparancsnok maroknyi csapatjával ápril 2-án *Lunkoj* mellett, másnap ápril 3-án pedig *Mihályfalva* vidékén szórja szét az oláh felkelők nyolcz-tizezernyi hadát. A felvidéki védsereg pedig, Egressy Gábor és Beniczky Lajos vezetése alatt, ápril 8-án *Eperjest* tisztítja a Hurbanista-bandáktól.

A körülrárolt aradi várban Berger helyzete egyre kétségbeejtőbb, Temesvár ostromára pedig immár útban van Bem tábornok.

Egyszóval, mindenütt dicsőség jár csapataink nyomán, s a harczoló nemzet mind közelebb van ahhoz az óhajtvá várt időponthoz, amikor hősies kitartásának jól megérdemelt jutalmát élvezheti.

A kápráztató siker mámorossá teszi a nemzetet. Azt hívé, itt a szerencsés időpont, amikor végre valahára leszámolhat, még pedig len érdeme szerint, az udvari önkényvel, amely három század óta, hol kéz alatt, hol nyíltan annyiszor tört szabadságunk ellen. Kossuth hon-szerető lelkében merész terv fogamzik meg: a *Habsburg-Lotharingeni ház trónfosztása*.

E nagyfontosságú tárgyban már előzőleg, ápril 7-én a gödöllői főhadiszálláson volt egy bizalmas jellegű értekezlet, amelyen a tábornokok közül: Görgei, Damjanich, Klapka, Aulich és Gáspár András vett

részt. S Görgei kivételével, aki Klapka szerint, hallgatva félreállt, valamennyien helyeselték a Kossuth tervét. Az értekezlet előtt Kossuth még külön is beszélt Görgeivel. A beszélgetés négy szemközt folyt le, s ha Görgeinek hihetünk, a következő módon:

— Itt az ideje, — mondta Kossuth, — hogy a márcz. 4-iki octroyált alkotmányiratra válaszoljunk. A nemzet türelme ki van mérülve; s a nemzetnek, ha egyébiránt a szabadságra magát méltónak akarja mutatni, nemcsak túrnie nem szabad azon iratban róla kimondott feltevést, hanem visszatöréssel is kell élnie. Európa népei a magyar nemzet értékét azon válasz szerint fogják megítélni, melyet azon alkotmányiratra adand. A rokonszenvek ezen ítélettől fognak függni. Angol,

Magyar czimer a trónfosztás után.

Francia-, Olasz-, Törökország, sőt maga Németország, s Ausztriának saját örökös tartományai is csak arra várnak, hogy Magyarország magát független államnak nyilatkoztassa, hogy neki tényleg annál bőségesebb segélyt nyujtsanak, mennél fukarabbak voltak vele eddigelé. A leigázott lengyel testvérnemzet azonnal követni fogja a magyarok példáját, s ezekkel egyesülve, az osztráktól s oroszról oly mélyen sértett törökben egy hatalmas dacszövetségest találand. Magyarország szabadságával bukik meg Európa szabadsága; Magyarország győzedelmét épen annyi győzedelmes felkelések követendik a gyűlött kényuralom ellen, mint a mennyi megigázott népe van Európának. Győzedelmünk bizonyos, de mi sokkal többet tehetünk, mint csupán magunkért; nekünk mindazok szabadságáért kell harczolnunk és győznünk, kik nekünk a győzedel-

met kívánják. De szükség, hogy szavunk a cselekvést, győzelmi kiáltásunk a bizonyos győzedelmet megelőzze, s ennek közelségét minden megigázott népeknek hirdesse, hogy ezek ébren és készen legyenek, hogy a szabadító pillanatot elfásulva ne aludják el, s közös ellenségeinknek ne engedjenek ismét időt magokat összeszedniök és egyesülniök. Hallgatnunk nem szabad, miután amaz alkotmányirat lételünket is tagadja. Hallgatásunk fél elismerése lenne azon iratnak, s gyümölcseitől minden győzedelmeinket megfosztaná. Nyilatkoznunk kell tehát! Egy nyilatkozat, a minőt én kívánok, emelné a nemzet önérzetét; azon még mindig határozatlanul ingadozó pártok mögött az országgyűlésen s azonkívül egyszerre elrontaná a hídat; a pártérdekeket a legfontosabb közczél előtt háttérbe szorítaná, s így gyorsítaná és megkönnyítené a bizonyos győzedelmet.

— Ezt én nem tudom felfogni; — válaszolta állítólag Görgei, — nem a szó fogja megmenteni Magyarországot: azt egyedül a tett teheti. És e tett végrehajtására Magyarországon kívül egy kar sem fog emelkedni; de emelkedni fognak hadseregek annak meggátlására. És tegyük, hogy Magyarország elég erős volna egyedül is pillanatnyilag elszakadni Ausztriától: nem lesz-e mégis gyöngye magát független államként fenntartani oly szomszédságban, melyben már hasonlíthatatlanul kedvezőbb helyzeténél fogva a Porta létele is pusztá kegyelemmé sülyedt? Most ismételve megvertük az ellenséget, az igaz; de azt csak a legvégső erőfeszítéssel tehetjük. Azon öntudat tett erre bennünket képesekké, hogy igaz ügyért küzdünk. Az Ausztriától való elszakadás nem lenne többé igaz ügy; a harc ezért nem lenne többé törvényes; ez nem önvédelem, hanem megtámadása lenne az egész osztrák monarchia fennállásának. S míg ezáltal az ősrégi érdekek és rokonszenvek milliárdjait halálosan megsértenők; míg ezáltal hazánkon kívül egy, semmi körülmények által nem követelt államfelforgatás boldogtalan következményeit felidéznök; míg ezáltal régi katonáinkat, haderónk magvát hitszegővé tennők, erkölcsileg megrendítenők: minden jövő nap gyengébbeknek találna bennünket, mialatt ellenségünk minden szomszéd államban természetes szövetségest nyerne ellenünk, az európai egyensúly háborgatói ellen. Nekünk nem szabad, — úgy mondják, — az oktroyált államiratot hallgatással mellőznünk. Megengedem! De hallgatással mellőztük-e azt, föltéve, mit eddig tettünk? Adhatnánk-e arra helyesebb választ, mint eddig tettük? Én azt nem tudom, mit használhat Európa népeinek; de az világos előttem, hogy Magyarország népeinek a legkisebb győzelem

Kossuth az ország kormányzójául választatik 1849. ápril 14-én.
(Egykoru vázlat után.)

a harctéren több hasznot s becsületet ad, mint a legelbizakodottabb nyilatkozat. És ismétlem az V. Ferdinánd törvényes királyért s az általa szentesített alkotmányért nyert csaták legjobb válaszai Magyarországnak a bécsi miniszterek ábrándjaira . . .

— Kossuth arczán, ismét csak Görgei szerint, kétkedő mosoly röppent át.

— Hiszi-e, hogy régi katonáink gondoltak valaha komolyan V-ik Ferdinándra és az 1848-iki alkotmányra?

— Hát mire gondolhattak volna? — felelte Görgei. — Midőn a főváros elhagyása után az én váci nyilatkozatom volt az egyetlen eszköz, hogy őket, kik el valának tökévelve önként átmenni az ellenség táborába, megtartsam Magyarországnak, mely eddigi előnyeit leginkább nekik köszönheti. És mi volt tulajdonképi értelme azon tüntetésnek, melyet hadtestem Dembinszky ellen az én hozzájárulásom nélkül csinált, mint azon aggodalom kifejezése, hogy bennem oly parancsnokot vesztenek el, ki tiszteletben tartja az ő esküjüket zászlóikhoz? Én e hadakkal minden bajt és örömet megosztottam. És ismerem érzelmeiket. Én, ha V. Ferdinánd király most ellőttünk állna: én őt minden tétova nélkül meghivnám, kövessen engem védtelenül a táborba, hogy annak hódolatát fogadja, mert meg vagyok győződve, senki sincs ott, ki azt tőle megtagadná.

„Erre, — ugymond Görgei, — megszakadt beszélgetésünk, s Kossuth többé egyetlen szóval sem emlité előttem a függetlenségi nyilatkozatot.“

Ezzel szemben Kossuth „*Irataim az emigrációból*“ című munkájában így nyilatkozik:

„ . . . 1849 márcziusban a török-szent-miklósi főhadiszálláson Magyarország állami létét eltörültnek nyilatkoztatta, a sereghez megérkezett. Vetter fővezér, Damjanich és Klapka hadtestvezérek voltak az elsők, kik a manifestummal kezökben Kossuthhoz azon nyilatkozattal léptek be, hogy ezen merénylet után a Habsburg-házzal alkudni gyalázat volna, s most már többé a harcz positiv végczélja iránti nyilatkozatot a nemzetnek halasztania nem szabad. Néhány nappal később a hadsereg Tisza-Füredre menvén, Kossuth a hadmunkálatok irányának megállapítása előtt Klapka jelenlétében Görgeit egyenesen fölszólította, hogy egyetért-e a többi vezérek említett nyilatkozatával? . . . Mire Görgei egyetértését tartózkodás nélkül kijelentette azon hozzátétellel, hogy az alkut

Ferencz Józseffel ő is lehetetlenségnek nyilatkoztatta, de a resignáltatott V. Ferdinándot az 1848-iki törvények alapján királynak elfogadni nem ellenezné. Gödöllőn történt, hogy Kossuth Görgeit kapacitálván arról, miként a leléptetett V. Ferdinánd visszaállítására bárminemü kísérlet . . . immár teljesen lehetlenné vált: Kossuth Görgeinek világos megegyezésével tért vissza a végett Debreczenbe, hogy a füredi megállapodáshoz képest a függetlenségi nyilatkozatot indítványozza.“

Klapka György pedig, aki a gödöllői értekezletnek szintén hatékony részese volt, egy felmerült vita alkalmából 1881-ben a „Pester Correspondenz“ útján ezeket mondja:

. . . „Czibakházán értesített bennünket Kossuth a márczius 4-iki octroyált alkotmányról, mely a magyar közjog és a magyar alkotmány

Magyar czimer a trónfosztás után.

megsemmisítésével az összmonarchiában életbe volt léptetendő. Kossuth ez alkalommal megérintette azon kérdést is, vajjon nem volna-e helyén, ezen, Magyarország megsemmisítését proklamáló manifestum ellen a magyar országgyűlés részéről megfelelő ellennyilatkozattal fellépni. Magától értetődik, hogy ama hangulatnál fogva, melyet bennünk a bécsi márcziusi törvények keltettek, mi mindnyájan az ellennyilatkozat kibocsájtása mellett voltunk, keveset törődve annak módozataival. Az ápril 6-ika után való napon Kossuth is beállított Görgeinek gödöllői főhadiszállására. Kossuth reggel érkezett Gödöllőre, a mikor én hadtestemmel még Isaszeghről Kerepes felé nyomultam. Kossuthnak tehát még az én megérkezésem előtt volt egy találkozás Görgeivel, amelynek eredményéről azonban sem az egyik, sem a másik nem értesített. Néhány óra mulva a hadtestparancsnokok valamennyien összegyűltünk a kastély-

nak egyik termében, hogy Kossuthtal és Görgeivel a további műveletek tervét megbeszéljük. Ezen értekezlet után Kossuth előttünk ugyanoly értelemben nyilatkozott, mint Czibakházán. Görgei hallgatva félreállott, mi többiek nem elleneztek Kossuth nézetét, mert én magam részéről legalább egy függetlenségi nyilatkozat kibocsátásában semmi olyas ve-szélyt az országra nem láttam, amely bennünket amugy is ne fenyegetett volna. És ha Görgei emlékirataiban azt állítja, hogy Kossuthnak ezen nézetei ellen határozottan óvást emelt: úgy ez csak azon első beszélgetésük alkalmával történhetett, amelynél rajtok kívül más nem volt. Csakhogy akkor nem értem, miért nem nyilatkozott Görgei ugyanily nyíltsággal és határozottsággal a mi jelenlétünkben is Kossuthnak a szándéka ellen“...

Kossuth, amint az e három nyilatkozat összevetéséből látszik, nyilván azzal a tudattal távozott el a gödöllői főhadiszállásról, hogy a tábornoki karnak nincs komoly kifogása a merész terv ellen. Ápril 12-én már Debreczenben volt, s még aznap a képviselőház vezető embereivel beszélte meg a dolgot. A következő napon — ápril 13-án, — pedig, hogy az indítvány egyhangu elfogadása biztosíttassék, a törvényhozó testület tagjait hívta össze zárt ülésre.

Az indítvány érdembeli része közhelyesléssel találkozott, csak az időszerűség fölött indult élénkebb vita. A békepárt a halasztás mellett kardoskodék. Azt mondta, hogy ügyünk még nem áll elég biztos alapon, kár volna a mentő-hidat fölégetni. Várjunk tehát még; várjunk legalább addig, míg a főváros ismét birtokunkba kerül, s az országgyűlés visszaterhet székhelyére. Itt aztán szavunk annál nyomatékosabb leend.

Az aggodalmaskodó békepártiaknak Kossuth válaszolt, mérsékelten, tárgyilagossággal.

— Ellenkezőleg, — ugymond, — én épp most látom e fontos lépésre a legalkalmasabbnak az időt, midőn a határozat egyedül a nemzetől függ. Jöhet idő, mikor majd az uralkodók, vagy a népek Európa státusainak sorsa felett határozni összeülvén, hazánkról, ha azt még nem találják független állapotban, nem a mi érdekeink és óhajításunk szerint határozhatnak. Holott a függetlenség kimondatván és Isten segedelmével ki is vivatván, azt a diplomácia, mely minden *befejezett tény* iránt tartózkodással szokott viseltetni, másithatlan dolognak fogja tekinteni. De mint független nemzet Anglia és Franciaország rokonszenvére is inkább számíthatunk. Mert, hogy a külföld irányunkban eddig is oly közönyös volt: főoka abban rejlik, mivel bennünket eddigelé csak osztrák alattvalóknak tekintettek.

Kossuth érvelése hatott. Az értekezlet kimondá, hogy Magyarország függetlensége, s ezzel kapcsolatosan a trónfosztás a következő nap nyilvános ülésen is proklamáltassék.

A zártülés lefolyásának eredménye villámgyorsan röppent szét a nagy alföldi városban s mindenfelé lázas, mohó érdeklődéssel fogadtatott.

Másnap, ápril 14-én, — szombat volt, — már jókor reggel óriási tömeg gyülemlik össze a ref. főiskola előtt, ahol a képviselőház üléseit szokta tartani.

Mindenki szemtanuja akar lenni a nagyfontosságú eseménynek. De az ülésterem kicsiny, a karzatokra kevés ember fér el. A tolongó nép nyugtalanodni kezd.

— Ez nem járja! Bocsássanak be mindenkit! — kiáltják innen is, onnan is.

— De ha nincs hely! — szól közbe valaki.

— Akkor tartsák meg a gyűlést a piacon! — vág vissza egy másik.

— Nem ott, de a nagytemplomban! — menydörgi vastag, erős hangján egy őszbecsavarodó polgárember.

A gondolat tetszetős.

— Igen, igen, a nagytemplomban! — zúgja most már az egész tömeg.

A növekvő zajra Besze kíséretében kijön Drágoss János belényesi képviselő, s csillapítani igyekszik a forrongó sokaságot.

— Legyenek nyugodtan barátaim, — majd azon leszünk, hogy az ülés, óhajításukhoz képest, a nagytemplomban tartassék meg.

A zaj elcsitul, s a közönség legnagyobb része, hogy helyet biztosítson magának, a templom felé siet.

Mire a két képviselő visszatér, a tanácskozás már megkezdődött. *Almássy Pál* ül az elnöki emelvényen, mellette jobbról-balról a két jegyző: *Irányi Dániel* és *Szacsuvay Imre* foglal helyet.

A mult ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után fölemelkedik *Drágoss János* s így szól:

— Képviselők! A mai nap sokkal fontosabb, hogysen annak jelentőségét kiemelni szükséges lenne. S épp ezért a mai ünnepélyes, nagyszerű ülést, ilyen kiskörben, a hol csak kevesen férnek el, nem tarthatjuk meg. A dolog jelentősége tehát azt követeli, hogy a képviselőház a tárgyhoz méltó komolysággal intézkedjék, hogy az ülés, a teremnek szűk volta miatt, ne itt legyen. S miután a nép nagyrésze a ref. tem-

plomba ment, kívánom határozatilag kimondatni, hogy a mai ülés ott tartassék meg.

— Ha a képviselőház kívánja, átmehetünk, — válaszol az *elnök*.

— Maradjunk! — kiáltja a békepárt padjairól egy-két hang.

— Menjünk át! Menjünk át! — követeli a többség.

Az *elnök* csönget, s aztán csillapítólag közbevág:

— A mai ülés tárgyát ugyanis a kormányelnök fogja előadni; a mint látom, még nincs itt, tehát várjuk be.

E közben belép Kossuth. Fekete diszruha simul termetéhez, oldalán aczélkard. Perczekig tartó harsány éljenzés fogadja.

Az éljenzaj lecsillapodásával *Besze János*, Esztergomváros képviselője kér szót.

— Képviselők! A ref. nagytemplomban több ezer ember van. A mit a mai ülésen mondani fogunk, ájtatos érzelemmel sóvárogja hallani a nép, amelynek képviselői vagyunk. Ami ma itt történik: kívánatos, hogy szájról-szájra hangozzék az országban; itt alig vagyunk egypár százan, odaát pedig a nagytemplomban sok ezren várokoznak. Drágoss képviselőtársam indítványához csatlakozva, fölszólítom tehát a Házat, menjünk át és hirdessük a valót ezrek és ezrek előtt.

— Helyes! Menjünk át! — hangzik most már minden oldalról. Maga Kossuth is helyeslőleg bólint fejével.

Ehhez képest az *elnök* kimondja a határozatot.

— A Ház kívánsága következtében, — ugymond, — a mai ülést a református nagytemplomba teszem át.

Erre fölkerekedik az egész Ház, s komor ünnepélyességgel a piacztéren levő ref. nagytemplomba vonul. Legelől megyen az *elnök*, utána Kossuth a honvédelmi bizottmányossal, aztán a képviselők csoportja.

A tágas templom minden zuga már ekkor zsufolásig tömve volt. A képviselőház tagjai csak nagy nehezen tudnak beférkőzni, alig jut egy-kettőnek ülőhely.

Az *elnök* az Urasztalánál helyezkedik el. Leteszi irománytáskáját, aztán int a terembiztosoknak:

— A Ház tisztviselőit fölszólítom, hogy az első padokat ürítsék ki a képviselő urak számára. Míg ez meg nem történik, az ülést nem fogom megtartani.

A közönség az első fölszólításra engedelmeskedik, s szép csöndesen hátrább vonul. Körülbelül egy félóráig tart a rendezkedés. Mikor minden képviselő helyhez jut, megszólal az *elnök*:

— És most az ülést megnyitván, felszólítom a hallgatóságot, hogy a tárgy komolyságához képest, mely a kormányzó *elnök* úr által indítványoztatni fog, illő és kellő csendben lenni sziveskedjék, aminek megtartására, mint kellend, bizonyosan intézkedni fogok.

Ezután pillanatnyi szünet után Kossuth felé fordul:

— Most kérem a kormányelnök urat, méltóztassék előadni indítványát.

Kossuth föláll. A templomban halk mozgás támad. Minden tekintet feléje irányul.

Kossuth maga is elfogultnak látszik. Eleintén gyöngé, fátyolozott hangon beszél, azt mondja, a melle fáj. Elsorolja a legujabb hadieseményeket, fényes diadalainkat.

A szónoklat hevében hangja azonban mindinkább emelkedik. Halovány arczára kiül a pir, szemeiben láng gyúl ki. És érczes hang-

A Bethlen-kard. — (Viselte Kossuth 1849-ben a kormányzói-eskü letételénél.)

jának csengésével, szemeinek delejes tekintetével, mintha megvarázsolná az egész gyülekezetet. Éberén, lelkesedve figyelnek a korszakalkotó beszédre; mely történetünknek egyik legnevezetesebb eseményét van hivatva előkészíteni.

... És én nemcsak a hitnek szent hitével, — így szolt aztán — hanem az észnek meggyőződésével mondom: elérkezett a perc, midőn Magyarországnak szabaddá, függetlenné kell lennie; elérkezett a perc, midőn Magyarországnak, s különösen a nemzet képviselőinek kötelessége isten, a világ, Európa és a nép előtt kimondani, hogy szabadok, függetlenek akarunk lenni.

Itt tör ki az első vihar: a lelkesedés vihara.

— Függetlenek akarunk lenni! — zugják minden oldalról, előbb a képviselők, majd a közönség.

És megindult a taps, az éljenzés, mely tovább tartott egyegyed óránál.

Uraim! Ha visszaemlékezem azokra, — folytatá Kossuth a csönd helyreálltával, — a mik éppen most egy esztendeje történtek és a mik közt az isteni gondviselésnek kiszámíthatlan rendelete szerint én magam is az események által a sze-

rénység porából, melyet örömet vallottam magaménak, kiemelve némi tevékeny részt vevék; ha visszaemlékezem azon hűségre, melylyel az idők viszontagságai alatt iparkodtam az ausztriai háznak trónusát megtartani segíteni; s ha végig tekintem az árulást, a hitszegést; ha végig nézem azon hálátlanságot, melylyel ezen indulat, mely indulata keblemnek közös volt a nemzet összességével, az ausztriai ház által viszonztatott: talán mentve volnék isten és emberek előtt, ha személyes bosszuval s a szenvedélyek némileg felingerült hangjával mondanám azt, hogy velem rendelkezhetik isten akármiként az életben, bocsáthat reám szenvedést, bocsáthatja reám a vérpadot, bocsáthatja reám a bürök-poharat, vagy a száműzetést, de egyet nem bocsáthat reám soha, — azt: hogy én valaha az ausztriai háznak alattvalója legyek . . .

Ezután az udvari reakció cselszövényeire térvén át, így folytatja:

Hanem uraim! Én mint egyike a nemzet azon képviselőinek, kiket a nép bizalma e nehéz időkből meghívott arra, hogy Magyarországot először megmentésék, azután újra teremtsék, s tegyék jövődjét szabaddá, nagygyá, dicsővé, — én, mint a nemzet képviselője, a személyes ingerültség, a személyes indulat és szenvedély minden nagy kérdéseinek megítélésénél száműzni kötelesnek vallom magamat; azért mindezt mellőzve, higgadtan, szárazon, nem akarva szólni az indulatokhoz, veszem fel röviden az eseményeket, mint előttünk állanak.

Az 1848-iki törvények, erős meggyőződésem szerint Magyarországon nem revolúció szüleménye. Az 1848-iki törvényekkel a magyar nemzet nem tett revolúciót; nem voltak azok semmi egyéb, mint biztosítása azon jogoknak, melyek papiroson, s ha királyok esküje a papíros malasztjánál több volna, a királyok esküjében és a velők kötött alkukötésekben mindig sajátunk valának isten és a világ előtt.

Törvényeinkben ki volt mondva, hogy Magyarország szabad s független és semmi más nemzetnek alávetve nincs. Még az is, hogy a király távollétében, a királyi hatalom nagy részének gyakorlata a nádorra, mint helytartóra bízott az új törvények által, még ez sem új, s nem ismeretlen szerzemény történetünkben; mert a nádor ezer év óta mindig a királyok helytartója volt. S más változás nem történt a dologban, mint csupán az, hogy a mely szabadságot, függetlenséget és önállást ennek előtte a kormányzások, s különösen a magyar királyi ügynevezett helytartótanács törvény szerint fentartani köteles lett volna, ezen törvényeknek fenntartása és biztosítása miniszterekre, nem pedig egy collegialis tanácsra bízott. Ez volt az egész változás, aminő változásokat azok, kik a magyar históriát ismerik, többeket fognak föltilálni, mert hiszen maga a helytartótanács is nem oly régi institucio, a mult században hozatott be csak. Hanem azon magában csekély változás, hogy az igazgatóságok helyett igazgatók, s a tanácsnokok gyűlése helyett miniszterek állítottak, az országra nézve mégis egy nagy szerzemény volt; az a szerzemény tudniillik, mely által egyes emberek felelőssége alá vannak helyezve a törvények és a nemzetnek azon jogai, melyeket a collegiumok, a collegialis administratiók nem őriztek meg; mert testület magában véve személyes felelősséggel a gyakorlatban nem bír. Hanem épen az, hogy a miniszteriális kormányzat által a nemzet jogai, — melyekhez tartozott, hogy a népnek pénzével és vérével az ausztriai ház s bécsi tanácsnokai kényök-kedvökre ne rendelkezhessenek — mondom, éppen ezen miniszteri felelősség, mely azon jogokat bizto-

Köszönök szépen az összes betérőket.

II. HÍVÁS!

bra
gy
em
is
inő
n s
k a
obb
nek
a, s
ival
eg-
ha

ge.
azt,
gba
kül,
len.
sá-
, s
és
s a
a
ek
lat
fig
ek
ra,
a
vé

p-
a
a
ét
et
z-
öt
tt
a
t
t
z-
l

rénység porát
részt vevék;
alatt iparkodta
tem az árulás
indulat, mely
ház által viszo
bosszuval s a
rendelkezhetik
reám a vérpa
nem bocsátha
valója legyek.

Ezút

Haner
bizalma e nehé
azután újra ter
a nemzet képv
minden nagy ké
mindezt mellőz
fel röviden az

Az 18
revolúció szül
nem voltak ar
s ha királyok
velők kötött a

Törvé
semmi más ne
hatalom nagy
vények által,
a nádor ezer é
a dologban, mi
előtte a kormá
törvény szerin
tása minisztere
zás, aminő vál
lálni, mert hisz
hozott be csé
helyett igazgat
nézve mégis eg
emberek felelő
melyeket a co
magában véve
a miniszteriális
pénzével és vé
kezhessenek —

Kossuth szózata az orosz betöréskor.

Magyarok!

szabad fiai az ezred éves szabad magyar hazának.
Édes anyánk a' haza, — elhunyt őseink hamvai, melyek o' földet szentelik, — dicső vértanúink arnyai, kiknek vére szabadságharcunkban éretünk ömle el, kiáltanak hozzátok:
Fel fegyverre, győzelemre, dicsőségre!
A' szabadság istene velünk, ki ellenünk!
A' múlt évben a' 300 éven át vérünkkel vagyónkkal ráplált Habsburg-Lothringenek, meglopták becsületességünket, túlbizalmunkat, esküszegve elárultanak.
Elkáromlá, hogy kiirjanak bennünket o' földről, melyet egy ezred évnek küzdelmei szentelének sajátunkká.
Az egetől nem remélve kárhözatos árulásukhoz segélyt, a' pokollal szövetkeztenek.
Horvátot, ráczot, szerbet, oláhot bősztve ellenünk 9 oldalról rohantanak meg.
Saját testvéreink is elárultanak.
Még az elemek is szötyekzenek ellenünk.
De velünk volt a' szabadság istene.
Sértette a' magyar népet a' szentelen káromlás, és föllobogott keblében a' hazaszeretet szent lángja.
Akarta.
Es meghazudtolá a' káromkodót.
Mégbünteté százados bűneiért.
Megtörte, elpusztította kérkedő seregét.
Összezúzta 's sárba dobtá trónjának rongyait.
Számizta.
Hogy legyen neve nyomor és gyalázat Europa előtt.
Pedig a' haroz kezdeten nem volt fegyverünk, nem volt hatalmas seregünk, semmin sem volt.
De a' nép akarta.
Tűrt, szenvedett, áldozott és győzött.
'S lön szabad és független.
Most a' számüzött halálfan, bevallva a' világ előtt megsemmisítését,
Vonaglik a' hős magyar sereg diadalmas fegyvereiben nyilatkozó isten boszujja alatt.
Zsarnok társától koldul kegyelmet, segélyt kér ellenünk.
E' barbar zsarnok rabzolga népe állépte hazánk határait.
Es előtt nincs semmi szent, csak zsarnokának hatalompálcája.
E' zsarnoka előtt semmi, csak kényuralma.
E' vad csordát hozták reánk a' habsburgok.
Fel fegyverre hát, győzelemre, dicsőségre magyarok!
Fel minden ép kar megbüntetni o' bérlet rablót, ki szentségtelen kezekkel mer közelíteni a' szent templomhoz, melyet függetlenségünk dicsőségére vérünkkel építünk.
Felhívás ez arra, hogy készen legyünk.
Ok aggodalomra nem.
Van roppant táborunk, mely 150,000 hős honvédet számlál, kik csodákat művelnek.
E' tábor naponta szaporodik,
Es itt áll a' nép, a' ellynek száma millió, mely honában van.
Melly ha felkel, a' megháborodott tenger árja, melynek hatalma végtelen rémiszt, melytől megspápp az ellenség, megtélemlik, megfagyarkosik.
Vitéz hadseregünk és a' nép mi mind testvérek, szabad fiai vagyunk egy közös édes anyának.
Mi ölünkért, mindenkert harczotunk.
A' zsarnokot, ki életünket jöve elrabolná, rabzolga nép követi, melynek nincs hazája, nincs éllete.

Melléklet: Gracza Gy. Szabadságharcz történetéhez.

Csak kényura van
Nekünk a' hazaszeretet szent lángja tör utat ellenünk soraj köze.
A' rabzolgát kobáccsal kergetik ellenünk.
Ők rabolni jönnek más tulajdonát.
Mi Istennek legszebb adományát, életünk legdrágább kincsét védjük
A' szabadságot.
A' zsarnokok azért támadtak meg bennünket, hogy milliókat rablánczra fűszenek.
Mi azért harczolunk, hogy millióknak, Europa népeinek szabadság-életét megvédjük.
Az ő fegyverüket átok, a' miénket a' szabadság istenének áldása követi.
Fel tehát ki karját bírja, fegyverre, győzelemre, dicsőségre!
A' szabadság istenének áldása rajtunk, ki ellenünk?
Egyetértés, összetartás, rövid kitérés.
Es diadalunk bizonyos.
Még ez egy ellenséget törjük meg.
Ez utolsó.
Azután szabadok vagyunk.
Es szabadok velünk Európának szabadságért sovargó népei
Es miénk a' dicsőség.
Mikint vala őseinkké földön pogány rabságtól mehték meg a' lélek szabadságát.
Fel tehát szabad magyar nép!
Bizzunk Istenben.
Mert az Isten igazságos.
Bizzunk ügyünk szent igazságában.
Bizzunk hős hadseregünkben a' nép erejében, mely ha összeforr, győzhetlen.
De el ne bizzuk magunkat,
Ha közel az ellen.
Veressenek félre a' harangok...
A' pap öltse fel szentelt öltönyét, vegye kezébe a' keresztest, és vezesse híveit a' rabló ellen,
ki hitét akarja elrabolni.
Az előkelők mind legyenek a' nép vezetők.
Marhátt, vagyont, családját küldje el a' nép rejtők helyekre, erdőkbe, moga gyujtsa fel a' mit az ellenség használhat.
A' haza megtérítendi kárát.
Tegye minden egyes, és a' nép tömegeken mind azt, mi tenni szoktunk ha rabló támad, ki életünkre tör.
Gyujtsuk fejére ha kell, saját háznakat.
Házat birunk mást építeni.
De életünk csak egy van.
Tehát kelj fel lelkes hős magyar nép!
Csak egyetértés, kitérés, rövid erőfeszítés.
Es diadalunk kétségtelen.
Emlékezzetek testvérek üdvözítőinkre és apostolainkra.
Ők tizenkerten valának csak.
Egyetértének, kitűrésk feláldozók valának az örök igazság evangéliuma mellett a' sötétség ellen.
Es két ezred év után csak Európában 200 millió keresztény hirdeti maiglan az igazságot, és imádja az üdvözítőt.
Hát ha a' népek milliói így egyet értenek, kitűrésk és feláldozók lesznek a' szabadság mellett a' zsarnokság ellen.
Hol az ellen, ki meg nem semmisül?
Nem lesz szolga nép a' földön, de akarat kell, egyetértés és kitérés.
Fel szabad magyar nép, győzelemre, dicsőségre!
A' szabadság istene velünk, ki ellenünk!
Budapest, június 25-én 1849.

bra
ogy
em
is
inó
n s
k a
obb
nek
a, s
ival
leg-
ha

ge.
azt,
gba
kül,
len.
ósá-
y, s
t és
és a
ik a
nek
ztat
ldig
ttek
ára,
n a
nivé

röp-
st a
a a
ikét
iket
biz-
e őt
zett
s a
azt
ott
köz-
ztül

rénység porát
részt vevék;
alatt iparkodta
tem az árulás
indulat, mely
ház által viszo
bosszuval s a
rendelkezhetik
reám a vérpa
nem bocsátha
valója legyek.

Ezutó

Haner
bizalma e nehé
azután újra ter
a nemzet képv
minden nagy ke
mindezt mellőz
fel röviden az

Az 18
revolúció szül
nem voltak az
s ha királyok
velők kötött a

Törvé
semmi más ne
hatalom nagy
vények által,
a nádor ezer é
a dologban, mi
előtte a kormár
törvény szerint
tása minisztere
zás, aminő vált
lálni, mert hisze
hozott be csa
helyett igazgat
nézve mégis eg
emberek felelős
melyeket a col
magában véve
a miniszteriális
pénzével és vér
kezhessenek —

sítandó vala, azt ragadta ki az ausztriai hatalom kezéből, mit mindeneknél nagyobbra becsült, tudniillik: az önkényes uralkodás lehetőségét az országon, s a hatalmat, hogy a magyar nép vérével és pénzével nem saját hazánk javára és megmentésére, hanem a maga céljaira kényekedve szerint rendelkezessék. S e szándékát valósította is háromszáz éven át. Mert ha látjuk, hogy az isten a jóllétnek, a boldogságnak minő elemeit adta e földnek; ha látjuk, mennyi erő, egészséges, ifju erő van e népben s végignézzünk az országon: keserves fájdalommal kell elmerülni az embereknek a mult előtt, mily borzasztó végzet volt az, hogy a boldogság annyi elemeivel e jobb sorsra érdemes népnek oly szegénynek, oly nyomorultnak kellett lennie, mert vérenek az önkény támogatására, idegen nemzetek rabigába fűzése végett kellett omlania, s keserves, véres verejtékének az ausztriai údvar végtelen, s a népek szabadságával ellenkező szükségéinek fedezésére kellett fordíttatnia. Azt pedig nem lehetett engedni, hogy kifejlődjék nálunk az erő és a vagyonosság, mert félték, hogy ha majd vagyonosabbak leszünk, nem fogunk akarni szolgák lenni.

Ez az 1848-iki törvényeknek nem mondom históriája, hanem a belső lényege. Ezen törvényekre esküdött meg a király: V. Ferdinánd. De alig mondotta ki azt, hogy „*megtartom és mások által megtartatom*“: már kinevezett Horvátországba egy bánt, a még akkor egészen meg sem alakított miniszterium befolyása nélkül, azon megbizással: kezdjen Horvátországban lázadást, pártütést a magyar nemzet ellen.

S csakhamar elkövetkezett a ráczok fellázadása, amely annyi borzasztóságokkal volt összekötve, minőket alig ismer az újabb korban a história. S a király, s az ő házának tagjai, az egyik nyilatkozványt a másik után küldötték, hogy ekként és akként rosszalják a pártütést, hogy parancsolják: térjenek vissza a törvény és a magyar miniszterium iránt engedelmességre. És mig nekünk, jó bolondoknak, kik a miniszteriumban valánk akkoron, e port szemünkbe szórták, mig mi lehetetlennek hittük az árulás azon nemét, hogy midőn egy király s annak családja kárhoztat valamit és bűnnek mond, azt a bűnt tettekben minden hatalmával gyámolítsa: addig azon pártütőknek küldöttek fegyvert, biztatták csókokkal, küldöttek pénzt, küldöttek ausztriai tiszteket, szóval mindent a magyar nemzet elleni háborúnak folytatására, miszerint a nemzet ereje önmaga keblében szerteszagatva leendvén, ő aztán a maga császári seregével, mint a gyöngye báránnyra lecsapó sas, egyszerre semmivé tehesse a nemzetet!

És e képmutatás annyira ment, hogy önöket magokat, uraim, tisztelt képviselők, a király a végett hívta össze, hogy teremtsenek katonai erőt s pénzerőt a kormánynak a végett, hogy azon lázadást és pártütést, melyet ő s királyi családja a leghatározottabban kárhoztatott, minél előbb legyőzzék, s Magyarországon a békét és a királyi esküvel szentesített törvények tekintélyét helyreállítsák. De mig minket együvé összehívtak, csak azt lesték, hogy érkezzék meg az idő, midőn Jellasich biztosan betörhet az országba; s nyomban a császári oltalom nyílt paizsa alá vette őt az ausztriai ház. A pártütő kedves emberré vált, sőt annak, kit honárulónak bélyegzett egynehány nappal előbb, kezébe akarta letenni a Magyarország feletti hatalmat, s a magyar polgárok élete és vagyona feletti önkényes zsarnokoskodhatást. Mert azt gondolá, hogy ha mi a ráczokkal nem tudunk elkészülni Szent-Tamásnál, az ott fenforgott árulások miatt: a betört Jellasichcsal annál kevésbé fogunk megmérkőzhetni. Mert nekünk minden kisérteteken keresztül kellett mennünk, s így keresztül

mentünk saját hazánkiai árulásának kísértésein is; s maga azon vezér, kit a Dráva-hoz küldénk, hogy őrizze a magyar határt, már akkor czimborált az ellenséggel, valamint most nyíltan küzd ellenünk, ha ugyan valahol meg nem lövetett.

Bizott tehát az ausztriai hitszegés abban, hogy a magyar seregek romjai, melyek az országban imitt-amott tengődtek volt, az ármádia egységének eszméjét magasabbra becsülik, mint a hazaszeretetet, s nem fognak a sárga-fekete zászló ellen küzdeni, mely alatt küzdöttek sokáig; s ha személyes bátorság és vitézség a dicső tettek sorába tartoznak, küzdöttek dicsőségesen; de, fájdalom, küzdöttek gyakran a szabadság ellen!

Azonban e számításban megcsalatozott az ausztriai ház. A készületlen nép tömegestől állott fel, s 10—12 ezerrel fogta el a fegyveres ellenséget; s míg Jellachich csaknem Buda alá vonult, már a sukorói partokon annyi ereje volt a magyarnak, hogy ezen erő által az ellenség megveretve, fegyverszünetet volt kénytelen koldulni, amit nagylelkűen megadánk neki, s amit ő hitszegően megtört, s minden fegyverszünetnek azon feltétele ellenére, miszerint mind a két sereg előbbi posztójában szokott maradni, ugynevezett Flankenbewegung-gal kiszökött Bécs felé. Seregeink utána mentek. S bár sebesebben nyomultak volna utána! Ausztriában nem csak le nem fegyvereztetett Jellachich, sőt inkább seregei Bécs szabadságának leigázására felhasználtván, levetették nyíltan az álarczot, s maga a császári fővezér császári seregekkel jött Magyarországra, azon pártütést nem csak védeni és oltalmazni, melyet maga a császári ház szitogatott, hanem Magyarország leigázását be is végezni.

S megindította seregeit minden szomszéd ausztriai tartományokból, s felázasztott minden szenvedélyt, szabadságot, embertelenséget, mi csak az országban föltalálható vala. S miután annyi erő ellenében, akkor még készületlenek levén, a fővárost megtartani nem tudtuk: hatalmában elbizakodván végre annyira ment, hogy Magyarország nemzeti lételét eltöröltnek, s a magyar nemzetet a nemzetek sorából kitoröltnek nyilatkoztatta ki márczius 6-ki manifestumában.

De mielőtt ezt tette volna, egy oly bűnt is követett el, minél nagyobbat sehol a népek nem ismernek, azt tudniillik, hogy saját ügye mellett, saját alattvalói ellen, egy idegen hatalomnak: az oroszoknak fegyveres segítségét használta fel a nép legyilkolására. S midőn a magyar nemzetnek státusételtét eltöröltnek mondotta ki, egyszersmind hazánk területi épségét is eldarabolta, Erdélyt, mely tőlünk sokáig elszakadva volt, de végre istennek hála, a két nemzet közös egyetértésével és a királynak hozzájárulásával visszacsatoltatott, a magyarnak keblétől elszakította; sőt Erdélyben is a szász földet közvetlen az ausztriai birodalomnak kiegészítő részévé nyilatkoztatta. A magyar koronától Horvátországot és Szlavóniát elszakította; s Magyarországra rácz vajdaságot alakítván, Magyarországtól külön testté változtatta.

Ezek szárazon a tények s merényletek, melyek ellenünk elkövetettek. Már most kérdelem én, lehet-e az, hogy valaha legkisebb pietással viseltek a nép egy olyan uralkodóház iránt, mely a multaknak sok bűnei után legközelebb ellenünk mindezeket elkövette? . . . Én azt lehetetlennek tartom . . .

S azon véleményben vagyok, hogy ha valaha ezen Ház Magyarország fölött uralkodnék: nem találkozhatnék bíró az országban, ki a gyilkost, a rablót, a tolvajt, a gyujtogatót büntetni merje, midőn a trónuson ül a rabló, gyujtogató, gyilkos és a tolvaj

— Igaz! Ugy van! — tör ki az elkeseredés nem egy szivből.

Az ausztriai háznak Magyarország trónusán ülése nemcsak a jobb érzésnek, de az erkölcsiségnek széttiprása volna az ember kebelében. S szét kellene bomlani a morál minden kötelékének, mely a státusban az országot összetartja, s Magyarországnak rablók és hazaárulók országává kellene változni.

Ennek kitenni egy országot nem szabad, ennek kitenni a nemzetet a legnagyobb bűn volna, mely nemcsak határos az öngyilkolással, hanem mondhatni: öngyilkolás! És kérdelem én, ha oly méltányosak és mérsékelték valánk, hogy nem léptünk ki a forradalmi térre, hanem védelmeztük magunkat az igazságtalan megtámadás ellen, s védelmünkönél közbejön minden a mi egy nemzet ellen bűn lehet,

A kápolnai honvédemlék.

magának a nemzetnek az élők sorából kitorlés merénylete is; — kérdelem én, ha ezeknek ellenében a nép erejének érzetere felébredett: nem tartozunk-e mi a magyar szabadságharcban elhunyt testvéreink szent emléke iránt azon tartozással, hogy a miért ők elvérzettek: annak jutalmát vegyük el a nemzet számára?! . . . — Kérdelem én, nem tartozunk-e mi nemzeti képviselők a nép iránt azon kötelességgel, hogy a nép, mely a kormány s az országgyűlés parancsára nemcsak örömet adja fiait a szabadságban elvérzeni, nemcsak örömet viseli a hadjáratnak minden terheit, hanem egyszersmind készséggel és örömmel teszi ezt; — nem kötelességünk-e nekünk megtenni azon lépéseket, melyek magukban foglalják a biztosítást, hogy valamint az érettünk vérző vitéz hadsereg, úgy az annyi áldozatokat hozott nép el fogja venni méltó gyümölcsét áldozatainak, s hogy a harcnak vége nem alku leszen egyesek

javának vagy dicsvágának számára, hanem győzelem, a szabadság győzelme a nép és nemzet számára?! . . .

Uraim! A magyar nemzetet a mérsékelt és óvatos nemzetek sorába fogja iktatni e napokra nézve a história; mert mi mindekkoráig nem mondtuk ki a szót, mely szónak kimondásával más nemzetek szabadságharczaikat kezdték s akaratukat nyilvánították, hogy többé rabszolgák lenni nem akarnak.

De én azt gondolom, hogy ennek ideje már elérkezett. A népnek határozottsága, seregeink győzelme és előhaladása és a hazafiui s becsületbeli kötelességnek érzete azt sugallatja velem, hogy *itt van az idő, midőn ki kell mondanunk, hogy az ausztriai ház által köztünk és közötté fenállott kapocsnak elszakítását a nemzet a maga népfenségi akaratával szentesíti.* S hogy a magyar nemzet föllép az európai státuscsaládok sorába, mint önálló, független hatalom, mely meg tudta magát tartani a legnagyobb vészek közt, s elég erőt tudott kifejteni, hogy előtte fussanak az annyira elhíresztelt császári seregek, s megmutatta, hogy a szabadságra méltó, a szabadságra elég erős.

Most Magyarországnak ki kell mondani, hogy akarata is van ezen erejét utolsó csöpp vérig a szabadságra, melyre méltó, felhasználni. Egyszersmind uraim, ki kell ezt mondanunk azért is, hogy az európai státuscsalád, melytől magunkat elszakítottunk semmi esetben sem tekinthetjük, tudja meg: hányadán érez, mikép gondolkodik és mit akar a magyar.

Azért ki kell mondani, hogy az ausztriai ház árulása, hitszegése s a magyar nemzet elleni fegyverfogása által elszakítván a közte és köztünk fennálló kapcsolatot, — Magyarország uralkodására méltatlannak nyilvánítatik s örökre számkivettetik; úgy másrészt meg kell mondani Európa népeinek, hogy Európa népei irányában békét és barátságot óhajtunk s tisztelni fogjuk minden nemzetnek jogait, de megkivánjuk, hogy a miénket is tiszteljék. Nekünk uraim, el kell foglalunk Európában azon állást, hogy rólunk, nélkülünk senki se rendelkezék

És én mindezen indokoknál fogva, itt az isten templomában felhivom önöket uraim, nemzeti képviselők, — hogy számot vetve isten, lelkiismeretük s a haza iránti kötelességükkel, — vegyék tanácskozás és elhatározás alá indítványomat, melyet a következőkben van szerencsém előterjeszteni:

Mondassék ki a nemzet nevében határozatilag:

1-szor: Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és a hozzátartozó minden országokkal, részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai státusnak nyilvánítatik; és ezen egész státus területi egysége föloszthatlannak, s épsége sérthetetlennek kijelentetik.

2-szor: A habsburg-lotharingiai ház a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nem különben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek és Horvátországnak Magyarországtól elszakítását, s az

ország önálló státuséletének eltörlését fegyveres erőszakkal megkísérteni, s e végett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szaggatván szét, úgy a *pragmatica sanctiót*, mint általában azon kapcsolatot, mely kétoldalu kötések alapján közötté s Magyarország és tartományai között fennállott. Ezen hitszegő habsburg-lotharingiai ház Magyarország, a vele egyesült Erdély és a hozzá tartozó minden országok, részek és tartományok feletti uralkodásától ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik és az ország területéről, s minden polgári jogok élvezetétől számkivettetik. A mint-hogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és száműzöttnek a nemzet nevében nyilvánítatik.

Kossuth trónfosztó indítványának rendkívüli a hatása. Akárcsak halálos ítéletet olvasnának fel. A padsorok közt végigsurran a komor aggódás hátborzongató szele: „Mi lesz most?” De azért a legtöbb arcon, szinte megkövesedve az egyévi szenvedés alatt, ott ül a hajthatatlan dac: „Nem tágitunk, leszámolunk, bármi történjék is.”

Kossuth maga is érzi indítványának merészségét, fontosságát. Egy percze megáll, kezeit összekulcsoltan égfelé emeli, s szívéből akaratlanul kitör a fohász:

— Ugy legyen! Amen!

S az egész gyülekezet mint egy ember, áhitatos szívvél, de mély elhatározással utána hangoztatja:

— Ugy legyen! Amen! Amen!

Kossuth szemében könny csillan meg; alig képes folytatni:

3-szor: Midőn a magyar nemzet elidegeníthetlen természetes jogánál fogva az európai státuscsaládba önálló és független szabad státusként belép; egyszersmind kinyilatkoztatja, hogy minden más státusok irányában, ha saját jogai nem sértetnek, békét és barátságot tartani, s különösen azon népekkel, melyek ezelőtt veliünk egy fejedelem alatt állottak, valamint a szomszéd török birodalmi és olasz tartományokkal jó szomszédsgot alapítani és folytatni, s a kölcsönös érdekek alapján barátságos kötésekkel szövetkezni, — elhatározott akarata.

Mielőtt a még hátralevő indítványt megtenném, méltóztassanak megengedni, hogy az itt felolvasott indítványok nyomán a teendőknék némi indokolására egy pár szót mondjak.

Ha ezen indítványokat a nemzet képviselői elfogadják, s amit óhajtok, a kezökbe tett nemzeti hatalommal szentesítendik: úgy az új kormányrendszer kérdése az, ami ezután következik.

Kormányrendszereket kidolgozni minden részleteiben nem egy percznek, nem egy napnak a feladata; s a nemzetnek kötelessége, midőn jövő kormányzata formái fölött határoz, magát kellőleg tájékozni nemcsak benn, hanem tájékozni egyszersmind az európai nemzetek és conjuncturák irányában, miszerint mindenek fölött olyat tegyen, ami szabadságát, függetlenségét az országnak megóvjá és biztosítsa; s egyszersmind ezzel kapcsolatban tegyen olyat, tegyen annyi jót, amennyi jót csak tenni a körülmények gondos megfontolása enged.

Én a mondó vagyok, hogy e nemzetnek jövő kormányformáit is senki más, mint csak a nemzet képviselői határozhatják meg. A mely perczben Magyarország akadna ember, aki urává akarna lenni e nemzetnek, aki bármi hatalmat mástól, mint a nemzet képviselői testületének kezéből akarna venni; azon emberre, uraim, vigyázzanak Önök, s az egész nép. És soha, semmi esetben ne tűrjék, ne engedjék azt, hogy a nemzet felett más határozhasson, mint e nemzet maga. Hanem addig, míg a nemzet képviselői a körülmények megfontolásával a jövő kormányzati rendszert minden részleteiben kidolgozandják, az országban kormányznak lenni kell. S minél nagyobbak és nehezebbek a körülmények: annál inkább szükséges, hogy ezen kormány tagjai személyes felelősség mellett sáfárkodjanak a nemzetnek reájok bízandó ügyével.

Eddig a körülmények azt hozták magokkal, hogy a honvédelmi bizottmány, melynek én is, az önök parancsából, tagja és elnöke vagyok, testületileg kormányozza az országot. Hogy miként teljesítettük kötelességünket, ítélend felettünk a história, valamint itélni önöknek joguk van, uraim. Hanem mi, a nemzet által alakítandó, s a személyes felelősség bázisára alapítandó új kormány tagjainak kezébe azon tiszta meggyőződéssel teendjük le azon sáfárkodást, mely eddig reánk bízva volt, miszerint a nehéz körülmények között tettünk legalább annyit, hogy a nemzet nemcsak nem vezett el, hanem hogy joggal, óvatossággal, méltányossággal elérhettük azon napot, melyre nekem, nem mint kormánytagnak, vagy mint elnöknek, hanem mint a nemzet egyik szolgájának és képviselőnek, lelkiösmeretemmél számot vetve kimondanom lehet, hogy én elérkezettnek látom az időt arra, hogy önöket felhívjam: kimondani Magyarország státuséletének önállóságát, függetlenségét és az ausztriai háznak elkergetését.

S hogy a körülményeket ennyire legalább vezetni tudta a honvédelmi bizottmány: ez, én nekem is, valamint tisztársaimnak, ha majd, amit isten adjon reám nézve mihamarabb, visszatérendek a szerény és szegény magánélet csöndébe, hogy érezzem, mint egyszerű polgár a törvény oltalmát és azon szabadság jótékonyosságát, amelynek megóvtalmazásában magam is egy csekély eszköz voltam a nemzet kezében, — azon meggyőződést nyújtja nyugalmunk párnájául, hogy nem rontottuk el a nemzet ügyét, hanem segítettünk azon annyit, erejét nevelni, mennyire tehetőségünk és a körülmények engedtek.

Hanem itt az idő, midőn a collegialis kormányzati-rendszer többé a jelenkor egyszerű igényeinek meg nem felelhet, itt az idő, amidőn nem oly kormány kell, amely csak a Háznak választmánya, hanem oly, amely egy kormány minden kellé-

keivel fel levén ruházva, nagyobb körben, nagyobb hatalommal intézhesse a nemzet kormányzati ügyeit; de egyszersmind személyes felelőséggel is álljon az országgyűlés és ez által a nemzet irányában, s ne fedezhesse magát azon paláttal, hogy ő egy választmány.

Hogyha másként tetszik az országgyűlésnek: másként határozhat, s azt mondhatja, hogy a collegialis kormányzatot akarja. Én nem! Midőn a nép viseli a terhet, vérzik ott, ahol kell; s midőn a nép adja az áldozatokat: akkor kell, hogy a kormány férfiai is fejeikkel játszanak, ha megtudnak feledkezni azon kötelességről, mely az ő hű kezökre bízatik. S azért, mert ily felelősségre szükség van: azt indítványozom, uraim, hogy addig is, míg a nemzet a fentebbi indítványok alapján, az ország kor-

Nagy Sándor halma. — (Tájrészlet a debreczeni csatatérről.)

mányzati rendszerének minden részleteit megállapítaná, — méltóztassanak ideiglenesen egy, a személyes felelőségre fektetett kormányról gondoskodni akként, hogy annak tagjai birjanak a kellő hatósággal és hatalommal a nemzet javát eszközölni; de egyszersmind legyenek felelősek fejökkel minden cselekvéseikért a nemzetnek; de a mely kormány ne legyen úgy alakítva, hogy akár folió, akár duodecz-kiadásban valamely sinecurista legyen közötté, hanem cselekedjék saját felelőssége mellett az elsőtől az utolsóig. És azért indítványom következő:

4-szer: Az ország jövő kormányzati rendszerét minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani; addig pedig, míg

ez fentebbi alapelvek nyomán megállapíttatnék, az országot egyetemes kiterjedésében egy kormányzó elnök fogja a maga mellé veendő miniszterekkel úgy saját magának, mint az általa kinevezendő minisztereknek személyes felelőssége és számadási kötelezettsége mellett kormányozni.

Méltóztassanak ezen indítványokat akként venni, hogy én itt elveket akarom csak kimondani, nem pedig az egész nyilatkozványt, a melyet a netán ma hozandó határozatuk nyomán kell formulázni, s ezért még szükségesnek látnám, hogy

5-ször: Ezen határozatokban foglalt elveknek nyilatkozványba foglalása és fogalmazása három tagbéli bizottmányra bizassék.

Tisztelt képviselők! Előterjesztettem indítványaimat. E nap Magyarország történetében talán mind ekkoráig élt napok között a legnevezetesebb leend, hogy ha én nem hibáztam felfogásában a körülményeknek, és ha nem hibáztam azon számításban, hogy mások is akként éreznek a haza irányában, amint én érezni kötelességemnek ismerem. Én nem ajánlom önök pártfogásába uraim ezen indítványokat, sőt arra szólitom fel önöket, hogy félretevén minden tekintet a világon, pusztán Isten és önlelkiismeretöktől és a haza iránti kötelességtől kérve számot, vegyék bírálat és ítélet alá ezen indítványokat, s ha úgy látandják, hogy ezen indítványok jók: tegyék le önök uraim Magyarország jövődjé szabadságának, jólétének, boldogságának alapját!

Éljen-riadal, taps-orkán zúgott fel, amint Kossuth nagyhatású szónoklatát bevégezte. Az elnök kénytelen volt a csengetyűhöz nyúlni.

— Kiván-e valaki az előterjesztett indítványokhoz hozzászólni?

— Elfogadjuk egészen! — zúgták minden oldalról.

— Hát pontonként kívánják-e felvételni? — kérdezte tovább az elnök.

— Igen! — kiáltotta több képviselő a békepártról.

— Meglesz. Irányi jegyző úr fogja az indítványt fölolvasni. A képviselő urakat kérem, hogy az egyes pontokra megegyezésüket felállással méltóztassanak kijelenteni.

Irányi Dániel jegyző legott felolvassa az indítvány 1-ső pontját.

A nemzetgyűlés tagjai ünnepies komolysággal fölállanak, az elnök pedig kimondja a határozatot:

— E szerint a Ház elfogadja az 1-ső indítványt. A nemzet nevében ezennel kimondom tehát, hogy Magyarország a hozzá tartozó minden országokkal, részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai státusnak kinyilatkoztatik; s területi egysége feloszthatatlannak, épsége sérthetetlennek kijelentetik.

A határozat kimondásakor ujólag kitör, most még talán nagyobb erővel, a lelkesedés, az öröm szívdobbantó vihara.

Olvastatik az indítvány 2-ik pontja, a mely, mint a hivatalos tudósító mondja: „hasonló lelkesedéssel és hazafiúi erélyes elszánt-sággal fogadtatott el.“

— A nemzetgyűlés tehát, — szól Almássy emeltebb hangon, — közös akarattal elfogadta azt, hogy a Habsburg-Lotharingiai ház trónvesztettnek tekintessék és örökre a nemzet nevében száműzessék.

— Ugyvan! Ugyvan! Örökre száműzessék! — helyesli az egybegyűlt sokaság.

De a kiáltás nem marad a templomban, kitör boltívei alól s utczáról-utczára, szájról-szájra száll:

— Örökre száműzessék!

Olvastatik a 3-ik pont, amelyet szintén általános helyeslés kísér.

A 4-ik pontnál azonban egy kis vita támad. Szász Károly azt kívánja, hogy az országgyűlés föloszlatásának a jogával az új kormány ne birjon; ez a jog kizárólag magának a törvényhozó testületnek tartassék fenn. De az indítvány, mint időelőtti, Bernáth, Madarász L., Szűnyogh Rudolf hozzászólása után mellőztetett, s a 4-ik pont is a Kossuth szövegezésében fogadtatott el.

Végül felolvasásra kerül az 5-ik pont, a mely mint tudjuk, szövegező bizottság kiküldésére vonatkozik.

— Minthogy itt, — jegyzi az elnök, — elvek vannak megállapítva, azokat formulázni kell. Ennek a megtételére ajánlom Kossuth Lajos, Szacsvai Imre és Gorove István urakat.

Alig mondta ki az elnök az utolsó határozatot, midőn feláll Madarász László, a „gyémánt-miniszter“, amint a Zichy-féle drágaságok eltűnése óta csufolták, — s beszélni kezd:

— A kormány eddigi elnökének — ugymond, — Kossuth Lajosnak a nyilatkozata szerint szükséges, hogy a hazában egy erős kormány legyen. Önök elfogadták azt, hogy a kormányzati forma Magyarországon megváltozzék. De azon perczen, melyben ez kimondatik: a honvédelmi bizottmány, mely eddig vezette a dolgokat, megszűnt. Szükséges tehát arról gondoskodni, hogy egy más kormányzás állíttassék fel, Magyarország ügyeinek a vitelére. Én tehát megteszem ekképen formulázva indítványomat

— Nem szükséges! Éljen Kossuth Lajos kormányzóelnök! — kiált közbe Bezerédy, kit rendkívül bántott, hogy az elnökválasztás

fontos ügyében épp a gyanus és népszerűtlen Madarász László szólal fel.

Csak a jelt kellett megadni. S az egész templomi gyülekezet: képviselő, hallgatóság, lent a padsorokban, fent a karzaton egy szívvel, egy lélekkel Bezerédy után zúgta:

— Éljen Kossuth Lajos kormányzó! Éljen! Éljen!

Madarász zavarodva áll helyén. Nem tud szóhoz jutni; pedig az elnök is a segítségére siet.

— Egy kis csönd uraim! Hallgassuk ki előbb a szónokokat.

— Csak pár szavam van még, — könyörög Madarász László. — Indítványomat akarom előterjeszteni, amely a következő: Addig is, míg a nemzetgyűlés a kormányzati forma felett intézkednék, Kossuth Lajos képviselő, a nemzet képviselőinek összes akaratával a magyar álladalom kormányzó elnökévé választatik, s a kormány alakítására utasítottatik.

Az indítvány jó, szükséges, alkalomszerű. De mikor Madarász lépett vele elő, nem hallgatta senki. A zaj csak akkor csillapodott le, midőn az elnök emelte föl szavát:

— A t. Ház eszerint elfogadta az indítványt, hogy Kossuth Lajos kormányzó-elnöke leend az álladalomnak.

Az elnök e kijelentésére újra felzug az „éljen.“ Számosan Kossuth Lajoshoz sietnek, s kézszerítással üdvözlök.

Kossuth szive mélyeig van meghatva. Midőn feláll, hogy a bizalomért néhány rövid szóval köszönetet mondjon, szemei könnyben úsznak.

— Azt gondolom, — kezdé a megilletődés hangján — oly időket élünk, midőn valamint a túlbizakodásnak, úgy a szerénységnek sem lehet helye, hanem minden embernek kötelessége mindaddig, míg a veszély tart és a nemzet tökéletesen megmentve nincs: megállni férfiasan, becsületesen azon a helyen, hová őt a nemzet akarata állítja, nem válogatni a térben, nem válogatni a munkában, hanem egyedül követni hazafiúi kötelessége és a nemzet iránti engedelmség ösztönét. Én uraim, leéltem életemnek javát, s ha visszatekintek az életre, hosszú éveken keresztül nem volt egy napom, melyben azt mondhatni: nyugodt valék. Nekem csak akaratom nagy, tehetségeim csekélyek, s ha valamit életemben eszközöltem, vegyék azt, kik utánam következnek például arra, hogy az erős akarat még a gyöngye tehetséget hasznossá teheti a nemzetnek! Hanem megvallom — és legyenek följegyezve e szavak az isten ítélő könyvének lapján, — hogy én hazám boldogságának meleg

óhajtásán kívül semmi más vágyat nem ismerek, mint azt, hogy legyen szabad nekem nyugodnom; hanem addig, míg a veszély tart: akárhova fog velem parancsolni a nemzet és a veszélynek akármely állását bizandja

A váci honvédemlék.

reám, én engedelmesen fogom elfogadni s tenni fogok mit lehet. De előre kikötöm azon feltételt, amint a veszély percze elmulik: legyen szabad nekem egy jutalmat kérnem, mely jutalom az, hogy engem

bocsásson haza a nemzet, bocsásson vissza pihenni a magános polgárok körébe, élvezni hátralevő napjaimban azon szabadságot, melyet mindnyájunk közös kincse gyanánt kivívni, mint mindnyájan feladásunknak, úgy én az önök bizalmánál fogva legszentebb kötelességemnek ismerem. És azért uraim, addig, míg önök vagy mást választanak, mit bármikor tenni méltóztassanak, amikor csekély személyemet vagy feleslegesnek, vagy pedig a körülmények kívánatahoz nem eléggé tehetségesnek és erősnek látandják; addig, míg elérkezik az idő, hogy a 3-ik, vagy 4-ik pontbeli határozat értelmében a kormányrendszert állandóan minden részleteiben megállapítandják; vagy végre addig, míg ezen megállapodás mellett is nyílt homlokkal nem mondhatom el azt, hogy a nemzet már tökéletesen biztosítva van: *addig én, uraim, ha önök úgy parancsolják, leszek kormányzóelnök.* De az örökké való Istenre, önbecsületemre esküszöm, hogy azon perczen túl egy pillanatig sem; nem semmi egyéb, mint szerény és szegény polgár!

Délután két óra volt, midőn a történelmi nevezetességű ülés befejeződött. Valami sajátos jókedv, a megelégedésnek egy különös neme sugárzott a szerte oszló közönség arczáról. „Ugy éreztük magunkat, — írja e nagy idők egyik krónikása, — mintha egyszerre nehéz béklyok hullottak volna kezeinkről-lábainkról.“

A felsőház, báró Perényi Zsigmond elnöklete alatt, még aznap szintén ülést tartott, s egyhangulag hozzájárult a képviselőház összes határozataihoz.

Az ülés, a hivatalos följegyzések szerint, így folyt le:

Báró Perényi Zsigmond, elnök: A minapi ülés jegyzőkönyve fog mindenekelőtt felolvasatni.

Majthényi jegyző felolvassa a jegyzőkönyvet, mely észrevétel nélkül, hitelesítettett.

Elnök: Tisztelt felsőház! Jelen voltak a tisztelt háznak érdemes tagjai, minthogy meghivattak reá, a képviselőháznak tanácskozmányában, ugyszinte a mai ülésen is jelen levén, tanui voltak azon eseménynek, amely tegnap vitatás alá vétetvén, a képviselőháznak mai ülésében határozattá emeltetett. Részemről mellőzhetlen kötelességemnek tartottam azon iparkodni, hogy a képviselőházban mai nap előfordult tárgyalás minél előbb tudomására jusson a t. felsőháznak; s minthogy e felsőház még jelenleg törvényeink szerint constituált része az országgyűlésnek, a fölött minél előbb tanácskozhassék. Ugyanazért a képviselőház elnökével értekezvén, ámbár a mai határozat még hitelesítve nem volt, —

de, a mint tanui voltunk, Kossuth Lajos indítványa egyhangulag és nagy lelkesedéssel fogadtatott el, — az rövid uton általam a t. felsőházhhoz áttétetett. Van szerencsém tehát a képviselőházban mai napon felolvasott indítványt bemutatni. Előre kell bocsájtanom, minthogy az indítvány csak az eszméket foglalja magában, meg kell emlékeznünk azon eseményekről, melyek ezen határozatnak előzményei voltak, s a melyek szükségképen a képviselőháznak egyhangulag s egy szívvvel tett nyilatkozatát magok után vonták. Röviden említem meg hazánk eseményeit. Mielőtt oly zavaros körülményekbe hozattunk, hogy a nemzet a maga védelmére fegyvert fogni kényszerítettett, miszerint nemzeti életét védje; azon tettek által, a melyek mindnyájunk tudomása szerint, hazánkban előfordultak, s a melyek hazánknek a romlására épp a dinasztia részéről követtettek el, párosulva különböző eseményekkel kellett szükségképen a legutóbbi nagyszerű eseményeknek is kifejlődni. Ezt csak röviden említettem meg, mert az események mindnyájunknak tudomására vannak. Méltóztassék jegyző ur az indítványokat felolvasni.

Majthényi jegyző: Felolvassa Kossuth Lajosnak a képviselőház mai ülésében tett, s egyhangulag elfogadott indítványait az ország függetlenségének kimondása, a Habsburg-Lotharingiai háznak tróntóli megfosztása és az ország kormányának újbóli alakíttatása iránt.

Elnök: Méltóztassanak hozzászólni.

Ujházy, sárosi főispán: Tisztelt felsőház! Bátor vagyok felszólítani a t. házat, kövessük mi is a nemzetgyűlés képviselőinek hazafiúi példáját, s fogadjuk el az indítványokat addig is, míg ezen nagyszerű határozat formuláztatnék, minden további vonatkozás nélkül felkiáltás által, s mutassuk meg így a nemzet előtt az egyetértésnek és elszántságnak igaz példáját. *(Fölállás és felkiáltás által elfogadtatik. Éljenzés és tapsolás.)*

Hunkár főispán: Egy szívvvel, egy lélekkel! Nem merek többet hozzá szólni. *(Éljenzés.)*

Elnök: Sokszor volt szerencsém részesülni az országgyűlési tanácskozásokban, de ennél fontosabb tárgy még soha elő nem fordult; s nagyobb örömemre nem szolgált semmi, midőn a hazai ügyekben résztvettem, mint ezen egyhangu nyilatkozata a felsőháznak, midőn a képviselőháznak határozatát teljes hazafiui érzettel egyhangulag elfogadta. Egy van még, amit ennek folytán megemlíteni kívánok, azt t. i., hogy a képviselőház részéről a választmány, mely Kossuth, Szacsvai és Gorove tagokból áll, még ma össze fog ülni; ha tehát méltóztatnak jóváhagyni,

a t. felsőház részéről két tagot lehetne kiküldeni, s én *Horváth* Mihály püspök és *Hunkár* főispán urakat ajánlanám. (*Helyes!*) Arra kérem a t. urakat, méltóztassanak Kossuth Lajos úrhoz elmenni, kinél a választmány tüstént megkezdi munkálkodását.

Ujházy: Méltóztassanak megbocsájtani, hogy visszatérek a küldöttség tárgyára. Igen érdemes két tagot méltóztattak odarendelni, de én még bátor lennék ajánlani, hogy t. elnökünk is legyen szives a választmányban résztvenni.

Elnök: Köszönettel fogadom a szives megemlékezést, hanem azt gondolom, hogy ha a képviselőház csak három tagot küldött ki, tőlünk elég lesz kettő (*Helyeslés.*) Egyébiránt a képviselőház elnökével értekezvén, tudtomra adá, hogy a mint elkészül a formulázott indítvány, először tanácskozmányt fog tartani; és pedig ha vegyes tanácskozmány leend: azt tudtomra adandja. Van még egy, ami hivatalosan ugyan nem közöltetett velem, de hitelesen jelenthetem, hogy mikor a képviselőházban a határozat meghozatott: ugyanekkor kormányzóelnökül egyhangulag Kossuth Lajos kiáltatott ki. Méltóztatik a felsőtábla is hozzájárulni? (*Felkiáltás és éljenzés által a felsőház megegyezését nyilváníttja.*)

Ezzel az ülés véget ért.

A kiküldött bizottság három napig dolgozott az államokmány megszerkesztésén. Csak április 18-án készült el vele. Ekkor aztán újabb rostán ment keresztül: először a képviselőház, majd a felsőház; — persze, zártüléssel, — vette szigorú bírálat alá. Másnap, 19-én vegyes ülés volt, amely alkalommal még egyszer fölolvastatták az egész szöveget. Most már tetszett. A nemzetgyűlés tagjai elhatározták, hogy a nyilatkozat hitelesíttessék, s bocsájtassék a nyilvánosságra; hadd legyen mindenféle hirdetője a magyar nemzet igazának. Ugy történt.

A történeti okirat teljes szövegében a következőképp hangzik:

A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata.

Mi, a magyar álladalmat törvényesen képviselő nemzetgyűlés, midőn jelen ünnepélyes nyilatkozatunk által Magyarországot elidegeníthetlen természetes jogaiba visszahelyezve, minden hozzátartozó részekkel és tartományokkal egyetemben az önálló, független európai státusok sorába igtatjuk, s a Habsburg-Lothringen házat isten és világ előtt trónvesztettnek nyilváníttjuk: erkölcsi kötelességünknek ismerjük, ezen elhatározásunk indokait nyilváníttani, miszerint tudva legyen az egész mivel világ előtt, hogy e lépésre a halálig üldözött magyar nemzetet nem tuzott elbizako-

dás, s nem forradalmi viszketeg, hanem a türelem végső kimerültsége és az önfentartás kénytelensége vezeté.

Háromszáz esztendeje múlt, hogy a magyar nemzet szabad választás által az osztrák házat kétoldalú kötések alapján a királyi székbe emelte.

És e három század nem egyéb, mint a folytonos szenvedések három százada.

Isten ez országot a jólét és boldogság minden elemeivel megáldotta. Közel 6000 négyszögmérföldnyi területe sokszerű bőségben van elárasztva a fölvirágzás forrásaival; 15 milliónyi népe keblében hordja az ifju erőt és fogékonytágot, hogy Európa keletén a népszabadságnak és civilizációnak hatalmas tényezője s Európa békéjének, mint hajdan őre volt, úgy jövőben biztosítója legyen.

Soha egy dynasztiának hálásabb feladat nem jutott az isteni gondviseléstől, mint jutott a Habsburg-Lothringeni háznak Magyarországon.

Elég volt volna nem akadályoznia természetes kifejlődését: s most Magyarország a legvirágzóbb országok közt állana.

Elég volt volna nem irigyelnie a mérsékelt alkotmányos szabadságot, melyet a nemzet egy ezredév viszontagságai között féltékenyen megőrizgetett, s királyai iránt a példátlan hűség kegyeletével azonosított: s a Habsburg-Lothringeni ház a magyar nemzetben trónusának rendíthetlen támaszát még sok ideig feltalálhatta.

De ezen dynasztia, mely egy uralkodót sem mutathat fel, ki népei szabadságában kereste volna erejét és dicsőségét, a magyar nemzet irányában firól fira a hitszegés politikáját követé; s vagy nyílt erőszakkal azon dolgozott, hogy ez országot, törvényes önállásától s alkotmányos szabadságától megfosztva, a már elébb minden szabadságukból kivetkőztetett császári tartományaival egy közös szolgaságba összerolvaszsa; vagy ha e részben magát a nemzet megtörhetlen vigyázata által gátolva érezte: minden igyekezetét odafordítá, hogy Magyarország, erejében elzsisbasztva, kifejlődésében feltartóztatva, a császári tartományoknak gyarmatúl szolgáljon, miszerint azok Magyarországból s annak rovására minél több hasznot huzhassanak, s e haszon által képessé tétessenek azon terhek elviselésére, melyekkel rájuk, az alkotmányuktól megfosztottakra, a pazar gazdálkodású császári uralkodás akadály nélkül nehezedett; s nehezedett nem alattvalói érdekében, hanem a korlátlan uralkodás európaszerte terjesztésének s a népek szabadsága elnyomásának érdekében.

Több ízben történt, hogy e zsarnokrendszer ellenében, melynek minden lépését vagy nyílt erőszak, vagy bűnös ármány és cselszövény bélyegzé, a magyar nemzet önfentartása végett, fegyveres védelemhez volt nyúlani kénytelen.

És bár diadalmasan harcolta az igazságos védelem harczeit, erejének használatában mindig oly mérsékelt, s a királyi szó iránti hitben mindig oly bizakodó volt, hogy győzelmes fegyverét letette, mihelyt királyai a nemzet jogait és szabadságait egy újabb alkukötéssel, egy újabb esküvel biztosították.

De hiában volt minden újabb kötés; minden újabb királyi eskü az uralkodóház ajkairól, egy újabb hitszegés kezdete volt, s a magyar nemzet országos életének megsemmisítésére intézett politikája soha sem változott háromszáz éven át.

Hiában ontá vérének nemzetünk ezen házért, valahányszor az veszélyben forgott; hiában áldozott e dynasztiának családi érdekeiért annyit, melynél többet nemzet nem áldozhat királyaiért; hiában felejté tuzott nagylelkűséggel minden újabb ígéretnél a múltak sebeit; hiában ápolt keblében oly törhetlen hűséget királyai iránt,

mely még a szenvedések között is a vallásosság emelkedett: a Habsburgi; s utóbb Habsburg-Lothringeni ház uralkodása Magyarországon utódról utódra a folytonos hitszegés históriája maradt.

És a magyar nemzet mind e mellett tiszteletben tartá a kapcsolatot, mely őt kétoldalú kötésekkel ezen dynasziához kötötte; s ha most az önfentartás természeti köteletségénél fogva e hitszegő háznak trónvesztését és száműzetését elhatározza: ezen igazságos ítéletre csak azon tapasztalás által volt indítható, hogy a Habsburg-Lothringeni ház kérélnthetetlenül összeesküdött Magyarország státuséletének kiirtására és önmaga tépte szét azon kötelékeket, melyek őt a magyar nemzethez csatolták, mit Európa előtt nyílt kérdéssel be is vallott.

Több ok van, mely Isten és világ előtt minden nemzetet feljogosít, hogy a felette uralkodott dynasziát trónjáról száműzze. Ilyenek:

ha az ország ellenségeivel, rablókkal, pártütőkkel a nemzet elnyomására törekszik;

ha az esküvel szentesített alkotmány, s országos státusélet eltörlésére fegyveres erőszakkal támadja meg alattvalóit, kik ellene fel nem lázadtanak;

ha erőszakkal feldarabolandja s megcsonkítja az ország területi épségét, melyet fentartani megesküdött;

ha idegen fegyveres erőt használ saját alattvalóinak legyilkolására és törvényes szabadságuk elnyomására.

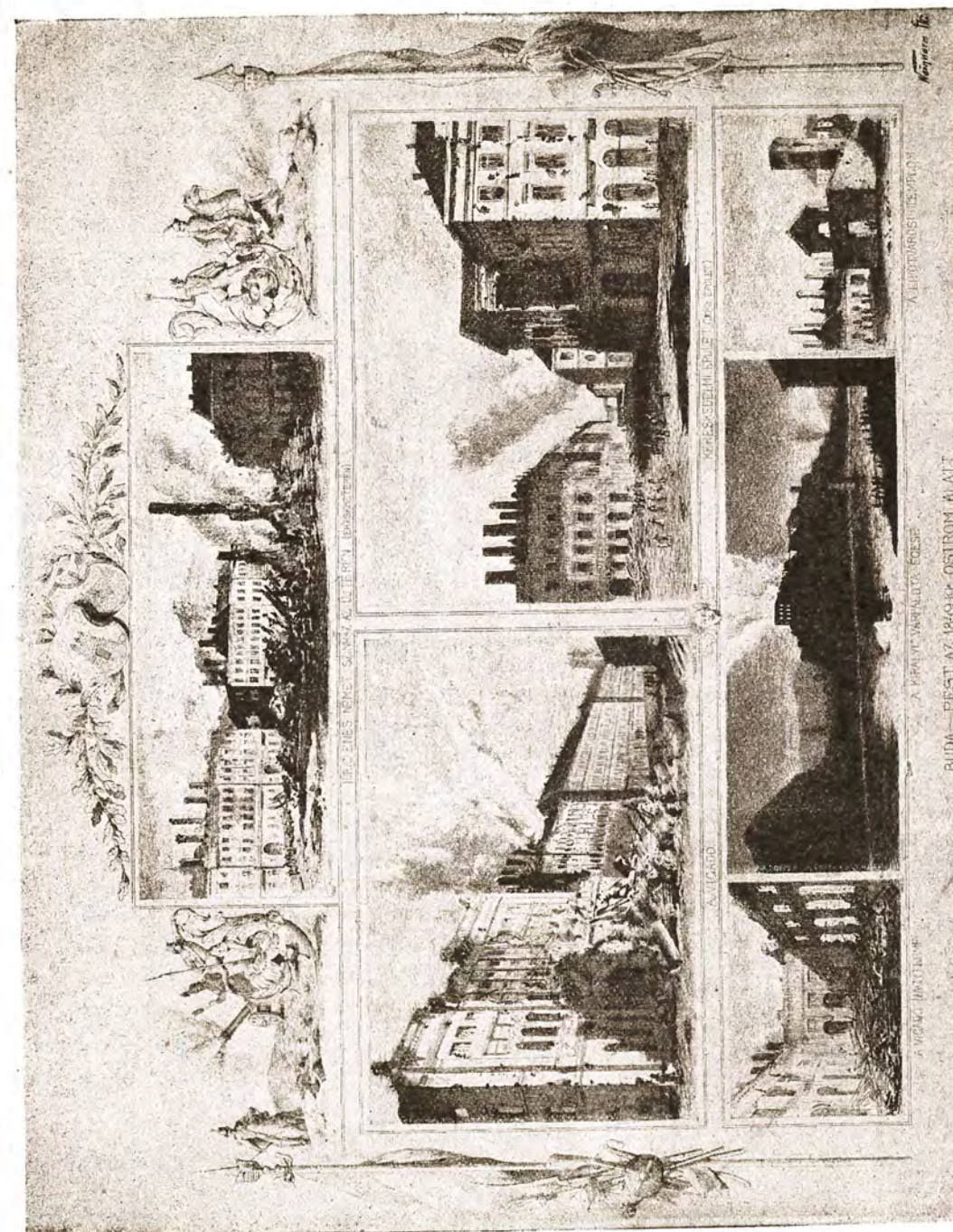
Minden egyes ok elég bűn arra, hogy a dynasztia a trónt elveszítse.

A Habsburg-Lothringeni ház példátlan hitszegéssel mindezen bűnt együtt és egyszerre követte el; s elkövette a magyar nemzet státusélete eltörlésének határozott szándokából; elkövette annyi árulás, annyi rablás, gyújtogatás, öldöklés, kegyetlenség, a népjognak oly lábbal tapodása kíséretében, hogy e bűneinek históriája felett elborzad az emberiség.

Alkalmul ezen hitszegésre az osztrák háznak azon törvények szolgáltak, melyek az ország alkotmányának biztosítására a múlt 1848-iki tavasszal hozattak.

Ezen törvények pedig a honpolgárok belső viszonyaira vonatkozó gyökeres reformokkal ujjírták ugyan az országot, — mert eltörölték a hűbéri adózásokat és papi tizedet; a népnek nyelvre és vallásra való tekintet nélkül képviselői jogot adtak az előbb arisztokratiai szerkezetű országgyűlésen; letették alapját a jogegyenlőségnek s eltörölték az adómentességek privilégiumát; visszaállították az erőszakkal elnyomott sajtószabadságot, s visszaélésének fékezésére esküdtszéki institucziót alakítottak; — de bár a februári francia forradalom által előidézett szellemi rázkódás következtében az ausztriai birodalomnak csaknem minden tartománya forradalomban s a dynasztia egészen gyámolatlan volt, a hű magyar nemzet nem igyekezett ezen körülményt arra felhasználni, hogy a király ellenében új meg új jogokat szerezzen magának, hanem megelégedett azzal, hogy nemzeti szabadságát, önállóságát és függetlenségét a miniszteri felelősségre alapított közigazgatási rendszer által újabb meg újabb királyi hitszegés ellen biztosította.

De azon önállóság és függetlenség, melyet ez által biztosított, nem volt új szerzemény, hanem régi, törvény s királyi eskük által folytonosan fentartott jog, mely még azon jogszerű viszonyon sem változtatott legkevesebbet is, melyben Magyarország az osztrák császári birodalom irányában állott.

A főváros a budai várostroma idején, 1849. máj, 4–21.

Magyarország ugyanis Erdélylyel, s minden hozzátartozó részekkel és tartományokkal az osztrák császári birodalomba soha bele nem olvadt; hanem mindig önálló, független, szabad ország volt, még azután is, hogy a *pragmatica sanctio* elfogadásával a magyar királyságra nézve szintazon örökösödési rendet állapította meg, mely az uralkodó háznak egyéb országaira és tartományaira nézve meg volt állapítva.

Erre világos bizonyosság magának a *pragmatica sanctio* azon törvénybe iktatása, mely által a magyar koronához tartozó országok területi épsége, s az ország önállása, függetlensége, alkotmánya és szabadsága határozottan fentartottak.

Világos bizonyossága ennek az, hogy a trónörökösök a *pragmatica sanctio* után is csak akkor lettek Magyarország törvényes királyai, ha a nemzettel koronázási alkukötésre léptek, s annak és az ország alkotmányának és törvényeinek megtartására megesküdvén, Szt. István koronájával megkoronáztattak.

A koronázási alkukötésekben pedig mindig benfoglaltatik, hogy a trónörökösödési rend mellett is Magyarországnak minden jogai, szabadságai, törvényei és egész alkotmánya sérthetetlenül fentartandók.

Egyetlen egy volt a *pragmatica sanctio* óta a Habsburg-Lothringeni házból eredett trónörökösök között, II. József, ki ezen alkukötést alá nem írta, az alkotmányra meg nem esküdött s koronázatlanul halt meg. De épen azért a magyar királyok sorában meg sem jelenik, s minden tettei és rendeletei érvénytelenek.

Utóda, II. Leopold csak ily koronázási alkukötés, eskü és koronázás mellett ülhetett a magyar királyi székbe; mely alkalommal a királyi esküvel szentesített 1790-iki 10-ik törvényben ujjal világosan kijelentetett, hogy Magyarország szabad ország, egész kormányformájára nézve független és semmi más országnak, vagy népnek alá nem rendelt, hanem saját önállással és alkotmánynyal bíró és ennélfogva saját törvényei és szokásai szerint kormányzandó.

Igy esküdött meg és lett királylyá 1790. után I. Ferencz is, ki midőn a római császárság megszűntével az osztrák császári címet fölvette, tömérdek törvényszegése között annyi tartózkodással mégis birt, hogy nyíltan elismeré, miként Magyarország a hozzátartozó részekkel és tartományokkal, az osztrák császárság részei közé nem tartozik; a minthogy amattól mindig külön vámvonal által el is volt és el van különítve.

Igy esküdött és lett királylyá végre V. Ferdinánd is, ki a mult évi törvényeket a pozsonyi országgyűlésen szabad akaratból szentesítette; de esküjét mihamar megszegvén, a magyar nemzetnek az önálló nemzetek sorából kitörlésére családja többi tagjaival összeesküdött.

Pedig a magyar nemzet a hűségnek pietásával ragaszkodott e hitszegőhöz. A mult évi márcziusi napokban is, midőn császári birodalma felbomlásnak indult, midőn Olaszthonban fegyvereit egymást követő veszteség érte, midőn császári lakáiban minden perczen az elüzetéstől remegett: — a magyar nemzet e körülmények kedvezései között sem kívánt egyebet, minthogy biztosítsák az alkotmány és biztosítottassanak azon ősi jogok, melyekre az osztrák házból *tizenegy* király és ő maga is megesküdött, de mindannyian hitöket szegték.

És midőn e régi jogok új biztosítékául a miniszteri felelősség törvényét szen-

tesítette és a magyar minisztereket kinevezte: a magyar nemzet lelkesedéssel karolta körül ingadozó trónusát.

E vésznapokban is, mint több ízben, az osztrák házat a magyar hűség mentette meg.

De még le sem röppent az eskü ajkairól, már összeesküdött családjával, s öröklött absolutismusi vágyai büntársaival a magyar nemzetet semmivé tenni.

Összeesküdött főleg pedig azért, mert ministeri felelősség institutiója mellett Magyarország önálló alkotmányos kormányzatát a bécsi kabinetnek megsemmisítenie többé nem lehetett.

Magyarországot előbb egy Budán székelő kormányzék igazgatta, magyar királyi Helytartótanács név alatt, melynek elnöke a Nádor vala; ennek is világos törvényekkel meghagyott kötelessége volt, a magyar alkotmányt, önállást és törvények szentségét megőriznie; de mivel a kollegiális forma mellett a személyes felelősség semmivé leszen, ezen kormányzék kezéből a bécsi kabinet lassanként minden hatalmat kivőn, s azt igazgató kormányzék állásából a király nevével takaródzó önkény postájává súlyesztette.

Igy történt aztán, hogy bár Magyarország törvény szerint önálló kormányzattal bírt, mégis az ország pénzével és a nép vérével idegen czélokra az absolutisticus bécsi kabinet rendelkezgetett; kereskedelmi érdekeinket a népet kizsákmányoló császár érdekeinek alárendelte, elzárt a világforgalom érintkezéseitől, s hazánkat gyarmati helyzetbe súlyesztette.

Ez az, mit a ministeriális kormányformának behozatala jövendőre meggátlandó, s a papiroson hervadó országos jogokat és a királyi esküt valósággá érlelendő vala.

Ez és különösen az ország pénzével s a nép vérével való önkényes rendelkezhetőség lehetetlenítése volt az ok, miért hogy az uralkodóház hitszegően elhatározá, hogy istentelen bujtogatásokkal Magyarországot vérbe, lángba borítsa. S midőn a belső erő minden kötelekeit e szerint megszakgatnia sikerülend, a belháboruban vérző országot fegyveres erőszakkal eldarabolja, a magyar nemzetet az élő nemzetek sorából kitöri, s az eldarabolt országot önállásától megfosztva, a birodalom státushalmazába beolvaszsa.

E czéljainak kivitelét azzal kezdte meg, hogy a ministerium alakítása közben egy osztrák tábornokot, a törvény elleni pártütés zászlójának a magyar koronához tartozó Horvátországban feltűzése végett, azon ország bánjává nevezett.

És pedig azért szemelte ki a pártütés kezdetül Horvátországot és Szlavóniát, mert az odatartozó határőrvidéki részek katonai szerkezeténél fogva ott legtöbb kész fegyveres erőt vélt található; s azon vidékek lakosai hosszú óta minden polgári jogokból az alkotmány ellenére kizárva lévén, katonai szolgaságuk megszokása által a császár nevével legkönnyebben valának felbujtathatók.

És kiszemelte a pártütés kezdetül Horvátországot és Szlavóniát azért is, mert az erőszatolás szándokából ott a magyar nemzet elleni gyűlölséget embertelen politikája már évek óta bujtogató, s azt, a nemzetiségi szenvedelmek felizgatásával, s gyalázatos eszközökkel támogatásával egy pártnál a dühösségig ingerelnie sikerült, mindamellett, hogy a magyar nemzet a horvát és szlapon nemzetiséget nemcsak elnyomni soha sem akarta, sőt annak belkormányzatukban is szabad fejlődést enge-

dett, polgári jogokban pedig horvát s szlavyon testvéreivel nemcsak testvériesen megosztott, hanem nekik, még saját jogainak megcsonkításával, különös kiváltságokat és szabadalmakat engedett.

A bán tehát a császár nevében pártot ütött s nyílt lázadást kezdett a magyar király ellen, ki ama császárral azon egy személy vala; s a lázadást annyira vitte, hogy Horvátországnak és Szlavóniának nyolcz százados kapocs után Magyarországtól elszakasztását és az osztrák birodalomhoz való csatolását decretáltatá.

Nemcsak a közvélemény, hanem kétségtelen adatok e pártütés megindításáról a király nagybátyját, Lajos főherceget, Ferencz Károly főherceget, a király öccsét s különösen nejét, Zsófia hercegnőt vádolák; s mert a bán pártütésében egyenesen a császár iránti hűség leplét használta: a magyar ministerium megkérte az uralkodót, hogy nevének ezen szentségtelenítését s a családjára vetett homályt egy ünnepélyes nyilatkozattal hárítsa el.

Akkor még az uralkodóház ügyei Olaszthonban rosszul állottak, s azért az álarcot nyíltan levetni nem mert. Annálfogva a bán és párthiveit pártütőknek, felségsértőknek és lázadóknak nyilvánította az 1848. június 10-iki rendeletében. De míg ezt nyíltan kijelentette: a pártütőt és czinkostársait császári udvaránál kegyelmekkel halmozá, s pénzzel, ágyukkal, fegyverrel, lőszerrel segítetté.

A magyar nemzet, bízván a királyi nyilatkozatban, nem sietett a pártütőt saját fészkében megtámadni, hanem a polgárvérontást, hacsak lehet, elmellőzendő, a pártütés tovább terjedésének gátlására szoritkozott.

Csakhamar, hasonló módon felizgatva, Magyarország délkeleti részein a szerb ajku lakosok lázadtak fel.

A király ezt is lázadásnak nyilatkozatá; de szintugy, mint amazokat, pénzzel, fegyverrel, ágyuval, lőszerrel segítette. Saját császári tisztjei, s tisztviselői gyűjtötték be a szomszéd Szerbiából rablócsoportokat a rác pártütők segítségére és a békés magyar és német lakosok legyilkolására vezérttek. És az egész kombinált horvát-rác lázadás intézése a pártütő horvát vezér kezébe tétetett.

Következnek a rác lázadásban elkövetett iszonyatosságok, melyeknek halatára is elborzad az emberi szív. A békés lakosok legyilkoltattak a kinzásoknak legirtózatosabb nemeivel; egész virágzó városok s falvak elpusztítottak; a gyilkosoktól menekült magyar saját hazájában földönfutó koldus lón, s az országnak legvirágzóbb vidéke siralom völgyévé tétetett.

A magyar nemzet védelmezni vala kénytelen magát; de nemzeti seregeink nagyrészt az osztrák kabinet már előbb Olaszhorba küldé a lombard-velenceiek legyőzésére; s bár saját hazánk ezernyi sebettől vérzett, annak oltalmára haza nem eresztette.

A többi magyar seregek legnagyobb része az osztrák tartományokban volt a törvény ellenére elhelyezve; nálunk pedig az országban többnyire osztrák seregek tanyáztak, melyeknek legnagyobb része inkább a pártütésnek támasza, mint a törvény s belbéke oltalmazója vala.

Sürgöttük ezen idegen katonaságnak az örökös tartományokban tanyázó magyar ezredekkel felcserélését. Résztint megtagadtatott, résztint minden uton késleltetett. S ha vitézeink, a haza veszélyének hírére, életveszélylyel csapatonként haza

indultak, üldözöbe vették, s ha itt-ott a túlnyomó erőnek engedni valának kénytelenek, nemcsak lefegyvereztettek, de halállal is büntetettek, mert hazájokat akarták a rablók és pártütők ellen védeni.

A magyar ministerium sürgette a királyt, utasítaná a törvény nevében az országban létező minden hadsereg- és várparancsnokságokat, hogy az alkotmány iránt hűséggel s a magyar ministeriumnak engedelmisséggel tartoznak. A parancs köröztetés végett István főherczeg nádor s királyi helytartóhoz Budára leküldetett, a levelek megíratk s postára tétettek; de a király öccse, a nádor királyi helytartó, annyira vetemedett, hogy a miniszerelnök által ellenjegyzett rendeleteket a postákról visszacsempészé, a mint azok később, midőn ő az országból hűtlenül eltávozott, hátrahagyott irományai között feltaláltattak.

A pártütő bán megtámadással fenyegette a magyar tengerpartot; az ország kormánya fegyveres erőt küldött a király megegyezésével Stiria felé, Fiume megmentésére; és a fegyveres erő utközből Olaszországba menni kényszerítetett. Fiumét a pártütők erőszakkal elfoglalták, s a magyar koronától elszakították.

És ezen gyalázatos ármányt a bécsi kabinet tévedésnek nyilatkozatá, mint tévedésnek monda azt is, hogy a horvát pártütőknek fegyvert, pénzt, ágyukat és lőszerrel küldött.

Általában titkosan utasítva lettek úgy a pártütők, mint a katonai és várparancsnokok, hogy ha jön is rosszaló, vagy a magyar ministerium iránt engedelmeséget rendelő királyi parancs, annak ne engedelmeskedjenek, hanem az osztrák ministerium utasításait kövessék.

Soha gyalázatosabb játék nemzettel nem üzetett.

A magyar nemzet e szerint pénz, fegyver, hadsereg nélkül, az ellentállásra készületlenül, rendszeres ármánnyal és árulással körülhálózva, — önkénytesekkel, nemzetőrökkel, s gyakorlatlan és fegyvertelen népfelkeléssel volt magát a kiirtás ellen kénytelen védelmezni. S a magyar hadseregnek az országban maradt részeitől segítette, nyílt csatákban mégis győzött mindenütt; de több absolut szellemű tiszt, s vezéreknek ármánykodásai s árulásai miatt a sánczerőségekbe vonult rác-, szerb- és határórlázadást hirtelen le nem győzheté.

Uj erő teremtéséről kellett gondoskodni.

A király színleg még mindig engedve az elutasíthatatlanul törvényes kívánásoknak, 1848-iki július 2-ára országgyűlést hirdetett, s a nemzet képviselőit felszólította, hogy a horvát és rác lázadásnak legyőzésére, az ország békéjének helyreállítására fegyveres erőről s pénzforrásokról gondoskodjanak, egyszersmind maga és egész királyi családja nevében kinyilatkozatá, hogy a horvát pártütést s a rác lázadást a legünnepélyesebben kárhoztatja.

Az országgyűlés gondoskodott 200,000 emberben s 42.000,000 forintban a szükséges erőt megszavazta, s törvényjavaslatait királyi szentesítés végett felterjesztette; egyszersmind példátlan hűséggel a királyt, ki akkoron Bécsből Innsbruckba szökött, felszólította, jöjjön Budára, segítsen jelenlétével a pártütés lecsillapításában, s támaszkodjék a magyarok hűségére, mely őt s trónusát meg fogja óvni minden veszélytől.

De ezen kérés hasztalan volt. Sőt időközben Radeczky győzván Olaszországban, a Habsburg-Lothringeni ház e győzelemben elbizakodva, elérkezettnek vélte

az időt, hogy az álarcot levesse, s nyílt erőszakkal lépjen fel a belháboruban vérző Magyarország elnyomására.

A horvát bánt, a pártütőt, s maga a király által is pártütőnek nevezettet most már „kedves“ hívének nyilatkoztatta; pártütéséért megdicsérte, s kezdett ösvényének folytatására hívta fel.

Hasonlót nyilatkoztatott a vérben fürdő rácz lázadók iránt.

Ez volt a jelszó, melyre a pártütő horvát bán időközben királyi pártfogás alatt gyűjtött seregeivel pusztítva, rabolva, a Dráván áttört; mire az országban volt osztrák seregek nagy része hozzápártolt; az eszéki, aradi, temesvári, gyulafehérvári várparancsnokságok, a bánsági és erdélyi hadparancsnokságok hűtlenül elárulták az országot. Felső-Magyarországba egy, a király által osztrák ezredessé emelt tót pap a király szemei előtt Bécsben toborzott cseh rablókkal beütött; s a pártütő horvát vezér azon elbizakodással haladt előre a védetlen országban a főváros felé, hogy ellene magyar hadsereg nem fog küzdeni.

Az országgyűlés még most is bízott a királyi esküben, s a király felszólította, hogy a pártütést szüntesse meg; de válaszul az osztrák miniszterium egy nyilatkozványára hivatkozást nyert, melyben az jelentetik ki, hogy a magyar nemzet önálló kormányától a magyar pénz-, had- és kereskedelmi ügyek kormányzatát elvonni, elhatározott akarata; egyszersmind a király a fegyveres erő és hadiköltség iránt saját felhívására alkotott törvényektől a szentesítést megtagadta.

Erre a magyar miniszterium leköszönt; de az új miniszterium alkotására felszólított miniszterelnök által előterjesztett miniszterjelöltek meg nem erősítettek.

Az országgyűlés a nemzet megmentésének kötelességétől ösztönözötve, a pénzforrásokat határozatilag elrendelé s katonaaállítás parancsolt.

A nemzet teljes készséggel engedelmeskedett.

A nemzet képviselői egyszersmind felhívták a király öcscsét, István főherczeg nádor, királyi helytartót, szálljon eskü szerinti kötelezettségénél fogva táborba a pártütők ellen. Elment nagy szavakban fogadott fényes ígéretekkel; de miután a pártütő horvát bánnal küldöttei által üzeneteket váltott és már-már ütközetre kerülne a dolog, a tábort titkon elhagyá, sőt az országból is hűtlenül eltávozott.

Irományai között pedig feltaláltatott az előre kikoholt terv, miként fog Magyarország Styriából, Ausztriából, Morvából, Sziléziából, Galicziából és Erdély felől, egyszerre 9 oldalról megtámadtatni.

És az osztrák hadügyminiszter felfogott levelezéseiből kisült, miként utasítottak a Magyarországot környező tartományok hadiparancsnokai Magyarországba beütni s combinált hadi munkálatokkal a pártütőket gyámolítani.

És megtörtént a beütés kilencz oldalról, míg benn a hazában felizgatott népségek polgárháborúja dühöngött. Mindnyája között legkeservebb az Erdélybeni támadás, mert ezáltal Erdélynek Magyarországgal tökéletes egyesülése, — mely 1791. óta sürgetett közóhajtás volt, és a mely a múlt évben előbb a magyar s csakhamar az erdélyi országgyűléseken hozott és az uralkodó által szentesített törvényeknél fogva úgy lón valósággá, hogy az 1848-iki július 2-án megnyílt magyar nemzeti gyűlésen Erdély összes képviselői, s köztük a szászok is megjelentek, — erőszakosan felbontani megkísértetett. Sőt Erdélyben a hitszegő osztrák vezérek nem elégték a rendes sereggel hadviselést, hanem a pártütő szászok által gyámolítatva, fellázi-

A pápai honvédelem domborműve. — (Ifj. Vastagh Györgytől).

tották az oláh népességet, mely a törvény által neki ajándékozott szabadság ellen fellázadva, barbár vandalizmussal gyilkolta, kizozta a védetlen magyar lakosokat; nem kimélt sem nőt, sem gyermeket, sem gyámoltalan öreget; s rommá égették és felprédálták a legvirágzóbb városokat és falvakat, s köztük N.-Enyedet, Erdélyben a tudományok egyik székhelyét.

De a magyar nemzet annyi árulástól, erőszaktól s veszélytől környezve, bár fegyvertelenül, készületlenül, kétségbe nem esett jövődjé felett.

Önkénytesekkel s népfelkeléssel szaporitá csekély rendezett erejét; s az igazság érzetéből merített hazafiui lelkesedéssel pótolván a gyakorlat hiányát, a pártütő horvát tábornokot megverte, s miután vezérek az ütközet után nyert fegyverszünetet arra használta fel, hogy becsületszavát szegve, vert seregével az éj sötétjében megszökött, az országból kikergette. Egy másik, több mint tízezernyi serege pedig körülkerítve vezérestől együtt utolsó emberig elfogott.

A vert sereg Bécs felé futamodott, s V. Ferdinánd király annyira vetemedett az erkölcstelenségben, hogy annak vezérét, a megvert, megfutamlott pártütőt Magyarországon a királyi hatalom teljhatalmu képviselőjévé nevezné, s magát a lázadás lecsillapítása végett egybehítt országgyűlést, melyet a törvény csak ministeri ellenjegyzés mellett, s így is a következő évi költségvetés megállapítása után enged feloszlattatni, jogtalanul eloszlattattnak nyilvánítván, alkotmányt, s minden alkotmányos institutiókat, hatóságokat, törvényszékeket felfüggesztve, az egész országot haditörvényszék alá, s a polgárok életét, vagyonát, becsületét azon pártütő zsarnok nyének és korlátlan hatalmának alája veté, ki, mint a haza ellensége, fegyveres kézzel támadta meg az országot, a törvényt és alkotmányt.

Sőt a hitszegő osztrák ház még e borzasztó cselekedetnél sem állapodott meg.

A pártütő bánt a Bécsset ostromló seregeknek oltalma alá fogadta, s miután Bécsset egyesített erejük által ostrommal bevették s meghódították, az egész egyesült sereget Magyarország meghódítására vezették.

A még mindig hű magyar nemzet parlamentairt küldött az ellenséghez. Parlamentairje elfogott, börtönre vettetett, s a magyar nemzet igazságos felkiáltása feleletre sem méltattatott; hanem mindenki, ki ártatlan hazáját védeni merné, akasztó-fával fenyegettetett.

Mielőtt azonban a zsarnok dynastia fő serege Magyarországra beütne, az oláh palotában családi revolutió eszközöltetett. V. Ferdinánd lemondott a trónusról, melyet annyi hitszegéssel megfertőztetett; a király testvéröccsének, az örökösödési jogról szinte lemondott Ferencz Károlynak fia: az ifju Ferencz József főherczeg kiáltotta ki magát osztrák császárnak s magyar királynak.

De a magyar nemzet alkotmányos trónjáról, a nemzet nélkül, családi kötelék által senki sem rendelkezhetik.

És mégis, a magyar nemzet annyira nem óhajtott egyebet, mint törvényeinek fentartását s azoknak oltalma alatt a becsületes békét, hogy ha ezen trónváltásra a magyar nemzet megegyezése törvényes uton felkértek, s az ifju herczeg a magyar alkotmány fentartására esküt tenni ajánlkozik: a magyar nemzet semmit sem késelt volna, őt, mielőtt kezét polgárvérbe mártotta, diplomatikai kötelék alapján királynak fogadni és Szt. István koronájával megkoronázni.

De ő megtagadva mindent, mi isten és ember előtt szent, nemcsak erre nem ajánlkozott, sőt inkább kivetkőzve az ifju kebel romlatlanságából, első szavával kikiáltotta, hogy Magyarországot, melyet ő, a lázadó, lázadónak mert bélyegezni, fegyverrel hódítandja meg, s hogy élte feladatának ismeri, azt, ezredév óta fentartott önállásából kivetkőztetve, az osztrák birodalomba beolvasztani.

És szavát, a mennyire tehette, igyekezett is rettenetesen beváltani. Reaküldötte Magyarországra Windischgrätz teljhatalmu helyettesének vezérlete alatt álló seregét; s egyuttal Galiczia és Styria felől az országot külön seregekkel megtámadtatta.

A magyar nemzet védelmezé magát a reá mért halál ellen. De mert ennyi ellenség ellenében, s benn az országban vandal lázadóktól zaklatva, míg egész védelmi erejét ki nem fejthet, eleinte hátrálni vala kénytelen; s hogy a fővárost a prágai s bécsihez hasonló szerencsétlenségtől megmentse, s e jobbra érdemes nemzet sorsát készületlenül egy ütközet kockájára ne tegye, elhagyta magát a fővárost is, s az országgyűlés és nemzeti kormány mult január elején Debreczenbe tétetett át, az igazságos Isten segedelmébe s a nemzet erejébe vetett azon biztos reménnyel, hogy a főváros elhagyásával a nemzet nem fog elveszni.

És hála Istennek! Nem vészett el!

Azonban még ekkor is megkísérté a békés kiegyenlítést; követeket küldött a hitszegő dynasztia fővezéréhez; de ő kevély elbizakodással az alkudozást elutasítá, a magyar nemzettől feltétlen megadást mert követelni, az ország békeköveteit az Olmützbe menetelben megátolva, letartóztatta; sőt azok egyikét, a volt miniszterelnököt fogságra vetette; s megszállván az elhagyott fővárost, ott a hóhér bárdjával zsarnokoskodott; hadi foglyaink egyrésztét legyilkoltatta; más részét súlyos börtönre vetteté, s a többieket embertelen éhségre kárhóztatta, vagy az olaszországi seregekbeni szolgálatra kényszerítette.

S hogy semmi se hiányozzék az ausztriai ház bűneinek mértékéből, Erdélyben, a vitéz magyar hadsereg által megveretve, az orosz czár segítségéhez folyamodott, s a szomszéd Oláhországból úgy a magas porta tiltakozása, mint az európai hatalmak bukaresti konszulinak ellenzése daczára, a népjog megsértésével, orosz seregeket hozott be Erdélybe, a magyar nemzet legyilkolására.

És végre, hogy ennyi bűneinek gyümölcset biztosítsa, Ferencz József, ki magát magyar királynak meri nevezni, f. évi márcz. 4-ikei s 6-ikai manifestumaiban nyíltan kimondja, hogy a magyar nemzetet kitörli az élő nemzetek sorából; az ország területét 5 részre feldarabolja, Erdélyt, Horvátországot, Szlavóniát, Fiumét s a magyar tengerpartot Magyarországtól elválasztja; Magyarország belső területéből a rácok számára külön vajdaságot kiszakít; s általában az egész országot önállásától, törvényes függetlenségétől, s országos lételétől megfosztva, az osztrák birodalomba beolvasztja.

Ime, elszámláltuk egyszerű historiai igazsággal a Habsburg-Lothringeni ház bűneinek hosszú sorát, s az örökké való Isten ítéletére s a világ közvéleményére hivatkozva mondjuk ki, hogy e hitszegő házzal a kibékülés megszűnt, s tartozunk isten törvényének, tartozunk hazánknak, tartozunk a jognak, tartozunk a morálnak, becsületnek, Európának s a civilizáció érdekeinek, hogy e hitszegő dynastiát a magyar királyok trónjáról száműzve, adjuk át Isten ítéletének, s a közvélemény, morál és becsület utálatának.

Tesszük pedig ezt halálra üldözött nemzetünk törhetlen ereje érzetében.

Ime, három hónap óta szállotta meg hazánk fővárosát a hitszegő ellenség és nemzetünket készületlenül lepte meg. De a magyar nép az élet-halál harcznak közepette nőtt erejében, s diadalmas harcok közt szerezte magának a meggyőződést, hogy hazáját meg fogja menteni.

Három hónap óta a zsarnok ellenség minden erejével egy talpalatnyi földet sem nyert; sőt vesztett tét tér után, ütközetet ütközet után.

Három hónap előtt a Tiszaig valánk visszaszorítva, s most már igazságos fegyvereink egész Erdélyt visszaszerezték; Kolozsvárt, Nagyszebent, Brassót visszafoglalták, s az osztrák ház seregeit egyrészt Bukovinába űzték, másrészt úgy őket, mint a segítségökre jött orosz seregeket tökéletesen megverve, Erdélyből utolsó emberig kiűzve, Oláhországba menekülni kényszerítették.

Felső-Magyarország nagy részben meg van az ellenségtől tisztítva.

A rácz lázadás megtörve; erősségeik: Szent-Tamás és a római sánczok ostrommal bevéve, s a Tisza és Duna közti vidék egész Bácsvármegyével, le egészen Titelig a nemzetnek visszaszerezve.

Maga a hitszegő osztrák ház fővezére pedig minden egyesült erejével több egymásutáni ütközetben megverve, a Dunáig s részint Dunántulra visszakergetve.

És azért mindezek alapján, az örökkévaló Isten igazságára s a művelt világ ítéletére hivatkozva és nemzetünk természetes jogaira úgy, valamint nehéz szenvedések alatt tettleg bebizonyított erejére támaszkodva, azon kötelességnél fogva, mely minden nemzetet önfentartásra ösztönöz, ezennel az általunk törvényesen képviselt nemzet nevében kijelentjük és határozzuk, a mint következik:

1-ször. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzátartozó minden részekkel s tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai státusnak nyilvánítatik, s ezen egész státus területi egysége feloszthatlannak, épsége sérthetetlennek kijelentetik.

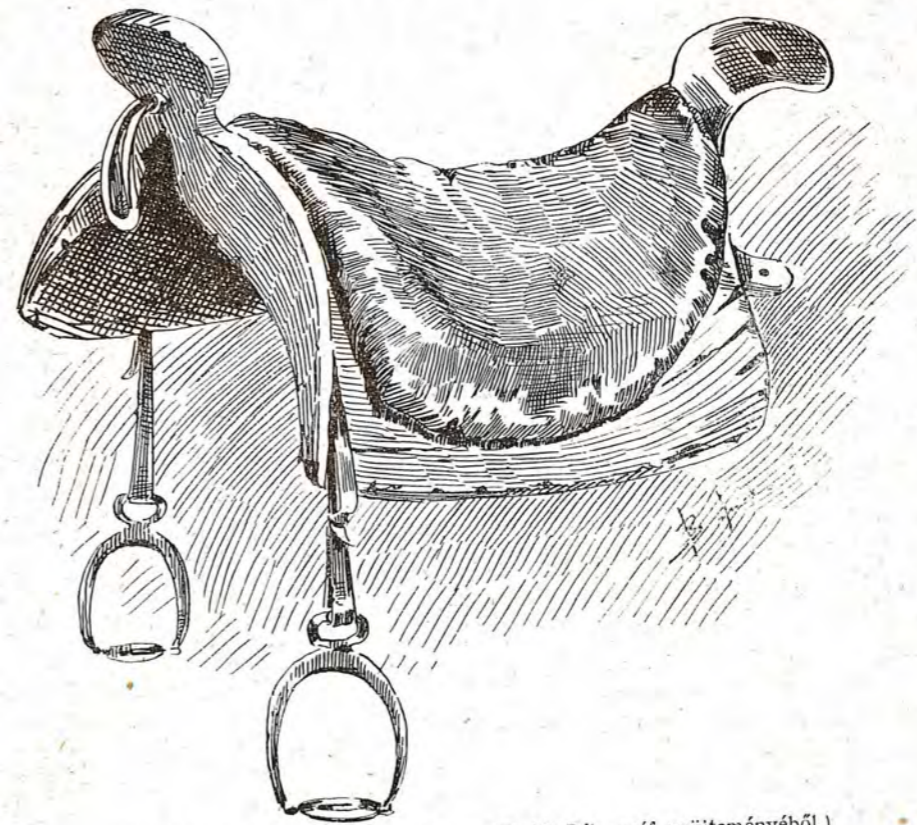
2-szor. A Habsburg-Lothringeni ház a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nemkülönben azon merény által, miszerint az ország területi épségének feldarabolását, Erdélynek, Horvátországnak, Szlavóniának, Fiumének és kerületének Magyarországtól elszakítását, s az ország státuséletének eltörlését fegyveres erőszakkal megkísérteni, e végett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott; saját kezeivel szakgatván szét úgy a *pragmatica sancti*ót, mint általában azon kapcsolatot, mely kétoldalú kötések alapján közötte és Magyarország között fennállott, — ezen hitszegő Habsburgi, s utóbb Habsburg-Lothringeni ház, Magyarország s a vele egyesült Erdély, és hozzátartozó minden részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik; a magyar koronához tartozó minden címek használatától megfosztatik, s az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.

A minthogy ezennel trónvesztettnek és száműzöttnek a nemzet nevében nyilvánítatik.

3-szor. Midőn a magyar nemzet elidegeníthetlen természeti jogainál fogva az európai státus családba önálló és független szabad statusként belép, egyszersmind kinyilatkoztatja, hogy azon népekkel, melyek vele ezelőtt egy fejedelem alatt állottak,

békét s jó szomszédságot alapítani s folytatni, és minden más nemzetekkel barátságos kötések által szövetkezni elhatározott akarata.

4-szer. Az ország jövő kormányrendszerét minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani, addig pedig, míg ez a fennebbi elvek nyomán megállapítatnék, az országot egyetemes kiterjedésében, a nemzeti gyűlés minden tagjainak egyajku felkiáltásával és megegyezésével kinevezett kormányzó elnök: Kossuth Lajos fogja a maga mellé veendő miniszterekkel, úgy saját magának, mint az általa nevezendő minisztereknek személyes felelősségük és számadási kötelezettségük mellett, kormányozni.

Sebő huszárezredes nyerge. — (Kreith Béla gróf gyűjteményéből.)

És e határozatainkat adjuk tudtára a mivelt világ minden népeinek azon erős meggyőződéssel, hogy a magyar nemzetet, mint a független, önálló nemzetek sorában egyik testvéröket, azon barátsággal és elismeréssel fogadandják, mely barátságot és elismerést a magyar nemzet nekik ezennel általunk felajánl.

És adjuk tudtára Magyarország és a vele egyesült Erdély és a hozzátartozó minden részek és tartományok lakosainak azon kijelentéssel, hogy az említett egy és oszthatatlan magyar álladalom minden hatóságai, városai, községei, kerületei, megyéi és polgárai, szóval minden egyesek és testületek a trónvesztett Habsburgi s utóbb

Habsburg-Lothringeni ház iránti hűség és engedelmesség kötelességei alól teljesen és tökéletesen feloldva vannak, sőt attól a nemzet nevében eltiltatnak; s mindaz, ki a nevezett házból netalán a királyi hatalom bitorlójául fellépni merészkedő egyént tanácscsal, szóval vagy tettel gyámolitaná, honárulási bünt követ el.

Mely határozatunknak életbe léptetését és közhirre tételét a magyar álladalom kormányának meghagyván, azt minden e végre szükséges hatósággal ezennel tudatjuk, s a rendeletei és intézkedései iránti törvényes engedelmességre a nemzet nevében minden honpolgárt kötelezünk.

Kelt Debreczenben, 1849. ápril 19-ik napján tartott nemzeti gyűlésünkből.

A magyar nemzet törvényesen egybegyűlt főrendei és képviselői.

B. Perényi Zsigmond,

a felsőház másodelnöke.

Almássy Pál,

a képviselőház alelnöke.

Szacs vay Imre,

jegyző.

A magyar nemzet jogszerű függetlenségének ezt az írásos ki nyilatkoztatását Kossuth még aznap megküldé az összes kormány- biztosoknak.

... „Utasítom önt — így szól köriratában, — hogy a nemzeti gyűlés eme határozatát a törvényhatóságok főhelyén, ezenkívül pedig minden községben a legrövidebb idő alatt, a lehető legnyilvánosb és ünnepélyesb módon kihirdesse, kikiáltassa és teljes kötelező erővel életbeléptesse; — minek ünnepélyességét ön minden módon, személyes jelenlétével is emelni fogja. Egyszersmind *minden címeiket, felirásokat, jeleket és bármi egyébét, ami a számüzött dinasztiaival összeköttetésben van, minden közhivatalos és nyilvános helyeken eltörölné és távolítand, hogy a nép külsőkép is mindenben lássa, miként zsarnokaitól és véres jármától megszabadult*“

A kormánybiztosok természetesen az utasításhoz képest jártak el, s csakhamar a független szabad Magyarország éltetésétől viszhangzott a Tisza, Duna köze. A nemzeti czimerről letűnt a korona, s helyét koszorúba helyezett kard foglalta el.

Im, ekként lőn a dinasztikus és királyihoz az önfeláldozásig hű Magyarországból szabad állam, az egyszerű zemplénmegyei prókátor- bó pedig annak kormányzó-elnöke.

A oknyomozó történelem lesz majdan hivatva elbírálni e sors- döntő határozatnak a helyességét vagy helytelenségét, de annyi bizo- nyos, hogy az uralkodóház a kényszer-alkotmány tervével ugyszólván rákényszeríté a magyar nemzetet erre a végzemes lépésre. Az ápril 14-ike csak felelet volt a márczius 6-ikára. S hogy ennek az öné-

zetes válasznak maga a nép is örült: legjobban igazolja az a sok fényes ünnepség, amely a függetlenségi nyilatkozat kimondása alkal- mából országszerte rendeztetett. A debreczeni polgárság fáklyás-zenével hódolt Kossuthnak. Az ötvenezernyi ujjongó sokaság hő érzelmeit Könyves Tóth Mihály, ez az aranyaszájú református pap tolmácsolta.

— Tied az érdem, — ugymond, — hogy háromszáz évi szenvedés után a magyar nemzet kezeiről lehullott a szolgaság súlyos bilincse. Amit a nagy Rákóczi, a mi idegenben nyugovó dicső fejedelmünk az ónodi országgyűlésen megkezdett: te azt, im, befejezted. Hála és dicső- ség neked!

Kossuth a városháza erkélyes ablakából felelt a magasztaló üdvözletre. Alakját megvilágította a lobogó fáklyafény, szava messze csengett, mint az estéli harangszó.

— Ne ruházza a nép — így szólott, — senkire a világon azon érdemet, mely egyedül a nép érdeme. Én megragadtam gyöngé karjaimmal a fáklyát, hogy világosságot terjesszek a szolgaság sötét éjjelében. Én csak a fáklyatartó voltam, de nem maga a világosság. Valamint a madár, mely a felkapott szemet elejti a sivatag pusztá- ságban, nem tulajdoníthatja magának az érdemet, ha az elejtett magból viruló mezőség lesz, mert az nem a madár érdeme, hanem a földé, mely a magot megteremtette: úgy én sem rovom fel érdemül magam- nak, ha a mag, melyet mint vándor madár a pusztában elejték, a ti kebletekben fogékony földre talált.

Aztán gyújtó szóval további kitarásra serkenté a népet.

Másnap hálaadó istentisztelet és népünnep volt.

Debreczen példáját csakhamar követte: Nagyvárad, Kecskemét, Békés, Kőrös, Czegléd, Szolnok, Kolozsvár, Csikszereda, Marosvásár- hely stb. Egyszóval ünnepelt csaknem minden magyar város, amely az ellenség szuronyaitól mentes vala.

A lelkes közhangulat emeléséhez kétségtelenül nagyban hozzá- járult a sajtó is. Valamennyi ujság — az egyetlen „Esti Lapok“ kivé- telével, — dicsőítő cikkekben ünneplé a független Magyarországot.

Maga a hivatalos lap: a „Közlöny“ jár legelől, a többi közt a következőket irván:

„. . . . Istennek hála! a Habsburgok megszűntek népünk koro- nás zsarnokai lenni. A császári ház, mely három századon át csak bünei- vel tevé magát e hazában emlékezetessé, e napon széles Magyarorszá-

ból, annak kapcsolt országai, tartományai és részeiből egyszer mindenkorra örökre száműzetett.

Száműzetett a koronás fő minden férfi és női tagjaival, ivadékával. Megszűnt e hazában polgári joga. Kikergetették mindenestől.

A trón üres. A haza királytalan. A nemzet független, szabad, önálló, mely önmagát maga által kormányozza szent törvényei által.

E nagyszerű faktum, melynek hasonlóját ezer éves nemzeti életünk nem mutatja, ápril 14-én szentesített a nép képviselői által.

Márczius 15-ike kikiáltá a szabadság, egyenlőség és testvériséget; ápril 14-ike a földi boldogság e szent háromságát megszenteltette. Üdvözlégy ápril 14-ike, alapja izmosulandó nemzeti nagyságunknak. A történet a messzi jövőben megállapodik emlékednél, s a polgároknak, kik határozott elvü s akaratú megteremtőid voltak, mausoleumot alkotand, mely dacolni fog az idő viszontagságaival!!...“

Hasonlóképen nyilatkozik a többi lap is. A szabad Magyarország megszilárdításáért buzog nem csak a kard, de az író toll is. S ez a törekvés, nem csoda, bizony sokszor átcsap a furcsaság terére is. Táncsics Mihály például a „*Munkások Ujsága*“ című lapjában a következő bizarr átkot közli:

Változtasd Uram azon hazánkfíát, ki tán tanácsolni fogná, hogy a Habsburgok még egyszer Magyarország fejedelmei legyenek, változtasd őt, kérünk, olyanféle barommá, mely az ökröt és a szamarat együtt ábrázolja; szarvai és fülei közt homlokán legyenek e szavak: „*Ez az, ki fejedelmet óhajt.*“

És e barmot alakítsd olyformán, hogy hátán legyen egy Habsburg-ivadék kezében korbáccsal, s a kettős ábrázatu barmot szünet nélkül korbácsolja. És ne engedd a barmot legalább ezer esztendeig megdögleni, hanem tedd kötelességévé, hogy egyik országból a másikba. tévelyegjen. Midőn körmöczi aranyat lát, görcsök rántsák össze minden tagját.

Midőn magyar huszárt és honvédet lát, gutaütés kerülgesse őt, de azért meg ne üsse. Még akkor is görcsök kínozzák, midőn magyarországi szénát lát; és neki esve a szénának egye azt, mint hajdan Nabukodonozor.

Petőfi lantján is megzendül az ének, s a honvéd-költő büszke dicsekvéssel danolja:

Honvéd vagyok; mikor nevémet kimondom
— Mi tagadás benne? —
Egy kis büszkeségnek ragyogó szikrája
Szökken a szemembe.
Egy vagyok a végre föltámadt magyar nép
Győző seregébül,
Én is segítettem koronát leütni
A király fejérül!

A leendő államrendszer tekintetében a függetlenség kimondásakor, mint láttuk, Kossuth maga sem határozott.

Szolnoki honvédemlék.

Több mint valószínű, hogy a nemzet, ha ellenein, amint bizony emelte, végleges diadalt arat, megtartotta volna tovább is a monarchikus államformát.

Tagadhatlanul volt az országban köztársasági-párt is. A polgár-állam eszméje nemcsak az országgyűlés tagjai közt talált buzgó istápolókra, de a nép körében is tért kezdett hódítani. Hajdu-Böszörmény, ez a törzsökös magyar város, Sillye Gábor orsz. képviselő indítványára már ápril 11-én kikiáltotta a köztársaságot; a függetlenségi nyilatkozat közrebocsájtása után pedig ilyen felirattal fordult a nemzetgyűléshez:

Tisztelt képviselőház!

Miután Magyarország a királysági igazgatásforma alatt különösen az osztrák házból a magyar trónon ült hitszegő királyok 300 éves kínos korszakában annyit szenvedett, hogy lehetetlen meg nem győződnie, miszerint az ország csak akkor lehet nyugodt és boldog, ha az igazgatási forma a népfölségen lesz alapítva; s miután pedig ez csak a királyságnak köztársasággá leendő átváltoztatása által lehetne elérhető, — mi alólirottak kinyilatkoztatjuk, miszerint jövőre nézve Magyarországnak köztársasággá leendő átváltoztatását óhajtjuk, s ezen óhajtásunkat azon ünnepélyes nyilatkozattal kívánjuk a t. képviselőháznak tudtára adni, hogy ezen elvnek, s kijelentett óhajtásunknak mielőbbi életbe léptetéseért a nemzetgyűlés és a kormány felhívására életünkkel és vagyonunkkal is áldozni készek vagyunk.

Kelt H.-Böszörmény városában 1849. évi ápril hónap 29-ik napján.

Hajdu-Böszörmény város közönsége és összes népe.

(P. H.)

Ugyanilyen tartalmu kérvényt intézett az országgyűléshez, a többi közt, Fejérmegye törvényhatósága is.

A közönség tehát, mint látjuk, nem idegenkedett a köztársasági államformától sem. De azért mégis legtetszetősebb volt az egyesült magyar-lengyel királyság eszméje. Akadtak olyanok is, akik a herczeg Coburg-Koháry nemzetség valamelyik tagját szerették volna a megüresedett magyar trónusra ültetni. De a harczizaj éppenséggel nem volt alkalmas e tervek bármelyikének is a megvalósítására. Maradt tehát minden ideiglenes állapotban.

Ámde mégis gondoskodni kellett, hogy az ország az új államforma meghatározásáig is alkotmányosan kormányoztassék. A Batthyány-miniszterium bukása óta tudvalevőleg a honvédelmi bizottmány intézte az ország ügyeit, — lángbuzgalommal, de hézagosan. Hisz már küldetésénél fogva is inkább csak a véderő fejlesztése körül buzgólkodott. Egyszerű bizottság volt, körvonalozott hatáskör és minden fizetés nélkül.

Már pedig ha valamikor, úgy most, a midőn a nemzet válútra jutott, csakugyan szükség volt, hogy az állam ügyeinek az intézése egy alkotmányosan felelős kormány kezébe helyeztessék.

Ilyen értelemben határozott az országgyűlés is. Kossuth, Szemere Bertalant, a népszabadságnak ezt az ékesszavu és tűzlelkű harczosát bízta meg a kormányalakítással. De lassan ment a dolog, sok nehéz-

Gömör Frigyes honvédszázados. — (Egykoru arckép.)

séggel kellett megküzdeniök. Csaknem két hét mult el, amig megalakulhatott az új miniszterium, amelyet, persze, már Kossuth mint az ország kormányzója nevezett ki.

A kinevezést, s ennek kapcsán a miniszterium és kormányzó hatáskörének szabályozását a következő üzenetben tudatta Kossuth a nemzetgyűléssel:

A nemzetgyűlésnek.

Kötelességemnek tartom jelteni, miként a nemzetgyűlés által reám ruházott hatóságnál fogva miniszterekül a következőket neveztem ki:

Belügyminiszterré, egyszersmind a miniszteri tanács elnökévé: *Szemere Bertalan* képviselőt.

Külgügyminiszterré: gróf *Batthyány Kázmér* baranyai főispánt.

Pénzügyminiszterré: *Duschek Ferencz* pénzügyminiszteri státustitkárt.

Közlekedési miniszterré: *Csányi Lászlót*.

Vallás- és közoktatásügyi miniszterré: *Horváth Mihály* vál. csanádi püspököt.

Igazságügyi miniszterré: *Vukovics Sebő* képviselőt.

A *hadügyminiszter* iránt jelentésemet legközelebb teendém meg.

A *kereskedelmi minisztérium* vezetését, az illető miniszter kineveztetéséig, ideiglenesen gróf *Batthyány Kázmér* külgügyminiszter viendi.

A mi már a kormányzatnak organismusát illeti, ennek a kijelölt minisztérium már ittlevő tagjai közegyetértésével történt megállapításánál két alapelv tartatott szem előtt:

Egyik az, hogy midőn a nemzetgyűlés ápril 19-én hozott függetlenségi határozatában az ország jövő kormányrendszerének minden részleteiben a nemzetgyűlés által történendő megalapításáig, azt rendelé: hogy az országot egész egyetemes kiterjedésében, a magam mellé veendő miniszterekkel, úgy saját magamnak, mint az általam nevezendő minisztereknek személyes felelősségünk és számadási kötelezettségünk mellett kormányozzam, csak ideiglenes kormányt alapított; az alkotmányozás hatalmát pedig, mint a függetlenségi nyilatkozat által a nemzetgyűlésre visszazállott népfelség természetes corollariumát, egyszersmind a kormányzat egész működése felett a felelősségre és számadásra vonás folytonos gyakorlásának is magának tartotta fenn. A miből természetesen következik, hogy a nemzetgyűlés hatóságára, működésére és működési körére, idejére s formáira nézve bármit is határozni; szóval, a nemzetgyűlés iránt és felett rendelkezni az ideiglenes kormányzati organisatió köréhez nem tartozik, hanem mindez a dolog természeténél fogva magának a nemzetgyűlésnek van fentartva.

Következőleg az álladalom ideiglenes kormányának a nemzetgyűlés irányábani viszonya a folytonos felelősségben, számadási köte-

lezettségben, törvényei és határozatai iránti engedelmisségben határozódnán: csak arra van szükség, hogy a kormányzó s miniszterek közti viszony, a szükséges egység és összhangzás végett fővonásaiban kijelöltessék. S erre nézve alapul, második vezérelv gyanánt az vétetett fel, hogy ezen viszonynak akként kell meghatározatni, miszerint a nemzetgyűlés folytonos örökösén kívül a nemzet a maga szabadságának és függetlenségének biztosítékát ebben is feltalálja.

Ezen elvből indulva, az alkotmányos élet kelléke szerint, a miniszterekkel abban állapodtam meg:

1-szor. Hogy a kormányzó bármely rendeletei, parancsai, határozatai, kinevezései csak úgy érvényesek, ha a miniszterek egyike által is aláíratnak, következőleg

2-szor. Hogy a kormányzó csak a miniszterek által kormányozhat.

3-szor. Hogy a kormányzónak valamint felelőssége, úgy hatósága is, a magasabb ügy egyházi, mint világi és katonai hivatalok kinevezésén kívül, különösbbe az álladalom kormányzati politikájának meghatározására, s a rendezést és szabályzást meghatározó elveknek megállapítására szorítkozik.

Mikre nézve tehát a miniszterek sem összesen, sem egyenként, a kormányzó megegyezése nélkül nem határozhatnak. Mig ellenben

4-szer. Az egyetértőleg megállapított kormányzati politika, s rendező és szabályozó rendeletek végrehajtása körében, a közigazgatás minden ágaira nézve, a miniszterek saját hatóságukkal és saját felelősségük mellett intézkednek. A miniszterek választása, következőleg, ha felelőssége érzetében azt elkerülhetlennek látná, részben vagy egészben változtatása is, ezen ideiglenes kormány egész ideje alatt, a nemzetgyűlés határozata értelmében, természetesen a kormányzó hatóságához tartozván.

Honvédfogoly bilincse.

5-ször. Oly rendelkezések, melyek az álladalom sorsának s jövőjének alakulására lényeges befolyással lehetnek, mint például: hadüzenet, béke és szövetségkötés, teljes érvényességet csak a nemzetgyűlés helybenhagyásával nyerhetnek.

Ezek azon megállapodások, melyeket a nemzetgyűlés helybenhagyása alá terjeszteni, valamint kötelességemnek, úgy elegendőnek is tartottam; minden egyebek az alkalmazási részletekhez, s az eljárás formáihoz lévén számíthatók. Annyit mindazáltal megemlíteni nem tartok feleslegesnek, hogy a megkegyelmezési jognak gyakorlatára nézve czélszerűnek látszik, egy kegyelmi széknek felállítása, mely 4 tagból álland, kiket a kormányzó nevez ki. Ezen kegyelmi szék fogván az igazságügyminiszter elnöksége alatt minden megkegyelmezési ügyekben, de csak bírói ítélet után, határozni. A megkegyelmezési oklevél pedig az igazságügyminiszter ellenjegyzése mellett a kormányzó által a nemzet nevében fog aláírni és kiadatni.

Ezen elvek alapján vélném úgy a kormányzó által a nemzetgyűlés előtt, mint a miniszterek által a kormányzó előtt leteendő esküformát megállapítandónak, mely a jelen körülmények szerint alig volna többre terjeszthető, mint a nemzet függetlenségi nyilatkozatának minden következményeiben fentartására és a nemzetgyűlés törvényei, s határozatai iránti engedelmességre.

Kelt Debreczenben május 1. 1849.

Az ország kormányzó-elnöke:
Kossuth Lajos.

A terjedelmes üzenet, miként olvashatjuk, a kormányzó és a miniszterium közötti viszonyt is szabályozza. Ezek szerint Kossuth csak a miniszterium által kormányozhat, minden egyes rendelete tehát csak úgy érvényes, ha a megfelelő szakminiszter által ellenjegyeztetik. A kormányzó hatásköre kiterjed a miniszterium kinevezésére, a polgári, katonai és egyházi főhivatalok betöltésére, a kormány politikájának az irányítására. A miniszterek a saját hatáskörükben szabad és önálló rendelkezési joggal bírnak. Az ugynevezett felségjogok közül: a hadüzenet, békekötés, szövetségkötés kizárólag az országgyűléshez tartozik. A legfőbb kegyelmi jog gyakorlására egy külön tanács fog szerveztetni.

„A hadügyminiszter iránt jelentésemet legközelebb megteendém,
— mondja Kossuth üzenetében.

Ennek egy kis előzménye van. Mészáros Lázár, az eddigi hadügyminiszter ugyanis a képviselőháznak még ápril 15-iki ülésén lemondott állásáról. Leköszönésének oka azonban korántsem a függetlenségi nyilatkozat, hanem az elkedvetlenedés. Megunta az örökös ujjhuzást a kötekedő tábornokokkal, főképp Görgeivel.

— Huffeland, a nagyhirű orvos, — így szólt az ő humoros módjában, — azt mondá: a ki harminczadik évében nem ismerte fel, mi a hasznos, mi a káros organismusának: az nem érdemli meg az egészséget. Én meg azt mondom: ki ősz szakállal valamely ügynek élén áll és nem számíthatja ki azt, hogy mikor folyt le az ő ideje, az sok lehet, de aligha jó hazafi. És mivel én érzem, s hű szolgája akarok maradni a hazának, már jóval ezelőtt, ujabban a híres kassai csata után, de legfőkébb most elérkezettnek látom az időt, a midőn virágokkal hintett hivatalomat ügyesebb kezekbe általadjam, még pedig áldásommal A hadügy élére olyan alakot szeretnék állítani, a ki maga is a fiatalabbakkal egy délczeg paripán némelykor némely ablak előtt egyet szöktet, s a magyar kellékek szerint, a hol kell, vágat is, a ki feltétlen engedelmességet bir magának kivívni, — ha tud; a feltétlen engedelmességet feljebb is adni, — ha bir; a ki nemcsak törvényeket tud szabni és kiadni, hanem azokat mások által is megtartatni bírja; röviden: a ki a mostani rendet, takarékossgot, hasznosságot, csínt kissé tágitani és ezeket a vezéreszmével egyhangulatba hozni tudja. Ezek után nincs más kérésem a t. Házhoz — így végezte beszédét, — mint az, hogy legyenek szivesek engem mint egyszerű polgárt és bajai követet körükben elfogadni. Meghalt Mészáros az az első. Tünődtem, hogy talán parentátorom sem lesz, de reménylem, hogy egy veres sipkás a parentációt meg fogja érni; s jobban megéri, mint egykor Mészáros, ki Egerben meghalt, s azt mondták reá: „Meghalt a Mészáros, hús nélkül hagyta a várost.“ És mivel ez úgy lőn, s reménylem, hogy nem fogok „békében nyugodni“ — tehát éljen a jövő hadügyminiszter!

A képviselőház tagjai csöndben, némán, az elszomorodás látható jelével fogadták a Mészáros leköszönését. „Ime, — gondolta nem egy magában, — megint egy erős oszlopunk dőlt ki.“ Azonban csakhamar felzúgott az éljenzés, nem bucsuzóul, de a hála és a szeretet nyilvánulásaként. Próbálták lebeszélni. Nem sikerült.

— No jól van, az új hadügyminiszter kinevezéseig, persze csak ideiglenesen, czipelni fogom még a terhet, de tovább semmi esetre sem. Hadd czivakodjék más a vitéz generális urakkal — mondotta félig tréfásan.

Ekkor a nemzetgyűlés, az ősz Palóczy László indítványára, elismerésül eddigi működéséért az altábornagyi ranggal díszíté fel, nagy érdemeit pedig jegyzőkönyvbe iktatta.

A hadügyminiszteri állás tehát megüresedett. Kossuth Görgeit kínálta meg vele. A tárgyalás folyamatban volt.

De hát ez nem volt akadály, hogy a miniszterium hozzá ne fogjon súlyos kötelmeinek a teljesítéséhez. Szemere Bertalan Kossuth üzenetének a felolvasása után, — máj. 2-án, — mindjárt elő is terjeszté az új kormány programját. Köztársasági szellemű beszédje ilyen hangzik:

Uraim, — így kezdé, — a miniszterium semmi hosszú szóbeli programmal nem lép fel. Nem lép fel pedig részint azért, mert a miniszterek mindnyájan jelen nincsenek; nem, másodszer azért, mert nem akar mondani sem sokat, sem keveset.

Programmul szolgáljon az, — folytatta aztán tovább, — hogy a miniszteriumot a kormányzó-elnök alakította, ki birja a nemzet, birja a ház, s birja a hadsereg bizalmát. Programmul szolgáljon az, hogy a miniszteriumba csaknem mindnyájan az élet és cselekvés teréről léptünk be, hol alkalmunk volt elveinket nemcsak bevalani, hanem kérlelhetlen szigorral gyakorolni is, nem a körülmények gyáva mérlegzése, hanem a haza megmentésének szüksége szerint. Programmul szolgáljon végre az elveket illetőleg multunk a jövőre nézve.

Mi nem igénylünk magunknak oly erőt, hogy az országos chaosból, melybe a háború sodort, egy rendezett világot teremtsünk. Mi nem hiszszük, hogy ennek ideje megérkezett; mi csak azt hiszszük, hogy nincs a haza megmentésének műve bevégezve; és ha a haza szent területének földéről az utolsó ellenség is ki lenne irtva, hátra volna még megállapítani Európához való viszonyunkat, miután az ápril 14-iki határozat a dinasztia és az ország közti kérdést európai kérdéssé tette. Ellenben igyekezetünk van, s elhatározott akaratunk van a hazát megmenteni. A munka eredményének biztosítékát önök támogatásában szemléljük.

Hármat azonban szükségesnek látunk nyilvánítani.

Először: a miniszterium magát *forradalmi kormánynak* vallja be. Éppen azért nem irtózik semmi eszköztől, mi a haza megmentésére megkívántatik, semmitől sem a felelőssége alatt. A mint a béke helyreáll: megszűnik forradalmi kormány lenni, mert rendkívüli szabályokhoz végszükség nélkül nyúlni, polgári bűn volna.

Másodszer: a miniszterium magát *respublikai* irányúnak vallja. Minden törekvésnek ellene lesz, mi a monarchiára visszavezethetne; de ellene lesz minden oly respublikának is, mely a községi rendszer, családi élet, a munkabiztosságon túl, a tulajdonjogon és ennek rovására alkottatnék. Oly respublikát akar, — ha isten megsegít, — mely inkább boldogítson, mint fényeljék.

Harmadszer: a miniszterium magát *demokratiai* irányúnak vallja. Demokratiai értelemben kíván és fog minden törvényeket formuláztatni. A népfellegnek elvét minden, de minden következményeiben elfogadja. A népszabadság rovására, mely minden hatalomnak örök kútfeje, senkinek sem ad kezébe túlhatalmat, a

mennyiben azt meggátolhatja. És ha a kormányzó és országgyűlés közti helyzetből ilyesmit venne észre: el fogja hagyni helyét; s ha szükség, az országgyűlést, ha szükség, a kormányzót és ha szükség, a nemzetet fogja felébreszteni.

Ezen alapelvek nyomán indulva, nem kérünk bizalmat, mert a bizalomnak önként kell származnia; de ha a Ház bennünket bizalmával megajándékoz: tisztelettel elfogadjuk, kijelentvén, hogy mi csak a nemzet, a Ház akaratja szerint tudunk és remélünk kormányozhatni; de kijelentvén azt is, hogy csak oly Háznak kívánunk végrehajtó hatalma lenni, mely Ház a demokraczia tiszta alapjára rakja le a határozatait.

A komáromi vár ostroma. — (Egykoru vázlat után.)

Kossuth, s az új miniszterium tagjai május 14-én délelőtt tették le a hivatalos esküt.

Magasztos, lélekemelő jelenet vala ez is.

Az eskütétel az országgyűlés mindakét házának közös ülésén a debreczeni református nagytemplomban folyt le, ugyanazon a megszentelt helyen, ahol a függetlenségi nyilatkozat mondatott ki.

A templom most is zsufolásig van közönséggel. Az első pad-sorokban az országgyűlés tagjai ülnek, hátuk megett pedig sűrű tömegben a debreczeni hű nép szorong.

Az ülésen, amelynek az eskü az egyetlen tárgya, Almássy Pál elnököl.

Egyszerre csak halk mozgás támad. Kossuth jött meg a miniszterekkel. A kormányzó formás termetére honvédatilla simul, oldalán a drágaköves Bethlen-kard lóg: Bethlen Gábornak, Erdély nagynevű fejedelmének szabadságvédő kardja. Kitüntető ajándék, az erdélyrészi magyaroktól. Szemere Bertalan, Vukovics Sebő, Duschek Ferencz és Csányi László fekete díszmagyarba öltözték; Batthyány Kázmér pedig nemzetőri őrnagyi ruhát visel. Az érdekes képet még színesebbé teszi Horváth Mihály ibolyaszín püspöki-talárja.

Az ország függetlenségének bizományosai az első padsor előtt, szemben az elnökkel, külön székeken foglalnak helyet.

Almássy csönget, s aztán a következő szép beszéddel nyitja meg az ülést:

— Tisztelt nemzeti gyűlés! Azon csapások alatt, mikkel szegény hazánkat a hitszegő árulás sujtotta, egy volt a mi maradt megtörhetlenül, sőt új életre virradt: a nemzet szabadságérzete, s a nemzet akarata. S akarata testté lőn azon hős hadseregben, melynek zászlói a diadal, szabadság s a magyar név dicsőségeért küzdöttek. A nemzet akarata, hogy idegen érdekek bitorlása helyett önmaga legyen a mindenhatóság, mely előtt meghajoljon minden e hazában, hogy a népfelség szent uralma . gyen azon egyház, melynek ívei alatt honoljon a szabadság. S ez az akarata is testté lőn azon nyilatkozatban, mely ápril 14-én új korszakot nyitott független hazánk európai életének. A nemzetgyűlés átvette a nemzettől a reáruházott felségjogokat, s Magyarhon ügyeinek az élére kormányzó-elnökül azon férfiút állítá, kinek neve egybefort szabadság-harczunk szent érzetével: Kossuth Lajost. És ő a nemzetgyűlés akaratából ma teendi le, mint Magyarhon hivatalnoka a nemzet kezeibe a hűség esküjét a szabadság, nemzetiség és törvény iránt. Nekem, a souverén nemzetgyűlés egyik elnökének jutott a szerencse, hogy Kossuth Lajos kormányzó urat ez ünnepélyes tette felszólítsam.

Kossuth fölemelkedik, balkezét szívére szorítja, jobbját esküre emeli, s Almássy után, emelt hangon, de az áhítat megilletődésével mondja:

Én Kossuth Lajos, a nemzetgyűlés által választott kormányzó-elnök, esküszöm: a nemzet függetlenségi nyilatkozatának minden következményeiben fentartására és engedelmségre a nemzetgyűlés törvényei és határozatai iránt. Isten engem úgy segítjen!

A közönség nem tudja tovább visszafojtani örömét. S hirtelen, váratlanul, mint nyári fürgeteg, kitört a lelkesedés, s ezer ajk mennydörgé:

— Éljen Kossuth! Éljen a kormányzó! Éljen a szabad Magyarország!

Perczekig tart a lelkes öröm e kitörése. Az ódon templom, istennek e csöndes hajléka sokszorosán viszhangozza azt.

Kossuth elérékenyülten tekint szét, de csakhamar erőt véve magán, így szól:

Uraim! Önök az esküvel, melyet előmbe szabtanak, istent hívták fel bizony-ságul, hogy hazánkban minden hatalom csak a nemzettől eredhet; s hogy nincs és nem is lehet hatalom, mely a nemzetnek felelősséggel nem tartoznék. Legyünk örökké egygyek és egyetértők ezen elvnek a fentartásában. Legyen távol örökké e nemzettől a szerencsétlenség, hogy akár megrettenésből, akár szeretetből vagy ragaszkodásból ezen elvet legkisebb részben is feláldozná.

Egy nemzetnek nem halandó ember, de maga a mindenható Isten sem adhat oly jótéteményt, mely megérdemelné, hogy érte árul szabadságát adja. A népfelség alapján kívül pedig nincsen szabadság.

Én önöknek uraim, engedelmséget esküvém a törvények és határozatok iránt, miket a nemzettől vett hatalmaknál fogva alkotandanak. De ezen engedelmséget isten színe előtt letett esküm első pontja szerint maguk részéről is azon kötelességhez kötötték, hogy alkotandó törvényeik és határozataik csak a nemzet függetlenségének és szabadságának biztosítására leendenek irányozva.

Önök hazafisága zálogul szolgál, hogy esküm két szakasza egymással ütközésbe soha sem jövend, a vésznek és kísértésnek bármely napjait is bocsássa reánk a gondviselés.

Önök hazafisága zálogul szolgál, hogy törvényeinknek engedelmeskedve, a nemzet függetlenségét tartandom fenn és valósítandom.

Ha valaha e kettős kötelességem ellentétbe jöhetne, fogadást teszek önöknek, uraim, hogy önként teszem le kezeikbe a hatalmat, melyet reám ruháztak, miszerint magánpolgár gyanánt közmunkásává szegődjem a nemzet függetlenségi épületének.

Önök rettenthetlen hazafiságára támaszkodva fogadom, hogy ha majd, — vagy mert a haza megmentésének munkája be lesz fejezve, vagy mert önök hamarabb is úgy parancsolandják, — visszatérendek a magán polgáriélet egyszerűségébe, melyre hő áhítattal vágyódom: a visszaélés vagy hatalomvágy szennye nélkül adandom vissza kezeikbe a hatóságot, melynek felelősségét gyenge, de hű vállaimra fektették.

Miniszter urak! A nemzet parancsából fogva tegyék le kezeimbe az esküt, a melyet a nemzetgyűlés jegyzője elejökbe mondand.

Most előlép a hat miniszter, s Gorove István jegyző előolvasása után együttesen ilyenkép teszik le az esküt:

Én (mindegyik miniszter a saját nevét és hivatalának czimét mondja) esküszöm: a nemzet függetlenségi nyilatkozatának minden következményeiben fentartására és engedelmségre a nemzetgyűlés törvényei és határozatai iránt, s hogy azoknak fogamatot szerzendek. Isten engem úgy segéljen.

— Éljen a haza! — kiált most Kossuth, fehér-tollas kalpagját magasra emelve.

— Éljen! Éljen! — zugja példaadó nyomán az egész gyülekezet.

Eközben megkondul a Rákóczi-harang, s bűgő érczhangja száll messzi, messzi, fel a csillagos egekig, hogy letegye a független Magyarország első tisztviselőinek hűségesküjét őrködő Istenünk trónusa elé.

A közönség felmagasztosult hangulatban oszlott el.

Nagyon természetes, hogy most már Kossuth illendő díjazásáról is kellett gondoskodni. S a nemzetgyűlés gondoskodott is: kétszázezer ezüst forintban állapítván meg évi fizetését; egyúttal pedig meghagyta a miniszteriumnak, gondoskodjék, hogy kormányzó „a nemzet méltóságához képest” lakhasson.

A hűségeskü, a mit a kormányzó és a miniszterium tett, mintegy megpecsételője volt a függetlenségi nyilatkozatnak. Hisz arra esküvének, hogy a függetlenségi nyilatkozatot minden következményeiben fen fogják tartani.

A királytalan ország illetén berendezkedése tehát mindenfelé megnyugvással fogadtatott. Még a békepárt is — körülbelől harmincz-negyven ember, — elhallgatott; várta: mi lesz? Csak Görgei szisszent fel.

Görgei, mióta célját érte, tüntető előzékenységgel viseltetik Kossuth iránt. De csak szemben, a háta mögött gúnyolta.

A tiszafüredi viszály után, mint tudjuk, Kossuth egy ideig a seregnél tartózkodott. Görgeinek ez sehogy sem tetszett, s minden kínálkozó alkalmat fölhasznált, hogy Kossuth népszerűsége csorbíttassék.

Kossuth egyizben, midőn még zavaros volt a hadak útja, ezzel az aggodó kérdéssel fordult Görgeihez:

— Nem forgok én itt veszélyben?

— Dehogy! — felelé mosolyogva Görgei.

— Mégis arra kérem a tábornok urat, legyen szives intézkedni, nehogy valami baj érjen. Nem szeretnék a császáriak kezébe jutni.

— Legyen nyugodt, — válaszolta Görgei rejtett gúnynyal, — majd magam fogok őrködni biztonsága fölött.

S a legközelebbi estén Görgei a Kossuth szállásának az ajtaja elé feküdt, s ott virrasztotta át az éjszakát.

Damjanich tábora. — (Egykoru festmény, gr. Kreith Béla 1848—49-iki ereklye-gyűjteményéből.)

Másnap reggel csakhamar hire futott a dolognak, s lett nevetés a törzstisztek között.

A tápió-bicskei ütközet után, — beszéli Szemere, — Görgei egy temetőben tartózkodott. Egyszerre csak hallja, hogy Kossuth érkezik. Hirtelen leveti magát egy sírdombra, s úgy tesz, mintha aludnék, csá-kója alól azonban Kossuth felé pislogat. Kossuth megáll „a véres csata után nyugodtan alvó nagy férfiú előtt, s ajkan a bámulat kiáltása tör ki.“

Természetes, hogy Görgeinek az eféle szinpadi jelenetekkel könnyen sikerült Kossuthot a tisztikar előtt lekisebbíteni. Ám, azért vigyázott, hogy Kossuth ne vegyen észre e hátmögötti komédiából semmit. A legnagyobb tisztelettel közeledett feléje, kikérte és meghall-gatta tanácsait.

Az álczás játék, amit mostan folytatott, alig egyéb, mint gunyo-lódó természetének a sziporkázása. Hisz semmi oka sem volt a féltékeny-kedésre. Dicsvágya betölt. Ott állt megint a vitéz honvédsereg élén. Babérokon járt, dicsőségben fürdött. Mi kell több egy jó katonának? . . Nem is béketelenkedett ez időtáiban.

De amint meghallja, hogy Kossuth az ország kormányzójául választatott: dicsvágyó lelkében azonnal föltámad az irigykedés.

Görgei, ápril 17-én Léván értesült a függetlenségi nyilatkozatról. Ludvig János kormánybiztos, aki Vukovicsot jött fölváltani, hozta meg először a hírt. Ugyanaznap egy külön futár is érkezett Görgeihez Debreczenből a Kossuth levelével.

— A fővezér — beszéli Szemere emlékirataiban, — az első pillan-atban rendkívül haragos lett, s Ludvighoz fordulva, háborgó lelkének egész szenvedélyességével fakadt ki:

— Ti hát, — támadt reá, — egyáltalában el akarjátok veszteni a hazát? Azt hiszitek talán, hogy ama függetlenségi nyilatkozat komé-diájával Debreczenben megveritek az ellenséget? Bizonyára megér-demelnétek, hogy benneteket egy pár zászlóaljjal szétkergetsek, mire egyébiránt egy zászlóalj is elég lenne. Miután a veszélyből ki-bújtatok, most már annyira felfujjátok magatokat, hogy bőrötökbe sem fértetek. Teremtsetek inkább fegyvert s ujonczot. Nem eléglitek még az osztrákot, a rácot, az oláht, az erdélyi szászt, a horvátot? Még az orosz is nyakunkra akarjátok hozni, s ha evvel megmérkőz-tünk, aztán a poroszt is? Csoda, hogy mindjárt egész Európának nem üzentetek háborút. A kinek a vére fölötte heves, jőjjön az ide a harcztűzbe; de a szószékről persze könnyebb viselni a háborút. Azt mi

jól tudjuk, tudja az utolsó honvéd is, hogy nem azért verjük az osztrá-kot, mivel őt szeretjük; de az ellenséget soha sem szabad megvetni, még kevésbé ingerelni. Mire való a monarchia és respublika közti kérdést erőszakkal a szőnyegre hozni? Mire való az ellenségnek új erőt, új ürügyet adni, őt a kétségbeesés harczára hívni fel? S a ti trónfosztó kijelentéstök még a merész tett érdemével sem bir. Miért nem mondtátok azt ki az elmúlt deczemberben vagy januárban? Akkor legalább azt mondhatta volna a világ: ezek bátor, elhatározott férfiak! De most, míg én az ellenséget üzöm s nem engedek neki időt Debreczen ellen fordulni, ti a háttérben lármáztok! Égre, földre kértem Kossuthot, ne legyen elbizakodó, elhamarkodó; ő megígérte, s ime, így tartja meg szavát. Vagy nyerünk-e evvel csak egy fegyvert is? Ha Amerika tán elismeri is függetlenségünket, el fogja-e az ijeszteni az orosz? Vagy Anglia fogja tán meggátolni Ausztria és Oroszország szö-vetkezését? Mi csak önmagunkban találhatunk támaszt. Nekem csak fegyver kell; ez előttem többet ér, mint Európa minden véleménye. De éppen azért ne ingereljünk mindenkit magunk ellen. Holnap valószínűleg ismét csatánk lesz (a nagy-sallói); s ha az osztrákokat megint szétverjük, félek, hogy Kossuth még a chinai császárnak is háborút üzen. És nem önmagam hirdetem-e a sereg előtt, hogy mi alkotmányunkért harczo-lunk, hogy mi a törvényesség terén akarunk maradni; s ha most en-gem a tisztikar kérdőre von: mit feleljek neki? Megelégszenek-e, ha azt mondom, hogy Debreczenből másként parancsolták?

Igy háborgott Szemere Bertalan szerint Görgei. Csakhogy Sze-mere nem közvetlen tanú, s emlékjegyzeteinek ezt a részét csak hallo-más után írta.

Ezzel szemben *Vukovics* Sebő, aki akkoron mint kormánybiztos Léván tartózkodott, ekként nyilatkozik a függetlenségi nyilatkozat hatásáról:

Léván, Fekete László, Kossuth titkára meghozta nekünk az ápril 14-iki függetlenségi nyilatkozat hírét, s azt, hogy rövid napok alatt a miniszterium ki fog nevezeteni. Az *esemény a táborban nagyobb meglepetést nem* idézett elő. Görgei hallgatag volt, néhányan közvetlen környezetéből ostromlák a dolog czélszerűségét.

Én Görgeivel a függetlenségi nyilatkozatról beszélvén, nála semmi ellen-szenvet ez ügyre nézve nem találtam. Csupán azon oldalról tón észrevételeket, hogy hát mi lesz akkor, ha bennünket időközben a németek megvernek, s hogy ennél-fogva meg kellett volna várni egy döntő csatábani győzelmet. *Politikus okokat nem hozott fel a határozat ellen.* Akkor még a muszka sereg beavatkozását a táborban senki sem hitte

Léváról este többen Damjanichhoz mentek vacsorára, Görgei is. És Nagy Sándor is ott volt. Damjanich hadiszállása egy közeli faluban vala. Én az esős idő miatt nem mentem, bár Damjanich többször hívott.

Másnap Nagy Sándor és Bogdanovics Vilibáld, aki mint nyargonc a Damjanich táborában tartózkodott, beszéltek el nekem, mily heves vitatkozások támadtak köztük a vacsoránál az ápril 14-iki határozat miatt. Magát a határozatot lényegében nem ostromolta az ellenfél, — melyhez Görgei, Leiningen, gr. Eszterházy, gr. Bethlen József, Damaszkín István, s néhány ifju nyargonc tartozott, csupán a már Görgei részéről említett időszerűtlenséget hozván fel, — hanem a képviselőház, vagyis a táblabírák ellen fordítá támadásait, a *katonai diktatura* szükségét vitatta, s Görgeit önjelenlétében, minden tiltakozás nélkül, mint arra hivatottat nevezé. Nagy Sándor és Bogdanovics védelmezék a polgári elemet, s küzdének a katonai diktatóság eszméje ellen. Ezen alkalommal mondta Nagy Sándor, hogy *ha valaki katonai diktatóságra vetemednék, lesznek a magyar seregben elegenden, kik pisztolyt szegeznek mellének, s ha más nem találkozik, ő lesz az első, aki azt megteszi.* Görgei nem lát-szott e kijelentést rossz néven fogadni, de azon estétől Nagy Sándor minden alkalommal érezé Görgei általi mellőztetését.

Damjanich, ki a pártok állását Debreczenben nem ismerte, s csupán Kossuthot tartá ragaszkodása tárgyául, ezen vitában a képviselőház ócsárlásában szintén részt vett, de a katonai diktatúrába bele nem szólott. S másnap igen haragudott Bogdanovicsra, hogy ingerült vitatkozásaival a beszédet oly fokig tüzelte fel . . .

A két elbeszélés közt, mint láthatjuk, feltűnő az ellentét. Mást mond Szemere, s egészen más a Vukovics benyomása.

Ámde, talán összes szabadságharczi emlékirataink között a Vukovicsé a legtárgyilagosabb. A kiváló hazafi inkább csak egyszerű krónikása az eseményeknek. Nem okoskodik, nem bírál, de megkapó közvetlenséggel írja le észleleteit. Inkább hihetünk tehát neki, mint az indulatos és haragtartó Szemerének.

De a következmények is Vukovics mellett tanuskodnak.

Igaz, a hadsereg előtt félnék óvatosságból nem publikálták a függetlenségi nyilatkozatot, de annak híre eljutott a legszélső tábornokig. S az igénytelen honvédfő, akinek szíve teli volt lángoló hazaszeretettel, nagyon is természetesnek találta a trónfosztást. Hisz a császár nevében, a császár lobogói alatt folyt az irtóháború testvérei, rokonai ellen. A legtöbb katonánk önként, minden parancs nélkül mihamar letépte csákójának rézveretű címeréről a koronát.

Az egész honvédseregben csupán a Miklós-huszárezred tisztjei közt, idegen bujtogatásra, volt némi forrongás, de ez is a legelső összejövetelkor lecsillapult.

A tábornokok sorából az egyetlen Gáspár András vonult félre; ez is csak jóval később: a nagy-sallói csata után.

Táborozó osztrákok. -- (Egykoru festmény után. Gróf Kreith gyűjteményéből.)

Bem fegyelmezett seregéből ki volt zárva a politizálás. Itt a vezér nézete döntött. A nagy szabadsághős pedig gyűlölte az egyeduralmat. A nemzetgyűlés Szeben bevételekor, tudvalevőleg az elsőrendű érdemrendet és altábornagyi rangot adományozta Bemnek. A küldöttség előtt, amely az elismerő okmányokkal Szász-Sebesen fölkeresé, a többi közt így nyilatkozott az ősz bajnok: „*A képviselőháznak azt üzenem, hogy tegyen bármit, csak a Habsburg-házzal ne béküljön.*“

Bátran állíthatjuk tehát, hogy az egész magyar sereg helyeselte a trónfosztó függetlenségi nyilatkozatot. Csak Görgei komorodik el. Bántja az irigy féltékenység, hogy im Kossuth, mint kormányzó egyszerre föléje kerekedett. De az ő arcza is kiderül, mihelyt megkinálják a hadügyminiszteri tárczával. Azt mondja ugyan Vukovicsnak, hogy várni kellett volna még egy döntő ütközetig, de azért látszólag meghajol a bevégzett tények előtt.

Vajjon miért kínálta meg Kossuth éppen Görgeit a hadügyminiszteri állással? S miért fogadta azt el Görgei? — kérdések, ami körül sok vita folyt már.

Kossuth viselkedése, mint tapasztalhattuk, a tiszafüredi nevezetes haditanács óta egész megváltozott Görgei irányában. Segit néki mindenütt, a dicséretök özönével halmozza el. Csak a lángeszű vezért látja benne, ki a haza fölszabadításán munkál. De azért, mint valami kísértet, fel-feltűnik lelki szemei előtt a jövő gyászos képe. „*Mióta ezen férfiu (t. i. Görgei) viszi a fővezérséget, aggodalom szorongatja lelkemet,*“ — írja ápril elején Perczelnek.

S ez a lidércnyomás mind gyakoribb, egyre nagyobb a függetlenségi nyilatkozat kibocsájtása után. Attól tart, hogy Görgei sértett hiuságában ellene fordul, s a milyen boszuálló, még a katonai zendülés szervezésétől sem riad vissza. Ekkor pedig csakugyan rombadől hazánk.

Szorongtatásában megkinálja tehát a hadügyminiszteri állással. Vagy elfogadja, vagy nem. Ha elfogadja: ez által ő is a függetlenségi nyilatkozat alapjára helyezkedik; s akkor jól van minden. Ha nem fogadja el: nyilvánvaló, hogy gonosz terveket forral elméjében.

Aztán ez az egyetlen mód, hogy Görgei a hadsereg éléről szerszerivel leszoríttassék. A hadügyminiszteri állás egész embert kíván, a hadszervező nem lehet egyúttal vezér is. De óvatosan cselekszik; azt írja Görgeinek, hogy egyelőre maradjon csak a táborban, a hadügyminiszteriumot pedig igazgassa megfelelő helyettes által. A két fontos állás szétválasztása majd csak később történik meg.

És Görgei elfogadja az ajánlatot. Elfogadja azon okból, mert, — mint testvéröccse: Görgei István „1848 és 49-ből“ című munkájában írja — „saját szemeivel bele akart látni az ápril 14-iki rejtélybe, Kossuth Lajos politikájába.“

Elfogadta, mert abban a reményben ringatózott, — beszéli e vallomásnak mintegy kiegészítéseül Horváth Mihály — hogy ezzel tetemesen megnövekszik a hatalma. Egyrésztől döntő befolyást nyer a hadviselés menetére s az összes csapatokra, még azokra is, amelyek eddigelé tőle függetlenül működtek; másrésztől alkalma lesz az országgyűlésen magának befolyást szereznie, s a békepárttal szorosabb összeköttetésbe lépni. „Mitsem gondol tehát — teszi hozzá a volt közoktatásügyi miniszter, — az esküvel, melyet a tárcza átvételekor a függetlenségi nyilatkozat föntartására mondani kell, elfogadja a hadügyminiszterséget, de azzal a hátsó gondolattal, hogy emellett a fővezérséget is mindvégig megtartja.“

S úgysis történt. Egy ideig Klapka helyettesíti, aztán a népszerű Damjanichot veszi reá a helyettesítés elfogadására. S csak midőn Damjanich lábtörése miatt nem mozdulhat, tartózkodik egypár napig a hadügyminiszteriumban. Ámde a vezéri kardot, bármennyire szeretné is Kossuth, nem adja ki többé a kezéből. Csak Világosnál — Rüdiger orosz tábornoknak.

De a trónfosztás nyomán keletkező zajt csakhamar elnyomja az ágyúdörej. Ápril 19-én, tehát ötödnapra a függetlenségi nyilatkozat után, Nagy-Sallónál a Garam-part már vértől piroslik.

A diadalmas honvédsereg, az Aulich-féle hadtest kivételével, az isaszeghi, illetőleg a váci csata után, mint tudjuk, Komárom fölszabadítására indult. Ápril 16-án már Léva körül táboroztak vitéz hadaink. Az volt a Görgei terve, hogy itt átkel a Garamon, aztán visszafordul, s gyors menettel Komárom alá huzódik.

Csak hogy az ellenség is résen állott, s a Garam folyó túlsó partjáról aggodó figyelemmel kísérte csapataink előnyomulását.

Lévától délre, a Garam tulsó partján fekszik Nagy-Salló, bars megyei kicsiny város, mintegy kétezer lakossal. Sallót félkörben, mint a diadém, virányos dombsor övezi. A dombsor padnalán a borág zöldelt, fön egy-egy kis erdőség, váltakozva buzatermő mezővel. Túl a halmokon ismét erdő. A félkörből legszabadabb a kilátás Hölvény felé, amely a komáromi országutnak egyik megálló helye.

Itt, ezen a buvóhelyen, az országut mentén állt lesbe Wohlgemuth osztrák tábornok huszonnégyezernyi hadával. Föladataul az tűzetett ki,

hogy csapatainkat, miután Komárom felé erre kell vonulniok, tartóztassa fel és szórja szét.

Görgeinek tudomása volt a túlparti csapatmozgalmakról, de nem hátrálhatott meg többé, hacsak koczkára nem akarta tenni hirnevét.

Két hidat veretett tehát a Garamon: az egyiket Kis-Kálna mellett, a másikat lejjebb, Zsemlelnél. A kálnai hid ápril 18-án virradatkor lett készen, s még aznap át is kelt rajta az I-ső és a III-ik hadtest. A VII-ik hadtestnek a zsemleéri hidon kellett átnyomulni, de itt szerfölött lassan folyt a munka, s a hiddal csak másnap készülhettek el.

S így ápril 18-án csak két hadtestünk jutott át a Garamon.

Csapataink vigyázva, óvatosan húzódtak lefelé: elől Klapka az I-ső hadtesttel, utána pedig, kissé oldalvást a viharedzett III-ik hadtest élén Damjanich. Aznap semmi akadályra sem bukkantak. Pélen és Endrődön pihenő volt, s a következő nap, — ápril 19-én — már hajnalban nyomult a sereg ismét tovább.

Körülbelől nyolcz óra volt, midőn Klapka Hölvénybe érkezett. Itt azonban meg kellett állapodnia. Szemben vele óriási ellenséges tábor. Fent a nagy-sallói dombokon ágyú mellett ágyú, lent a völgyben ezernyi ezer katona.

Ámde Klapka nem ijed meg. Értesíti Damjanichot a veszélyről, átüzen Zsemlelre Gáspár Andrásnak, s aztán szívós erélylyel hozzáfog a támadáshoz. Kilencz óraker a nagy-sallói völgy már ágyúk menydörgésétől viszhangzik. Féltilkor pedig két dandárunk, Dipold és Dessewffy vezetése alatt, szuronynyal tör az ellenségre. Tíz óratájt megérkezik Damjanich, s erre az egész vonalon kezdetét veszi az öldöklő harc.

A nagyszabású csata további folyását Klapka György, a leghitelesebb tanu, a dicsőséges küzdelem egyik intézője, így beszéli el:

... „Az 1848—49-iki hadjáratban, — ugymond Klapka, — a magyaroknak nem volt szokásuk az időt hosszú lövöldözéssel elvesztegetni; a támadás mindig gyorsan rohamra ment át, s a szurony dönté el a győzelmet. Így történt Nagy-Sarlónál is. Néhány ellenséges ágyú, melyek a város szélén volt elhelyezve, hamar elnémítottak. És alig hogy azok visszavonultak: a 17-dik, 19-dik és a Don Miguel zászlóalj, ütegeink fedezése alatt, melyek a helységtől jobbra igen élénken tüzeltek az ellenségre, szakadatlan „éljen“ kiáltások közt rontott a város szélére. E közben Damjanich is támadást intéz a balszárnyon Wysoczki és Kazinczy osztályával.

Az osztrák sereg üldözése a nagy-sallói ütközetben. — (Egykoru vázlat után.)

Leiningen és Kiss Pál dandárai hasonlókép roham-oszlopokba sorakozva, támogatják Kazinczyt, s rövid ellentállás után a város belséjébe nyomják vissza az ellenséget. Itt azonban rettentő utcai harc fejlődék ki. Minden házat, minden udvart, minden sövényt ostrommal kellett megvenni, míg az osztrákok a közel fekvő magaslatokról, s a városnak többi, még birtokukban levő részeiből a magyarok által elfoglalt utcákat granátokkal és röppentyűkkel borították el. De a vitéz honvédek, még vitézebb parancsnokaiktól vezényelve, rendíthetlenség, lépésről-lépésre nyomulnak előre a gyilkos tűzben. Egy óra múlva Nagy-Salló már a miénk. Wysoczky és Kazinczy osztályai birtokában vannak a lángoktól, holtaktól és sebesültektől borított városnak. Ennek a véres utcai harcnak a hősei: a 17-ik és 19-ik, a 3-ik és 9-ik honvédszászlóalj és a lengyel legió. De a Waza, Schwartzenberg és Don Miguel zászlóaljaink is vitézül harcolának.

Több sikertelen kísérlet után a helység visszavételére, Wohlgemuth Nagy-Sarlóval szemben a magaslatokon elnyúló hátsó állomására huzódott, s középhadának egész erejét jobb szárnyunk ellen tölta előre, hogy azt egy Fajkürtről magához vont pihenő dandár segítségével megtörje. Dipold dandára ott már elébb harcban állt a sarlói erdőből kitört ellenséges csapatokkal, s most a császáriak újabb előnyomulása következtében kénytelen volt a hölvényi erdő felé az ott tartalékul felállított Bobics dandárának védelme alá hátrálni. Itt azonban Guyon, aki ezúttal mint önkényes vett részt az ütközetben, a két dandár élére állván, azokkal megint előnyomult s az ellenséget a sarlói erdőbe visszanyomta. Ezalatt Damjanich rendbehozta az utcai harcban összekeveredett zászlóaljait, s a magaslatokra az ellenség után nyomult. Ugyanezen időben pedig Klapka a nagy-sarlói erdőt támadta meg hadtestével. A roham mindakét helyütt sikerült.

Épp midőn Damjanich a magaslatok felé indulóban vala, jelent meg balszárnyán Pöltenberg, aki a 7-ik hadtest lovasságával végrevalahára a zsemleli hidon szintén átkelt a Garamon. Ennek látására újabb lelkesedés szállja meg csapatainkat és sem fáradság, sem az ellenség kartácstüze nem képes őket többé feltartóztatni a magaslatok megostromlásában. Az ellenség be sem várta roham-oszlopainkat, hanem sietve Málás és Cseke felé hátrált. Szerencsésük volt a császáriaknak, hogy Nagy Sándor, aki jobbszárnyuk megkerülésére küldetett, a hepehupás és nedves talaj következtében csak akkor közelíthet meg őket, midőn már hátrálni kezdtek. Nyomban üldözésükhöz fogott, s Pöltenberg által támogatva, egész estig

kergette a futamlókat. Málásnál a vasasok meg akarták állítani üldöző huszárjainkat. Ámde hasztalanul. Ők voltak kénytelenek megfutni. Derék vitézeink ezenfelül még az erre menekülő gyalogsággal is megküzdöttek. Rövid harc után teljesen szétverték azt, s számos foglyot ejtve, diadalmasan tértek vissza.

Öt óra felé teljesen meg volt nyerve az ütközet. Az ellenség már hátrálni kezdett, midőn jobbszárnyunk oldalában és háta megett egész váratlanul heves ágyútűz dördül meg a hölvényi erdőből. Wohlgemuth balszárnyának, a mely Bese táján volt elhelyezve, egyik hátramaradó osztályától eredt a támadás. Guyon, a ki, mint említém, jobbszárnyunk vezérletét vette át, miután az ellenséget a Dipold- és Bobics-dandárokkal a nagy-sarlói erdőből kiűzte, hevétől elragadtatva, összes erejével Fajkürt felé a menekülő császáriak után iramodott, s csak a 28-ik honvédszászlóaljnak egy részét hagyta vissza, hogy Bese tájékát őrszemmel tartsák. Honvédjeink azután, örömben, hogy fut az ellenség, elhanyagolják az örködést, s így meglepetve visszavonulni kénytelenek az ellenség váratlan támadása elől. Parancsoltuk azonnal Bobics ezredesnek, hogy küldjön segílyt, mert baj van.

A legváltóságosabb perczen előlép Voigt tüzérfőhadnagy, s föl-szólítja a honvédeket, hogy támogassák, s ő ebben az esetben, a segíly megjötteig is, ütegével támadást intéz a császáriak ellen. Honvédjeink ajánlkoznak, s Voigt, daczára az erős puskatűznek, mely több tűzért elejt, ütegével mintegy kétszáz lépésnyire az ellenség elé vágat és kartácsolni kezdi azt. Majd a honvédek is szuronynyal rohannak előre, s az ellenséget megint kiűzik az erdőből. Az ellenségnek egypár jól fekvő ágyúja azonban még folyvást élénken tüzel a mieinkre. Voigt tehát, nehogy a szerencse ismét megforduljon, bár tölténye már elfogyott, anélkül, hogy egyet is tüzelne, az ellenség ágyúi elé vágat, s itt egy kartácsüdvözléssel oly zavarba hozza az osztrák tüzérséget, hogy az rémülten menekül tovább. Még hét lőszerkocsiját is a csatatéren hagyja. Voigt aztán a saját otffeletett töltényeikkel úzi őket tovább. Kevés vártatva megérkezett Bobics segílyhada, a mely egész Vezekényig üldözte a császáriakat, s egyrésztük fogságunkba is esett.

Az ellenség, a melynek egyik része Érsekujvárnak, másrésze Párkány felé futott, csak másnap volt képes úgy a hogy összeszedni szétszórt zászlóaljait. A Párkány felé menekülők átkelve a Dunán, a hidat maguk után fölégették. Véresebb ütközete nem volt még eddig seregünknek. Az ellenség holtakban és sebesültekben saját vallomása

szerint *kilencszázat*, a mi vezéreink állítása szerint pedig *kétezeret*, foglyokban pedig kétezernél többet, s ezeken felül négy ágyút, két lőszerkocsit, hat társzekeret, számos lovat és fegyvert veszített“

Ekként beszéli el Klapka a nagyszabású csata lefolyását.

A hivatalos jelentés pedig, a melyet Bayer ezredes, a táborkar főnöke küldött a kormánynak, így szól:

A nagy-endrődi főhadiszállás 1849. ápril 20. déli 12 órakor.

A tegnapi nap fegyvereinkre nézve dicső nap vala. Az ellenséges hadsereg Wohlgemuth tábornok alatt, — 22,000 főből álló hat dandár, — Esztergomból fölfelé indula, hihetőleg azért, hogy a Garam folyón átkelésünket meggátolja.

Az ellenség ápril 18-ának estéjén *Nagy-Sallóig ért*, Fajkürtig kiterjeszkedett. Tegnap korán reggel haladék nélkül megtörtént az általános támadás, melyre következett a véres csata, mely reggeli tizedfél órától esti hat óráig tartott.

Veszteségünket pontosan nem tudhatom, de több tisztjeinkkel együtt 300 emberre tehetem azt.

Az ellenség közül futása közben igen nagy szám vagdaltatott le, különösen az Olmüzből épp akkor érkezett granátosok tömegesen estek el, akiknek holttestikkel telve a harcmező.

Az ellenséges hadsereg két dandárt kapott Bécsen át megerősítésül, s ezt Esztergomban levő erejével vezette az ütközetre. Az említett fővezéren kívül jelen voltak: Bamberg, Jablonovszky, Teissing, s néhány más tábornok.

Ezen fényes győzelmünkről részleteket még nem adhatok, mert az ütközet késő estig tartott; a hadtestek nagy kiterjedésben táboroztak, s most is épen előhaladnak.

Az ütközet *Damjanich* hadtestének gyalogsága által Nagy-Sallóra irányzott erős és háromszor ismételve megújított szuronytámadással, melyet a számszerint nagyobb és kedvezőbb helyzetben volt ellenség ki nem állott, s ezzel a helység elhagyására erőszakoltatott.

Az ellenség minden ponton megveretett, hadsorai szétvágattak és ő vad utásban Esztergom és Komárom felé kergetteték.

Mind a három hadtestünk vetekedett egymással bátorságban, hősiességben és a maguk kitüntetésében; s ily módon azon legfényesebb sikert vívták ki, hogy hadi győzelmi jelül, amint eddig tudunkra esett, ezren felül lettek foglyainkká, köztük számos tiszt. Elfoglaltunk továbbá egy ágyút, igen sok fegyvert, két lőszerkocsit, húsz társzekeret és 130 lovat, s üzzük az ellenséget.

Minden kitüntetések között Klapka hadtestének 17-ik honvédszászlóalját említem, mely ritka hősiességgel vívott, valamint az összes tüzérség is megérdemli a dicséretet.

Bayer, ezredes.

Közvetlenül a sallói csata előtt Wohlgemuth így szólott táborkarához:

— Uraim! Holnaptól fogva nincs többé visszavonulás.

S erre a bizakodó kijelentésre volt is néminemű jogosultsága. Hisz nagy és friss haderő állott a rendelkezésére. Először is az a tartalék-hadtest, amelyet az isaszeghi vereség riasztó hatása alatt az örökös tartományokban szedett össze az udvar. Ehhez járult aztán a Jablo-

Részlet a nagy-sallói ütközetből. — (Bécsben készült egykorú kép.)

novszky, Csorich és Bamberg három viharedzett dandára. Összesen tehát mintegy 25000 fegyveres, 69 darab ágyúval.

S a rettenhetlen magyar vitézség összezúzta ezt a kevély sereget is. Nem maradt belőle csak rom.

Igaz, rettentő volt ez a küzdelem. Valóságos istenitélet. A halál két kézre fogta irtó kaszáját, s úgy vágott a sűrű embérsorok közt. A csatatér teli volt a szörnyű birok idegrázó nyomaival. Több, mint 1400 halottra és sebesültre teríté szürke fátyolát a beköszöntő alkony.

Halommal feküdtek a holtak és a haldoklók, a merre csak a szem látott, mindenfelé, — beszéli *Szalkay* György őrnagy. — Itt egy kéz, ott

egy ember lábak nélkül, amott két-három gránátos hever egymáson; egyik halva már, a másik félkönyökén kérve a megváltó halált. Itt egy paripa lovas nélkül, amott egy másik lovasával együtt hevernek egymáson, félig élve, félig meghalva. Itt egy ágyú, amott egy lőszerkocsi tört kerekekkel, vagy ellőtt és levágott lovakkal. S a hová csak néz az ember, mindenütt vér, mindenütt halál

Az egész osztrák haderő szétrebbent, mint a nyáj, ha farkas üt közéje. Egyrészt Verebély irányában futott, a zöm Surány és Érsekújvár felé hátrált, egy harmadik csapat Komáromnak vette utját, hogy az ostromsereggel egyesüljön; a negyedik része pedig Esztergom felé menekült. S maga a hivalkodó Wohlgemuth, aki csak az imént oly fenhéjazóan jelentette ki, hogy „nincs többé visszavonulás,” nyargalt legelől.

S e riadt menekülés közben 1200 emberük esett fogságba. A száguldó huszár, a gyorslábú honvéd rakásszámra fegyverzé le őket.

. . . . Mindenfelé — írja egy másik szemtanú: Görgei István, — csapatszámra találtunk lefegyverzett osztrák katonákat, nagyrészt öles gránátosokat, szánandó alakokat, fegyver közt kísérve egy pár kurta honvéd által; vagy út szélén heverve, mint szigoru tél idején egy-egy megszelidült csapat fogoly-madár kiéhezve és szárnyaszegetten. Különös benyomást tettek reánk a másfél lábnyi magas medvebőr-csákók (miczik) alól azok a levert apathikus arcok, vagy megriadt szempillantások. Az útba eső helységeekben egyre ismétlődött az a furcsa jelenet, hogy egyetlen tagbaszakadt, elnyütt honvédbaka, a saját fejébe csapott gránátos-csáköval meggyarapodottan, a magáén kívül még 2—3 szuronyos puskával a vállán, úgy hajtott maga előtt ugyanannyi lefegyverzett hórihorgas legényt, mint télen ólmos eső idején a parasztgyerek egy falka tűzokot hajt be a mezőről a falun végig

Görgei Arthúr nem vett részt az ütközetben. A lévai várdüledék mohos ormáról nézte végig a nagyszerű párbaj lefolyását. S csak későn este, midőn biztos volt győzelmünkről, sietett a diadalmas sereg után, amelyet másnap, április 20-án Csekén ért utól.

Az út nyitva állott tehát Komárom felé. S harcos csapataink vidám kedvvel, gyors menetben nyomultak előre. Görgei akként intézkedett, hogy a VII-ik hadtest a meglepetések elhárítása czéljából, állja el a pest-esztergom-nánai országutat, ezalatt pedig az I-ső és a III-ik hadtest igyekezzék Komáromhoz férközni.

S ez az óvóintézkedés nagyon is helyénvalónak bizonyult. Gáspár,

úze-hajszolva a futamló császáriakat, egész Kémédig jutott. Épp tovább akar indulni, midőn jelentik, hogy Kőhid-Gyarmat felől ellenség közeleg. Csakugyan az volt: Wyss tábornok vezetése alatt egy erős dandár, amely Esztergomból a Wohlgemuth támogatására sietett. Természetesen összeütközésre került a dolog, s rövid ellenállás után Wyss tábornok is szaporította a menekülő osztrákok számát.

S ez volt Gáspár András, a vitéz huszártábornok utolsó diadalmas fegyverténye. Átadta a VII-ik hadtest vezetését Pöltenbergnek, s szó

A kéméni csata 1849. április 20-án. — (Bécsben készült egykoru kép.)

nélkül hazament. Miért távozott el épp dicsősége delelőjén? — ma sem tudható biztosan. Azt mondják, megrettent a trónfosztás következményeitől.

Pöltenberg egész Párkány-Nánáig nyomult, itt bevárta a Váczról érkező Kmetty hadtestét, s aztán ő is Komárom felé igyekezett. Április 24-én már Perbetén volt, ahol, újabb intézkedésig, táborba szállott.

Görgei azonban már előbb munkához látott. Április 21-én éjjeltájt érkezett Komárom alá, s másnap, április 22-én pittymallatkor egy vakmerő rohamtámadással keresztültörte az ostromlánczot. Guyon Richárd, aki

mint önkéntes vett részt az ütközetben, volt az első, aki két század huszár élén behatolt a várba.

Ugyanaznap az őrség is kirohant a várból, s a Csallóköz felől táborozó ostromsereget heves küzdelem után átverte a Duna jobbpartjára.

A jelentés a vár fölszabadításáról ilyenképen hangzik :

Az I. és III. hadtest (Klapka és Damjanich) ma Komáromig előnyomultak.

Előnyomulásunk által e nagyfontosságú vár a bal-Duna és Vágpart oldalról megszállás alól felszabadított, azonban a Dunán túl húzott paralellákból lövődözés folyvást tart, ámbár az ellenség ostromlővegeinek száma, különösen a taraczkoké nagyon csökkentnek látszik.

A vár eddigi ostromoltatása által keveset szenvedett.

Lenkey tábornok ma négy zászlóalj gyalogság, egy osztály huszár és egy üteggel a várost Csallóköz felől megszállt ellenséges hadsereg ellen tesz egy kirohanást, mire az ellenség állomásait odahagyva, három gőzhajón a szigetről a Duna jobbpartján átkelt, de a mieink által üzöbe vétetvén, ismét több embert veszített, kik kezeink közt foglyokul estek.

A mi veszteségünk csekély volt.

A Csallóköz ezzel szinte megtisztult az ellenségtől.

Minden tudósításokból és saját tapasztalatom után azt következtetem, hogy ellenséges sereg Komárom megszállását nem igen fogja sok ideig folytatni.

Kedves kötelességemnek nézem még azt is megemlíteni, hogy a haza iránti jó szellem, mely a komáromiakat lelkesíté, a szenvedett sok veszteség és veszedelmek dacára is épen nem csökkent, s minden dicséretet érdemel. Az utóbbi hídrakásnál (a Dunán keresztül) a polgárok a legnagyobb ellenséges tűz közepett munkás részt vettek, valamint most is, midőn seregünk a várhoz közeledék, a lakosság a Zsitván és a vidéknek megáradott árkein átvivő hidak helyreállításához szükséges épületefát a legnagyobb készséggel és gyorsasággal állította ki.

Épen most érkezett tudósítás szerint Görgei Ármány őrnagy és mozgócsapatparancsnok Körmöczbányára bevonult, minek következtében az ellenség Turóczig visszavonulván, a mieink a bányavárosokat ismét elfoglalták.

Görgei.

Leirhatlan az öröm, amelylyel a szorongatott őrség csapatainkat fogadta. A „*Komáromi Értesítő*“ Rózsafi Mátyás, a szerkesztő tollából ünnepies cikkelyt hozott, Zalár József fiatal poéta pedig, ki a mentő sereggel jött, lantot ragadva, igen énekelt :

Itt vagyunk hát. Üdvöz légy te szív vár!
Légy üdvöz te bajnok hű csapat!
Üdvözölve legyetek mindnyájan,
Híven érző jó hazafiak!

A komáromi vár ostroma 1849. márczius 31-én. — (Egykoru festmény. — Gróf Kreith Béla gyűjteményéből.)

Itt vagyunk már. Küzdve, győzve jöttünk.
Hallottátok harcaink zaját?
Vártatok már, ugy-e vártatok ránk?
Jó barátokra vár a jó barát.

A dal igénytelen, ám hű visszhangja a komáromi nép repeső örömének. Hiszen mint a bilincses rab, immár hetek óta el volt zárva a külvilágtól.

A komáromi vár, mint tudjuk, a Csallóközben fekszik, még pedig a sziget csúcsán: az Öreg-Duna és a Vág-Duna összefolyásánál. Előtte, mint a játszó gyermek az anya lábainál, a város terül el.

Mindkettőt félkörben a Duna övezi. A nagy folyó széles medrében lassu méltósággal hömpölyög el a vár alatt, aztán Szőnyöt érintve Esztergomnak fordul.

A várhoz tehát szárazon egyedül a Csallóköz felől lehet férközni; ámde itt is roppant erős védmű, az úgynevezett Nádorvonal állja útját az ostromlóknak. De útját állja mindenféle ezer más akadály is. Mert a hadtudomány a várvédelem terén csak felmutatni képes, az mind megtalálható itt. Körsánczoknak, mellvédeknek, futóárkoknak valóságos útvesztője ez a hely. De még a tulsópart is teli van csodás védművekkel. Szőny közelében az úgynevezett Csillagsáncz: cikkekzakkos erősség, körülveve apró redoutokkal; feljebb pedig a Hadisziget, szintén roppantul megerősítve. Mintha csak a természet és az emberi lángész összefogott volna, hogy egy megközelíthetlen erősséget alkosson. Való igaz, hogy az ellenség soha sem tudta megostromolni, pedig a vár a XIII-ik századtól áll fenn. Egyik régi bástyafalán ma is ott a kőszobor, amely ingerkedőn fügét mutat az ellenségnek.

Az osztrák vezérkar természetesen minden lehetőt elkövetett, hogy a hatalmas erősség birtokába jusson. Eleintén, mint tudjuk, ármánnyal akarta törbe ejteni a vár kicsiny őrségét. Mikor ez nem sikerült: fegyverhez nyult, s elállotta a szőnyi hidfőt. De ez csak olyan volt, mintha valaki egy épületben, melynek több kijárása van, elreteszelt egy ajtót. A várőrségnek szabad útja volt nemcsak a Csallóköz felé, de a Vág-Dunán keresztül is. S élt is ezzel a szabadságával: több sikeres kirohanást intézett az Érsekújvár körül portyázó Neustädter ellen.

Az ostromsereg azonban csakhamar megszorodik. Márczius elején már körülbelül 14.000 ember, 42 ágyúval tanyáz Komárom alatt. Parancsnokuk: Simunich, aki azon van, hogy a vár lehetőleg minden oldalról körülzároltassék. S ez részben sikerül is néki. A Duna balpartján, a

Nádorvonal mögött, a Csallóköz felől Sossay vezérőrnagy dandára helyezkedik el; a Vág-Duna mentén a Veigl-hadosztály foglal állást; míg a Duna jobbpartján: Szőny körül Lederer tábornok áll őrt. A főhadiszállás: Ács, a megette elterülő erdőség pedig: a tüzértelep és a golyóraktár. A csallóközi és a jobbparti ostromsereg a Pusztalovadnál vert hajóhidon közlekedik egymással.

Simunich annak rendje és módja szerint először nekikészül: visánczokat hányat, mellvédőket épít, s csak aztán fog a vár lövetéséhez. Az őrség természetesen nem marad adós a felelettel, s az ágyúharcz napról-napra hevesebb. Márczius 19-ikétől kezdődőleg egész 26-ig csaknem szakadatlanul mennydörögnek az ágyúk.

De a vár rendületlen. A fügét mutató kőszűz ajkán mintha gúnyos mosoly játszadoznék: „Ide ugyan be nem jössz, német.“

Bécsben azt hiszik, hogy az őrség csakis azért tartja magát, mert Simunich nem elég erélyes. Welden tábornok, a császárváros főhadikormányzója márczius 29-én személyesen jön le tehát, s ő maga áll az ostromló sereg élére. Ugyanekkor faltörő ágyúkkal, gyújtó bombákkal egész hajórakomány érkezik Pozsonyból Komárom alá.

Welden régi czopfos osztrák katona, kevés haditudománnyal, de annál több önhittséggel. Most is azt gondolja, hogy csak zörgetnie kell, s a várkapu rögtön megnyílik a császári lobogó előtt. Mindjárt megérkezése után tehát egy ujszőnyi lakos, Marczik Samu által a következő fölszólítást küldte az őrségnek:

Ő császári kir. Felsege Ferencz József a fejedelmi ház elfoglalása alkalmával Magyarországnak a többi cs. tartományokkal egyenlő jogot, előhaladást, a bűnbánóknak pedig kegyelmet biztosított.

Ezt az elvet követte a fővezér: Windischgrätz herceg is, midőn győzelmes hadseregével a Tiszáig nyomult, s Kassa és Tokaj elfoglalása alkalmával senkit sem vont felelősségre, aki magát a törvényeknek alávetette.

Csak az árulókra, kik nyomorult nagyravágásukban szép hazájukat most is dúlják, csak ezekre van a halál és a büntetés kimondva.

Ennélfogva tizenkét órai határidőt tűzök azzal a czéllal, hogy mindenkinek ideje legyen a cs. k. zászlóhoz visszatérni. De ezen idő elteltével Komárom elpusztítását folytatom mindaddig, míg csak egy derék katonám marad és ágyúimnak lőszere leend.

Isten engem úgy segítjen!

Komárom előtt, 1849. márcz. 30.

Welden,
főhadparancsnok és tábornok.

A várparancsnok talán hajlandó lett volna az egyezkedésre, de az őrség törhetlen maradt.

— A császárod sem tartja meg esküjét, te sem vagy különb, — jegyezte meg visszautasító daczczal a honvéd.

S a csalogató fölszólításra még csak válasz se ment.

Ekkor Welden mindjárt a következő nap, márcz. 31-én három oldalról ádáz rohamot intéz a vár ellen. Azonban sikertelenül, csapatai véres fővel menekültek sáncaik mögé.

S ez csak a beköszöntő. Még aznap éjjel megkezdődik a vár rendszeres lövetése. Negyven ágyú s húsz bombavető mozsár szórja a gyilkos tüzet. S ez a rettentő ágyúzás ápril 20-ikáig naponként megújul. Csak ápril 10-ikéig — jegyezte fel Szinnyi József, — több mint tizezer golyó röpítettett Komáromba.

Az ostrom közben főképp a város szenvedett rendkívül sokat. Számos magánház, a legtöbb középület a tűz martaléka lőn. A lakosság heteken át a szabad ég alatt volt kénytelen tanyázni.

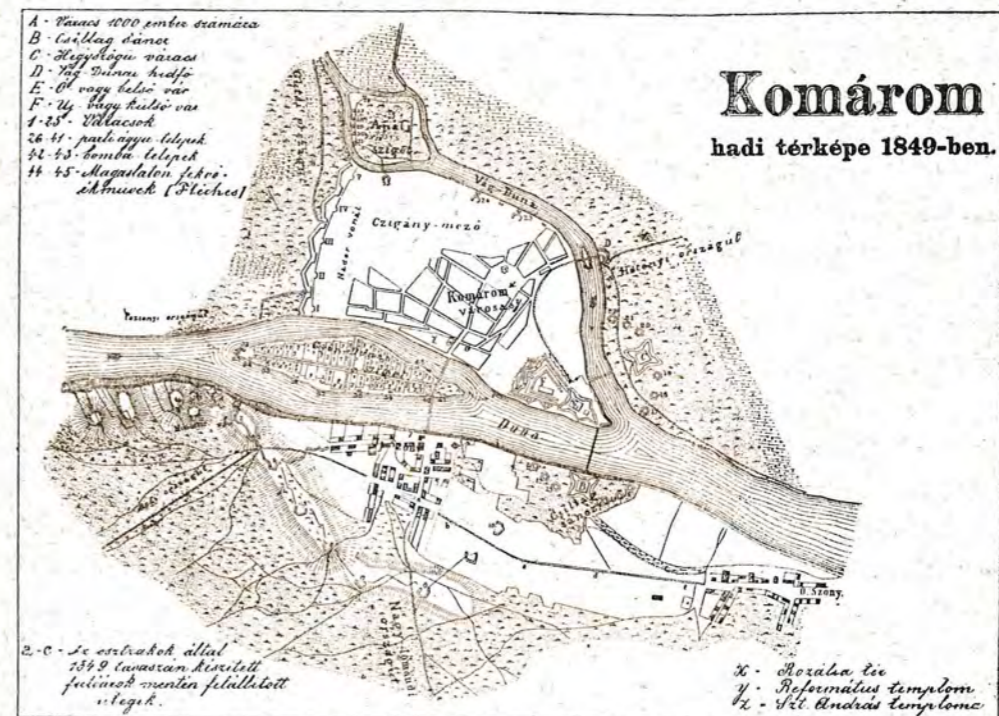
Mindezeknél azonban sokkal többet ártott Komáromnak a benső viszály. Az árulás szörnyű gyanuja, mint az éhes fenevad, folyvást ott leselkedett a bástyáknál, a haditanács termében, a polgárság között.

A vár első parancsnoka, mint tudjuk, *Mertz Frigyes* altábornagy volt. A szabadságharc ott érte a várban. Mertz százféle ármány fölhasználásával mindenkép a császáriak kezére akarta átjatszani az őrséget. A magyar kormány erélyes közbenlépésére vala szükség, hogy eltávolíttassék Komáromból. Utódjául báró *Majthényi István* neveztetett ki. Megbízhatóbb, de csüggeteg jellemű ember. Windischgrätz betörésekor anynyira elveszté önbizalmát, hogy már a kapituláció eszméjével kezdett foglalkozni. Még idejekorán megbuktatták. Majthényi bukása után *Török Ignác* erődítési parancsnok, mint rangban a legidősebb törzstiszt, állott az őrség élére. Török jó hazafi volt, de gyönges ember. Nem tudott fegyelmet tartani. S csakhamar a gyűlölködés, a harag, a kölcsönös gyanu mérges dudvái vertek gyökeret a komáromi őrség szívében. Főképp a tisztek közt napirenden volt a czivakodás.

Persze, itt is belejászott a fehér asszonykéz. A legtöbb magasabb-rangú tiszt ugyanis családját is magával hozta. Több mint négyszáz nő volt az erősségben. Ahol pedig ennyi szemrevaló szép asszony lakik együtt: ott kikerülhetlen a versengés. Ez történt itt is. S a versengésből csakhamar irigykedés lett, az irigykedésből harag, a haragból ember-szóló pletyka, amibe aztán a férjek is nyakig süppedének. „Benn a vár-

ban, — panaszkodik Jókai Károly a „Pesti Hirlap“ egy akkori számában, — a nők adják a tónust, akik elvonván a közügy melletti szolgálattételtől az illetők figyelmét, személyes gyűlölködés, egymás elleni irigykedés eszközeivé alacsonyították le a hon védelmére drágán fel-fegyverzett férfiakat“.

Már-már attól lehetett félni, hogy tettelegesséig fajul a viszály, midőn szerencsére megjött *Puky Miklós*, a kormány teljeshatalmu biztosa. Puky, — egy rendkívül szívós és vasmarku ember, azelőtt heves-megyei alispán, majd orsz. képviselő, — nagy erélyvel fogott a meg-

A komáromi vár haditérképe 1849-ben. — (Thaly Zsigmond felvétele).

lazult fegyelem helyreállításához. Kíméletlenül ütött szét a czivakodók közt.

De csakhamar újabb botrányon hizott a pletyka. E botrány központja ezúttal *Mack József* volt, a tüzérség főparancsnoka; ugyanaz a hevesvérű Mack, akivel Majthényi megbuktatásakor az előző kötetben már találkoztunk. S jellemző, hogy annak a botránynak a háta mögött is asszony állott.

Mack eleintén roppant buzgó volt. A „Komáromi Értesítő“-nek csaknem minden száma lelkesítő, bátorító cikkelyeket hozott tőle.

Ő kezdte meg az Atilla-huszárok toborzását, az ő érdeme a vívóiskola, neki köszönhető, hogy a komáromi 14—16 éves fiukból olyan kitűnő pattantyúsok nevelődtek. „Gyönyörűség volt nézni ezeket az apró fiukat, — beszél egy szemtanú, — amint Mack József ezredes és May János őrnagy kommandójára a 32 fontosokat sütögették.“

Március elején egy titokzatos hölgy vetődött Komáromba. Nevét, származását homály fődte. Egyik azt mondta, hogy Bécsből került ide, mások, hogy pesti nő. Arcza szép, öltözködése divatszerű, de megjelenésében volt valami kihívó, úgy annyira, hogy csakhamar a kéteserkölcsű nők közé sorolták.

Mack, aki szeretett a riszáló szoknyák után futkozni, csakhamar megismerkedett a titokzatos nővel, s viszonyt kötött vele.

Innentől kezdve egészen megváltozik a buzgó tüzérezredes. Dorbézolni kezd, s mindinkább előtérbe lép lobbanékony és kötekedő természete. Összevész mindenkivel, s botrányra botrányt halmoz. Sőt parancsnoki kötelmeivel sem törődik immár. S e kötelelégmulasztás nyomán mihamar föltámad a gyanú, hogy Mack áruláson töri a fejét. Figyelni kezdtek, s a gyanu mind jobban erősödött. Nem egyszer a legféltettebb pontokat hagyta kellő védelem nélkül. Így például megtörtént, hogy oly időben, midőn az osztrákok rohamra készültek, az egyik kapuerőd négy ágyújához csak hét golyót adott. Puky, ki arra járt, természetesen rögtön kérdőre vonta az üteg-parancsnokot.

— Négy izben küldtem már Mack ezredes úrhoz töltényekért, — mentegézőzik a tiszt, — de nem akar adni.

— Majd küldök hát én, — jegyezte meg bosszúsan Puky.

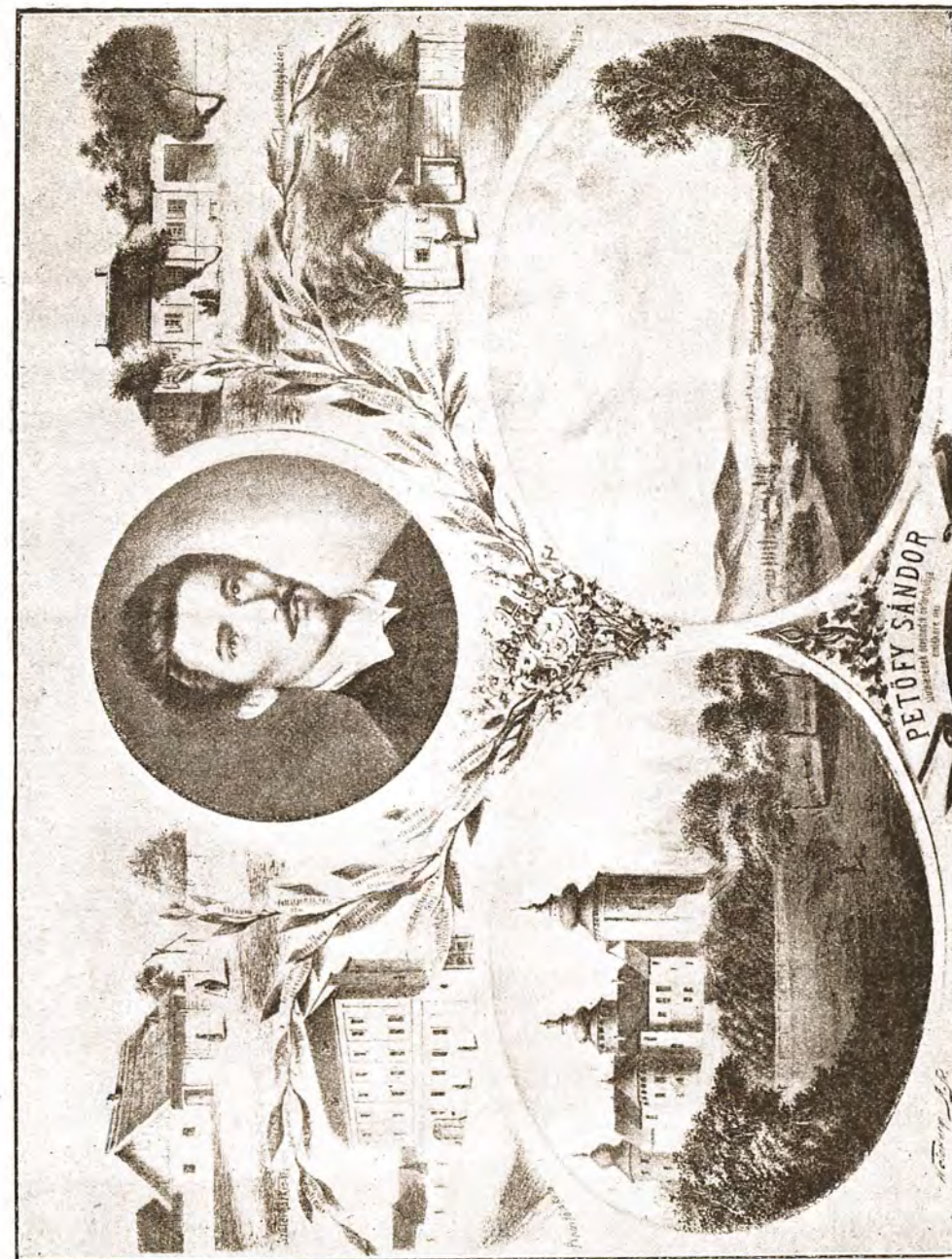
De bizony a kormánybiztos embere is célaltalanul járt. Mack nem is hallgatott reá.

Ekkor Puky irásos rendeletet intéz hozzá és rideg hangon kijelenti, hogy ha azonnal itt nem lesz a megfelelő számú ágyúlöveg, haditörvényszék elé állíttatja.

A fenyegetés használt. Egy félóra multán már az erődnél volt a lőszeres kocsi.

... „E töltényhiány, — beszél Puky közlése alapján Horváth Mihály, — oly gyanúval terhelé Mack tüzérparancsnokot, hogy annak súlya alatt egyáltalán nem volt volna elfogatása indokolatlan. Puky azonban még szaporodni engedé a rovást. S ez nemsokára teljesen meg is telt. Ápril első napjaiban a császáriak látván, hogy sem az árulásra, sem Welden felhívásának sikerére nem igen számolhatnak, elhatározzák

a várhoz közelebb mozdítani ütegeiket. E közben Thaly Zsigmond erősítési őrnagy és Krivácsy tüzérszázados a kormánybiztost azon veszélyre

Petőfi-emléklap.

figyelmeztették, mely az Uj-Szöny irányában fekvő és majdnem minden védelem nélkül hagyott szigetről érhetné a várost és ennek következ-

tében a várat, ha az ellenség azt éjjel megrohanná és elfoglalná. A kormánybiztos teljesen méltánylá e figyelmeztetést, s hogy a hiány kellőképp pótoltsék, azonnal haditanács tartatott. A határozat foganatosításával Mack tüzérpáncsnok lón megbizva, ki azonfelől, hogy azt — a tanácsban jelen lévén, — személyesen hallotta, még irott rendeletben is megkapta a várparancsnoktól. A sziget fölfegyverzésére azonban, bár azt a császáriak újabb ostromkészületei sürgetőssé tették, még harmadnapra sem történt semmi. Mack egy újabb haditanácsban komolyan kérdőre vonatott. Itt végre kétségbevonhatlanul kisült árulási szándoka, miért is őt a haditanács további intézkedésig egyértelemmel fogságba vetette. . . .“

Ez április 3-án történt. S Mack ezredes, akinek az 1848–49-iki magyar tüzéség szervezése körül oly elévülhetlen érdemei vannak, árulóként csakugyan a börtönbe jutott. Ott is maradt egész a fegyverletételig. De hát csakugyan áruló volt-e? A vizsgálatból nem tűnt ki. Sokkal valószínűbb, s ez volt a legtöbb ember nézete, hogy a szeretkezés és az ital meghibbantotta elméjét. Erre vall a Kossuth levele is, amelyet Pukyhoz intézett. „Eljutott hozzám is a vélemény, — írja egyebek közt az országkormányzó, — hogy Mack lelkiileg megzavarodott. Ha ez így van: úgy akarom, hogy vele mint olyan beteggel bánjanak, kinek álmai fölött a haza hálája örökösök.”

De sajnos, a szerencsétlen ember borongó álmai fölött tovább is csak a porkoláb örökösök.

A vár illetén zürzavaros helyzete rendkívül nyugtalanítá Kossuthot. Azon fáradozott tehát, hogy a lagymatag Török mielőbb egy másik, erélyesebb parancsnokkal helyettesítsék. Klapka lett volna a legalkalmasabb, de az ifjú vezér, legalább még ebben az időtájban, nem akart megválni a seregtől.

Erre a hős Guyon Richárd neveztetik ki Komárom új parancsnokául. Ugyanekkor azonban Lenkey János is hasonló megbízást kap. A két rettenthetlen vitéz utasítása egyenlő. Igyekezzenek mindakettő a várba férközni, s a kinek ez hamarabb sikerül: az legyen a parancsnok.

A szerencsésebb, mind tudjuk, Lenkey volt, aki április 10-én nagy ügyességgel keresztül csúszott az ostromvonalon.

Guyonnak nem sikerült a vállalkozás. Pedig lengyel zsidónak öltözve, lilaszínű kaftánban, tincses hajjal, csaknem tíz napig folyvást ott őgyelgett a vár körül. Látván, hogy nem megy a dolog, visszavonult. De mikor diadalmas csapataink átkelnek a Garamon, ismét fölébred harcias vágya, csatlakozik Görgeihez, tevékeny részt vesz a nagy-sallói

ütközetben s a legelső, ki a felszabadítás örömhírét megviszi a komáromiaknak.

Guyon kinevezési okmánya, úgy látszik, későbbi keletű volt, mert megérkezvén, azonnal átvette Lenkeytől a vár kulcsait. Sennek a derék hazafinak egyetlen zokszava sincs, a legnagyobb tisztelettel hajlik meg az új parancsnok előtt.

Április 22-én, táborkara élén bevonul Görgei is, aki aztán Puky támogatásával csakhamar helyreállítja a rendet. A pletyka elnémul, a torzsalkodásnak végeszakad, s Szűz-Komárom bástyafokáról megint vidáman néz le az őrtálló magyar tüzer.

Fegyvereink újabb, meg újabb sikere óriási zavart, roppant ijedelmet okozott az ellenséges táborban.

Welden, az új császári fővezér, mint szemtanuk állítják, beteg lett az izgalomtól. Pedig hát még igen tekintélyes haderő állott rendelkezésére: Szőny körül a Simunich-féle ostromsereg, a Rákoson Jellasich hadteste, a fővárosban Csorich, Esztergom vidékén Schlick. Körülbelül hatvanezer ember. Csakhogy ez nem volt többé a régi büszke császári

Guyon Richard tábornok mint lengyel zsidó, midőn a komáromi vár ostromvonalán akar keresztülcsúszni.

sereg, hanem agyoncsigázott riadt embereknek zagyva tömege, a legkisebb harczikedv, minden akaraterő nélkül. Ezeket nem lehetett immár diadalmas harczokra vezetni. Aztán a tömérdek beteg: csaknem tizezer nyomorult teremtés, mindmegannyi akadály a hadviselés szabad mozgásának.

S a magyar sereg innen is, onnan is egyre közelebb nyomul Budapesthez. A Rákos felől Aulich szorongatja, Komárom mellett Görgei áll. Elöl, hátul, mindenütt a győző honvéd. Welden lábai alól kisiklott a hadműködési alap. Törbe került, mint a vigyázatlan róka. Ha nem siet, még az összeköttetési vonalait is elmetszik. Ekkor aztán vége, könnyen úgy jár mint Phillipovics. Belátta, hogy a fővárosban nem maradhat többé; tavoznia kell innen, még pedig mielőbb. Terve a következő volt:

Jellasich huzódják az alvidékre, s a szerb felkelők támogatásával fogjon egy új támadó hadjáratához. A főszereg többi része pedig az osztrák határszélre vonul, ott bevárja a segélyhadakat s ujjonnan szervezkedik. De hogy ezalatt Budapest is fékentartassék: a budai várat megrakja őrséggel. A vár parancsnoka Hentzi tábornok leend.

S legott szétment a parancs a visszavonulásra. Már ápril 21-én nagy sürgés-forgás vala észlelhető a fővárosban. A rákosi táborhelyről bejött az egész katonaság. Nehéz társzekerek dübörgésétől visszhangzott a kövezet. A közlegény podgyászolni kezdett, a tisztúr pedig, aki néhány nap előtt még oly hetykén csörgette a kardját, összehuzódva sietett végig az utcán. Látszott, hogy valamelyes rendkívüli dolog készül.

Ápril 22-én végre köztudomásu lett a nagy titok. Megjelent a fölvilágosító hirdetmény, amelylyel Welden táborszernagy hirül adja, *hogy távozik Budapestről*. De fenyegetően hozzáteszi, hogy az esetben ha elvonulásuk bármi módon zavartatnék: halomra löveti a fővárost.

Másnap, ápril 23-án reggel ismét egy újabb falragasz jelenik meg az utca-szögleteken. Itt már Hentzi szól Budavár lakóihoz, fölhíván őket, hogy mielőbb lássák el magokat kéthavi élelmiszerekkel.

Még aznap este dobszó, trombitahang nélkül megkezdődött a vert sereg vonulása. A rengeteg sok podgyászkocsi, ágyú a lánczhídon ment át; a gyalogság, lovasság pedig a hajóhídon. Egész virradatig tartott ez a szomorú költözködés. A mint az utolsó csapat is átkelt a hajóhídon, egyszerre kigyuladt annak a budai parthoz erősített része. A híd kátrányos szalmával volt meghintve, s néhány perc alatt lángborult az egész.

Mire beköszöntött a derüsarczu hajnal: a hajóhídnak már nyoma sem volt. De eltűnt vele a megszálló sereg is.

Rég volt a magyar fővárosnak olyan boldog, olyan vidám napja, mint ez.

Az utcákat, köztereket csakhamar ellepi az ujjongó sokaság. Az egész Budapest, mint valami búbajos varázslatra, néhány perc alatt, lobogódiszbe öltözik. Reggel nyolczkor már mindenfelé ezernyi-ezer nemzetiszin zászlót lenget a tavaszi fuvalom.

Ugy kilencz óratájt a kerepesi-úton egyszerre csak élénk nyüzsgés támad. Majd felzúg, mint a mennydörgés, az „éljen“. Mindenki arrafelé siet.

Gyönyörű látvány. A rivalgó tömeg között egy szakasz Würtemberg-huszár lépked, — boldogan, mosolyogva, szives köszönéssel. *Az első magyar huszárok a szabaddá lett fővárosban.*

Utjok valóságos diadalmenet. Megkoszorúzzák őket, virágokat szórnak eléjük. Az ölelgetésnek, a becézgetésnek se hossza, se vége. Egy magasrangú hölgy, úgy mondják gróf Károlyi Istvánné, elragadtatásában az egyik közhuszárnak megcsókolja barnult kezét.

S a lelkesedés láza, mint a villanyáram, szétterjed az egész városban. Mindenki az utcára siet: gyermek, agg, nő, férfi; s csordultig telt szivvel, kaczagó ajkkal ott tolong, ott éljenez, ott örül késő éjszakáig.

Oh rózsás tündérialom, beh hamar elűzött a fekete gyász! . . .

Fászy Pál, a kiváló tudós, gr. Batthyány Lajos miniszterelnök volt titkára, hátrahagyott naplójegyzeteiben így emlékszik meg a föl-szabadulás ez örömnapijáról:

21. Szombat. A rákosi táborból a csapatok és podgyászok egész éjjel vonultak befelé; délután egy óra tájban a budai oldalról a gőzhajók mind lerendeítették a hajóhídon alól a pesti oldalra. Ezenkívül Budáról ágyúkat, röppentyü-ütegeket, fegyvereket, társzekereket stb. hordtak a lánczhídon keresztül. Minden bérkocsi-ló, sőt a magánosok lovai is requiráltattak. A kaszárnnyák minden butorait, még a kályhákban levő vasrácsokat is elkótyavetyélték. Minden oda mutat, hogy a császáriak sietve elakarnak vonulni. Estefelé a horvát határőr-zászlóaljok jöttek be, s a gőzhajókhoz a Dunapartra mentek. Sok család elmenekült, azok t. i., kik a császáriakkal tartottak; névszerint Marichné, a Szögyéni László napja, Curtiné leányaival együtt stb. Budáról: Szerencsy, Torkos, Stettner, Bene és az egész főhadiszállás, még reggel bepakkolt és nagyrészt elszaladt.

22. Vasárnap. Reggel a császáriak betegeiket vitték át Budára. Borzasztó volt látni a majd két óráig tartó nyomorult vonalt. Némelyek

fél kézzel, mások fél lábbal, mások ismét kettő által karon vezetve, a harmadik által hátulról tolatva, árnyakként gyalogoltak a hideg esőben. — Elutazott Szögyéni, gr. Almásy Mórítz a kamarával, s a kir. ügyigazgató: Eötvös is, a kir. ügyészek nagyobb részével. Kossalko, a vegyes hadi-politikai központi vizsgáló-bizottság legtüzetesebb és a magyar pártnak legdühösebb ellensége még itt ebédelt. Felhangon elbucszunkunk tőle a kaszinóban, — s keresztet hánytunk utána.

23. *Hétfő.* A császáriak a polgári foglyokkal Sopron felé indultak a fehérvári úton. Batthyányt és Károlyi Istvánt annyira még csak megtisztelték, hogy becsületes kocsikban vitték, de a többit, így Szilágyit, ökrös szekéren. A szekerek mellett hat-hat gyalog és két lovas katona ment. Közsánakozás és részvét kísérte a szegény foglyokat. Dél tájban a gőzhajókat lerendelték a hajóhid alá, s megrakodva indultak lefelé a Dunán. E hajók egyikén vitték a katonai foglyokat az eszéki várba. Jellasich újabb terve Eszék felé vonulni, ott a szerbekkel egyesülni, s Magyarországot újabb erővel megtámadni. Veres köpenyeges szerezsánjai, báni huszárjai, s holmija délután 4 óra tájban a lakosság nagy örömeire szintén elindultak a fentebb mondott úton.

24. *Kedd.* A császári seregek éjfélről reggeli 4 óráig vonultak a Rákosról Budára. És hogy emléküket átkozottá tegyék, átvonulásuk pillanatában a hajóhidat előbb égő anyaggal behintve meggyújtották, s lángbaborították. Mondják, hogy Jellasich és Hentzi már tegnap nézegették a hidat és forralták e tervet.

A mint megvirradt, s a lakosság e gyalázatos tettet, mellette azonban a császári sereg elvonulását látta, leirhatlan bosszuságban, egyszerismind örömben tört ki. Mindenütt „Éljen a magyar!” s „Vesszenek a németek!” hangzott; utcaszerte nemzeti lobogók és szalagok tüzetek ki. Az utcák egy nemzetiszín tengernek látszottak. Majd néhány huszár jelent meg (Würtemberge). Ezeket felbokrétázták, koszorúzták, kaláccsal etették, itatták, csókolták, nemzeti zászlókkal bocsájtották vissza.

A nép özönlött ki Czinkotára a magyar táborba. A kimenők kocsiján szintén nemzeti zászlók lobogtak.

Tíz óra tájban jött Aulich tábornok, Szekulics és Patay ezredesekkel, Szabó Imre és más tisztek s mintegy 20 huszár kíséretében, de csak mintegy negyedóránnyira Pesthez, onnan visszatért.

Délben a város gyűlést tartott. A volt tisztikar leköszönt, s a régibb, a törvényes hivatalába ismét visszatettek. Rottenbiller polgármester küldetett ki többekkel Czinkotára Aulich tábornokhoz, meghívni

Pestre a magyar sereget. A tábor a czinkotai gyönyörű kilátású dombon, s távolabb Csömör felé feküdt. A sereg vigadott, borozott cigányzene mellett; ősi szokás szerint járta a toborzót. De az őrszemek s az előőrsök gondosan ki voltak állítva. A tisztek előadása szerint e sereg mintegy 12.000 emberből állott.

Este a nemzeti színházban lelkesítő nemzeti dalok, szavalatok és tánczok adattak, falrengető taps és éljenzések között. Kossuthnak Gödöllőn ápril 7-én kelt proklamációját árulták. A „Március 15-ike” is megjelent, de nem az igazi. Színház után a magyar sereg egyrésze Czin-

Részlet az 1849. ápril 26-kán vívott szőnyi csatából. — (Bécsben készült egykoru festmény.)

kotáról bevonult. Növelte az ünnepélyt s lelkesedést az, hogy gyönyörű meleg, tavaszi nap volt.

Egy másik *szemtanu* pedig ekként ír:

... Ápril 23-án a császári tábor csakugyan kivonulván Pestről, másnap 24-én, Aulich hadtestének táborából, mely csakhamar a főváros közelében: a Rákostért foglalá el, néhány huszár vágatott be a fővárosba. Később a városi hatóság Rottenbiller polgármester vezetése alatt, ünnepélyes küldöttséggel üdvözlé az agg tábornokot és seregét. S már ápril 25-én Aulich tábornoknak a következő fölhívása volt olvasható minden utca-szögleten:

Polgárok!

Győzelmesen közelg a magyar hadsereg a nemsokára egészen fölszabandulandó Magyarország fővárosához.

Mi nektek szabadságot, függetlenséget és békét hozunk!

Mi elhozzuk nektek ezen legdrágább kincseket, hogy azokat jövődében élvezhessétek.

Mi tehát felszólítunk benneteket, napi foglalkozástokat elővenni, hogy a fővárosban a béke és a csend semmi által meg ne zavartassék.

Mi testvéreileg üdvözlünk benneteket, s lelkesülve felkiáltunk:

Éljen a haza!

Éljen a szabadság!

Éljen a mi kormányelnökünk, súlyosan veszélyeztetett hazánk megszabadítója: Kossuth Lajos!

Pest melletti tábor, ápril 25-én, 1849.

Aulich,

tábornok, s a II-ik hadtest parancsnoka.

A főváros közelében nem táborozván ekkor más hadtest, mint csupán az Auliché: a pesti lakosság előtt ő volt a legünnepeltebb hős és mindent elkövettek az ő személye és hadserege tiszteletteljes kitüntetésére. Az utcákon egész erdeje hullámozott a háromszínű zászlóknak, a fővárosi nép nagyrésze folyvást a rákosi táborban mulatozott, a kocsik egész serege vonult ki naponként, míg viszont a korszorúkkal és szalagokkal felcizcomázott honvédek csoportosan jártak fel s alá a főváros utcáin, s különféle ajándékokkal halmoztattak el. A tábornok egy ízben a nemzeti színházat is meglátogatta, a hol a közönség által rendkívül lelkesedéssel fogadtatott.

A Rákoson nagyszerű tábori-mise is volt, mely alkalommal a Don-Miguelek egyik zászlóaljának harczilobogóját érdemjellel díszíté fel a tábornok.

Örömmel még növelte a hír, amely Komárom felmentéséről jött.

Ápril 24-én tehát az egész osztrák főcsereg immár úton volt. Jellasich a megállapodás szerint Eszéknek tartott, Welden pedig, — Esztergom, Tata, Szőny érintésével, — Pozsony felé.

Ki hitte volna még csak ujévkor is, hogy a nagy és félelmetes császári hadsereg, így összetörve lesz kénytelen elhuzódni az országból? Pedig minő kevélyen jött, mennyi önérzettel, mily fenyegetőleg! Azt gondoltuk, hogy csakhamar béklyóba ver bennünket, s lám, a kicsűfolt, lenézett honvéd törte meg őt.

Vajjon ki hitte volna? . . .

Simunich, aki, mint tudjuk, ostromhadával Szőny körül táborozott, hasonlókép útrakészült. A nehéz faltörő ágyúkat kezdte immár kiszedegetni a sánczokból. Minden jel azt mutatta, hogy föl akar hagyni

Komárom vívásával, s Weldenhez csatlakozván, szintén Pozsony felé húzódik.

Budapest kiürítésének híre villám-szárnyakon repült szét az országban. Április 24-én este már a komáromi várőrség is tudott róla. De a vigyázó Görgei észrevette a Simunich készülődését is. Nem akarta ép bőrrel elereszteni. Aztán ott volt a tömérdek ostromszer, hátha lehetne azokból valamit zsákmányolni. Azonban sietni kellett, hogy a támadás, még Welden csapatainak a megérkezése előtt, intéztessék.

Vetter Antal honvédtábornok. — (Egykoru arckép.)

Csakhogy a sikerrel kecsegtető vállalkozás elé nagy akadály gördült. Nem volt híd a Dunán, a melyen csapataink átkelhetnének. Puky kormánybiztos, mikor híre jött, hogy a felmentő sereg közeledik, a város és a Csillagerőd közt építtetett ugyan egy erős hajóhidat, de azt Simunich tüzérei elsüllyesztették.

Görgei tehát, ha tervét keresztül akarja vinni, kénytelen átkelőhelyről gondoskodni. És gondoskodik. A komáromi ügyes hajóácsok segítségével, ugynevezett talphídat állít össze. Az ellenség folytonos ágyú-

tüze közt nehezen folyik ugyan a munka, hanem azért ápril 25-én alkotkor mégis készen áll a híd.

Most következik aztán a vakmerő hadművelet nehezebb része: észrevétlenül átkelni a hidon. S ez is szerencsésen sikerül. De siker koronázza támadásunkat is. Éjfél tájban húzódnak át csapataink a tulsópartra, s napkeltekor a meglepett ellenség már csaknem összes ostromsánczaiból ki van űzve.

De ez még csak a kezdet. Az ostromvonalon túl: Ács, Harkály, Mócsa körül ujjalag kitör a harc. Simunich kétségbeesetten védekezik s roppant erőfeszítést tesz, hogy támadó csapatainkat visszazorítsa. Nem sikerül néki.

Leghevesebb a küzdelem az ácsi erdőnél, amelyet két ellenséges dandár tart megszállva. Zászlóaljaink valami négyszer hatolnak az erdőség sűrűjébe, hanem a gyilkos puskatűz elől mindannyiszor meghátrálni kénytelenek. Ekkor Görgei maga áll a visszavonuló csapatok élére, s oly irtózatos rohamot intéz a császáriak ellen, hogy azok rémült ijedéssel menekülnek tova.

A harc hevében, körülbelül délelőtt tíz órakor, érkezik meg Tata felől Schlick tábornok több mint tizenhatezer fegyveressel. De immár ő sem képes a csatának kedvezőbb fordulatot adni.

Görgei attól tartva, hogy Welden is megjön, s ekkor túlszárnyaltatik: délután két óratájban abban hagyta a támadást. Megelégedett az elért fényes sikerrel, aztán csapatjai is rendkívül fáradtak voltak, s töltenye is fogytán.

Simunich pedig örült, hogy nem bántják. Kifujta magát, megpihent, s estenden egész ostromhadával Győr felé húzódott. Vele ment Schlick is.

Görgei erről az újabb szép győzelemről azon hevenyében külön futár által a következő értesítést küldötte a kormánynak:

Főhadiszállás Komárom, ápril 26-án 1849.

Damjanich és Klapka hadtestei a megszállva tartott Komárom felszabadítását ma végkép befejezték. A Duna jobbpartján levő ütegeket rohammal bevették, s ez alkalommal hat 24 fontos ágyút és két taraczkot elfogtak; továbbá 600 fogolyt tettek, köztük a Deutschmeister gyalogságának egész gránátos osztálya tiszteikkel együtt. Halottjaink és sebesültjeink száma: 600; az ellenségé 1000-nél is több. A fő-sereg a Duna jobbpartján áll, az osztrák sereg visszavonult, a mennyire kivehető, Győr felé.

Görgei.

Másnap aztán részletesebben is beszámol:

Komáromi főhadiszállás ápril 27-én 1849.

Előleges jelentésemet a tegnapi győzelmes csatáról a következő, eddig tudomásomra jutott részletekkel toldhatom meg:

Az ellenség Komárom, de különösen az ismét tökéletesen helyreállított Dunahíd elleni lövöldözéseit f. hó 25-iki éjféltájig folytatván, akkor előbb Knézics osztálya, s utána félórai közökben Klapka és Damjanich hadtestei a Dunán átkelven, még azon éjjel az ellenséges sánczok megrohanására rendbe alakultak.

Éjfélután 2 órakor a megrohanás Knezics osztálya és Dipold alezredes dandára által oly vitézséggel és erélylyel történt meg, melyhez hasonlót a hadviselés

Részlet a szőnyi csatából. — (Gróf Kreith Béla gyűjteményéből.)

története ritkán mutat. A sánczok első rohamra bevették, dacára az élénk ágyútűznek és az erős gyalog őrseregnek, kiket a rohanók szuronysegezve részint leszúrtak, részint foglyokká tettek.

Napvirradtával Ó-Szőny is az I-ső hadtest (Klapka) seregei által szuronynyal elfoglaltatván, az ellenség megkergettetett. Reggeli 8 órakor minden sánczok kezeinkben voltak.

Ezután az osztrák ostromló sereg az Ács felőli úton fölállott, s miután az ellenség főereje Tata felől a csatamezőre érkezett, ami csak akkor kifejlődő osztályaink ellen özpontos támadást készült tenni. Ekkor a mi két átkelt hadtestünk, valamint a komáromi őrségnek egyrésze, — 4 zászlóalj Guyon tábornok vezérlete alatt — előre menvén, tüzes viadal támadt, mely délutáni 2 óráig a

csatasíkon folytatott és seregeinknek minden pontokon győzelmével végződött. Az ellenség végkép visszavonult, s minthogy aznap tovább előnyomulni szándékunkban nem volt, csak kisebb lovascsapatokat küldtem utánok.

Knezics ezredes vitéz seregeit személyes kitünő bátorsággal vitte rohanásra; osztálya pedig aznap csodákat tett és a legkitünőbb vitézséggel vívott.

Általában a tegnapi csata sok vitézeknek adott maguk kitüntetésére alkalmat. Így például a 26-ik zászlóalj, melyet sokkal nagyobb lovasosztály körülfogott, magát derekasan addig tartotta fen tömegben állva, míg a 47-ik zászlóalj felszabadítására sietvén, a lovasságot visszavonulásra kényszerítette. Ezenkívül Németh tűzérőhadnagynak derék viselete minden dicséretre méltó, valamint a Zerdahelyi-féle üteg egy irányzójának önmegtagadása különösen kiemelendő, kinek egy rakéta orrát elszaggatta és egész arcát tetemesen megsebesítette, de ki szörnyű sérülése dacára ágyúját addig oda nem hagyta, míg az üteg a tűzből ki nem takarodott, s csak azután ment a kötöző helyre az orvos segítségét igénybe veendő. Ily tett dicsérszóra nem szorult.

A rohanás és a csata eredményei, mikhez a sánczokban talált tömérdek mennyiségű lőszerkészlet is járul, — legszólóbb tanuságai derék vitézeink minden dicséretet túlhaladó hajthatatlan bátorsága és szilárd elszántságának.

Ma kis mozgó csapatot indítottam el Ács felé, mely alkalommal az erdőben nagy mennyiségű bombákat, több hordó lőport, számtalan sánczszekereket és Ács helységében 24 nagy fuvarszekeret találtunk és azokat birtokunkba ejtettük. Ma mindenfelől hozattak be foglyok. Ács pedig seregünk által megszállatott.

Görgei.
tábornok.

A csapatokhoz pedig ezt a lendületes és fölvillanyozó szózatot intézte:

Komárom, ápril. 29. 1849.

Bajtársaim!

Még alig egy hónap előtt a Tisza megett állottunk, — kétes pillanatokot vetve még kétesb jövőnkre.

Ki hitte volna akkor, hogy egy hónap múlva már túl leszünk a Dunán, s szép hazánk nagyobb része fölmentve egy esküszegő rút dynasztiának rabigája alól.

Legbátrabbjaink sem mertek volna annyit bizton remélni. De a hazaszeretet szent ihlete áthatott benneteket, s az ellenség milliónyi armádiának tekintette bátorságtokat.

Ti győztetek, — győztetek hétszer egymásután; és győznetek kell ezentúl is.

Emlékezzetek róla, ha új csatára keltek!

Eldöntő volt minden csata, melyet eddig vívtunk; még eldöntőbb lesz, valamennyit ezentúl vivandunk.

Emlékezzetek róla, ha új csatára keltek!

Tinéktek jutott a szerencse, éltetek feláldozásával megadni e szép honnak ősi önállását, nemzetiségét, szabadságát, örök fönlétét. Ez legszebb, legszentebb feladatotok.

Emlékezzetek róla, ha új csatára keltek!

Melléklet „Az 1848–49-iki Magyar Szabadságharcz Története“ czimű munkához.

Budavár bevétele 1849. máj. 21-én.

Sokan vannak köztünk, kik már kivivottnak hiszik hazánk óhajtott jövőjét. De ne ámitsátok magatokat, mert ezen harcz nem Magyarország és Ausztria közti harcz egyedül, — ez európai harcz leend: a természet adta legszebb népjog harcza a bitor zsarnokság ellen. S győzni fog a nép; győznie kell mindenütt.

De ezen győzelemnek ti alig lehettek élvezői, ha bajnokai lenni híven akartok. És bajnokai csak akkor lehettek, ha martyrjai lenni ezen legszebb, legdicsőbb győzelemnek elhatározott szándéktok.

Emlékezzetek róla, ha újra csatára keltek!

S minthogy élő hitem, miszerint köztetek alig van, ki egy gyáva életet jobban szeretne a dicső halálnál, s ki velem egyformán nem érezné, hogy oly nemzetet, melynek fiai hasonlók a szolnoki, hatvani, bicskei, isaszeghi, váci, nagysallói és komáromi hősökhez, rabbá tenni többé nem lehet, még a legborzasztóbb ágyútűzben is csak azon egy jelszavam marad hozzátok:

Előre bajtársaim! mindig előre!

Emlékezzetek róla, ha új csatára keltek!

Görgei Arthúr.

A szőnyi csata, ámbátor kisebb arányu volt, mégis döntő súlylyal nehezedett a hadviselés mérlegébe. Komárom teljesen fölszabadult az ostromzár alól. De megtisztult az ország is. A határszegély kivételével alig volt immár számottevő ellenség a haza vérázott földjén.

„A komáromi vár teljes fölmentésével, — mondja Görgei emlékirataiban, — gödöllői haditervünk keresztülvitele kielégítő sikerrel befejezték. Köszönhetjük pedig ezt főkép Damjanich rendíthetlen szilárdságának a nagy-sallói ütközet alatt, valamint Aulich tábornok bámulatos kitartásának és művészetének, amelylyel a Pest felől összevont osztrák fősereget annyi időig lekötöni és hadászati szándékaink iránt tévedésbe ejteni tudta.“

A kápráztató siker fölött, mondanunk sem kell, nagy vala az öröm országszerte. De nagy volt főleg Komáromban, amely annyi szorongatás után, végre ismét érintkezhetett a külső világgal. Ezt a szívderítő örömet azonban egész váratlanul egy végzetes baleset závarta meg.

Görgei, mint tudjuk, — „hogy beláthasson az ápril 14-ikének a rejtélyébe,“ — a Szemere-miniszterium kebelében elfogadta a hadügyitárczát. Elfogadta olyaténképen, hogy „egyelőre“ a seregnél marad, s a miniszteri teendőket valamelyik megbízottja által fogja végeztetni. A dolog sürgetőssé vált, alkalmas helyettesről kellett gondoskodni. Választása: Damjanich tábornokra esett. Sokan azt mondják, hogy így akarta félretolni az útból népszerű vezértársát, akire újabb meg újabb fényes sikerei következtében irigykedni kezdett. Annyi bizonyos, hogy Damjanichnak egy csöpp kedve sem volt könnyű harczikardját a nehéz-

kes irótollal fölcserélni. De a mézesajkú Görgei addig beszélt néki, míg végre is megadta magát.

— Üsse kő, hát elmegyek, — válaszolta kedvetlenül, — de visszajövök, mihelyt csak lehet. A tábor az én otthonom, nem a beamterszoba.

És nyomban készülődéshez fogott, hogy mielőbb utazhassék, ha már csakugyan távoznia kell. Vastengelyű erős kocsit szerzett, egypár szép fiatal lovat vásárolt. Mert abban az időben gőzös helyett még az ilyen „more patrio“ alkalmatosság járta.

Ápril 27-én búcsúebédet adott tábornok-társainak. A lakoma végén a híres 3-ik zászlóalj háromtagú tiszti-küldöttsége, — Földváry Károly, Gorove Antal és Elekes István, — jelentkezett Damjanichnál, hogy még egyszer elbúcsúzzék tőle. A szónok Elekes volt.

Damjanich még az asztalnál ült: egyedül, merengve. Előtte félig ürített pohár, nemes arcán a ború felhője. Az elfogódás látható jelével fogadta legkedvesebb zászlóaljának búcsú-üdvözetét. Aztán fölemelkedett s fejét mellére eresztve, lassan, mintha neheze érnék a szó, ilyen válaszolt:

— Köszönöm fiaim! Mind szép amit mondtál; de ha tisztába jövünk a némettel, akkor ne keress engem a seregnél, hanem gyere el Magyarára, s ha ott meglátsz egy vén ráczot, aki kapálja a szőlő tövét és iszsa a tavalyi levét, — az én leszek. Ha pedig nem jövünk tisztába a némettel: akkor se keressetek engem a seregnél, mert én ugyan koronás fő alatt soha sem szolgállok. Most pedig, mint tudjátok, egészen itt is hagylak benneteket. Megmondta nekem Görgei, hogy bakát csak én tudok organizálni. Mikor ő meglátta az én hadtestemet, levette a kalapját előtte, s megkért, hogy menjek el helyette Debreczenbe, bakákat teremteni a zaklatott, szegény hazának. S én el is megyek.

Ezzel fölemelve poharát, a küldöttség tagjaihoz fordult:

— No, koczintsatok velem utóljára. Isten éltessen benneteket. Remélem, nem hoztok szégyent a nevemre.

És összecsendült a négy pohár, de olyan szomorúan, mint a lélekharang.

A következő nap reggelén, — ápril 28-án, — mielőtt útrakelt volna, új lovait akarta kipróbálni. Sétakocsizást tett. A két tűzvérű csikó azonban valamitől megbokrosodott s szilaj vágatással repült az utcán. Damjanich kiugrott a kocsiból, ámde oly szerencsétlenül, hogy *jobb lába a bokán felül eltört*. A hatalmas embert úgy kellett táboriágyon hazaszállítani.

A baleset híre csakhamar szétterjedt az egész várban, s mindenütt könyfakasztó szomorúsággal fogadták.

— Nagyobb szerencsétlenség ez, mintha egy döntő csatát veszítettünk volna, — jegyezte meg búsan Földváry.

A szerencsétlenségről Kossuthot ápril 29-iki pótló hadijelentésében maga Görgei értesítette:

Végezetül, — ugymond, — kell kormányzóelnök urat egy, egész hazánkat sújtott balesetről értesítenem. Damjanich tábornok úr tegnap kocsijával felborult és

Schweidl József honvédtábornok. — (A vértanu 1849-iki arcképe.)

lábszárát éppen a bokánál eltörte. E baleset által azon derék hazafi sok ideig mindennemű hivatalra, de hadi-szolgálatra talán örökre alkalmatlanná tétetett. A hadseregnek minden egyes embere fájdalmasan érzi e nagy veszteséget s úgy hiszem, azt honunk minden hű fia hasonlóan érzendi, mert pótolhatlan

Debreczenben talán még nagyobb volt a megdöbbenés. Kossuth, a Görgei tudósításához, mely a hivatalos lapban azonnal közöltetett, a következő megjegyzést fűzte:

...„Igenis: Damjanich tábornok úrnak balesetét a hazának minden hű fia velem együtt a legmélyebb bánattal fájlalja, s osztozik azon keserves meggyőződésben, hogy ez a baleset *országos csapás*. A vallás szolgái kötelességüknek tartandják a népek Istenéhez, a szabadság mindenható védőjéhez nyilvános imákkal járulni, — melyekben minden magyar szíve mélyéből osztozik; — hogy adja vissza Damjanichot, szabadságunk dicső bajnokát minél előbb helyreállított erővel hazánknek. Az orvosi tudomány ne ismerjen szentebb és magasztosabb feladatot, mint őt ép egészségben minél hamarább és biztosabban visszaállítani; vitéz hadserege pedig, azon hadsereg, mely az ő vezérlete alatt a „semper victrix“ (mindig győző) nevet kiérdemelte, ismerje dicsősége kellékeinek folytonos győzelem által vitéz vezéreinek szívét megvigasztalni“

„Ez a baleset *országos csapás*,“ — írja Kossuth; s a mint a következmények igazolták, csakugyan az volt.

Damjanich egy ideig Komáromban feküdt, később aztán, mikor egy kis erőhöz jutott, Budapestre hozták, majd Aradra ment, a hol június elején az elfoglalt vár parancsnokául neveztetett ki. S a várból nem is jött ki többé, csak — a bitófához.

Sajátságos, hogy a beteg nagy ember előre érezte bús sorsát. Május 15-én, mikor a távozó Puky búcsúzni volt nála, egyszer csak megszólal Damjanich:

— Meglátja kedves barátom, hogy küzdelmünknek szomorú vége leszen. Görgei katasztrófa elé viszi a nemzetet. Érzem, tudom. Meglátja, meglátja

Aztán bepólyázott lábára mutatott.

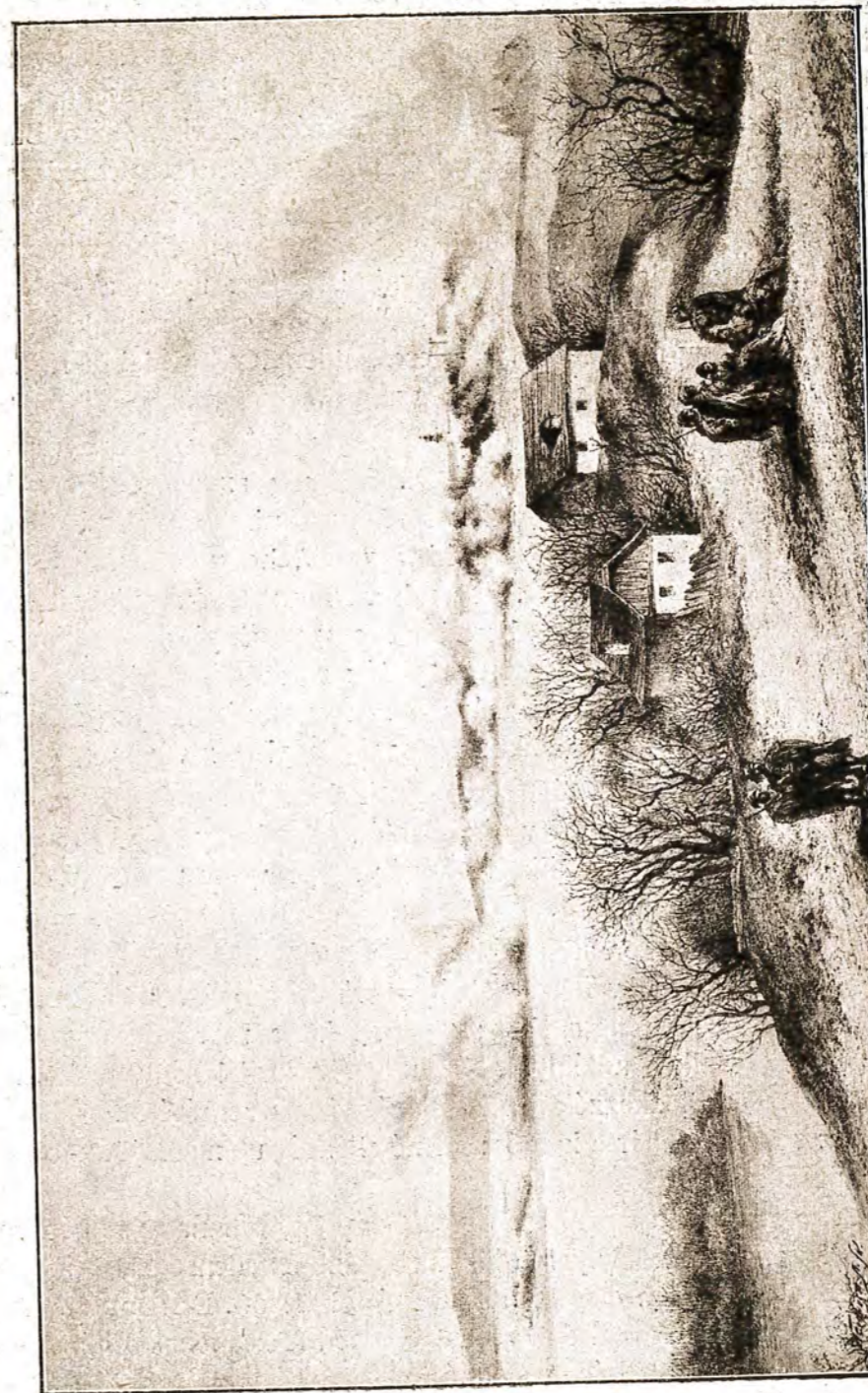
— Hejh, csak ez a láb ne tört volna el, — sóhajtotta könybe-fuló hangon.

Igen, igen, csak az a láb, mely győzelemről győzelemre hágott, csak ez a láb ne tört volna el, talán sok minden máskép történik.

Damjanich balesete természetesen több fontos személycserét vont maga után.

A helyettes hadügyminiszter Klapka lett, aki rövid időn már úgyis pótolta egyszer Görgeit. Klapka május 4-én utazott Debreczenbe s május 28-ikáig, vagyis komáromi parancsnokká történt kinevezéseig maradt ott.

Az elárvult Damjanich-féle III-ik hadtestnek a parancsnokságát Knezics ezredes kapta, az I-ső (Klapka) hadtest élére pedig Nagy Sándor állott. Knezics, ebből az alkalomból szintén tábornok lett.

Részlet Komárom első körülzárlásából. — (Egykoru kép. Gróf Kreith gyűjteményéből.)

Egyáltalán ebben az időben, a diadalmas harcok közepette, megint sok előléptetés volt. Bem József és Mészáros Lázár az altábornagyi rangot nyerték; Guyon, Lenkey János, Czecz János, Nagy Sándor, Knezics, Visoczky tábornokokká neveztettek ki; Assermann, Kazinczy Lajos, gr. Eszterházy Pál, Psotta, Kemény Farkas, báró Bánffy János, Kiss Sándor, Bethlen Gergely, Inczédi Samu stb. ezredesekké léptek elő.

Még nagyobb arányú az előléptetés az alsó rangfokozatban. Háborúban, főleg forradalmi seregeknél, vajmi keveset nyom a szolgálati idő. Itt a személyes bátorság a döntő. Ekképen történt nálunk is. Eleendő vala egy-egy feltünőbb vitézi cselekedet, hogy valaki őrmesterből hadnagy, hadnagyból százados legyen.

De szükség is volt tisztekre. Hisz seregünk, daczára a rettentő harcoknak, napról-napra gyarapodott. Kossuth az ő csodálatos leleményességével, mint valami bűvész, folyton újabb meg újabb csapatokat varázsolt elé. Az ember azt hitte volna, hogy immár lehetetlen több fegyverest összeszednünk. Kossuth megmutatta, hogy igenis lehet. Ápril 23-án a képviselőházhoz beterjeszt egy törvényjavaslatot, amelyben a honvédseregnek ötvenezer fővel való szaporítását kéri, — s május elején, tehát alig két hét múlva már ismét nyolcz új zászlóalj áll csatákészben. S így ment folyton csaknem a szabadságharc végeig.

Az ország Pozsonytól Szegedig, Tokajtól le egész Kanizsáig, igaz, fölszabadult az ellenség vasjárma alól, de volt egy hely, épp hazánk kellős közepén, ahol még mindig kevélyen pompázott a sárga-fekete zászló. Ez a hely: *Budavára*.

A magyar ember arcját elfutotta a szégyenpir, ha arra gondolt, hogy Mátyás király dicső lakóhelyén a német tanyáz. Hisz Budavár nélkül a főváros csak félig szabad; olyan, mint a rab, akinek csak az egyik kezéről veszik le a béklyót. Kossuth már ápril 15-én figyelmezteti Görgeit, hogy ne feledkezzék meg Budavár visszaszerzéséről.

Az volt most már a kérdés: a futó ellenség után menjünk-e, vagy Budavár alá?

A hadtudomány azt tanácsolta, hogy egy pillanatig se késsünk, hanem a legnagyobb erélyvel üldözzük tovább az ellenséget, s meg se álljunk Bécsig. Welden maga is az üldözéstől tartott. Erre mutat, hogy előbb Pozsony körül, majd Schwechat vidékén földsáncokat hányatott, s lázas sietéssel készült Bécs védelmére.

„A szőnyi győzelem, — írja Kossuth viddini szózatában, —

második merangói csata lehetett volna, ha Görgei kellő nyomatékkaal üldözi az ellenséget. Bécs akkor érett gyümölcs gyanánt kardcsapás nélkül hullott volna a kezébe s Olmützből az uralkodóháznak távozni kellett volna.“

Hollán Ernő honvédezredes.

Igy lett volna-e? — nem tudható. Valószínű, hogy: igen. Mindazonáltal Görgei arra tökéltte el magát, hogy Buda felé vonul.

Vajjon miért? Homályban maradt kérdés, amely körül még ma is, egy félszázad múltán, könyvekben, társalgás közt gyakorta élénk eszmecsere folyik.

Maga Görgei emlékirataiban, a többek közt, így válaszol erre a kérdésre:

... „Az okok, — ugymond, — melyek engem leginkább arra indítottak, hogy az ellenség főerege ellen való támadó-munkálataink szakadatlan folytatásának eszméjéről lemondjak, túlnyomólag politikai természetűek voltak. Ezen okok, im a következők: Először, mivel meggyőződtem, hogy a függetlenségi határozat, — bár az ifjú seregnél nagy meglepetésemre ezerhangú helyeslésre talált, — a hadseregnek azt a régibb részét, mely egykor a császári zászlók alatt szolgált, oly elégületlenné tette, hogy az a hadjáratnak folytatására osztrák területen, alig lett volna rábirható. Másodszor, mivel ez a tapasztalás arra az eszmére vezetett, hogy Buda megvétele után a határszélig teendő előnyomulásunk, s az ellenségnek a Lajthán túl való úzése, a hadjáratot politikailag bezárja. A győzedelmes sereg nevében fölhívtam volna ugy az osztrák kormányt, mint a magyar országgyűlést, hogy az 1848-iki alkotmány alapján békesen egyezkedjenek s vessenek véget a polgárháborúnak. Hisz ugy az olmützi kényszer alkotmány-irat, mint a debreczeni ápril 14-iki határozat a kivihetetlenségnek egyforma színvonalán állott. Emez Magyarországnak, az pedig az Osztrák császárságnak fenmaradását tette lehetlenné. Mind Olmützben, mind Debreczenben nagy szót mondtak ki annak előleges érett megfontolása nélkül: vajjon elégséges-e saját erejük, a szót tetteikkel igazolni. S mivel az osztrák foglyok útján arról értesültem, hogy az orosz beavatkozás immár elhatározott dolog; azt hittem, hogy az osztrák kormány hajlandóbb lesz az olmützi alkotmányiratról lemondani, hogysem az orosz segély behívásával elárulja saját gyöngegségét...”

A „Frankfurter Zeitung“ levelezője előtt pedig 1896 őszén így nyilatkozott:

— Mikor én csapataimmal nagy kerülő uton a végső menedékbe: Komárom fölszabadítására indultam, Kossuthot sürgősen figyelmeztettem, hogy lőszereket küldjön utánam. A sok teendő közt azonban Kossuth a lőszerokról egészen megfeledkezett. Midőn Komárom előtt támadásra készültünk, már csak egy hadtest számára volt töltenyünk s ez is csak egy napra. Így tehát az osztrákok üldözésére nem is gondolhattunk, Budára kellett mennünk.

Míg tehát emlékirataiban politikai okokat hoz elő, itt a lőszerhiánygyal mentegetőzik. A két állítás közül melyik hát az igaz? Mindakettő? Vagy egyik sem?

Görgei elhatározásának, a fölhozottakon kívül, mindenesetre volt egy sajátos egyéni oka is, amelyről természetesen hallgat. Ez az ok, Klapka szerint: a hiúság.

... „Komárom fölmentése után, — beszéli Klapka, — Magyarország sorsa Görgei kezében volt. Két út vezetett a rejtelmes jövőbe. Egyik a végelhatározáshoz: az ódon császárvárosba, a másik a mulasztások és zavarok tömkelegébe: Budához. Görgei az utóbbi utat választotta s ezzel megtörtént az első lépés a bukásra. Alapoka hadjáratunk ez irányváltogatásának a hiúságban keresendő. Görgei, mint hadügy-miniszter, nem akart előbb megválni a hadseregtől, a míg Budavár megvétele által eddig szerzett érdemeire föl nem teszi a koronát, jól tudván, hogy ez a nagyszerű és hősi haditény a hagyományaihoz ragaszkodó, vitéz magyar nép szemében csattanósabb leend minden másnál; s nemcsak népszerűségét fogja növelni, hanem talán már ekkor elhatározott tervéhez: a diktátorsághoz is közelebb viszi“ ...

De mindez, vád és védelem, a szabadságharcz lezajlása után iratott. A száraz tény az, hogy Budavár mielőbbi bevételét óhajtotta Kossuth is, Görgei is, Klapka is; hön óhajtotta az egész magyar nemzet.

Óhajtotta pedig főképp azon okból, mert általános volt a nézet, hogy a budai vár tarthatatlan: egy kicsiny, nyomorúságos fészek, amely nem képes magát védeni, s a mely a legelső megrohanásra ölünkbe hull. Egypár rövid nap s vége az egész dolognak, ekkor aztán megújuló harczi kedvvel indulhatunk ismét az ellenség után.

Igyen gondolkozott Görgei is. S ebből magyarázható, hogy még csak ostromgyűkát sem vitt magával.

De nyilván ilyen fölfogásból indult ki Kossuth is, amikor azt irta Görgeinek, hogy elég lesz Budának nyolcz-tizezer ember, a sereg többi részével pedig üldözze csak tovább az osztrákokat.

Klapkának, mihelyt a hadügyminiszterium vezetését átvette, egyik legelső teendője volt, hogy körülnézzon a fővárosban. S csak ekkor látja, még pedig a legnagyobb meglepetéssel, hogy a budai vár ugyancsak megerősült. Azonnal ir Görgeinek, hogy baj van, s legjobb lesz, ha csak körülzároltatja a várat, ő maga pedig Bécs felé indul. Ámde Görgei, ki a levelet útközben kapta, már nem akart elállani föltett szándokától.

A dolog, persze, Kossuthnak is csakhamar a tudomására jut, aki tüstént tollat ragad, s hosszabb levelet intéz Görgeihez. Szemére lobbantja, hogy ujolag letért az engedelmesség útjáról; a helyett, hogy

a seregzöm, amint azt meghagyta neki, a futamló ellenséget üldözné, csak tizezer embert küldött Welden után, míg ő maga „harminczezer fegyveressel s közte hétezer huszárral“ a budai vár ostromára indul. „Attól félek, — ugymond, — hogy Buda a mi Mantuánk lesz.“

Görgei már Budán volt, amikor Kossuthnak ez a második figyelmeztető levele a kezéhez jutott.

— Azért hoztam annyi sereget, — fordult mentegetőzve Ludwig kormánybiztoshoz, — mert egy csapással két legyet akartam ütni. Elfogni Jellasichot és bevenni Budavárát. Jellasich, igaz, elillant; de ha már itt vagyok, csak nem térhetek vissza a vár bevétele előtt.

Görgei, az I-ső és a III-ik hadtesttel ápril 29-én indult el Komáromból, s lassú menetben május 4-én virradatkor érkezett Budára. A Kmetty-hadosztály, mely Esztergomban táborozott, már ekkor ott volt. Aulich, a pesti oldalról a II-ik hadtesttel csak dél felé jött át, még pedig egy rögtönös hajóhídon, amelyet a Gellérthegy mögött veretett.

Az ekként összevont ostromsereg beosztása a következő volt:

Fővezér: Görgei Artúr tábornok, *vezérkari főnök:* Bayer ezredes, *tüzérségi főnök:* Pszotta ezredes. *Az utászcsapat főnöke:* Szodtfried ezredes.

I-ső hadtest. Hadtestparancsnok: Nagy Sándor József tábornok. *Vezérkari főnök:* Kleinheinz őrnagy. *Tüzérségi főnök:* Carabelli őrnagy.

Gyalogság: A 6, 17, 19, 26, 28, 34, 43, 44, 47, 52 és a 116-ik honvédszászlóalj, továbbá 2 század utász.

Lovasság: 8 század császár-huszár s 4 század Coburg-huszár.

Tüzérség: Egy 6 fontos gyalogos-üteg, 2 lovas-üteg, egy 12 fontos telep-üteg, $\frac{1}{2}$ rakéta-üteg.

II-ik hadtest. Hadtestparancsnok: Aulich tábornok, *vezérkari főnök:* Messzéna őrnagy, *tüzérségi főnök:* Jósák őrnagy.

Gyalogság: A 25, 48, 49, 54, 56, 60, 61, 63 és a 114-ik honvédszászlóalj, 2 század bécsi légió, 1 vadász-század, 3 utász-század.

Lovasság: 6 század Würtenberg-huszár, 4 század Bocskay-huszár.

Tüzérség: Két 3 fontos üteg, három 6 fontos táborig üteg, egy lovas-üteg, egy 12 fontos telep-üteg.

III-ik hadtest. Hadtestparancsnok: Knézich tábornok. *Vezérkari főnök:* Albrecht őrnagy. *Tüzérségi főnök:* Wanner őrnagy.

Gyalogság: A 3, 9, 42, 65, 109, 112, 113, 118 és a 121-ik honvédszászlóalj, továbbá 2 század vadász.

Lovasság: 8 század Hannover-huszár, 6 század Ferdinánd-huszár.

Budavár ostroma 1849-ben. — (Pettenkofen festménye.)

Tüzérség: Egy 6 fontos gyalogos üteg, két lovas-üteg, két 7 fontos taraczk-üteg, $\frac{1}{2}$ rakétás-üteg.

A XV-ik (Kmetty-féle) hadosztály: Parancsnok: Kmetty ezredes. *Vezérkari főnök:* Albert százados. *Tüzérparancsnok:* König százados.

Gyalogság: A 10, 23, 33, 45 és a 120-ik honvédszászlóalj.

Lovasság: 4 század Vilmos-huszar, 2 század nádor-huszar.

Tüzérség: Egy 6 fontos gyalogos-üteg, egy lovas-üteg, $\frac{1}{2}$ rakétás-üteg.

A létszám:

<i>I-ső hadtest:</i>	8199 gyalogos,	1322 huszar,	35 ágyú.
<i>II-ik hadtest:</i>	7510 „	1600 „	48 „
<i>III-ik hadtest:</i>	6700 „	1500 „	43 „
<i>A XV-ik hadosztály:</i>	3350 „	700 „	16 „

Összesen: 25,789 gyalogos, 5122 huszar és 142 ágyú.

Az egész ostromló sereg tehát, 142 ágyúval, 30.911 főből állott. Ezzel a hatalmas erővel szemben

a várórség

3500 emberből állott, — és pedig:

A vezetőség. Várparancsnok: Hentzi tábornok, dandáros: Alnoch ezredes, tüzérparancsnok: Cherpon őrnagy, mérnökkari főnök: Polini őrnagy.

Gyalogság: A 12-ik számú Vilmos-ezred 3-ik zászlóalja 1000 emberrel, a 23-ik Ceccopieri-ezred I-ső zászlóalja 700 emberrel, a varasd-kőrösi határőrvidéki gyalogezred III-ik zászlóalja 900 emberrel, a bán-sági 1. számú határőrezred I-ső zászlóalja 600 emberrel, a 17-ik számú Hohenlohe-ezredből 100 ember.

Lovasság: Egy század János-vértes.

Tüzérség: Az 5-ik tüzérezred 1-ső százada, a bombás-hadtest 1 osztálya, a vártüzérség 1 osztálya.

Műszaki csapatok: Fél század árkász és egy fél század utász.

Összesen: 3500 ember; ágyú: 198.

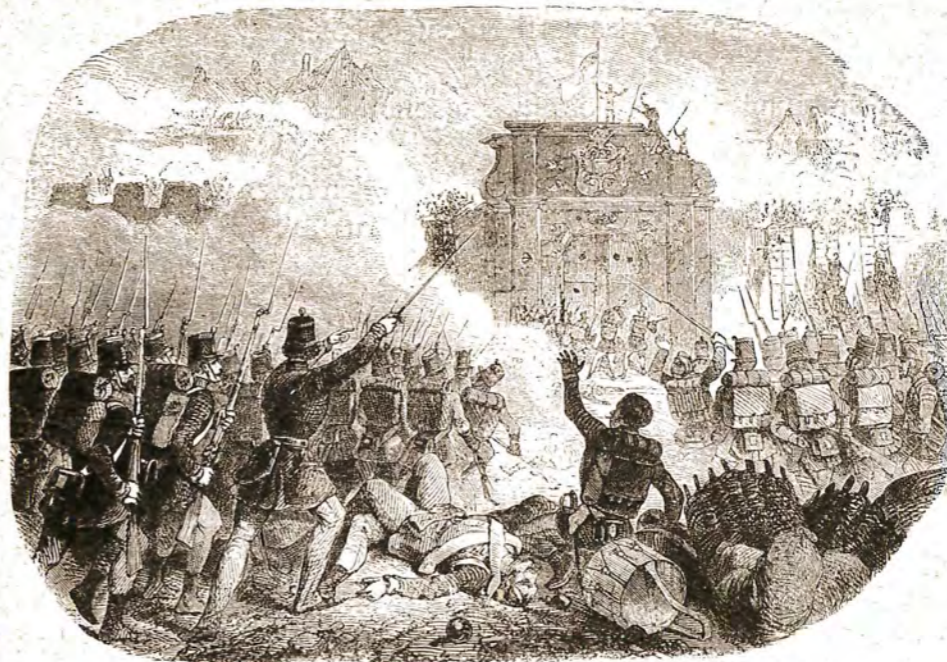
Az őrség maroknyi, de a vár korántsem oly gyöngye, amint azt eleintén hittük. Nem ingó kártyaház többé, hanem jelentékeny erősség.

Az osztrák mérnök-kar a tél folyamán csaknem egészen kitatarozta. Több helyütt új bástyafal épült, a gyöngébb részeket ezenfelül ugynevezett paliszádsor: hegyes czölöpökből vert kettős palánk védte. A vízve-

zeték, amelynek gyűjtő-medenczéje lent: a Vizivárosban volt, szintén a várhoz kapcsolattott. A bástyafalakon köröskörül számos ágyútelep, a vár alatt pedig, ott, ahol most az alagút nyílik, a lánczíd egész szélteben tíz gátlöveg, amelylyel végig lehet söpörni a hídon.

Az ilyképen fölszerelt várnak a parancsnoka, mint tudjuk, Hentzi volt.

Arthurmi Hentzi Henrik, svájci család ivadéka, 1785 október 26-án Debreczenben született, ahol atyja helyőrségi-tiszt volt. Hentzi szintén a katonai pályára lépett, s mint tehetséges ember, gyorsan haladt előre.

Részlet Budavár ostromából. — (Egykoru rajz.)

A szabadságharcz Brassóban érte, s ekkor már ezredes volt. Itt tette le a hivatalos esküt a magyar alkotmányra, s innen neveztetett ki Pétervárad parancsnokául. De bizalmunkkal csakhamar visszaélt: fondorkodni kezdett, s Péterváradot mindenáron a császáriak kezére akarta átjatszani. Emiatt aztán haditörvényszék elé került. Bűnpöre még folyamatban volt, a midőn kormányunknak Windischgrätz betörésekor menekülni kellett a fővárosból. A roppant zürzavar közepette azonban Hentzit Pesten felejtették. A fogoly ezredes tehát ilykép megint szabad lón. Még aznap szolgálattételre jelentkezett Windischgrätznél, aki a hitszegés jutalmául a tábornoki-rangot eszközölte ki a számára.

S nyilván ennek az árulásának köszönhető a budai várparancsnokságot is. Hiszen a távozó császári fővezér keresve sem találhatott volna erre a nehéz állásra alkalmasabb embert Hentzinél. Kétségtelennek látszott, hogy az esküszegő tábornok, akire nálunk csak büntetés várt, körömszakadtáig fog védekezni.

A vár tehát, mint láttuk, nem kicsiny fészek többé, de számottevő erőd; parancsnoka a végsőig elszánt, lőszere bőséggel, élelem több hónapra való. De mindezekon felül volt Budavárának egy bűvös talizmánja is. Az, hogy Pest a lábainál terül el. Ugy kellett a támadást intézni, hogy Pest, ez a szép főváros, ami büszkeségünk, lehetőleg kiméltessék. Emiatt aztán az ostromsereg nem férközhetett minden oldalról a bástyákhoz, s ereje megbénult.

Görgei, mihelyt megjött, még pihenőt sem engedve csapatainak, azonnal hozzáfogott Buda vivásához.

A nagyérdékű ostrom, amelynek minden mozzanatát lázas érdeklődéssel kísérte az egész ország, az egykoru följegyzések szerint, így zajlott le:

Május 4-én.

Csapataink minden irányból, vidám harczikéddvel Buda felé özönlenek. Az ostrom megkezdődik. A mozgalmas nap képét legjobban tükrözteti az „*Opposition*“ című pesti német ujságnak ez a leírása:

Pest, május 4. 11 órákor. A Dunaparton tengernyi sokaságu nép hullámzik. Eljött az óra, mikor az átkos Habsburgok zsoldosai örökre ki fognak űzetni Budapest falai közül, s elárult hazánk e nyomorult seregektől végkép megszabadul.

Győzelmes hadaink immár közelegnek Mátyás magas vára felé.

Zsámbék felől hallatszik az ágyú dörgése; a János-hegyről háromszinű zászlóink lobognak, kísértetve ezer meg ezer vitéztől az agg Buda felé. Csapataink egy része Ó-Budát és a Vizivárost már megszállotta, a Bomba-téren lobogóink vannak kint, s a Dunapart hosszában huszárok állanak.

12 és fél óra. Kemény ágyúdörgés riaszt fel bennünket az asztal mellől. Vagy nem riaszt, hiszen ez ismert, e kedves hangok nem rémítnek minket, hiszen e hangok a magyar szabadság dörgő beszéde.

A főroham Ó-Budáról történik a bécsi-kapu ellen . . .

1 órákor. A Dunaparton leirhatatlan örömrivalgás hangzik, a nép tömegesen tódul oda: a Gellérthegyen mintegy 20 huszár jelent meg; egyenesen a csillagvizsgáló-torony felé lovagolnak, s kitézik diadalmas zászlójukat.

Eddig az egykoru lap.

Seregünk még a délelőtt folyamán hozzálát a vár teljes körülvárásához. Az I-ső hadtest a Sashegy tövével száll táborba, a II-ik

hadtest, jobbszárnyával a Dunáig terjeszkedvén, a Gellérthegy mögött foglal állást; a III-ik hadtest a Krisztinaváros, a Kmetty-hadosztály pedig Ó-Buda felől zárja el a várat. A Szekulics-dandár Pesten maradt.

A tüzérség mozgása lassúbb. Egyelőre a Gellérthegy ormán és a Kis-Svábhegy oltalmazó szőlőtelepei közt állít fel egy-egy tizenkétfontos tábori-üteget.

A főhadiszállás a Krisztinavárosban volt, később azonban a Svábhegyre tétetett át.

Görgei déltájban, mikor a várból csapatára lőni kezdtek, megindította a tüzelést. Ágyúdörgéstől visszhangzott a főváros. Ez volt a

Budavár bevétele 1849. május 21-én. — (A bécsi cs. udv. levéltárból.)

bemutatkozás. Kevés vártatva egy Stefan nevezetű fogoly vértestiszttal a következő fölszólítást küldötte Hentzi tábornoknak:

Tábornok!

Buda a magyar seregek által el van zárva s ezek csak parancsra várnak, hogy a várat avval az erélylyel támadják meg, melyet csak a nemzetnek kényszerített élet-halálharca képes minden egyes katonába önteni.

Önnek feladata: Budát hosszabb ideig védeni, veszítve van.

Fogadja el az ajánlatokat, miket emberségből teszek önnek.

Adja meg magát.

A feltételek a következők:

Becsületes hadifogság, a tisztké fegyverrel, a legénységé fegyver nélkül.

A tekintély, melyet a magyar seregnél élvezek; a szubordináció, melyet vaskezekkel tartok fön; és saját személyes becsületesem, melyet eddig senki, még az osztrákok sem illethettek büntetlenül (mint ezt önnek a „lázdó csordák“ eddigi sikerei bizonyítják), kezeskednek önnek az ajánlott feltételek pontos megtartásáról, melyről önt szavammal biztosítom.

Győr, Székesfejérvár, Komárom, Nyitra, Hamsabég, a Bányavárosok, sőt az egész Vágvonal birtokunkban van; Budá a legszorosabban körülzárva. Az ugynevezett budai vár nem is erősség s Ön tábornok, megfoghatlan módon az osztrákoktól arra kiszemelve, hogy egy Don-Quixotte-szerű feladatot oldjon meg, amelynek a legtragikusabb kimenetele is aligha fogja Önt a köznevetségtől megóvni. És ha mindez nem rendíti meg Önt: akkor rendítse meg a gondolat, hogy *Ön magyar ember*, hogy Önnek nagy tartozást kell hazája iránt lerónia s hogy ehhez, ime, én alkalmat szolgáltatok Önnek.

Ha Ön érett, férfias meggondolás után is megmarad azon elhatározása mellett, hogy az ugynevezett budai erősséget a legmakacsabb módon védi: akkor én Önt — egy támadó föllelkesült sereg szenvedélyeinek egyes kitörései ellen föltétlenül többé nem biztosíthatom ugyan: de az ejtett foglyok még ekkor sem fognak részünkről kegyetlen bánásban részesülni, mivel ez ellenkezik lovagias hadviselési szokásunkkal és emberi érzésünkkel; — de ha ön a budai ugynevezett erősségnek végtelenségig menő védelmezésével még a lánczhídnak, e gyönyörű mesterműnek lerombolását és Pestnek — ahonnan Ön megállapodás szerint épen semmi támadást nem várhat, — bombázását kötné össze, a mely cselekedet egyenesen alávaló nevet érdemelne: akkor becsületeszavamat adom, hogy Budának bevétele után az összes várórség kardra fog hányatni! s én még az ön családja jövőjéről sem fognék jót állhatni.

Ön Buda ugynevezett erődjének parancsnoka; de Ön egyszersmind atya és született magyar; gondolja meg mit tesz! Én a haza nevében, az emberiség nevében szólítom fel és feleletét legkésőbb ma 3 óráig bevárom.

Óvatossá téve azon minden becsületről megfeledkezett alávaló rendszer által, mely szerint az osztrákok még hadi követeinket is fogságba ejtik és velök úgy bánnak, mint gonosztevőkkel, — egy hadifogoly osztrák tisztet alkalmazok jelen levelem kézhez adására.

Főhadiszállás Budán, május 4-én 1849.

Görgei Arthur,
tábornok.

A tábornokot csakhamar visszajön Hentzi üzenetével, mely rideg és elutasító. Így hangzik:

Tábornok!

Tetszett Önnek engem mint „az ugynevezett budai erősség“ parancsnokát rövidesen fölhívni, hogy három óra alatt kapituláljak; adjam fel a várat és magamat

a vitéz várórséggel együtt kegyelmesen kísértessen el a hadi-fogságba. Erre én azt felelem, hogy Budavára az Ön gyors elvonulása idején: folyó évi január 3, 4. és 5-én nem volt ugyan erősség, mit a magyar hadseregnek gyors futása eléggé bizonyított. De azóta Buda egy valóban tartható erődde lön átalakítva, melynek lesz szerencséje, Önnek a leghatározottabb módon ellentállani. Ezért felszólítom Önt tábornok ur, hagyjon fel tüstént, teljesen hiábavaló tüzelésével Buda várfalai ellen; mert másképp kénytelen leszek néhány nap mulva Pestet szintén ágyútűzzel megtámadni, a mihez oly hatalmas eszközeim vannak, hogy Pest romlása elkerülhetetlenné válik. S erre a támadásra már most is kényszerítetem, miután Pest felől ágyúkkal támadtak meg.

Egyébiránt ki kell jelentenem Önnek, hogy *nem vagyok magyar*, hanem svájci származású és honosított osztrák; hogy Magyarország irányában semmimű kötelezettségeim nincsenek; hogy családom nincs az Ön hatalmában; és még ha így lenne is, ez mit sem nyomna a latban. Ezért utolsó szavam:

Én ezt a helyet, köteleesség és becsület szerint az utolsó emberig védelmezni fogom. Feleljen Ön róla, hogy eközben a *szép testvérváros áldozatul esik*.

Budán, május 4-én 1849.

Hentzi,
tábornok és várparancsnok.

Az illetén daczos levélre csak fegyverrel lehet válaszolni. Görgei is úgy tesz. Azonnal üzen Kmettynek, hogy fuvassa meg a riadót. Az elérendő czél: a vízvezeték. Ha sikerül ennek a lerombolása: az őrség nem maradhat a várban. Kiűzi a szomj.

A 10-ik honvédzászlóalj kezdi meg a harczt, a 33-ik zászlóalj pedig tartaléknak marad. A vitéz 10-ik zászlóalj a legnagyobb golyózapor között nyomul előre, mind előbbre. Mikor a vízmű közvetlen közelébe ér: a torlasz kapuja hirtelen kinyilik, s irtóztató kartácstűz zúdúl közélük. Hetven ifjú honvéd kiomló vére fösti pirosra a szürke gránitkövezetet.

Pillanatnyi zavar támad, a rohamoszlop fölbomlik. De csakhamar helyreáll a rend, s a zászlóalj szuronyszegezve ismét csak előtör. Hasztalan. A vár bástyáiról, a torlasz megül még irtóztatosabb ágyútűz fogadja. Ujlag száz honvéd dől ki a sorból. Ekkor a 33-ik zászlóalj próbál szerencsét, de ennek a rohama sem sikerül. Kmetty végre is kénytelen fölhagyni a meddő támadással. Az ostromcsapat bosszúsan, kedvtelenül Ó-Buda felé húzódik.

Ütegeink ezalatt szintén jól dolgoztak, azonban itt sem mutatkozott kecsesgető siker. Hiába, tábori ágyúkkal nem lehet várat ostromolni.

Mikor Görgei látta, hogy az első rohamunk nem sikerült, nagy zavarba jött. Mi tévő legyen? Összeült Bayer ezredessel, a tábornok főnökével s hosszasan tanácskozott vele. Megállapodásuk az volt, hogy

mindenekelőtt rést törnek a bástyákon, s csak ezután, ha ez sikerül, intéznek újabb rohamot a vár ellen.

Görgeinek a haditörténelemből eszébe jutott egy kisebb spanyol vár: Bajadoz esete, amelynek bástyáit az 1808-iki napóleoni háború idején a francziák *alig néhány lépésnyi távolságról* lőtték rommá. Budán ilyen réstörő helyéül kínálva-kínálkozott a *Nyárshegy*, (másképp: Nap-hegy, vagy Karóhegy) az a dombhát, amely a Krisztinaváros délkeleti szélső házsora mögött, a templomtól a Gellérthegy felé húzódik. S legott elhatározták, hogy a Nyárshegyen mindenekelőtt egy „*leszerelő ágyútelep*“ készíttessék, ennek a védelme alatt aztán megépítik a „*réstörő-telep*“-et. A két tüztelep építésének a vezetésével: *Kleinheinze* őrnagy, az I-ső hadtest vezérkari főnöke s *Psotta* ezredes, a főszereg tüzérségi parancsnoka bízott meg.

Bayer, ez intézkedések okáról, úgyszintén a teendőkről így emlékezik meg:

A budai vár, ugy magas fekvésénél fogvást, mint Hentzi tábornok védintézkedései következtében *valódi erősség-számba volt veendő*. Ezért a támadás, ha még oly jól intéztetik is, egyelőre csak a vízmű erődítményére s az alsó várkertre terjedhet, mert a magasra rakott várfalaknak egyszerű lábtók útján való megmászása a legvitézesebbül támadó csapat részéről is előreláthatólag eredménytelen fogva maradni. De minthogy a vízmű elhódítása által sem lenne egyéb nyerve annál, hogy azután az *ilyen* győztes honvédek a Duna felől is a várfalak tövéig eljuthatván, azokat csak itt is meg kell mászniok; továbbá, hogy a várórség a szükséges víz újbóli megszerzése végett folytonos kirohanásra lenne kényszerítve, de ez ellen alig lenne módunk a kellő védőhelyekre szert tenni honvédeink számára: azért a jelen pillanatban a komoly támadás valóban csakis mézárszékre-hajtás lenne.

Meg kell tehát próbálni, hogy *kényszerhatás* által oldassék meg a főadat: bevenni Budát a lehető leghamarabb, de a lehető legkevesebb emberáldozattal.

Hentzi tábornoknak Jellasicshoz intézett és általunk elfogott leveléből látni, hogy Hentzit föllebbvalói a *gyors fölmentés* ígéretével bízatták. Föl kell tenni, hogy *ez a remény* tartja a lelket az őrségben. Ha már most az ígért határidő letelik a fölmentés teljesülése nélkül; ha az őrség folytonos (szinlett) támadásaink által a kiűlésig fárasztatik s a várban maradt polgárok házaikban szakadatlanul rémítetnek: akkor remélhető, hogy egyszer egy ilyen szinleges támadásból minden nagyobb nehézség nélkül át lehet menni az igazi rohamra. Hogy a hatást fokozzuk s a komoly támadásra való átmenetelt előkészítsük: a Karóhegyen, mely legközelebb eső ellenmagaslata a délnyugoti várfalnak, rögtön hozzá kell fogni egy tüztelep (gátöny) megépítéséhez, mely *leszerelő ágyú-telep* gyanánt szolgáljon s a melynek védő-működése alatt később ugyanitt a *réstörő ágyútelep* fog épülni.

Ezenkívül a Kálváriahegyen, a Kis-Svábhegyen, a Nagy-Svábhegy lejtőjének a szőlőiben és a Gellérthegyen elhelyezendő ágyú-ütegeinkből szakadatlanul lödözni

kell a várat s több helyütt felgyújtani; emellett mindenik hadtestünkből minden éjjel négy század, a Kmetty-hadosztályból pedig kettő estétől reggelig riadásban és viadalban tartsa az őrséget . . .

Ez volt tehát a haditerv, amelynek a keresztülviteléhez azonnal hozzá is láttak.

Hentzi tábornok a pesti Dunaparton tolongó nép közzé lövet. Mikor ez szétriad, a házakat bombáztatja. Már ezen az első napon 316

Budavár ostromához: A május 21-iki roham. — (Eredetije a bécsi cs. udvari levéltárban.)

ágyulövés intéztetik a várból Pestre. E hitvány boszu miatt óriási az elkeseredés. Hiszen Görgei, épp a főváros kimélése okából, még a leggyorsabb haditüntetését is eltiltotta a pesti oldalon.

A „*Opposition*“ ezekről az órákról a következőket jegyezte fel:

Délután 3 órakor: Hentzi, a budai vár kétségbeesett parancsnoka, belátva, hogy nincs többé menekvés, ágyuztatni kezdte Pestet, honnan ő meg nem támadt; löveti bombával, kartácscsal, tűzes röppentyűvel; s lövetett a Dunaparton sereglő néptömegre, 24 fontosokkal és granátokkal.

4 órakor: Több épület meg van már rongálva a bombázástól. Azonban a vérszopó még nem érte el főczélját: városunkra szórt tüzes röppentyűi még eddig nem gyújtottak. Polgártársaink közül már többen részint megsebesültek, részint lelövettek. Városunk nagy veszedelme daczára is élénk, vidor. Az utcákon fel- s alá sétálnak; az ablakokból szép nők néznek ki, csupán a Dunapartra tilos a menetel, ott örök állanak.“

Az ágyúharcz csaknem éjfélig tart.

Görgei külön megbizott utján nehéz ostromágyukat kér Guyon tábornok, komáromi várparancsnoktól.

Május 5-én.

A Nyárshegyen Kleinheinz őrnagy immár hozzáfogott az egyik tűztelep építéséhez. S különös, hogy az őrség tudomást sem vesz a szemei előtt folyó munkáról.

Hentzi a tegnapi történt lövetés tárgyában ezzel a hazug kiáltvánnyal fordul Pest lakosaihoz:

Pest lakosai!

A budai várnak tegnapi megtámadtatása alkalmával, a vízivárosból intézett ostromnak istápolásául, Pestről ágyulövések történtek a lánczhid ellen, melyek közül mindjárt az első golyók a parti oszlopra estek; s ha ezek a lövések csak húsz lépéssel rövidebbek, föltétlenül meggyújtották volna a négy akna-kemenczét, s a lánczhid, ez a nyolczadik világcsoda, ma már nem volna többé. Én eddig csak kényszerítve és kimélettel feleltem ágyúimmal. De ha a budai polgárházak czéltalan lerombolására intézett támadás abban nem hagyatik: úgy minden kiméletnek vége lesz s a vandalizmusért feleljenek azok, kik egy idegen fondorlatnak ördögi dühével saját bel-sejőkben dűlnak. S bizonyára nem is fogják elkerülni az utókor átkát.

Budán, május 5-én 1849.

Hentzi.

Irányi Dániel budapesti teljhatalmú kormánybiztos, *Patay* István hadi főparancsnok és *Ságody* Sándor Pestváros alpolgármestere a budaiakhoz intézett szózatukban Hentzi állításait rágalomnak nyilvánítják és kijelentik, hogy Pestről Budára egyetlen egy ágyulövés sem történt.

... Teljességgel nem egyezik meg a valósággal — így szólnak a többi közt — Hentzi tábornok azon állítása, mintha a pesti partról a hídra ágyulövések történtek volna. Innen egyetlen egy ágyulövés sem történt.

És valóban nemtelen, sőt vakmerő dolog az ellenségtől reánk, illetőleg a pesti hadparancsnokságra oly tetteket ráfogni, melyek nem történtek meg; ráfogni

csupán azért, hogy Magyarország virágzó fővárosának czéltalan és istentelen lövöldözését valamelyes ürügygyel palástolja.

És nemtelen, sőt vakmerő azon állítása, mintha eddig kiméletesen bánt volna a fővárossal, mert azt tegnap és ma, de főleg a mult éjjel történt borzasztó ágyúzás, az emberekben és az épületekben tett tetemes kár égbekiáltólag megczáfolja.

Igenis, az egész művelt világ, a jelen, úgy mint az utókor itélni fog ezen példátlan cselekvés fölött, melyet egy a Dunántúl folytatott ostromban semmi legkisebb tetteles részt nem vevő csöndes város ellen, az ország fővárosa ellen minden ok és czél nélkül követni az ellenség tábornoka nem iszonyodik . . .

Hentzi megsebesülése 1849. május 21-én. — (A bécsi cs. udvari levéltár gyűjteményéből.)

A „Közlöny“ e proklamációk kapcsán érdekes dolgokat mond el Hentzi tábornok viselt dolgairól. Leleplezi egészen.

A hivatalos jellegű közlemény, amelyhez az adatokat valószínűleg Kossuth szolgáltatta, így szól:

... Hentzi mint magyar születésű polgár hivatott be külföldről a magyar kormány által szabad alkotmányunk védelmére; felhivatott azon bizalommal, melyet minden becsületes honpolgár vele született jognál fogva követelhet s mely bizalom minden erőltetéstől sokkal távolabb volt, hogysen akárki is más meggyőződésre kényszeríttessék, mint a mire saját keblének istene vezérli, mely elvet a magyar kor-

mány minden lépésnél annyira tiszteletben tartott, hogy azt soha senki irányában nem sértette meg.

És midőn Hentzi a nemzet kormányának felhívására megjelent s a péterváradi várparancsnokságot elvállalta, az akkori pénzügyminiszternek, mostani kormányzónak kezeibe tette le becsületszavának szentségére fogadását, hogy az őt bizalommal megtisztelő magyar nemzetnek törhetlen hűségű szolgálója leend, annyival inkább, minthogy őt is nem csak több magyar családokkal közel kapcsolata, hanem születése is Magyarországhoz köti, eget, földet ígért s élet-halálra ajánlá szolgálati hűségét.

Igy lőn ő péterváradi várparancsnok, ki esküvel erősített ígéretének megszegésével vádoltatott s a kormány által Budapestre idéztetett, a péterváradi parancsnokságból felfüggesztésének ideje alatt, akár mely szolgálatra, különösen Szeged megerősítésének vezérletére ajánlkozván.

Hentzi, midőn hűtlenségét a honvédelmi bizottmány elnöke szemére veté s adott becsületszavára emlékezteté, az ellene felhozott vádak elhárítására azt hozta fel, miként azok azon intriguák alaptalan következménye, melyek Blagejovics és Zahn altábornagyoknak ő irányában táplált irigykedésből származnak s nem egybek koholt rágalomnál. S hogy ajánlott hűségének némely nyomatékot adjon s a felhozott vádak szívrehatólag meghiusítsa, siránkozva hivatkozott családjára és gyermekeire, kik magokban véve elég kezeséget nyujtának arra, hogy becsületesége s hűsége iránt kétség ne legyen.

Részrehajlatlan vizsgálatot sürgetett s erre és szoros pártatlan igazságszolgáltatásra ígéretet vőn. Így jött is vizsgálat alá s ennek befejeztéig becsületszóra, Budán szabadon lakni, könnyű policziális felügyelet mellett engedtetett.

A kormányzó-elnök kezei közt vannak alkalmazási folyamódásai, ott van Budáról családjához intézett eredeti levele, melylyel dicsekedve teszen említést azon humánus bánásmódról, melylyel a mostani kormányzónál találkozott.

És most ugyanazon Hentzi, ki magyar kenyeret evett, magyar szolgálatban volt, magyarnak hűséget fogadott, köszönet s hála érzetében Pest bombárdiroztatásával viszonzza az általa önkényt magasztalt humanitást; s eléggé szemtelen, becsületére hivatkozva motiválni e két ikerváros bombáztatását s megtagadni, hogy magyar, mit előbb bevallani dicsőségének hazudott.

Az a tüzértiszt, akit Görgei Komáromba küldött, üres kézzel tért vissza. Guyon tábornok nem akar ostromágyukat adni.

— Magamnak is kevés az ágyum s nem tudom, kiállhatnék-e egy második ostromzárat, — felelte elutasítólag.

Sőt tovább menve, Kossuthnak is irt, hogy Görgei meg akarja őt fosztani ostromszereitől.

Guyon rideg eljárása miatt nagy a fölháborodás a budai honvédtáborban.

S ez a fölháborodás, úgy hiszik, annál jogosultabb, mert a kért ostromágyuk között öt darab a Kmetty zsákmánya. Ő vette el a szőnyi csatában Simunichtól.

Május 6-án.

Guyon épp az ellenkező hatást érte el panaszával. Kossuth haragra gyullad, s visszair neki, hogy haladéktalanul intézkedjék a szükséges ostromágyuk kiadatása iránt. „Az efféle kötekedő huzavona — ugymond, — csak ügyünknek árt.“

Görgei most már nemcsak ágyukat követel Guyontól, hanem ostromszert is.

Hentzi halála. (Egykoru kép.) — Eredetije a bécsi udvari levéltárban.

Az ágyúharcz lanyhább. A város élénk, az utca mozgalmas; főkép a Dunaparton ezer meg ezer ember nyüzsög. Számos család, félve az ujjabb bombázástól, a vidékre költözik.

A „Közlöny“ pesti levelezője erről a napról ezeket írja:

Pestből egymásután költöznek ki a félénkebb lakosok, csoportonként mennek szállást keresni a városligetbe és Pest környékére, hova el nem érhetnek Hentzi bombái.

Megemlítendő, miként a mindenkor egyiránt szemtelen Hentzi, május 5-én felszólítást bocsátott ki a lakosokhoz, melyben azt hazudja, hogy a várost azért lődözteti, mert a pesti oldalról szinte ágyúlövések történtek a budaira! s ha — ugymond — a budai polgárlakosokra intézett céltalan rohammal föl nem hagynak, ő is félre teszi (!) azon kiméletet, melylyel eddig a város iránt viseltetett.

Az ember ezeknél a császári vérszopóknál minden pillanatban azt gondolja, hogy a zsarnoki vandalizmust és szemtelen hazudozást magasabb fokra vinni már nem is lehet, — s minden pillanatban csalatkozik.

Pest város egy egészen felszerelt zászlóalj kiállítását határozá. A toborzás Láng Ignác városkapitány és Ledniczky polgárookra bízott.

A délután s alkonyat valamivel unalmasabb volt, az ágyúk sokszor órahosszat hallgattak.

Május 7-kén.

Klapka tábornok, ideiglenes hadügyminiszter, mint tudjuk, azt a tanácsot adta Görgeinek, hogy ne vesződjék Budavár ostromával; zárja körül, amihez elég néhány ezer ember, a hadsereg zöme pedig törjön Bécs felé.

Görgei erre a figyelmeztető levélre, melyet útközben kapott meg, csak most válaszol, még pedig így:

Buda alatti tábor, május 7. 1849.

Édes Klapka!

Azon nézetteddel, hogy Buda ostromával fel kell hagyni, ez egyszer nem érthetek egyet, még pedig azon okból, mert előre látható, hogy az ilyen lépést az egész világ olybá tekintené, mint gyöngeségünk kétségtelen önbeismerését; s mert akkor az ellenség még mindig úgyszólván, féllábbal az ország szívében állna, ami bennünket mindenesetre későbbi hadműveleteinkben ki nem számítható módon akadályozni fogna.

Ezért el vagyok határozva minden kigondolható erélylyel hozzájárni az ostrommunkálatokhoz.

Görgei Arthúr.

A nyárshegyi tűztelep még nem kész, de serényen dolgoznak rajta.

A hadtestparancsnokokhoz a főhadiszállásról két utasítás ment:

Az egyik, hogy ütegeikkel szakadatlanul lövessék a várat, s ha csak lehetséges: gyűjtsák fel minél több helyütt.

A másik, hogy minden éjszaka színleges roham intéztessék a vár ellen; azon kell lenni, hogy az őrségnek egyetlen éjjele se legyen nyugodt. A tüntető támadásokban fölváltva mindig 14—14 század veszen részt.

Hentzi este 6 órakor kemény tüzelést indított Nagy Sándor hadtestére. Csapataink a Gellérthegy nyugoti lejtője mögé húzódtak.

A „Közlöny“ erről a napról így emlékezik meg:

Reggel öt órakor. Az éjen át az ágyúzás több ízben félbeszakadt. Dél előtt csak egyes lövések voltak hallhatók. Pestre egy sem irányoztatott, különösen a Gellért lövetett.

Éji 11 órakor. A csendesebb nap után sűrű ágyúzás következett esti 6 óra felé, mely azonban későbbben egészen elhallgatott.

A főhadiszállás a Krisztinavárosból a Svábhegyre tétetett át. Görgei a Heidereich-féle villában lakik.

Május 8-ikán.

Az idő derűs, szép; a nap nyugodtan folyt le. A Pesten megjelenő „*Márczius Tizenötödike*“ ezeket írja:

Az éj és eddig a mai nap ugyszólván nyugalomban folyt el. A vár ágyúi csak néha durrantak s akkor is nem Pest felé. Részünkről alig felelnek. Gyanítható, hogy e látszó nyugalom, előkészület sikeresebb támadásra.

Pesten a város biztosítására minden lehetséges elkövetetik.

Irányi Dániel kormánybiztos bátorító szöveget intéz a főváros népéhez. Egy másik kiáltványában pedig a tisztviselői-kart és a nemzetőrséget figyelmezteti, hogy bármi történjék is, rendületlenül maradjon őrhelyén.

Május 9-ikén.

Hentzi pitymallatkor ujjal rettentő golyózáport zúdított a védtelen Pestre. Az emberek riadtan ugráltak ki ágyaikból s a városliget felé menekültek.

A „*Márczius Tizenötödike*“ ezt írja:

Iszonyú hajnalra ébredtünk.

Mieink már éjjel kezdték a hegyekről löni a budai várat s csakhamar tetemes tűz támadt benne. A gyáva Hentzi boszúból Pestet kezdé lövetni s reggeli 4 órától 6 óra utánig repült golyó, bomba, gránát, shrapnel és röppentyű városunk felett.

A pusztítás nagyobb a minapinál, de hála Istenünknek, nem olyan irtózatoss, mint a földetrázó dörgés után következtetnünk lehet.

A Trattner-Károlyi ház lángba borult, s nagy része már a tűz martaléka lón, s még folyvást ég.

A redoute homlokzata, s így hihetőleg a nemzetgyűlési terem, s a fehérhajó egy része, a Brunszvik- s Boskovitz-házak s még néhány feldunasori épület kisebb-nagyobb mértékben romboltatott.

Ismét néhány emberélet vesztét kell gyászolnunk.

Isten örök átka érje e pusztítás szerzőit!

Fogyatékán a lőszer, — ez a panasz hangzik ütegeinknél.

A komáromi várból öt darab faltörő érkezett, de nincs hozzá löveg. Erről, ugy látszik, megfeledkezett Guyon.

Szerencsére, Hentzi nem igen háborgatja tűztelepünk építését. A fehérvári rondellára elhelyezett ugyan egy üteget, kissé följebb pedig négy darab nehéz ágyút vonatott, — de minden fedezet nélkül.

Hentzinek összes gondoskodása a vízvezetékre irányul. Azt hiszi, telepünk építése csak fogás, hogy figyelme eltereltesék a vízmű ellen intézendő támadástól.

Május 10-ikén.

Megint egy csöndesebb nap. A harcosz felek pihenőt tartanak. Csak hébekorba szólal meg egy-egy ágyú; bűgő dörgése végighömpölyög hegyen-völgyön át, utcák, házak tömkelegén keresztül. De a közönség úgy megszokta már, hogy alig törődik vele.

A városligetbe siet mindenki. Ez a táborhely. Itt, a zöldelő fák árnyában, a madárdalok bokrok tövében lakik most Budapest. Mindenfelé ezer meg ezer ember tolong; játszó gyermekek vidám kacajától hangos a rét.

Érdekes képet füst a „Pester Zeitung“ május 10-iki száma a városligeti zajos életről:

A mi gyöngéd nembeli lakosságunk igen jól érzi magát a zöldben és megbékült már a Moszjő Hentzi által ráparancsolt „Falura kell menni“ vígjátékkal.

A dandyk naponta kivándorolnak a ligetbe, nem a májusi lombok és gyepek, hanem bájos vendégeik csodálására.

De a fesztelenül heverésző karcsú alakok s a zöldből kikukkanó viruló arcocskák pompás látványt nyújtanak ám!

És a tömérdek sátor, az eleven, szabad élet! . . . A gyermekek zaja és ugrádozása, a kik ennek a szokatlan életnek nagyon örülnek. Itt nincs házmester, a ki csöndet parancsol, nincs óra, mely az időt mutatja, mikor iskolába kell menni . . .

A kisasszonyok együtt táboroznak, dicsőítik Kossuthot és bámulják a természetet; hallgatják a madarak énekét, melyek most kedvesebben zengenek és e közben elmondják Görgei döntő csatáit; csolnakáznak a tavon és Bem humoros hadi jelentéseiről csevegnek; panaszkodnak az élelmiszer drágasága miatt és Hentzit nevetségesnek találják, mert Zrinyit akarja parodizálni; gulyást és európai politikát főznek; tépést készítenek hőseink számára, s azt gondolják, hogy az ördög törődjék a házakkal!

Kérdezzetik, hogy megérkezett-e már Komáromból a nehéz üteg, s a redout-termekben lehet-e jövő farsangra táncolni? . . .

A fiatal emberek s a nép alsóbb osztályai oly jól érzik magukat, hogy Wagner ur rendőrbiztos kénytelen volt rendeletet kiadni, melyben esti 10 óra után a lármat és éneklést eltiltja.

. . . Nos, kedves Hentzi, hogy tetszik önnek a város szomorúsága?

Budavár ostrománál elfoglalt osztrák hadilobogók.
(Az eredeti gr. Kreith Béla gyűjteményében.)

A véstörvénytörvény ítélete alapján ma két ember agyonlövetett. Az egyik *Miskey* volt főszolgabíró, a másik *Offner* nevezetű budai polgár. Bűnük: a hazaárulás.

Május 11-ikén.

Az őrség egyrésze hajnali szürkületkor kirohanást tett a Vízváros felé; egész a katonai kórházig hatolt, s 400 sebesült bajtársát a várba szállította.

A „*Márczius Tizenötödike*“ a következőket jegyezte föl erről a napról:

Tegnap óta Pest ismét nyugodt. Ma hajnal előtt óta ugyan meglehetősen lőnek a várból is, de nem Pest felé.

A városból menekültek száma roppant lévén, sokan nem jutának fedél alá. Ezek egy részének a számára a vasuti igazgatóság nélkülözhető kocsijait rendelé szállásul. Ily körülményekben az is örülhet, ki csak ily hajlékhoz is jut.

Irányi Dániel intézkedett, hogy mentől több vásáros-bódé szállíttassék a városligetbe.

Május 12-ikén.

Reggel hét órakor 300 gyalogos és 40 lovaskatona lopózott ki a várból, hogy a kereszt-utcában őrködő honvédjeinket elfogja.

Ámde, póruljártak. A honvédcsapat még idejekorán észrevette a kelepczét, gyorsan a hátuk mögé került, s rövid harc után 80 embert elfogott közülök. A viadal közben 2 osztrák elesett, 1 honvéd pedig megsebesült.

Szolnokról hatalmas löpor-szállítmány érkezett. Táborunkban általános az öröm. Most már nagyobb erélylyel lehet folytatni az ostromot.

Május 13-ikán.

A május 13-iki éjszaka sokáig emlékezetében marad a főváros közönségének. A megpróbáltatások szörnyű éjjele volt ez.

Hentzi, minden igaz ok nélkül, s átáni kedvtelésből csupán, este hét órakor ujjalag lövetni kezdte a várost; s gonosz munkája csaknem hajnalig tartott.

Az ifjú szép főváros belső része romokban hever. Gyász és siralom mindenfelé.

A „*Pester Zeitung*“ így emlékezik meg erről a borzalmas éjszakáról:

Este 7 órakor a szörnyeteg ismét pusztítani kezdte tűzokádóival városunkat. A rombolás irtóztató.

A Lipóttemplomból csak a falak merednek az égnek; órája a végzetek óráját mutatja.

A szép, új Vásártér teljesen romban hever. A legszebb házak, így az Ürményi-ház a lángok martalékai. A közeli házak szintén rúdul meg zuzva.

És most, mikor e sorokat írjuk, sötét füstfelhők gomolyognak városunk felett és viszik a magasba a nép átkát.

Leégtek a nevezetesebb épületek közül: az Angol királyné, Emerling fogadója, az Ürményi, Derra, Rosenfeld házak az új piacon, az ideiglenes német színház, a redout, a Lipóttemplom, a nemzeti kaszinó épületének Duna felőli oldalán 67 lövés volt.

A lövés iránya a Sebestyén-tértől az Ujéületig, hosszában pedig a Teréztemplomig volt. A mi városrész ebben az irányban fekszik: abban alig maradt épület megkimélve.

A gáztett oly irtóztatós, hogy még a hideg természetű Görgei tábornok vére is fölforr. Azonnal ír a kormánynak, még pedig a legnagyobb méltatlankodás hangján. Jelentése, amelyből visszatörő bosszú kiált, ilyen hangzik:

Hentzi, budai várparancsnok, fenyegetését tegnap este borzasztón teljesítette. Jól célzott számos lövések által sikerült neki a pompás Duna-sort több helyeken egyszerre meggyújtani. A tűz, nagy szél által élesztve, csakhamar elterjedt és Pestnek legszebb részét hamuvá tette. Borzasztó látvány volt! Az egész várost lángtenger borította és a füstgomolyok közepette az égő gránátok csillag-záporként iszonyatos dörgéssel zuhantak a szerencsétlen városra. Nincs toll, mely e látványt egész valóságában leírhatná; — *de részemről az egész tüneményben az ausztriai dynastia halál-pompájára gyűjtött fáklyáknak lobogását láttam, mert akiben e hazában még egy szikrája volt a kegyeletnek a hitszegett dynastia iránt: azt a tegnapi tett örökre kiirtotta.* S ezért bár szívből fájdalom a főváros pusztulását; s az ellenségnek ezen gyalázatos tettét, melyet akadályozni hatalmamban nem állott, de melyre részemről semmi ok nem szolgáltatott, csak a vár annál erélyesebb ostroma által megtörölni törekedendem és annál szentebb kötelességemnek ismerem, a fővárost minél hamarabb ily minden emberségből kivetkőzött ellenségtől felszabadítani.

A „*Közlöny*“ a lap élén adja ezt a jelentést, s a következő átokszerű megjegyzéssel kíséri:

... „Átok, százszoros átok a zsarnokra és a zsarnoknak ördögi eszközeire!

Miként ők nem ismernek irgalmat semmi iránt, a mi isten előtt kedves, ember előtt szent, a miként ők nem borzadnak halomra dönteni a békés szorgalom század éves munkáját, miként ők kivetkeztek az em-

beriség minden indulatából és barbár vérebekké változtak: úgy haljon ki kebelünkből az irgalomnak minden érzete irántuk, foglaljon helyet szivünkben az igazságos boszu érzete! Ez átok legyen imádságává minden magyarnak; s távol legyen, távol szivüinktől az örömmel minden dobbanása, míg irtóztatós boszút nem állunk a zsarnokon, hogy még emlékezete is átkozott legyen az emberek között ezredéveken át, hogy börtönbe forduljon el tőle minden élő lény, mint elfordul a belpoklostól s érezze meg e földön az örök kárhozatnak kínjait, mik az igazságos bírótól a túlvilágon reá várnak.

Fel, fel magyar nép! érezd hivatásod, miszerint nem csak az izmos férfiú, de még a szelíd nő és gyöngy gyermek is arra van rendelve, hogy a bosszú angyala gyanánt tegyen véres számadást az eltiport, kigúnyolt emberiségért a zsarnokon s a zsarnok véreibein. Hadd legyen beírva a történetek évkönyveiben, miként bünteti a magyar az emberiség eltipróját.

Prága! Bécs! Milano! vigasztalódj. Pest lángjai halál-fáklyái lesznek hóhéraidnak; úgy legyen, Isten velünk, a mint bosszút állunk érettetek is! úgy legyen, Isten velünk, a mint e fogadást beváltandjuk!...

Igy háborog a „Közlöny“, nyilván a Kossuth ajkával.

A míg Hentzi Pest rombolásán szórakozék: azalatt a Nyárshegyen elkészült a *leszerelő* telep, s csaknem kész a *réstörő* is.

Budapest főhadparancsnokául *Schweidel* József tábornok neveztetett ki.

Az oltás körül nagy tevékenységet fejt ki a városi hatóság, élén Irányi kormánybiztossal.

Május 14-ikén.

A tűz még most sincs teljesen elfojtva. Füstölgő gerendák mindenütt. A Dunapart, düledező kormos házaival: szivfacsaró látvány.

A „Közlöny“ 14-ikéről ezt írja:

Pest fölött, most reggeli 5 és fél órakor egy nagy vörhenyes füstfelleg áll, melynek farka messzire lefelé húzódik s a mely a kerepesi-úttól véve a budai várat egészen elfödi.

Az ostromsereg álrohamot intézett a vár ellen, kitanulandó: hol alacsonyabb a bástyafal?

Elhatározó komoly rohamra készülnek.

Május 15-ikén.

Ma végre a réstörő-telep is elkészült. Az általános ágyúharcz (bombardement) megkezdése holnap reggeli hat órára tüzetett ki.

Gróf Vay László honvédőrnagy.

Hentzi égő hajókat bocsájt le a Dunán. Célja az, hogy a Csepelnél vert hajóhidunk fölgyújtassék. Rochlitz főhadnagy azonban ügyes kézzel elfogdossa ezeket az égő bárkákat.

Görgeinek erre vonatkozó rövid hadijelentése így szól:

Ma reggeli 3 órakor Csepelszigetnél vetett hajóhidunk elrombolására az ellenség a budai lánchíd-oszloptól 3 gyújtó és 4 kővel rakott rontó-hajót bocsájtott le a Dunán; de felállított őrségünk az ellenség szándokát megsejtve, oly erélyesen járt el hivatásában, hogy a hajókat elfoglalva, elsüllyeszté.

Rochlitz főhadnagy, mint akinek rettenthetlensége, ügyessége és erélyességének egyedül köszönhető, hogy az ellenség káros törekvése megghiúsult, századul lőn előléptetve.

Hajnal felé ismét cseltámadás volt. Egyáltalán seregünk, kivált éjjelenként, folyton nyugtalanítja az őrséget.

Május 16-ikán.

A komoly támadás első napja.

Bayer ezredes, Némedy álnév alatt közzétett naplójegyzeteiben így emlékezik meg erről a reggelről:

A nap beköszöntött. Hangtalan csönd uralkodék a táborban. Minden katona szeme a várra volt irányozva.

Ekkor 6 órakor a Kis-Svábhegyről egy jelzőlövés dördült el, — és a másik perczen 49 ágyúnak a tüze eredt meg az éjszaki és a keleti homlokzat ellen.

Az őrség, persze, nem akar adós maradni a válaszszal, s csakhamar kemény ágyúharc fejlődik. Így tart ez reggel kilencz óráig. Ámde, kilencz után egyszerre csönd lesz a várban. Az őrség ágyúi lassanként elhallgatnak.

Oka az, hogy Hentzi ütegeinek nagyon szegényes a fődözete, emiatt aztán csaknem összes ágyúival a bástyafalról a szomszédos utcákba kénytelen húzódn.

Réstörő ütegünk most még nagyobb hévvel dolgozik, s szakadatlanul tovább lövi a várat.

Este hatkor a krisztinavárosi bástyafal több helyütt már át van törve. Itt is, amott is rés tátong. Az eredmény oly kecsgetető, hogy *Görgei éjjeli 12 órára elrendelte az általános rohamot.*

A rendelkezés ez: Az I-ső és a II-ik hadtest kiválasztott zászlóaljai éjfélkor a vár ellen nyomulnak. A résen az I-ső hadtest próbál behatolni. A III-ik hadtest 3-ik és 9-ik zászlóalja pedig lajtorjával kísérli meg a támadást, még pedig az erősségnek a Városmajor felé eső részén.

Félhétkor a királyi várpalota egyszerre csak tüzet fog. Egy szét-pattanó bombától gyulladt ki. A tűz gyorsan harapózik, s a lángözön csakhamar óriási kékben csap föl az égnek.

Az őrség, létrákkal, fecskendővel menteni siet, de az I-ső hadtest tüzérége olyan sűrű golyózápport zúdít feléjük, hogy az oltás lehetetlen. A „Közlöny“ a palota égéséről szóló tudósítását így vezeti be:

A budai várpalota ég! Hangos éljenek üdvözlik a pesti Dunaparton tömegben álló nép részéről a magasló lángokat . . .

A tűz bevilágít a sötét éjszakába, s csapataink ennek a fényénél készülődnek a támadáshoz.

Május 17-ikén.

A tervezett roham megtörtént, de sajnos, eredmény nélkül. A bástyaréshez, amely szűk és magas fekvésű, még nem lehetett férközni, aztán, ami a vezérlés hibája: egyetlen csapatunknak sem volt megfelelő ostromszere.

Az I-ső hadtest rohamoszlopa mindenekelőtt a lajtorjával próbálkozik meg, de a legtöbb létra rövid, a bástyafalnak a derekáig sem ér. Ekkor csaknem valamennyi zászlóalj a rés felé tolul, ám ez is hiábavaló kísérlet. A réshez vezető domboldal oly meredek, hogy lehetetlen rajta fölkapaszkodni.

Máriássy János ezredes, naplójegyzeteiben így emlékezik meg a meddő roham lefolyásáról:

. . . „Éjfél tájban kezdtük a létrákat — ugymond Máriássy, — a vár falához hurczolni és feltámogatni, ami a sötétségben nagyon lassan haladt ugyan, de végre mégis sikerült. Csak később vettük észre, hogy a létrák a roppant magas fal párkányáig föl nem érnek s ezért hasznavehetetlenek. Ezt látva, egész hadosztállyal a résre kellett magamat vetnem, ugyanígy tett a másik hadosztály is; s daczára, hogy nagy tömegben verődünk össze s az ellenség erősen tüzelt, az ostromlók bátran vonultak a résre.

Nem sokára egy másik új akadályra bukkantunk. A rés oly meredek volt, hogy nem lehetett rajta felmászni. Mikor ezt jelentették nekem, odasiettem a réshez s buzdítottam embereinket. Mentek is szegények bátran, s megpróbáltak minden lehetőt, de teljes képtelenség volt a falra felhágni.

Nagy Sándor értesülvén a meddő küzdelemről, vezérkari főnökét: Kleinheinz őrnagyot küldte hozzánk, azzal a megbizással, hogy ha az ostrom csakugyan nem folytatható, intézkedjék a visszavonulás iránt.

És ez csakhamar meg is történt. De a hiányosan előkészített és könnyelműen elrendelt támadás roppant nagy veszteséggel járt. Csak az én hadosztályomból több tiszt, s legalább száz ember veszett el. A derék, művelt és lelkes Kleinheinz őrnagy, több golyótól találva, szintén itt sebesült meg, s még aznap meg is halt“ . . .

A II-ik hadtest egyik csapata az éj sötétjében elkerült a réstől s mire visszaverődött, már hajnalodni kezdett.

A III-ik hadtest két vitéz zászlóalja: a 3-ik és a 9-ik szinte oly rövid lajtorjával küldetett az éjszaki bástyákhoz, hogy előrelátható vala a kudarcz.

A két hős zászlóalj a legnagyobb golyózapor közepette mégis falhoz támasztotta létráit s néhány piros sipkás fölhatolt egész a párkányig, de az őrcsapat szuronynyal, a tűzérőség pedig vasdorongjaival letaszította őket. A vakmerő kaland 53 vörös sipkás életébe került.

Veszteségünk csaknem 200 ember. Az elesettek közt volt *Kleinheinz* őrnagy is, az I-ső hadtest lángeszű vezérkari főnöke.

Görgei a roham sikertelenségének az okai gyanánt ezeket hozza fel:

Az I-ső hadtest roham-oszlopai a még szét nem rombolt falon, a rés legfelső szélein lajtorják nélkül áthághatlan akadályra találtak. Tisztán csak a szemnézésre szorító megfigyeléseink közben a résnek ez a tökéletlensége a mi figyelmünket kikerülte.

A III-ik hadtest mászórohama a kéznél levő lajtorják rövidsége miatt kivihetetlen volt.

A II-ik hadtest támadása, melynek eszközeinél ez a körülmény nem forgott fönn, megtört az őrség azon részének vitézségén, mely a várkerteket és a körfalát védelmezte.

Végül a Kmetty-hadosztály támadása azon a lehetetlenségen szenvedett hajótörést, hogy a pesti homlokzat bástyáiról indított ágyútűzben, mely a vízművek táját mindenféle lövegekkel elárasztotta, nem férhetett a vízmű bejáratához.

Ezúttal nem vádol senkit, hanem őszintén kimondja, hogy bizony ő maga volt a hibás.

„Azt a *meggondolatlanságot*, — úgy mond, — hogy az általános rohamot már május 17-ikére tüzttem ki, anélkül, hogy alaposan meggyőződtem volna a rés járhatóságáról, első sorban az a nagyon is érthető fölháborodás okozta, melyet Pestnek semmiféle szempontból nem igazolható bombáztatása keltett bennem.“

A roham után Hentzi tábornok, hogy réstörő-telepünk működése lehetőleg béníttassék, a fehérvári-kapunál, a Teleki-palota mögött egy

leszerelő-üteget hevenyész. Az üteg a bástyákra vont négy darab 24 fontos ágyúból áll, s homokzsákokkal magas torlasz által födetik.

De késő. A Nyárshegy gerinczén besülyesztett ütegünknek nem képes immár ártani. Ma is tizenöt órán keresztül szakadatlanul lőtték tűzereink a bástyarést, még pedig nagy sikerrel. A vár mozsár-ütegünk bombáitól több helyen ismét kigyulladt. Elégett a fegyvertár, az új kaszárnya és a városi színház, amelyben az őrség szénakészlete volt.

A „Közlöny“ egyik haditudósítója erről a napról így ír:

Petőfi halála. — (Lotz K. festménye után.)

Pest, május 17. reggeli 4 és 1/2 órákor, a sóház melletti állomásról:

A várpalota lángjai véglobogásuk felé közelednek. A várak egy részén kívül a várszínház eszközei, s festményeinek raktára szinte leégett.

Május 17. reggeli 9 órákor. Az ostrom egészen más fordulatot vett. Eddig a mieink többnyire csak passzív viselték magukat, most már támadólag működnek.

Irtóztató az egymásutáni ágyuzás ropogása, mely egész idáig, a város legszélső pontjáig, légrázkódtatólag hat, s egyszersmind igen biztos reményt nyújt arra, hogy a vár rövid idő alatt a mienk. Nehezen irok, mert a szüntelen dörgés folytonos ingerültségben tartja idegzetemet.

A „*Pester Zeitung*“ csodálkozik, hogy Hentzi immár két napja nem löveti Pestet. „*Mi lehet ennek az oka? Erejének elégtelensége, avagy újabb pokoli előkészület?*“ — kérdi aggodalmasan a derék német lap.

Egyik sem. Hentzi érzi, hogy közel a végleszámlálás.

Bayer, egy várbeli osztrák tiszt naplója nyomán érdekes dolgokat mond erre vonatkozólag.

Hentzi, — ugymond, — azért bombáztatta Pestet, mert azt hitte, hogy Jellasich valahol a közelben tanyáz, s a felmentő császári hadsereg, egy-két nap múlva, legfőljebb május 15-ikéig okvetlenül megérkezik.

Ez az oka, hogy ostrom-telepeink építésével is alig törődött.

— Csak hadd építsék, úgy sem lőhetnek belőle, — fordult egyik szemléje alkalmával tisztjeihez.

De elmulik május 15-ike, — és sehol semmi. A merre szétteltekint, köröskörül mindenütt magyar csapatok táboroznak. Majd jön a 17-iki roham, előképe a fenyegető veszélynek. A remény eltűnik, s megérinti kezét a csontarczu halál.

Hentzi egyszerre komor, hallgatag lesz, fölhangy Pest bombáztatásával, s csupán a védelemre szorítkozik.

Május 18-ikán.

Az éjjel ismét szinleges roham volt. Egy félszázad honvéd egész a résig lopozott, amely azonban még most sem járható.

Virradatkor tehát újlag megindult az ágyúzás. A nyárshegyi üteg esti hét óráig 760 löveget röpitett a résnek, s a körönd felsőrészét is szétrombolta.

Hentzi réstörő-telepünknek a jobboldali, kevésbé védett oldalát szeretné megtámadni. Legott parancsot ad, hogy a palotaórség szállóhelye és a főhercegi raktár között tüstént helyeztessék el egy 18 fontos üteg. Ámde a bástyafal helyütt csaknem öt lábnyi vastag, s a lövőrés bevágása lassan halad.

A vár polgár-lakói közül sikerült néhánynak kimenekülni. Ezek beszélik, hogy az órség napról-napra lehangoltabb. Sok a beteg köztük. Pedig egy-egy legény naponként két-három itcze bort is kap. E miatt aztán az órség többnyire pityókos.

A mieink akna készítéséhez fogtak. Az akna a Lógody-utcza egyik házából indul ki s a rés felé húzódik. A munkálatok vezetésével egy németországi utász főhadnagy, Uzener, bizatott meg.

Május 19-ikén.

Reggel ujlag a magyar tábor vidám ágyúdörgése köszönté Hentzi tábornokot. Ezen a napon a réstörő 803 golyóbist vetett a bástyafalnak. A rés immár megközelíthető.

Az éj folyamán az I-ső hadtest a Gellért felől, a III-ik hadtest pedig a Svábhegy irányától egyengeté az utat az újabb rohamhoz. A II-ik hadtest utász-csapata pedig egy honvédszászlóaljjal betört a várkertbe, s ott egészen befészkelé magát. Kmetty, a Viziváros felől szintén több figyelemreméltó pont birtokába jutott.

De Hentzi sem maradt tétlen. Csaknem összes ütegeivel réstörő-telepünk ellen fordult, s két ágyúkat meg is rongálta. Öröme azonban vajmi rövid ideig tartott. Az I-ső hadtest tüzérei a Gellértről olyan gránát-és bombazáport zúdítottak reá, hogy déltájt kénytelen volt ágyúival a Díszterre menekülni.

Hentzi látván, hogy ágyúink hatalmával nem bir, az utolsó védőeszközökhöz folyamodik. Rendeletet ad Pollini őrnagynak, hogy gondoskodják a rés betöméséről: az éj folyamán torlaszolja el puskaporos hordókkal. Pollini, 50 sorkatona és 50 árkász kíséretében, alkonyatkor csakugyan lemegy a réshez, s lázas sietéssel fog a nehéz munkához.

A „*Márczius Tizenötödike*“ máj. 19-ikéről ezt írja:

Buda ágyúztatását seregünk erélyesen folytatja. Mult éjjel már a tabáni Dunapartról is lövették a karózatot s röppentyük nagy számmal dolgoztak.

A vizivárosban két felől volt tűz s a délnyugoti bástyákban roppant rés van löve.

Ez éjjel éjszak felől, mint halljuk, roham is volt, mely azonban még nem sikerült.

A „*Pester Zeitung*“ pedig, gyönyörködve az ágyúk bömbölő zenéjében, így szól:

A mi közönségünket illeti, az vidám, kéjjel hallgatja az ágyúk dörgését és azt a reményt táplálja, hogy tüzérőségünk e hatalmas operációi folytán a házi tűzhely kényelmeihez nemsokára ismét visszatérhet.

Tóth Gáspár szabómester 80 darab aranyat gyűjtött össze, jutalmul annak a vitéz honvédnek, aki a döntő megrohanáskor az első leend a bástyafokon. Rónay Jácintot kérték fel, hogy ezt a hazafias, szép ajándékot juttassa a főhadvezér kezéhez.

Este 10 órakor nagy felhőszakadás volt. Mennydörgött, villámlott csaknem egész éjjel. Mintha a haragos ég is versenyre akart volna kelni ágyúink bömbölésével.

Május 20-ikán.

Pollini hajnalig zavartalanul dolgozott a rés elsáncolásán. Virradtkor azonban a mieink észrevették, s oly heves ágyútűzet indítottak ellene, hogy kénytelen volt fölhagyni a munkával.

— Lehetetlen tovább dolgoznunk az irtózatossá váló golyózápork közt, — jelenté Hentzinek.

— Pedig a rést még ma okvetlen el kell zárunk, — válaszolt komoran a várparancsnok, — mert attól félek, hogy holnap már késő lesz. Siessen vissza, s a munkát, bármi történjék is, nem szabad félbeszakítani.

Pollini tehát nyolcz óraker ismét hozzálát a torlaszpítéshez, — s az *első áldozat éppen ő*. Egy huszonnégyfontos ágyúgolyó darabokra tépte.

Ágyúink ma is egész nap dolgoztak, még pedig ismét kitünő eredménnyel.

Számos jel azt mutatja, hogy az őrség egy újabb komoly és egyöntetű támadásunknak nem lesz képes immár ellentállni.

Görgei tehát, aki a nagy idővesztés miatt amúgy is tükön áll, elrendeli a második általános rohamot. A harcrend ez:

Az általános rohamhoz való előnyomulás május 21-ikén félhárom óraker kezdődik.

A magyar réstörő-üteg által három óraker adandó jellövésre:

Az I-ső hadtest két zászlóaljjal a terraszok ellen nyomul; a többi zászlóalj a főuton tartalékban marad s a körülményekhez képest használtatik fel.

A II-ik hadtest három zászlóaljjal a palota-kertek, másik két zászlóaljjal pedig az alsó vízmű ellen nyomul. Tartalékát a hídfürdő mellett helyezi el.

A III-ik hadtest öt zászlóalja az északi rondella mindkét oldalán lajtorjájokon igyekszik a várba jutni. A hadtest tartaléka a főuton, a téglaréteg és a Városmajor közelében helyezkedik el.

A Kmetty-hadosztály végül három zászlóaljjal és egy század vadászszal a palliszádok bevételeit kíséri meg. Tartaléka a Bomba-téren marad.

Résztvesz az első rohamban: 19 honvédzászlóalj, 4 század vadász s a megfelelő árkász-csapatok.

BUDA VÁRÁNAK roham általi bevétele.

A győzelmes éj 21. májusra.

HENCZI meg van sebesítve és elfogva.

A vasárnap éj folyó hónap 15-én a pestiekre nézve rémitő éj volt. Az egész város lángban uszott, de Budapest lakosai egykedvűen néztek a lángtengert, mondván, hogy ez Henczinek halotti fátyla, az iszonyu ágyúdörgés pedig nem egyéb, mint az összes osztrák háznak halálhívása. De a következő vasárnap éj a magyarok díadal-éje volt, és hejeljesedett amá jóvendülés; mert Henczinek uralma sirba szállott, és Budának büszke vára ismét a nemzet kezében van.

A múlt estén a Duna partján szokotnál több ember állott, kik mindnyájan meg voltak győződve, hogy az ostrom ez éjjel érendi véget. Este 8-tól 10-ig mindkét részről tövid szünetek mellett erősen folyt az ágyuzás. Az osztrákok, sorukat sejtítvén, rettentően ordítottak, mintha a pokolból akartak volna segélyt felidézni; de még a pokol is jobb levén e gazoknál, magukra hagyta őket, és a magyar ágyú ezt kiáltotta hozzájuk: „hallgassatok kutyák, végórátok útját, ti nem lesztek többé a várak urai!”

Tíz órától éjfélig a magyarok ágyuzása mindinkább növekedett, — harsogván a várbeli gazoknál, hogy a magyar vitézek most már komolyan kezdik a vár elfoglalását. Éjfélt után megszűnt az ágyúdörgés, és vitéz katonáink több oldalról közelodtek a várhoz, segítve lelkesedésük és az ellenség csüggedése, valamint az éj sötétsége által.

Réggel 3 óraker, mutatva a mieink a szükséges álláspontokat elfoglalták, a roham megkezdett, és már egy óra múlva a fejezvári kapu, és több a várba vezető utak a magyarok kezében voltak.

Erős puskatűz hallatszott, és magyar vitézeink, mint előre lehetett fátai, mindenütt győztek. Midőn a mieink a vízvárosi csölöpszekélyhez (Palliszádokhoz) érkeztek, az osztrák védelmező ellenséges katonák rájuk egy ágyút sütöttek-el, de a mieink azzal nem gondolva, gyors lépésekkel haladtak előre, mire az ellenség 2 ágyúját ott hagyván, elszaladt, a mieink pedig ámszárván a csölöpszéken, azt szétrombolták és a két ágyút elfoglalták.

Már fél öt óraker a vár nagyobb része a magyarok kezében volt, és az első magyar lobogó a gróf Sándor háza előtti téren kitézetett. A csata erősen folyt, s az ellenség a házakba és a torlaszok megé húzóda. imen

erősen védelmezé magát; de a mieink a torlaszokat feltartóztatlanul áthágván, és a házakba benyomulván, az ellenséges katonákat részint lekoncizolták, részint elfogták.

Az istentelen ellenség az álló hidat, a világ-e nyolczadik esüdját, mint maga Henczi is nevezte azt, össze akarta ugyan rombotni, és a véget a budai parton levő oszlopát levegőbe repíteni, de csak felgyújtója porkolódott, a hid pedig sértlen maradt.

Hét óra tájban a vár körüli épületekben erősen folyt a puskatűz, és nem sokára már 3 helyen legett a nemzeti lobogó.

Nyolcz óra fele a mieink a hajdani királyi és nádori palotáról levették a czudar fekete-sárga zászlót, és helyébe, a Duna partján álló töménytelen néptömeg nem csekély öröme, a nemzeti lobogót kitéztek. — Erre csakhamar az összes vár hős seregünk által el lő foglalva.

**Az embertelen hitszegő
Henczi megsebesülve ugyan
de elemeink kezébe esett, megérdemelt büntetését el nem kerülendő.
Örülhatsz Henczi!**

Hálás

Syrmay Kálmán Vésztől

Falragasz Budavár bevételeéről.

Végül fölszólítás intéztetett a csapatokhoz, hogy az, aki a rohamoszlopok élén akar haladni, jelentkezzék.

Minő kitüntetés! Elsőnek lenni a rohanók sorában, a várfokon, s — a halottak közt. Valamennyi csapatnemből száz meg száz önkényes jelentkezett.

Rónay Jácint megbízatásához képest estefelé svábhegyi szállásán fölkereste Görgeit.

— Azt hiszi főtisztelendőséged, — kérdezte Görgei gúnyos mosolylyal, — hogy lesz még szüksége 80 aranyra az első honvédnek, aki Buda falát megmászsza?

Eközben íróasztalára dobta az adományt, s félvállról odaszólt segédtszjtjének:

— Adjon Rónay úrnak nyugtát.

... Küldetésemet teljesítve, — írja naplójában Rónay, — távozni akartam, mikor Görgei hozzám fordulva megszólalt, hogy ily későn úgy sem térhetnék vissza, maradjak ott vacsorán, éjjeli szállásról majd gondoskodni fog.

Esteli nyolcz órakor mintegy tizenöten ültek az asztalhoz. Honvédtisztek, köztük szép magyar nevek, de *magyar szót azért nem halottam*, a társalgás kizárólag németül folyt.

Az estebéd közben levele érkezett Görgeinek Szemerétől. A vezér Lenkeyhez fordult, s Szemere nevének csufondáros elferdítésével, tréfásan jegyezte meg: „*Meszere* hí Debreczenbe.“

S ezzel megindult a magyar kormány gúnyos, csipkedő birálata. „Mintha a brumaire 18-ika embereinek kardcsörtetésében — jegyzi meg Rónay — egy elkapott soldateszka gögje emelkedett volna fenyegetően a közsabadság ellen.“

Lassanként komolyabb tárgyakra tért át az eszmecsere. A jövő esélyeiről kezdtek beszélgetni.

— Ha kivívjuk a szabadságot, — mondotta a többek közt Görgei, — akkor csak hadd élvezze azt az első nemzedék. A második generáció már nem érdemes a szabadságra, a harmadiktól pedig el kell venni.

„E czinizmusra, — mondja Rónay — idejénlevőnek láttam jó éjszakát kívánni; s az éjet Mednyánszky Czézár tábori főpap szállásán töltve, másnap hajnalban indultam vissza Pestre.“

A „*Pester Zeitung*“ erről a napról így ír:

Vasárnap levén, a közönség siet ki a zöldbe. Az ágyúzással immár keveset törődik. Megszokta, mint a verkli-muzsikát.

Az a hír, hogy Hentzi ma délután puszkaporos hordókat helyezett el a láncz-hid budai oszlopánál. Valószínűleg a hid fölrobbantására készül.

Ebből is látszik, hogy Hentzi fél, s egy-két nap mulva a vár ormán feltűnik a trikólor.

A hír igaz; Hentzi csakugyan a láncz-hid fölrobbantásának az eszméjével foglalkozik. Már tegnap elküldött a remekmű építőjéhez: Clark Ádám főmérnökhöz, hogy a hid lánczkamaráit, miket a víz öntött el, száríttassa ki. A főmérnök azonban azt üzentte vissza, hogy ágyban fekvő beteg, moczcanni sem bir. Ez azonban csak fogás volt tőle.

Clark ugyanis, mihelyt a hid felrobbantásának első hire felmerült, azonnal munkához látott. Minden áron meg akarta védeni remekművét a pusztulástól. A tudomány eszközéhez nyúlt: megnyitotta a zsilipeket, melyek a hid lánczkamaráit a Dunával összekötik. Clark igen jól tudta, hogy a hid legsebezhetőbb része az a két üreg, ahol a lánczok végződnek, s a honnan légberövíthető az egész hid. Megtöltvén vízzel a kamarákat, biztos volt, hogy ott többé semmiféle pokolgép el nem helyezhető. De, hogy az osztrákok ki ne szivattyúzhassák a kamarából a vizet: összerövírtte a szivattyú gőzgépének a hengerét. Ezzel hazasietett, ágyba feküdt s betegnek tetette magát.

Kétszer is küldtek érte, ám hiába. Ekkor Hentzi elhatározta, hogy ha másképp nem megy, kívülről kíséri meg a robbantást. Intézkedésére a budai oldalon, a hídfőbe lefutó jobboldali láncz alá 10—12 közép-nagyságú puszkaporos hordót helyeztek el. A hordók tetejébe pedig gerendákat és nehéz köveket raktak, abból a célból, hogy az ellennyomás fokoztassék. Mikor ez megvolt, deszkából összerövírt csatornát készítettek, s azt a vámszedő-házikótól a hordókig vezették. Ez a csatorna aztán végighintetett puszkaporral. Az volt a szándék, hogy a csatorna végibe tüzet dobnak, mire a láng befut a hordókba, s megtörténik a robbanás.

A puszkaporos hordók elhelyezésére Alnoch Alajos ezredes ügyelt fel. Estefelé aztán Hentzi is lejött a várból, s megnézte a munkát.

De mindez nem akadályozza harczvágyó vezéreinket az ostrom előkészítésében. Görgei utolsó parancsszava: „*Nincs kegyelem! Leszűrő randó mindenki!*“

Május 21-ikén.

Hétfő; gyönyörű májusi reggel. Mosolygó égboltozat, virágos föld. A harmatos rózsabokor kaczerán bőlint első látogatója: a pillangó felé, a pacsirta vidám dallal köszönti a felkelő napot. Mindenütt öröm, csak az emberek szíve fölött rebben át az aggodás egy-egy felhője. Vajjon mi lesz?

A magyar tábornökeknél már az este szokatlan nyüzsgés volt észlelhető. Nem feküdt le senki. Csöndben, gondos elővigyázattal készülődtek az eldöntő nagy rohamhoz.

Tizenegy óra tájt tüntető zajjal néhány honvédszázad tör a vár ellen. A roham csak színleges, hogy az őrség figyelme eltereltesék a főtámadástól.

Eközben felkészül az egész tábor. Éjfélkor már csatakeszen áll a honvédsereg. A Gellért-rakodótól, keresztül a Mészáros-utczán, Vermezőn, az ujlaki Országúton, egész a Bombatérig egy óriási félkör képződik a vár körül.

Lábhoz tett fegyverrel hallgatag állnak a csapatok. Soraikból, mint a kísértet, itt is, amott is egy-egy lábtó emelkedik.

Pont három órakor a svábhegyi főhadiszállásról, tűzkigyókat rajzolva, egy röppentyű száll fel. Ez a jeladás. A másik pillanatban a körülfekvő magaslatokról kétszáz ágyútorok felel vissza: „Készen vagyunk!” S ennek a földingató dörgésnek mintegy folytatásaként ezer, meg ezer ajkról zúg a kiáltás:

— Éljen a magyar! Éljen a haza!

S ezzel minden ponton kezdődik az előnyomulás. Kétszázhusz trombita sikong, négyszáz dob veri a riadót: Előre! Előre!

Az őrség fölriad s mint az odujába szorított farkas, kétségbeesetten, végső elszánással kezd védekezni. Hentzi a legféltettebb pontra: a vízmű torlaszaihoz siet.

Még sötét van, de a puskák, ágyúk szakadatlan villanásától egész fényöv támad a vár körül. Messziről lehet látni, hogy csapataink, lajtorjáikat czipelve, miként hömpölyögnek az ódon bástyák felé.

S a puskaropogás közé mihamar a küzdők csataordítása vegyül. A küzdelem pillanatról pillanatra hevesebb. Itt egy ágyúgolyó szakít ketté egy létrát, amott egy-egy holttest zuhan a mélybe, távolabb a bástyafokon indul meg a rettentő szuronyharcz. A csapatvezérek: Nagy Sándor, Kmetty, Leiningen, Máriássy János, Driquet Péter, Asbóth,

Máriássy János honvédezredes.
(Egykoru arczkép után.)

Czillich, Inkey Kázmér, Burdina őrnagy, Ghyczy százados stb. mindenütt legelől.

Legkeményebb a harc a fehérvári kapu táján: a résnél. Az I-ső hadtest küzd itt. A rohamot az előírás szerint a 17-ik és a 28-ik zászlóalj nyitja meg, de csakhamar viadalba sodródik a tartalék is.

Máriássy János ezredes s hadosztály-parancsnok, aki a legelsőök között hatolt a várba, emlékjegyzeteiben így beszéli el az izgalmas roham lefolyását:

... Az én hadosztályom, — úgymond *Máriássy*, — mely két dandárból állott, képezte a jobbszárnyat. *Driquet* alezredesnek a 44. és 47-ik zászlóaljjal és a Don-Miguel-féle gyalogosokkal a résen kellett előnyomulni, *Nyeregjártó* őrnagynak pedig a 34-ik és a 17-ik zászlóaljjal a rondellától keletre eső részen kellett a várfalat létrákon megmászni. E dandárhoz tartozó 19-ik zászlóaljnak négy századát a hegy tövében csatárlánczba osztottuk fel, hogy folytonos tüzeléssel a vár falain álló ellenséget lőhessék, s így az előnyomulás sikerét biztosítsák.

A létrák fölállítására a várfalnak az udvari istállók alatti részét jelöltem meg. Ez a kiszögellés egy kertnek a falát képezte, s legalább két öllel alacsonyabb volt, a körönd többi részénél. A kertben egy laposfedelű épület állott s az épület fölött volt a tulajdonképeni várfal. A tervem az volt, fölmászni először erre a laposfedelű épületre, ide fölhúzni rövidebb létráink közül néhányat, s aztán innen behatolni a várba.

A terv keresztülvitelére hadosztályom összes zászlóaljaiból egy önkéntes századot alakítottam s a vezetést egy fiatal és derék századosra, Ghyczyre bízam. Ez az önkéntes csapat képezte az élét a *Nyeregjártó* dandárának; utána jött a 47-ik zászlóalj. A 34-ik zászlóaljat pedig a rondella tövéhez küldtük, hogy a körülményekhez képest vagy a 47-ik zászlóalj után mászszék fel a létrákon, vagy a *Driquet* dandárával hatoljon be a résen.

A röppentyű-jel megadásakor még tökéletes sötét volt. Az említett kiszögellésre tizenkét létrát állítottunk s ezzel hozzáfogtunk nagy és veszélyes föladatunk megoldásához.

Én egy darabig a csatárlánczba felállított négy század vonalában tartózkodtam, szemközt a rondellával, a honnan a támadást mindkét oldalról láthattam. A rést tartván biztosabb és fontosabb támadási pontnak, eleintén főleg ide fordítottam figyelmemet s örömmel láttam, hogy embereink bátran nyomulnak előre.

Ez az örömöm azonban nemsokára aggodalomná változott, mert

embereink csak négykézláb mászhattak a résen, s itt szemben iszonyú tüzeléssel fogadták őket, a mely azonban nagy kárt nem tehetett bennök, mert a résen úgyszólván feküdtek s az ellenség alig láthatta őket.

E pillanatban úgy tetszett, mintha embereink megálltak volna. Már oda akartam indulni, mikor jobbra tekintve megpillantottam a létrákon felmászó embereimet, akik már a laposfedelű épületen álltak, pár létrát már fel is húztak s azokat a vár falához kezdték támasztani.

Beláttam, hogy minő szolgálatot tehetne az ostromnak, ha itt csakugyan felmászatna egy csapat. Azért ide siettem, buzdítandó embereimet. A hév engem is elragadott. Ösztönszerűleg léptem az egyik létrafokra, lekiáltottam: „*Utánam fiuk!*“ És mentem fölfelé.

Az emberek jöttek utánam s az egymás mellett lévő létrákon másztunk a bástyaorom felé. Vagy harmadfél ölnyi magasságban lehettem, midőn egy ágyúgolyó a rondellából oly közel ment el fejem mellett, hogy eszméletemet veszítve a létráról leestem. De rövid idő múlva magamhoz jöttem. Talpra állva, ösztönszerűleg nyultam balarczomhoz, ahol égetést éreztem. Valami nedves, puha dolgot mázoltam el: a mellettem felmászó honvédnek agyvelejét, mely szétzuzott koponyájából fecscsent az arczomra.

Látván, hogy semmi bajom, csak a balarczom bőre égett meg egy kissé: visszasiettem a létrához s gyorsan felmásztam az épület lapos tetejére. Itt már vagy huszan lehettek együtt s három létra volt a falhoz támasztva. De többen halva feküdtek már a ház fedelén s ezek között *Ghyczy* százados is. A szegény fiuk, minthogy vezetőjük elesett, nem mertek tovább mozdulni. Ezt látva, magam álltam az élökre: *Fel fiuk! Utánam!*

Megkezdtük az utolsó végzetes mászást. Alig mentem egypár létrafokot, a párhuzamos baloldali létrán mászó honvéd szepesi német kiejtéssel e szavakat mondja: „*Si hon sich schon ergeben, die weisse Fahne ist schon uf!*“ Oda tekintettem s csakugyan láttam, hogy a rondellán már kitűzték a fehér zászlót. Mikor a várfal tetejére értem, vagy harmincz emberre bukkantunk, akik a fal mellett guggolva, fegyver nélkül vártak reánk. Előlépett közülök egy, s így szólt:

— *Siamo italiani, tutti boni patrioti.* — Kegyelmet kért.

Bár akkor még csak nagyon keveset tudtam olaszul, de a fegyvereket egy rakáson látva, mindent megértettem s a várfalról így feleltem neki:

— *Bene, bene, perdono a tutti, ma andante subito abasso!*

Ez ügyes olaszok, — *Ceccopieri*-ezredbeliek, — megértették vála-

szomat s azonnal a falra ugrálva, kezdtek lemászni a létrán, a mit én óvatosságból szükségesnek találtam elrendelni.

Egy ideig innen nézegettem a sajátságos jelenetet s mikor láttam, hogy a dolog jól megyen, lekiáltottam embereimhez:

— Ne bántsátok ezeket, mert megadták magukat!

Eközben vagy harminczan gyűltünk össze. Én kis csapatomnak az élére állottam s szuronyszegezve megindultunk balra: a Lovarda-utca felé, hogy a Szent-György-térre jussunk.

A Lovarda-utczához érve, nagy meglepetésemre megpillantottam Driquet alezredest, ki a réstől jött s örömittasan futott elém:

— Én is itt vagyok ám! — kiáltotta, s ezzel a nyakamba borult.

De munkánk még nem volt befejezve. Kibontakoztam tehát ölelő karjaiból.

— Nagyon szép, hogy te is itt vagy. De siess vissza dandárodhoz, vezesd a Harang-utczának, én ezalatt a Szent-György-térre megyek, ahol aztán találkozunk.

Driquet azonnal megfordult és futott vissza embereihez, én pedig kis csapatommal megindultam a Lovarda-utczába, hol nemsokára egy halva feküdt honvédre bukkantunk, akiben én *Burdina* őrnagyot, a Don-Miguel-zászlóalj hős parancsnokát ismertem fel. Miután akkor még kívülem és Driquet alezredesten kívül a törzstiszteken közül a várba senki nem jutott, határozottan állíthatom, hogy *Burdina* őrnagyot illeti a fődicőség, mert minden kétség nélkül ő volt a törzstisztek közül az, a ki zászlóaljával elsőnek hatolt be a résen, s ő volt az egyetlen törzstiszt, aki bent a várban, harc közepette esett el. Soká nem foglalkozhattam a halottal, azért csapatommal a Szent-György-tér felé mentem, a hol már több honvédet láttam. A téren erős sortüzzel fogadtak, mely jobbról, a királyi lak tájékáról jött s egy pár honvédet talált is. Futó lépésben sietünk a gróf Sándor-palota és fegyvertár közötti téren álló honvédekhez, akiket egy lengyel származású honvédtiszt, *Scsepánszky* vezetett. Vagy hatvanan lehattunk immár együtt, közte néhány dobos is. Hangos dobzóval indultunk tehát a királyi lak felé. Alig mentünk azonban egypár lépést, közénk tüzeltek. Több emberünk elesett, *Scsepánszky*nak egy golyó karját zúzta össze, én pedig, szerencsére csak könnyedén, a lábikrámon sebesültem meg. Kénytelenek voltunk visszavonulni a fedett térre. Itt a dobosokkal gyülekezőt verettem s nem sokára vagy kétszáz ember futott össze minden oldalról. Magamhoz véve a dobosokat, riadót verettem, s futó lépésben rohantunk a királyi lak felé . . .

Most már aztán szabad az út, s egyre több és több emberünk nyomul a várba.

Gróf Leiningen-Westerburg Károly honvédtábornok. -- (A vértanu 1849-iki arcképe.)

Eközben kivilágosodott. A felkelő nap immár bontogatni kezdte arany fátyolát. S a hajnal bíbor fényében, kipirult arcú lelkes honvédekkel kísérvé, megjelent a roskadozó bástyafokon Nagy Sándor tábornok. Innen küldte a jelentést Görgeinek:

Reggel 5 órakor, május 21-én, 1849.

Ha Isten is úgy akarja, tartani fogjuk magunkat a várban, amelynek egy részét az ólak tájkán, kilencz zászlóalj hadtestemből már elfoglalva tartja. *Honvédekem úgy küzdenek, mint az oroszok.*

Nagy Sándor.

Kívül: *Tizenegy zászlóalj van a várban!*

Hasonló fényes eredménnyel viaskodnak többi csapataink is.

A II-ik hadtest a várkert felől támad. Itt a 49-ik és a 61-ik zászlóalj megyen elől. A honvédfiúk a Grósz-féle ház falát, mely a várkert bástyájához támaszkodik, törték keresztül s ezen a résen hatoltak a kertbe. A királyi várkert keleti meredélyén tudvalevőleg három terrasz emelkedik egymás felé. A terraszokat vastag oldalfal övezi. Az ostromlók egymás vállaira lépve kapaszkodtak fel az első terraszra, s aztán szuronysegezve, a lesekedő halál ezernyi akadályán keresztül, roppant erőfeszítéssel törtek feljebb és feljebb.

A III-ik hadtest nem kisebb hősiességgel a bécsikapu köröndjeit ostromolja. A 3-ik zászlóalj egy pelyhes állú, fiatal hadnagya, Tóth Gábor, az egyik vezető. Jobbjában nemzetiszin zászló. A körönd rovátkás párkányáig jut immár, midőn egy golyó lesodorja a falról. A vitéz hadnagy lehanyatlik, de a zászlót fölkapja egy utána törekvő veres sipkás. Ez is úgy jár. A zászló harmadik kézbe kerül. De ez a honvéd sem juthat célhoz: egy szétpattanó gránát szilánkja öli meg.

— Feltűzzük a zászlót, ha mind itt pusztulunk is! — kiáltják égő arczczal, fogcsikorgatva odalenn a fiúk.

És feltűzték. Igaz, harmincz ember életébe került ez a nagy dicsőség, de hajnali pirkadáskor mégis csak a várkapu tetején lengett a magyar zászló.

A Kmetty-hadosztály föladata sem könnyű. Immár két szilaj támadást intézett a vízmű torlaszai ellen, s eredménytelenül. Végre azonban, úgy öt óra tájban, egy újabb irtóztató szuronyrohamával, mégis keresztül a palliszádokon. De most benn indul meg a szörnyü tusa. Az őrség makacs, nem tágít; s mikor hátrálni kénytelen, meg-megáll, s folyvást küzdve csak lassan huzódik a belső vár felé.

De csakhamar minden oldalról a várba özönlenek diadalittas honvédeink. Véres utczaik harc fejlődik s az őrség, számban és erőben fogyatkozva, mind szűkebb térre szorul. Egy csapat a királyi palotába fészkel magát s a kastély ablakaiból tüzel — Máriássy előnyomuló csapatjára.

Hentzi, mint tudjuk, az ostrom kezdetén a vízműveknél volt, de csak rövid ideig. Átadta a vezetést Alnoch ezredesnek, ő maga pedig a hidfő sánczaihoz ment. Itt érte a lesujtó hír, hogy a fehérvári kapu felől behatolt az ostromlóereg. Gyorsan összeszed a 12-ik gyalogezredből egy pár száz embert, felfut a várba s a Dísztéren halálmegvető elszárással vad rohamot intéz betóduló csapataink ellen. A harc kemény, utolsó lobbanása a makacs védelemnek. Több tiszt, — köztük Gorini százados, — Hentzi oldalánál vérzik el. Mindhiába. Az áruló nem képes immár fegyvereinken diadalmaskodni. De nem tágít. Még egy végső kísérletet tesz. Egy század varasdi határőr élére áll, s tüzet vezényel.

E pillanatban egy puskagolyó, — állítólag a 47-ik honvédzászlóalj egyik altisztjének a fegyveréből, — *a Hentzi oldalába furódik.* A parancsnok jobbából kihull a kard, melléhez kap s hörgő jajkiáltással a földre zuhan.

A csapás végzetszerű. Az őrség ijedten szétriad, a tisztikar pedig a kegyesrend közel fekvő zárdájába menekül Hentzivel. De a sebesült nem marad itt. Rónay János honvédfőhadnagy csakhamar intézkedik, hogy a főhadparancsnokság épületébe szállíttassék.

Maga a főhadnagy így beszéli el az átszállítást:

... Midőn a 28-ik honvédzászlóalj, — ugymond Rónay, — benyomult a résen s a vár belseje felé tartott, a legközelebbi ház bejárata előtt három osztrák tisztet pillantottam meg. Ezekről tudtam meg, hogy Hentzi megsebesült, s a kegyesrendiek zárdájában fekszik. Az egyik tiszt: Rosenbaum őrnagy kalauzolása mellett, egy tizedes és tizenöt közhonvéd kíséretében odasiettem tehát. A bécsi kapu felől még ekkor erős puskaröpögés hallatszott.

Csakhamar oda értünk. A zárda udvara és folyosója teli volt horvát katonákkal, s csüggedt tisztekkel. Hentzi egy első emeleti szobában, több tiszttől és három orvostól környezve, az ágy szélén ült. Csak néhány perczczel előbb szállíthatták ide, mert éppen akkor huzták le róla a szürke tábornoki kabátot.

Én a főorvos biztatására, hogy Hentzi veszély nélkül elszállítható, hordágyra fektettem a sebesült tábornokot, s nyolcz horvát katona által elvittem a zárdából. A mint a Dísz-térre értünk, a honvédcsapatok már minden oldalról zeneszóval közeledtek. Midőn híre ment, hogy Hentzi fekszik a nyugágyon, annyira körülfogtak, hogy csak nagy erőfeszítéssel tudtunk a sűrű tömegen keresztülhatolni.

Csaknem félóráig tartott, mig eljuthattunk a főparancsnoksági

épülethez. A sebesültet az első emeleten egy Pestre néző szobába helyeztük el. Itt aztán az orvosok még egyszer tüzetesen megvizsgálták. A seb halálos volt. A golyó hátul a baloldali 10-ik borda alatt hatolt be, s elől rézsut a 11-ik bordánál jött ki. Intézkedtem, hogy őrség legyen a kapu előtt, s aztán jelentést tettem Nagy Sándor tábornoknak

E jelentés vétele után írta Nagy Sándor Görgeinek:

„A vár az őrséggel együtt, — Hentzi tábornok halálosan megsebesülve, — teljesen hatalmunkban van.“

A honvédsereg eközben előzönlí a vár minden részét, s a Pest felé néző bástyán megjelenik a nemzetiszín zászló.

A pesti Dunapartot már éjfélkor sűrű tömegekben szállta meg a közönség, s visszafojtott lélegzettel, a legnagyobb izgalom közt itt várt az eredményre hajnalig.

S im, hosszú kínos várakozás után végre feltűnik az első magyar lobogó.

— Győztünk! Győztünk! A vár be van véve! Éljen Görgei! Éljen a honvéd! — ujjong a sokaság.

S olyan éljenzésben tör ki, a miről nem is lehetett hallott a főváros. S ez az éljenriadal, elismerő üdvözlés a vitéz honvédeknek, végigzúg az egész Dunapart hosszában: a Margitszigettől Csepelig.

Az édes örömmek ezt a kitörését azonban egész váratlanul irtóztató dördülés szakítja meg. A lánczhid budai része, s a vár füstfelhőbe borul.

Az emberek arczáról egyszerre eltűnik az öröm.

— Mi történt? Talán csak nem a lánczhidat robbantották fel? — száll ajkról ajkra az aggodó kérdés.

Hát bizony kevés híja.

Hentzi az ostrom folyamán többször kijelenté, hogy azon esetre, ha a vár bevétetik, sajátkezüleg fogja légberöpíteni a lánczhidat. S meg is tette mint tudjuk, a robbantáshoz való előkészületeket.

Ám az a puszkagolyó, mely leteríté, meggátolta a bűnös terv kivitelében. De maradt sötét boszujának végrehajtója: Alnoch Alajos ezredes, születésére állítólag szintén magyar.

Alnoch épp a vízmű torlaszainál küzdött, mikor futó menekvők hírül vitték neki, hogy Hentzi elesett. Azonnal fölrohan a várba, s parancsot ad egy tüzéerkatonának, hogy siessen a lánczhidhoz, s gyujtsa meg a puszkaporos csatornát. Ő maga pedig, — beszéli hiteles szemtanuk nyomán Tóth Béla, — a láncziddal szemben körülbelül ott, ahol most a sikló várbeli állomása van, megáll, s várja, hogy fog a

levegőbe repülni a hid. A tüzér lesiet, de az ezredes hiába várakozott. Az idő múlik s csapataink minden irányból a várba nyomulnak. Ekkor Alnoch maga rohan a hídroz. A tüzér még ott volt, de kanócz nélkül; nyilván a Dunába dobta. Látván, hogy Alnoch közeleg, menekülni akar. De az ezredes pisztolyt ragad s agyonlövi. Aztán maga lát a romboló munkához. A vámszedő-házikónál észreveszi, hogy a csatorna megrongálódott. Beszalad hát a hídra, keresve, hol szakadt meg a tűzvonal. Ez a pont a lőporos-hordók közelében volt. Alnoch egy pillanatig haboz s aztán szörnyű elhatározással kiveszi szájából az égő szivart, s beléveti a deszkahosszuságú csatornába. A lőpor irtóztató robajjal durran fel. Füstfelhőbe borul az egész környék. A légnyomás oly nagy, hogy a tulsóoldalon egy kőfaragó szörnyethal. De maga a merénylő is elpusztult: fölismerhetlenné égett. A balkezén kívül nem maradt belőle semmi ép. A hídnak, szerencsére, baja nem történt, csak a keresztgerendák közül szakadt le vagy tíz darab.

Épp a robbanás pillanatában lépett a pesti oldalról a hídra a Szekulics-dandár. Ha a robbantás sikerül: több mint valószínű, hogy ottvész mind a kétezer emberünk.

S honvédjeink még e gáztett után sem nyúltak a visszatorlás fegyveréhez. Pedig megvolt nekik parancsolva, hogy az őrség irgalom nélkül lekaszabolandó. De hát a magyar honvéd soha sem emelte kezét védtelenre. Aki megadta magát: elnéző kegyelmében részesült. Így történt mostan is. Az olasz katonákkal, akik legelőször hódoltak meg, a siker örömére délután már együtt borozott a honvéd.

De mégis előfordult egy sajnós tévedés. Említettük, hogy az őrség egyrésze, körülbelül ezer ember, az ostrom végefélé a királyi várakba huzódott. Egy darabig úgy ahogy védekeztek, de a kastély ablakaiból csakhamar feltűnt megadásuk jele: a *fehérkendő*. A pardon megadatott s az őrség fegyver nélkül, lassanként kezdett kivonulni. Már vagy háromszázan lehettek az udvaron, midőn a bécsi-kapu felől az Aulich-féle hadtestnek egy zászlóalja közeledett. Az előnyomuló honvédcsapat, abban a hitben, hogy fegyveres ellenséggel áll szemközt, sietve szuronytszegez és a gyülekező császári katonákra tör.

— Megállj! — kiáltotta figyelmeztetőleg Máriássy ezredes. — Hisz ezek kapituláltak!

De már késő volt. A foglyokból vagy húsz a meggondolatlan támadás áldozatául esett.

A honvédszászlóalj szörnyen röstelte a dolgot. Egy fiatal tizedese lehajolt az egyik sebesült horvát katonához.

— Pajtás, bocsáss meg. Nem tudtam, hogy fegyver nélkül vagy!
— szolt csaknem könnyezve, s aztán megcsókolta a haldokló beesett halvány, arcát.

Görgei a svábhegyi Heiderich-féle villában tartózkodott az ostrom alatt. Éjfélkor kiment a tornácra, s hajadonfő ott járkált egész hajnalig. Reggel felé Ludvigh János kormánybiztos is kijött, de Görgei olyan rosszkedvű volt, hogy alig váltott vele szót.

Pirkadni kezdett. A nyárilak magas tornáczáról, amely a várral csaknem szemben feküdt, most már kivehető volt egész tisztán az ostrom folyása.

Mikor feltűnt a Ceccopieri-ezred első fehér zászlója, Ludvigh örvendezve fordult Görgeihez.

— Ugy látszik, kapitulálnak. Fehér zászló leng a bástyán.

Görgei tábori-látcsővével odatekint.

— Igaz, fehér zászló, — bölint fejével anélkül, hogy az öröme-
nek csak egy szikrája derítené fel sápadt arcát.

— Megirhatom Debreczenbe, hogy a vár bevételét? — kérdezte
Ludvigh.

— Emlékszik ön Melasra Marengónál? Ön megetheti, én
még nem.

Öt óra lehetett. A felkelő nap első sugarai áradtak szét erdőn, mezőn.

— Ott, ott! — mond Görgei pillanatra kigyúlt arczczal, — ott
lobog a nemzeti trikolor. Éljen a honvéd!

Aztán megint csak elkomorodott.

Kevés vártatva a Rákóczy-indulónak elmosódó halk ütemeit hozta
a szellő. Majd úgy tetszett, mint éljeneznének.

— Éljenekkel még nem vettek be várat, — jegyezte meg a vezér
boszusan.

Csakhamar lóra ül, s tisztjei kíséretében fölsiet a várba. Itt Má-
riássy fogadja, s rövid jelentést tesz néki a történekről.

— Ah, mi hasznunk az egészből? — szól elutasítólag.

S borus arczczal, közönyösen tovább halad, mintha nem érde-
kezné az egész dolog.

De amint meglátja az ujjongó honvédeket, amint fölzug körü-
lötötte az üdvözlő „éljen“: lassanként eltűnik arczáról a komorság.

— Fiaim! — fordul egyszerre hozzájuk. — Minden jónak gyor-

A budavári honvédszobor. — (Zala György műve.)

san és egyszerűen kell történni. Én tegnap azt mondtam nektek: Ezt a várat ostromolni fogjuk! És ti nemcsak ostromlótok, hanem be is vetétek. Becsületes, szép, dicső munka volt. S most már az én kötelességem, hogy megjutalmazalak titeket.

S ezzel int a segédtisztjének, aki egy marék harmadosztályu érdemrendet ad át neki.

Legelőször is egy barnaarczu, czingár közhonvédhez lép.

— Miféle lyuk az a köpönyegeden?

— Golyó furta keresztül.

— Jól van. Ez az érdemjel majd csak eltakarja, — s eközben feltüzi mellére az ezüstkoszorút. De ügyelj köpönyegedre, — folytatja tovább, — mert ha minden lyukra érdemjelet tűzök, furcsán fogsz kinézni.

Aztán egy másik honvédhez fordul. A fiú karja fel van kötve.

— Hol kaptad e sebet?

— A fehérvári rondellánál.

— Ez legyen sebedre a gyógyító ír, — s szintén érdemjelet tűz a mellére.

S ez így megyen sorba. Mindenkihez van elismerő, buzdító szava. Ime, ezért ragaszkodtak Görgeihez annyira katonái.

Csak mikor az érdemjel-kiosztással készen volt, hallgatta meg a parancsnokainak kimerítőbb jelentését. Bizony sok drága honfivérbe került ez a dicsőség. Elesett 17 tiszt s 351 közember; 29 tiszt és 661 közlegény pedig megsebesült. Halottjaink és sebesültjeink összes száma tehát: 1022.

De az őrség vesztesége aránylag még nagyobb.

A halottak és sebesültek száma: 1125, ebből 25 tiszt. Fogságunkba került: 84 tiszt (3 őrnagy, 16 százados, 3 lovaskapitány, 16 főhadnagy, s 46 hadnagy), továbbá 2200 közlegény.

A hadizsákmány: 198 ágyú, 5000 lőfegyver, 1400 mázsa lőpor, 2000 mázsa salétrom, 150 ló, 32 ökör, 40 hordó bor, aztán különféle ostromszer.

Görgei estefelé Hentzit látogatta meg. A fogoly várparancsnok ekkor még öntudatánál volt.

— Kiván-e a tábornok úr családjára vonatkozólag intézkedni? — kérdezte tőle szánó részvétellel.

— Mikor a várba zárkoztam, minden dolgomat elvégeztem, — válaszolt elutasítólag Hentzi.

Ezek valának utolsó szavai. Csakhamar elvesztette eszméletét. S éjjél után egy óraker nagy kínok közt meghalt. Illő temetéséről Görgei gondoskodott.

A közönség öröme leirhatatlan. Késő éjszakáig ezer, meg ezer ember tolong a várban, nézve az ostrom pusztításait.

Gyors lábú paripákon külön futárok vitték a diadal híret Debreczenbe.

A legelső jelentés az Irányi Dániel volt, amely így hangzik:

Az ország kormányzójának.

Pesten, május 21-ikén, reggel 6 óraker, 1849.

Tegnap, éjjél előtti 11 órától kezdve mostanáig, folyvást tart az ostromlás; ágyú kevés, de annál sűrűbben, sőt ugyszólván szakadatlanul puskaropogások hallatszanak.

Ép e pillanatban hallom, hogy a nemzeti zászló látszik a Sándorházon. Isten segíts!

7 óraker. A Dunaparttól jövök Hajnik Pál barátommal. A fegyvertár és a Sándor-ház között a háromszinű zászlót lobogtatják honvédeink. Az ágyúk már nem szólanak, csak a puska ropog. Fenn a várban makacs utczaharcz foly. Csak a nádorkertben láttunk még két fehérszíjast, a többi a várfokról már elpusztult. Len a palliszádok s a hidő is kezünkben. Nem sokára, úgy hisszük, urai leszünk a várnak.

Reggeli 11 óraker. Budavára a miénk! Hét és fél óraker teljes diadalt vívott ki a magyar. Átmentünk a várba, nem tudván, hogy állanak ott a dolgok, mert örökös puskalövések hallatszottak még, s ime örömlövődözés volt.

Hentzi sebesülten fekszik, az orvos 24 órai életet ígért neki.

A hidat fel akarták vettetni, bizonyos Auer ezredesé a herostratosi dicsőség, de csak kevéssé rongálta meg, s hamar helyre fog igazíttatni. Most is át lehet járni.

Tömérdek halottat láttunk az ellenségtől, a többi fogoly. Az ágyúk, municzió, mind épen találtattak. A honvédek tombolnak örömben. Czuczorhoz bementünk s áthíttuk Pestre.

Csak most tudjuk még, mily feladat volt a várat ostrommal bevenni. Igen jól volt megerősítve. Budavárnak bevétele egyike a legdicsőbb hadítettnek. Éljen Görgei! Éljenek a honvédek!

Délután többet, most sietünk futárt indítani. E tudósítást Hajnikkal együtt írjuk alá, mert együtt akarunk hírvivői lenni Buda bevételenek.

Irányi Dániel,
t. h. kormánybiztos.
Hajnik Pál,
rendosztályfőnök.

A Görgei rövid hadijelentése pedig, melyet Kmetty ezredes személyesen adott át Kossuthnak, így szól:

Budavár főhadiszállás, máj. 21. 1849.

Budavár három és fél órai ostrom után seregeink által bevételre ma: 1849. május 21-én, 7 órakor reggel. Az egész várórség fogva van, tisztjeivel együtt. Hentzi tábornok halálos sebet kapott és haldoklik.

Az ellenség a győzedelmes ostromlás végperceiben még az utolsó czudarságot is elkövette s a lánczhídon alkalmazott aknákat (Mienen) elsüttette. De mint-hogy a magyar nemeslelkűségét még bosszújában sem tagadhatja el, a fegyvertelen várórség többé nem bántatott.

Minden országos, főleg pedig a hadviselésre szükséges javakat, azonnal rendesen összeiratok s biztos tisztak felvigyázata alá helyezek.

Ezen rövid jelentésnek átvivője Kmetty ezredes, aki ma is, mint mindig kitünően viselte magát, épp úgy, mint Leiningen, Máriássy, Friquet, Asbóth, Cillich stb. s a legkétesebb körülmények között, személyesen vezették embereinket a győzelemre.

Görgei Arthúr
tábornok.

De mint több magánlevél is. Ezek közül kettő Szemere belügy-miniszterhez intéztetett. Az első tartalma ez:

Május 21. 1849.

Reggel 5. órakor. Három zászlónk a várpalota új épülete mellett lobog. A lajtorjákon honvédeink, mint zergék szökösnek a várba. A tört résen vitéz honvédeink nem állhatták ki az erős tüzelést s visszahúzódtak, hogy lajtorjákon menjenek fel. Az ellenség 24 fontosai felett, egy hosszú póznán fehér lobogóval hajlongtak.

A Svábhegy felé levő bástyákról az ellenség fut, csak balra a fehérvárkaputól áll néhány közember, honvédeink a tört falrésen csoportosan a várba felkapaszkodnak. Ezen az oldalon mind az ágyú, mind a puskalövés egészen megszünt, csak a Pest felé levő oldalon foly erősen az apró fegyvertüzelés.

Fél 7 órakor. Most egy puszkapor-raktár röppent légbe. A várban ben: az utcán a harc foly. A megtámadás éjjel 12 órakor, tehát az osztrák uralkodás kezdete napján kezdődött.

7 órakor. A tüzelés megszűnt. A vár be van véve.

A másik levél pedig, amely óráról-órára kíséri az ostrom folyását, ekképen hangzik:

Pest, máj. 21. déli 12 órakor.

Nagy örömet irok, kezem reszket! Budavár a miénk! S a testvérfőváros teljesen tiszta az osztrák császári gáztól!

Leirom röviden az ostrom menetét.

Folyó hó 20-án *esti 10 órakor* megkezdték a mieink a Gellértről lövéseiket; részint granát, részint 6 fontos ágyúkkal leginkább a palliszádok ellen.

A várbeliek sűrűn viszonozták. Hogy világot csináljanak maguknak, egy utcát a bécsi kapunál fölgyújtottak, s az egész utca borzasztó tűzlángban állott. A mieink felségesen lőttek a Gellértről, az inneni Dunapartra hallatszott a palliszádok recsegése, s láttuk a legénység zavarodását. A Gellért vidékét a várbeliek minden igyekezetök mellett sem tudták meggyújtani.

12 órakor egyes lövések hallatszottak, legnagyobb volt a nádorkert oldalán, csekélyebb a bécsi kapunál.

Május 21-ikén, éjjel után 2 órakor mindenütt sűrűbb volt a puskaropogás, néha ágyúszó kíséretében egészen körüljárta a várat.

3 órakor általános lett az ostrom, s iszonyu bataillon-tűz kezdődött. Ekkor már a bécsi kapunál volt a legdühösebb tűz, s a várbeliek borzasztó tüzelést vittek végbe granáttal és bombával a vár alsó környékére, a hová a mieink előnyomultak.

3/4-re szünni kezdett a mieink puszkázása, s minket, a dunaparti szemlélőket félelem fogott el, hogy a mieink visszavonulni kénytelenek. De ekkor ismét a fehérvári kapu oldalán kezdetet meg az iszonyu tüzelés, mindkét oldalról. S a viadal vége az lett, hogy rettentetlen honvédeink részint a résen, részint létrákon megmászták a sánczokat, s már 5 órakor kitűzték a nemzeti zászlót. Innen, hir szerint a Don Miguelek, a Sándorházig előnyomulván, a bástya alatt egyik nyárilakba menekült horvátokra tüzelének, s köztük iszonyu pusztítást tettek.

5 órakor a mieink a nyugoti oldalon levő palliszádig előnyomulva, s a résen részint átkelve, részint áttűzelve, az itteni legénység, — alkalmasint olaszok, — már fegyverét letette, fehér zászlót lobogtatott és pardont kért, ami a nagyobb résznek meg is adatott. Ekkor a mieink — a lánczhid alatti gőzhajóra is kitűzetvén a nemzeti zászló; — innen fölfelé nyomultak a várba.

Szekulics ezredes seregével szintén átkelt a pesti oldalról. És mikor a lánczhid közepén volt, lobbant fel a túlparton aláásott puszkapor. De ezer szerencsére, némelyek szerint mert nem volt leszorítva, mások szerint mert Clarck vizet eresztett reá, semmi bajt nem okozott, s az explosio csak nagy füstöt csinált.

6 és 7 óra között a puskalövések mindinkább a felső várban hallatszottak, s a mieink minden oldalról elfoglalták a várat, nemzeti lobogók tüzetek ki a bástya-falra és vitéz honvédeink „*éljen a magyar!*” kiáltásokkal köszönték a Dunapartra ezrek számában kiállott népet. S ez őket riadva könnyes szemekkel üdvözlé, mint hazánk legdicsebb fiait.

Egész 11 óráig tartott a harc egyes puskalövésekkel. Most már csend van, csak néha süti ki ujjongatva fegyverét örömjelül a honvéd.

Apróbb részletességet még nem lehet írni. Halottaink s halottaik számát még nem lehet tudni. Hentzi sebesülten fekszik a General-Commando épületében, sőt némelyek szerint haditörvényszék elé állítatva agyon is lövetett. Összevagdalt-nak mondják Schutte tábornokot; s esettnek az olaszok őrnagyját, nagyobb tiszt részünkről még nem hallatszok, hogy elesett volna. Görgei maga a várban van.

A pesti nép igen meg van lepetve az esemény által. Legfőlebb 5—10 nap mulva hitte a ma történeteket. Öröme határtalan.

Az elzárt boltok nagyobb része már felnyitott. A nép visszaköltözése megkezdett. És Pest, mely a napokban oly pusztaság és életunt öregnek mutatkozott, ma, mint pajzán leányzó örül és nem ismer határt kedvnyilvánításában.

Adja Isten, hogy mielőbb elmondhassuk: „Valamint Budavára, úgy egész hazánk ki van söpörve az osztrák császári gáztól.“

A „Közlöny“ harctéri tudósítója pedig a következőképen ír:

Fehérhegy, (Weissberg) május 21-ikén reggeli 4 óra után.

Ismét irónnal jegyzek. A puskaropogás, mely ezelőtt vagy óranegyeddel gyéribb lőn, ismét minden oldalról hevesebben kezd kifejlődni.

Ujult erővel s lelkesüléssel, melyet a léghasító éljenek hangosan hirdetnek, kezdik a várfalakon gyilkosan ólálkodó véredek ellen a tüzelést. Néhány perc, s ime gyors evetként hihetetlen gyorsasággal másznak a bástyarács omladékain fel; daczára a sűrű ágyú- és puskatűznek, mely őket több részről fogadja, sebesen rohannak csapatonként a rés nyílásán, lőnek mindenfelé s előhaladnak. Más csapatok a bécsi kapun innen, mások ismét a nádori kert mellett ostromolnak.

Kétnegyed ötre, s a várfalon a rés mellett az első nemzetiszín zászló lobog. „Éljen a magyar!“ szüntelen hangzik minden oldalról. A körbástyákon az ellenség ágyúit a mieink elfoglalják, a tüzeiket leölik.

Az első körbástyán már három nemzeti zászló leng, s egy nagy fehér, melyet az ellenség viaskodása végperceiben kitűzött.

Háromnegyed ötre. Az ellenség utolsó ágyúdörgése reszketteti meg a léget, véghörgése ez a haldokló dynastiának, mely bennünket ezen önvédelmi harczra, s önmagának a megdöntésére kényszerített. Kél a nap a láthatáron, reszketeg sugarai diadalmasan török át a reá nehezedező föllegek rétegeit. Ugy győzedelmeskedjék a népfelség napja is minden ármányon, mit az önérdék, a gonoszlelkűség alávalólag ellene gördít. És a dynastia napja örökre leáldozzék; ezen egyes lövések, mik a várfalakon hallatszanak, gúnyhahota és kacaj legyenek az osztrákház enyészetére.

Hat óra. A várban mindig erősebb kiáltások „Éljen a magyar!“

A vár, hála égnek, a miénk; meg van mutatva, hogy nemcsak sikon tud győzni a magyar, hanem várostromhoz is ért a magyar.

Csak puskaropogás hallik és éljenkiáltás.

Hah! Mi az? A tulsó oldalról mintegy a lánczidő körül irtóztató füstfelleg emelkedik, s rémséges robbanat hallatszik. Egek! tán az emberiség, a tudomány és technika remekművét: a lánczidat merészlé rombolással illetni?! Kitelik tőlük, hisz vannak köztük herostratesi dicsőségre vágyó emberek.

Hetedfél óra. A várban erős a puskatűzelés, a résen át mindinkább több honvéd tör be; a nádor-kertből, hová gellérthegyi telepünk erősen dolgozott, az ellenség vissza van szorítva. Egy honvédtiszt érkezik azon hirrel, hogy a lánczidat légbe akarták röpíteni, de nem sikerült. A palliszádok közt is magyarok vannak. Egy ellenséges tiszt, ki a lánczidat felvettetni akarta, fekszik ott vérében irtóztatosan elcsufítva.

A Sándor-palota előtti várfokon is nemzeti zászló lobog

Hét óra. Dessewffy Arisztid tábornok jó, beszéli, mily nagy volt a tűz és veszedelem, mily nagy, s bámulandó ostromló csapataink vitézsége és bátorsága. „Térdre kell — ugymond, — omolni e nép előtt.“

Mögöttünk erős kordon van húzva; be igen, de ki senkinek sem szabad menni, hogy az ellenség közül valaki el ne szökhessék.

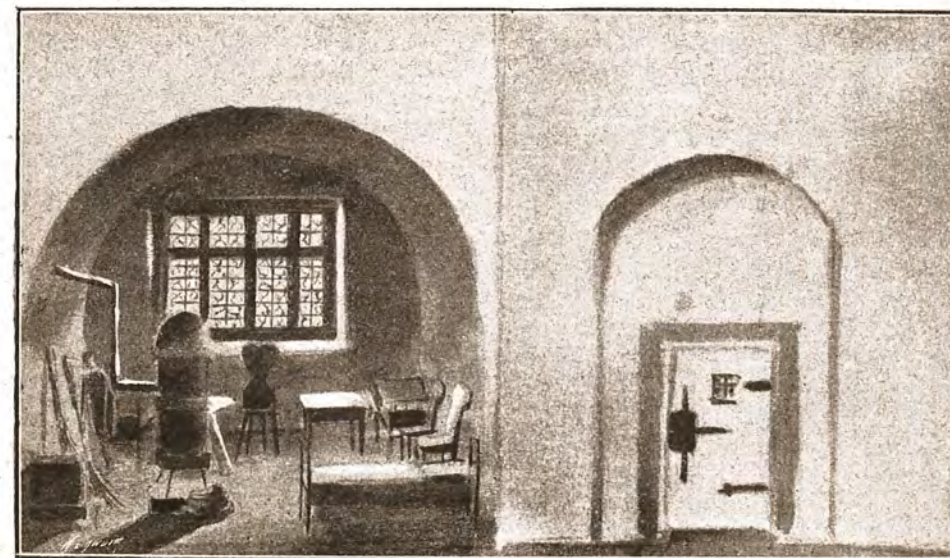
Egy nagy csapat honvédet hoznak honvédeink.

. Egy-két szót még a fő tábori szállásokról és a vezérekről.

Aulich szállása a nádorkert egyik lakában van a Gellérthegy mögött. Nagy Sándoré a Majerfi-féle majorban, Görgeié a Nagy-Svábhegyen Houtrich csokoládégyárnok hajlokában. Mindenik illető táborokarával van ott elszállásolva. Szép őket látni, midőn ezek kíséretében belovagolják a vidéket.

Aulich magas, erős testalkatu, szőke férfi, mintegy 52 éves; arczkifejezése valódi katonás. Szelid, nyájas, kevés, de határozott beszédű, mint észrevettem, sokat és mélyen gondolkozó.

Nagy Sándor alacsony, zömök, erős vállu és karu barna férfi, Tuhutum-féle arczkifejezéssel, valóságos született huszár. Tisztei szinte nagyon dicsérik, s bátorságát és vitézségét felülmulhatatlannak mondják.

Olmützi börtönszoba.

Mit mondjunk ezek után a fővezérről?

Görgei Arthur tábornokról, ezen megtettesült szeretet, jóság, barátság és nyájasságról? Sugár deli termete, arcza szőkesége, szabad, nyilt vonásai elárulják benne a hegyek szülöttét. Harminczkét éves életkora nem gyaníttatja azon világ- és életismeretet, azon megedződés- és tapasztalatdússágot, melynek annyi tanujelét adta már

Igen érdekes, s egészen új részleteket mond el a „Közlöny“ egy másik tudósítója: *Ábrányi* Emil.

. . . Azt hiszem, — ugymond *Ábrányi*, — hogy Budavár visszavétele a vár-ostromok példányai között a legnevezetesebbek közé fog tartozni.

Az egész vár alulról a kapuk sarkáig két, három rében pallisádokkal volt elkerítve. A pallisádok mögött sáncz, melynek belső színéből félig fedve lőttek ellenünk. A pallisádok emberrel tömve, s közepén, vagy felül ágyúkkal ellátva. A várkapuk teljes magasságuk szerint kővel és fővényzsákokkal annyira berakva, hogy napok telnek el kitisztításukig. Fölül a bástyák nem csak új rétegekkel fölemeltetve, hol a lölyukak voltak, hanem az egész várkör félőlnyi laufgrabennel van meg erősítve. Minden szögleten, vagy fokon ágyúk és bombák egész telepekben kiegészítetve. És ezen várat három órai ostrom alatt bevették vitéz honvédeink. A létrák még mindenütt falhoz támasztva voltak s a roham oly sebesen történt, hogy az ellenségnek nem volt ideje az ágyúk beszegezésére, sőt némelyiknek az elsütésére. Több ágyú töltve jutott kezeinkbe.

A halottak eltakarítása egész nap folyt, még délután is sok dicsőn kimult honvédet szedtek föl a bástyák alól, a horvátok pedig sok helyt az utcán heverték. A halottakon azon különöst vettem észre, hogy *elhunyt honvédeinken alig látszott sebhely*, legtöbbször *golyó által multak ki*. De az ellenségnek képe, feje és teste annyira szétzúzva, hogy borzasztó volt csak egyet is látni. Innen is gyanítható, micsoda bosszúdühvel vívtak a mieink! A tüzerek közül nehezen menekült csak egy is. A horvátok közül iszonyú sok eleshetett, mert szekérderékre lehetne szedni a vár utcáin porbatáposott végőrvidéki csákokat.

A vár maga tragi-comicus alakzatot mutat. A volt császári királyi lak még tegnap erős lánggal égett s már az első emelete roskadozott. A tűz oly makacsul emészti butorait, mintha megesküdtött volna, hogy utolsó ízig elrontja az áruló dinasztia emlékezeteit. Tovább egy horvát fekszik halva sápadtan, mintha a magyar-tóli félelem sújtotta volna földre. Nem messze tőle egy szurtos honvéd ül a nádori palotából kidobott aranyozott s biborszinű vánkosu széken. Amott egy huszár sétál, lenézve a világot Buda ormairól, míg mellette egy összedüledezett háznak ágyú által improvizált ajtaján egy kis tüzer buvík elő, hozva magával czukrot, egy vasalót, asszonyi kalapot stb.

Hajnik Pál rendőrfőnök szólott Hentzivel is. Igen meghatottnak és töredelmesnek látszik. Panaszkodott, hogy őt Ausztria megcsalta, mert mielőbbi fölmentést ígért az ostrom alól. Legfőbb óhajta: meghalni, s legborzasztóbb gondolata: ha fölakasztatnék. Sebe az oldalcsontok kettejét zúzta össze, s nem lenne életveszélyes fiatalnál, de nála valószínűleg az lesz.

Pest most kezdi élni tavaszát, minden arcz mosolyog s dicséri a magyar hadsereg vitézségét.

Május 21-ikén délben indult el az első külön futár Budapestről, s másnap, máj. 22-ikén délelőtt tíz órakor már Debreczenben volt. Pedig ez az út, sártengeren, homokbuczkán keresztül, több mint harmincz mérföld.

Amint a küldöncz, egy Bocskay-huszár, tajtékoz paripáján bevágat Debreczenbe, már a város szélső házainál elkiáltja magát:

— Emberek, jó hírt hozok! Budavár a miénk!

S száguld tovább: egyenesen a városházához, ahol tudvalevőleg az országkormányzó lakik.

A hír villámszárnyakon terjed szét, s mindenütt a legédesebb öröm fakasztója.

Maga Kossuth is egészen felvidul. Sápata arczáról pillanatra eltűnik a nehéz gond.

— Hála az égnek, csakhogy végre sikerült! — sóhajt megkönnyebbülten.

De hadd tudja mindenki, hogy Budavár ormán ismét a háromszinű magyar zászló lobog. S az első megbízható hír vétele után ezzel a szózattal fordul az ország népéhez:

Budavár a miénk!

Legyen áldott a szabadság Istenének szent neve! És legyenek áldottak a nemzet hadseregének rettentetlen hősei, kik éltöket adják váltságul hazánk szabadságáért!

Budavár a miénk!

Lelkesüljön föl a nemzet minden erőfeszítésre, hogy a harc, mely még hátra van, rövid és a haza megmentésének műve bevégezve legyen.

Konduljanak meg a harangok országszerte, hirdessék a magyar szabadság fegyvereinek győzelmét országszerte!

Adassék hála Istennek és dicsőség a magyar hadseregnek, melyet hős tettei a világ legrettentetlenebb seregévé avattak fel.

Kelt Debreczenben, május 22-ikén 1849.

Kossuth Lajos,
kormányzó.

A szózat rögtön sajtó alá kerül, s ezer meg ezer példányban röpíttetik szét.

Ezalatt pedig Almássy intézkedik, hogy a nemzetgyűlés tagjai összehivassanak.

Délután négy órakor már együtt van a Ház. Az ülésnek egyetlen tárgya: a budavári örömhír. Mindjárt az ülés kezdetén föláll Szemere Bertalan miniszterelnök, s a legnagyobb érdeklődés közepette így kezdi:

— Uraim! Az isteni gondviselés újabb és újabb áldásokkal kíséri fegyvereink szerencsáját. Budavár be van véve, Budavár a nemzeté ujlag. Az ágyúk még szólottak, midőn e tudósítás irva volt; kötelességének ismerte a kormány, azt úgy, amint kapta, fölolvadni . . .

— Halljuk! Halljuk! — kiáltják többen.

Legelőször Görgei hadijelentése olvastatik fel, aztán az Irányi-féle tudósítás, végül a magánlevelek. Közben többször felzúg a lelkesült éljenzés.

— E szerint, mint az egyik tudósító megjegyezte, éppen május 21-ikén omlott össze a Habsburgok trónja Magyarországon végképen, amely napon háromszáz esztendővel azt megszállotta . . .

— Hála Istennek, csakhogy összeomlott! — tört ki az ősz Palóczy kebléből a fohász.

— Ezeknek folytán, — ugymond Szemere, — a kormány szükségesnek vélte a következő határozatokat:

Először: Hogy *vitéz hadseregünknek*, mely a szabadságnak erős oszlopa, mely nem ismer sem veszélyt, sem áldozatnagyságot, hanem Leonidásként teljesíti kötelességét: *a nemzet nevében a legmelegebb, legőszintébb hála és köszönet szavattassék.*

Másodszor: Hogy Görgei tábornok s fővezérnek, ki Hatvantól fogva diadalról-diadalra sietett, s első hadjáratát azzal végezte, hogy a hazának fővárosát, a nemzetgyűlésnek és a kormánynak székhelyét adta vissza, hogy tehát *Görgeinek az allábornagyi rangon kívül, a katonai első érdemjel csillaga megadassék.*

— S hogy ez a tett, — folytatja a kormányelnök, — minél ünnepélyesebb legyen: a kormány fölkéri a képviselőházat, hogy megegyezésével épp a tettnek ünnepélyesítése végett hozzájárulni méltóztassék, s kéri egyszersmind, hogy a kormány és a nemzetgyűlés ezen határozatait a hadseregnek és a koszorúzott fővezérnek a nemzet kebeléből választandó küldöttség által vitessenek meg. . . .

— Helyes! Helyes! Beleegyezünk! — hangzik minden oldalról.

— Mi pedig, — végzi emelkedettebb hangon Szemere, — adjunk hálát Istennek, ki nem hagyja el azon fegyvereket, melyek a szabadságért és igazságért küzdöttek. Most már Budának büszke ormaira felléphetünk, mert „él magyar, áll Buda még.“ S onnan körültekintve, ha látjuk, hogy egyrészt Bem vitéz hadserege Orsován van s Puchner gyalázatos hadseregét másodszor is kiűzte az országból; s másrészt látjuk, hogy egész Erdélyben nincs ellenség, s a Brassó körüli szorosokat vitéz seregeink tartják birtokukban; ha látjuk továbbá azt, hogy az élő hegyekből formált falon belől, mely Erdélytől Árváig nyulik, ellenség nincs; s látjuk, hogy hadseregünknek alig van már teendője, mint azon vonalt, mely Pozsonytól Eszékig nyulik, a gyalázatos Jellasich s az ausztriai hadseregtől megtisztítani: eljött az idő, midőn ki mondhatjuk, hogy Magyarország szabad. És pedig szabad úgy, hogy

I. Ferencz József a győri ütközetben, 1849. jun. 28-ikán. — (Egykoru kép.)

midőn saját erejével szabadságát kivívta, elég erővel és hatalommal bír közremunkálni, hogy azt Európa többi népeinek is biztosítsa.

Perczekig tartó éljenzéssel válaszolt a törvényhozó-testület a miniszterelnök jelentésére. Tetszett az önérzetes beszéd, de még jobban a kitüntető indítvány. Elfogadták. A főrendiház tagjai szintúgy. Nyomban megválasztott a küldöttség is; a képviselőház részéről: Kazinczy Gábor, Bólya Gergely és Varga Sándor, a főrendek közül: Bernáth Zsigmond és Horváth János főispánok.

Még aznap elkészült a Görgeinek átadandó okirat is, amely ekképen hangzik:

7338. K. sz.

Görgey Arthúr tábornok és fővezér, s hadügyminiszter urnak!

Ön, tábornok úr! naponkint új diadallal gazdagítja a szabadságharcz történetének lapjait, naponkint új babérszerzésre vezeti vitéz hadseregünket. Hatvan, Tápió-Bicske, Isaszegh, Vác, Nagy-Sarló, Komárom ugyanannyi világos sugara folytonos diadalának. E csaták óta az Ön vezérlete alatt hadseregünk nem tudja, mi a veszteség; a győzelmeken, mint ugyanannyi lépcsőzeten a hazaszabadítás örök egyházába siet.

És Ön, eddigi hadjáratát az ő Budavárának bevételével koronázta meg. Fővárosát a hazának, székhelyét a nemzetgyűlésnek visszaadta. Sőt e diadal által sietette, vagy épen eszközölte, hogy önálló nemzeti függetlenségünk Európa által is elismertessék.

A kormány meleg és testvéri hálát mond a vitéz hadnak, mely örömmel, hősiességgel és fényes sikerrel küzd és hal a nemzeti szabadságért.

A kormány üdvözli Önt a győzelem és dicsőség folytonos útján. És kötelességét véli teljesíteni, midőn Önt altábornagygyá kinevezvén, egyszersmind a katonai érdemrend nagy-keresztjével siet feldisznítani. Sőt maga a nemzetgyűlés akarata ez, mely a nép és az isten nevében szól. Ide zárjuk ünnepies határozatát.

A kinevezést Ön saját érdemei által eszközölte; ez nem a mi tettünk; a nemzetgyűlés hála- és megegyező nyilatkozata azon fény, mely által ezt megdicsőítőnek tekintse Ön, mint annak tekinti a haza, melynek minden emelő és jutalmazó szava legfőbb dicsőség, melyben polgára részesülhet.

Debreczenben, május 22-ikén 1849-ik évben.

Kossuth Lajos
kormányzó.

Miniszterelnök:
Szemeré Bertalan.

A küldöttség másnap útrakelt, s május 25-ikén érkezett a fővárosba.

Budapest még mindig örömmámorban úszott. Május 24-ikén dús lakoma volt, 26-ikán fényes bál, 27-ikén nagy népünnep. Mintha csak pótolni akarták volna a mulasztást; egyik vigasság a másikat érte.

Mindenki örült fegyvereink diadalának, csak Görgei szomorodott el ismét. Pedig ő volt az ünneplések központja. Nevének dicsőítésétől viszhangzott az ország. A dédési kerület, melynek mandátuma épp üres volt, hálából országgyűlési képviselőjének választotta. Utcákat, tereket kereszteltek el nevével. Az ujjongó magyar nép akár egy babérródot rakott volna lábai elé.

De Görgeit bosszantotta ez az ünneplés. Lenyüggőzé a gond, bántotta a jövő. Lelkének mélyén sötét tervek áradata viharzott keresztül.

— Eh, hagyjanak békén, — szólt idegesen, midőn ide, vagy amoda hívták. — Nincs nekem semmi érdemem Budavár bevétele körül. Mert az csak nem érdem, hogy távcsövön nézegettem, mikép mászák meg honvédeink a vár falait.

Hasonlóan bánt az országgyűlés küldöttségével is. Nem fogadta el a kitüntetést.

— Az altábornagyi rangot az osztrákoknál divó címekorság egyszerű majmolásának tartom s nem akarom, hogy az nálunk is meghonosodjék. Az érdemjelek pedig nem illők egy republikánus államhoz.

Igy szólott a küldöttséghez. Ez azonban csak ürügy volt, a valódi ok, mint emlékirataiban bevallja, az, hogy nem akart Kossuthtól semmiféle jutalmat elfogadni.

A két felhozott kifogás közül melyik az igazi, nem kutatjuk. De bizonyos, hogy Görgeinek volt bőven oka az elkedvetlenedésre.

— Szerencsecsillagom e nyomorúságos vár alatt hunyt le, — mondotta keserűen bizalmasabb embereinek.

És igaz. Dicsőségének a budai fegyvertényvel végeszakad. Feje még az ünneplés ragyogó fényében úszik, de lábai előtt már ott tátong az eltemető örvény.

Mert Budánál nem az volt a baj, hogy ostromoltuk, hanem az, hogy az ostrom hosszú ideig tartott. Közel egy hónapot vesztettünk a drága időből.

— Sohasem hittem volna, — jegyezte meg Welden, — hogy Görgei üldözésünk helyett, egy kőhalmaz ellen fog viaskodni.

Ramming báró, az osztrák haderő tábornoki főnöke, „Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849.“ című könyvében pedig így szól:

„Az a stratégiai ballépés, melyet a magyar hadvezérlés Budának tetemes erővel való ostromlása által elkövetett, nagy hasznára szolgált az osztrák hadseregnek. Több heti időt engedett néki, hogy megállapod-

jék és megerősödjék; ugy annyira, hogy az erők súlyegyene már helyre volt állítva, midőn a magyar hadsereg Buda bevétele után a Vág felé nyomult. A budai várostrom nem volt egyéb erő- és idő-pazarlásnál, amelynek súlyos következményei a felkelőkre nem is maradtak el.

Ugy van. Ez az egy hónapi idő untig elég volt arra, hogy letiprott ellenfelünk ismét talpra emelkedjék.

Aztán az orosz betörés is napról-napra fenyegetőbb alakot kezdett öltetni. Határainknál immár csatakeszen állt a prédaleső kozák.

Minden jel azt mutatta, hogy az eddiginél még irtózatossabb küzdelem előtt állunk, s rövid időn nemcsak az erőre kapott osztrákkal kell ujjal megbirkóznunk, hanem az oroszszal is. Felettünk még dérüs volt az ég, de köröskörül már gyülemllett a viharfelhő.

Ezért volt Görgei olyan komor. Láta, hogy küszöbön a veszély. S éppen ugy, mint a Windischgrätz betörése alkalmával: mentő résről kezd gondoskodni. Ámde a vácsi kiáltvány megismétlése hiábavaló kísérlet volna. Nem hinnének őszinteségében.

„Én részemről, — mondja Pest bombáztatásáról küldött jelentésében Görgei, — az egész tüneményben az ausztriai dinasztia halálpompájára gyújtott fáklyák lobogását láttam; mert a kiben még egy szikrája létezett a kegyeletnek a hitszegő Ausztria iránt, azt a tegnapi tett örökre eloltotta.”

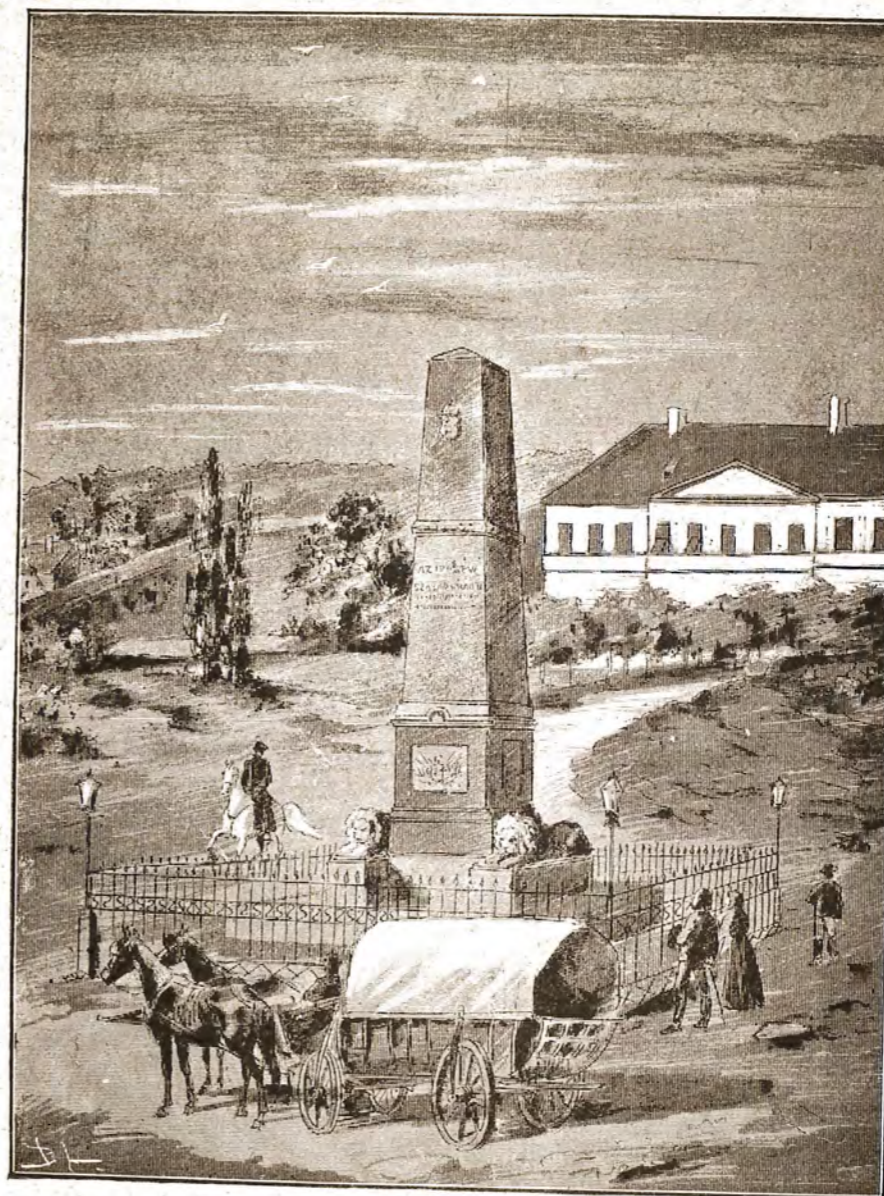
Aki illetéknépen beszél a Habsburg-családról: az ugyan czéltalanul hivatkoznék az V-ik Ferdinánd iránti hűségre.

Egy új, csattanósabb eszközhez kell nyúlnia. De mi légyen az? Ott az ápril 14-iki függetlenségi nyilatkozat. Ha ezt megbuktathatja: bukik vele Kossuth is. Ekkor aztán övé a hatalom, s a bocsánatkérő magyar nemzetet szépen oda vezetheti a trón zsámolyához.

S elhatározta, hogy így cselekszik. Homlokán a népszerűség koszorúja, mögötte a diadalmas sereg; egyik kezében a fővezéri kard, a másikban a hadügyminiszteri tárcza. Hadvezér és miniszter, tábornok és orsz. képviselő egy személyben. Mi kell még, hogy Kossuth felett győzedelmeskedjék? A parlamenti támogatás is meglesz, bizonyosan meglesz; hisz virul még a békepárt, majd a kezére dolgozik az.

S e részben jól számított. Hisz a békepártnak, mint tapasztaltuk, kezdettől fogva csaknem összes működése odairányult, hogy Kossuth leszoríttassék a vezérhelyről. Még az államcsinytól sem riadtak vissza ezek a jó urak. Egy alkalommal, a kápolnai csata után, formaszzerű összeesküvést szőttek Kossuth ellen. Az volt a terv, hogy eltüntetik Debreczen-

ből. S jellemző, hogy ennek a kába tervnek a helyőrségnél is akadtak támogatói, így a többi közt: báró Stein Miksa ezredes, a Zinani-ezred

Háromszéki honvédemlék.

néhány tisztje, sőt még egy huszárszázad is. A végrehajtással báró Stein Miksát bízták meg. S egy zivataros éjjel már minden készen volt, hogy Kossuth ártalmatlanná tétessék. Az összeesküvő tisztok a városházához

lopóztak, a megvesztegetett huszárszázad pedig csak intésre várt. De a legutolsó pillanatban az összeesküvés szervezői meghökkentek s elállottak a tervtől.

A vakmerő csiny tehát nem sikerült. De a békepárt azért csak tovább békétlenkedett. Látván, hogy a tisztikar egynémely része befolyásolható: most egyenesen Görgeivel próbáltak szövetkezni.

Görgei eleintén ügyet sem vetett rájuk. „A szerencsétlen békepárt! Nem békét, de nyaktilót!” — írja visszautasítólag egyik levelében. De Budavár ostroma után megváltozott ebbéli nézete is. Mégis csak jobb lesz a béke, mint a nyaktiló. Kivált ha ez a béke Kossuth megbuktatásával szerezhető meg.

Az országgyűlés küldöttségének a tagjai közt volt néhány békepárti is, vezetőjük: Kazinczy Gábor. Jó alkalom, hogy megismerkedjék velök. S másnap már együtt tanakodtak az államcsiny végrehajtásán.

— A békepárt, — mondotta a többi közt Kazinczy Gábor, — az orosz betörés hírére úgy megerősödött, hogy bátran tehetünk kezdeményező lépést az ápril 14-iki nyilatkozat megbuktatására. S ha a tábornok úr pártunk elére áll: csaknem biztos a siker.

— Jó, megkísérlem, — válaszolt Görgei. — Elmegyek önök közé, s majd meglátom, mit tehetek.

S úgy tőn, mint mondá. A sereg május 27-ikén Komárom felé indult, ő maga pedig a küldöttség tagjaival Debreczenbe utazott.

Május 31-ikén érkezett oda. Egész nyugodtan letette a miniszteri esküt: „*Én Görgei Arthur hadügyminiszter esküszöm, hogy a nemzet függetlenségi nyilatkozatát minden következményeiben fenn fogom tartani . . . Isten engem úgy segítjen!*” — ismételjük, egész nyugalommal letette az esküt, s még aznap a függetlenségi nyilatkozat megbuktatásához látott.

De váratlan csalódás érte. A kormány már ekkor podgyászolt, hogy visszaköltözzék a fővárosba. E miatt aztán a nemzetgyűlés is elfüggesztette tanácskozásait. Julius 2-ikáig, hogy a képviselők családjait meglátogathassák, nem lesz ülés.

Görgei végtelen haragra gyúl. Hisz akkor minek fáradt ő ide? Négy hét nagy idő, Julius 2-ikáig sok történhetik. S ki tudja, lesz-e még olyan jó alkalom az ápril 14-iki határozat megbuktatására, mint most. Roppant hévvel küzdött tehát a visszahurczolkodás ellen.

— Ostobaság! — kiáltotta. — A kormány nem tartózkodhatik a csatatér közelében. Ez bénítólag hatna a vezérek működésére, de meg-

osztaná erőinket is. Hisz ebben az esetben legalább is egy hadtestet arra kell fordítani, hogy a székhely fődöztessék. Maradjunk csak itt.

De már késő volt. A nemzetgyűlés tagjainak legnagyobb része haza utazott.

Görgei kelletlenül bár, kénytelen volt tehát belenyugodni a dolgok illetén fordulatába.

Estefelé bosszusan, kedvtelenül Kazinczyhoz ment: a békepárt gyűlhelyére. Többen voltak ott: Hunfalvy Pál, Zákó István, báró Kemény Zsigmond, Gorove, Weér Farkas erdélyi főispán stb.

Találkozásukról, mely derítő fényt vet a békepártiak működésére is, báró *Kemény* Zsigmond hátrahagyott naplójegyzeteiben így emlékezik meg:

Görgei vagy május 31-én, vagy másnap reggel Debreczenbe érkezett, Zákó István által kísértetve. Iszonyú vala haragja, midőn a kormány és az országgyűlés Pestre áttételét hallá. Tüstént Kossuth Lajoshoz sietett s kívánta, hogy a *követek visszahivassanak*, s a kormány a hadi operációkat ne lehetetlenítse az által, hogy Pestre költözik.

Az első pontra válaszul kapá, hogy a követek visszaidézése csaknem annyi időbe kerülne, mint a mennyi az elnapolás.

A második kívánságát illetőleg arra volt figyelmeztetve, miként a kormány iratainak egy része és a bankóprés már elküldettek, következőleg nagy pénz- és egyéb zavar nélkül lehetetlen már a dolgon változtatni.

Délután 4 órára Görgei, Kazinczy által mondá, hogy találkozni akar velem. A kitűzött időre szállására sieték a Buday Ezsaias-féle házhoz. Midőn az ablakok alatt vagyok, Zákó dugja ki fejét s magához intve, mondja halk hangon: hogy még ne menjek be, mert Görgei most éppen Horváth Mihálynak, a püspöknek fejét mossa.

Én visszafordultam; de alig haladtam 50 lépésnyire, midőn Kazinczy legénye utólért s jelenté, hogy gazdája kér, menjek néhány perczre az ő szállására.

Odasiettem tehát. A szobákat üresen találtam. Leülök a kártyázó szobácskába s egy szivart veszek elő. Alig gyujtám azt meg: már érkezik *Hunfalvi* Pál és később *Weér* Farkas erdélyi főispán, majd *Kazinczy*, *Zákó* Pista s még valaki, kinek neve most nem jut eszembe: talán *Gorove*, s végre *Görgei*.

A mint a tábornok bejön, hozzám fordulva így szól: „Önök között kell egy nagy ámitónak lenni, ki hazug híreket terjeszt a seregről Önöknek s Önökről a seregnek. Ezen komédiás azt mondotta ápril 14-ikén, hogy a sereg követeli a függetlenséget, holott Nagy Sándoron kívül senki sem volt közülünk, ki ne ellenezte volna, midőn Kossuth beszéd közben felhozta.”

Én említém, — ugymond *Kemény*, — hogy inkább a titkos ülésben nyilatkozott Kossuth a seregről, a hol azt is mondá, hogy ha a követek nem mondják ki: az ármádia fogja proklamálni a függetlenséget.

Görgei kikeresvén az illető helyeket, indulatosan kezdett belőlök felolvasni

egy pár sort, s aztán kérdé tőlem: *mit lehet az országgyűlésen a függetlenségi nyilatkozat iránt tenni?*

— Ön, tábornok úr, — felelém — követ. Önnek van genieje, hősi híre és 50.000 szuronya. Lépjen fel a parlamentben, tűzzön ki egy nemesebb irányt; mi pártolni fogjuk Önt és többsége lesz.

— Az már késő, — válaszola Görgei, vagy az elnapolásra, vagy a külviszonyokra gondolva.

— *Űzze hát az országgyűlést szuronyokkal szét,* — mondám szondírozni akarván őt: akarja-e a dictaturát magához ragadni, a mielőbbi pacificálás végett.

— *De meggondolta-e Ön,* — válaszolá Görgei, — *hogy a szurony soha sem áll ott meg, ahová intéztetik? Megakadályozhatom-e, hogy azon katonák, kik egy területet, mely tekintélylyel bír, széthajtanak, — megakadályozhatom-e, hogy ne gyilkoljanak, ne raboljanak?*

Én hallgaték. Ekkor Kazinczy közbeszól:

— Legjobb volna egy rendelet által az országgyűlést, mely úgyis csak négy hét múlva gyűl össze, szétosztatni s azután új választásokra hivatkozni azon kérdés eldöntésére nézve: *hogy ne vétessék-e vissza az ápril 14-iki határozat?*

Mig e tárgy felett beszélgettünk, s éppen azon aggodalmamat fejeztem ki, hogy teljes számú új országgyűlést kapni Erdély, Slavonia, Horvátország stb. állapota miatt lehetetlen: belép *Mészáros*, s Görgei némi kedvtelenséggel fogadván őt, a beszéd természetesen félbeszakadt. Csakhamar megérkezett Horváth püspök, kinek, úgy látszik, aznap pechje volt, mert Görgei megint szidni kezdte a véstörvényszék miatt, s azon nyomoru kegyetlenségeikért, melyek Komárom megyének nem tudom melyik vidékén elkövetettek.

Mig Horváth szőnyegen forgott, a Kazinczy-klub rendes tagjai a theázásra megjelentek s Görgei tíz óra utánig ülve nálunk, külön velünk nem érintkezett többet. Tervünk bukása után a dieta elnapolása miatt, jól esett mégis, hogy maradott fönn egy lehetőség Pestre összegyűlésünkkor a dolgok más fordulatára.

Hogy Görgei valamire elhatározandja magát: nem kétkedtünk. S ha a szurony iránt skrupulusa volna: meg voltunk győződve, hogy annyi morális támaszt mindig adhat Pesten, mint a mennyi Debreczenben a reserva lett volna. Mert itt (t. i. Pesten) nagy népszerűsége lévén: tízezer embernek csak a kaszárnyákba és a szomszéd helységekre vonása által helyreállíthatta volna a függetlenségi nyilatkozat revocatiójára nézve a vélemény szabadságot Kossuth ellenében.

Azonban az események gyorsabbak voltak, mint az országgyűlés szünidejének lepergése. Midőn július 2-án a képviselők Pesten először gyűltek össze: már Kossuth azzal üdvözlé őket, hogy kiki menjen, a hová lehet, mert minden órában megtámadtathatik. Perczel pedig mint katonáember megkérdeztetvén, hogy merre lehessen futni? azt válaszolá, hogy Kecskemét legalább két hétig biztos hely, arra menjenek tehát; de ha lehet, egy követ nyolcz fontnál több terhet ne vigyen magával, mert különben azt szükség esetén nehéz leend a katonaság podgyászával együtt elszállítani.

Igy végződött pártunk és az országgyűlés ügye.

Hatvani őrnagy csapatjának felkoncolása Dupa-Piatránál 1849. május 19-kén. — (Egykoru vázlatok után.)

Jól sejté Kemény báró: Görgei nem mondott le szándokáról. A mi nem sikerült itt, sikerülhet Budapesten.

S új tervek rajzoltak fejében: a békepárt megerősítése katonai elemekkel, küzdelem néhány tábornoktársa ellen, akik Kossuth Lajoshoz szítottak, aztán „Való“ cím alatt egy új politikai napilap alapítása.

Ezen törekvéseiről Görgei maga így beszél:

... Katonai ellen-államcsinyvel semmisíteni meg az ápril 14-iki államcsinyt, — ugymond Görgei, — ez a gondolat oly időben foglalkoztatott, midőn minden körülmény annak sikert ígérni látszott. Ez közvetlenül Komárom felszabadítása után volt, azokban a napokban, midőn a főszereg zöme Buda ellen indult. Az osztrák hadsereg ekkor teljes visszavonulóban volt, s tagadhatlan annak a valószínűsége, hogy ha nekünk hamar sikerül legyőzni a budai várórséget, hogy akkor a háromszinű zászlónak a fekete-sárga feletti diadalát kiterjeszthetjük a Lajtháig. Ugyanekkor én, mint a hadsereg fővezére, már oly tekintélyvel bírtam, hogy az áprilisi hadjárat sikere elég nagynak tetszett bármely az országban divó, az enyémmel ellenkező politikai nézet mérlegserpenyőjének az ellensúlyozására.

Tájékozódásul a békepárt néhány embere előtt megpendítém az eszmét. De alig kezdtem hozzá, máris ilyenforma felkiáltásokkal szakították félbe szavaimat: „Nem kell katonai forradalom! Karduralom nem kell!“ — S ez vala nemleges eredménye a békepárti férfiakkal való találkozásomnak. Teli reménynyel léptem volt a gyülekezetbe, kiábrándulva távozek onnan.

Azt kellett föltennem, hogy a békepárt sokkal gyöngébbnek érzi magát, hogysen politikai elleneivel: az ápril 14-ike szerzőivel, akár a az országgyűlésen, akár azon kívül, sikeresen szembe merjen szállni.

A parlamentben a békepártot tehát új erők beválasztása által kellett erősíteni. E végből a hadseregben szolgáló azon parlamenti képzettséggel bíró honvédtiszteket, kiknek politikai érzülete felől bizonyos valék, felszólítám, iparkodjanak a megüresült képviselői helyekre magokat megválasztatni. A parlamenten kívül pedig azon kellett lennem, hogy az ápril 14-ike pártját legfontosabb támaszaitól megfoszszam. Ezek, a főhadseregtől elkülönítve harczoló hadtestek parancsnokai: Bem, Perczel Móricz és Dembinszki; azonkívül Komárom várparancsnoka: gr. Guyon. Őket az általok bírt vezénylettől el kell vala távolítani, s helyeiket olyan férfiakra biznom, kik részéről annak idején nem kellett attól tartanunk, hogy a függetlenségi nyilatkozat föntartása mellett fognának nyilatkozni.

Ez utóbbi feladatnak azonban mint *valóságos* hadügyminiszter remélhettem megfelelni. Ezen meggyőződés birt rá végtére is, hogy egy oly törvényre való megeskettetésem iránti erkölcsi undoromat is legyőzzem, mely törvénynek megbuktatását, Magyarország igazságos megmentésére, a legkedvezőbb esetben is részemről mellőzhetlennek tartottam

Egy szintoly szerencsés májusi hadjárat, aztán bizvást lehetőknek látszott az egész ápril 14-ikei pártot ezen egyszerű kiáltvány által: „A függetlenségi nyilatkozat érvénytelen! Éljen a 48-iki alkotmány!“ — hajléktalanná tenni, föltéve, ha a főhadsereg részemre áll.

De az idővesztéség, a melybe Budának váratlanul szükségessé vált rendszeres ostroma utóbb belekerült, a hitelt érdemlő hírek, miszerint az osztrák főhadsereg időközben tetemesen megerősödött, Aulich távozása a harczterrről és Klapkának a védekező rendszerhez való hajlása, felettébb kétségessé tették ama nélkülözhetlen feltétel teljesülhetését; míg másfelől ugyanekkor a „békepárt“ fölfedezése, valamint az időközben nyert felvilágosítások az ápril 14-iki határozatnak miként keletkezése felől, remélmem engedék, hogy az a parlamentararis eljárás megtartásával félretehető lesz.

Ennek következtében a katonai államcsiny eszméjét elejtettem. De viszont erélyesen sürgettem Perczel és Dembinszky tábornokoknak a magam, mint hadügyminiszter parancsai alá hajtását. Mindakettőnek erősen kifejlődött hajlama semmiféle felsőbb katonai tekintélyt magok felett el nem ismerni, s hozzá még különösen az én személyem iránti épen nem barátságos viselkedésök kétségtelessé tették, hogy már e rendszabályok következetes keresztülvitele is elegendő leszen, hogy állásuk türhetlenné válják. Azonban mind a kettő több szívósságot mutatott, mint vártam. Ugy kellett elmozdítani őket. Guyon elmozdítása a komáromi várparancsnokságból sokkal könnyebben ment. Klapka vágyott oda. *Guyon a Tiszán túl alakulóban levő* tartalékhadtest vezérletét vette át.

... Megmaradtam abbéli szándékomon, hogy az osztrák hadsereg ellen mielőbb megkezdessék a támadás, mert azt akartam, hogy a függetlenségi határozat megmásítása ne úgy tünjék fel, mint a Kossuth befo-lyása alatt felcsigázott nemzeti elbizakodáson később felülkerekedő félelem szülöttje, hanem viselje a férfias önmérséklés szabad cselekvényének jellegét. Ne a megszeppenés nyomása alatt határozzon újat az országgyűlés, hanem azon veszélyek józan megfontolásából, a melyek a multbeli saját cselekvése miatt a nemzet életét fenyegetik; kötelességének

felismeréséből ragadjon meg minden mentő eszközt, s épp ezt a törvényhozási határozatot, melyben utólag talán leginkább tétszeleg magának, nyilvánítsa annak, a mi tetteleg volt: összeférhetlenné a nemzet valódi érdekeivel. Aztán lépjen egyet vissza a rehabilitált 1848-iki alkotmány határain belől, s bármily nehezen essék is, ajánljon hatalmas önmegtadással és méltóságteljesen épp a győzelem percében, az általános elbizakodás daczára *békés egyességet* a bécsi kormánynak.

Hogy erre a képviselőház eddigi többsége saját erejéből képes legyen: azzal ugyan én, eddigi tapasztalataim után, nem ámíthattam magamat. De én az általam kezdeményezett rendszabályok hatásába vetém reményemet, s az ezek folytán megerősödő békepárttól vártam a parlamenti helyzet javulását, ezen párt győzelmét.

E rendszabályok néhányja már folyamatban volt. A többivel várakozni akartam, míg az országgyűlés megint összeül. Csak ekkor szándékoztam, mint a békepárt követője, nyíltan fellépni ápril 14-ikének pártja ellen. Csak ekkor remélhetem országgyűlésnek és kormánynak nem eredménytelenül kijelenteni a hadsereg nevében, hogy a hadsereg valamint eddig, úgy ezentúl is, kötelessége szerint a nemzet tényleges jogait vérevel és életével védni fogja ugyan; de hogy az álnokul a hadsereg követelése gyanánt feltüntetett függetlenségi nyilatkozatnak diadalát kivívja, erre nem érez semmiféle hivatást magában.

Igy lőn, hogy hadügyminiszteri hivataloskodásom ideje alatt a békepárt előtt is titkolám, amit az ő politikai ellenesei ellen terveztem. S így lőn, hogy egyfelől valószínűleg Kossuth is azt hitte, hogy megnyert engem az ápril 14-ikének, másfelől Szemere is azt gondolta, hogy megnyert a maga republikájának. . . .

Persze, mindezt Világos után laibachi menhelyén írja Görgei. Természetes, hogy szereplését igyekszik az önérdek salakjától megtisztítani. De több helyütt az önvádig őszinte. Azt a kétszinű játékot például, melyet Debreczenben folytatott, mint láttuk, szintén beismeri. Megemlékezik különben erről a játékról maga Szemere is:

. . . . Budavár bevétele óta, — beszéli Szemere, — Görgei még titokteljesebb, még különzebb, önmagának még ellenmondóbb, még érthetlenebb lőn. Midőn Debreczenbe jött s én mulhatlanul szükségesnek láttam, hogy a követendő politikára nézvést tisztába jöjjek vele: a legbarátságosabban és a legőszintébben nyitám meg neki keblemet, hogy őt hasonló nyilatkozatra bírjam. De lehetetlen volt kitudnom véleményét és nézeteit. Sem őszinte volt, sem komoly. Egyszer mindent kétségbe-

vont, másszor mindent jóváhagyott s végre is élczekbe burkolta, lehet, igazi véleményét, vagy talán annak a hiányát. Három egész óráig értekeztem vele, anélkül, hogy tudnám, hányadán vagyok. Végre kérdezém:

— Hát mit gondolsz, minek kellene történni?

— Annak, a mit a nép akar, — válaszolta Görgei.

— S mit tartasz te a nép akaratának, ha azt magad nem formulázod?

— A nép mindig a legjobbat akarja. S ha a despotizmust akarja is: legyen. A nép legjobban tudja, mi válik javára. Midőn Buda megrohanására készültünk, azt parancsoltam, öljék le irgalom nélkül az egész várórséget; s a közhonvéd bölcsebb, nemesebben érző, emberiesebb volt, mint én: egyet sem ölt meg, ki fegyverét letette. Azóta teljes bizalommal vagyok a nép ösztönei iránt.

Görgei, — folytatja Szemere, — ki elébb csak nyaktilórról beszélt, most az amnesziát kötötte ki a hadügyi tárcza elfogadásának egyik feltételéül. Ő, ki nemrég azzal fenyegetőzött, hogy minden kivégzett magyar fogolyért három osztrák foglyot végeztet ki: nemcsak egyet sem végeztet ki, ámbátor az osztrákok a mieinket naponként akasztották, hanem a császári fogoly tiszteteknek legteljesebb szabadságot engedélyezett. Szabadon jártak-keltek, mulattak, jó díjat húztak, nősültek, s oly szabadon leveleztek, hogy végre kénytelenek valánk őket a polgári rendőrség felügyelete alá helyezni. . . . Még ruházatában is nagy változás történt. Előbb mindig ugyanazon ruhát: egy kopott, barna őrnagy-atillát, oldalán egy bőr-utitáskát, térdnél felebb érő vadászcsizmákat, s midőn hideg volt, egy menyétbéllésű felöltőt viselt, úgy, hogy ez nála mintegy történeti viseletté vált; most egyszerre cziczomázni kezdé magát: arany-paszomántos királyvörös atillát öltött, fővegére magasán lobogó kócsagtollat tűzött, talán, hogy a népre külsőleg is hasson. . . .

A kép, a melyet Szemere Görgeiről fest, talán kissé torz, de alapvonásaiban tagadhatlanul hű.

Említettük, hogy kormány és országgyűlés már podgyászolt, midőn Görgei Debreczenbe jött.

A képviselőház május 31-ikén tartotta utolsó ülését.

Meghatóan szép mozzanata ez is a debreczeni emlékezetes napok történetének.

A karzatok tömve; a hallgatóság közt ott ül Kossuth is, aki mióta kormányzó, nem vesz részt a ház tanácskozásaiban.

Napfényes az idő, a tavasz a legragyogóbb pompájában. De itt benn mégis mintha ősz volna. Borongó hangulat árnya nehezedik az

emberek kedélyére. Győzelmeink hírével van teli minden. Ám, a diadalmi zajon keresztül, mintha figyelmeztető szózat hangzanék: „Korán örültök még!” Igaz, igaz. Ki tudja, mit hoz a jövő? Talán börtönt, talán száműzetést . . .

Néhány apró tárgy elintézése után, felemelkedik Szemere miniszterelnök, s így szól:

— Uraim! Jeles és folytonos diadalmaink által elérkezett a szerencsés pillanat, hogy üléseit a nemzetgyűlés újra hazánk fővárosában fogja tartani. Elmúltak a képviselőháznak legborúsabb, de mégis legragyogóbb, legsúlyosabb, de mégis legszebb, legreménytelenebb, de mégis legdicsőbb napjai, mikor a képviselőház keveset szólott, de sokat határozott; a mikor a közel veszély óráiban megállott szilárdul, mint a kőszikla. Nemzetünk történetében nincs országgyűlés, mely feladatának minden tekintetben nemesebben megfelelt volna. Nemzetünk történetében nincs országgyűlés, mely oly nagy hatalmat oly helyes tapintattal gyakorolt volna. Nemzetünk történetében nincs országgyűlés, mely oly híven képviselte volna a népet, mely oly híven osztozott volna annak szenvedéseiben, csaknem a kétségbeesésig; de éppen azért méltán osztozik a dicsőségben is. Ha ott meg van a legnagyobb hazafiúi bátorság: a hol legnagyobb a veszély, — ez a legfőbb magasztalás, legfőbb érdem és a legfőbb dicsőség. És amikor a képviselőház Debreczent elhagyja, legnehezebb napjainak helyét hagyja el, s életének azon történetszakát zárja be, mely által neve megörökítettik.

Ezután rövid indokolás után a következő indítványt terjeszti elő:

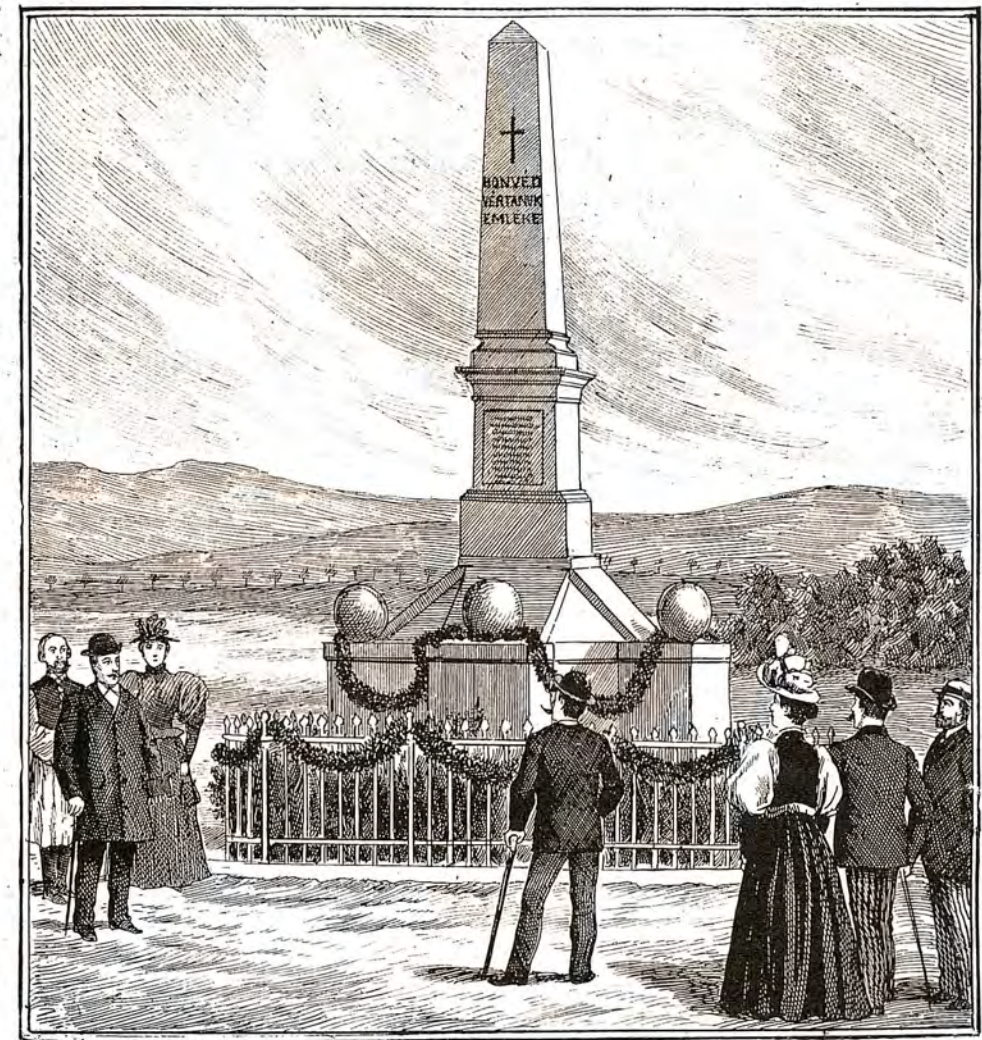
„A képviselőház ezennel felfüggesztvén üléseit, a legközelebbi ülés folyó évi 1849. július hó 2-ikán Buda-Pesten fog megtartatni, amelyen a Ház minden tagja megjelenni tartozik és köteleztetik.“

— Helyes! Helyes! Elfogadjuk! — hangzik minden oldalról.

Szemere egy pillanatra vár s aztán ekképp folytatja:

— Ami a kormányt illeti, kötelességünknek ismerjük ezenközben, hogy a drága hon, de még a drágább szabadság felett virraszszunk gondosan, szeretettel és hűséggel. Mi nem fogunk elmulasztani semmit, hogy a győzelem ösvényére vezetett nemzetet a győzelem folytatásában, s ha lehet, a harcnak berekesztésében találják önök, ha visszatérnek. Ügyünk szent, mint szent nem volt soha ügy a földön; Isten pedig, ki a mennyekben lakik, igazságos. Azt hiszem, önök azt a néhány napot is, melyet talán küldőik között fognak tölthetni, arra használják fel, hogy felvilágosítsák, hogy buzdítsák, hogy erélyesítsék a népet. Áldozunk

minden napot, minden órát, minden percet addig a hazának, míg tökéletesen meg nem szabadítjuk. Mi, a kormány, a midőn egyrészt arra fogunk törekedni, hogy a demokratiai republikánusok alapját megvessük, másrésztől kijelentjük, hogy mindent fogunk merni, ami e rendkívüli

Honvédemlék Kolozsvárott.

időben a haza megmentésére szükséges, mindent, a mi a nemzetnek erőt kölcsönöz; mindent fogunk merni, hogy a mikor önök visszajönnek, ha lehet, úgy számolhassunk: „megtartottuk a törvényt is, a hazát is”; de ha így nem lehet, készek vagyunk ugyanis számolni: „a törvényes hatalom

rendes korlátain túlléptünk, megszegyük a törvényt, hogy megmenthessük a hazát.“

A miniszterelnök gyújtó beszédje lassanként fölmelegíté a kedélyeket. S midőn bucsuzójának a végén a képviselőház tagjaihoz fordul, hogy a szünet alatt se feledkezzenek meg a haza sorsáról, az agg Palóczy jobbját esküre emelvén, felmagasztosult arczczal, lelkes hangon kiáltja:

— Nem, nem pihenünk addig, amig hazánk szabad nem lesz! Isten minket úgy segítjen!

A hatás megkapó. A képviselők fölugrálnak helyeikről, s lent a teremben, fönt a karzaton száz meg száz ajk dörgi utána:

— Isten minket úgy segítjen!

Ezután jegyzőkönyvi köszönetet szavaznak a vendégszerető Debreczen városának, továbbá: *Almássy Pál* elnöknek, „aki a legváltásosabb időszakban oly elhatározott bátorsággal vezérelte a Ház tanácskozásait,“ s a volt korelnöknek: *Palóczy*nak, „akinek bizó lelkéből mindnyájan erőt merítének.“

— Isten éltesse önöket! Isten éltesse a szenvedő magyar hazát! — e szavakkal zárta be Almássy az ülést.

Ugyanekkor a főrendiház is összejött, s Horváth Mihály vallás- és közoktatásügyi miniszter indítványára egyhangulag csatlakozott az alsóház határozatához.

S ezzel kezdetét vette a nagy hurczolkodás. A bankópréssel, a miniszteriumok, hivatalok irományaival száz meg száz podgyászos kocsi döcögött a Hortobágy sivó homokján Budapest felé.

Kossuth, Szemere, Duschek és Horváth Mihály kíséretében, június 4-ikén reggel kelt útra. Mindenütt, ahol csak elhaladt, községekben, városokban a legnagyobb ünnepléssel fogadták.

A hivatalos lap tudósítója, aki szintén az országkormányzó kíséretében volt, érdekes dolgokat mond el a bucsúzásról és az útról:

Miután kimondatott, — írja a többiek közt, — hogy a képviselőház és a kormány Budapestre fogja áttenni székhelyét: csöndesedni kezdett Debreczenben azon pezsgő zajos élet, mely azt eddig a nemzet fővárosául emelte. Sok ismerős arcz hirtelen eltűnt előlünk, s az utcák naponkint néptelenedtek. Debreczen ismét visszasett régi egyhangúságába. Vasárnap népes istentisztelet tartott az egyházakban. Bucsú volt ez, melyen Isten színe előtt hálára buzduztunk az igazság fényes diadaláért, s megáldottuk azon alföldet, hol óriásivá növeltük erőnket, melyet odavonultunkkor mint gyöngé csecsemőt könnyen megfojthatott volna a gyilkos erőszak. A kath. egyházban Lázár Miklós segédlelkész, a ref. templomban Szoboszlai Pap

István püspök tartottak remek egyházi beszédet. Jelen volt a kormány minden tagja, Görgői tábornokkal együtt.

Az ünnepély végeztével tömegbe gyűlt a nép a nagy férfiak után, s ájtatos kegyelettel kísérte őket végig az utcán. Délután népgyűlés volt a városerdőn. Sárosi Gyula felolvasta a nép előtt sok szépséggel bíró Arany trombitáját, s Besze János mondott bucsúbeszédet a debreczeniekhez.

Másnap korán reggel útra készen állt a kormány. A debreczeni lovas nemzetőrség, mely nemcsak diszelegni, de vitézül harcolni is tud, diszes sort képezett a kormányzó lakása előtt, hol a nép mindinkább gyülekezni kezdett; s midőn a kormányzó kiindult: szíves éljenzéssel bocsájtották őt el körükből a hazaszerető magyar polgárok. Apró nemzeti lobogó volt minden egyes vitéz kezében. Kísérték a kormányt az első állomásig: Szoboszlóig.

Nem sorolom elő egyenkint, hol milyen ünnepélyvel fogadták az Alföld tősgyökeres és szeplőtlen jellemű magyarjai a magyar haza megmentőit. Nem volt hely, honnan lovas kíséret ne jött volna a kormányzó elébe; nem volt hely, hol a nép tömegestől ki ne sereglett volna az utcára, örömmel és lelkesedéssel telve, mint sátoros ünnep napján. Sok helyt még a gyermekek is a házak tetejéről kiabáltak: „Éljen Kossuth, éljen a magyar!“

Kedden reggel értünk Szolnokra. A pályaudvar lehetőleg fel vala czifrázva, ékítve. A kormányzó számára egy fényes vasuti kocsi volt kijelölve. Azelőtt csak a koronás népgyilkos rokonai bitorolták e fényes helyet, most a koronátlan népatya, a magyar kormányzó foglalta azt el. A kocsi aranyos czifrái közül a koronát mindenünnel lejárt az idő.

A vasútvonalon sok helyütt diadalívek állítottak virágokból és zöld levelekből; sok helyen messze nyúló virágláncolat volt látható, s számtalan nemzeti lobogók lebegtek szemünk előtt

A főváros lázban égett. Napok óta folyt a munka, hogy a visszatérő kormány mentől nagyobb ünnepélyességgel fogadtassék.

A június 5-iki lapok mind vezércikkében üdvözölték a fontos eseményt. Az „*Esti Lapok*“-ban maga a szerkesztő: Jókai ír cikket a kormány hazatéréséről. Cikkelye így hangzik:

Ma jön meg a kormány Budapestre.

Ma öt hónapja, hogy Windischgrätz bevonult.

Sirva fogadta a főváros mind a kettőt, kétségbeesés könnyeit sirta akkor, öröm könnyeit most.

Hadat hozott az osztrák Budapestnek, a magyar kormány békét hoz neki. Sötét ablakok, sötét arcok fogadták az osztrákot, fény és öröm fogadja a magyart.

Nem mondta senki, nem irta senki zászlóra Windischgrätz nevét.

Most minden zászlón, minden ablakban Kossuth képe, Kossuth neve látszik.

Hideg volt akkor, fekete volt akkor az ég, fehér a föld, sirbolt éje a szemfedő felett. Halott volt minden, a virág a földben, a nap az égen, s az ember szívében a jobb idők reménye.

Tavasza van most. Derült az ég, virágos a föld, látszik a természet, mint örül maga Isten is, mily jó kedv van ott fenn a mennyországban. Minden él, a magas égtől kezdve a mező virágáig, s az emberi szív legrejtettebb vágyáig.

Ki akar ennél szebb paradicsomot látni a másvilágon?

Boldog vagy, óh nép, hogy Isten Magyarhon földén engedett születni!

Boldog vagy, óh nép, kinek annyi keserv után Isten e napra örömkönyeket adott, mert azon érzést, mit ez örömkönyek adnak, csak az idvezültek érezhetik egykor.

A „*Márczius Tizenötödike*“, Pálffy Albert lapja, pedig így üdvözli Kossuthot:

Ma nagy napja van fővárosunknak. A szabad királyválasztás eltörlése óta első: a nemzet által választott kormányunk tér falai közé és a nép lelkesülése fogadandja.

Kossuth Lajos

jő, maga után hozva nemcsak hazánk, de a szabadságért küzdő Európa figyelmét, magával hozva nagy lelke hatalmát, mely millió sziveket egy gondolatért dobogtat; s a főváros örül, hogy ismét magáénak mondhatja őt, hogy ismét falaiból intézendő általa Isten a haza sorsát. Áldja meg a magyarok Istene az ő és kormányunk lépéseit!

Kossuth, a megállapított útiprogrammhoz képest, június 5-ikén délután öt órakor érkezett meg. S bevonulása valóságos diadalmenet volt. A pályaházban a főváros küldöttsége és a tábornoki-kar fogadta. Kocsiját virágözönnel borítá az ujjongó tömeg. Boldognak érezte magát, ki közelébe férközhetett és ruháját érinthet. Ez volt Kossuthnak a szabadságharc alatt a legszebb, a legboldogabb napja.

A bevonulásról a „Közlöny“ tudósításai ezek:

Budapest, jun. 5. Az ország szeretve tisztelt kormányzó elnöke, s a felelős kormány tagjai ma délután 6 óra felé érkeztek a fővárosba. Tömérdek nép jelent meg az indóháznál és a vácsi-uton, szívből fakadó üdvözlést hozván a nagy honmentőknek, s lelkes éljenekkel töltvén el a levegőt, mint ezt Budapest népétől, melynél a kivert ellenség iránti gyűlölettel a honmentő iránti ragaszkodás egy arányban nő, nem is lehet várni másképp. Ez első üdvözlés jelen voltak vitéz honvédeink s a helybeli nemzetőrség. Az ágyuk a rég óhajtott megérkezés perczekor megkezdtek az örömdörgést, mely a pesti partokról és Budavár ormairól hosszú ideig tartott. Este a város kivilágított.

Budapest, jun. 6-án. Délután öt és hat óra közt ért a kormány Budapest falai közé. Mikor a halottak föltámadnak, mikor az élet megmozdul és fölzajlik még a romok közt is, nem lesz nagyobb öröm, mint Budapest öröme e napon. Néptenger borítá az utcákat, melyekben sok helyen még az ellenség által lerombolt házak kövei heverték. Az ablakok minden emeleten megtöltettek ékes várakozókkal, örvendőkkal. A zene harsogott, az ágyú döngött s a nép egetrázó harsogása jelenté a kormány

jövetelét, Kossuth laka előtt még a mellékutcák is zsufolásig voltak emberekkel. Kocsija végre megérkezett. Előtte a táborkar, honvéd és nemzetőri főtisztek lovagoltak. Maga nevével együtt nyílt kocsiban tért szállására a temérdek számú sokaság között. Attól tarthatál, hogy ez örüléssel határos lelkesedés ki fogja ragadni kocsijából az ünnepelelt nagy férfit, s örömmámorában keblére szorítja őt a nép, melyért annyit küzdött, annyit szenvedett.

Estve a főváros kivilágított. Több helyen láttunk transparenteket. Jelen-tékeny egy sem volt. A Váci-utcán levő Mocsonyi-féle ház előtt egy kis kravallt is rögtönöztek az utczagyermek. A ház ablakait kövekkel verték be, mivel kevésbé, vagy nem volt megvilágítva.

A „*Márczius tizenötödike*“ című lapban ez olvasható:

Tegnap este 6 óra körül megérkezett *Kossuth Lajos*, s vele hazánk kormánya. Nem láttunk még egyszerűbb ünnepélyt, nem kevésbé mesterkélte, nem tisztábban demokratikust. Nem volt itt elkülönözve néző és résztvevő, mindenki látszék érezni, hogy e napban magának is van része. A roppant népség, mely a leg-szélesebb utcákon is nagy hosszan fulladásig kísére a szabadító kocsiját, csak érte és általa látszott e perczen élni.

Igy ment ő végig a város nagy részén, magasztosan derült arczczal, melyen olvasható volt rendíthetetlen bizodalma ezen annyit szenvedett haza végdiadalmában; olvasható a készség, mindent áldozni érte, s nemzetéért. S a nép buzgón hiszi ezt és azért üdvözlé őt lelke legszentebb érzelmeivel, nem mint pusztá embert, hanem mint Isten, a szabadság nagy Istene küldöttjét.

S imádkozni fog e nép, hogy Kossuth Lajos évek hosszú során át láthassa e fővárosból oly forrón szeretett hazája fölvirágzását.

Az „*Esti Lapok*“ a következő érdekes részletekkel egészíti ki laptársainak tudósítását:

Egyszerű közhonvéd ruhában, családjával együtt egy nyitott kocsiban jött be azon férfi Budapestre, ki most Magyarország legelső embere.

Sem arany, sem ezüst nem volt kocsijára pazarolva. Az országnak szüksége van. Az elnök nem lett gazdagabb, mint volt azelőtt.

Előtte, utána nem vonultak diadalmenetét kíséző seregek. Azok most ellenség előtt állnak. Az elnöknek nincs szüksége magát kísértetni ott, hol a nép szeretete örökös fölötte.

Egyetlen pompája volt a mindenünnen reá hulló koszorúk özöne.

Lovait pórén, magyarosan öltözött kocsis hajtotta.

Az elnök mindenütt megismerte az ablakokból ránéző ismerőseit, viszonzá üdvözléseiket, mintha nem is érezné, hogy ő Magyarországon most a legelső ember.

Igy ment végig az utcákon kísérvé, fogadva a nép éljenteitől, az utcák szárnyai: a zászlók lobogva integettek felé, a virágok, a koszorúk ellepték útját.

A bevonulás után harmadnap, június 7-ikén magyar és német-nyelvű falragaszok jelentek meg a város utczaszögletein. Ez a fal-

ragasz, a melyből több száz példány vidékre is küldetett, mondja el a leghívebben a nagyérdékü bevonulás történetét:

Az emlékezetes junius 5-ike.

Kossuth bevonulása

Pestre

és

a város kivilágítása.

Vörössel jegyezték meg ezt a napot a kalendáriumban, mint a legnagyobb ünnepet. Minden polgár öltözzék ünneplőbe, mert egyike ez a legcsodálatosabb napoknak, amit megéltünk.

Kossuth, ez a nagy halhatatlan ember, aki öt hónapja, hogy városunkat nagy veszedelemtől megóvta és egyéb okokból is, minden híveivel elköltözött innen és az egész idő alatt Debreczenben működött éjjel-nappal a mi javunkra; *Kossuth*, aki fáradhatlan buzgalmával a mi ifju és bátor seregünket úgy föllekesíté, hogy az a jelenkor leghíresebb tábornokainak vezetése alatt az ellenséget, mely négy hónapig zsarnokoskodott fölöttünk, gyalázzal kergette ki és május 21-ikén Budavárát ostrommal bevette; *Kossuth vonult be ünnepélyesen ezen a napon az egész magyar kormánylyal Pestre.*

Mi itt a tisztelt közönségnek az egész fényes bevonulást és a reá következő kivilágítást akarjuk pontosan leírni.

Már délután 3 órakor az összes utcák, melyeken a kormányzó úrnak szállásáig kellett haladnia, tele voltak kíváncsiakkal; majdnem minden ablakból nemzeti zászlók lobogtak és mindegyikben szép hölgyek álltak fehér ruhában, kezükben virágbokrétákkal.

A nemzetőrség és a katonaság sorfalt állott a Váci-utcán végig a pályaudvarig, a honnan 5 óra tájban mozsárlövések hirdették az ünnepelt férfiú megérkezését.

A vasutnál fehérruhás szüzek s a város küldöttjei fogadták őt, a diszhintó mellé pedig a magas tábornoki kar és a nemzetőrség tisztjei sorakoztak lóháton és díszben. Az utóbbiak nyitották meg a menetet, mihelyt a kormányzó úr magas családjával a kocsiban helyet foglalt. Ugyancsak ők zárták is be a vonulást, mely a tömérdek ember iszonytató éljen-kiáltásai közt ment végig a Váci-uton, aztán befordult az Ország-útra, majd a Szabadsajtó-utczába vágott be, onnan az Uri-utczán és a Dorottya-utczán keresztül a Duna-sorra tért, ahonnan a Mérleg-utczán át a Szél-utczában a Döring-féle háznál, a magas vendégek lakása előtt állapotott meg.

A mint mondtuk, ez az egész útvonal zsufolt volt az emberektől, az ablakokból hölgyek lobogtatták fehér kendőiket, s hintettek illatos virágokat. Minden arczon az öröm látszott, hogy Kossuthot megint szemtől-szembe láthatják.

Este kivilágítás volt. Ekkor látszott meg először, mennyit szenvedett a mi jó városunk a bombázástól. Mert minden utcában volt vagy rom, vagy egy használhatlan lakás, amely természetesen világitatlanul maradt. De volt több ház is, melyek-

nek gazdái zsugoriaknak ismertetvén, házukat kivilágítatlanul hagyták. De a felbőszült ifjuság úgy bosszulta meg magát ezeken a fősvényeken, hogy mindazon házak ablakait, melyek kivilágítva nem voltak, kövekkel tördöste be.

Legszebben voltak kivilágítva a két törökről elnevezett Wodianer-ház, a városháza, a megyeháza, a magyar nemzeti színház, a Mocsonyi-féle ház, a volt szeptemviralis tábla, a Gschwindt-féle dohányos bolt, etc. etc.

Kisebb-nagyobb fáklyás- és zenés-menetek vonultak a városon keresztül.

A kormányzó úr megtisztelte jelenlétével a nemzeti színházat, a honnan az intézet orkesztruma és karszemélyzete hazáig kísérte, s ott nagy közönség jelenlétében éjjelig ünnepelték marsokkal és kórusokkal a nagy vendéget.

Buda-Pest, 1849. jun. 6-ikán.

Halász s. k.

Kossuth megilletődve, hálatelt szívvel fogadta Budapest közönségének ezt a nagyszerű tüntetését.

— A rokonszenv, amelylyel elhalmoznak, a könnyezésig meghat. Vajjon lesz-e módom és alkalmam, hogy jóakarutakat csak némileg is viszonzozzam? — mondotta a többi közt a város tisztelgő küldött-ségének.

S azon volt, hogy viszonzozza; azon volt, hogy fővárosunkból mielőbb egy nagy és hatalmas központ alkottassék. A Dunapart ujjáépítése, a vízvezeték, a Margitszigetnek népkertté való átalakítása, — mind a Kossuth termékeny elméjében fogamzott meg legelőször. De ez nem elég. Tovább megy, s azt tervezi, hogy Pest félkörben a Dunától a Dunáig széles csatornával öveztesse. Ez a csatorna nemcsak Pest város természetes erődítése gyanánt fog majdan szolgálni, hanem kikötő, rakodóhely és hajógyár helyéül is. Az erre vonatkozó rendelet junius 2-ikán ki is bocsájtatott. Néhány nap mulva, jun. 24-ikén pedig intézkedik, hogy Pest, Buda és Ó-Buda *Buda-Pest* név alatt egyesíttessék.

Mindez természetesen csak növelte a Kossuth népszerűségét, de gyarapítá a csapongó örömet is.

De nagyban hozzájárult a közhangulat fölvillanyozásához a *szerb lázadás* leveretésének híre is. Győzelmesen lobogtak immár zászlóink mindenfelé.

Perczel Mór, ez a makacs, lobbanékony, de vaserélyü tábornokunk, ujoncz-seregével alig három hét alatt csaknem egészen megtisztította a Bácskát a zendülés ragályától. Ápril közepéféle ezen az egész nagy vidéken már csak Ó-Becse volt a lázadók kezei közt.

De ez sem sokáig. *Perczel* ápril 19-ikén már Ó-Becse alatt táboroz s erélyes támadásával innen is kiveri a szerbeket. A felkelőhad a Bácságba fut és Nagy-Becskereken a Theodorovics seregéhez csatlakozik.

Perczel ápril 21-ikén átkel a Tiszán, s most már a *Bánság* kisöprésehez fog. Könnyedén és gyorsan halad a munka itten is. Ápril 23-ikán *Mokrin*-nál széthányja a felkelők nyolczezer főnyi táborát, s még aznap Kikindára vonul. Itt rövid pihenőt tart, s ápril 25-ikén már Theodorovics ellen Becskerek felé siet.

Theodorovics tábornok, a reménybeli szerb vajda hatalmas sereg fölött rendelkezik még. Több mint tizezer fegyverese van együtt, harmincz ágyúval. Elég erős, legalább úgy gondolja, hogy a Perczel agyoncsigázott seregével győzelmesen megbirkózzék. *Melenczéig* elébe siet tehát, s ápril 20-ikán d. u. 4 órakor nagy hévvel megtámadja. Kemény, elkeseredett harc fejlődik, ámde a szerb had, bármily kitartó is, nem képes immár győző csapataink támadásának ellenállni. Mire alkonyodni kezd, táboruknak már csak roncsai láthatók. Theodorovics, seregének maradékával Becskerekre fut s virradatkor Jarkovác felé a Temes folyó mögé huzódik.

Theodorovics eddig sem dicsekedhetett valami nagy népszerűséggel, most azonban elvesztette a meglevő kis tekintélyét is. A felkelősereg zúgni kezd s Rajasich érsekhez fordul, hogy vegye el a nehézfejű osztrák generálistól a vezérletet, s bizza azt a fürgébb Sztratimirovicsra.

Csakhogy Rajasics sem a régi kényúr többé. Pünkösdi királyságának vége. A kifacsart citrom szerepére jutott ő is: félredobták. Meg kellett elégednie a császári biztos szűk hatáskörével.

— Hagyjatok békén, — szól elkeseredve. — Hisz látjátok, hogy nincs semmi befolyásom.

— De mi lesz ügyünkkel? — zúgta fenyegetően a nép. — Miért harcoltunk, vérezünk? Megcsaltatok mindnyájan: te is, Theodorovics is, Mayerhoffer is. Ha nem segítesz: lerakjuk a fegyvert.

— Eh, tegyetek, amit akartok! — kiáltotta bosszusan a pártütő érsek, s még azon éjjel Zimonyba szökött.

Az ekként elárvult felkelősereg, immár harmadízben, Sztratimirovicsot kiáltja ki vezérének, s megcsappanó kedvvel ujlag szervezkedni kezd.

Sztratimirovics a megfogyott sereg zömét, Puffer császári ezredes parancsnoksága alatt, a Temesvonal védelmére hagyja; ő maga pedig kétezer ujonnan érkező szerviánussal a Csajkás-kerület süppedékes mocsarai közé huzódik.

Perczel diadalmas hadjáratának a befejezéséhez közeledett. Ápril 30-ikán megszállja *Becskereket*, egyről-másról intézkedik, s május 5-ikén

a Temes folyóhoz indul, a melynek túlsó partján: Thomasovác és Jarkovác közt, egy hosszú földszáncz védő árcai megett Puffer ezredes gubbaszt tizezernyi felkelővel.

A honvédsereg máj. 6-ikán érkezik a Temeshez s másnap, máj. 7-ikén reggel már dörögnek czéltaláló ágyúi. A küzdelem leghevesebb Thomasovácznál: a Temes-hídja körül. Vitéz seregünk azonban csakhamar keresztültör a hidon, s egész *Uzdinig* szorítja a felkelőket. Itt ujjabb összecsapásra kerül a sor; hanem a szerbek ellenálló képessége immár oly fogyatékos, hogy a tusa alig tart egy óráig s a felkelősereg ijedten szétriad. Egyrészüik Orsovának fut, a másik rész pedig Belgrádba menekül.

Perczel ezen időbeli hadijelentése, amely hű képét adja a szerb fölkelés végvonaglásának, ekképen hangzik:

A máj. 7-iki uzdini csata elhatározó volt: az ellenség kétfelé oszolva, vad futásban keresett menedéket. Nagyrésze, jelesen a ráczföld népe és igen sokan a végvidéki tót, oláh s német katonaságból elvált, vagy elmaradt az ellenséges táboroktól és haza, meg a szomszéd helységekre menekült.

Bene alezredes Oporára küldetvén, ott a föld népéből sok ezer kocsikon megszámlálhatlan sokaságot talált és szorított meg. Férfi, nő, gyermek, bánáti és bácsi megyékből, kiket a császári had nem engede magával a Dunán átkelni. Rettenetes sors éré a bűnös, szerencsétlen népséget; több napokon át futva, éhezvén, térdre hullva könyörgének kegyelmet. A férfiak csak nejeik és gyermekeik életéért könyörögtek, átkozva a császárt, a szerbeket és papjaikat. Ők, miként az Uzdinnál elfogottak, podgyászaikkal eredeti helyeikre utasítottak.

Egyik dandárommal Pancsováig sieték, ahol 2 kis ágyú, 30 töltényszekér, 600 lőfegyver, több dob, két császári és nagyobb mennyiségű rácz lobogó is birto-kunkba esett; sőt még két, a magyarságtól elfoglalt lobogó is. Ezenkívül nagymennyiségű élés- és ruhanemű. A népség lelkesedéssel fogadott. Az elfutott lakosságnak nyolcz nap szabatot a visszatérésre. Polgári igazgatás fog rendeztetni, míg az országgyűlés határozand.

A melenczei csata ápril 29-ikén Becskerek és Melencze közt az eleméri, jankahídi és mitrai vonalon ment végbe. Eznapi hadammal Melenczén áthaladva, a fenti vonalon üték táborát, másnapra az ellent Becskereken megtámadandó; de ő bízva 40 ágyújában és roppant számában, ezt nem várta be, hanem délután 4 órakor Mitra és Elemér közt 11 erős colonneval ellenem mozdula. Én szokás szerint be nem várom, hanem szinte elébe sieték. És mintegy 5 órakor kezdődött azon nagy csata, mely Bánát meghódítását lehetségessé tévé. Most már nemcsak a Bánát, de a Határ-ország elfoglalása is be van végezve

Uzdintól *Pancsova*, ez a veszedelmes bujtogató fészek, már csak néhány mérföld; s Perczel május 10-ikén ide is benyomul. A következő

nap erélyes hangu jegyzéket intéz Szerbia kormányához, hogy óvakodjék a magyarországi rácz fölkelés támogatásától, mert baj lesz; — s most már csakugyan megpihen.

Pétervárad új parancsnoka: *Perczel* Miklós gyakori kirohanásai-val ezalatt szintén derekasan vitézkedik; *Czintula* őrnagy pedig, a szegedi segélydandár parancsnoka, a Csajkás-kerületbe tör és május 6-ikán *Csurog* mellett tönkreveri Sztratimirovicsot is.

Ez az újabb, meg újabb vereség egészen megtörte a szerb felkelőket. Lelkesedésük tüze, mint a hunyó parázs, ha vizet locscsantanak reá, végkép kialudott. Titel az egyetlen pont, ahol még bántatlanul kevélykedhetik a szerb nemzeti zászló.

Jellasich, aki mint tudjuk, a főváros kiürítése után az Alvidékre huzódott, május 16-ikán bátorító szózatot intéz a csüggeteg szerbekhez; igéri, hogy ezután ő is velök harczol, „ne veszítsék el tehát bátorságukat, hanem a horvátokkal kezét fogván, mint egy anyának: Szláviának szövetséges fiait tovább harczoljanak.“

De mindez immár vajmi keveset használ. A reményeiben csalatkozott nép nem bízik többé az üres ígéretekben. Örvend, hogy végvalahára bántatlanul térhet hideg tűzhelyéhez.

S a harcz, amely ezután itt folyt, az egy Titel kivételével, nem a szerb felkelők, de a császári sereg ellen vivatott.

Perczel tagadhatlanul dicsőséges dolgot művelt; de sikereiben kiváló része van *Bem* tábornoknak is, aki nem elégedett meg Erdély fölszabadításával, hanem átrándul az Alvidékre, hogy itt is segédkezzék ellenségeink letiprása körül.

Bem, ápril közepén mintegy tizezer főnyi sereget veszen magához s derűs harczikedvvel Hátszegen át a Bánságba siet.

Erdély határánál, a Bisztra völgyében fekszik az ugynevezett Vaskapu-szoros. A szorost két határőr zászlóaljjal s tizenkét ágyúval egy kivénhedt császári ezredes, *Eisler* őrizé.

Bem, szokása szerint, nem sokat okoskodik, hanem ápril 16-ikán támadást intéz az őrcsapat ellen s rövid harcz után kiveri a szorosból. Az ellenség *Vaiszlovára* hátrál, de a 78-ik zászlóalj, csupa székely fiú, innen is megugraszta.

Az út immár szabad, s *Bem* föltartóztatlanul tör mind előbbre. Dicsőségének hire oly nagy, hogy senki sem mer ellenállni. Midőn bevonul *Karánsebesre*: a martalócz határőr, akinek pedig éltető eleme a

viaskodás, ijedten dugja el fegyverét, s a meghunnyászkodás aláztatával roskad a *Bem* lábaihoz.

A hős vezér, mint a sivatag oroszlána szétnéz, merre hát az ellenség. Hiszen ha már itt van: szeretne kissé verekedni. Arról értesül, hogy Lugos vidékén a temesvári őrségnek háromezer főnyi dandára portyáz. Vezetőjük: *Leiningen* tábornok, a mi *Leiningen*ünknek a rokona.

— Fogjuk el *Leiningent*! — fordul *Bem* jókedvűen kezeit dörzsölve *Perczi Péter* ezredeshez.

— Ha *Vécsey* támogat, könnyen megtörténhetik, a mit a tábornagy úr óhajt, — válaszolja *Perczi*.

— Jól van, hát üzenünk néki, hisz a mint hallom, épp *Vinga* körül táboroz.

S csakugyan azonnal üzen *Vécsey*nek, hogy Temesvár és Lugos között: *Rékásnál* állja el az utat. Ha ez megtörténik, ő (t. i. *Bem*) hátulról támad, még pedig oly erővel, hogy *Leiningen*, elvágatván menekülési útja, kénytelen lesz megadni magát. A terv kitűnő, ámde, *Vécsey*, épp úgy mint *Szolnoknál*, ismét makacskodik.

— Nekem *Bem* nem parancsol. Nem mozdulok egy lépést sem.

Bem tehát maga nyomul *Lugosnak*. Csakhogy *Leiningen* nem várja be, hanem rémült ijedéssel szalad Temesvár oltalmazó bástyái közé.

Bem tehát ápril 19-ikén kardcsapás nélkül vonul be *Lugosra* is. Innen írja *Kossuthnak*: „*Lugoson* vagyunk. A fogadtatás, melyben részeseülünk, lelkes. Az oláh papság főnöke a nyílt utcán térdén állva várt bennünket, s megváltó gyanánt üdvözölt. Csak azt sajnálom, hogy az ellenség nem mutat valami nagy kedvet az ütközet elfogadására. Most is olyan sebesen fut Temesvár felé, hogy nem vagyok képes utólélni.“

De ha nem érhetette utól, mégis nyomon követé. Ápril 27-kén már *Bem* is Temesvár alatt táboroz. Még aznap, beköszöntés gyanánt, rohamot intéz az egyik külváros ellen, s gondoskodik az erőd szigorú körülzárolásáról. Az ostrom vezetésével *Perczi* ezredest bizza meg.

Itt kapja a hírt, hogy Oláhország felől, *Malkovszky* tábornok parancsnokságra alatt, egy tizezernyi főnyi hadoszlop készül a Bánságba törni.

Villámgyorsan, mint a prédakereső tigris, egy-két ugrással lenn terem. A császári seregnek az előhada, *Riebel* őrnagy a parancsnok, ekkor már *Fehértemplom* vidékén harácsol. Hisz ezek régi jó ismerősök! A *Puchner* serege, a melyet Erdélyből kivert, s a mely ujjaszerveztetvén, most innen szeretne az országba nyomulni.

De a Puchner seregének, vezesse bár Malkovszky, nincs szerencséje. Bem tábornok, május 8-ikán *Fehértemplomnál*, május 11-ikén pedig *Petrillova* mellett úgy elpáholja, hogy a vitéz császári sereg hanyatt-homlok menekül az országból.

Bem május 15-ikén *Mehádiára* megy, május 16-ikán pedig *Orsovát* szállja meg. Hadijelentése, amit Orsováról küldött a kormánynak, így szól:

Orsovai hadiszállás, máj. 16. 1849.

Különös szerencsémnek tartom kormányzó urat arról értesíthetni, hogy isten segítségével sikerült a Bánságot nagyobb áldozatok nélkül, Magyarország számára visszahódítanom. Közeledésemre az ellenség mindenütt megfutott, oly gyorsan és oly messzire, hogy nem birtam utólélni. Orsovát is kardcsapás nélkül szállottam meg. A nép mindenütt barátságosan fogad bennünket, mert tudja a karánsebesiek példájából, hogy csak javát akarjuk.

Az ellenség erős volt; hadereje mintegy 14.000 emberből s 40 ágyúból állott. Ez éjjel hagyta el Orsovát és Sz.-Kella-Glavodára menekült Oláhországba. Én a török pasához küldött levelemben ezen átkelés ellen tiltakoztam s a basát a népjog tiszteletbentartására s az ennek értelmében átkelt osztrák sereg lefegyverzésére szólítottam fel. A sereg, melyet a Bánátból kiűztem, Puchner régi hadtestéből, a temesvári őrség egy részéből és két zászlóalj határőrből állott.

Az ellenség a vidék szerencsétlen népének csaknem összes erejét kiszívta. A hadiszolgálatra alkalmas férfiakat mind magával vitte; s csak aggastyánok, a nők és a gyermekek maradtak itt.

Kötelességemnek tartom megemlíteni, hogy működésemben Perczel tábornok erélyesen és készséggel támogatott; bátorságát, tehetségét nem szükséges említenem, mert ezek ismeretek. Tény, hogy segédkezése nélkül feladatunk nem végződött volna oly gyors sikerrel.

Még csak Temesvárt kell elfoglalni. A vár oly szorosán körülráolaltott, hogy az őrség onnan nem jöhet ki többé, legfeljebb hogy lerakja fegyvereit. Az őrség kirohanást kísérelt meg, de az ostromsereg visszaverte. Azt hiszem, ily kísérellettől ezután óvakodni fog. Az ellenség visszaveretésénél különösen Perczy alezredes tüntette ki magát. A várba 15 foglyot küldöttem, kiket Orsován fogtunk el, hogy lássa az őrség azok sorsát, akiknek a várat felszabadítani kellett volna. Ugy hiszem, hogy ez a vár megadását csak siettetni fogja.

Bem.

Bem sajnálatára, nem üldözhető tovább a császáriakat, ám a keze átnyúlt a határon is. Mint jelentésében is említi, követséget küldött Ozman basához, az új-orsovai török parancsnokhoz, hogy az Oláhországba menekülő osztrákokat fegyvereztesse le. A basa kitüntető szíveséggel fogadta követeinket, s kijelenté, rajta lesz, hogy a Bem óhajta teljesejjék.

Kiss Sándor százados, a küldöttség vezetője, így számol be megbízatásuk eredményéről:

Tisztelt altábornagy úr!

Tegnap vett szóbeli parancsa következtében Uj-Orsován voltunk. Elindulván, midőn a Duna magyarországi partjára értünk, a sziget török őrségének jelt fuvattunk s csakhamar egy csónak evezett felénk huszonnégy török katonával, köztük Hassan Efendi a basa veje és Ali Sulejman tüzérkapitány, akik az új-orsovai parancsnok, Osman pasához vezetének bennünket.

Midőn a Duna közepéhez jutottunk, az új-orsovai várra s a pasának a lakására tiszteletünk jeléül a török lobogó vonatott fel.

A várba érkezvén, a török katonaság díszőrsége közt mentünk Osmán pasához, aki bennünket állva fogadott s a kölcsönös üdvözlés után elmondta neki küldetésünk célját. Minthogy a hozzá intézett leveleket emberei közül senki sem tudta lefordítani, azzal a kérelemmel adta nekünk vissza, hogy magyaráznók meg azok tartalmát. Mi óhajtásához képest a leveleket elolvastuk s tudomására hoztuk, hogy az első levélben az altábornagy úr, kormányunk nevében, a török földre menekült osztrák sereg lefegyverzését kéri.

Elolvastuk a második levelet, amelyben az osztrákok által elrabolt két gőzös és három vontatóhajó, mint magántulajdon visszaköveteltetik. Végül elolvastuk a harmadik levelet, amelyben tábornok úr felszólal a Duna tulsó feléről hadainkra intézett ágyúlovések miatt.

Mindhárom levél meghallgatása után a basa ígéretet tőn, hogy a tábornok úr kívánsága szerint fog cselekedni. S azonnal intézkedett, hogy az Omer basának szóló negyedik levél rendeltetési helyére küldessék. A magyar országgyűlés függetlenségi nyilatkozatát, melyet neki átadánk, a legszivesebben fogadta.

Miután még török szokás szerint kávéval és dohánynyal megvendégelt, kézszorítás közt elváltunk. A bucsuzás alkalmával hangsúlyozta, mennyire szíven fekszik a szomszédos jó viszony fentartása, felkért, látogassuk meg többször, s látogatásunkat ő is viszonzni fogja. Végül tiszteletteljes üdvözlését küldi a tábornagy úrnak s az egész magyar hadseregnek le az utolsó közlegényig.

Említésreméltó, hogy vásárlásaink közben a kereskedők arra kértek, hogy ne osztrák, hanem magyar bankóval fizessünk.

Kiss Sándor

százados, a küldöttség elnöke.

Bem, ki lángolt a harcztágytól, újabb nagyszabású terven tűnődött. Az volt a szándoka, hogy Pétervárad felé nyomul, itt átkel a Dunán, Győrig halad és ráijeszt Bécsre. Aztán hirtelen délnek kanyarodik, keresztülsöpör Horvátországon, megszállja Fiumét, s összeköttetésbe lép a velünk rokonszenvező Olaszországgal.

Csakhogy ezt a tervét immár nem valósíthatta meg. Közelgett az orosz, itthon mind nagyobb szükség volt segítő kezére. De nem valósulhatott meg Kossuthnak az a hő óhaja sem, hogy Bem állíttassék a Görgei helyére.

A lengyel hős egy ideig még az Alvidéken időz, jun. 18-ikán Nagyváradra megy, hol Kossuthtal találkozik, s aztán a 11-ik honvédszázalaj és egy svadron Würtemberg-huszár élén visszasiet Erdélybe, hogy megint viadalra keljen a beözönlő oroszokkal.

Ámde, bánsági kirándulásának amugy is megvolt a látható eredménye. A délvidéken csönd lett, Temesvár körülvételével pedig az *aradi vár* is a megadás kényszeréig jutott. Immár csak napok kérdése volt, hogy az erőd bástyafokára szintén kitűzessék a trikolor.

Nemzetiségeink lázongása tehát szünőfélben volt. A magyar vitézség ránczba szedte a féktelenkedőket. A szász, kivált mióta Róth Lajos ev. lelkész bujtogatásai miatt agyonlövetett, ijedten bujt lakásába; az oláh felkelő havasai közé menekült, a szerb már csak Titelnél tartotta magát, a panszláv zendülés pedig egyszerű rablókalanddá zsugorodott.

Megjött a keserű ébredés ideje. Kezdték észrevenni, hogy az önkény voltaképp csak eszközül használja őket. Mint önczél indultak a harciba, nemzeti törekvésekkel, lelkesítő vágyakkal; s im, megalázva, tönkrevérve, hitvány zsoldosok gyanánt térnek onnan vissza. Miért omlott hát a tengernyi vér? Miért raboltak, miért gyilkoltak? Miért segítették irtani a magyart? Az összbirodalom érdekében, — ugy mondják. De hiszen ők nem ezért keltek fel.

A márczius 4-iki alkotmányirat fagyasztó zuhanyként hatott reájok. Kijózanítá őket teljesen. Hisz ebben az iratban sok mindenféle foglaltatik: csak épp az nincs benne, a miért küzdöttek. Egyik nemzetiség a másik után riad fel.

Ápril 21-ikén panszláv küldöttség járul a trón elé, hogy Felső-Magyarországból, amint az nekik ígértetett, hasíttassék ki egy külön „*Tót-koronatartomány*.” Néhány nap mulva, ápril 25-ikén a Horvát-Szlavon tartománygyűlés küldöttsége utazik Bécsbe s szemrehányó keserűséggel panaszolja, hogy a márcz. 4-iki alkotmányirat egészen megfélemezett nemzeti sérelmeik orvoslásáról, pedig a horvát nép volt az első, amely sikra szállt a trón érdekében. Janku pedig, az oláhok vezére, mérgeshangú levelet ír Puchner tábornoknak, hogy reá, miután az alkotmányterv sértő hallgatással mellőzi nemzetének törekvéseit, ne számíton többé a bécsi kormány.

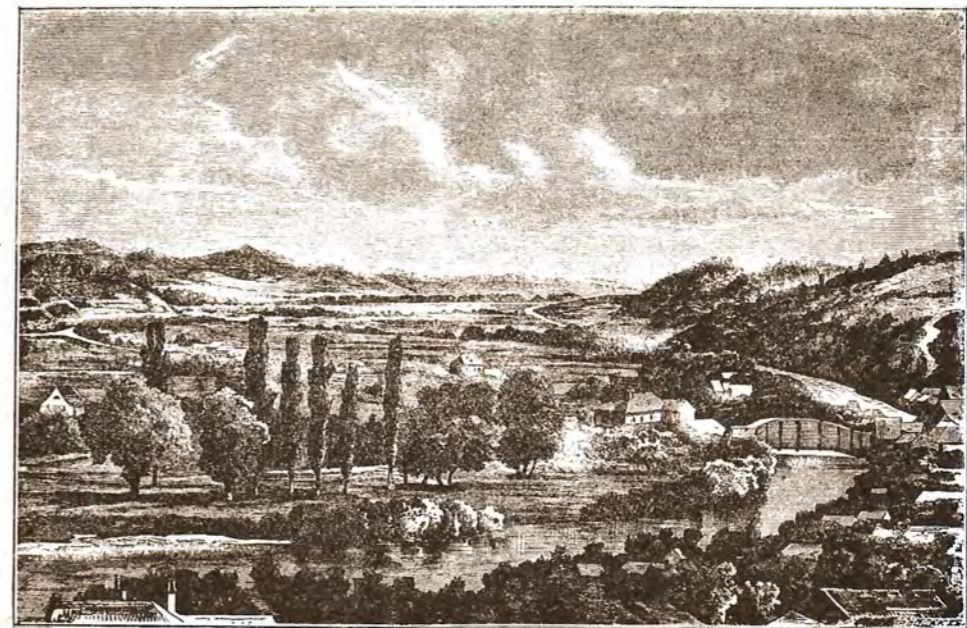
Egyszóval csalódás, elégtelenség fakadt az olmützi alkotmányterv nyomán mindenfelé.

Valószínűnek látszott tehát, hogy kiábrándult nemzetiségeink,

ha mód adatik, csakhamar ismét visszatérnek a magyar állam iránti hűség útjára.

S Kossuth, a győző nemeslelkűségével ez irányban is megtette a kezdeményező lépéseket.

Perczelnek május 21-ikén rendszeres utasítást ad, miképp viselkedjék az alvidéki rác felkelőkkel szemben. „Hogy a szerbeknek külön vajdájuk legyen, — írja néki a többek közt, — ez nevetséges abszurdum; s életbe sem léptethető, mert szerb territorium a magyar álladalomban nincs. Az állami hivatalos nyelv a magyar, más nem lehet; ámde a szerb

A segesvári csata színhelye.

nép iskoláiban, egyházaiban, anyakönyveinél, községeinek igazgatásában anyanyelvét szabadon használhatja. Az örvidéki rendszer megszűnik; s a határőrök, jogviszonyaikra nézve az ország egyéb lakosaival egyenlő lábra helyezendők.”

S Perczel tábornok ehhez az utasításhoz képest járt el, még pedig a legtöbb helyütt eredményesen.

Erdélyben súlyosabb vala a helyzet. Az oláh felkelősereg, körülbelül negyvenezer ember, a havasok közé rejtőzött; ebbe az óriási rengetegbe, amely égbenyúló csúcaival, Topánfalva, Verespatak, Abrudbánya, Brád, Zalathna aranytermő vidékén terjeszkedik. A tavasz óta ez

az úttalan rengeteg volt a felkelőhad búvóhelye. Innen mentek harácsolni, s e heglánczolat szakadékaiba futottak, ha a közelben megvillant a honvédszurony.

Janku, „a havasok királya“ tagadhatlanul még nagy, félelmes erő felett rendelkezett, mindazonáltal az ő szilaj, vad szívében is megcsendült a béke utáni vágy. Belátta, hogy Dacoromániából, pedig ez volt az ábrándképe, egyhamar ugyan semmi sem lesz.

Midőn tehát hire futott fegyvereink újabb, meg újabb elhatározó győzelmének: Janku maga kereste az alkalmat, hogy vezéreinkkel érintkezésbe léphessen. Megbizottat küldött Csutak Kálmán ezredes zarándmegyei parancsnokhoz, hogy óhajtana vele beszélni. Csutak, aki már tudta, miről lesz szó, nem ellenkezett, s a találkozás a tomaseki hegytetőn ápril 12-ikén megtörtént.

— Ezredes úr, — szolt ez alkalommal Janku, — megvallom, hogy már nagyon ráuntam a meddő küzdelemre. Általános kegyelmet kérek népeimnek, s ha ez biztosítatik: kész vagyok a fegyvert letenni.

Csutak, mint emlékirataiban beszéli, azonnal írt Kossuthnak, hogy küldjön egy teljeshatalmu kormánybiztost, aki a megkezdett alapon Jankuval tovább alkudozzék.

A kormányzó, Drágoss János belényesi orsz. képviselőt, ezt a derék hazafit, aki születésére ugyan román volt, de érzelmeiben hű magyar, bizta meg a tárgyalás vitelével.

Drágoss nyomban útrakelt s ápril 25-ikén Mihályfalván találkozott először Jankuval. Az eszmecsere, amelyen több felkelővezér, köztük Dobra is résztvett, sikeres volt. Abban egyeztek meg, hogy Drágoss visszatér Debreczenbe s a románoknak adandó engedményeket hiteles alakban fogja elhozni. Visszaérkezéseig fegyvernynyugvás lesz.

Ezzel Drágoss elutazott. Vele ment Csutak ezredes is, mint mondja, hogy további utasításokat kérjen, de valószínűbb, hogy öngigazolás okából, mert késlekedő hadműködése ellen panasz tétetett.

Csutak helyét *Hatvani* Imre őrnagy foglalta el, egy nagyszájú úriember, valamikor ügyvéd, aki egy kisebb szabadcsapatot toborzott s Erdélybe jöven, a zarándmegyei sereghez osztatott. A fegyverszünetről természetesen tudomása volt Hatvaninak is.

Drágoss május 4-ikén ismét a havasok közt van. A tanácskozás ezúttal Abrudbányán folyik. Drágoss, ígéretéhez képest, csakugyan magával hozta azokat a föltételeket, amelyek alapján a magyar kor-

mány hajlandó az egyezkedésre. A békekötés alapjául szolgáló irat így hangzik:

I. Az oláhok, mint elkülönített nemzetiség, a közokmányokban ezentúl románoknak fognak említettetni.

II. A magyar kormány áthatva azon óhajtól, miszerint Magyarországnak minden nemzetisége önállólag fejlődjék, az oláhoknak nemzetiségök biztosításául a következőket kész megadni:

III. A magyar nyelven való hivatalos közlekedés csupán a törvényhozásra, a nyilvános kormányügyek kezelésére szorítkozzék, amennyiben az államegység fentartására elkerülhetlenül szükséges. A községi ügyek igazgatására tehát azt a nyelvet használhatják, amelyben a lakosság többsége jártas.

IV. A kizárólag román megyékben és törvényhatóságoknál, vagy pedig ott, ahol a román nép többségben van: a viták alkalmával egyaránt szólhatni románul, vagy magyarul. A jegyzőkönyvek mind a két nyelven vitetnek. A nemzetgyűléssel, a kormánynyal és a törvényhatóságokkal a levelezés azonban magyar nyelven történik, azon törvényhatóságok kivételével, a hol mind a két nyelv használatos.

V. Mindazon iskolákban, melyek már fönnállanak, valamint azokban is, melyeket ezentúl fog a kormány a románok számára alapítani, román lesz az oktatási nyelv.

VI. Azon esetre, ha az esküdtszéki intézmény, vagy a szóbeli eljárás fog az alsóbb foku törvényszéknél behozatni: a IV-ik cikk alatt részletezett elv a törvényszéki eljárásra is alkalmazandó.

VII. Minden románnak szabadságában áll a saját anyanyelvén szerkesztett kérvényeket bármely hatósághoz beadni.

VIII. A görög egyház kötelékéhez tartozó románok, iskoláik és egyházaik autonóm kezelését illetőleg, ugyanazon jogokat élvezik, mint bármely más vallás követői. Következésképp függetlenek a szerb papságtól és szabadon választhatják püspökeiket, kiknek feje patriarcha czímet fog viselni.

IX. Külön osztály fog a görög egyház követői számára a vallás-és közoktatásügyi miniszteriumban működni, s csupán az e hiten levő románokból alakíttatik.

X. Az e hiten lévők iskolái és egyházai ugyanazon jogokat élvezik, mint a más vallásuak.

XI. Maguk kezelik egyházi és iskolai alapítványaikat.

XII. A budapesti egyetemen részükre külön hittudományi-kar fog alakíttatni.

XIII. A románok vallási és iskolai ügyeik megvitatására kormánybiztos felügyelete alatt minden évben összegyűlhetnek kisebb és főbb zsinatokra.

XIV. Azon járásokban, ahol a román nyelv az uralkodó: a nemzetőrség vezénnyelve a román nyelv lesz.

XV. Valamint a többi állampolgárok, úgy a románok is fölvehetők minden közhivatalba; multja e részben közülök senkinek sem szolgálhat akadályul.

XVI. Azok a románok, kik Magyarország ellen fegyvert ragadtak, két hétre ezen szerződés megkötése után kiszolgáltatják fegyvereiket a legközelebb eső polgári, vagy katonai hatóságnak.

XVII. A magyar kormány mindazon románoknak, kik az előbbi esemény folytán kompromittáltak magokat, de az előbbi pontban megszabott föltételt teljesítik: általános amnesztiát ad.

XVIII. A román felkelők miután fegyveröket lerakták: megesketnek Magyarország függetlenségére. A ki ezen esküt két hétre a békeszerződés megkötése után le nem teszi: az amnesztiából kizáratik; ugyanez áll mindazokra, akik a XVI-ik cikkben kiszabott határideig fegyveröket ki nem szolgáltatják.

Kétségtelen, hogy ez az ajánlat ugyancsak bőkezű. Több, mint a mennyi a magyar állameszme szilárd egységének a szempontjából megengedhető volna. De hát rendkívüli idők kivételes eszközöket szülnek. Aztán küszöbön volt az orosz betörés is. Kormányunknak arra kellett törekednie, hogy a nemzetiségi mozgalom, ha majd beköszönt az újabb élet-halál harc, ne zsibaszsa el ismét viaskodó karjainkat.

Az engedmények hosszú sorozata, úgy látszik, tetszett Jankuéknek.

— Mind helyes, — szólt Janku, — de mielőtt tovább tárgyalnánk, kívánatos volna, hogy ez a békeokmány a néppel is közöltessék. Hadd legyen alkalma magának a népnek is nyilatkozni a dolog felől.

— Jól van, ebbe is készséggel beleegyezem, — válaszolta Drágoss. — Sőt, ha nincs kifogásuk, magam is elmegyek a gyűlésre.

S a népgyűlés még aznap Topánfalván tényleg megtartott. Az egybeseregülő néphez legelőször is Drágoss beszélt, szépen, a hazaszereget meggyőző hevével. Megmagyarázta, hogy mily céltalanul küzdenek-vérzenek, aztán kifejté, minő áldásos lesz a béke reájok; térjenek

Kossuth a kápolnai csatamezőn. — (Kreith Béla gróf gyűjteményéből.)

tűzhelyeikhez, s legyenek hű fiaik Magyarországnak, amely otthont, kenyeret, szabadságot ad nekik.

Ezután *Boieriu* (Bojér) vicepraefekt emelkedék föl, s néhány rövid szóval melegen ajánlotta a békeponthoz elfogadását.

Mindakét beszédet zugó helyesléssel fogadta a tömeg. Kitünt, hogy a békének nagy pártja van a felkelők közt; kitünt, hogy igen számosan azonnal készek lerakni fegyvereiket.

A népgyűlés után Drágoss a felkelő vezérekkel Abrudbányára tért vissza, hogy a békeokmány most már véglegesen szövegeztessék.

A tanácskozás épp javában folyik, midőn híre jön, hogy Hatvani egy erős csapat élén Abrudbánya felé nyomul. Jankuban rögtön feléled a sötét gyanu.

— Mi ez? Hisz a fegyverszünet nincs felmondva. Bizonyosan törbe akarnak bennünket csalni.

Drágoss mentegetőzik, hogy mitsem tud a dolgról, de becsületére igéri, hogy amíg ő itt lesz, senkinek egy hajszála sem görbül meg. Néhány a felkelővezérek közül, így a többi közt: Dobra, Buteaniu (Buttyán) és Boieriu (Bojér) megnyugszik e komoly és őszinte ígéletben; de Janku nem: lóra kap és Topánfalvára száguld.

Hatvani máj. 6-ikán ozsonnatájt 1400 emberrel (közte mintegy 600 német legionárius) csakugyan bevonul Abrudbányára. Azt mondja, azért jött, hogy a fegyverletétel körül Drágosznak segédkezzék. Csak-hogy az oláhság nem hisz neki. Topánfalván gyülekezni kezd, s látszik forrongásából, hogy támadásra készül. A béke, amely oly szép reményekkel kecsegtetett, immár csak egy hajszálon függ.

Harmadnap, május 8-ikán Hatvani a szomszédos Verespatakra védő őrségül két század honvédet indít útnak. A mint a honvédcsapat Verespatak közelébe ér: a parti bozót sűrűjéből egyszerre csak lövés dördül el s az egyik századparancsnok halva rogyik össze. Ki a gyilkos? — nem lehet tudni. Bizonyára valamelyik mócz. Hatvani, értesülvén az orgyilkosságról, rettentő dühre fakad, s azonnal elfogatja a városban időző két felkelővezért: Dobrát és Buteaniut.

A történetek után nem lehetett többé az egyezkedésről beszélni. Az a bizonyos hajszál elszakadt. Elszakította egy puszkagolyó.

A hű Drágoss azonban még reménykedik. Hátha valamikép összebogozható ez a hajszál. Ir Jankunak, hogy ne bolondozzék, hanem jöjjön vissza, s folytassák a tárgyalásokat.

De Janku nem is válaszol. Összegyűjti Topánfalván fegyvereseit, s lázító beszédet intéz hozzájuk:

— Az egész békekísérlet, — ugymond, — nem egyéb gonosz cselfogásnál. Csak azért gondolták ki a magyarok, hogy bántatlanul nyomulhassanak havasaink közé, s minket annál könnyebben leigázhassanak. De nekünk is van eszünk. Védeni fogjuk magunkat az eddigi szívós kitartással. Esküdjetek meg, hogy senki sem fog meghátrálni a magyarok előtt; esküdjetek meg, hogy utolsó csöpp vérig fogtok velem küzdeni.

— Esküszünk! — zúgja vérbenforgó szemekkel a martalóc tömeg.

S a felkelőhad még azon este Verespatak ellen tör, s vad gyönyörrel fölprédálja az egész várost.

A következő nap, május 9-ikén reggel már Abrudbánya körül hangzik a móczok csataordítása. A honvédsereg bátor elszánással küzd, több támadást vissza is ver, de az oláhság csak nem tágit. Számuk és vakmerőségük egyre nő.

Hatvani őrnagy helyzete pillanatról-pillanatra tarthatatlanabb. Éjféltájt tehát kihirdeti, hogy virradatkor Brád felé tör, akinek tetszik: vele jöhet. S csakhamar elkezdődik a rendezkedés. Az iszonyú zűrzavar közepette a feldühödt magyarság az egyik oláh foglyot: Dobrát agyonveri.

— Nem kár érte, csak induljunk! — kiáltja Hatvani és lóra pattan.

S a sereg úgy három óra felé éjfél után kimozdul a veszedelem fészkeiből. Nyomában körülbelül ezer menekülő. Csakhogy nehéz innen szabadulni. Mindenütt ellenség. S a felkelőhad, mint az éhes farkascorda mihamar közéjük üt. Irtóztató küzdelem fejlődik. A menekülők legnagyobbrésze, abban a hitben, hogy ott kisebb a veszély, Abrudbányára fut. Az utócsapat szintén odasodortatik.

Ha nincs ott a vitéz német legió: elpusztul az egész sereg. Így azonban roppant erőfeszítéssel keresztülvágták magokat.

Az oláhság visszatért Abrudbányára s ismeretes módja szerint hozzáfogott a fosztogatáshoz. Patakokban omlott a vér megint. A felgyújtott város lángjainál egész délig folyt a rettenetes hóhérmunka. Csaknem kétezer ember esett a martalócok áldozatául, köztük *Drágoss* is, akit alaktalan tömeggé aprítottak.

Hatvani őrnagy Bucsesdről ezt a szépítő jelentést küldte a „Honvéd“-nek:

... Folyó hó május 6-ikán sereggel Abrudbányára szerencsésen bevonultam, Drágoss képviselő és a város főbirája által úgy értesítettvén, hogy a béke megvan, s az oláhok le fogják tenni fegyvereiket.

Az oláhok részéről azonban aljas hitszegés történt. Janku Topánfalvánál nagy tömeget gyűjtött s azzal f. hó 9-ikén két felől támadta meg Verespatakot és Abrudbányát. A mieink visszaverték az oláh csordát, elejtvén belőlök százon felől. Verespatak azonban kipurítottatott.

Janku Abrudot is megtámadta. Nagyszerű csata volt. A ellenség részéről több esett el kétezernél. A mi veszteségünk: 17 közvitéz és 2 tiszt. Dobra, a hirhedt rablóvezér az utcán összevagdaltatott. Butianu és Viczian Brádon vannak őrizet alatt. Drágost az oláhok elfogták. A mi seregünk 11-ikén Bucsesdre vonult, minek következtében az oláhok Abrudbányát kirabolták és az ott maradt magyarokat leölték . . .

Ekkép dicsekszik Hatvani, pedig szemtanuk állítása szerint a legnagyobb veszély idején gyáva módon megfutott a csataterőről.

De nem okult. Butianut fölakasztatja, s új hadikalandon törí a fejét.
— Majd megtanítom én Jankut! — kiáltja mellét verve.

S május 16-án 1200 főnyi seregével és 4 kis ágyúval megint csak Abrudbányának tart.

A havasok közt titokzatos mély csönd honol. Mintha a föld nyelte volna el a móczokat: sehol egyetlen felkelő.

Hatvani még az nap estefelé akadály nélkül szállja meg a romokban heverő Abrudbányát. De alig helyezkedik el: az ormokon egyszerre csak megszólal a havasikürt s itt is, amott is jelző tűz gyúl ki. Kevés várta a völgyek, a sziklák rejtekéből ezer, meg ezer fegyveres lopózik Abrudbánya felé.

Május 17-ike apróbb csatározások közt folyt le. Egy-egy felkelő banda leereszkedik a hegyoldalokról, néhány lövést tett, s aztán csakhamar visszavonult. Ingerkedő játéknak tetszett az egész.

De másnap, május 18-ikán komolyra fordult a dolog. Virradatkör megkezdődött a rendszeres, egyöntetű ostrom. Több mint húszezer felkelő zúdult a városra. A maroknyi honvédcsapat vitézül tartja magát. Egész másnap délig, tehát csaknem harminczhat órán keresztül, szakadatlanul tart a küzdelem. Hatvani csak most, harmadnap veszi észre, minő szörnyű bajba került. Itt nem maradhat, annyi bizonyos. Hisz ez egyértelmű volna a pusztulással. Serege a kidülésig fáradt, az oláhság egyre több és vakmerőbb, elesége fogytán. Menekülni kell. De hogyan? merre? Brádnak lehetetlen, mert el van torlaszolva az út. Nincs egyéb választás, mint Zalathna felé tenni kísérletet az ostromöv áttörésére.

S május 19-én délután, — szombat nap volt s csúnya esős idő, — csakugyan útrakel a sereg. Negyven huszár élén legelől maga Hatvani megy, aztán a gyalogság, majd a menekülők szomorú csapatja: mintegy nyolczszáz ember, végül a négy ágyú, s ennek a fedezetéül a halálfejes légió. Ámde az oláhság szintén velök tart. Lépésről-lépésre a hegyoldalokon kíséri a menekülőket: lövöldöz, ordít, köveket dobál reájok.

Abrudbányától Zalathna felé haladván, hosszú kanyargós völgybe jut az ember. A völgy alig szélesebb az országútnál. Jobbról az égbe nyúló Dupa-Piatra sziklabércze, balról egy másik hegyóriás.

A hegyszorosnak Zalathna felé eső végében, nem messzi Cerbuj nevű havasi falucskától, egy rozoga fahíd volt. Az út e helyütt a legkeskenyebb.

Ezt a hidat, mely egy szakadékon visz keresztül, szemelték ki a felkelők csapdának. Mikor a sereg eleje a szakadékhoz érkezett, a híd már fel volt szedve. Néhány felkelő épp akkor húzta el az utolsó gerendákat.

Hatvani, a helyett hogy a védelemről gondoskodnék, fejét veszti.

— Meneküljön, aki tud! — üvölti, s lovával átugrat a szakadékon.

De már késő. E pillanatban fölhangzik a csataordítás, s a felkelő sereg állatias dühhel veti magát az összezsufolt menekülőkre. A német légió a legnagyobb kétségbeeséssel harczol. Mindhiába. A halál völgye ez. Nem menekül innen senki.

Irtóztató zavar támad. Az egész menekülőcsapat, polgár, honvéd, egy nagy gomolylyá kavarodik, mely ide-oda kapkod, sir, lármáz, könyörög, de nem védekezik. S a két hegyoldalról recsegve-ropogva mázsás szikladarabok gurulnak a kétségbeesett tömeg közé.

A menekülők száma egyre kisebb, a halottak száma egyre több. Egész alkonyatig tart a vérfagyasztó mészárlás. Itt-ott egy-egy szívtépő nyöszörgés hallatszik még, a haldoklók utolsó jajszava, aztán csöndes lesz minden.

S a völgy, szélesedő hegyoldalaival, mintha egy óriási nyitott koporsóvá alakult volna. Csakugyan az. Koporsó. Ezerhétszáz halott fekszik benne.

A kétezer főnyi csapatból alig menekült meg háromszáz ember, köztük a botor és gyáva Hatvani őrnagy, aki fehér lován most is, legelől futott.

A „Fekete könyv“-ben ifj. báró Kemény István, így adja elő az iszonyatos vérengzés lefolyását:

. . . . Vasárnap reggel Hatvani a kétezer lélekre menő lakossággal Zalathna elé vette útját. Elöl Hatvani ment lóháton a huszárokkal, utána a gyalogság, azután Abrudbányának szerencsétlen magyarsága, velök sok beteg asszony és gyerek, gyalog és kocsin. Végül négy ágyú és a fedezet.

Abrudbánya mellett a zalathnai úton van egy rét, amelyet csinált út vág keresztül. Ezen haladtak a magyarok. Velök csaknem egyenlő magasságban a rét két oldalán elnyúló magaslatokon húzódtak az oláhok, de lőtávolon kívül. Előrelátható volt, hogy amint a közel fekvő hegyszorosba érnek, az oláhság meg fogja őket támadni. De csak mentek előre, hisz Abrudbányán, ahol minden élelmiszer elfogyott, lehetetlen volt tovább maradniok.

S amitől rettegetek: megtörtént. Alig ért az előcsapat a szorosba, a hegyekből harmincezer oláh rohant le, körülfogta a magyarokat s elkezdődött a rettentő mészárlás. Az irtózatos vérfürdőből csak Hatvani menekült a huszárokkal és mintegy háromszáz gyalogossal. A többi mind ott veszett. Tény, hogy a német légió tagjai, nehogy az oláhok kezébe kerüljenek, közös elhatározással egymást lövöldözték agyon.

A hegyszoros nem szélesebb, mint a csinált út, s magas sziklák között vonul el. Minden darab lehengetett kő, annyi mint a síkon jól célzott ágyúgolyó. A szakadó eső és a tolongás miatt a magyarság nem használhatta lőfegyverét. Előttük, mögöttük s két oldalt fen a sziklákon, mindenütt oláhság, a mely lándzsával, szikladarabokkal tört a magyarokra. Egypár óra alatt *több mint kétezer védtelen férfi, asszony és gyerek esett e rablóhad áldozatául*. Hiába adta meg magát a magyar, hiába kért kegyelmet, hiába esdekelt az anya gyermekének az életéért, mindnyájuknak pusztulni kellett.

Az oláhok a mészárlás után Abrudbányára tértek vissza s a várost hamuvá égették. S ha egy-egy szerencsétlen, aki a mészárlásból csodamódon menekült s az éhség által gyötörtetve a városba visszatért: kannibáli módon végeztetett ki. Nincs az a toll, nincs az a képzelőtehetség, mely az ott történt borzalmasságokat hiven tudná elmondani. A mészárlást Janku és Balint vezette, a taktikai vezetés pedig Joanovics nevű császári tisztre volt bízva

A tárgyalásoknak most már csakugyan vége lőn. A béke szelid galambját elűzé a harc vérszomjas ölyűje. A dicső „római legiók“, bátorságot nyervén, megint hozzáfogtak ismeretes modoru hadakozásaikhoz.

A béketárgyalás illetén vérbefullasztó megszakításának legjobban örvendett Gyulafehérvár őrsége, amely, ha a megegyezés sikerül, kénytelen lett volna meghódolni. De így August tábornok helyzete ujjal megkönnyebbült. Báró Stein Miksa ezredes, ostromlóseregünk új parancsnoka, nem volt képes megakadályozni, hogy az őrhad a felkelőkkel ne érintkezzék. A dévai erőd azonban, mely szinte osztrák kézben volt, hosszú és makacs ellenállás után május 27-ikén megadta magát. De ez a siker nem szolgált akadályul, hogy az oláhság, főkép Tövis, Borbánd és Portus felé csapva, ne garázdálkodjék.

A martalócshad e megújuló rablásainak gátat vetendő, az volt a terv, hogy egyszerre három felől, u. m. Déva felől, Gyulafehérvár irányából s Bánffy-Hunyadról intéztessék Jancu ellen támadás. Ámde ez a tervet, miután a haderőre másutt is szükség volt, elvetették.

„Bróbálják meg még egyszer csupán Zaránd felől a támadást, hátha sikerül. A hadművelet keresztülvitelével báró Kemény Farkas ezredest bizom meg.“ — Ezt üzené a Magyarországon időző Bem, helyettesének: Czech tábornoknak.

S úgy történt.

Kemény Farkas, 4000 főnyi gyalogsággal és 18 ágyúval június 3-ikán indult el Déváról s jun. 4-ikén érkezett Brádra. Előcsapatát Forró ezredes vezeté, az utóhad parancsnoka pedig Inczédi alezredes volt.

A dandár előnyomulása rendkívül fárasztó volt. Az út számos helyütt eltorlaszolva, minden híd fölszedve. E miatt aztán nagy vargabetűt kellett tennie, úgy, hogy csak jun. 11-ikén érkezett Abrudbánya romjai közé.

De jóformán le sem rakodott a fáradt honvédsereg: már itt volt az oláh. Ismétlődött ugyanazon játék, amely a Hatvani vesztét okozta. Abrudbánya körül a hegylánc egyszerre csak megelevenedett. A bokrok, a sziklák megül egyre több és több fegyveres mocz bujt elő. S csakhamar megkezdődék a támadás. Június 12-ikén és 13-ikán szakadatlanul folyt a csatározás.

A támadásnál, úgy is tudták, hogy bekövetkezik, sokkal nagyobb baj volt az élelemhiány. Sehol egy harapásnyi kenyér, sehol egy falat hús. Nem csoda, hisz olyan volt Abrudbánya ez időtájt, mint egy régi elhagyatott temető: üres, kihalt. Romjai közt a dúvad tanyázott. A piac, írja egy szemtanu, még mindig teli rothadó holttestekkel.

Leirhatlan nélkülözés közt, szakadatlanul harcolva, folyvást küzdve, három napig tanyázott e gyászos romvárosban a dandár. Már a vad bogyó, a fűgyökér járta. Az éhtifusz kezdett mutatkozni.

— Nem lehet ezt tovább kibírni, — szólt elkeseredve Kemény, — gyerünk innen. Hisz százszor jobb inkább a halál, mint az ilyen élet. Gyerünk!

S június 16-ikán déli tizenkettőkor, kiéhezve, rongyosan Zalathna felé útrakeltek.

Csak ezt leste a felkelőhad, amely most is épp olyan fogással élt, mint a Hatvani csapatának a lemészárlásakor. Bucsum előtt fölszedé a hidat és lesbe állott. A honvédsereg csak jött nyugodtan, gyanútlanul.

Mikor a híd közelébe ér: irtózatossá hallatszik s oldalt, előlről, hátulról, mindenfelől, több, mint tizenötezer ember veti magát honvédeinkre.

Csakhogy a fogás ezuttal nem sikerült. Dandárunk, igaz, roppant küzdelemmel, szerencsésen keresztülvágta magát. Este Kemény már Zalathnán volt, s másnap a sík földre: Magyar-Igen felé húzódott.

Bemépp hazatérőben volt, midőn Kemény útjának e szomorú eredményéről értesül. Rögtön intézkedik, hogy a dandár forduljon vissza s próbálja meg ujolag az oláhok megtörését. De ugyanekkor, hogy a siker annál biztosabb legyen: a bánffi-hunyadi és a gyalui őrség szinte nyomuljon a havasok közé s hátulról szorítsa meg az ellenséget.

De jött az orosz. Bemnek, hogy az éjszak óriásával megbirkózhassék, össze kellett vonni hadait. Ellenparancsot ad tehát: a havasi táborozásnak vége, minden épkézláb magyar siessen Brassó felé. A rendelet szétküldésével egyik szárnysegédjét: Zarziczky alezredest bizta meg.

A visszahívó parancs szét is ment, megkapta valamennyi csapat, a gyalui is, csak Bánffy-Hunyad őrségéről feledkeztek meg. Mikor nagy későn végre ide is megjött a visszahívás, már a csapat a havasok között volt.

Az őrség — parancsnoka Buzgó László százados — mintegy 1200 emberből állott, eközt a Rákóczi-csapatnak három százada, Vasvári Pál személyes vezetése alatt.

Az előnyomuló csapat július 2-ikán érkezett Maruczelre, itt aztán táborbaszállt, hogy bevárja a gyalui segélyhadat. De bizony az nem jött. Eltelik egy-két nap: sehol semmi. Pedig helyzetök egyre válságosabb.

Július 6-ikán, pénteki nap, végre megkezdik a visszavonulást, még pedig Bánffy-Hunyad felé. De már késő volt. A lesben álló oláhság, Chorcesiu tribun vezetése alatt, óvatosan körülkeríté és megtámadta őket. Rémes küzdelem fejlődött. Buzgó egy mellékúton valahogy csak kivágta magát, de a honvédcsoport legnagyobb része, köztük Vasvári is, ottveszett.

Vasvárinak, a márcziusi ifjuság e lánglelkű szónokának hősiességéről egy szemtanu, Eösi *Gojdich* Iván, a Buzgó volt hadsegédje, így emlékezik meg:

... Dandárunk — beszéli *Gojdich*, — Hév-Szamos medre felett Marisel irányában fekvő hegygerinczig hatolt. Másnap a Szamoson túl táborozó oláhokat megtámadtuk, a hegy tulsó oldalára űztük s megszállottuk Mariselt vagy Maruczelt. Ide kellett volna megérkezni Keménynek, de nem érkezett meg, valamint az élelmi készlet sem, amelynek fedezésére a német legiót hagytuk, egy honvédszázaddal. Eléjük küld-

tünk tehát két századot, ezeket az erdőben lövésekkel fogadták, de a segítségökre ment három század honvéd két ágyúval. Rövid csata után az oláhok az erdőbe menekültek, hátrahagyva hallottaikat. Ekkor tudtuk meg, hogy a német legió százada Bánffy-Hunyad felé volt kénytelen húzódni az élelmi készlettel.

Eközben beállt az alkony, s az oláhok fellobbanó tábortüzeiből következtetve, láttuk, hogy körül vagyunk véve. Még ez éjjel tehát haditanácsot tartottunk, amely alkalommal Buzgó, miután sem a Kemény segélyhada, sem az élelmiszer meg nem érkezett, azt tanácsolta, hogy Kolozsvár felé vonuljunk vissza, erre még eléggé biztos az út. Tanácsa már-már elfogadtatott, midőn feláll Vasvári s lelkes szónoklatban azt az ellenjavaslatot tette, hogy Bánffy-Hunyad felé nyomuljunk, így legalább alkalmunk lesz az ellenséggel megmérkőzni.

— Inkább kész vagyok, — ugymond, — áldozatul hozni életemet a kétes kimenetelű, de dicsőséges harcban, mint a havasi móczok ezreinek a szemelättára szégyenpírral bevallani, hogy a magyar honvédsereg velök megmérkőzni gyáva. Készebb vagyok az ellenség golyózaporát egymagam fölfogni, mintsem beszennyezzük azt a zászlót, amelynek dicsőséges lobogtatására esküm kötelez.

Egy pillanatra csönd lett, minő szokott lenni a halálos ítélet ki-mondásakor. De a gyújtó szónoklat hatott, a fiatalabb tisztek Vasvári-hoz csatlakoztak, nehogy gyávaságot vessenek a szemükre. S most már Buzgó is csatlakozott a Vasvári indítványához, bár érezte, hogy a harc kétes kimenetelű lesz.

— Az élet és a halál kockája el van vetve, — mondotta — s minthogy a többség, a dicsőség reményében, a feketét választá, emlékeztetem, hogy virradatkor elég tágas tér nyílik majd számukra, vetélkedve parancsnokuk bátorságával, kiérdemelni a koszorút, a melyet a haza az érdemnek nyújtani nem késik.

Ehhez az elhatározáshoz képest a következő hajnalbansorakoztunk. Két század székely a b.-hunyadi útat uralgó magaslat elfoglalására küldött. Az oláhok vérszemet kapva, kijöttek az erdőből, de honvédeink visszaűzték őket s egyik nagy faágyújokat elfoglalták. A dandár ezalatt haladt tovább a tiszta úton. A felkelőhad az előnyomuló székelyeket ujolag megtámadta. Három század gyalog és egy szakasz huszár két ágyúval rohant a segélyökre. Ezek csakhamar visszaverték az oláhokat, elfoglalták a hegycsúcsot és megszállották a b.-hunyadi útat.

Az erdő közepén, a csúcs tövében mintegy három-négyezer négy-

szögölnyi tisztás van. A dandár itt állapotott meg, csaknem szemközt az oláhok balra húzódozó zömével. A fegyvertűz lecsendesedett s az előcsapat két ágyúnk fedezete alatt minden nagyobb baj nélkül áthaladt a tisztáson, s a b.-hunyadi útat a tisztásoktól megtisztította.

Ezt az időt a felkelősereg erejének az összpontosítására használta fel, s baloldaltól csakhamar támadást intézett előnyomuló dandárunk ellen. Ámde ágyúink kartácstüze által visszaszorítottatott, a szemközti erdőt az előcsapat rohammal bevette, s útat nyitott magának az erdőn lefelé.

Most az utóhadra, amely a Zrinyi (helyesebben: Rákóczi) s a 49-ik zászlóalj két századából állott, került a sor. Amint a hátvéd arra az útmélyedésre érkezik, amely a Hév-Szamos medrétől hét-nyolczszáz lépésnyire fekszik, mint a zugó fürgeteg lerohan az oláhság. S megkezdődött az élet-halál harc. Főképp az ágyúk körül, amelyeket Vasvári mindenáron meg akart menteni, iszonyú volt az öldöklés. Vasvári kezébe ragadta csapatjának a lobogóját s az ellenség közé rohant. A lábai alá rogyott halottak csoportja magasra emelé alakját, míg végre a golyók zápora őt is leteríté. Az oláhok örömujjongása megreszketteté a levegőt, de azért a harc egész vadságában folyt tovább. Azonban az előcsapattal visszaforduló Buzgó belekartácsolt az oláhság tömör soraiba, s utat nyitott a megmaradottaknak a visszavonulásra, de a dandárnak egyharmada elhullott a harcban

Janku, „*Raportulu lui Avramu Jancu, prefectu alu unei legiuni romanesci*“ cím alatt 1849. végén működéséről tudvalevőleg hosszabb jelentést intézett az osztrák kormányhoz. Ebben az emlékiratában, persze ferdítőleg és túlozva, így emlékezik meg Vasvári Pál haláláról:

. . . . A Kolozsvárról Nagyváradra vezető országút mentében, — ugymond Janku, — *Vasvári*, az ugynevezett „kis Kossuth“ vezette a hadműveleteket. E hegyvidék eltorlaszolt szorosai egész május havában, sőt július folyamán is kemény és gyakori ostromot állottak ki. Hihetetlen, mily kitartást és állhatatosságot tanúsítottak az ottani hegyilakók, u. m. az albániaiak, gyurkácziak stb. De kimerülve a szüntelen fáradságtól, ezek a lakosok is június vége felé hullani kezdtek. Az ellenségnek (t. i. a magyaroknak) sikerült végre Gyurkáczt, több más faluval együtt elhamvasztani, s jul. 2-ikán felgyújtották Mariselt is.

Erről Gavriullu századosunk értesítvén, azonnal intézkedtem. Hatvannyolcz vadászszal Korkes (Chorcesiu) Nikolaj tribunomat küldtem a segélyökre, Korkes mellé rendelvén Oltenau Jakab tribunt is. Korkes július 5-ikén este vadászaival Fontanele-re érkezett, ahová a feldúlt községek lakossága, vezetőik alatt, szintén összegyűlt. Ezek aztán elmondták, hogy nekik ezen a napon győzelmes csatájuk volt mintegy 400. lázadóval (értsd: magyarokkal), kiket megkergettek, közel két óra

hosszáig üldöztek s három szekér kenyeret zsákmányoltak tőlük. S kapitányaik hozzátették, hogy a vitéz Vasvári is közelben táboroz a főhaddal.

Éjfél után Korkes és alparancsnoka: Olteanu csatára készültek. Kiválasztották az összegyűlt fegyverfogható férfiakból a legjobbakat, s megszámlálták őket: 120 vadász- és 317 lándzsás volt köztük. Ez a kis csapat három részre oszolván, még azon éjjel Fontanele három olyan pontjára állott, a hol a magyaroknak okvetlenül el kellett haladniuk, ha előnyomulni akartak. A mieink hadállása rendkívül előnyös volt.

Július 6-ikán délelőtt 11 órakor csakugyan előnyomult az ellenség. Főparancsnokuk: *Vasvári* volt. Összesen 3000 ember, köztük 300 szekerczével ellátva, hogy a mieink által készített fatorlaszokat eltávolítsák az útból. Ezenkívül 5 ágyújuk is volt. A mint a mieinket észrevették, szokásuk szerint azonnal erős ágyu- és puska-tüzelést kezdtek. Korkes azonban jól tudta, hogy a mienknek soha sincs elegendő municziójuk; megparancsolta tehát embereinek, hogy lapuljanak a földre s semmi szín alatt se lőjjenek, hanem várják be az ellenséget nyolczvan lépésnyi távolságra. Ily helyzetben várták az ellenfélt; mikor aztán lőtávolságra érkezett: hatalmas puska-tüzzel fogadták, de még mindig végignyúlva a földön, hogy az ágyugolyók ne ériék őket. E fedett jó helyükből oly biztosan lőttek, hogy talán egyikök sem téveszté emberét, akire célzott. Hátuk mögött kis távolságra az asszonyok állottak, harczra, kitartásra buzdítván férjeiket.

Vasvári kénytelen volt újra meg újra kiegészíteni előharczosainak sorát. Egy órai tüzelés után Korkes két kis vadászcsapatot küldött az ellenség mindkét szárnyára, s egyszersmind lándzsáit is kimozdítá, még pedig három irányba, hogy egyszerre rohanják meg az ellenséget. Nem telt bele öt percz, s a fejtelenség általános lett az ellenséges hadban. S ezt a zűrzavart még fokozta, hogy a mariselli asszonynép is nekiesett kövel, nyárrsal, tepsivel stb. az ellenségnek.

A mézárálás irtózatoss volt. Vasvári elesett, de ott pusztult tisztjeinek legnagyobb része, s velök körülbelül 850 katona; de ebben a számban befoglaltatnak azok is, akik a tegnapi megelőző ütközetben estek el.

Buzgónak 4 ágyúval, s a Vasvári-csapat maradékával még idején sikerült elmenekülnie. Üldözése közben érkezett meg Gyarmathy parancsnok 300 vadászszal, de nem mert minket megtámadni.

A mieink zsákmánya: egy teljes felszerelésű ágyu volt, aztán dobok, fegyverek s sok egyéb holmi. Veszteségünk 4 halott és 12 sebesült, kik közül 6 nyomorék maradt. A harcban Pfeifer invalidus, egy abrudbányai német is kitéttette magát.

Ez volt Janku havasi uralmának az utolsó rémtette.

Azt mondják, hogy a hiéna, könnyű zsákmányra lesekedvén, sokszor mérföldekig kíséri az utazó karavánokat. Tápláléka: a hulladék, a dög. Körülbelül ilyen szerep jutott az események további folyamán az oláh felkelőhadnak. Az orosz sereg után sompolyog, ráüt a védtelenekre, kifosztja a halottakat; rabol, még, de megszűnik immár tényező lenni.

De volt nekünk az oláh fenekedésnél, sajnos, sokkal nagyobb

bajunk is: a viszály, ez a szörnyü átok, amely ujólag előbukkant, hogy vezérlő embereink közzé furakodjék.

Kossuth, mint tudjuk, főképen azért kínálta meg Görgeit a hadügyi tárczával, hogy a fővezéri kard alkalom adtán kivéssék a kezéből.

Eleintén az volt a Kossuth szándoka, hogy maga áll a sereg élére, s Vetter támogatásával ő maga intézi a harc menetét. Így legalább, gondolá, végeszakad az örökös torzsalkodásnak.

Majd új terv fogamzik meg aggódó lelkében, s tekintete Bem felé irányul. Ez a babérkoszorúzott hős, akinek szíve arany, keze vas, bizonyára uralkodni tudna Görgei romboló szenvedélyein is. Ir tehát Bemnek, ki az alvidéken volt, hogy csatározásai befejezésével huzódjék fel Komáromhoz, s vegye át a főparancsnokságot.

S hogy ez az átvétel rázkódtatás nélkül történhessék, egy új általános haditervet csináltat Klapka tábornokkal, az ideiglenes hadügyminiszterrel. A haditerv, amely az esetleges orosz betörést is figyelembe veszi, a következő:

Honvédelmi terv az osztrákok és oroszok betörése ellen.

1. Az ellenséges erők túlsúlya parancsolja, a szükséges erősítések megérkezéseig, a következő *védelmi* állásokat:

Komárom, mint erősített tábor az I., VII. és VIII. hadtesteknek 30.000 emberével, gátat vet az osztrák hadsereg előnyomulásának. *Vár- és hadsereg-parancsnok: Klapka tábornok.* Adlátus: Assermann alezredes.

2. A II. és III. hadtestek Aulich tábornok alatt, — külön csapatküldések által a Duna balparton összeköttetésbe tevén magát Dembinszki altábornagygyal és Komárommal, — Nyitránál foglal állást.

Ezen egyesített két hadtestnek, melyek alkalmasint csakhamar az utána érkező erősítések által *főhadsereggé fogják kinőni magokat*, feladata egyelőre ez leendő: a Duna balparti ellenséges erők sakkban tartása és megfigyelése, a Bányavárosok fedezése s oly állodásnak megtartása, melyből az erősítések megérkezése után könnyen lehessen megint a támadás terére általmenni. Hátrálási vonal: Vác felé, vagy Miskolcz felé, a szerint amint a körülmények parancsolják.

3. *Kmetlhy* hadosztálya a főváros visszafoglalása után Veszprém felé tart, s innen összeköttetésbe lép Komárommal. Ezen száguldó-had feladata a Duna jobbparti vidékeket fedezni, s végre ha *Bem* tábornok a Dunát átlépi, az összeköttetést ő közte és Komárom közt a lehető leggyorsabban eszközölni. Hátrálási vonal: Buda felé.

4. A *felsőmagyarországi* hadsereg (*Dembinszki* altábornagy) kisebb része a hegyszorosokat Felső-Magyarországon, a zöme pedig, mindig összeköttetésben a főseréggel, a Felső-Vágot és Nyitrát tartja szemmel. Az ő rendelkezésére marad

Zurich alezredesnek Mármarosban és Beregben alakuló hadosztálya. Hátrálási vonal: Miskolczon át a Tiszához.

5. *Aradvár és Temesvár* ostromlására, továbbá a *Bánát* és *Bácska* biztosítására ott lenn marad *Perczel* tábornok a maga hadteste felével és *Vécsey* tábornok hadtestével.

6. *Bem* tábornok a maga csapatjaival és a Perczel-féle hadtest másik felével beveszi *Titelt*, *Péterváradot* pedig a körülábrló ellenséges had ellen intézendő támadás által ezen várat fölmenti; azután a Duna balpartra visszatérvén, a folyam mindkét oldalán fölfelé nyomul; ott és akkor, ahol és mikor a körülmények engedik: eszközli a maga átkelését, ellenesetben *csatlakozik a főhadsereghez, melynek fővezérele ő reá ruháztatnák át.*

7. A *tartalék*: *Dessewffy* tábornok egyik hadosztályával: Hadik a Közép-Tiszánál, a másikkal: *Pulszky Sándor* a Felső-Tiszánál foglal állást. Itt teljesen szervezkedik, s bevárja a hadügyminiszterium további rendelkezését.

8. *Erdélyben* *Czecz* tábornok vezényel, kinek főgondja leszen: az oláh lázadást végkép elnyomni, Gyulafehérvár meghódítása, s tetemes segítségök küldözése Magyarországra.

Kelt Debreczenben, máj. 21-ikén 1849.

Az ideiglenes hadügyminiszter:
Klapka tábornok.

E haditerv rendelkezései között, mint láthatjuk, csaknem egészen összemorzsolódik a Görgei széleskörű hatalma.

Klapka, bármennyire önálló volt is, nem tudta magát kivonni Kossuth szellemi fölényének a varázsa alól. Ebből magyarázható meg, hogy ámbátor Görgeihez szoros barátság fűzte, egyre engedékenyebb lőn Kossuth iránt. Így például beleegyezett, hogy a tábori kórházak főápolónőjeül a Kossuth egyik nővére: Kossuth Meszlényi Zsuzsanna neveztesse ki; sőt még azt sem ellenzé, hogy az Ormay-féle vadászászlóalj a Kossuth két gyermekfiát tiszteletbeli hadnagyokká válaszsza.

Apró dolgok ezek, de rendkívül bosszantották Görgeit.

— Kossuth már egészen úgy viselkedik, — szólott boszankodva, — mint egy fejedelem. Családja tagjait rangokkal díszíti fel. Már csak az van hátra, hogy megkoronáztassa magát.

De a lelkében kavargó bosszuság haraggá izmosodik, amint a Klapka-féle haditerv a tudomására jut. Mihelyt a békepárt embereivel megegyezik: azonnal Debreczenbe siet, hogy kivegye Klapka kezéből a hadügyminiszterium vezetését, kivegye addig, míg ez a terv meg nem valósul.

S a furfangos Görgei túljár a Kossuth eszén. Oly ügyesen illeszkedik, hogy a fővezéri bot is a kezében marad, a hadügyminisz-

teri tárcza is. A Klapka-féle haditervből semmi sem lesz, Bem pedig visszasiert Erdélybe.

S aztán, mint tudjuk, Kossuth ellen tör. Szövetségre lép a békepárttal, majd azon mesterkedik, hogy a sereg kötelékéből eltávolítsa a Kossuth oszlopos híveit. S ez részben sikerül is neki. Dembinszky altábornagy, ki egy ujonnan alakuló hadtest parancsnokságát vette át, mihelyt értesítik, hogy Görgei a hadügyminiszter, azonnal leköszön.

Nehezebb másik gyűlölt vetélytársának: Perczelnek a megtörése.

Perczel, mint tapasztaltuk, jó hazafi, vitéz katona, de fékezhetlen természetű ember, aki már a Klapka működését is, csupán azért, mivel Görgeinek a barátja, gyanakvólag kíséri. Egyik figyelmeztető levelére például ilyen durva visszautasító hangon felel:

... A hadügyminiszternek f. hó május 8-ikán kelt, a dolgok valódi folyásának ismeretlenségét épp úgy, mint a hadimunkálatok törvényei ben való járatlanságát tanúsító iratát csak megvetéssel olvasám ...

Igy háborog tovább két egész oldalon. Elmondja mi mindent tett, s aztán ezzel a kitöréssel végzi:

... Önök csak kajánkodnak, ármánykodnak ellenem. E nemtelen bánásmód ellen csak megvetéssel lehetett eddigelé tiltakoznom. Hanem e napokban találni fogok módot magamnak a közvélemény előtt oly elégtételt szerezni, minőt polgári és hadi cselekvéseim igényelnek. Most azonban, míg a legnagyobb méltatlanság bántja lelke-
met, időmet holmi védelmi és visszatorló iratokkal kell pazarolnom oly egyének ellenében, kiknek még sokat kell élniök és cselekedniök, míg mint publiczista és hadvezér velem egy polczra állnak ...

Amikor pedig meghallja, hogy immár Görgei a főnöke, még dühösebb lesz. Kurtán-egyenesen kijelenti, hogy ő Görgeinek nem engedelmeskedik, s a hadügyminiszteriumtól függetlenül fog cselekedni ezután is.

S úgylis tesz. Hanem ezuttal nincs szerencséje. Május 22-ikén *Titel* alól, amely ellen újabb támadást intéz, kénytelen meghátrálni; június 7-ikén pedig *Káty* mellett, ahol Jellasich báróval kerül össze, oly kemény vereséget szenved, hogy több mint 1200 embere marad a csatamezőn.

Igaz, hogy Jellasichnak 25,000 fegyverese volt s 89 ágyuja, amelylyel szemben ő csak 10,000 embert és 30 ágyut állíthatott; de ez nem mentség: bűnösnek találatik. Görgei, aki csak megfogható alkalomra várt, nyomban a kormányzóhoz siet, s erélyesen követeli, hogy a fékte-lenkedő Perczel mozdíttassék el állásáról, s helyére Vetter jöjjön.

Vetter altábornagy, mint tudjuk, a tavaszi hadjárat kezdetén megbetegedett. S ámbátor baja igen súlyos volt, főparancsnoki állásáról még sem mondott le. Görgei csak helyettesíté.

Mikor felépült, első teendője, hogy szolgálatra jelentkezzen. Kossuth zavarba jön: nem tudja, mitévő legyen? Vetter, tagadhatlanul képzett, becsületes hű katona, de gyönges ember; fővezérnek, mint az bebizonyult, nem való. Másrészt pedig sértés nélkül nem mellőzheti. Ez hálátlanság volna.

Épp kapóra jön tehát a Görgei javaslata. S Vetter június 15-ikén csakugyan kineveztetik a bács-bánsági hadak főparancsnokául.

Perczel maradhatott volna ugyan, de alárendelt állást nem akart elfogadni. Teli emésztő keserőséggel és dúló haraggal, immár másodízben, otthagyja tehát ujjal a sereget.

Görgei pedig megelégedetten mosolyog. Hiszen két legyet ütött egyszerre. Bosszút állott Perczelen, s megszabadult Vettertől.

Budavár bevétele után tehát a következő jelentősebb személyváltások történtek hadseregünknel:

Vetter Antal altábornagy, mint említettük, a bács-bánsági sereg főparancsnokául neveztetett ki. Perczel hadosztályának a vezetője pedig *Tóth* Ágoston ezredes lőn.

Aulich betegeskedvén, egy időre szabadságoltatott. Hadtestének a parancsnokságát: *Asbóth* Lajos veszi át.

Klapka György, mint várparancsnok, Komáromba megyen. Kinevezése így szól:

E. 15724.

Kormányzó elnök megerősítésével: Klapka György tábornok Komárom vára és az ottani hadsereg főparancsnokául neveztetik ki.

Debreczen május 28. 1849.

A hadügyminiszter távollétében:

Kiss Ernő, altábornagy.

Guyon Richard, az eddigi várparancsnok, a tartalékseregnél nyer megfelelő alkalmazást.

Gáspár András, megijedvén a trónfosztás következményeitől, végleg hazatér. Utódjául *Pöltenberg* Ernő tábornok neveztetik ki.

A makranczos *Dembinszky* helyére előbb *Visoczky*, majd *Dessenyffy* Arisztid jött.

Görgei pedig marad tovább is az, ami volt: fővezér és hadügyminiszter. Június 3-ikán ő is a táborba megy. De mielőtt távoznék: egyik

legmeghittebb emberét, Szabó Imre ezredest teszi meg államtitkárául; s ilykép, noha távol van, megtartja döntő befolyását a hadügyi intézkedések körül is. Egész július 15-ikéig tart ez a kettős uralom, amikor Kossuth elveszi tőle a hadügyminiszterium vezetését, s Aulich tábornoknak, ki időközben felgyógyul, adja át.

De újabb lényeges változás történt az osztrák hadseregben is. Az agguló Welden helyére báró *Haynau* Gyula neveztetett ki teljes hatalmu főparancsnokká. Kinevezése ekképen hangzik:

Elhatároztuk, hogy báró Haynau táborszernagyunkat Magyarországon és Erdély nagyfejedelemségben levő összes hadaink főparancsnokául kinevezzük, s egyszersmind mult évi november 6-ikáról és december 2-ikáról keltezett szózataink értelméhez képest az ostromállapotban levő tartományokban a kormányzói hatalommal is megbízzuk.

Ezennel megparancsoljuk tehát a nevezett tartományok közhivatalainak és minden rendü és rangu lakóinak, hogy báró Haynau táborszernagyunk iránt engedelmességgel viseltessenek, s teendő intézkedéseit pontosan végrehajtsák.

Kelt schönbrunni csász. kir. kéjpalotánkban, 1849. évi május hó 30-ikán, uralkodásunk első évében.

Ferencz József s. k.

Herczeg *Schwarzenberg*, s. k.

Minthogy pedig Haynau a polgári kormányzáshoz nem értett, oldala mellé, báró *Geringer* Károly személyében, egy császári főbiztost adtak.

Ki volt *Haynau*? Hiszen tudja mindenki. Nevének említésére ma is elkomorul a magyar ember arcza.

Haynau Gyula (szül. 1786. † 1853.) IX. Vilmos hesseni választófejedelem fattyugyermeke. Mint aféle nagyúri bujálkodás szülöttjét a katonasághoz dugták, a hol törvénytelen atyjának a pártfogásával gyorsan haladt előre. Huszonhat éves korában már őrnagy volt. A francziák elleni háború, melyben résztvett, csak újabb okul szolgált, hogy a ranglétrán mentől magasabbra emeljék. 1835-ben immár dandárparancsnok és vezérőrnagy, 1844-ben pedig altábornagy. Két évig Radeczky mellett Olaszországban táboroz, de összezőrdül felebbvalóival, emiatt aztán hozzánk: *Temesvárra* teszik át. Itt érte a márcziusi szabadságmozgalom. Haynau ezen időbeli szerepléséről megemlékeztünk már. Oly leplezetlen kifejezést ad magyargyűlöletének, hogy felzúdul az egész vármegye. Látour, az akkori hadügyminiszter, kormányunk erélyes fölszólalására, csakhamar intézkedik, hogy a piszkosszáju ember visszahelyez-

tessék Olaszországba. Haynau elmegy, hanem ujjal előlép, mert Verona teljhatalmu parancsnokául teszik meg. Mindez még 1848 év nyarán történt, a custozzai döntő csata előtt, amelyben Haynau, már mint veronai parancsnok szintén résztvett. Rövid idő múlva, 1849-ben már ismét nagyobb szerepköre. Midőn Ausztria és Piemont közt a háboru megint kitör, a tartaléksereg vezetése bizatik reá, azzal, hogy a Tincion átkelő Radeczky hátát fődözze. Ekkor történt, hogy egy kis lombardiai város: Brescia, ösztökélve a hazaszeretettől, ki akarta tűzni a szabadság lobogóját. A mozgalom még csak keletkezőben volt, de Haynau, akinek a dolog valamikép tudomására jut, irtóztató kegyetlenséggel sujt végig a szabadságszerető Brescia népén. A letartóztatásoknak se hossza, se vége; több mint húsz embert, a polgárság előkelői közül, fölakasztat, a nőket nyilvánosan megvesszőzteti, a legtöbb család vagyonát elkobozza. Nem nézi: ki a bűnös, ki az ártatlan, hanem válogatás nélkül sujt, gyilkol, kegyetlenkedik. A szegény bresciaiak szivtépő jajkiáltására fölrezen az egész művelt világ, s a legnagyobb megvetés hangján nyilatkozik Haynau: „*a bresciai hiéna*“ rémuralmáról.

Nos, hát ezt az embert kereste ki az udvar a magyar nemzet jogszerü törekvéseinek vérbefojtására.

S a „*bresciai hiéna*“ igyekszik megfelelni a hozzáfűzött reményeknek. Mihelyt Pozsonyba jön, azonnal parancsot ad, hogy a magyar hadifoglyok közül: báró Mednyánszky László őrnagy és Gruber Fülöp főhadnagy kivégeztessék.

— Jaj, beh jól aludtam! — szólta Haynau kezeit dörzsölve, június 6-ikán reggel, midőn hirül adták néki, hogy a két honvédtiszten az éjszaka a halálos ítélet végrehajtatott.

Haynau, ekkoron már 62 éves, középtermetü, szikár ember volt. Arcza csontos, szeme sárgásfekete, mint a hiuzé, őszbevegyülő bajusza lelógó. Mozgékony s hirtelen természetü ember, dühe olykor az őrzönégig fokozódott. Ilyenkor aztán nem ismert irgalmat, szemei lázban égtek, s ránczosodó sápadt arczára kiült egész benső énje: a hideg, vad kegyetlenség.

Június 7-ikén, vagy 8-ikán, mikor az orosz segély már biztos volt, mikor a császári hadsereg ismét csatakészen állott, Schwarzenberg Felix herczeg, az új osztrák miniszterelnök, állítólag így szólta Zsófia főherczegasszonyhoz:

— Legyen nyugodt fön séged. Nem telik bele harmincz nap, s Haynau leütteti a Kossuth fejét. A lázadásnak ezzel aztán végeszakad. S

ehhez annál nagyobb reményünk lehet, mert a mi hadseregünk ismét tömör, erős; a magyar felkelés vezetői közt pedig, mint hallom, egyetlenség dúl.

S a főherczegasszony, a nagyhatalmu anyacsászárné boldogan mosolygott.

— Mind jó volna, csak az oroszsegélyt nélkülözhetnők, — jegyezte meg, miközben jellegzetes arczán a pillanatnyi boru felhője rebhent át.

Tagadhatlan, Schwarzenberg herczeg jól volt értesülve.

A császári sereg ujjászervezve, tömören, háta mögött az oroszszal, indult az uj harcra.

Mi pedig ezalatt versengtünk, czivódtunk, s egymás között gyü-lölködvén, emésztettük a saját fogyó erőinket.

Lehetett-e a gyászos eredmény fölött kételkedni?!

20148

20148